

AZ 1848-1849-DIKI
MAGYAR HADJÁRAT
TÖRTÉNETE.

ÍRTA

RÜSTOW.

FORDÍTOTTA

Á L D O R IMRE.

II. KÖTET.

A komáromi és temesvári csaták térképével

Pest
EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.
1866.

Nyomatott Emich Gusztáv, magy. Akad. nyomdásznál, Pesten, 1866.

TARTALOM.

Hetedik szakasz.

Az erdélyi, bácskai és bánáti események 1849. febr.
végétől május közepéig.

Az erdélyi események. A megyesi ütközet.....	5
Szobon bevétele	7
Brassó bevétele s Erdély teljes meghódítása	9
A szerb harcztér eseményei. Perczel Mór	17
Sz. T.tmás bevétele	20
A római sáncok bevétele	21
Porczel és Bem a Bánátban	24
Perczel elő'nyomulása Pancsovára	27
Malkovszki előnyomulása a Bánát ellen	28
Nugent tábornagy csapatainak beosztása.	

Nyolczadik szakasz.

Komárom 1849. april közepétől júniushó derekáig.

Görgy elhatározása Budát ostrom alá venni	35
Buda Ostroma	41
Klapka és Görgy a hadügyminisztériumban	50
Tárgyalások Oroszországgal	62
Alkudozások Oroszországgal	65
Woldon tervei a támadásra	74
Az osztrák főhadserg beosztása Walden alatt.	

Kilenczedik szakasz.

1849. június közepétől július közepéig.

A felső magyarországi harcztér	83
Az erdélyi harcztér.....	90
A déli csatater	92
A felső dunai harcztér	104
A haderők összehasonlítása	112
Az orosz főhadserg előnyomulása	115
Kassa megszállása	116
Monet Miskolcra és oldalt Debrecen felé	119
Az orosz hadserg Hatvan felé nyomul	126
A felső Duna. A zsigárdi ütközet	130
A peredi csata. Az első nap	136
„ „ » A második nap	141
A csata eredményei	148
Győr bevétele az osztrákok által	153
A komárom alatti események jul. 2—11-ig.....	173
A komáromi csata jul. 11-én	185
Görgy elvonulása Komáromtól.....	192
A bács-bánáti csatater	197
A hegyesi ütközet	199
A bán visszavonulása a titeli fensíkra	207
A Temesvár előtti események június—július	208
Az erdélyi harcztér.....	211
Brassó bevétele	214
Portyázások a székelyek ollón	215

A fogarasi ütközet.....	218
A besztercezi ütközet.....	219
A Szeredfalvai ütközet.....	222
Károlyfehérvár ostroma.....	224
A dunai hadsereg beosztása Haynau alatt, stb. — Az orosz hadsereg. — A magyar hadsereg.	

Tizedik fejezet.

1849. július hó.

A vácssi ütközetek	252
Görgey visszavonulása Losonczig	259
A turai ütközet	260
Görgey visszavonulása a Sajó mögé	266
Az oroszok átkelése a Tiszán.....	279
Görgey a Hernádnál	281
Haynau Pestre vonulása	287
A messerini ütközet	294
A Szegei elsánczolt tábor	298
A magyar tábor bel-viszonyai	303
A magyarok visszavonulása.....	305
Erdélyi események. A szepsi-sz.-györgyi ütközöt	316
Bem támadása Moldva ellen.....	320
A Vöröstorony és Szeben elfoglalása az oroszok által.....	320
A szász — régi csata.....	321
A Segesvári csata	323
A szerdahelyi és szász sebesi ütközetek.....	328
N.-Szebent Bem elfoglalja, a nagycsüri csata	329

Tizenegyedik fejezet.

Augustus kezdetétől october kezdetéig 1849.

A szóregi csata	336
Dembinszky visszavonulása Temesvárra.....	341
Temesvár bombáztatása	347
A csatátér	349
Bem átveszi a magyar csapatok feletti parancsnokságát Temesvárnál.....	353
Az ágyúharc és az osztrák 4 hadtest megjelenése Szt. Andrásnál.....	357
A csata kimenetele.....	359
Görgey Nagyváradon.....	365
Görgey Aradon	373
A Világosi fegyverletétel.....	376
A lugori csata s Aradvár eleste	392
A Bem és Guyon hadoszlop fegyverletétele Dévánál	396
Dessewffy hadoszlop fegyverletétele.....	400
Vécsey hadoszlop fegyverletétele.....	402
Inczedy, Gaal, Kazinczy csapatok fegyverletétele	402
Pótvárad eleste.....	407
Haynau és Paskievits értekezlete	409
Komárom Görgey elvonulása után	410
Komárom fölmentése.....	413
Klapka Győrre nyomul.....	418
Fegyverszünet kötés	424
Az ellenségeskedések ismét kezdése	431
Új alkudozások. Komárom átadása	432

A hadseregek kimutatására.

Hetedik szakasz.

Az erdélyi, bácskai és bánáti események.

1849. február végétől május közepéig.

Az erdélyi események. A medgyesi ütközet.

Az erdélyi események elbeszélésének fonalát ott szakasztok meg, midőn Bem az osztrák főhaderőt a Piski hídnál megverte, ez által az országba ismét utat tört magának, a székely fölkelésbe új életet öntött, s Urbán hadosztályát a Bukovinába visszaűzte. — Az osztrákok a nagyfejedelemség déli részében csakhamar új támadáshoz készülődtek, mely az által lőn támogatva, hogy azon orosz hadtestből, melyet Miklós cár Európa nyugalma és a szultán jogainak fentartása iránti aggodalma folytán Moldva és Oláhországba küldött, most részint a széles körű fölhatalmazással bíró orosz tábornokok önkénytes ajánlata, részint Puchner kérelme következtében 15000 ember Erdélybe vonult, hogy Brassót és Szebent megszállja, és az osztrák haderő számára tartalékokat képezzen.

Bem 1-ről 2-ára virradólag ismét Medgyesre érkezett; itt és Segesvárott tíz zászlóalj a, tizenegy lovas százada, 36 ágyúja, összesen mintegy 11,000 embere volt.

Puchner február 27. és 28-án 3 gyalog-, 1 lovasdandárt és 40 ágyút indított útnak Szebenből Medgyes felé.

Az osztrák előhad már március 1-én megtámadta a magyart Kis-Kapusnál a Nagy-Küküllő folyó bal partján, de nem volt képes azt állásából kiszorítani s négy órai eldöntetlen harc után Asszony fal vára a Fehérpatak mellé vonult vissza. — Március 2-kán az osztrákok nagyobb erővel ismétlék a támadást; a magyar előhad reggeli 9 óva felé kénytelen volt állását elhagyni és visszavonulni.

Bem ezt főhaderejéhez csatolá, melyet egy Szász-Ivánfalvától egy órányi távolra, Medgyestől nyugotnak, a Nagy-Küküllőbe ömlő hegyi patak jobb partján lévő magaslaton helyeztetel.

Az osztrákok ugyan e patak bal partján Bem állásával szemközt egy magánálló csárdát foglaltak el, melynek birtokáért a magyarok támadása folytán élénk küzdelem fejlődött ki; több ízben elfoglalták, megmeg el is vesztek, míg végre esti 6 óra tájban az osztrákok egészen föladták és visszavonultak. Bem egész Kis-Kapuson túl tldözé őket, miközben több apró csetepaté fordult elő.

Kilenc óraker a komoly üldözés meg lön szüntetve, de aa ágyúzás még éji tíz és fél óráig tartott. — A veszteség a viszonyokhoz mérve, melyeket az egész háború folytán mind általánosán érvényeseket tanultunk ismerni, mindkét részen igen jelentékeny volt. Bem Kis-Kapuson gyöngé előhadat hagyott ég. serege zömével még azon éjjel a szász-ivánfalvi erdő mögé húzódott.

Midőn az osztrákok március 3-án délben Kis-Kapust újra megtámadták, a magyar előőrség kénytelen volt azt csakhamar odahagyni. A harc színhelye tehát megint az ivánfalvi patak melléke lön. Az osztrákok a balparton Bem homlokvonala ellenében nagyszerű tüzérségi előkészületeket fejtének ki, a hegyek közti balszárnya ellen pedig ugyanakkor egy seregosztályt menesztenek. Az általános viadal délutáni három és négy óra között fejlődött ki itten, esti 6 óra felé, midőn a magyarok figyelme bal szárnyukra irányozva, s az osztrák tüzérség hatása mindinkább felismerhető lön, a császári gyalogság a medgyesi utón komoly támadáshoz fogott.

A magyar balszárny megkerülésének nem lett ugyan óhajtott eredménye, miután az osztrákok e célból kiküldött csapatja a szász-ivánfalvi hegyek közti előnyomulása közben maga lön Bem egy hadosztálya által oldalvást megtámadva, ellenben a magyarok homlokvonala ellen intézett támadást teljes siker koronázta; ezek itt minden ponton megzavarodva hátráltak, s noha részint Marosvásárhelyről, részint délről Mosna felől némi új csapatok érkeztek a csataterre, alig tehettek már egyéb szolgálatot, mint a hátráló zászlóaljok összegyűlését fedezni, és egy sznronyrom, melyet Bem velők még megkísérlett, nemcsak hogy teljesen megghiúsult, de megújítá és fokozá a már elhatalmasodott rendtelenséget is.

A magyarok kényszerítve voltak visszavonulni s e visszavonulás csaknem vad futássá fajult. — Először is Medgyesre mentek, itt átkeltek a Nagy-Küküllőn s aztán annak jobb partján Erzsébetvárosba húzódtak; innen ismét a Küküllő bal partjára és Segesvárra, hol március 5-én reggel az ott maradt s a medgyesi csatában meg sem is jelent csapatokkal egyesültek.

Szeben bevétele.

Medgyesnél teljesen megveretvén, Bem Segesvárnál el-sáncolni kezdé magát, s a Székelyföldről oda vont új zászlóaljakkal növelte erejét. — Az osztrákok csak lassan követték, úgy annyira, hogy a magyar tábornok négy napi időt nyert. — Puchner előcsapatai csak 8-kán mutatkoztak Segesvár előtt, és pedig nemcsak a Küküllő jobb, hanem egyszersmind bal partján is. — Miután Segesvár csak 5 mértföldre van Medgyestől, e hosszú késedelemnek szükségkép föl kellett tűnnie. Az osztrákok célzattaira nézvo különféle következtetéseket lehetett elvonni abból. Bem a szög fejére talált.

Az osztrákok t. i. a medgyesi győzelem után úgy okoskodtak, hogy Bem puszta üldözésével kár volna beérniök; megsemmisítő csapást terveztek ellene, mely által a Székelyföldről elszakítottván, e segélyforrástól is megfosztassék, s e csapás oly stratégiai megkerüléssel akarták kezdeni, melynek csak az a bibéje volt, hogy nagyon messziről kezdte a dolgot, és pedig kétszeresen messziről, minthogy az út fölötte nehéz járatú terű. léten vitt keresztül. — Míg t. i. a Medgyesnél megvert magyarokat csak egy gyenge előrség követé, még pedig lassan és óvatosan haladva, addig a sereg zömével Medgyestől jobbra Szent-Agothának tartottak, hogy innét a Hortobágyon fölfelé Hegen, Ápold és Segesden át a segesvári tábornal szárnyán megkerüljék s Bem hadtestét teljesen megsemmisítsék.

Bem március 9-én teljes bizonyosságra jutott arra nézve, mit forralnak az osztrákok ellene s most azon merész tettek egyikére határozta el magát, melyeket különösen kedvelt, melyek meglepnek, vakítanak, de valódi eredményök nem mindig, sőt

csak a legritkább esetben felel meg fenyőknek, minthogy háborúban nem elég az ellenséget megzavarni és megugrasztani, hanem arról van szó, hogy az ellenséges haderőnek komoly anyagi kár okoztassék.

Bem elhatározta magát, az osztrák haderő által a Küküllő balpartján egészen tárva hagyott utat felhasználva, egyenesen Szebennek menni, s az időközben oda bevonult oroszokat, kiket még a lengyel fölkelő harc óta gyűlölt, megtámadni s Oláhországba visszaűzni; még március 9-én reggeli 11 órakor fölkerelkedett Segesvárról; az eső csak úgy szakadt; éjfél után 2 óra kor Paratélyra ért, honnan Bethlen ezredes alatt egy hadosztályt küldött Musnán át délnek, hogy a netán oda vetődött osztrák csapatokat elfogja. — 10-én reggeli 8 órakor Medgyesre érkezett, szétverte az ott lévő osztrák helyőrséget, s Perczi ezredest 1500 emberrel s négy ágyúval hátrahagyván, legott tovább ment, Nagy-Sély felé, hová még az nap megérkezett. Itt csapatait egy éjen át pihenteté s március 11-kén reggeli 11 órakor ismét útra kelt. Útközben Szelindeknél bukkantak a magyarok az első kőzákokra, kiket a huszárok csakhamar megszalasztották. s délutáni 4 óra felé Nagy-Csúrbe érkeztek. — Az egész mintegy 10 német mértföldre nyúló út 54 óra alatt lőn megtéve.

Nagy-Csúrbe érve Bem, maga előtt látta az oroszokat, kik Szebentől északra fejték ki haderejüket, hogy őt fogadják. — Ő haladéktalanul előtérbe állítá tüzérségét, de ez nem volt képes tüzelésével az oroszokat megingatni. — De egy balszárnyuk ellen intézett s néhány székely zászlóalj hathatós szuronyrohamával összekötött hadmozdulat végre rábírtá őket, hogy az elsáncolt külvárosokba visszavonuljanak; erre Bem percig sem késett ezeket megrohanni; a tarackok a legalkalmasb ponton fölállították, hogy a várost granátzáporral borítsák el, mialatt a csapatok rohamra mennek. Esti 7 órakor nyomultak ezek a külvárosokba, melyeket az oroszok elhagytak. Úgy látszott azonban, hogy az oroszoknak nagy kedvök volna, a belvárosból nem tágitni. — Bem ide is utánnok nyomult, s egyidejűleg Sz.-Erzsébetről (Samfalva) a Bethlen alatti hadosztály is megérkezett, melyet Bem Paratélyból balja felé küldött s mely most az

oroszkok visszavonulását a Vöröstorony szoros felé elvágni fenyegetődzött.

Az orosz parancsnok Skariatine ezredes ekkor elhatároz a, Nagy-Szebent odahagyni s a Vöröstorony szoros felé, melyen át az olt-völgyi ut Erdélyből nyugati Oláhországba visz, visszavonulni.

Bem 9 és fél óraker este bevonult Szebenbe, hol sok lőszer-és fegyverkészletet talált; a fegyvereket azonnal hiányosan fölserelt zászlóaljainak jobb karba helyezésére fordította.

Brassó bevétele s Erdély teljes meghódítása.

Március 12-én Bem Bánffyt és Perczyt 4000 emberrel az Olt mentében Boitza felé küldé, az oroszok szemmeltartása végett. Vöröstoronyi állásukból végkép kiverni őket akkorra tartá fönn, mikorra Brassót elfoglalja, s az osztrákokat Puchner alatt, nemkülönben Engelhardt orosz tábornokot előbb jól elpáholja.

Puchner Segesvárra márc. 10-én — nem kis csodálkozására, minden ellenállás nélkül vonult be. E fészket valóban egész üresen találta, s csakhamar megtudá azt is, hogy Bem Medgyesen át Szeben felé halad, de nem akart hinni e hírek, míg Skariatine tudósításai 11-én azt meg nem erősíték. Ekkor a Hortobágyvölgyben fekvő Sz.-Ágothának fordult, hogy, ha még lehetséges, idején érkezzék Szeben fölmentésére. Azonban már útközben értesült, hogy Szeben a magyarok kezébe esett s az oroszok a Vöröstoronyhoz visszatértek.

E hír az osztrák hadtestben a legmélyebb levertséget s megdöbbenést idézé elő. Néhány tábornok ott hagyá a csapatokat; a főparancsnok Puchner maga ment elő rász példával, midőn a főhadi kormányzékkel Oláhországba vonult vissza. Körülbelül ugyan e pillanatban táborszernagygyá neveztetett ki Bécsben, s gyalázatos futása legkevésbé sem akadályozta, hogy 1849. szeptemberben az osztrák császári testőrség másodkapitányává, s októberben Velence városa és vára kormányzójává neveztesék ki. Helyette Kalliani tábornok vette át az osztrák csapatok parancsnokságát, s azokat az Olt mögé Brassónak ve-

zeté vissza; az Olt átkelési pontjai egyelőre megszállva tartattak. —

Bem március 12-dikén Bethlen alatt 4000 embert küldött ki Ujegyházán át, az osztrákokat fölkeresni s egyelőre legalább szemmel tartani.

Március 14-dikén Bánffy és Perczy csapataival még egyszer támadást intézett Skariatine ellen, hogy ezt végkép elijesztesse, s aztán annál bátrabban fordulhasson összes erejével az osztrákok és Brassó ellen.

Ugyanaznap Czetet valamennyi csapattal, melyekkel ama 35,000 emberen fölül, kiknek Skariatinenel szemben kell valamennyi maradniok, — rendelkeznie lehetett, mindössze tehát mintegy 4000 emberrel az Olt mellett lévő Fenyőfalvának indítá.

Czetz az osztrák őrseget kiveré Fenyőfalvárói, 15-dikén az Oltparton fölfelé Utsáig s 16-dikán Fogarasig, ellenállásra nem találva, majd 17-dikén Vledényig nyomult. Útközben a Bethlen hadosztályának legnagyobb része hozzá csatlakozott ^ Vledénybe a Háromszékből is érkezett egy hadosztály, s egyszerűen maga «Bem is odajött Szebenből. Most összesen 7 zászlóalja, 10½ lovas-dandára s 26 ágyúja, összesen 8700 embere, s azok között 1500 lovasa vala, kikkel 18-dikán Vledényből Brassó felé indult.

Feketehalomnál az osztrákokkal találkozott Kalliani alatt, ki apró csetepaték között, komoly csatába nem bocsátkozva, Brassó felé hátrált.

Engelhardt tábornok, ki 6000 orrossal határozott utasítások nélkül állt itt, 18-dikán este a tömösi szoroson keresztül visszament Oláhországba. Az osztrák tábornokok levertsége —hajlandóságát: Erdélyt védelmezni nem fokozá; Kalliani a 18. és 19-dik közti éjjel a töröcsvári és Tömösszoroson keresztül két hadrészben követé őt, s Bem 19-dikén kardcsapás nélkül bevonulhatott Brassóba, honnan, 4000 embert hagyva hátra, rögtön ismét Nagy-szebenbe sietett.

Itt az utóbbi időben a magyarok részéről 2000 ember állott Bánffy ezredes alatt, míg egy előre mozdított 1500 embernyi hadosztály Ihász alezredes alatt Boitzát tartá megszállva. Ezen hadosztály s az oroszok között a Vöröstoronynál az utóbbi

időkben dacára a 14-diki ijesztési támadásnak, mely nem eszközölte egészen az óhajtott hatást, ismételt csatározásokra került a dolog. Bem tehát március 26-dikán komoly támadást intézett a Vöröstorony ellen, elkergeté az oroszokat egészen, Böt egy darabig Oláhországban is Üldözte őket, aztán a szorost Ihaszra bizta 2000 emberrel.

Erdély így egyelőre tökéletesen a magyarok hatalmában vala; csak a lévai várdá s Károlyfehérvár vára voltak még osztrák kézben. Azonkívül azt is meg kellé gondolni, hogy az oláhok hegy-zugaikban még mindig ellenségesen állottak a magyarokkal szemben.

A mi a két erődöt illeti, végre el kellé azoknak esniök, ha Erdély az osztrákok előtt továbbra is zárva, s ama két hely elszigetelve marad, sőt valami nagy erőlködés sem vala szükséges, hogy azon idő alatt, míg őrsegeik birtokolni tudják, fékentartassanak. Ugyanez állt az oláhok vagy románokra nézve is. Roszul fölszerelt, hiányosan szervezett népfölkelésök csak úgy merészeltetett előjönni búvzugaiból, ha valami nagy haderőre támaszkodhaték.

Magában véve tehát Bem erdélyi hadjáratának eredménye rendkívül fényes volt, rendkívül fényes minden kifogás és föltétel nélkül, ha az ember nem gondol arra, hogy csak előleges vala, hanem véglegesnek tekinti.

Debrecenben valóban véglegesének lön tekintve, s ezt talán nem lehet Kossuthnak túl szigorún fölróni, mert Bem rövid tudósításai nem voltak valami túlszerények. Kossuth most csak arra gondolt, hogy Bem már fölösleges Erdélyben jelentékenyebb haderővel s onnan bátran kiszólítható. Először is a Bánátba kellett volna nyomulnia, maga előtt itt is mindent győzelmesen leterítnie, Aradot és Temesvárt bevennie, aztán a Dunáig előmennie, s midőn a főharctéren az ügyek kedvező fordulatot vőnek Magyarországra nézve: a remények is fölebb fokozódtak; Bemnek eszerént át kellett volna mennie a Dunán, s a fősereg fölött a főparancsnokságot átvennie- A mint az előbbiekből tudjuk, Kossuth megígérte Görgeynek, hogy Bem april közepén 16,000 emberrel Erdélyből s a Bánátból az Al-Dunánál lészen. Mint lett volna ez március végnapjai előtt lehet-

séggé teendő: mindenestre nehéz megmondani, ha az ember meggondolja, mi mindent nem kellett volna Bemnek útközben még véghez vinnie. Hanem Kossuth reménylé, a mit óhajtott; s a főhadserég főparancsnokságát Bemre ruházhatni, azt valóban egész szívből óhajtá.

Tudjuk, hogy mostanság névleg még Vetter viselte a főserég főparancsnokságát; tényleg pedig az ideglenes parancsnok, Görgey viselé azt, s ha Vetter, miként előre látható volt, nem üdülende föl rövid idő alatt, a parancsnokságot névleg és végleg is át kellé vennie Görgeynek, ha csak nem leheté átruházni oly férfúra, ki neve és tetteire nézve Görgeyt fölülmulni látszék.

E férfiú valóban nem lehetett más mint Bem. Mi Bem hadviselési-modorát oly bírálóknak vetők alá, mely ellen, véleményünk szerint, semmiféle szempontból sem tehet ellenvetést, ha ki az ügyeket higgadtan tekinti. De megfogható, hogy épen a nyugalom az, mi izgalmas időkben fölizgatott népeknél hiányzik. Az óhaj és reményteljes fölületes szemlélő előtt Bem igen természetesen egy Casarnak tűnék föl, a ki jött, látott és győzött, s Görgey március végével még mi hasonlót sem mutat-hata föl ellenében. Hat hét alatt Bem Erdélyt nemcsak az osztrákoktól, hanem azok szövetségeseitől, az oroszoktól is elvette. Azt persze senki sem vette fontolóra, hogy az erdélyi osztrák haderő a Windischgrätzével legkevésbbé sem volt Összehasonlítható, s hogy az oroszok akkor még igen határozatlan utasítások szerint működtek, s semmi esetre sem valának utasítva a magyar fölkelés ellen élet-halál-harcot folytatni. Arra sem ügyelt senki, hogy Bem Erdélyt már egyszer ép oly gyorsan (ha nem gyorsabban,) egészen elvesztette, mint most visszafoglalá. Ha valaki erre figyelmeztetett volna, szükségkép be kellett volna vallani, hogy Erdély most is csak ideiglenes, és semmiesetre sem biztosított birtok Magyarországra nézve, hogy a közmondás: „Hamar gyúlt szerdék hamar vész el is,“ melynek a háborúban valóban több mint közönséges jelentősége van, ez egyszer megint találóan alkatmazható, továbbá azon gondolat is felmerülhetett volna, hogy ugyanazon egyén, ki a rész-harcban valóban nagy volt, igen rász fővezér lehet egy nagy háború folyta-

tására határozott nagy sereg számára. De mily kevéssé otthonosak, vagy csak érthetők is a nagy tömegre nézve e fogalmak és megkülönböztetések, mindennap alkalom nyílik tapasztalni.

Bem ez idő szerint Erdélyben fényesen győzedelmeskedett. Hogyan? mi körülmények között? ez közönyös dolog volt, mert azok is alig gondoltak vele, kiket közelről érdekelt. Bem-et a fő-sereg elére nagy méltán leheté állítani, kivel Görgeynek nem vala szabad mérkőzni akarnia.

Kossuth teljesen megelégedhetek, ha Bem a fő-sereg parancsnokává leendett. Bem minden specificice magyar politieai előítélettől ment vala; a mi őt általán politikailag elfogulttá tévé, oroszok iránti gyűlölete vala, de ez most nem látszék jelentékeny következményű lenni a magyar fölkelés folyamára. Bem, miként Kossuth, a magyar háborút egy általános európai forradalom csirájává akará tenni, melyből egész új európai államszervezetek fejlődjenek. Bem a mellett idegen volt Magyarorszában; oly nagy hatalmat leheté rábízni, a melyet katonai működés csak igényelhet, s még sem kellé attól tartani, hogy annyira befészkelhesse magát, miszerint Magyarorszában politikai szerepet játszassék.

Bem tehát képes volt a főparancsnokságot átvenni, s ez előnye volt Dembinsky fölött, másrészt pedig semmi veszélylyel nem járt, ez állomást ő rá bízni, a mi közös vonás volt benne minden nem-magyarral.

Íme, innét származtak Kossuth túlzott reményei, óhajtsai, ígéretei.

De bármily bizalmat lehelitek legyen is Bem tudósításai: e bizalom lelkében éppen nem létezett. Ha Erdély meghódítását mások előtt véglegesnek tünteté föl: ő azt csak ideiglenesnek tartá, melyet előbb biztosítani kell, mielőtt ő maga teteme-sebb csapatmennyiséggel az országot odahagyhatná.

E végre első lépés gyanánt új csapatok szervezésének kell vala szolgálnia, a mit, mint tudjuk, Bem eddig kissé elhanyagolt. Valóban, ha csak 10000 embert vitt volna is ki a Bánátba, alig maradt volna valami Erdélyben; Most tehát minden zászlóaljnak, s minden huszárhadosztálynak teljes keretet kellé képeznie. Azon 13 új honvédzászlóalj, melyek ily módon fölállít-

tattak, a 74-től 86-ig terjedő számokkal jelöltettek. Azonkívül a nemzetőrségből 10 zászlóalj alakítottak, melyeket lőfegyverekkel nem bírtak ellátni, s főképp a határszorosok fődözésére akartak alkalmazni; az 1-sőt és 2-odikat Beszterczen és vidékén, a 3-adikat, 4-ediket és 6-ödiket a Székelyföldön, a 6-odikat a bodzái szorosnál, a régi római sáncoknál Brassótól délkeletre, s a Tömös-szorosnál, a 7-ediket a törzvári szorosnál, a 8-adikat innen a Vörös-toronyig; a 9-ediket és 10-ediket a Vörös-toronytól a Vas-Kapuig.

E szervezkedések hosszabb időt vettek igénybe, a borgoprundi szoros, mint Bukovinába vezető, a gymesi és oitzi Moldvába vivő szorosok megerősítése, és egy hídfő építése a Szamoson Deésnél. Míg az új szervezkedések bevégezve nem valának, az erdélyi régibb hadak folyvást el voltak foglalva; őrizniök k e 11 e a szorosokat, de egyszersmind Károly-Fehérvár és Deé.ostromáiiál is szerepelniök.

Károly-Fehérvár előtt, melyet osztrák részről August ezredes 10 gyalog századdal és 48 lovassal őrzött, — Bem Kolozsvár eddigi őrségét Kemény alatt voná össze. April 20-adikán aztán Stein ezredes neveztetett ki az ostromcsapatok parancsnokává e helyen. Ezeknek először is nem volt elég ágyújuk. Kezdetben csak hat 6-fontos, egy későbbi időszakban tíz 6-fontos és három 3-fontos ágyúval rendelkeztek. Ostromágyúik éppenséggel nem valának kéznél, s csak június közepe táján érkeztek, miután Arad és Déva a magyarok kezébe került.

Dévát, melyben csak 60 osztrák volt, Forró ezredes 2000 magyarral és 69 ágyúval körítette be. E hely — mit mindjárt jónak látunk megjegyezni, hogy ne kellessék rá ismét visszatérnünk, — május 27-dikén elesett, míg Károlyfehérvár folyvást tartá magát.

Mindéhez járult, hogy az oláhok Janku alatt, a helyett hogy Bem sikerei után meghúzták volna magukat, kétszeres tevékenységet fejtenek ki.

Ugyanis a zalathnai és abrudbányai hegyvidékbe vették magukat éjszak-nyugatra Károlyfehérvártól, honnan ezzel egyre közlekedtek, s portyázó kitöréseket intéztek a völgyekben minden ellen, a mi csak magyar érzelmű volt.

Ámbár Bem már áprilisben egy gyöngé hadosztályt egyelőre útnak indított Bánffy alatt a Bánátba, ily körülmények között még annak útja is felfüggesztetett. Bem azt tartá, hogy Magyarországnak ügyekeznie kell jó szerivel kiegyezkedni az oláhokkal, hogy legalább ezen a magyarok saját táborában mindenfelé eloszolva lévő ellenségtől szabadulni lehessen. E végre ki is küldetett egy Dragos nevű, oláh származású magyar biztos, s az alkudozások már-már kedvező véget látszottak érni, midőn egy közbejött szomorú esemény megint mindent kérdéssé tőn, s az oláh fölkelés lángja újra lobbot vetett.

A magyar hadügyminisztérium határozott parancsot adott, miszerint az egyes magyar parancsnokok a fegyverszünet alatt, melyet Dragos kötött, s az azzal összekötött alkudozások alatt, az oláhok ellenében minden ellenségeskedéstől tartózkodjanak. Áll vala pedig Brádnál a Körös völgyben Abrudbányától délnyugatra, hol akkor Janku főhadiszállása volt, april óta egy nem Bemtől függő magyar dandár. Eunek parancsnoka Hatvány egyenesen Kossuthhoz fordult, eléje terjesztő, hogy mos könnyű lenne az oláhokat megtámadni, s hogy erre szükségképen fényes eredményeknek kellend bekövetkezniök.

Kossuth elég meggondolatlan volt engedélyt adni, hogy Abrudbánya ellen nyomuljanak. Május 6-dikán tehát Hatvány csakugyan előnyomult oda, s könnyű szerrel vissza is verte a mitsem gyanító Jankut a nagy Aranyos völgyébe. (Reu maré.) Az oláhok, a gyalázatos békeszegésen méltán elkeseredve, agyonüték a persze teljesen ártatlan Dragost s valamennyi földieiket kik a magyarokkali értekezést tanácsolták. Erre Janku Topánfalvánál (Alsó-Tsertés) csapatait újra Összeszedve, május 8-dikán Hatványt Abrudbányánál megtámadta. Makacs harc után, mely május 9-dikén reggeli 3 óráig tartott, Hatványnak Brádra kellé visszavonulnia, hol május második felében még egyszer fölkerestetett Jankutól, s ámbár azóta segédhadakkal erősödött, tönkre veretett, úgy hogy dandárából alig 200 ember menekülhetett a dévai ostromhadtesthez.

Epen akkor, midőn Hatvány esztelen s Kossuth meggondolatlan eljárása e közbejött eseményt előidézek, Bem az oláhokkal kezdett alkudozásokban bízva útnak indult a Bánát felé. Mi-

előtt azonban oda követhetők, kell, hogy előbb előadjuk mi történet azalatt a szerb csataterén.

Hogy Bem, — miként Kossuth a főserég ideiglenes főparancsnokának megígérte, ápril közepén a Dunánál meg nem jelenhete, kiderül az imént elmondottakból. Itt még azt akarjuk hozzá tenni, hogy Bem nem kevésbé számított a törökök segítségére az oroszok ellen. Az oroszok bevonulása Moldvába és Oláhországba a portának legkevésbé sem lehetett inyére; azért ia egy kis figyelő hadtestet állított föl a maga részére Oláhország nyugoti részében, Kis-Oláhországban. Ennek Omer basa volt a parancsnoka. Bem Ítélete szerint e férfiú azon részhez volt csatlakozandó, a mely jobban győzendé őt kenni. Hogy az oroszok megfogják emberelni valamivel, miszerint ismét Erdélybe jöven, hátukat legalább annyira biztosítsák, hogy ellenök föl ne lépjen, azt előre bizonyosnak vélte, de ép oly biztosan hitte, hogy Omer basát rá lehet venni a magyarok értelmében működni az oroszok és osztrákok ellen, ha a magyarok többet fognak adni, mint a& oroszok. Bemmél magával később ugyan e tárgyra még vissza kellend térnünk.

Bem alkudozásairól a törökökkel misem jött tudomásra, s még most is nehezen fog valami kitudatni. Csak egyre kell itt figyelmeztetnünk. Bem a törökökkel alkudozék az oroszok ellen, de egyszersmind az oláhokkal is alkudozék, kik az oroszokhoz föltétlenül ragaszkodtak, s kik közül néhányan, akkoriban a legjelesebb elmék, egy nagy román birodalom fölállításáról gondolkoztak, melyhez Erdély egy nagy része is tartozandott volna, Oroszország s — mint hívék, az ezzel szoros frigyben álló Ausztria védnöksége alatt. Hogy e kettős alkudozás nehezen elhárítható ellentéteket foglalt magában, alig szükség nyilvánítani. Bármily rózsaszínben látta is Kossuth Debrecenből Erdély helyzetét Be m sikerei után, láttuk, mily kevésbé volt az valóban, s most forduljunk a szerb csatateréhez, s vizsgáljuk meg, az ügyek miként alakultak itt március kezdetétől fogva.

A szerb harc tér eseményei. Ferczel Mórnak, mint főparancsnoknak e harcmezőn, — első vállalatai.

A Bácskában Nugent táborszernagy mint láttuk február végével, mintán Eszék elesett, csapatainak egy részét*) Pétervárad ostromára fordíthatta. Ez által itt egy 4000 ember és 13 ágyúból álló szerb hadosztály rendelkezhetővé lőn, mely Zsomboron és Bajmakon át Szabadkának nyomult. E város alá, hol a Gál magyar hadosztálya állott, március 4-dikén est ve érkezett meg. Támadása visszaveretvén, Baj makra vonult vissza. Erre Gál eltökélte, hogy maga lép föl támadólag. A horgosi őrségnek, mely szintén osztályához tartozék, de melyet mégsem volt képes elég jókor magához vonni, parancsot adott 0-(Magyar-) Kani-za ellen tüntetni, s miután Szabadkán elegendő őrséget hagyott, 3000 emberrel és ő ágyúval március 5 dikén jókor reggel megindult Bajmak felé.

5-dikén délelőtti 10 óraker egy völgytorkolatban találá a szerbeket, Bajmaktól északkeletre, előnyös állásban; ágyúharc fejlődött ki, de a gyöngye magyar tüzérséget a több mint kétszer oly erős szerb rövid idő alatt elnémítá, s félre kellé azt mozdítani. Erre a szerbek gyalog- és lovasságukkal a völgytorkolaton át előtörtek. — Csakhogy most Gál is síkra állítá gyalogságát, mely az ellenséget még indulásközben meglepven, 3 ágyúját elvett, 200 emberét leölt és megsebesített, s a hegynyílás mögé visszanyoiná.

Akkor tájt, hogy ez episod történt, érkezett Perczel Mór Szegedre, hogy Hadik helyett a parancsnokságot átvegye. A 2-odik hadtest vezényletéről, mint tudjuk, Dembinskyvelí vizsgálja folytán január végével lemondott s Debrecenbe ment. Határozottan az uralkodó liberális országgyűlési párt embere lévén, nem mellőztethetett egészen, s oly állást kellé számára kijelölni, melyben mind Dembinskytől, kivel ép akkor civakodott, mind Görgeytől, kivel rég óta feszült viszonyban volt, független lehes-

*) Lásd az A mellékletet e cikkhez.

sen. Sőt az sem valószínűtlen, hogy igen szerették volna őt, mint bizalmi férfiút a sereg élére állítani; s lehet, hogy erre nézve most kellé próbál tennie. Mert bár mindig „kitűnő“ szolgálókat tőn, mégis csekély népszerűséggel bírt a katonaságnál; tálan mivel ezek tudták, mint és kitől lőnek e „kitűnő“ szolgálók téve.

Perczel tehát március elején Szegedre küldetett, legközelebb azon megbízással, hogy Péterváradot fölmentse.

A február 13-adi ütközet után a szerbek a Tisza bal partján Szeged átellenében Szőregnél, Deszknél, Szent-Iványnál és bánáti Zombornál (a Maros mellett, mely össze nem tévesztendő a Bácskában lévő Zomborral), ismét erősen megvetek lábukat. Hasonlóképen állottak a jobb Tiszaparton, Ó-Kanizsánál és Zentánál is. Perczel tehát azzal akará kezdeni hadműveleteit, hogy előbb a balparti táborokat elveri, s egyszersmind a jobb-partiakat a balra átüzi; aztán, miután Szegedet ilyképen a legfenyegetőbb veszély ellen biztosította, Csantavéren, Hegyesen, Verbászon, Ó-Kéren átUj-Vidékre szándékozott, hogy Péterváradot előbb a Duna bal partján mentse föl.

Március 22-én Perczel a szegedi hadosztálylyal megtámadá a szőregi, deszki és szent-iványi táborokat, és a szerbeket visszanyomta Török-Kanizsára; egyszersmind a szegedi hadosztály bal szárnya Makóról átment a Maros bal partjára s megtámadá Zombort, míg a szabadkai osztály balszárnya Horgos felől Ó-Kanizsánál a Tisza balpartjára üzé. A szabadkai hadosztály zöme Zentának volt irányozva, hol 22-edikén erős ellenállásra talált, de azért 23-án mégis erőt vett azon.

Még az nap elindított Csantavér felé a két hadosztály minden rendelkezés alatt álló csapata, hol 24-edikén, — néhány nemzetőrscapattal együtt, — 6 zászlóalj, 6 lovas dandár s 24 ágyú, összesen 7000 ember, — állott.

E kis haderővel Perczel 25-ödikén minden ellenállás nélkül Hegyesig és Szeghegyig nyomult elő; itt egy csapat huszárta talált a pétervárad-i Orségból, mi arra mutatott, hogy a pétervárad-i ostromhadtesttel nem sok baj leend.

S valóban úgy is volt. A bajmaki csata után (március 4-edikén) a zombori (Bácska) szerb-szörém hadosztályban élénk

viszályok mutatkoztak, melyek úgy látszik, le lettek volna csillapíthatók, ha jobb osztrák fegyelem hozatott volna be. Azonkívül Pétervárad ostromzára csak a Duna jobb partján látszott teljesen elégtelennek, miután a helyőrség Új-Vidéken át a Bácskába be messze ura volt a vidéknek, honnan minden nehézség nélkül elláthatta magát mindennel, a mi csak kívánatosnak látszott. E szabad kijáratot meg kellé gátolni.

Ezek voltak az okok, melyek Nugen-t március közepe felé arra birták, hogy Lederer Móric ezredesnek, ki 4 századdal, 6 lovasdandárral és 6 ágyúval az Al-Duna szemmeltartása végett föl egész Földvárig, a jobb parton Szegszárdnál álla, — parancsot adott, hogy a Dunán átkeljen, a zombori szerb-szeróm hadosztályt magához vonja, s aztán Új-Vidék alá menjen s azt bekerítse-

Lederer e parancsot azonnal végrehajtá ugyan, mihelyt megkapá, de akkorára, hogy Perczel működéseit Új-Vidék ellen megkezdé, még a Ferenc-csatornáig sem jutott.

Perczel ez utóbbin Kulánál és Verbásznál március 26-kán kelt át, miután az ottani gyöngye szerb őrségeket kiüzte, és 27-dikén Kis-Kérre ért. Itt Lederer Zomborhoz közeledtének hírére, hátrahagyd főhaderejét, s még az nap 2 századdal, 2 lovasdandárral s egy üteggel Új-Vidékre és Zomborra ment, a nélkül, hogy az ellen föltartóztatta volna.

28-adikán Péterváradból kirohanást intézett Kamenic ellen, s azt tapasztalá, hogy itt a zársereg Mamula ezredes alatt aránylag erős.

Ugyanaz nap Perczel főhaderejének egy osztálya, Mihálovics őrnagy alatt megtámadta a despot-szent-iványi szerb őrséget, melynek a Mamula, Lederer és a Nugent főhadereje közti összeköttetést Dályánál kell vala biztosítania, azt Zomborra visszaverte s a szent-iványi sáncokat földülá.

Perczel gondoskodott, hogy Pétervárad élelemszerekkel kelőleg elláttassák, s aztán március 30-adikán, minthogy Lederer inind közelebb jött Zomborhoz, s félni lehetett, hogy a magyar tábornok nem találja majd nyitva hadosztályához az utat, — Kis-Kérre tért vissza.

Szent-Tamás bevétele.

Kis-Kérre érve, Perczel eltökéllé megtámadni Sz.-Tamást, a szerb-várat, mely a szerb háború elején, mint tudjuk, meglehetősen érdemetlen híre jutott. Szent-Tamás szerb őrsége ez idő szerint mintegy 3000 határórból, meg a helység fölfegyverezett lakosságából állott 14 ágyúval. Szent-Tamás bevevőjének, ama phantasticus fogalmak szerint, melyek a magyarok között a korábbi eseményekről e helynél, elterjesztve voltak, — egy második Szuwarowként kellé föltűnni ezek előtt. Hogy a dobszó a siker mesterségéhez tartozik, senki sem tudta jobban, mint Perczel Mór.

Először is Verbászra ment március 31-edikén; útközben több rendbeli támadást kellé kiáltania, részint a szent-tamási őrség, részint Lederer hadosztályához tartozó kis seregosztályok részéről, melyek, bár könnyűdek valának, mégis föl voltak használhatók, s ugyancsak föl is használtattak hangzatos bulletinek gyártására.

Ápril 1-jén Perczel Kulára ment egy segédcsapatot elfogadni, melyet Igmándy őrnagy küldött néki Szegedről. Ez két zászlóalj, $\frac{1}{2}$ lovas dandár és 6 ágyúból állott, tehát aránylag jelentékeny volt. Ápril 2-dikán Perczel egyesült hadereje Verbászra ment, a szenttamási támadásra előkészülni. 3-dikán jókor reggel elindult oda; egy seregosztály Perczel Miklós alezredes alatt a Ferencz-csatorna déli partja mentében haladt, hogy a hidfőnek forduljon, mely, mint már a korábban mondottakból tudjuk, a sáncolatok legfontosabb részét tévé. Ez $2\frac{1}{2}$ zászlóaljból s 1 ütegből állt. Más seregosztály, 3 zászlóalj és 2 üteg, Gál ezredes alatt a Ferenc-csatorna éjszaki partján a városi erődítmény nyugati része ellen nyomult; végre a tartalékhad, mely nemzetőrökből, a lovasságból és 2 ütegből állt, a csatorna mindkét partján osztá fel magát.

7 órakor reggel a Gál és Perczel Miklós seregosztályainak éle megjelent a szent-tamási erődítmények előtt. A magyarok elővonszolák ágyúikat s hosszan tartó tüzelést kezdettek. Gál néhány gyöngye kísérletet tön a város sáncolatainak megmászására, de melyek a szerbek által sikeresen megghiúsítva lőnek. —

Ellenben Perczel Miklós talán csak azért, mivel kevesebb ágyúja vala, s így kevésbé támaszkodhatok azok egyedülüdvözítő ere-
lére, komolyabban látott dologhoz. 9 óra után gyalogtámadást
intézett a hídfőre, mely őt rövid küzdelem után annak, — s 10½-
kor a Ferenc-csatorna hídjának is birtokába helyezé. Ezen most
4 városba tört, a Gál ellen harcoló szerbek háta mögé. Táma-
dása a sáncolatokban álló ellent elfoglalá; s így Gálnak is si-
került benyomulni; utcai-harc fejlődött, melynek következtében
a szerbek jelentékeny veszteség után eleve különféle irányban,
majd azonban délkeleten egyesülve, a római sáncok felé futás-
nak eredtek. A huszárok utánok iramodtak, még több hadosz-
tályt szétugrasztottak, s a szétverteket jobbra lekaszabolák. Á
szerbek magyar tudósítások szerint 5 ágyút és 2000 embert vesz-
tettek. Ez utóbbi szám mindenesetre túlzott, ha a zavarban el-
veszett mindennemű védteleneket, nőket, gyermekeket és ag-
gastyánokat nem tudjak bele. Miután a szerbek 14 ágyújuk kö-
zül csak 5-öt vesztek, embert sem veszíthettek oly igen sokat.
A magyarok kifoszták Szent Tamást, s az e harctéren el-
harapódzott divat szerint, melynek mindkét fél hódolt, —föl-
gyújták; az ő veszteségök 200 halottból és sebesültből állt. Ápr-
il 4-edikén és 5-ödikén Perczel Szent-Tamás sáncainak szétrom-
boltatásával foglalkozók.

A római sáncok bevétele, Perczel meghiúsult kísér- lete a titeli főnsík ellen.

A szén-tamási szerb őrség legnagyobb része a római sán-
cokhoz menekült, úgy hogy e helyen a már előbb itt állomásozó
.hadosztályokkal együtt, most mintegy 8000 szerb volt együtt,
persze hogy ez kis szám, ha meggondoljuk, hogy a nagy római
sánc vonalhossza Csurogtól, a Tisza mellett, Kátyig, a Duna
mellett, több mint négy mértföld. Perczel elhatározta e vonalt
megtámadni. Hogy hol támadja meg, teljesen mindegy volt ez
esetben is, mint mindig, ily őrvonali állásoknál. Goszpodincze,
úgy középtájt, de közelebb Csuroghoz mint Kátyhoz, legjobban
meg volt erősítve.

Perczel ezt választá főtámadási pontul, s ápril 6-dikán

Szent-Tamásról elindult Goszpodincze felé; egy mellékőrcsapatot egyszersmind Gál alatt Csurogra küldött.

Maga Perczel 7-edikén délben éré el a goszpodinczei sáncvonalt. 4 órai ágyúzás után rohamra adott parancsot, s a szerbek csakhamar elhagyák állásukat, s hátrálni kezdtek a titeli fősíkra; a huszároktól Zsablyáig üzve. A szerbek vesztesége a goszpodinczei ütközetben 500 emberre (kik nagyobbrészt foglyokká lönek), s 8 ágyúra tétetik.

Gál nem talált Csurognál ellenállásra; Földvárnál és Ó-Becsénél azonban még mindig álltak szerb hadosztályok. Ez indíthatta Perczelt arra, hogy ápril 8-adjikán legközelebb Csurognak forduljon. De meggyőződén, hogy Földvár felé nincs mitől tartania, elhatározá a titeli fősík ellen menni.

Ha erre mindjárt 7-edikén a goszpodinczei ütközet után határozta volna el magát, nem lehetetlen, hogy a meglepetéstől támogatva, a fontos titeli fősíkot elfoglalta volna.

De ő csapatait csak 11 edikén összpontosítá Zsablyánál, s 12-edikén vonult Kovil-Szent Ivánra, mely a Vilován át Tittelbe vivő ut mellett fekszik. Itt egy Új-Vidókról Kátyon keresztül küldött hadosztályt vont magához, mely az utóbbi helynél egy szerb csoportot megvert.

A szerbek így 4 napot nyertek, s Knichanin, ki a Bácskában s főleg a titteli fősíkon parancsnokolt, ezen időt jól fölhasználás Új sáncolatokat hányatott és 8000 embert összpontosított 30 ágyúval.

Midőn aztán Perczel, kinek hadereje alig volt oly erős, 12-edikén délután Vilova felől mutatkozott, nemhogy állásában bevárta volna támadását, hanem ő rontott ki, s riasztá föl a magyar tábort.

Perczelnek midössze 4 gyöngé dandára volt; 1500—2000 emberrel egyegy. Az Irinyi-dandárt a jobb szárnyon állítá föl Vilova ellenében, a Forget-dandárt a balszárnyon Mossorin ellen, a Mihálovics s a Perczel Miklós tartalék-dandárt pedig a központra rendelé. A 12-edik és 13-adjika közötti éjt a csapatok egy részének fegyverekben kellé töltenie, támadást várván a szerbek részéről. S valóban éjfél után Knichanin ki is tört Vilovából valamint Mossorinból is. De mindkét ponton ébren találá a magya-

rókát, s midőn megvirradt s kitűnt, hogy a támadás tulajdonképi célja meghiúsult, visszavonult sáncai közé.

Mindamellett is Perczel Enichanin föllépése által azon meggyőződésre jutott, hogy a titelli főnsík ellen komoly támadást intézni ő gyöngé, s azért még ápril 13-adikán visszatért Újvidékre, innen Földvárra ment s ezen, a szerbek által elhagyott helyen átkelve a Ferenczsatornán, 19 én Ó-Becsét támadta meg. Az ottani szerb őrség csakhamar a Tisza balpartjára húzódott. Lederer ezredes osztálya nem jött Újvidékre, hanem Perczel szerencsés föllépésének hírére, visszatért a Duna jobb partjára.

Miként Bem működéseit Erdélyben, úgy a Perczeléit is a Bácskában, túlbecsülé a magyar kormány. Nem kevesebbet látott bennök, mint egész Bács tökéletes meghódítását, holott igen tévedett, miután a titelli főnsík, a főpont, melyet tulajdonkép a Bácska uralt, ezentúl is az osztrákok és szerbek kezében vala.

Másfelől, igaz, hogy a remények, melyeket Bem nagyszerű hadműveleteire a Dunánál, építettek, ápril első felében már csökkentek; belátták, hogy igazán nem képes röpülni. Talán Kossuth sem tartá többé az isaszögi, gödöllői és váci napok után Bem egyesülését a fősereggel oly szükségesnek mint előbb, s végre ugyanazon események után Görgey irányában hangulata is javulhatott annyiban, hogy nem vélte célszerűnek másra mint erre ruházni a főserég fölötti parancsnokságot.

E szerint Bemnek a Dunáhozi vonulására is kevesebb súlyt fektettek; de még mindig ragaszkodtak a nézethez, hogy Erdély a magyaroktól véglegesen vissza van hódítva, s következőleg Bem ott az erdélyi had tekintélyes részével fölösleges, s Perczel eredményei után a Bácskában a viszonyokat itt is ép olybá tekintek, mint Erdélyben; a Bácska is meg volt hódítva, s Perczel ott fölösleges.

A déli harctéren tehát még csak a Bánátban, azon földrészen, mely Erdélyt a Bácskától elválasztja, volt végrehajtandó ugyanaz, mi a két utóbbi helyen az ő foltevésük szerint, már végre volt hajtva. A Bácskában még mindig ott állott Todorovich egy tekintélyes haderő élén, s azonkívül Temesvár még bekerítve sem volt, annál kevésbbé bevéve, Rukavinának min-

denfelé szabad mozgása s szabad közlekedése volt, még Aradali összeköttetését sem tudták soha egészen elvágni.

Bemnek és Perczelnek tehát kezet kellé fogniok, hogy a Bánátot is meghódítsák. Bemnek a moldvai és oláhországi szorosok őrzésére s a Károlyfehérvár és Déva bekerítésére szükséges csapatokat hátrahagyva, 10,000 emberei a Bánátba kellé vonulnia, a temesvári őrséget a várba szorítania, ezt bekerítenie, s az aradi ostromlóereggel magát érintkezésbe tennie.

A 4-ik hadtest (Perczel) a Bácskában nélkülözhető részének a Tisza bal partjára kellett, hogy átkeljen, Todorovichot délnek visszanyomja, s aztán Bommel, kiről föltevék, hogy az alatt Temervárt beveszi, egyesülve, a szerb fölkelés gyújtója, a csaikások kerülete, — vagy más szóval a titteli fősík ellen menjen. Ez volt a haditerv.

Perczel és Bem hadműveleteinek kezdete a Bánátban.

Perczelt 19-dikén hagytuk el, mikor a titteli fősíktól visszaterve, a szerbektől Ó-Becsét elvette. Midőn Szegedről dél felé megindult volt, a Kollmann hadosztályának legnagyobb részét Szegeden hagyta a Bánátban lévő szerb táborok szemmel tartása végett. Most, hogy a titteli fősík megtámadását jobb időkre halasztotta, parancsot menesztett Kollmannhoz, hogy azonnal vonuljon be minden rendelkezése alatt álló csapatával a Tisza balpartján lefelé a Bánátba.

Kollmann 4 zászlóaljat, 2 lovasdandárt és 8 ágyút szedett össze s ápril 10-dikén Oroszlámos és Török-Kanizsáig hatolt. Ellenállásra nem talált, mert a szerbek a bácskai események után Nagy-Becskerekre vonultak vissza. Így Perczel is, — miután az Új-Vidéktől Kis-Kéren s a Ferencz-csatornán át a Tiszáig nyúló vonalt is biztosította (besetzt) 21- és 22-én akadálytalanul átkelhetett Adánál (Ostrowa), 4 zászlóaljával, 4 lovasdandárával s 16 ágyújával a Tisza balpartjára, s egyesülhetett 22-edikén Tisza-Szent-Miklósnál Kollmannal.

23-adikán aztán Mokrin ellen (Gyukosin) nyomult, ott néhány szerb fölkelőcsapatot szétverendő. Ezek alig várták be

támadását g a magyarok első megpillantására rögtön kocsijaikra menekültek. Perczel csapatai erre megszállották Mokrint és Nagy-Kikindát. A mokrini őrségnek egy hadosztályt kellé kiküldenie, hogy az Temesvárt szemmel tartsa és a Bemmél való egyesülésre utat keressen.

Bem april elején 8 zászlóaljat, 6 lovasdandárt és 30 ágyút egyesített. Dévánál a Bánffy és Perczy hadosztályaiban, melyek a Bánátba voltak szánva.

Legközelebb a Todorovich csapatai legszélső jobb szárnyán kívül, melynek magvát oláh-bánáti határőrök képezek, a temesvári őrség állt vele szemben.

Ez most mindössze 8847 embert számlált, de azok között persze több mint 4000 újoncot. A hely parancsnoka Kukavina altábornagy vala, osztályvezér Glöser altábornagy, az alatta álló két dandárt pedig Leiningen gróf és Wernhard tábornokok vezénylették.

A Leiningen dandára keletnek, Erdély felé lön elhelyezve; 4 zászlóalj-, 5 lovas dandár s 24 ágyúból állott, melyekhez számos fölkelőcsapat csatlakozott, s Facsetet a Bégacsatorna mellett s Lúgost a Temes mellett szállotta meg; tőle délre Vaiszlovánál a Bisztra mellett (a Temes mellékfolyója) 2 zászlóalj oláh-bánáti határőr állott. Ezeknek 12 ágyújuk volt s egy előcsapato a Vas-kapuhoz toltak elő.

Bem ápril 14 edikén mindenekelőtt a Perczy hadosztályát, melyet a többi csapatok, mihelyt az oláh fölkelés megengedte, gyorsított menetben követendettek, indította útnak a Vas-kapu felé, 15-ödikén maga is megjelent a hadosztálynál, megtámadta a Vas-kaput s elfoglalta; 16-odikán aztán az ellenség Vaiszlováról is elűzetett, s 17-edikén a magyarok bevonultak Karánsebesbe.

Itt értésére esett Bemnek, hogy a még mintegy 12000 emberyi osztrák seregnek, melyet ő március végével Erdélyből Oláhországba üzött, előhada most Malkovski alatt Tschemetzről (Oláhország) Orsován keresztül az oláh-bánáti határőrvidékbe tört, hogy a Béga folyón fölfelé, a tergovai szoroson át, aztán a Temes-völgyön le a Bánátot és Temesvárt elérje.

Bem Karánsebesen csak egy utócsapatot hagyott, s a Temesemen lefelé Lúgos ellen fordult, hogy itt fölkeresse, s ha lehetséges, előbb megverje Leiningent. 19-edikén bevonult Lúgosba, melyet Leiningen Temesvárra térve vissza, otthagyt, ég itt a Bánffy alatt álló 2000 emberrel egyesült, ki Dobrán és Facseten keresztül nyomult a Bánátba.

Leiningen egész dandárát a lugos-temesvári országúton vonta össze Kiszetónál. Bem azt tökéletesen tönkre verhetni vélte, ha Vécsey, ki ekkoriban vette át Arad alatt a parancsnokságot, támogatni fogná.

Igaz, hogy a magyarok február 23-ától kezdve Arad ellenében ismét megkezdtek az ostrommunkálatokat, de csak a Maros jobb partján, úgy, hogy voltaképen az egész csak erős ágyúzásra szorítkozott. Csak ápril 7-edikétől, miután Vécsey az ostromzársereg vezényletét átvette, foglalt ez ismét komolyan és tartósan szilárd állást a Maros balpartján is; bekeríté a helyet s formális ostrommunkálatokhoz látott.

Bem most fölkeré Vécseyt, hogy jöjjen az aradi csapatok egy részével Békásra, Leiningen háta mögé, míg Bem maga az osztrákokat Kiszetónál előlről csak csalogatva foglalandotta el. Mindenesetre fölötte fontos lett volna Leiningen összes dandárát Temesvár alól elverni. Az őrség ez által nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is fölöttébb gyöngült volna, mert Leiningen a legjobb csapatokat vezényle. Nem lehetetlen, hogy ez esetben Temesvár aránylag rövid idő alatt elesett volna, mi a bánáti ügyeknek mindenesetre egészen új, a magyarokra nézve rendkívül előnyös fordulatot adott volna.

De, mint combinált hadmozdulatoknál rendszeren, úgy történt itt is. Vécsey nem jött, s Leiningen, ki jól látá a megtörténhetőket, jó eleve visszavonult Temesvárra. Bem utána ment, s ápril 24-edikén néhány jelentéktelen utócsapatot összeütközés történt.

Bem most szintén Temesvárnak esett, s délnyugatra a vár szemmel tartása végett Freidorfnál táborot ütött, melyben ekkor 9000 embert egyesített.

30-kán ő maga Zsombolyra ment, hogy itt Perczellel találkozzék, s értekezzék a bánáti hadműveletek megállapítása felől.

Perczel előnyomulása Pancsovára.

Perczel, miután Nagy-Kikindát és Mokrint megszállotta, 2 seregosztálylyal Török-Becsére és Kis-Kikindára (Bassahid) ment, itt 24-dikén egy ellenséges csapatot megvert, s aztán hadát Melenczére vonta össze, hogy onnan Nagy-Becserekre menjen, hol Todorovich főhaderejét gyűjté egybe. Todorovich 10000 emberrel eléjük ment a magyaroknak Melenczénél, 29-dikén délután 4 órakor megtámadta őket. De az est beálltával hátrálni kényszerült. A Temes mögé vonult, s megszállta azt Jankovácztól Orlovátig; innen úgy hívé, összekötésbe tehetendi magát Malkovski hadával, kinek szándékolt benyomulása Oláhországból Erdélybe, előtte már tudva volt.

Így Perczel 30-dikán Nagy-Becsereket ellenállás nélkül megszállhatta, míg ő maga Zsombolyra ment, Bemmel értekezni; itt abban állapodtak meg, hogy Perczel előbb a Bánát nyugati részét tisztítsa meg, Bem ellenben egyrészt Temesvárral foglalkozzék, másrészt Malkovsky egyesülését akár Temesvárral, akár Todorovichcsal megakadályozni törekedjék.

Hadához visszatérve, Perczel május 6-kán Nagy-Becserekről elindult a Temesnek, s 7-dikén Todorovich ottani állását megtámadta. A főrohamot a gyöngén helyreállított tomassovác-hídfő ellen intézte, melynek őrizete csakhamar jelt adott a futásra; e futás Opovának az Al-Temesnek, onnan Szurduknak a Duna mellett, itt pedig a folyamon át történt. Teljes rendetlenség harapódzott el a Todorovich csapatai között, melyek Todorovich lebetegedése miatt Puffer ezredes által vezényeltettek; a német és oláh határőrök, kik a szerbékhez csak kényszerítve csatlakoztak, most elváltak tőlük, s visszatértek tűzhelyeikhez. De a szerb lakosok is elhagyták községeiket, s a Duna jobb partjára futamodtak.

Ily módon Perczel május 10-dikén ellenállás nélkül bevonulhatott Pancsovára, hol némi fegyver- és gabnakészleteket talált, de melyek koránt sem voltak elegendők arra, hogy az el-

hagyott, kopár vidéken való hosszabb tartózkodást indokolhaták, vagy csak lehetségessé tehették volna.

A Todorovich jobb szárnya, mely Allibunárnál állomásozott a Temes-vonal elvesztése után Pancsovára akart menni, de a magyarok előnyomulása által kényszerítve lón Szemendria felé térni, s itt a Dunán átkelve török Szerbiában keresni menedéket.

Puffer a Todorovich hadának összes töredékeit a karlovi-
tzi táborban gyűjté egybe. Mindenekelőtt lehetetlennek kellé föl-
tűnnie, e demoralisált csapatokkal a nyílt síkon mutatkozni.

Malkowski előnyomulása a Bánát ellen, s gyors vissza- vonulása Oláhországba.

Alig tért vissza Bem Perczellel való értekezlete után a freidorfi táborba Temesvár alá, hírül vevé, hogy Malkovsky összes hada Orsován át betört a határőrvidékbe.

E hír egészen alapos volt. Május 4-dikén a Malkovski hada a Temes- és Béla-völgyben állott, a szlatina-armenio-tergovadomasna-mehadiai vonalon.

Malkovski először is Karansebest akará elfoglalni, innen a lugosi országutat a Temesen lefelé egy részről, a hátszegit a Bisztrán fölfelé másrésztől megszállani, végül Német-Bogsánon át Todorovichcsali összeköttetését lehetségessé tenni, s pedig a mennyire csak lehet éjszakra. A legrosszabb esetre az határozta-
tott, hogy Német-Bogsánról délnyugatnak kell fordulni Fehér-
templom felé, hogy Todorovichcsal összeköttetésbe lehessen lépni.

Míg Malkovsky e terveken törte fejét, melyek, — ha ugyan volt bennök valami világos és bizonyos: offensiv összeműködés céloztak Todorovichcsal a Bánát visszavétele érdekében, — hit-
rtl vevé, hogy a magyarok a Vaskaput erősen megszállották, Temesvárt bekerítették, s hogy Todorovich Nagy-Becskerekre tért vissza. Erre azt vélte, hogy a legrosszabb eset bekövetkezett, következőleg az egyesülést Todorovichcsal a fehértemplomi úton kell megkísérlenie. De gyorsan határozni és a határozatot gyors-

san kivinni, erre kevés ember volt Malkovski, 8 így még május 6-dikán is ugyanazon pontokon állt, hol május 4-dikén láttuk.

Ellenen annál gyorsabban kéznél vala Bem; ő Freidorfnál Temesvár ellenében csak 3000 embert hagyott Perczy vezérlete alatt, s legénységének többi részét Károlyi ezredes által Dentán át Versecre küldé. Ez utóbbi helyre Károlyi május 8-dikén érkezett meg; 6-dikán Fehértemplom ellen nyomult, s 8-dikán Malkovskinak időközben odaért előcsapatát megtámadta. 10-dikén maga Bem is megérkezett Fehértemplomra s innen személyesen intézte Malkovski üldözését Orsova felé. Német-Szászka irányában előnyomulva, Malkovski utócsapatát még az nap utóírta Petrilovánál, s Szászkára nyomta vissza, hol az a Nerahidat lerontá. Ez által föltartóztatva, Bem csak május 16-dikán ért Orsovára. De Malkovski jobbnak lattá őt be nem várni. Azon hírre, — melynek szívesen hitt, — hogy t. i. Bem három akkora erővel jön ellene, s az élelmezési nehézségek kényelmes mentéségével takaródzva a nélkül, hogy a tényálladékot napvilágnál vizsgálta volna, sietve török földre tért vissza.

Ily nyomorú magaviseletnek Bem megvetését ellenségei iránt, szükségkép nagy mérvben kellé fokoznia. Most már Temesvárt is rövid idő alatt hatalmába keríteni reménylette. S ez talán meg is történt volna, ha teljesen nem hiányzik mindenemű eszköz egy forma szerinti ostromhoz.

Május 12-dikén Rukavina azon híre, hogy Bem eltávozott, s nevezetes haderők küldettek délre, Leiningen dandárával kirohanást tétetett a freidorfi tábor ellen, Perczy veszteséggel vissza is nyomatott, de szerencsére ép ekkor ért az aradi ostromhad egy része, magának Vécseynek vezérlett alatt, kit Bem Fehértemplomba meneteléről értesített, Girodához, Temesvártól kéltre, — s Leiningen visszavonulási vonalát fenyegette, midőn a gyár-külváros ellen, s egyszersmind a Béga déli partján előre nyomult. E szerint Leiningennek a kivívott előnyök folytatásától el kellé állnia, s visszatérni a várba.

Május 14-dikén még több hadosztály érkezett az aradi ostromló-seregből Temesvár alá, úgy hogy egészben mintegy 4000 ember vonatott el Arad alól, s általában a vár előtt mindössze csak vagy 7000 magyar állhatott. Vécsey éjszakra a vadaskertet

nyugatra a csóka-erdőt rakta meg embereivel, ezáltal fölöttébb tökéletesítő a tagadhatlannl gyöngye ostrom-zárt, s parancsot adott, hogy a Bégától délre is Mehála és a Józsefváros között ostrommunkálatokhoz kezdjenek. A gyárkűlvárost is, keletre, honnan Temesvár rendes víz-szükségletét nyeré, megszállták a magyarok, úgy hogy az osztrákok kényszerítve lőnek azon vízzel beérni, melyet a Rukavina parancsára magában a várban óvatos elővigyázattal eleve ásott kutak szolgáltattak.

Arad alatt az alig megkezdett ostrommunkálatokkal a magyaroknak ápril végével a Maros kiöntése miatt föl kellé hagy-niok; de a vár mégis minden kül-közlekedéstől elvágva maradt, s a szükség benne tetőpontra hágott.

Ugy látszott tehát, hogy a déli harc-mezőn május közepe felé igen kedvezően állanak a viszonyok a magyarokra nézve.

Erdély teljesen szabad volt, csak Károlyfehérvár és Déva volt még az osztrákok kezében, de az utóbbi különben is jelentéktelen pont elestét mindennap várni leheté.

A Bánátból a szerbek egészen kiűzettek; akaratjuk ellen a karlovici táborban gyülekeztek. Csak Temesvár és Arad tartá még erősen magát, de ez utóbbi azon ponton állt, hogy nemsókára kénytelen lesz a kaput megnyitni.

A Bácskából is kiveretlek a szerbek; Pétervárad a Duna bal partján teljesen föl vala mentve. Még csak a titteli fősíkon tartá magát Knichanin 2000 emberrel Török-Szerbiából, 2 csai-kászászlóaljjal, 1 zászlóalj pétervárad i h. ő., 1 zászlóalj német-bánáti h. Ő. s 30 kis kaliberű ágyúval.

A csekély hadosztályok Horváth- és Tótországban alig voltak képesek e tartományokat a magyar népfölkelők portyázásai ellen biztosítani.

De közelebről tekintve, ez időben korántsem állottak az ügyek Austriára nézve oly veszedelmes lábon, mint a hogy az elfogult, félénk vagy vérmes-reményű szemlélő előtt rémlett.

Mert a titteli fősík volt tulajdonkép a Bácska, legalább a jövőre nézve, s ez még az osztrákoké;

Temesvár pedig voltakép a Bánát s szintén még osztrák kézben vala.

A bán 15000 ember rendes katonát ép ekkor hozott Budáról, hogy a Bácskában és Bánátban az új hadműködéseket megkezdje, s végre már az oroszok is készülődtek Oláhországban, Erdélybe törni Austria érdekében, a mi ott Magyarországra nézve ismét mindent kérdésessé tehetett.

A.

Nugent táborszernagy csapatainak beosztása ápril 9-dike körül.

P é t e r v á r a d a l a t t .

Mamula ezredes: Piret 3 zászlóalj, Este Ferdinánd herceg 2 zászlóalj, Sz. Györgyi h. ö. 4 zászlóalj, 4 zászlóalj az 1-ső báni határőrezredből, a bródi h. ö. 4 zászlóalj, gradiscai h. ö. 4 zászlóalj, 29 ágyúval.

A z A I - D u n á n á l :

L e d e r e r M ó r i c e z r e d e s : 4 s z á z a d s e r e z s á n , 4 s z á s z - k i r á l y - v a s a s , 2 s z . J á n o s f ő h e r c e g - d r a g o n y o s , 6 á g y ú v a l .

T a r t a l é k h a d :

P 1 a 1 1 n e r ő r n a g y : 2 s z á z a d P i r e t - g y a l o g s á g , 1 s z á z a d a 2 - d i k b á n i h a t á r ő r e z r e d 4 - d i k z á s z l ó a l j á b ó l , a k i l e n c e d i k v a d á s z - z á s z l ó a l j b ó l e g y g y ö n g e o s z t á l y , 1 g y ö n g e o s z t á l y W i n d i s c h g r ä t z c h e v a u x - l e g e r s , 1 á g y ú v a l . M i n d ö s s z e $7\frac{1}{2}$ z á s z l ó a l j , $6\frac{1}{3}$ l o v a s s z á z a d , é s 36 á g y ú a z o k k ö z t 21 l o v a k t ó l v o n t a t v a , v a g y 6987 g y a l o g , 581 l o v a s , s a t ű z é r s é g g e l e g y ű t t m i n t e g y 8500 e m b e r . E z e k k ö z ű l t e l j e s e n f ő l f e g y v e r e z v e é s f ő l s e r e l v e v o l t 2165 e m b e r , t e l j e s e n f ő l f e g y v e r e z v e , d e c s a k f é l i g f ő l s e r e l v e 953 e m b e r ; a t ö b b i s e m f ő l s e r e l v e , s e m f ő l f e g y v e r e z v e . A l o v a s s á g e g é s z e n j ó k a r b a n v o l t .

Nyolcadik szakasz.

**Komáromnak az ostrom alóli teljes
fölszabadításától a komoly ellenségeskedések
újából való megkezdéséig.**

(1849. ápril hó közepétől június hó derekáig.)

Görgey elhatározása Budát ostrom alá venni.

Komárom teljes fölszabadítása után Görgey arról kezdett gondolkodni, mily módon és minő irányban folytassa hadműveleteit. Legtermészetesebbnek látta, az általa eddig kivívott győzelmet hasonló irányban követni; azaz a Welden-féle hadtestnek sarkában maradni, és azt folytonosan újból csatára kényszeríteni.

Azonban pillanatilag ama körülmények egyike melyet az ember lehetlenségnek tartana, mely azonban az állam és hadsereg rendezetlen viszonyai közt elég gyakran előfordul, és pedig nemcsak a fölkelő népeknél, minden erőteljes előnyomulást megakadályozott. Damjanich és Klapka két hadteste april 19-dikén Nagy-Sarlónál, 20-dikán pedig Komáromnál utósó hadkészletét is fölhasználta, és csak Pöltenberg hetedik hadteste volt még ellátva; a régen várt hadkészletszállítmány még mindig késett, a nélkül, hogy tudták volna: vajjon hol akadhatott föl. Ebből mindenesetre azt lehet következtetni, hogy az élelmezési és ellátási viszonyok átkozott rosszul valának rendezve, s ez mindig így szokott történni, ha a szállítást nem a nagy hadsereg főhadiszállásáról határozzák meg pontosan. A hadkészlet-szállítmány kimaradásával a dolgok ilyenképen állottak: miután Vácot a Komárom felé nyomuló magyarok elfoglalák, Debrecenben az a hír terjedt el, hogy Pest és Buda a magyarok kezében van, és a pest-szolnoki vasútvonal nem sokára ismét megnyílik a közlekedésnek. Ennek folytán Debrecenben legcélszerűbbnek tarták a hadkészlet-szállításokat Miskolc és Ipoly-Ságh, vagy Gyöngyös helyett, ezentúl Szolnokon át küldeni, a nélkül, hogy Görgeyt ez iránt értesítették volna. Május kezdetével, midőn a vasútvonal valóban megnyílt, a szállítmányok Szolnokba, s innen azután Pestre érkeztek, de itt is még több napig hever-

tek, a nélkül, hogy a hadsereg tudta volna, merre vannak. Miután Görgey néhány nap alatt minden esetben szerezhette volna választ Debrecenből, mindig különös marad, miért nem intéztetett legalább akkor, mikor a készlethiány melyet rég előrelátni kell vala — csakugyan észre vétetett, kérdés Debrecenbe, mely mindent fölvilágosított volna.

Ha a tudakozódás ez elmulasztásából nem akarunk oly következtetéseket vonni, melyek Görgey szándékaiban való bizalmatlankodáson alapulnak, azt kell föltennünk, hogy Görgey mulhatlanul a készletszállítmány néhány nap alatt leendő megérkezését várta, midőn a hiány april 27-kén tudomására jutott; így tehát e körülménynek lehetlen volt befolyást gyakorolni a további műveletek megválasztására.

Görgey 27-én tábornoki főnöke Bayer ezredessel és Klapka tábornokkal tanácskozott a további teendők iránt.

Bayer a Welden elleni támadás folytatása mellett volt; Klapka ellenben arra szavazott, hogy Buda ellen forduljanak, hogy legelőbb is e helyet foglalják el. Véleménye támogatásául Klapka azt hozta föl, hogy Budán és Pesten át nyílik legrövidebb közlekedés a Tiszával, melynek szabadon tartása a hadsereg és annak további tevékenységére nézve végtelen fontossággal bír, továbbá hogy Budán nagy lő-, hadiszerek- és más hadi szükségletből álló készletet találандnak, mely a magyarokra nézve igen nagy értékű fogna lenni; végre a nagy erkölcsi benyomást hozta föl, mit az ország ős-fővárosa elfoglalásának a népre tennie kell. Klapka arra számított, hogy Buda hamar el fog esni, ha hatalmas tömeggel jelenendnek meg a helyszínén; a vár csupán bekerítésének határozottan ellenmondott, miután az, hogy elég szoros legyen, a hadseregtől ép annyi csapatot vonna el, mint maga az ostrom, s következőleg egyszersmind a Welden elleni támadást éppen úgy gyöngítené, mint maga az ostrom. A tudósítások szerint, vélekedék Klapka, Hentzy csapatai igen demoralizáltak, következőkép Budának mielőbbi eleste iránt annál kevésbé lehet kétséget támasztani.

Görgey Klapka nézetéhez csatlakozott, mely különben a Kossuthé is volt. Bayer azonban csak hosszas ellenszegülés után

állt rá; miután a hadiszerek hiánya is érezhetővé lett, arra hívta föl a tábornokok figyelmét, hogy ez akadályt minden esetre hamar meg kell szüntetni. Még hozzátehetette volna, hogy ostrom alkalmával ép annyi hadiszert fogyasztanak el, mint csatánál. Végül is Klapka nézetéhez csatlakozott, de hozzá tévé, hogy azután, ha egyszer Budát megtámadták és netán azt látnák, hogy a hely hirteleni elestének reményében határozottan tévedtek, e vállalattól is el ne tántorodjanak, hogy ismét más újba kezdjenek.

Mik valának az indokok, melyek Görgeyt arra határozták, hogy Buda ellen forduljon, ahelyett, hogy Weldent üldözte volna?

Azok kiválóan politikaiak és — tegyük hozzá — a mellett személyiek is voltak.

Hogy Görgey az 1848-diki alkotmányhoz való szigorú ragaszkodást — habár ennek egyoldalúlag maga Magyarország részéről nyíltan semmi értelme sem volt — miért tukmálta, és környezetétől is miért engedé magára tukmálni: az 1849-diki januárhó folytán a bányavárosokba való bevonulásának elbeszélése alkalmával és azután is, többször volt alkalmunk megjegyezni. Azt nisszttk, hogy a következőkben ha nem is őszintebben, de tisztábban fejlesztjük ki indokait, melyek ezen elvekre támaszkodtak. Görgey belátta: ha Magyarország csak erőhatalommal juthat szabadsághoz, egész határozottan a forradalmi térre kellett lépnie Európa minden más részeinek forradalmát szövetséges társává tennie, — de ezen kívül még határozott eredményeket is kellett kivívnia.

Görgey azonban egy részről határozott roszalással viseltetett a forradalom, vagy jobban mondva, a forradalmárok iránt. Úgy járt, mint sok különben kitűnő ember, kik a nagy ügyet gyűlölék az annak képviselői közt találtató kicsiny emberek miatt, a „sok láрма és kevés tett“ miatt! mi a forradalmakban mindig nagy szerepet játszik és kell is játszania. A vagyon és vér fölládozásának nagy szavai oly emberek szájából, kik ha a vagyon és vér fölládozására került a dolog, első és legügyesebbek valának attól elvonni magukat, ellenére voltak. Görgey egész ember volt, kinél minden, szó és tett, egybe kel-

lett hogy hangozzék, és — mégis nem bírt hatalmának öntudatával. Azt hívé, hogy egyedül az *i n t r i g* a teszi lehetővé, hogy az ügyet kezébe vegye, és azt akarata szerint keresztülvigye. Meg vagyunk győződve, hogy ha Görgey öntudatával bírt volna annak, hogy egész Európának forradalomba borítása által Magyarországot szabaddá teheti, és az ehhez szükséges eredményeket kivívhatja, kész leende mindent megtenni, hogy ez útra léphessen. Ő azonban mindenek előtt az ehhez megkívántató eredményekben kétkedett; az észhidegség és a szerencsétlen személyes tapasztalatok meggyöngíték benne a hitet, mely nagy merényekhez okvetlenül szükséges.

Ennélfogva már előre is csekély célú tűzött maga elé, melynek megválasztásánál mindig tisztábban kifejlődő politikai meggyőződése, hogy Magyarország a jelenlegi európai rendszer mellett önálló állam nem lehet, és hogy legcélszerűbben és természetesebb módon Ausztriával van egyesülve, nemkülönben azon különbség is, mely közte és Kossuth véleménye és törekvései között fölmerült, vezette.

Ápril 14-dikén az országgyűlés Debrecenben Magyarországnak Ausztriától való elszakítását és a habsburgi ház trónóti megfosztását kimondá. Görgey erről ápril 17-én értesült először Léván. Hogy ezzel mennyire nem volt megelégedve, az előbb elmondottakból tisztán kitűnik; de hadtestének legelőkelőbb tisztjeiben is, kik előtt saját véleményét részben mindig előadá, s a kiknek nézetét részben ő is magáévá tette, az szintén rász vért csinált. Az országgyűlés a szerencsétlenségben gyáva módon, — így mondák, — mindig a legnagyobb sietséggel elvoná magát a veszélytől, s most a szerencsében elbizakodva, kivonja a törvényes alapot a hadsereg lábai alól, a melyen magát bizonyos érzé, s melynek fönntartásaért küzdött.

Magyarországra nézve az eredmények ez idejében, a többi hadtesteknél egészen hiányzott e hangulat ápril 14-dike ellen; Görgey nem akarván a hadsereg többsége által függővé tenni elhatározását, melylyel inkább a januárban tett nyilatkozataihoz gondolt hű maradni, elhitette magával, hogy a hadsereget a felbomlás veszélye fenyegeti, mit csak az által háríthat el

könnyedén, ba befolyása által a 7-ik hadtestet ugyanazon útra viszi, melyen a többi áll, de ezt nem akarta.

Ekkor tehát az Ausztriával való megbékülést kezdte keresni. Még néhány eredmény után, ha Magyarország egyáltalában győztes maradna, az országgyűlést kényszeríteni akará, az april 14-ki határozat visszavételére, hogy ekkép mint közvetítő lépjen föl Magyarország és a Habsburg-ház között.

Ez eredményt azonban most legelőbb Buda bevételeben akarta keresni. Még csak Buda volt az egyedüli jelentékeny pont, melyet az osztrákok Magyarországon elfoglalva tartottak. Görgey azt gondola, hogy ha ez is elveszne, annak Ausztriára jelentékeny befolyást kellene gyakorolnia. Továbbá isméri a rajongó tiszteletet, melylyel a magyarok országuk fővárosán csüggnék, s így azt hívé, hogy azt az országnak visszaadva, népszerűségét jelentékenyen fogja emelni és annál nagyobb befolyást nyerend a népre, melyet most politikai nézeteinek keresztülvételére akart fölhasználni. Talán Budának, a legközelebbi hadművelet tárgyául választására az által is indítva volt, hogy így az országgyűléshez közeledjék, hogy az eredmény után közvetlen közlekedésbe lépjen az államtestülettel.

Ha Görgey az általa választott utón különben Ausztriát engedékenységre akarta birni, úgy hogy Magyarország is egy lépést volt visszateendő, nyilván több eredményt szült volna Welden főhadseregének tovább üzése, mint Buda bevétele, és a Welden elleni további eredmény annyival valószínűbben elérhető volt, minél kevesebb időt engednek az ellenséges hadvezérnek, hadseregét újból szervezni, és magát meggondolni. Görgey azonban semmi esetre sem volt biztos abban, hogy már most is határozott győzelmet fog nyerhetni az osztrákok fölött. Hadseregének fegyelmi állapotát, melynél az eleesség és az ellátási szerek szállításának nehézsége még inkább elleneszólt a támadás kezdeményezésének, mint előbb, a lehető legfeketébb színekkel festé; azt gondolta, hogy Magyarország utóbbi győzelmeit nem annyira saját képességének, mint Windischgratz herczeg képességihiányának köszöni, és hogy az új osztrák hadvezér azonnal intézkedéseket tesz, melyek elég

érthetően azt mutatják, hogy tőle a Windischgrätz részéről tapasztalt támogatást nem lehet remélni; elhité magával, hogy a magyar főhadserg paszta előnyomulása egész a Lajtaig sem mit sem használhat, hogy azonban az april 14-ke iránt ellen szenvedő tisztok közt még mindig a tisztán védelmi állapot fönntartásának véleménye uralg, és hogy Magyarország határait túllépni nem hajlandók. Mindez okokból azután meggyőzni igyekvők magát arról, hogy Buda bevételének kisebb eredménye is elég lehet Ausztriát engedékenységre birni.

Hogy ily gondolatmenetben az ellenmondások nem hiányzanak, világos. Legkevésbé hangzik össze ezzel az, hogy Görgey az osztrák főhadserg elleni eredményt, melyben most kételkedett, később miképen tarthatá lehetségesnek. Még egy bírhatta volna őt arra, hogy az eredményeket, melyekhez ő az Ausztriával való tárgyalásokat saját felfogása szerint köthette, a lehetőleg gyorsan igyekezzék kivívni. Ausztria ugyanis, mint nem sokára bővebben látni fogjuk, Magyarország ellen Oroszország segélyét kereste, és Oroszország megígérte azt. Görgey april 26-tól többé nem kételkedett, hogy Oroszország be fog avatkozni. — Az osztrákok, kiket a Komárom előtti csata napján behoztak, kimondák, hogy tisztjeik Oroszországnak nem sokára megérkezendő segélyével vigasztalák őket. Görgey nem tudta felfogni, hogy Ausztria örömet veszi igénybe Oroszország segélyét, hitte, hogy az e támogatást nem örömet tartaná a nyakán, ha más útja volna a menekvésre. És e menekvési utat akarta ő följánlani. Ausztriának Oroszország segélye iránti ellenszenvére ópité tervének sikerében való hitét. Azonban nem kellett-e gondolnia, hogy Ausztria az orosz segélyt, miután az már egyszer föl volt híva, annál könnyebben visszautasíthatja, minél kevesebb előkészületet tön Oroszország a Magyarországba való benyomulásra?

Tehát bármiképen csűrjük csavarjak is a dolgot, Görgey Buda elleni nyomulása végre íB csak menthető, és csupán az által menthető, hogy Görgey, habár a várvédő sereg állítólagos demoralizáltságáról való mendemondának nem hitt is, de remélte, hogy e gyöngé helylyel hamar fog végezni.

Buda ostroma.

Görgey april 29-én rendelkezéseket tett a legközelebbi műveletekre. Előbb még nem minden fontosság nélküli változások történtek a hadsereg legfőbb parancsnoksági helyeiben.

Az országgyűlés april 14-ki határozata után, mely a jövő államforma kérdését még eldöntetlenül hagyá, ideiglenesen Kossuth mint kormányzó, oldala mellett egy felelős minisztériummal állott Magyarország élére. Görgeyt azonnal kinevezé hadügy-miniszternek. Görgey jónak látta a meghívásnak engedni, hogy a katonai igazgatásban beállott különféle visszaéléseknek véget vethessen, a haderő végleges szervezését eszközölje, s erélyes közbelépése által az összes honvédelembe egységet hozzon. De mégis fölismeré, hogy politikai nézeteit jobban és biztosabban követheti, ha a főhadsereg élén marad, mint a hadügyminiszteri irodában; félt a hadsereget hosszabb időre más befolyásának átengedni, ki azt könnyen kedvező hangulatra bírhatná april 14-ke iránt, és így a Görgey-féle tervek keresztülvitelére használhatlanná tehetné.

Kezdetben tehát minden esetre meg akart maradni a hadsereg élén, s magát a hadügyminisztériumban képviseltetni szándékozott. D a m j a n i c h tábornok ajánlatot tón a hadügyminiszteri helyettesség elvállalása iránt és Görgey nagy bizalmat helyezvén Damjanich erőteljes föllépésébe, az ajánlatot örömmel fogadá. Ekkor a szerencsétlenség úgy akará, hogy Damjanich april 28-kán egy nappal Komáromból Debrecenbe menetele előtt, a kocsiból való kiugrás alkalmával egyik lábát eltörte, és ez által minden esetre hosszú, előre meg sem határozható időre szolgálatképtelenné lön. A hadseregből hiányzott, s a hadügyminiszteri szolgálatot se volt képes végezni.

Most nem maradt más hátra, mint K l a p k a, ki hajlandó volt Görgeyt a hadügyminisztériumban helyettesíteni. Görgey bizalmatlan volt Klapka hajlékony jelleme iránt és csak csekély reményt táplált az iránt, hogy az Kossuthal szemben a

szükséges szilárdsággal fog föllépni. De mégis kénytelen volt őt választani, és Klapka april 29-kén Komáromból P e s t e n á t Debrecenbe utazott. Őt az 1. hadtest parancsnokságában Nagy Sándor, Damjanichot pedig a 3. hadtest vezényletében K n é z i c h helyettesíté, kik mindketten tábornokokká lettek előmozdítva.

April 29-től a főserg hadtestei különböző irányban megindultak. Pöltenberg a 7-ik hadtesttel Győrbe indult, hová május 1-jén érkezett meg, hogy a W e l d e n parancsnoksága alatt álló osztrák főserg megfigyelését átvegye; az 1. és 3. hadtest B ü d a elé ment, valamint K m e t y osztálya is, mely Esztergámnál ment át a Dunán, nemkülönben A u l i c h a 2. hadtesttel, ki mihelyt az osztrákok Pestet kiüríték intézkedéseket tőn a fővároson alól hidat verni, és május 1-jén Csepel szigetén keresztül Ercsénynél előőrségét a Duna jobb partjára helyezte át, míg ellenben a Duna bal partján csak egy dandárt hagyott hátra.

Május 4-dikén Buda teljesen be volt kerítve. A jobb szárny legszélső részén, a Gellérthegy mögött, a rácváros és a vár felé, tehát Budának rövid, déli homlokzata felé, a mészáros utcáig A u l i c h állott; a kis Spitzberg mögött, a kis Svábhegyig a hosszú, nyugoti homlokzat déli része felé, melynek főpontját a fehérvári rondel képezi, Nagy Sándor csatlakozott hozzá; azután a Kovácsi országúton a Krisztina-város felé, a hosszú nyugoti homlokzat északi része és a rövid, északi homlokzat felé K n é z i c h következett a 3. hadtesttel; végül saját hadosztályával K m e t y a bal szárnyat képezé, a Víziváros fakerítése felé, az ó-budai Dunáig. Görgey főhadi szállásul kezdetben a K r i s z t i n a v á r o s t választá.

Görgey azon képzelődésben, hogy nagy erő kifejtés által Buda védőinek akként fog imponálni, hogy az az első felszólításra azonnal feladja magát, előlegesen a G e l l é r t hegyre, a déli homlokzattal szemben 12 fontos üteget, a kis Sváb hegyre egy másikat a nyugoti homlokzattal szemben, és az északi homlokzat ellen két taracküteget vitetett föl; a csapatoknak pedig támadáskészen kellé sorakozniuk. Egyszermind egy fogoly osztrák tisztet a Hentzy tábornoknak kézbesí-

tendő felszólítás átadása végett a várba küldtek. Csak ha e felszólításra tagadó válasz érkezik, kellett volna az ütegeknek a tüzelést, s a támadást megkezdeni. Egy félreértés következtében történt, hogy az északi homlokzat ellen fölállított tarackütegek tüzelni kezdtek, mielőtt Hentzy válasza megérkezett volna. Ezt azonban rögtön ismét megszünteték.

A rendkívül hosszadalmas, némileg pathetikus modorban fogalmazott levélben, mely által Görgey Hentzy tábornokot az átadásra felszólítás, a várórségnek becsületteljes hadi fogságot ígért s nyomatékosan biztosítá, hogy a föltételek melyekben meg fognak egyezni, a magyarok részéről lélekismeretesen meg lesznek tartva, sőt az esetben is, ha Hentzy nem adná meg magát és a várat csak hosszas, ostrom után vennék be, a várórség kíméletes bánásmódra számolhat, de csupán oly föltétel alatt, ha Hentzy Pest bombáztatásától, honnan semmi megtámadás nem irányoztatik ellene, s a lánchíd elrontásától tartózkodni fog. Ha e föltételei nem teljesítették, kénytelen lenne az egész várórséget kardra hányatni. Görgey ez iratában Budát „ügynevezett“ vár néven említé s Hentzyt ismételve arra intó, hogy ő maga is magyar, a mi — mint előttünk tudva van, csak a magyar fogalom igen tág kiterjesztése mellett állott így. Görgey az iránt, hogy a fölszólítással egy fogoly osztrák tisztet küld, az osztrákoknak a korábbi magyar parlamentairek irányában tanúsított népjogellenes bánásmódjával menté magát, és délután három órára kért feleletet.

A felelet megjött. A bemi származású Hentzy, ki szülővárosától csak kevéssel az előtt kérte a családja ellen évszázad előtt kimondott száműzetés megszüntetését, Görgeyt az ő nemzetisége iránti tévedéséről értesíté, s egyszersmind biztosította őt, hogy ámbár januárban Buda még nem volt vár, de most valóban hely, mely határozott ellenállást fog kifejteni; Hentzy felszólítá Görgeyt, hogy a — mint tudva van a tarack ütegek által tévedésből megkezdett — tüzelést azonnal szüntesse meg, különben kényszerülve látná magát Pest bombáztatására, melyhez több mint elég eszköz áll rendelkezésére.

E feleletre az ütegek Görgey tői parancsot kaptak, a tüzelést azonnal megkezdeni, és Kmety utasítva lón, osztályával

a vízi várost ostromolni, s figyelmét különösen ama vízvezeték elrontására fordítani, mely az egyetlen volt, mely még Budát vízzel ellátta. Ha Kmetynek a szerencse kedvez, a többi hadsteknek is előre kellett vala nyomulniok és a várt több ponton escaladirozniok (létrarohammal megtámadni).

Kmety erős támadást kezdett a víziváros ellen; a palissadirozások, melyek azt az északi részről fődék, több ponton át lettek törve, és a magyar huszárok az utcákon a bombatérig, közel a lánchídhöz egy részről, és a vízi-kapu alatt levő vízvezető gépig, mely a vizet a várba hajtja, előnyomultak. Csak itt találtak először erős ellenállásra; a varasdi határőrök 2 löveggel fogadák támadásukat, és tágításra bírták őket. Erre csakhamar Kmety gyalogsága következett, és a támadást újból megkezdé, de szintén nem tudott keresztünyomutni; bár a kísérlet többször meg lőn újítva, Kmety osztálya végül mégis kénytelen volt engedni. A csatárok (tirailleur) tüzelése még éjfélleg tartott.

Görgey ezután lemondott arról, hogy Budát rohammal kerítse hatalmába, és elhatározá, szabályszerű ostromot kezdeni.

Az ily vállalat, bármily gyorsan vezessen is a célhoz, mindig hosszadalmas, s ha csak tizennégy napig tartana is, különösen rendkívül nehéznek kellett látszania, tekintettel a helyzetre, melyben ekkor a magyarok valának. Egy figyelmeztést, azt abbagyni, Görgey még május 4-kén vett. Ez Klapkának egy május 2-ről kelt levele volt. Klapka, azon reményben, hogy Buda valószínűleg minden komoly ellenállás nélkül, rövid idő múlva el fog esni, 27-kére támadást tanácsolt, de Komáromból Debrecenbe utazása alkalmával néhány napig Pesten maradt, és minden, a mit itt tapasztalt, arról győzte meg, hogy Budát egy kardcsapásra elfoglalni nem lehet. Most arra inté Görgeyt, hogy hagyjon föl a támadással és műveleteit Welden ellen folytassa.

Késő volt, már az egész hadsereg Budánál állt; a pillanat, melyben mint Bayer előre látta, a nem gyanított nehézségek által melyek mutatkoznak, a támadás folytatásának határozata megingattatik, bekövetkezett. Ettől eltekintve, Görgey némileg fennhéjázó fenyegetések és biztatásokkal telt levele és azon

mód miatt melylyel Hentzy azután felelt, amaz esetek egyike következett itt be, mely szerint Görgeynek Buda alóli elvonulását a magyar fegyverek becsületével nem leheté összeegyeztetni. Görgey májas 6-án ez értelemben felelt Klapka levelére.

Ha a forma szerénti megtámadás mindig hosszás dolog, most dacára Buda nem épen jelentékeny erejének, a magyarok elégtelen ereje, a hadiszerek, ostromló lövegek és szakértő tisztek hiánya miatt, kétszeresen hosszás dolog volt ily vár ellen megtámadást intézni.

A készlethiány már 5-kén az ágyútüzélést majdnem egészen megszüntetni kényszeríté; a Szolnokon keresztül elindított és Fejsten lerakodott hadiszerkészletet csak 6-kán fedezék föl, és ez által a rózsz állapotnak véget vetettek.

Ostromlővegekből a magyarok rendelkezésére általában csak öt használható darab állott, melyeket 26-kán Komárom előtt az osztrákoktól elvettek, nevezetesen négy 24-fontos és egy 18-fontos. Most Görgey ezek számára a kis Spitzbergen réstörő ágyútelep építését parancsolta meg. Egy ponton akartak rést löni, délre a fehérvári rondeltől, a nyugoti homlokzaton, hol a kerítést egyszerű, nem valami különösen erős köfal képezé. A réstörő telepnek e ponton 500 lépésnyi távolságban kellett maradni. Ennek építését azonnal megkezdek, de miután nem sokára elkészültek vele, úgy találták, hogy a hely igen ügyetlenül volt megválasztva, semhogy valami nagy kilátás lett volna róla a réspontot eltalálhatni. Ekkor egy új ágyútelep építéséhez fogtak, az előbbitől kissé északra, míg a régít romboló- (de. montir) települ akarák használni. A föntemplített öt darab ostromlőveg megszerzése egész váratlan nehézségekbe ütközött. Guyon, a komáromi várparancsnok azt állítá — részben Görgey iránt táplált nem a legbarátságosb érzeténél fogva—hogy e darabok az ő helyiségének fölfegyverzéséhez határozvák, és vonakodott azokat Buda ostromához átengedni. Magának Kossuthnak kellett közbelépni, és ezt Buda bevétele érdekében örömezt megtette, miután már azt tervezgeté, hogy mihelyt Buda bevéve lehessen az országgyűlést s a kormányt Pestre fogja áttenni.

Ily terhes körülmények közt a vár bekerítése egész tíz napi időt vett igénybe, mielőtt a réstörő s az ezzel szomszédos rom-

bolótelepeket, melyekbe csak 12 fontosokat szállítottak, fölszerelhetők volna. Ez ágyútelepek csak május 12-kén kezdek meg tüzeléseiket.

Hentzy ezek építése ellen épen semmit se tett. A magyarok már tevékenységben levő ütegeire, melyek több helyen gyűjtottak, különösen a vízi-városban, hol a várórség szénakészlete is kárba ment, felelt, néhány kirohanást tett, melyek egyike által május 13-án az osztrákok egy Buda előtti kórházból 300 beteg fogolyt megszabadítottak, ágyútüzelésével Görgeyt főhadiszállásának a Vízivárosból a nagy Svábhegyre való áttételére kényszeríté, és az e l s ő h a d t e s t e t a S p i t z b e r g mögötti helyéről sokkal messzebb, a m é s z á r o s u t r a, s a G e l l é r t h e g y nyugoti része mögé nyomta vissza A réstörős a romboló-telepek építése ollen csupán négy huszonnégy fontos hagyott Hentzy földzetlenül a bástyán a fehérvári rondeltől észak felé szálépésnyire, a mellett, itt a várba vezető kaput eltorlaszoltatta. A magyar réstörőtelepet nem igen veszélyesnek tartható, tálán nem is sejté, hogy az réstörőtelep legyen. Főgondja a víziváros volt, gyöngé védelmezésével és, a vízvezetékekkel a várórség ez életforrásával, valóban ez volt egyszersmind a leginkább veszélyeztetett és legfontosabb pont. Azonfelül, hogy a magyarokat az ostromtól visszariaszsa, már most kezdett P e s t r e áttüzeltetni.

Midőn 15-kén a réstörőüteg tüzelni kezdett, és vele együtt a rombolóüteg s a többi is, melyek eddigelé igen mérsékelve működtek, Hentzy kénytelen volt a négy 24fontos löveget a bástyáról visszahúzni, de csupán azért, hogy éjjel a bástyát oldalvédekkel lássa el, és azután az ágyúkat újból visszavigye. Egyszersmind a réshelyiség mögött egy visszahajló gátna építését is megkezdék, és Pest városát azon ürügy alatt, hogy onnan át Budára tüzeltek, sőt még a lánchíd egyik oszlopát is megsértették, nagy erővel bombáztatták.

Az osztrák várórség csak 16-kán lépett föl komolyan a réstörőtelep ellenében, miután tüzelésének már hatása mutatkozott. Hentzy azonban még mindig a vízivárosi féltette leginkább, és a legnagyobb tevékenységet fejté ki, hogy azt minél

inkább biztosíthassa. Valóban az egész réstörő lövöldözés a főhívári homlokzat ellen nem csupa tüntetés lehet-e, hogy a figyelmet a Vízivárosról elvonják? Ily föltevés bizonyára megengedhető vala.

Pest bombáztatása, melyet Hentzy 15-kén kezdett és 16-kán folytatott, e közben Görgeyt oly dühössé tette, hogy elhatározá, még 16—17-ke éjelen a rohamot megkísérteni.

A parancsok azonnal ki lettek adva. A 2-ik hadtestnek a Rácvároson át a déli homlokzatot a várkapuval, az 1. hadtestnek a rohamrést, a 3-diknak az északi homlokzatot és a bécsi kaput, a Kmety osztályának a vízivárosi kelle megtámadni.

E roham tökéletesen sikernélküli volt; a 2. hadtest ellenében a várórség, a rácoktól támogatva, kétségbeesetten védte magát; az 1. hadtest a rést még általában nem találta használhatónak, a nem könnyen megmászható falak még állottak; a 3. hadtest lajtorjái nem valának elég hosszúk, és Kmety osztálya oly hathatós tűzbe jött Buda keleti homlokzatánál, hogy lehetlen volt előnyomulnia. Ezen kívül a külvárosokban mindenütt kerítések, falak, falszegélyek és rostélyzatok akadályozák az ostromló csapatok mozdulatait.

A roham éjfélkor kezdődött, napköltével azonban Görgey. kénytelen volt azt a beérkezett jelentések, folytán megszüntetni.

A következő napon a mennyire eszközei engedek, Buda lövetését folytatta; a réstörő üteg háborítlanul dolgozott; négy, Komáromból hozott mozsár a Gellérthegyen állíttatott föl, honnan a várat lövették. A hiányokat, melyeknek a 16—17-dik éjjeli roham nemsikerültét tulajdoníták, meg akarák szüntetni, hosszabb lajtorjákról gondoskodtak, a támadási pontok bejárataíDál az akadályokat elhárították, s a várórség lövegeit, melyek a magyar hadakra különösen rombolók valának, több gondnal és buzgalommal lövették.

A várórséget kifárasztandó s közönbösek teendő, Görgey minden éjjel álrohamot intézett, melyek éjjeli 2 óráig tartottak. Ez által a komoly rohamra a meglepetés előnyeit akarván biz-

tosítani. A csapatok egyszersmind a támadási pontokon az oda vezető utakat is megismerek.

Hentzy nem engedé magát ellene által a tevékenységben felülmulni. Oly fedezeteket, melyek a támadóknak mellvédül szolgálhattak, leromboltatott, belül a védfalak építtetését folytatta. 19-kén a rés, a fehérvári rondelen már 72 láb széles volt. Hentzy önkényteseket hívott föl, kik kötélén leeresztetvén magukat a falakon, a romtöredékeket, melyek a támadóknak kényelmes fölmenetet nyújthattak volna, eltakaríták.

20-kán Görgey előtt az előkészületek annyira előhaladtaknak látszottak, hogy következő éjjelen a múlt alkalminál kedvezőbb eredményű támadást vélt intézhetni. A parancsokat kiosztá; az áltámadásnak, hogy az ellenség a különbséget észre ne vegye egészen úgy kellé végbe menni, mint az előtt. Miután ez véget ért, 3 órakor az összes ütegeknek egyetlen összlövést kellé adniok, és ezen jelre a rohamra határozott csapatoknak, melyek már készen állottak elő kellett nyomulniok. Az egyes hadtesteknek, mint 16—17-ke éjjelén, ugyanazon részeket kellé megtámadni.

E szerint cselekedtek. Midőn az egyetlen összlövés után a magyarok lövegei egészen elhallgattak, azok csapatai előre mentek. Nem sokára mindenütt ember ember ellen állt a küzdelemben. A harc főpontja a résnél volt, az 1. magyar hadtest és a bánsági határezred zászlóalja közt, mely azt védelmezé.

Nagy Sándor csapata élére tirailleur-csapatot küldött, melynek a rés védelmezőit kellé a falakról elhajtania, mire a rohamcsapatok előnyomultak.

Ez mindazáltal még se tört keresztül, a többi ponton a lajtorjamászás szintén nem sikerült, a vizivárosban, hová Hentzy személyesen sietett, védelmet vezénylem, Kmety még makacsabb ellenállásra talált, mint a korábbi rohamnál. G ö r g e y a rohamcsapatokat a réstől visszahívatta, hogy előbb a réstörő és romboló telepekről még erősebb tüzelést tétessen, s a védőket hathatósabban megrázkódtassa, mint azt a tirailleur-tűz képes lett volna eszközölni. Erre Nagy Sándor ismét rohamra nyomult előre. Kevéssel 5 óra után csapatai

részben a résen nyomultak be, de a gátnál újból ellenálásra találtak, bár azok még nem is voltak egészen elkészülve. Ekkor egy szakasznak sikerült a falakat a réstől oldalt megmászni; a 2. hadtestnek egy másik osztálya a Rácvárosból dél felől szintén megmászta a falakat. Ezzel a gátnál megkerült. A védőkre egyszersmind a házakból is lövöldöztek, a lakosok-e mint állítják, vagy az egyenkint már előre nyomult magyar katonaság: bizonytalan.

A gátna teljesen tarthatlanná lett. De védelmezői mindazáltal csak lépésről lépésre vonultak vissza.

Midőn a rést az osztrákok földák, erről azonnal jelentést küldtek H e n t z y h e z, a Vízivárosba. Ez a Vilmos Főherceg két százada s a varasdi ezred 2½ századával fölsietett a várba. Az utcákban még folyt a harc. Nagy Sándor már a fő-őrségig nyomult előre; egyidejűleg a vár déli részében is lehetett már lövéseket hallani, hová Aulich, és az északi részben, hová Knézich nyomult be.

H e n t z y a magával hozott tartalékot előre vezeté, hogy, ha lehetséges, a magyarokat ismét kiszorítja a résen. Ekkor egy muskétagyolyó halálosan találta mellét. Ez reggeli 8 óra-kor történt. Ettől kezdve az ellenállás gyöngébb lőn. Egyes helyeken parancs nélkül, egyes emberek fehér lobogókat tűztek ki, melyeket a tisztek ismét leszakgattak. Csak 9 órától fogva lobogott egy ilyen a fehérvári tornyon, a győztes magyar háromszín mellett.

Görgey most azonnal parancsot adott a tüzelés megszüntetésére; a harc azonban különféle helyeken még dél előtti 10 óráig folyt, különösen a vár déli részén. Midőn már minden elveszettnek látszott, A l n o c h ezredes a Ceccopieri ezredtől, lement a lánchídhöz, hogy egy löporaknát följújtson, mely a lánchídat volt szétrombolandó. A lánchíd sértetlenül maradt, s csak Alnoch repült a légbe, kísérőivel együtt.

Görgey, mint tudjuk, az esetre, ha Pestet a várból bombáztatni fogják, azzal fenyegetőzött, hogy az egész budai vár-őrséget kardélre hányatja. E fenyegetést most teljesíteni akará. De az összes magyar tábornokok kérelemmel járultak hozzá,

hogy e szándokától álljon el, és Görgey engedett. A várórség-
tét hádi fogolylyá lón.

Magyarországon nagy volt az öröm Buda bevétele fölött, a kormányközlönyök az ős főváros bevételenek nagyobb értéket tulajdonítottak, mint valóban megérdemelt.

Hogy mi volt a veszteség, alig vevék figyelembe. A fővesztés nem a 600 ember és a rendkívül nagy tömeg had-
készlet volt, mit az ostrom elnyelt, hanem az idő.

Az elvesztett időt legalább egy hónapra kell. tenni, Buda vár ostroma és a Komárom s Buda közötti ide-oda menetek tisztán ennyi időt vettek igénybe. Mily hasznos volt ez idővesztés. az osztrákokra, azt csak később fogjuk megtudni.

Az új hadtörténelemben ritka, eset, hogy egy várat még teljes réstörés után is védelmezzenek, még ritkább, hogy a parancsnok a vár védelmében karddal kezében essék el. Az osztrák császár Hentzy emlékét később megtisztelte egy emlékkövel, melyet azon a helyen állítottatott föl, a hol az elesett.

Klapka és Görgey működése a hadügyminisztériumban.

Klapka tábornok, Görgey helyettese, május 3-kán ért Debrecenbe, hol Mészáros, ki eddig még ideiglenesen látta el a minisztérium ügyeit, azt nagy örömmel adta át neki.

Klapka most mindenekelőtt két pontra irányozta figyelmét, t. i. minden magyar hadsereg számára egy egységshadműveletiterv megállapítására, és annak megkísértésére^ hogy a különböző harctérek főparancsnokait oly módon alárendelje a hadügyminisztériumnak, hogy utóbb a hadműveleti tervet valóban keresztülvihesse

Az említett hadműveleti terv szerint Komárom körül 30000 embert kellé összpontosítani, hogy e fontos központi helyre támaszkodva, az osztrák főhadsereg előnyomulását a mennyire lehetséges, megakadályozzák. E tekintetben az 1., 7., és 8. hadtestekre számítottak; a 2. és 3. hadtest 20000 emberrel Nyitránál volt összpontosítandó, balról a Komárom mellett levő had-

sereg, jobbról a felső-magyarországi hadsereggel összeköttetésben, melynek alapja már april végével le volt téve, s melynek vezényletét Dembinskire bízták. Aulichnak a körülményekhez képest vagy a komáromi hadsereggel, vagy Dembinskiével kellett egyesülnie, hogy így túlnyomó erőt képezzenek az ellenséges hadsereg ellenében, melyet különböző hadműveleti vonalokról leheté várni, miután május 1-jén az osztrák lapok nyíltan hirdetek, hogy Oroszország segélye Magyarország ellen meg van Ígérve. A felső Duna hosszában a Welden alatti osztrák főhadat, Galliciából pedig az orosz segédhadat leheté várni.

Dembinskinék a galíciái határra kellett ügyelnie és a körülményekhez képest Aulichhal egyesülni, hogy az orosz csapatok egyikét megtámadják, ha ugyan az oroszok valóban több elválasztott csapatokban mennének előre, s azután időnként a többit is megrohanják.

Ha az oroszok Eperjesen át Pest felé nyomulnak elő, Dembinskinék Miskolcz felé, s innen szükség esetén Tisza-Füredre kellett visszahúzódni.

Kraetynék Buda bevétele után a Balaton tavához kellett húzódni, hogy ott a fölkelést szervezze.

A déli harctéren Perczelnek a 4-ik hadtest fele és az egész 5-ik (Vécsey) hadtesttel Bácsot és a Bánságot kellé biztosítani, s Aradot és Temesvárt megszállni, Bemnek az Erdélyből hozott csapatokkal és a 4-ik hadtest felével Titelt kellett bevennie és Péterváradot teljesen, valamint a Duna jobb partját is fölszabadítani, a Duna jobb partján a föld népét mindenütt fölkelésre birni, Kmety osztályát magához vonni, és azután a komáromi hadsereggel, s a körülményekhez képest Aulichhal is, ha ez tán Dembinskivel egyesülve nem ment volna vissza Miskolcra, az osztrák főhadereg ellen egyesülni, a vezényletet minden csapatok fölött, melyeket általában a Duna jobb partja és Komárom közt összeszedett, átvenni és szükség esetén Budára visszamenni. Erdélyben a Bem által visszahagyott Czetznek Károlyfőhérvárt kellett bevennie, az oláh fölkelést teljesen elnyomni és az ország határútvonalait az oroszok és osztrákok ellen biztosítani.

Végül új alakításokból a Közép-Tiszanál tartalékhadsereget kellé összevonni, melynek további rendeltetése föl volt tartva.

E terv május) 2-kén Debrecenben a minisztertanácsban elfogadtatott; ebből első tekintetre két dolog tűnik ki: először, hogy az lényegesen védelmi, habár benne a lehetőség szerint támadó vonások is fölvétetvék, másodsor, hogy igen eomplicált és az időt és helyet általában nem veszi tekintetbe. Utóbbi azonnal észrevehető, ha p. o. csak Bem föladatát tekintjük kissé pontosabban és e mellett egyszerűen megfontoljuk, hogy ugyancsak neki Kossuth számításai szerint eredetileg niár.april közepén a Dunánál kellett lenni a hol ez időtájt valóban volt is, A támadási csaták lehetősége föl volt véve benne, de általa ilyesmi nyíltan épen nem volt előkészítve, hanem valódi szerencsétlenségre az az egyes hadvezérek jóakaratótól lett függővé téve, kiknek önkénytes és pontos összeműködését semmi ok se volt remélni, míg más részről, a butasággal lett volna határos, ha arra számítanak, hogy a hálózat központjából, Debrecenből, az összműködést kellő időben parancsok által lehet kényszeríteni. A védelmi tervezetben előkészítse, a támadó csaták, melyek egyedül teheték volna azt gyümölcsözővé, c s a k a z által jöhettek létre, ha egy erős főhadsereget oly erősen, a mint lehet, erőteljes főparancsnokság alatt összevonnak, de az általános hadműveleti terv, tulajdonképen épen az ellenkezőt tette, midőn még azon főhadsereget, mely már majdnem együtt volt, melyet az 1., 2., 3., 7. és 8. hadtestek, Kmety osztálya és Görgey Armin s Horváth hadteste képeztek és melyet azután, ha idő marad, mindig lehetett volna az újonnan alakítandó tartalékkal erősbíteni, előlegesen szétválasztá, s a komáromi, nyitrai hadakra és a Balaton tavánál Kmety hadtestére bontá szét, miközben Bemnek a Duna jobb partján és Komáromnál való föltételes megjelenése következtében most csak utólagosan számított egy főhadsereg újonnan való képezésére; miután Bernnek ezenkívül még egy fontos feladata volt, Titelt elfoglalni, melyet előbb megoldani kellé, s csak azután tehetette volna meg a hosszú és a természet által akadályokkal borított utat.

A hadműveleti terv meghatározása után most Klapka a különböző harcterek főparancsnokainak beleegyezését igyekvők megnyerni. — Legelőbb személyesen ment Görgeyhez, kit május 14-én Buda előtt talált. Közölte vele hadműveleti tervét s azt a

szükségességgel igazolá: szemben az ellenséges túlnyomó erők, mely két ponton fenyegetőzött Magyarországot megrohanni, a készlethiány sőt pénzügyi zavarok mellett a harcot télig csak kihúzni, az erősítésre időt nyerni, más hatalmakat is, melyeknek Magyarország javára leendő beavatkozását Klapka, valamint Kossuth is remélték, megkeresni, s időt nyerni a megmondásra és előkészületekre. A tél bekövetkeztével aztán a hadműveletekben ismét szünet állván be, néhány hónapot újból fognak nyerni. Ily körülmények közt nem lenne okosság, mindent egy kártyára tenni.

Görgey épen nem volt Klapka véleményén, sőt inkább az volt nézete, hogy egy irányban támadólag kell az osztrákok ellen eljárni, és föntartá magának, mihelyt Buda be lesz véve, e nézet szerint cselekedni. Ezt azonban Klapka előtt elhallgatván annak hadműveleti tervét látszólag elfogadá. Tetszését ugyanis megnyerte az, hogy Klapka a különféle főparancsnokok önállóságát megtörni és őket a hadügyministeriumnak alárendelni törekedett. Csak vissza kell emlékezni, hogy Görgey hadügyminiszter volt és a minisztérium ügyeit a mikor neki tetszett átveheté. Az egyes harctereken levő parancsnokok alárendelése által elhibázhatlanul nagyobb erőt nyerhetende, mint eddig, főterve keresztülvitelére: az országgyűlést az april 14-ki végzés visszavételére bírni.

Közte és Klapka közt némileg e tervről is volt szó. Görgey már május kezdetén levelet kapott a közmunkaügyi miniszter-, C s á n y i t ó l, melyben ez utóbbi értésére adá, hogy Kossuth az országgyűlést az april 14-ki határozatra különösen azon állítással bírta, hogy Magyarország függetlenségének kikiáltása a hadsereg kívánata, s hogy Görgey vele egyetért. Most Klapka jelentéseiből teljesen kiderült, hogy az országgyűlés többsége az Ausztriától való elszakadás mellett semmi esetre se volt vagy van meg oly föltétlenül, mint azt Görgey eredetileg hitte, s hogy inkább az országgyűlésen az 1848-ki alkotmány helyreállításának erős pártja van, az úgynevezett békepárt.

Ha Görgey ki volt már békülve a gondolattal, az országgyűlést fegyveres erővel kényszeríteni az april 14-ki határozat visszavételére, vagy azt föl is oszlatni, most e szándékától el-

állt és azon meggyőződésre jött, hogy a dolgot békésebb, kevésbé föltűnő módon elintézheti, és szándékba vette az országgyűlésen a békepártot az által erősíteni, hogy befolyását igénybe véve, az új választás alkalmával az ő hívei sorából parlamentaris képzettségű tiszteket fog jelöltekint fölléptetni.

A nélkül, hogy Klapkát legkevésbé is beleavatta volna valódi szándékainak titkába, ezt az által erősítette szándokában, hogy rendeletet bocsátott ki az egyes főparancsnokokhoz, melyben a hadműveletek folytatására nézve magukat a hadügyminisztériumnak föltétlenül alávetni parancsolá. Görgey e te kintetben ellenszegülésre számított. Ha ez azonban csakugyan nyilatkoznék, ez okot szolgáltatna neki, az ellenszegülőket, mint bizonyára nem az ő pártjához tartozókat, állomásaiktól eltávolítani, és saját útját ezzel még jobban egyengetni.

Kossuthnak említett kibocsátványa, mely Klapka javaslatára keletkezett, 1849. május 20-kán csakugyan megjelent. Ez által minden a harctéren levő parancsnokokat, Oroszország fenyegető beavatkozására való hivatkozással alárendelé a hadügyminisztériumnak, melyet, mint nyomatékosan meg volt jegyezve, Görgey azonnal személyesen fog átvenni. Minden önkényes rendelkezést megtiltott, mint ez sokszorosan, a harc színhelyén a polgári igazgatásba is beavatkozva, és a kormány általános rendeleteivel ellenkezésben állva megtörtént.

Az ellenszegülés nem maradt ki. Mindenek előtt P e r c z e l Mór emelt szót a túlságos hatalom ellen, melyet Görgeynek e kibocsátvány által kezébe adtak és a melyről nem tudhatják, hogy azt miképen fogja használni. Tudjuk, hogy a Görgey szándokaiban való bizalmatlanság semmi esetre se volt jogosulatlan. Bem határozottan kinyilatkoztatá, hogy csak egyedül Kossuthal akar összeköttetésben maradni, és Dembinski Felső-Magyarországban szintén nem akará túrni a hadügyminisztérium semmiféle beleszólását, mely csak az ő jól átgondolt terveit zavarná. Perczel, hogy ezt se hagyjuk említetlenül, már május 20-ka előtt levelet intézett a kormányhoz, melyben azt kívánta, hogy Görgey Buda ostromának elkezdése és az ez által okozott idővesztéséért haditörvényszék elé állíttassék.

Az ellenszegülés, melyre talált, s a sok boszuság, melylyel folytonosan küzdenie kellett, Klapkában azon óhajt támaszták, hogy hadügyminiszteri állásától, a mint csak lehet, mielőbb megszabadíttassék.

Ez óhajt Görgey megelőzte. Buda eleste után célszerűnek tartá a hadügyminisztériumot személyesen átvenni, hogy általában terveit keresztülvihesse, és mert Klapkát igen is engedékenynek tartá, semhogy egy részt Kossuth erejével, másrészt a hadseregek parancsnokaival szembeszállhasson. Klapka ellen nagy dühre ingerié őt egy némileg minden esetre különös történet. Kossuth ugyanis azt kívánta, hogy minden katonai koróda, a betegek és sebesültek ápolása fölötti fölügyeletet testvére ruházzák, és Klapka rábíratni engedé magát, az illető rendelet aláírására. Mitán egy ily hivatalnak a gyakorlati életben semmi esetre se volt értelme, Görgey jogosulva volt Kossuth s családjának hiúságot és azon óhajt, magának valami befolyást szerezni, habár valódi szolgálattételek nélkül is, nyíltan tulajdonítani.

Görgey azonban könnyen érthető okokból a hadsereg vezényletét sem akará kiereszteni kezéből. Minden esetre nehéz volt a kettőt egyesíteni: a hadügyminisztériumot igazgatni és egyszersmind a felső-dunai főhadsereg parancsnokságát vezetni.

E közben Görgey annyira belemerült szándékába, hatalmi állását a kibékülés művének javára, s legelőbb az april 14-kei határozat megsemmisítésére kiterjeszteni, hogy vagy a nehézségek jelentőségében csalódott valóban, vagy pedig túlteve magát rajtuk, habár azokat föl is ösmeré. Mily sajnálatos balfogásokra vezetett ez a hadvezetésre vonatkozólag, nem sokára meglátandjuk.

Hadi tervéhez képest, Buda eleste után a Felső-Dunánál támadó álláspontot kellett elfoglalni. Ha Görgey azonban a hadügyminisztériumot Debrecenben vezetni akarja, úgy e támadást nem vezethette volna közvetlenül személyesen. Ott tehát ennél fogva helyettessel kellett bírnia. Igen, de ő idegenkedett attól, hogy a hadsereg vezényletét bár csak egy ilyenre is néhány hétig rábizza, és ennek elkerülésére egy mesterséges rend-

szert épített, melynek egyszersmind félreismerhetlen katonai baklövéseit is el kellett lepleznie.

Az idősebb tábornokok közül, kik a csapatok bizalmát megnyerék, Buda bevétele után nem sokára csak egy volt még, Klapka. Damjanich lábtörése következtében képtelen volt a szolgálatra, Aulich folyvást betegeskedett, és Buda eleste után, legalább egyelőre, nyugalomba helyeztetését volt kénytelen kérni. A második hadtestet a bátor és biztos A s b ó t h kapta, ki azonban nem volt képes azt a bátorságot és biztosságot, mely őt magát lelkesíté, csapataiba szintén beoltani; a harmadik hadtestet Knézich, oly férfiú, ki mint osztálytábornok jeles dolgokat vitt végbe, de kiben az egy hadtest vezetéséhez megkívántató önállóságot alig leheté föltételezni, kapta; az első hadtest Klapka eltávozta után a hadügyminiszteri helyettesiségre, az egyik határozatról könnyen a másikra átmenő Nagy Sándorra bízott, ki ezen fölül Görgey szemében még egy pótolhatlan hibával bírt, ugyanis Kossuthnak meggyőződésből követője és a Magyarországnak Ausztriától elszakítását óhajtó párt embere volt.

Hadművelési tervében Klapka a komáromi hadsereg parancsnokságát határozta magának; már volt említve, hogy Görgey Klapkának védelmi tervébe nem egyezett, Klapka tábornok előtt azonban ezt elhallgatá. Most át is akará engedni Klapkának a komáromi hadsereg parancsnokságát, de annak erejét 3 hadtestről kettőre határozá, és előleges rendelkezéseit a főhadserégre nézve úgy tette meg, hogy valójában nem lehetett előre látni, hogy Klapka hadművelési tervét nem fogadta el magáénak.

Miközben a debreceni útra előkészületeket tőn, hogy ott a hadügyminisztérium ügyeit átvegye, a Buda előtt elfoglalva volt hadtesteket részint Komáromon át a Nyitrához: az 1., 2. és 3. hadtesteket, részben a Balaton, és a Fertő tava felé: Kmety osztályát, indítá. Ezeknek a komáromi hadsereg, a Klapka alatti 7. és 8-ik hadtestek, Horváth portyázó ezredei és Görgey Árminéival kellé a főhadseréget képezniök.

E hadsereget Görgey helyettesítésére egy központi hadművelési irodának kellett vezetnie, mely a hadsereg közelében maradt, és a melynek főnöke Bayer ezr., a tábornoki

főnök lett. Különben a hadtestparancsnokok mindegyike a központi iroda általános rendelkezései szerint önállóan működhetett.

Ez intézkedést Görgey önmaga előtt így igazolá: a kipróbált régi tábornokok mindnyájan távol vannak; kívánatos tudni, ha vájjon az új hadtestparancsnokok közt van-e egy, ki képes Damjanichot vagy Aulichot pótolni, úgy hogy előfordulandó esetben egy önálló főldat megoldását rábízni lehessen. Ezt legjobban megtudhatni, ha őket próbakép már most önmagukra hagyják. E mellett nincs veszély, mert a komoly támadás célszerű módon még most el fog halasztatni, miután a hadsereg fölszerelése, nevezetesen a lábbelik megszerzése még némileg utánpótolandó. A hadsereg többféle erősítéseket is várhatott, melyeknek a komoly támadás megkezdése előtt kellett célszerűen odacsatoltatniok. Itt van legközelebb Bem, kinek Klapka tervezete szerint a Tisza és az alsó. Duna felé Komárom vidékére kell fordulnia; itt van továbbá Kossuth közlései szerint 10—12000 újonc a főhadsereg számára, épen ennyi egy tartalékhad képezésére már ki van állítva, kik már csak a szervezésre várnak, mit a főhadseregtől kiválasztott tiszték és altiszték fognak eszközölni, kik Buda eleste után épen a szervezési állomásokra mentek.

Azonban, fogják kérdeni, ez előintézkedésekkel nem kellett-e sok időt mulasztani, és az előnyök, miket a vonakodás nyújthatott, csak megközelítőleg is arányban állottak-e a hátrányokkal, melyeknek kétségen kívül be kellett következni, miután az oroszokat most nem sokára várni lehet, sőt miután már első csapataik benyomultak Magyarországra? Valóban nem vesztegettek volna még elég időt?

Görgey erre így felelt: Ha az oroszok általában tömegesen jönnek Magyarország felé, mielőtt tervemet az országgyűlést illetőleg keresztük vivém, Magyarország úgy is veszve van, és ekkor csak az marad hátra, hogy a becsületteljes bukásért harcoljunk. Az oroszok bejövetele felől semmit se tudni határozottan, és épen úgy lehetséges hogy hamar jönnek, mint hogy még néhány hétig vonakodni fognak.

És itt, gondoljuk, most könnyen föl lehet fedezni a valódi okot, mely miatt Görgey a támadást még Buda eleste után is ha-

laeztani akará. Neki ugyanis, hogy rövidke legyünk, szándoka volt legelőször a maga elé tűzött földadat politikai részét megoldani, az országgyűlésnek april 14-ki határozatát visszavétetni, hogy ekkor a politikai eredménnyel katonailag is fölléphessen az osztrákok ellen.

A dolog kétségtelenül következetesen volt gondolva; de elhatározó mindig és mindig az maradt, hogy Magyarországot csak nagy katonai eredményekkel lehet megmenteni, és hogy ezek annál valószínűtlenebbekké lőnek, minél több időt nyert Ausztria és Oroszország, erejének kifejtése és összegyűjtésére.

Görgey még Pesten volt, midőn itt egy országgyűlési küldöttség jelent meg, hogy neki győzelmei és különösen Buda bevétele jutalmául tábornagyi kineveztetését és a katonai első osztályú érdemrendet kézbesítse. Görgey mindkettőt visszautasítá, állítólag mivel e cím- és rendjelosztás a köztársasági berendezéssel nem fér össze, valóban pedig, mivel az april 14-ke pártjától, melynek romlására épen most készített mindent elő, nem akart jutalmazásokat elfogadni.

E visszautasítás eredménye lőn, hogy a békepárt néhány tagja, kik az említett küldöttségben valának, őt ismét meglátogató és előtte mindazt megerősítette, a mit részben Csányinak május elején irt levele, részben Klapka közleményeiből következtetett.

Miután Pesten minden dolgát elvégezte, Görgey innen május 28-kán Debrecenbe ment, és itt Klapkától átvevé a hadügyminisztérium ügyeit. Hogy e tárcát tetteleg átvegye, Magyarország jelenlegi ideiglenes alkotmányára, azaz lényegileg april 14-kére esküt kellett tennie, és ezt meggondolás nélkül teljesíté, habár egyébre sem gondolt, mint april 14-dikét semmis- és érvénytelenné tenni. Egy ez azon esetek közül, melyek mutatják, hogy mit ér a politikai eskü és mit érhet általában.

Görgey Debrecenbe érkezvén, megtudta, hogy a kormány elhatározá az ő és az országgyűlés székhelyét ismét Pestre áttenni, hogy Debrecen kiürítését már megkezdék és hogy az országgyűlés az átköltözés céljából július kezdetére elnapol tátott.

Görgey e miatt rendkívül boszankodott; semmi egyebet nem látott benne, mint Kossuth hiúságát, Kossuthnak a szerencsében való túlbizakodottságát. Komárom fölszabadtása után Görgey ajánlatot tón Kossuthnak a kormány székhelyét Komáromba áttenni. Ennek főcélja az volt, hogy a hadügyminisztériumot és a hadsereg-főparancsnokságot egy személyben annál kényelmesebben vezethesse, és a kormányt, s az országgyűlést, terveinek kivitelére jobban hatalmába kerítse. És Kossuth épen ezért utasítá vissza az ajánlatot, azt adván okul, hogy a kormány nem teheti ki magát a veszélynek, egy erős helyre beszoríttatni. Miért hát most, Buda eleste után a kormány székhelyét Pestre áttenni?

Igen kellemetlenül hatott Görgeyre, hogy a kormány kivonulásával a hadsereg számára dolgozó cipészeknek és szabóknak is Pestre kellett átköltözniök, mi által a fölszerelési munkálatokra nézve sok drága idő elveszett.

De legkellemetlenebb volt a magyar tábornokra nézve a Pestre való átköltözés azért, mivel az az országgyűlés elnapolásával volt egybekötve és ezzel a hadügyminiszter meg lett fosztva annak lehetőségétől, hogy az országgyűlésre saját eszméje szerint hasson. És nagyon közel a gyanítás, hogy Kossuth, ki Görgey szándokai felől értesítve volt, vagy azokat átlátta, épen a kormány székhelyének Pestre való átköltöztetését választá eszközül, hogy okot nyerjen az országgyűlés elnapolására.

Görgey a békepárt több tagjával folytonosan összejött, sőt azokból egy forma szerinti gyűlést is alkotott, hogy magát nézetei felől kibeszélhesse velük.

Ezek most meglehetősen egyhangúlag az april 14-ki határozat megszüntetését kívánták; de arra kevés kedvet mutatnak, hogy az országgyűlésen maguk javasolják a megszüntetést; ehhez nem volt bátorságuk. Azt kívánták, hogy a hadsereg legyen a kezdeményező, és pedig egy nyilatkozattal, mely aztán az országgyűlésnek, vagy a békepártnak az országgyűlésen okot szolgáltatna hasonlóképen nyilatkozni; ismétlék Görgey előtt, hogy Kossuth az april 14 ki határozatot főleg az által csikarta ki, hogy a hadsereg hangulatára hivatkozott. Midőn Görgey azt a tervet is, melyről korábban gondolkozott, de a mely

lyel most, darab idő óta már, mint haszталannal fölhagyott, nevezetesen az országgyűlést fegyveres hatalommal a határozat visszavonására kényszeríteni, vagy azt szétkergetni, — most ám-bár csak körülbelül említé, a gyülekezet egy emberként fölemelkedett ellene: nem akarunk katonai forradalmat, sem a fegyver uralmát.

Mindaz, mit Görgey hallott, arról győzé meg őt, hogy a gyors politikai eredmény elérésére abban az irányban, a melyben ő törekedett, semmi remény nincs, és hogy, miközben egyszersemind az osztrákok fölötti győzelem előkészítéséről is gondolkodik, mellékesen a békepárt erősítésére is gondolnia kell az országgyűlésen, valamint szintén a neki nem tetsző katonai parancsnokok eltávolítására is. Qualitative és quantitative erősítése a békepártnak legyen tehát, az eszköz Görgey híveinek a tisztikarból az országgyűlésre bemenetelt szerezni, hogy ők vigyék az országgyűlésbe a szükséges többséget és a bátorságot az april 14-ke elleni föllépésre.

Az april 14-kéhez és Kossuthhoz hajló főparancsnokok eltávolítására a különféle harcterekről, illő alkalmat nyújtott azok ellenszegülése, Klapkának május 20-kán kelt kibocsátványa iránt.

P e r c z e l helyére G ö r g e y az országkormányzónak V e t t e r tábornagyot ajánlá. Vetter tulajdonképen még mindig főparancsnoka volt a főhadsergnek. Betegségéből, melybe március végével esett, s a mely Görgey általi ideiglenes képvisel-tetését tette szükségessé, már april közepén felüdült; Kossuth azonban különféle eszközökkel mégis vissza tudta őt tartóztatni a főparancsnokság újbóli átvételétől, és pedig nem helyes ok nélkül, miután Görgey már a győzelmi úton volt, s a főparancsnok és a nagy tábornoki személyzetnek igen gyakori változását épen nem lehetett előnyösnek tekinteni. Vetter csak Buda eleste után igyekezett Görgeyvel személyesen beszélni. Ez alkalommal oda nyilatkozott, hogy a főhadserg már most Görgey modorához szokott, hogy nem lehetne hasznosnak tekinteni, ha Vetter érvényesíteni akarná igényeit a főhadserg parancsnokságát illetőleg, és hogy ő teljesen lemond ez igényekről, ha egy hasonló állomásra való elhelyeztetésével neki tisztességes

kibúvó ajtót nyitnak. E kibúvó ajtó most meg volt adva, ha Vetter a déli hadsereget kapja, és Kossuth itt nem tett ellenvést, mivel részint kötelességének érzé Vettert illően elhelyezni, részint pedig némi tekintetben Perczel már kellemetlenné lett rá nézve. Perczel és Vécsey a déli hadsereg két hadtestét vezényelték Vetter alatt. Perczel e tekintetben nem akart engedelmeskedni, minélfogva elbocsáttatását nyeré.

Görgey sürgetésére Kossuth D e m b i n s z k y t is föladta, és a felső-magyarországi hadsereg vezényletében W i s o c k y által helyettesíté. B e met ellenben Kossuth nem akará elbocsátani, mivel őt Erdély megtartására nélkülözhetlennek nyilatkoztatá, mi természetesen a Klapka-féle hadművelati tervzetben e tábornok részére szánt más föladattal nehezen fért össze; igen, sőt Bemet még a hadügyminisztériumnak történt szigorú alárendeltségtől is szabadon akará tudni, miután ez fenyegetőzött, hogy lelép, ha valamely rendelkezése desavouáltatik. Itt Görgey kénytelen volt engedni.

Ellenben G u y o n nak a komáromi várparancsnokságtól való elhívását keresztülvitte, mivel ezt Klapka kívánta, a ki annál alkalmasb volt Guyonnál, miután ez állás átvételével egyszersmind több hadtest parancsnoka is volt, s a komáromi hadsereget az ő hadművelati tervezete szerint kellé vezetnie.

A had- és hadtest parancsnokságaiban e változások létesítése után, Görgey politikai törekvései mellett különösen a hadsereg átszervezésével, melyet alapvonalaiban már a bevezetésben megbeszéltünk, és melynek részletei a mellékleten találhatók és a hadsereg igazgatásába való rend behozatalával foglalkozott. Egyik alkalommal, midőn egy pénzügyi kérdés jött szóba, megtörtént vele, hogy idegenkedését april 14-kének rendszere ellen Kossuth és az egész minisztertanácsnál, mely előtt azt eddig még folyvást eltitkolni törekedett, írásban és kezen kimondá. A kormánytanács e nyilatkozaton lényegileg teljes hallgatással ment át, és ezzel azt mutatá, hogy Görgeynél Az april 14-diki határozat iránt alig föltételeztek valaha ragaszkodást.'

E közben a dolgok a harctéren kifejlődtek, a legközelebbi jövőben komoly események voltak készülöben. Ha a magyarok

még támadólag akartak föllépni, annak hamar meg kellett történnie; ellenkező esetben az ellenség maga jó nyakukra.

Ily körülmények közt a főhadsergnek lehetlen volt árván maradnia. Kossuth ennélfogva Görgeytől azt kívánta, hogy neki egy főparancsnokot ajánljon. Föl lehet tenni, hogy ő már most óhajtá, egy, vagy néhány katonai segéd támogatásával a főparancsnokságot személyesen átvenni, és lehetséges az is, hogy ez épen nem oly rász lett volna, ha segédeit és tanácsosait helyesen választja meg, és azután személyesen megy a főhadserghez. Azt várta talán, hogy Görgey adja neki e tanácsot. Görgey azonban ezt könnyen érthető okokból nem tette. Úgy tett, mintha Kossuthot félreérténé, és Klapkát ajánlá. Kossuth azonban erről mit sem akart tudni, és most arra slirgeté Görgeyt, hogy ő maga menjen a hadserghez és magát a hadügyminisztériumban helyettesíttesse. Görgey maga is belátta, hogy oktalanság lenne a támadást még tovább is elhalasztani, és alunni, mintha Magyarország a legszebb rendben állna, holott tényleg, minden oldalról ellenséges elemek által van fenyegetve. Hogy most Bem megerkeztére a felső Duna jobb partjához június közepére nem volt szabad számítani, nem sokára meglátjuk. De a főhadserg megerősítésére az ujonan alakított csapatokkal is lehetlen volt tovább várakozni.

Görgey tehát meg volt elégedve, hogy helyettesítésére a hadügyminisztériumban egy államtitkár neveztetett ki a katonai osztályba, míg ő maga a főhadserghez ment.

Előesemények az osztrák főhadsergnél Komárom fölszabadításától a főparancsnokságnak Haynau által lett átvételéig. Tárgyalások Oroszországgal.

W e l d e n, miután Komáromtól april 26-kán kényszerítve volt visszavonulni, várta, hogy a magyarok őt közvetlenül üldözni fogják; láttuk, mily különös viszonyok okozák, hogy ez nem történt meg, és hogy a magyarok legközelebbi működésük színhelyéül Budát választák.

Föltéve, hogy a magyarok tovább nyomultak volna elő a Dunán fölfelé, Weldennek mindenek előtt arról kellé gondolkoznia, hogy összeköttetéseit a Duna által elválasztott seregeivel biztosítsa.

Gyanítá, hogy a magyarok erősen fognak törekedni a nagy Csallóközön át a pozsonyi közlekedési pontot meglepni, minélfogva azonnal intézkedést tőn, e meglepetést a Csallóköz megszállása által meggátolni.

Ápril 27-én a czoncobachi állomásról elindult a 3. hadtest Győrön át Hochstrászba, a 2. Györbe, az 1. Simunich csapatai, mint utóórség (Arriergarde) Bönny és Gönnyöbe; a Duna balpartján volt a 4. hadtest, Wohlgemuth, Diószeg és Sellyéig a Vág mellett visszamenve. A Veigl és Sossay dandáraiból összetett osztály Burich alatt a Csallóköz felső részébe küldetett azon parancsral, hogy Lépesfalva és Sömörj a felé előre ménjen, és e pontokat az ellenséges megtámadások ellen“ védelmezze, míg a Wyss dandár Sziget közben, Hédervárt és Halászit szállta meg és Vajkán át a Burichchali összeköttetést helyreállítá. Burichnak más részről a 4-ik hadtesttel kellé magát összeköttetésbe tenni, mely utasítva volt az érsek-új vári Danakanyarulathoz be vonulni és a Herzinger dandárral Csallóközt megszállani

Az összeköttetés ily biztosítása mellett másnap a további visszavonulást folytatók, és aprilhó végén az osztrák had így állott:

a 3. hadtest Győrnél és Óvárnál; Győrt május 2-kán hagyá el, mire e várost a 7. magyar hadtest szállta meg; Wysz dandára, 3. hadtest, a soproni út szemmeltartására Kapuváron át jobbra küldetett, ugyan-e hadtest egy másik dandára ellenben a hédervári út szemmeltartására;

az 1. hadtest (Simunich) Pozsonynál és a Csallóközben;

a 2. hadtest, az előbbitől jobbra Miklós falva, Gáthas Köpcsenynél;

a 4. hadtest a Duna balpartján Nagyszombat és Szempcz közt, előcsapatokkal a Vág ellen;

szintén a Duna balparján, a Marchfelden egy tartalékhad test kezdett képződni, Nobili táborszernagy alatt. Hogy ezzel Welden jobb összeköttetésben álljon, a pozsonyi hajóhídon kívül, Hainburg és Dévény között, még egy másikat építtetett.

Weldennek Budától való visszavonulása-, april végétől kezdve, az ellenségeskedés tulajdonképeni megkezdése-, június közepéig az egész idő, ha csak a nyílt harci cselekvényeket tekintjük, nagy szünetként tűnik föl. Azt csak a harc epizódjai töltik be, maga Buda ostromoltatása is csak ily epizód. És mégis ez az idő, mely minden eddigi iromány részéről mostoha bánásmódban részesült, közelebbi megtekintésnél rendkívül befolyásdús és gazdag cselekvényekben. Az apró harcias események részleteit, csillagfutásait, melyek ezen időre esnek, egyáltalában nem célunk ugyan egészen háttérbe szorítani, de fontosabbnak látszik előttünk, világot vetni a dolgok összefüggésére, és miután már nevezetesen Görgey tevékenységét követve, ezt a magyar részről tevének, most az ausztriai, vagy, a mint mostantól fogva nevezni akarjuk, a szövetségesek részéről tegyünk kísérletet, hol a munka mindenestre nehezebb.

Közvetlenül Komárom felszabadítása után Welden csak arra gondolhat, hogy a magyarok további előnyomulását gátolja.

Május első napjaiban minden aggály eloszlik a felől, hogy a magyaroknak szándékában állna a székvárost, Bécsset fenyegetni. Mert Görgey főhadserégét Buda előtt összpontosítja. De épen ezzel új feladat támadt az osztrák fő hadseregére nézve, a szorongatott Budavár fölszabadítása. Ezt csak támadólagosan lehet megoldani.

Welden mostantól csupán az isinégi előnyomulásra gondol, de ezernyi akadályok állnak útjában. Welden sokat tett az osztrák had erősítésére. Budától való visszavonulása óta folytonosan mindinkább összpontosított, de csak amennyire a lehetőség megengedé; egy rősz, romboló elemet, Jellachich bánt szerencsésen eltávolítá, és ez által többet nyert, mint a 15000 emberben veszített, kiket az utóbbival elbocsátott, és akiknek ezenkívül a déli harctérre is kellett valami hatást tenniök. A főhad folyvást igen gyöngé; a májusban kitört cholera folyton tizedeli,

azt, május kezdetével alig ment 34000 szolgálatképes emberre, tábornok figyelmének tehát ennek megerősítésére kell szükségkép irányozva lenni. Egyes szétszórt csapatokat e célra még mindig lehet összevonni és ezek közt legfontosabb a V o g e l-féle hadtest, melyről már előbb említést tevénk, s mely csak april utolján, midőn a főhadserg már Budától visszavonult, tehát későn nyomult Galiciából Magyarország északi vármegyéibe és a melynek sorsát később fogjuk elmondani. Ehhez járulnak a szervezni kezdett tartalékhadtestek, a Nobiliféle, és egy másik, melyet Nugent Stiriában vont össze.

Ausztriának azonban nem csupán saját ereje összevonására kell várakoznia. Már igénybe vette Oroszország segélyét és Oroszország Ausztriát már védenekint tekintvén, annak még azt is előírni akarja, hogy mi teendője van tisztán katonailag. Miközben Oroszországra várnak, melynek csapatait csak kiségitőül óhajtják használni, de a mely maga részéről ismét minden osztrák haderőt csak mint saját hadserege kiségitőjét tekinti, Buda elesik.

Az ok a támadás siettetésére ezzel megszűnik; az osztrák hadsereg egyelőre védelmi, várakozó állásba vonul vissza, és Welden a gonosz tapasztalatok miatt elkedvetlenedve és lehangolva, leteszi a parancsnokságot, mely azután Haynaura megén át.

Alkudozások Oroszországgal.

Rövid megjegyzéseink mutatják, mily nagy befolyással kellett lennie a szünet meghosszabítására az Oroszország általi segélynyújtást illető tárgyalásoknak, mily nagy befolyással a hadműveletek menetelére azok újbóli megkezdése után. Most tehát itt az ideje e tárgyalásokat közelebről megvizsgálni.

Hogy Erdélyben Oroszország már előbb mily szétdarabolt gyöngé segélyt adott az osztrákoknak Bem ellen, tudjuk. Március hó folytán megkezdődtek a tárgyalások Oroszország bőkezűbb segélynyújtása iránt. Alkalmat erre az utóbbi adott. Eléggé ismeretes dolog, hogy a két állam védői még mais afőlött vitatkoznak, hogy vájjon Ausztria zsákba öltözve és beham-

vazva járult-e a cár trónja elé, annak részvétét kérni, vagy pedig Miklós cár kereste a beavatkozást, hogy azután ezért szabad kezét biztosítson magának az al-dunai országokban Ausztriával szemközt. Az is tudva van, hogy a dicsbeszédtartók és mind a két fél védelmezői e kérdést illetőleg okiratokat, melyek mindent elhatároznának, nem idéznek, vagy azért, mivel ilyeket közölni nem akarnak, vagy pedig, a mi valószínűbb, mert iieni közölhetnek. A keleti háború menete e tekintetben sok homályt megvilágított, és többé semmi kétséget nem támaszthatni az iránt, hogy Miklós Ausztriát azért akará megmenteni, hogy annak kezeit megkösse és egy részről másféle mentési terveiben általa ne háborgattassék.

Marcius hó folytán Ausztria még azon óhajt nyilvánítá, hogy Orosz földön a galíciai és bukovinai határokon orosz csapatok vonassanak össze, hogy magukat Ausztria támogatására ha szükség lenne, készen tartsák. Miklós császár erre a 8. és 4. gyalog hadtest összpontosítását rendelé déli Lengyelországban, Wolhyniában és Podoliában, egyszersmind azonban megjegyzé, hogy a segély nemét és erejét egyedül neki kell meghatároznia, és hogy az oroszok önállóan, nem pedig osztrák seregekbe osztva fogják megkezdeni hadműveleteiket.

Miután Bem az osztrákokat Erdélyből tökéletesen kiverte, Austria megkereste Oroszországot az iránt, hogy Erdélybe 3000 embert küldjön. E közben a magyarok függetlenségi nyilatkozatukat april 14-kén határozattá emelek. Miklós császár most Ausztria megkeresésére kijelenté, és pedig mindenesetre tiszta fölismerésével a ténynek, hogy Ausztria mennyire irtózik a gondolattól, magát az oroszok által oly módon megmentetni, hogy a megmentés tisztán álljon az egész világ szeme előtt, hogy ő az ily részleges segély felől mit se tart. A „forradalmat“ gyökerében és imponáló erővel kell megragadni, hogy az többé fel ne támadhasson. Ő azt javasolja, hogy előlegesen Galiciát és Bukovinát orosz csapatok szállják meg, hogy az osztrákoknak legalább magában Magyarországon szabad; kezük legyen, e közben aztán az orosz haderő további beavatkozását illetőleg szilárd megállapodási pontokat találhatnak. Mihelyt az

el lesz határozva, Miklós császár nem fog vonakodni, minden hatalmában levő, rendelkezhető erejével föllépni.

Miután Buda elesett, Ausztria jobban kezdé a dolgot sürgetni. Welden, miután az osztrák hadak fölötti főparancsnokságot átvette, s azok állapotát felismerő, egyáltalán semmi illniót nem csinált magának. Tudta, hogy bátor katonákat vezényel, de hogy ezzel egyszersmind minden el van mondva, hogy a vezénylők értelmisége, a számerő, a hadiszerek, dacára minden phrazisnak, nem elégségesek a magyarokkal szembeszállni, ha úgy folytatják, mint april elején kezdték. Hogy Weldennek e miatt igen sok boszúsága volt, mely őt végre a parancsnokság letételére bírta, fölösleges bizonyítgatni. Miután Welden a hadsereget egyedül — mert az alatta vezénylő tábornokok közül egy se lett volna ily okos, — meglehetősen összpontosított állásra visszavezeté, azt az útjában lévő Jellachichtól megszabadítá, és a mint a magyarok most a helyett, hogy támadásukat a legegyszerűsebb úton folytatnák, teljes erővel Buda ellen fordultak, a biztos szállásokban az egész osztrák hadsereg természetesen legyőzetlenül érezte magát és többé egyáltalán nem akará megérteni, hogy tehát tulajdonképen miért mentek vissza Budától. Minden tizedes saját külön győzelmeit emlegette Hatvan, Aszód, Isaszeg és Gödöllőnél.

E közben az udvar jól tudta, hogy a tűz körmére égett és april 26-ka után Miklós császárt most egész sürgetőleg kérte, hogy a mily gyorsan csak lehet, csapatait Magyarországba bevonulni engedje.

Már april 30-kán Paskievich Miklós császártól távirati utón meghatalmazást kapott, a 3. és 4. gyalog hadtestet Galícia felé megindítani s e meghatalmazást Paskievich parancsai nyomban követték. Az oroszok most osztrák területre léptek május 5-kén Krakónál, 9-kén Tarnograd, 8-kán Radnivoľow, 13-án Wolotschisok és Gusatima, 18-án Bojantfil Czernoviczcal szemben. S a s z tábornoknak a szélsőjobb száthyon Jordanowon át azonnal Magyarországra kellett vonulnia, hogy a Vác- és Árvavöéhyeket megszállja, és az által a magyar csapatokat észak felől az osztrák főhadsereg elleni iránytól elvonja.

April végével Berg orosz tábornok Bécsbe érkezett, hogy az osztrák kormány vezetőivel a szövetséges hadak összeműködésének módja felől általánosságban értekezzenek.

Mint általános nézponok, Pozsonyban egy értekezletalkalmával május 1-jén Berg, Welden, az osztrák had és külügyminiszterek, Cordon báré és Schwarzenberg Bódog herceg közt a következők állítottak fül:

Erdélyben és Felső-Magyarországban a háború folytatását kizárólag az oroszok vegyék át; jobb szárnyuk a jablunkai szorosig terjedjen ki és az osztrák főhaddal az összeköttetést helyreállítsa. E mellett azt is föltételezek, hogy az egykori erdélyi osztrák hadtest ne ismét Erdélybe, hanem a Bánátba vonuljon, hol azt már megjelenni láttuk, és a honnan Bem azután rögtön kiverte.

Mi az orosz had jobb szárnyának feladatát illeti, a fölött kezdettől fogva különböző nézet uralkodott, mely talán csak a mindkét részről roszul alkalmazott udvariasság eredménye, s osztrák részről azon aggályból, hogy a nagyon éles követeléssekkel az egész orosz segílyt elveszíthetnék, nem lett mint ilyen tisztán szem elé hozva.

Az osztrák alapnézet ugyanis az volt, hogy az oroszok ne vonuljanak valami nagy tömegekben Magyarországba, hanem több felé osztva, és pedig 6 osztályra 1) Silyén át a Felső-Vág völgybe, 2) Kubinon át az Árva-Völgybe, 3) Késmárk és Lőcsén át a Poprád-Völgybe, 4) Eperjesen és Kassán át a Hernád-Völgybe, 5) Ungváron át a Felső-Tiszához, összeköttetésül az Erdély számára határozott csapatokkal. A jobb szárny csapatai, legalább a két előbb nevezett azután az osztrák balszárnyal egyenest egyesüljön, mint annak segédereje működjék, némileg Komáromot zárja el a Duna bal partjánál és ez által az osztrák főhadseregnek lehetővé tegye, összeszedett erővel Pest-Buda felé gyorsan mehetni.

Az oroszok nem így értették a dolgot, hanem hogy hadseregük imponáló tömegben, egyetlen egy hadműveleti vonalon vonuljon Magyarországba utánuk; a jobb szárnyon kellett volna ugyan egy colont képezni, de nem hogy a fél orosz hadseregből álljon, hanem hogy mint az oroszoknak csak szárny csapata, a szó szo-

nos értelmében helyreállítsa és fődözze az összeköttetést az oroszok és ausztriaiak közt.

Mily nagy itt a véleménykülönség, az világos. A két hatalom mindegyike csak mint segéderőt akará a másikat tekinteni. Az osztrákok, bár Oroszországot ők hozák segélyül, mégis már előre féltények valáhak reá, aggódtak, hogy a kivivandó győzelmet egyedül magának tnlajdonítandja, és minél nagyobbak valának az oroszok által felajánlott erőik, Ausztria annál inkább igyekezett éz erőik felosztását kieszközölni, hogy azok hasznosak legyenek ugyan, de hasznos hatásuk a határozó, s az egész cselekvény fölött uralkodó erő látszatát elveszítse.

Most abból, hogy óvakodtak a dolgot egymásnak egyenesen, igazán szemébe mondani, de nevezetesen, hogy Ausztria óvakodott az oroszok előtt igazi véleményét kimondani, lényegileg az eredeti hadműveleti tervezetekben később beállott változások, vádak következtek, melyekkel egyik rész mindig a másikat illeté, hogy t. i. ez vagy amaz a másikat nem a meghatározott módon támogatá.

Később mindegyik elhité magával, hogy a másik fél korábbi értekezéseik alkalmával azt valóban elfogadta, a mit gondolt.

Egy másik különbség, részben összefüggő az előbbivel, az idő volt, melyben az oroszok hadműveleteiket megkezdjék.

Az osztrákok ugyanis, minél hamarább, át akartak menni a támadásba, hogy Budát fölszabadítsák; de orosz részről, ellenmondtak, kijelentvén, hogy május vége előtt a támadást nem lehet megkezdeni. Az osztrákok csak annyit akartak, hogy az oroszok jobb szárnya, miután ők mint egy az osztrák hadsereggel egyesült segédcsapatot tekintek, hamar bejöjjön, ellenben a többi orosz hadosztályok bejövételére nem sok súlyt helyeztek, hogy t. i. néhány határozó csatát vívhassanak ki előbb csupán az említett orosz támogatással. Hogy az oroszok ép az ellenkezőt akarák, az világos, és ugyanazért a bevonulás idejét messze elhalásztak, oly messze, hogy előbb egész hadseregükre nézve előkészületeket tehettek. Ez előkészületek természetesen annyival több időt raboltak el, minél inkább el volt határozva Paskievitsch kedvelt tömegrendszerét a legszélesb értelemben

alkalmazni és a 100,000 embert — ily nagyra volt téve körülbelül az orosz főhadsereg száma, — nemcsak egy hadműveleti vonalon, hanem egyetlen egy úton egyesítenie. E mellett az el- látást nem eszközölhetek más, mint nagy raktárak fölállítása és tökéletesen a 18-ik század módja szerint szervezett utánszállítási rendszer által. Az osztrákok megígérek az oroszok ellátásáról gondoskodni, hogy őket gyorsabban mozgásba hozzák egyrészt, de másrészt, hogy arra tájékoztatják őket, hogy több csapatokra, bontva nyomuljanak elő, és hogy nevezetesen a jobb szárny csapatai, mint az osztrákok óhajtják és képeznek, gyorsan bevonuljanak. Mert világos, hogy az osztrákok ily ígéretet, miután Magyarországból többé tulajdonkép semmisem volt a kezükben, majd épen nem, s legfőleg még a jobb szárny csapatait illetőleg; teljesíthettek. Miután azonban, az oroszok jobb szárnyuk, alatt kezdettől fogva egyebet gondoltak mint az osztrákok, tehát épen úgy érthető, hogy az osztrákok ígéreteiben épen nem bíztak és egyáltalán nem csináltak maguknak illúziót az iránt, hogy Ausztria, ellátásukat illetőleg tett ígéretét teljesítendő.

E körülményeket most először fejtök ki tökéletesen; részünkről ez azért történik, mivel egyrészt kezdettől fogva május hóval, és a június közepéig terjedő idővel, mint nagy fegyvertények nélküli, átmeneti időszakokkal eddigelé mostohán bántak, másrészt pedig későbbi politikai kifejlődések sokat tettek arra, hogy a két párthoz tartozók közül senki se beszél örömet felőle, vagy nem szabad beszélnie.

Az osztrákok abbeli óhajukban, hogy a támadásra mielőbb átmenjenek, azt hitték, hogy az orosz jobb szárny mintegy május közepén, a bal 20-kán, az orosz középpont május, végével fogja megkezdeni hadműveleteit. Ez még mindig csak illúzió volt, a mint a már mondottakból következtetni lehet, és a mint a következők elmondása is mutatni fogja, oly illúzió, melyet Berg tábornok egy pillanat alatt semmivé tehetett volna, és talán akart is semmivé tenni, de mégis elhagyta.

Az osztrákok előtt mindazáltal e joggatlanul táplált reményük mellett is, természetesnek látszott hogy az orosz, segítségére nagyon sokáig kell várakozniok. Ez még az időben történt, midőn Welden félt, hogy a magyarok, miután Komáromot föl-

szabadíták, támadásaikat folytatni fogják, és kétségben volt az iránt, vajjon akkor helyét a Duna két partján a pozsonyi centrumnál megtarthatandja-e. Ha az oroszok nem mehetek is át azonnal oly erővel a támadásra, mint akarák, az osztrák főserég részére mégis képesek valának segélycsapatot küldeni, mely annak lehetővé tegye, hogy állását Bécs fedezésére Pozsonynál védelmileg megtarthassa. Azután talán az is lehető volt, hogy az osztrák főserég, a segélyhadtest által megerősödve, a támadást Buda felszabadítására, saját maga eszközli.

Május 2-kán Paskiewitsch hercegehez levél érkezett, melyben ez utóbbit az osztrák kormány fölhívja, hogy a lehetőleg gyorsan egy 25,000 oroszból álló segédhadtestet küldjön Grödingbe, az osztrák hadsereghez való csatlakozás végett. Paskiewitsch nem egyezett a dologba, mely igen kevésbé egyezett nézetével a módot illetőleg, mely szerint Oroszország e hadjáratban részt vegyen. Ürügyül azt adta, hogy ily egyes küldetésekre nem bír fölhatalmazással. De midőn Ausztria most egész sürgetőleg ismételte megkeresését, Paskiewitsch egy felől a Panutine hadosztályt a krakói vasúttal H r a d i s c h és M a g y a r - B r o d y b a indítá, hová az május 14. és 15-kén érkezett, más felől a 3. hadtest előőrsségének Sasz alatt Jordanowonát rögtön a határszáron fekvő S p y t k o v i c e b a mellett előnyomulni, s innen az Á r v a v ö l g y e t megszállni. Sasz 13-kán érkezett S p y t k o v i c e b a. Kiküldött kozákjai voltak az e l s ő o r o s z ó k, kikkel a magyarok egy kis csatározás alkalmával május 16-kán az Á r v a v ö l g y b e n találkoztak.

A Panutine hadosztály körülbelől csak fél oly erős volt, mint az osztrákok által kívánt segély. Ezenkívül még semmi háttározott parancscsal nem bírt, magát W e l d e n parancsainak alárendelni, sőt inkább előlegesen H r a d i s c h és M a g y a r - B r o d y n á l meg kellett állapodnia. De Paskiewitsch mégis előre küldé, „hogy Ausztria bukását elhárítsa,“ mint az orosz hivatalos jelentések azt kifejezek.

Az orosz segélynyújtás végleges szabályozására most végre május utolsó harmadában F e r e n c z J ó z s e f császár Varsóba ment, hol 21-től 23-ig tartózkodott és a már május 17-ke óta ott levő Miklós császárral több ízben értekezett, mely alkalmakkal

lényegileg lőn határozva, hogy az oroszok hadműveleteiket június 17-kén, tehát mintegy 4 héttel később, mint ezt az osztrákok eredetileg várták, fogják megkezdeni, hogy a Panutine hadosztály most azonnal egyesülend az osztrák főhadssereggel, hogy az osztrák főparancsnok semmibe sem fog bocsátkozni komolyan, mielőtt legalább az orosz főhadssereg jobb Szárnya Magyarországra nyomul, és hogy komoly támadást az egész orosz főhad bevonulásáig nem fog intézni. A Panutine hadosztályt illetőleg orosz részről azon óhajtást nyilváníták, hogy azt az osztrák főparancsnok csupán mint tartalékot vegye igénybe.

A Vogel-fele hadtestnek az osztrák főhadssereghez való csatoltatása.

Mielőtt Ferenc József császár Varsóba ment, saját szemével akart meggyőződni hadai állapotáról, ennél fogva május 10-től—12-ig szemlét tartott a Welden hadssereg fölött, mely ez időben négy hadtestbe volt újonnan beosztva: az 1. Sjhlick alatt, a 2. Csorich, a 3. Schwarzenberg, a 4. Wohlgemuth alatt, és egy tüzérségi tartalékkal bírt. B hadssereg most mintegy 59,000 embernyi volt. A V o g e l-féle hadtest még további erősítésre várt, s most ez utóbbi sorsát kell figyelemmel kísérnünk.

Az olvasó emlékszik, hogy már Windischgrätz herceg, midőn még a főparancsnokságot vezette, egy hadtest támogatására számított, mely Galíciában képezetvén, hasonlóan Felső-Magyarországra volt nyomulandó, mint a hadjárat megkezdésével a Schlick-féle hadtest. Ez azonban Vogel tábornagy parancsnoksága alá lőn adva és a Barco, Ludwig és Benedek három dandárba beosztva csak akkor kezdett előnyomulni, midőn april végével az osztrákok Buda-Pestet már föl adák. —

A hadtest balsárnya, a Barco dandárnak Strytől Alsó-Vereckén és Uklínán át, Munkács felé kellett előmenni, hogy ott aztán jobbra Unghvár felé forduljon és a centrummal, vagy Ludwig dandárával egyesüljön. A Ludwig-dandárnak elő-

nyomulására a Dukla-eperjesi vonal volt kijelölve. A jobb szárnyvégre, a Benedek dandár nyugati Galíciából Lócse felé volt előnyomulandó.

A magyarok azonnal intézkedést tettek a benyomásnak ellenszegülni, és egy új északi hadsereg (f e l s ő - m a g y a r o r - s z á g i hadsereg) képezéséhez kezdtek Dembinski vezénylete alatt Kassánál, egy elszakított osztálylyal Mármarosban.

Ez új északi hadseregen kívül Vogelnek még B e n i c z k y - vel is dolga lehetett, ki L o s o n c vidékéről e város gyönyört! megrohanása után észak felé, a felső Vág völgybe vonult, hogy ott újból fölkeresse a tót önkénytes csapatokat, melyeket korábban Kassa vidékéről elűzött, — végre pedig Görgey Ármin portyázó csapatával is.

Az utóbbi a magyar főhadsergeknek Vácra Komáromba vonulása alatt a bányavárosokba volt küldve, s ápril 18-án S e l m e c e t ostrom alá véve, ez által a bányavárosok megszállott T r e n c k ezredes alatt V á g - S z e n t - M á r t o n b a összpontosító. Görgey Ármin nyomába ment s Trenket 22—23-ka éjjelen megrohanván, azt Sztrecsnon át Warinba visszamenni kényszerítő.

Ezután jobb szánycsapatát a tót önkénytes csapatok ellen küldé, melyek Beniczky közeledtével az Árvavölgybe vonultak, és itt ápril 28-kán A l s ó - K u b i n á l még egyszer szétverettek.

G ö r g e y Á r m i n hadteste a T r e n k hadtestet Varinba követé s május 1-jén a jablunkai út felé visszaverte. Ekkor kapta a tudósítást, hogy a Galíciából betört Vogel felé hadtest ellene fordul. Most V á g - S z e n t - M i k l ó s r a ment, hogy Vogel előnyomulását megakadályozza, gyanítván, hogy azt Dembinski Kassa és Eperjesről szintén üldözni fogja.

Vogel a Ludwig dandárral, Duklából valóban előnyomult Eperjes felé; de miután nemsokára tudósítást nyert, fiogy előtte jelentékeny ellenséges erő áll, és hogy az osztrák fegyverek a Dunánál határozottan szerencsétlenek valának, elhatározta magát jobbra, a Vág völgybe fordulni, hogy ott az Alsó-Vág és felső-Dunánál visszavonuló főhadsergekkel egyesüljön. Most P o p r á d felé indult, és innen H i b b e felé. Itt

azonban megtudá, hogy Sz.-Miklós és Rózsahegy is ellenségtől — mint tudjuk, Görgey Ármin portyázó hadtestétől — vannak megszállva. Sz.-Miklóst ugyan Görgey Ármin csakhamar kiűrté, Rózsahegyét azonban egy időre még megszállva tartotta. Vogel most a L u d w i g dandárt a tarnóc- és malatinai nehézkes útra, Alsó-K u b i n felé küldé, hogy a magyarok állását megkerülje, és innen ez, május közepén csakugyan szerencsésen megérkezett V a r i n b a és Silyébe, míg a Benedek dandár az Árvavölgyben nyomulva előre, e menetet fődöző, hogy később, midőn az oroszok Sasz alatt benyomulnak, szintén levonuljon a V á g mellett.

A B a r c o dandár S t r y ből már april 19-kén átment a határon, és a következő napokon néhány előőrsi csata közt egészen Munkács közelébe ért, hol 22-kén egy ütközetet állott ki, melynek folyama az e közben tudomására jutott más körülményekkel együtt Barcot visszavonulásra bírta Galiciába, mely tartományon keresztül aztán levonult a Vághoz. Ide Buda el este után nem sokkal érkezett, úgy hogy az egész V o g e l-féle hadtestet, mely most Barco és Benedek dandáraiba osztva volt, mint a Welden-féle hadsereggel egyesület leheté tekinteni.

Görgey Armina Sasz alatti orosz hadtest előnyomulása által egészen védelmi állásba szorítottatott; megelégedett a bányavárosok fedezésével, melyek kerületét őrállomásokkal keríté, míg tartalékát Penknél, Körmöctől északra, együtt tartá. Az oroszok benyomulása azt is okozá, hogy ő a budai hadseregtől eredeti létszámát kétszeresen fölülmúlván erősödött meg.

Dél felől Horváth portyázó csapata a Nyitrától V e r e b é lynél csatlakozott hozzá.

Welden tervei a támadásra.

Midőn május első napjaiban a magyarok erős támadásának aggálya a felső Duna felé elmúlt, ellenben Budának Görgey általi ostromlása megkezdésével, az osztrák támadás a Dunán lefelé szilárd célul tűzte ki Buda fölszabadítását, Welden intézkedéseket tőn azt előkészíteni. Tervére legnagyobb befolyással az

orosz segély bírt, melynek életbelépését illetőleg, mint látuk, az osztrákok fölvevései a valóságot ugyancsak megelőzték.

Tulajdonképi támadását a jobb szárnyal a Duna bal partján akará intézni, hol a még aztán benyomulandó orosz csapatok legközelebbi támogatására látszott számítani.

Május 12-dike után ennél fogva az osztrák hadsereg következőleg lett fölállítva:

az 1. hadtest, a jobb szárny, Magyar-Óvártól délre és a Wysz kiküldött dandarával Csornáig kiterjedve;

a centrum, a 2. hadtest, Pozsony és Köpcsénynél;

e két hadosztály, arra volt határozva, hogy a Dunától és a Csallóköztől délre csak védőleg és tartózkodva működjenek;

a balszárny, a 3. hadtest Diószeg és Szenénél, és a 4. hadtest Szered és Galgócznál a Vágón keresztül az említett pontok mellett, támogatva az osztrák hadakkal közvetlenül egyesült csapatoktól és az orosz főhadsereg jobb szárnyával melyet az Árva- és Felső-Vágvölgybe vártak, összeköttetésben Vác felé támadólag volt előnyomulandó.

E tervezetkivitelénél, mely a bírálat előtt sok hiánnyal bír, kivált ha megfontoljuk, mit várhattak az osztrákok valóban az orosz segélytől — nem pedig mit kívánhattak tőle — az osztrák főhadsereg mindenesetre két elválasztott főrésze, elkülönbözött és különböző feladattal, volt darabolva; a jobb szárny a centrummal védelmi, a balszárny támadási célú.

A két főrész mindegyikének külön főparancsnokkal kellett volna bírni. Ezt Welden is látta. Az egész hadsereg átalápos vezetését magának fönntartva, a 3. és 4. hadtesteket mégis külön parancsnokság alatt akará egyesíteni. Erre az erélyes Haynaut kérte, ki akkor Velence előtt az osztrák hadtesteket vezénylé, s Olaszországból rögtön visszahívatva, május 22-kén, érkezett a dunai hadsereg főhadiszállására.

Midőn Sasz kozákjai május közepén túl, nyugati Galíciából átprtyáztak az Árvavölgybe és ezután nemsokára a Vogelféle hadtest az osztrák főhadsereghez közeledett, a vérmes öreg Welden úgy vélekedék, hogy a támadás most napról napra megkezdhető.

A Barco dandár a Vogél-féle hadtesttől, parancsot jvött Silyét megszállni, hogy legelőbb Saszszál állítsa helyre az összeköttetést; a Benedek dandárnak Trencsénnel szemben kellett állást foglalni, és azután Trencsént megszállni.

A 4-ik hadtest Herzinger osztályától a Jablonowski dandár, hogy Benedekkel összeköttetésben legyen, Vág-Újhely szállta meg, és a Thaiszing-dandár Galgócot; ugyan e hadtest Mollke osztályától a Perin dandár Szeredet.

Miután a szándékolt hadműveletekre nézve fontos volt a Vág folyón néhány szilárd átmeneti ponttal bírní, és már a Vág balpartján Nyitra felé is szilárd tért foglalni, Galgócot és Szeredet elsánczolásokkal fedezék, s a Herzinger osztály, mihelyt az említett álláspont elfoglaltatott, azonnal parancsot nyert, Vág-Újhely és Pöstyön közt a Vág balpartjára menni, s a folyó mentében Trencsénnek fordulni, és innen Bánon át Zsámbokrétre Nyitra mellett előnyomulni.

Mihelyt a mozgalom megindul, a Moltke osztálynak is Galgóc és Szereden át Nyitrára, a 8. hadtestnek Sellyén át és az érsek-újvári Dunakanyarulat mentében, a 2. hadtestnek pedig a Csallóközben kellett volna előnyomulni.

A Herzinger osztály már mozogni kezdett és Görgey Ármin portyázó csapata a bányavárosokba visszavonult, s épen ez időtájt készülöben volt a Barco dandár ellen, mely Silyében foglalt állomást, támadni, midönn Welden május 24-dikén Buda elestének hírével együtt a varsói intézkedések közelebbi körülményeiről is tudósítást nyert, mely az osztrák főhadserget először is teljes védelmi állásba üzte vissza.

A hadsereg utósó fölállítása és a legközelebbi idökben elrendelt mozgalmak kizárólag a támadási álláspont elfoglalására voltak számítva. Miután ez most megszüntetek, vagy inkább még nem foglaltatok el, a hadsereget is védelmi állásba kellett visszavezetni-

Erre rögtön kiadák a parancsokat. A Barco dandárnak e szerint Silyén kellett megállapodnia, hogy a Jablunkaszorost fedezze, Benedeknek Trencsénnél, a hradischi ut biztosítására, a 4. hadtest egy dandárának Galgócnál míg a hadtest zömét Nagy-Szombat és Pozsony közt,

Csallóközben, a 2. hadtestet Pozsonytól keletre, a 3-dikat Pozsony körül kellett összevonni, az első pedig régi állását tartá meg Magyar-Óvár és C s o r n a közt.

Május 24-dikén P a n i u t i n e től is jelentés érkezett, mely szerint hadosztálya most teljesen Welden rendelkezése alá adatik, és ez utóbbi erre május 25-kén megparancsolt, hogy az június 1-jén Hradisch és Magyar-Brodiból elinduljon, hogy június 3-kán N a g y - S z o m b a tban lehessen.

A hadseregnek még szorosabb összevonása, mint azt az orosz tábornok, Berg óhajtá, Welden által elvettetek, mivel félt, hogy a szerént Görgey a magyar főhadsereggel a Vág felső részénél az oroszok és osztrákok közé vethetné magát.

A folytonos, semmi esetre sem gyümölcstelen, habár nem látható tevékenység által testileg, lelkileg kimerülve, de még inkább a folytonos halasztgatások miatt, miket az oroszok idéztek elő, boszankodva, Welden Ferencz József császárhoz a főparancsnokságtól való fölmentetéseért járult.

Ez óhaj vonakodás nélkül teljesítve lőn, Welden utódjává H a y n a u lett, ki május 30-án az osztrák hadak főparancsnokává neveztetett ki.

Báró H a y n a u Gyula, a hesseni választófejedelem természetes fia, született Kasselben 1786-ban. 1801-ben császári szolgálatba lépett, és résztvett az 1805—1815-diki hadjáratokban, 1835-ben tábornok-, s 1844-ben tábornagysáig vitte. 1847-ben mint osztály tábornok Temesvárra jött. Itt nem sokára igen kényelmetlenül érezte magát. Mindenütt ellenállásra talált Ausztria irányában, és e mellett, az osztrák politika ezt akkor úgy kívánván, még gyöngéden kellett a magyarokkal bánnia, mi nem igen fért össze jellemével. Midőn 1848-ban az olasz háború kitört, áthelyeztetését kérte az ottani hadsereghez, és kívánata teljesítve is lett. Mint veronai parancsnok, a saját felelősségére tett beavatkozással lényegesen járult a custozzai győzelemhez; itt két tulajdonát tünteté ki, miket az osztrák tábornokokban csak ritkán lehet föl találni: gyors elhatározást és önállóságot. Következő évben saját felelősségére, mint a 2. tartalékhadtest parancsnoka, Radetzky rövid novarai hadjárata alatt Lombard-Velencét hátul szabadon tartá, s nevezetesen a bresciai

fölkelést véresen elnyomta. Később azon hadtest parancsnokságát kapta, mely Velencét tartá elzárva. Innen lett a magyarországi hadakhoz szólítva, és a mint ennek főparancsnokságát megnyéré, egyszersmind táborszernagygyá neveztetett ki.

A főhadssereg beosztása báró Welden táborszernagy vezetése alatt 1849. május közepén.

1. Hadtest, gróf Hchlick al tábornagy.

Gróf W a l l m o d e n a l t á b o r n a g y h a d o s z t á l y a.

Gr. B i a n c h i vezérőrnagy dandára: főherceg Károly 3. zászlóalj, Nugent 3. zászlóalj, Latour 2. zászlóalj, Braisaeh zászlóalj, 1 század Kresz cheveauxlegers, a 34. sz. 6 fontos üteg.

G r. F a l k e n h a y n vezérőrn. d a n d á r a : 4 század császár cheveaux 1., 4 század császár dzsidás, 4 század.

Kresz cheveaux 1., a 3. számú lovas üteg.

B. S c h ü t t e vezérőrnagy h a d o s z t á l y a :

F i e d l e r vezérőrn. d a n d á r a : István főiig 3. zászlóalj, a pármái ezredtől egy Landwehr z. a., Hartmann 2. zászlóalj, Mazzucbelli 3. z. a., 1 század Wrba cheveaux 1. a 3ö. sz. 6 fontos üteg.

Wolff v. ö. d a n d á r a : Richer, Fischer és Bietermann gránátos zászlóaljak, 1 z. a. császár vadász. 1 svadron Wrba cheveaux 1., a 17. sz. 6 fontos üteg.

Wysz v. ö. kiküldött d a n d á r a : 2 század a 2. vadász zászlóaljtól, 4 század a varadkőrösi 4. zászlóaljtól; 4 zászlóalj Licc. határőr, Kudelka 3. z. a., Schneider gránátos z. a., 2 század Kresz cheveaux 1. 4 század császár dzsidás, 1 Va üteg 6 fontos, 8. sz. lovas-és 2 rakétaüteg.

Hadtesttartalék tüzérsége: a Schlick-féle 6 fontos gyalog üteg, a galíciai 11. sz. rakétaüteg, 5. és 11. sz. 12 fontos üteg.

Egészben $16\frac{1}{3}$ zászlóalj, 21 lovas század, 65 ágyú, vagy 16348 ember (beleértve a tüzérséget és lovasságot is.)

2. Hadtest. B. Csorich altábornagy.

Herceg Colloredo altábornagy hadosztálya.

Pottv.ö. dandára: a 2. vadászzászlóaljtól 4 század, a Fürstenberg 4. zászlóalj, Schönhals 1. zászlóalj, Kinsky 4. zászlóalj, a 3. Haynau zászlóaljtól 4 század, 1 század Wrbnacheveaux 1., a 11. sz. 6 fontos üteg.

Báró Reichach vezérőrn. dandára: a 6. vadász zászlóaljtól 4 század, a főhg István 1. és 2. zászlóaljba Paumgarten Landwehr zászlóalj, 1 század Wrbnacheveaux 1., a 8. sz. 6 fontos Üteg.

Hg Lichtenstein altábornagy hadosztálya:

Lieblev vezérőrn. dandár a: a Kudelka gránátos zászlóaljtól 4 század, a Rattay gránátos zászlóalj, a Badeni ezredtől egy Landwehr zászlóalj, a Schönhals 3. zászlóaljtól 4 század, 1 század Civallart dzsidás, a 13. sz. 6 fontos üteg.

B. Sinihschen ezredes dandára: 6 század Lichtensteincheveaux 1., 4 század Civallart dzsidás, 2 század főhg. János dragonyos, a 4. sz. lovas üteg.

Hadtest tartalék tüzérsége: a 3. sz. 6 fontos üteg, a 15. sz. rakétaüteg, a 3. és 4. sz. 12 fontos üteg.

Egészen 13 z. a., 15 lovas sz. és 48 ágyú, v. 13128 ember.

3. hadtest. Herceg Schwarzenberg Ödön altábornagy.

Gr. Clam Galas altábornagy hadosztálya.

Gerstner vezérőrn. dandára: a Konstantin h Landwehr zászlóalj, a Nugent Landwehr zászlóalj, a Hartmann 1. zászlóalj és a 3. Welden zászlóaljtól 4—4 század, a szluini h. ö. 4. zászlóalj, $\frac{1}{2}$ sz. Károly főhgcheveaux 1., a 9. és 6 fontos üteg.

Dossen ezredes dandára: a Khevenhüller 1. és 2. zászlóalj, a Ludwig 3. zászlóalj, a Woche Landwehr z. a., $\frac{1}{2}$ sz. Károly főhgch.l., a 15. sz. 6 fontos üteg.

B. Burits altábornagy hadosztálya.

Collery ezredes dandára: a 12. vadász zászlóaljból 2 század, a Vilmos főhg Landwehr z. a., a császár Landwehr z. a., Hesz 3. z. a., Ceccopieri 2. z. a., 1 sz. Károly főhg eh. 1. a 12. sz. 6 fontos meg.

Veigl v. ö. dandára: 6 sz. Ficquelmont dragonyos, 4 sz. Wrbnach.l., 2 sz. Civallart dzsidás, all.sz. lovas üteg.

Hadtest tartaléktüzérsége: a 4 és 16, sz. 6 fontos ütegek, a 12. sz. rakéta üteg, a 6. sz. 12 fontos üteg.

Egészben 13½ zászlóalj, 14 l. század, 48 ágyú, vagy 14173 ember,

B. Wohlgemuth altábornagy hadsereg-tartalékhadteste.

Herzinger v. őrn. hadosztálya.

Thesisz ing vezérőrn. dandára: a 12. vadász zászlóaljból 2 század, a Kbevenbiller Landvebr z. a., a főhg István z. a., a Mazzuchelli 1. és 2. z. a., az ogulini b. ö. 4. z. a., 1 sz. Károly főhg eh. 1., a 18. sz. 6 fontos üteg.

Hg. Jablonowskiv. őrn. dandára: a 12. vadász zászlóaljtól 2 század, a Nassau ezr. 1., 2. és egy Landv. z. a., a Faumgarten 3. z. a., az ottochani h. ö. 4. z. a., 1 sz. főhg Károly eh. 1., a 19. sz. 6 fontos üteg.

B. Molke altábornagy hadosztálya.

Perin v. ö. dandára: a Palombini 1. z. a., a nassani ezr. 3. z. a. és a Bianchi 3. z. a.-ból 4—4 század, a d'Este Ferdinánd 1. z. a., a Hóra gránátos z. a, ½ sz. főhg Károly eh. 1., a 7. sz. 6 fontos üteg.

B. Lederer v. őrn. dandára: 4 sz. Ferdinánd császár, 2 sz. Ferencz József császár, 6 sz. Auersperg Miksa vértés, a 2. sz. lovas Üteg.

Hadtest tartaléktüzérsége: a 10. sz. 6 fontos üteg, a 18. sz. rakéta üteg, a 9. és 10, sz. 12 fontos üteg.

Egészben 15½ z. a., 14½ l. sz. és 48 ágyú, vagy 14518 ember.

Hadsereg-talék tüzérsége. Schmidt őrn.: a 23. sz. 6 fontos, gyalogüteg, a 10. sz. slavoniai 6 fnt. gyalogüteg, az 1., 7. és 8. sz. lovasütegek, a 2. sz. slavoniai ½ lovas- a 17., 23. és 24, sz. rakétaütegek, a 7. és 8. sz. 12 fnt. ütegek, 1 nehéz, ágyú üteg.

Egészben 61 üteg 1146 emberrel.

E szerint az összes hadsereg 55 z. a., 64½ Lsz. és 270 ágyú, vagy 59313 emberből állott.

Kilencedik szakasz.

**Az ellenségeskedések újbóli
komoly megkezdésétől Görgeynek Komárom
alól lett elvonulásáig.**

1849. június közepétől július közepéig.

A szövetséges és a velük szemben álló hadseregek főállítása és mozdulatai június közepéig.

Hogy az erőket, melyeknek június közepétől kezdve egymással komolyan kellett mérkőzniök, teljesen áttekinthessük, az egyes harctereken és hadműveleti vonalokon egymásután kell átmennünk, hogy meglássuk mi történt velük június közepéig. A fődolgot négy harctér szerint kell megkülönböztetnünk, ezek: a felső-magyarországi, erdélyi, bács-bánáti és a felső-dunai harctérek.

A felső-magyarországi harctér.

A csapatok, melyeket Miklós császár Gáli c i á b a n a Felső-Magyarországba való betörés végett összpontosított a 6 rab beféle oldal seregszárnyat és a tartalékcsoportokat is befoglalva, mely utóbbiakhoz a dragonyos hadtestet is számítjuk, 152000 emberből álltak. A 135000 ember*), kik a hadsereg első sorát képezek, június 12-ig két nagy tömegre valának osztva, az egyik, mely a harmadik hadtestből állt Rüdiger alatt, nyugoton Nowy-targgal szemben, — a másik, melynek főalkatrészét a 2. és 4. gyalog hadtest zöme Kuprianof és Tsohedajeff alatt képezte, keleten Grylow és Dukla közt vonatott össze.

Az itt említett csapatokon kívül, mint már előbb említök, az oroszok a Paniutine osztályt, 12000 emberrel az osztrák főhadsereghez a felső Dunához adták és ezen fölül 39000 embert két osztályban Erdély megtámadására; ezek egyike Grotenhjelm alatt Bukovinából Erdély északi részébe,

*) L. az e szakaszhoz csatolt P melékletet.

105000 ember, másika Lüders alatt Oláhországból az ország déli részébe 28500 emberrel volt szánva.

Miklós császár június 4-kén a hadműveleti tervet hadserege számára végérvényesen megállapítá.

Az összes hadak élén a varsói herceg gr. Paskiewitsch Eriwanski tábornagy állt. Született 1782. évben, 1800-ban az orosz testőrségbe lépett, először a törökök ellen harcolt s 1810-ben már vezérőrnagygyá lett. 1812. Bagration alatt előbb egy osztályt vezényelt, s azután a 7. hadtestet. Makacs bátorság által augusztus 17-kén Smolensknél és november 15-kén Krasnovnál különösen kitünteté magát. 1813-ban csapatait Németországba vezeté, hol azonban csak a fegyverszünet után, névszerint Lipcsénél jött alkalmazásba. A lipcsei csata után tábornokká lett. 1814-ben az orosz tartalékhad egy gránátos osztályát vezénylé, s La Rothiere, Arcis-snr-Aübe, valamint Paris előtt is harcolt. 1815-ben ismét bevonult Franciaországba de a nélkül, hogy alkalma lett volna valódi hadi cselekvényekre. 1816-ban a gránátos hadtest paransnokságát adák át neki. 1826-ban előbb Yermoloff alatt, azután 1827-ben mint főhadparancsnok a persák ellen vezényelt; Eriwan ostromlása által az Eriwanski disznevet szerzé. 1828 és 29-ben a törökök ellen vezényelt. E hadjáratokban a kevésbé rendezett, de nagy számú seregek ellen, melyekkel mindig csak gyér tömegekkel állt szemben, oly harctereken, melyek az ellátásra csak igen takarékos eszközöket nyújtottak, a hadviselés ama rendszerét állapította meg, melyhez még oly helyeken is, hol az kevésbé volt alkalmazható, haláláig hű maradt. Hogy e keleti harctereken a határozottan túlnyomó ellennel szemben a győzelmet a csekélyebb erőnek biztosítsa, majdnem folyvást egyetlen tömegben haladt és egy nagy szekértábor, mely azonban hadserege csekély számánál fogva még se valami igen nagy lehetett, közvetlenül utána ment, az élelmiszereket szállítva, hogy így seregét egészen függetlenné tegye az ellátástól, melyet a harc színhelyein napról napra még se lehetett volna szétválás nélkül beszerezni. Paskiewitschban bátorság és előrelátás csodálatosan párosultak ifjú éveiben és midőn csak kis sereget vezényelt, kivált azon keletiek ellen, kiknek az eredmény fénye könnyen

imponált. Minél idősebb lett a tábornok és nagyobbak a vezényletére bízott hadak, bátorsága annál inkább helyet engedett az óvatosságnak. 1831-ben, midőn Diebitsch meghalt, az orosz hadak főparancsnokságát kellett átvennie, melyek a lengyel fölkelés ellen valának szánva. Itt legalább is ötször annyi embert kellett egy vonalon összetartania mint a persa- és török háborúkban, ha az utóbbiak elleni rendszerét fönn akará tartani. Paskiewitsh erősen megtartá azt, de az ellátás most valóban nagy nehézségeket okozott, és annyira föltehetőleg meglassítá a mozdulatokat, hogy nem csak Paskiewitsh következetessége, hanem egyszersmind a lengyel hadviselés hiányossága volt, mi a győzelmet végül mégis neki juttatá. Miután ez ki volt víva, varsói herceggé és a Lengyel királyság helytartójává lett kinevezve. Ez állásában a következő évek folytán a legnagyobb befolyást fejté ki az orosz hadsereg szervezésére és kiképzésére, mely most egészen az oroszok jellemének átalán inkább mint más nemzetekének megfelelő, de természetesen az európai harcoknál nem mindig alkalmazható tömeg-rendszer alapján gyakoroltatott, s mely szerint egész osztályok és hadtestekkel úgy bántak és úgy használták, mint egyes zászlóalj vagy lovasszázadokat szokás.

Paskiewitsch a magyar hadjárat megkezdésénél is különösen a lehető erősítésre s a hadsereg leginkább lehetséges öszpontosítása, valamint ellátásának biztosítására fordítá figyelmét, függetlenül a harctértől, és következésképp függetlenül az osztrákoktól s azok ígéreteitől. Június közepéig gondoskodott hogy az ezredeknek 12 napra kétszersültjük, 20 napra pálinkájuk és eleven vágó marháik legyenek, hogy a lovasság 6, a tüzérség 11 napra el legyen látva eledellel a lovak számára, s a lovak ezenkívül kocsikon még 7-napra való készletet szállítottak. E mellett Buda környékén még egy szekértábor volt, 1068 a korona birtokához tartozó jármű és 581 bérlett szekérből egyesülten, mely a főhadsereg számára 8 napi kétszersültet szállított. A duklai állandó raktárakban 30 napra élelmi szerek és 8 napra takarmány volt fölhalmozva. Erős szekértelepek, 15 napi élelmi készlettel az egész hadsereg számára, a Galíciával határos orosz kormánykerületekből egyrészt Duklába, más részt Krakóba indították.

Az oroszok szerencsét kívántak maguknak Galíciába való bevonulásukkor ez elővigyázati szabályokért, mintán itt csakhamar kitűnt, hogy Ausztria a segéd seregeket illetőleg tett Ígéretének csak nagyon tökéletlenül felelhet meg.

Hogy ez ellátási rendszer a vele összefüggésben levő hadviselési rendszerrel együtt mily nagyon útjában állott az oroszok minden elhatározó vállalatának, az elbeszélésünk folytán elég világosan ki fog tűnni.

Az orosz hadak hadműveleti tervezetének megállapítására melyet Miklós császár június 4-kén véglegesen megállapított, Paskiewitsch természetesen a legelhatározóbb befolyást gyakorlá.

Ezek szerint Paskiewitschnek június közepén 68 zászlóalj, 64 1. sz. 28 sotnia kozák és 240 ágyúval a 2. és 4. hadtestből a duklai szoroson át Magyarországra kellett nyomulnia és a bártfa — eperjes- és kassai vonalon előre törnie.

A tábornok előtt azonban e 70—80000 embernyi haderő összpontosítása, mely újólág a tömegrendszer szerint vala létrehozandó, semmi esetre se látszott kielégítőnek.

A Rüdiger alatti egész 3-dik hadtestnek is, befoglalván a Sasz osztályt, mely Spylkovicától délre, azon hírre, hogy a magyarok a knyazsai hidat az Árván (Alsó-Kubintól éjszакnak) fölégetni akarják, Magyarországra nyomult és jun. 9. Alsó-Kubinba érkezett, igen — az egész 3. hadtestnek is dél felé (a Kárpátoktól balra) kellett indulnia s a 2. és 4. hadtesthez ugyancsak a bártfa-eperjes-kassai vonalon csatlakoznia, úgy hogy e vonalon most több mint 100000 ember lett volna egyesülve.

Igaz, hogy a 3. hadtestet a Sasz osztálylyal együtt más csapatokkal akarák helyettesíteni, de csupán a Grabbeféle hadtesttel, mely eredetileg 16 zászlóalj, 6 sotnia kozák is 48 ágyúra lévén határozva, később 16 z. a., 22 1. sz. — (az előbb nevezett hat sotniát beleszámítva) és 58 ágyúra egészített ki.

Ha azonban szükségesnek tárták, hogy a kassai vonalon több mint 100000 ember egyesíttessék az előnyomulásra, úgy előre lehetett látni, hogy Grabbe az ő 17000 emberével semmi féle támadási föladattal nem fog megbízatni. És csakugyan legkö-

zelébb csupán Saszt váltotta föl Alsó-Kabinnál, nyugati Galíciát fődöze, s a felső Vág és Árva völgyekben portyázott.

Itt most teljesen kiviláglik, hogy az oroszok alapnézete mennyire elütött Weldenétől s az osztrákokétól. Az épen említett elhatározással az osztrákok minden jogot elvesztenek az oroszok jobb szárnyát illetőleg, oly módon, amint arra számítottak, hogy t. i. azt az osztrák parancsnok szabad rendelkezésére bocsátott segélyhadtestnek tekintsék.

Galíciában legelőbb is a 4. hadtesttől 8 zászlóalj, 17 1. sz. — befoglalva 5 sotnia kozákat — és 32 ágyúnak S a c k e n alatt, a galíciai határon összevont dragonyos hadtestekre támaszkodva, kellett visszamaradni.

A 2. 4. és 3. hadtest főtömegeivel Kassán és Miskolcon: keresztül előre nyomulva, Paskiewitschnek a magyarokat kiket maga előtt találand — és ezeket sokkal nagyobb számúnak hívék, mint valóban voltak, mintegy 60000 emberre tevék, — Pest és a Hayaau alatti osztrák főhadserg felé kellett volna hajtani, s e mellett ha célszerűnek bizonyul, egy erős detachment-t a Tiszán át Debrecenbe küldeni. Az esetben, ha a magyarok azon szándékot árulnák el, hogy harc nélkül vonulnak vissza a Tisza mögé, Paskiewitschnek föladata volt őket elérni, mielőtt e szándékukat valósíthatnák; ha ez azonban nem sikerülne, őket a Tisza balpartján követni és ott, az Erdélyből előrenyomuló Lüderssel összeműködve, két tűz közé szorítani. Az előbb említett esetben, hogy Paskiewitsch Pest ellen fordulhasson, az osztrák kormány ígéretet tőn, Nagy-Szombatnál 80000 emberre élelmet és 30000 lóra takarmányt tartani készen, és ezt az orosz hadserg részére odaszállítani, mihelyt a Dunához, fog közeledni.

Az orosz főhad előnyomulásával Duklán keresztül Kasára egyidejűleg, Grotenhjelm 8 zászlóalj, 12 1.sz., és 32 ágyúval — egy osztrák detachmentnal egyesülten Watra Dornától Beszterce ellen kellett hogy tüntessen, és ez által egyszersmind Bukovinát fődözze; Lüders 26 zászlóalj, 16 1. sz. 18 sotnia kozák és 56 ágyúval az 5. hadtesttől Plojestből (Oláhországban) Brassón keresztül volt átnyomulandó, hogy a székely földet megszállja, és azután Szebenben keresztül Károly-Fehérvár

ellen fordulva, az utóbbi hely fölszabadítását eszközölje és végül magát készen tartsa, hogy itt, a körülményekhez képest Paskiewitschsel összekötetésbe lépjen és összeműködjék.

Miklós császár június 14-kén Zinygrodba érkezett Dukla mellett, hogy az e vidéken egybegyűjtött csapatokat megszemlélje, melyek aztán Gribow és Dukla közt teljesen összevonattak és előnyomulásukat július 17-kén a Kárpátokon át megkezdék.

Az összes orosz haderő ellen, mely Felső-Magyarország megtámadására volt határozva, a magyarok nem állhattak sikra mással, mint felső-tiszai hadseregükkel, kezdetben Dembinski alatt, jun. 18-tól azonban Görgey főnőbb említett rendelete folytán W i s o c k y alatt, melly a 9. hadtestben és K a z i n c y elkülönített osztályában a Kmety osztályának megfelelően alakított, hogy abból később egy hadtestet csináljanak; e hadsereg egészen alig ment 17000 emberre, midőn az oroszok körülbelül nyolc akkora haderővel kezdek meg műveleteiket. B e n i t z k y portyázó hadteste, mely a felső-tiszai hadsereghez csatlakozott, már itt bele van számítva.

A 9. hadtestből Lázár dandára Bártfától délre K l u c s ó és L ó f a l v a közt állt, G i r á l d n á l egy detachmentnal; Lázártól balra egy másik dandár K i s-S z e b e n t és előretolt állomással Falócsát tartá megszállva, egy harmadik dandár D e m é t h e mellett állt, egy negyedik K a s s á n és Eperjesen.

Kapinál, Deméthe és Eperjes közt Dembinski egy állomást keresett ki, melyben mint hívé, határozó Ütközetet lehetend elfogadnia.

A K a z i n c y hadosztály, a 9. hadtest jobb oldalszárnyában Huszk és Szigeth mellett a Felső-Tiszánál volt felállítva; összekötetési pontjuk a 9. hadtesttel: az ismert munkácsi osztrák fegyház, minden katonai érték nélkül de mint fegyház igen értékes, a magyarok által gyöngén volt megszállva.

A 9. magyar hadtest bal szárnyában a Szepességben és nyugotra lefelé, a Vág mentében, Sz.-M í k l ó s n á l a tevékeny pártfőférfiú, B e n i c k y gyöngye hadteste állt, ki rendkívül ügyes parancsnok volt, s különös, hogy mind a mellett is soha se bíztak rá nagyobb haderőt.

Bár előbbi elbeszéléseinkből eléggé tudva van hogy Dembinsky nem volt oly vezér, kitől fényes eredményeket lehetett volna várni, mégis majd minden fogalmat fölülmúl az a körülmény, hogy 17000 embernyi hadseregét oly vonalra osztá föl, mely Szigettől a Felső-Tiszánál, Sz.-Miklósig a Felső-Vágnál, nem kevesebb, mint 45 német mérföldre terjedt. Egész művészte abban állt minden utat keresztül árkolni, fölászni, és torlaszolni, magát e módon biztosítandó; míg egy tábornoknak, ki oly túlnyomó erővel áll szemben, mint-az oroszoké volt, de oly túlnyomó erővel, mely a raktáraktól függött, minden esetre nem maradt egyéb hátra, mint magát támadólag az ellenséges csapatok közlekedésére vetni. Egy fiatal magyar tábornoknak, ki az oroszokat még nem ismeré, ily eljárást, mint a Dembinskyé, még talán meg lehetett volna bocsátani; neki azonban, kinek 1831-ben az oroszokat és magát azoknak hadvezérét is elég alkalma volt megismerni, ez alig megbocsátható. Egyike ez az ezeryi tanulságoknak, mily kevésbé segít a tapasztalás, — már t. i. amit így nevezni szokás.

Az is csodálatos, hogy Dembinsky sokkal inkább aggódott jobb oldal szárnya, mint a bal miatt, csodálatos legalább arra nézve, kinek nincs bátorsága a mindennapiasságba süllyedni, vagy hogy nyíltan kimondja, ha azt föl ösmeri. Midőn Dembinskit szerencsétlenség esetére minden körülmény arra utalta, hogy a felső dunai hadsereghez csatlakozzék, ő mégis épen ezt nem akará, egy részt, mert nem akart Görgey alatt állni, és más részt — ezt szükséges kimondanunk, — mivel a visszavonulási utat Erdélybe, az ország legbiztosabb szögletébe, szabadon tartani volt szándéka. Hogy Dembinskinek hirteleni fölváltása Wysockival, bármily jeles parancsnok volt legyen is ez utóbbi június közepén tul általában nem volt szükséges, azt alig kell nyomatékosan említeni.

Az erdélyi harctér.

Erdélyben a magyaroknak mintegy 27000 emberük*) volt, kik részben határvonalok fölött őrködtek, részben Károly-Fehérvárt állomásoztak, végül részben az oláh lázadás elnyomásával valának elfoglalva, mely mind nagyobb kiterjedést nyert. Janku, miután Hatvanit Br adnál megverte, Halmágy felé vonult és innen a dévai ostromlókat fenyegeté. Czetz, ki az időben még Erdélyben vezényelt, miután Bem a Bánátban volt, Beké ezredet 2000 emberrel Zalatnára és Topánfalvára, s az I n c z £ d y portyázó hadtestet Zarándmegyébe ktlidé. Beké május 26-kán útban volt Z a l a t h n a felé, midőn az oláhok hátulról megtámadák. Szembe állt velük, és miután a károly-fehérvári ostromló hadtestnek egy osztálya szintén megérkezett, az oláhok visszaverettek. Május 20-kán azonban J a n k u 8000 emberrel ismét megtámadá a magyarok állomásait, a Marosnál Tövis mellett és Károly-Fehévár előtt Borbándnál, és Marós-P o r t u s nál. Visszaveretett ugyan, de a magyaroknak nem csekély veszteséget okozott. Az oláh lázadás átalábau a legkisebb mérvben se volt elnyomva, és ez, valamint Perczel-leli csekély egyetértése, Bemet arra indítá június közepe előtt, hogy maga is visszatérjen Bánátból Erdélybe, és legelőbb K o l o z s v á r r a .

A szövetségesek ez idétt két osztályban tekintélyes haderőt összpontosítottak Erdély ellen.

Az északi osztály, Bukovinában Grotenhjelm tábornok alatt 10000 főnyi orosz csapatokból állt**) és aztán osztrák — előbb Úrban, most pedig Springinsfeld vezérőrnagy által -vezényelt 3000***) főnyi csapatból, egészen tehát 13500 emberből.

Június 9-én Grotenhjelm oroszait C z e r n o v i t z körül összpontosítá, miközben Springinsfeld előnyomulva W a t r a

*) L. a G mellékletet e szakaszhoz.

**) L. az E mellékletet.

***) L. a B mellékletet.

Dornánál állt; június 17-kén az oroszok is Watra Dorua felé nyomultak elő és Springinsfeld Pojana Stampi felé előre küldetett.

A déli hadosztály 28000 emberből *) , (L ü d e r s tábornok oroszai) és 11000 osztrákból**), kik május kezdetén M a l k o w s k i alatt ama Bem által visszavert szerencsétlen berohanást tették a Bánátba, összesen 39000 emberből állt.

Egy május 24-ki parancs szerint Lüders a tömösi és töröcsvári szoroson keresztül volt Erdély délkeleti részébe nyomulandó. Ehez képest hadtestét Plojestnél és Kimpolungnál Oláhországban összevonta. Június 18-án a jobb szárny főcsapatának előőrsége a Sinai kolostornál állt a tömösi szoros irányában és a bal szárny csapatai Rukurnál a töröcsvári szoros irányában, tehát készen az Erdélybe való betörésre,

Clam-Gallas osztrák hadtestének előbb az orosz hadműveletek megkezdését kellé bevárnia Tschernetznél, és aztán ha az oroszok Szeben birtokában lesznek a mi a terv szerint július 7-re volt téve, a Vörös-torony szoroson át Erdély délnyugoti részébe vonulnia. Csak június 23-dikán indult el, Tschernetztől jobbra.

A magyar haderő következőleg volt felosztva:

A Vöröstoronymnál és Szebennél 3—4000 ember, I h á s z alatt;

Brassónál, Kiss Sándor alatt, a töröcsvári és tömösi szorosmelletti detachment-nal együtt 4000 ember;

a Székelyföldön Csik-Szereda főhadiszállással 4700 ember, Gál Sándor alatt, a délkeleti szorosok melletti detachment-nal;

északon Beszterce körül a Borgo-prundi sáncokban, a Tölgyes szoros mellett, a legjobban szervezett 6000 főnyi csapat, előbb Tóth, később D o b a y alatt;

Stein 3000 emberrel Károly-Fehérvár előtt állt;

Inczédy és Beké 4—5000 emberrel az oláhok ellen harcoltak, az ország nyugati részében, Zalathna körül.

*) L. E mellékletet.

**) L. B mellékletet.

A déli csatátér.

Május közepén a magyarok a déli csatátéren mindenütt győztesek valának, Tódorovich hadteste rendkívül demoralizált állapotban a Dana jobb partján állt, a Duna bal partján Knichanin még csak a titeli fensíkot tartá megszállva, ezenkívül Temesvár és Árad voltak az osztrákok kezében, Péter váradot M aye rhofer csupán a Duna jobb partjáról tartá szemmel. Az összes haderő, mely fölött a magyarok a harctéren rendelkeztek, mintegy 38000 emberre *) ment, melyhez a körülményekhez képest az újonnan alakítandó tartalék hadtest G u y o n alatt, melynek alakítását június elején kezdek, 9500 emberrel **) szintén csatlakozhatott.

Klapkának május 12-ki hadműveleti terve szerint, amint emlékszünk, Perceinek azonnal a Bácska és a Bánátot kellé biztosítani, Aradot és Temesvárt elvenni, Bemnek pedig a titeli fensíkot elfoglalni, Péterváradot egészen fölszabadítani és azután a folyam jobb partján a főhadsereggel egyesülni. Minden oda mutatott, hogy a két tábornoknak legkisebb kedve sem volt, magukat e rendelkezésnek alávetni s csapataikat szétszórítani. Perczel ezen fölül a sz. Tamásnál valóbankülönb titeli fensík, e valódi szerb vár elfoglalása érdemének dicsőségét akará megszerezni. Nem sokára jött Kossuth rendelete, mely szerint a különféle csatatereken levő összes vezénylő tábornokok közvetlenül a hadügyminisztérium rendelkezésének magukat alávetni tartoztak volna. Erre se Perczel, se Bem nem hederített. Az utóbbi önállását legbiztosabban az által hitte megőrizhetni, ha ismét vissza megy Erdélybe, és miután az oláhok lázadása május hó folytán nem csak Erdélyben vett mindig nagyobb kiterjedést, hanem a Bánátban is kitört, fölhasználta ez alkalmat május végén először a Bánátba, miután már egy idő óta szemben állt a titeli fensíkkal, azután jun. kezdetén Erdélybe visszatérni, míg Perczel a titeli fensíkkal állt szemben, és Knichanint hasztalanul törekedett különféle

*) L. a H mellékletet.

**) L. a H mellékletet.

ajánlatokkal állomásának föladására bírní. Végre Görgey, mint hadügyminister föllépése következtében P e r c z e l kénytelen lóvén a parancsnokságot letenni, V e l l e r által lón helyettesítve.

Az osztrák hadsereg a déli harctéren májas közepén, bele értve a temesvári megszálló hadtestet, mintegy 36000 emberre ment, de többnyire egészen demoralizált csapatokból állt.

Tudjuk, hogy Jellachich bán april 24-kén Buda vidékét elhagyá, hogy a Duna jobb partján lefelé vonuljon, s 15000 emberével a déli csatatéren a harcnak nj lökést adjon.

Az általa odavitt haderővel a bánnak egy erős déli hadsereg képezése tekintetéből Mayerhofer szerémi hadtestével, mely Péter-várad előtt állt, azután Todorovich osztrákszerb hadtestével, mely később Puffer ezredes vezénylete alatt a Bánátból kiveretett és Karlovicnál táborozott, a temesvári és aradi megszálló hadakkal, a (mint tudva van), jelentéktelen csapatosztályokkal Slavoniából és Horvátországból, és végül még amaz erdélyi hadtesttel kellett egyesülnie, mely májushó folytán, Malkowski alatt, a Bánságba tört, és szégyenletes visszavonulása után, mint az előadottakból kitűnik, másra volt határozva, nevezetesen: Lüders orosz hadtestével Erdélybe nyomulni.

Miközben Jellachich Buda környékét elhagyá, hogy a Duna jobb pariján lefelé vonuljon, előbb Horváth portyázó hadtestét vonta magához, mely $1\frac{1}{3}$ zászlóalj, 2 század lovas és 6 ágyú, összesen mintegy 2000 emberből állt, s akkor Adonynál feküdt, s azt egy zászlóaljjal dandárrá erősítvén seregének zöme előtt, mint előőrséget küldé előre.

A báni sereg zöme april 26-án érte el A d o n y t, 27-dikén Duna-Pentelét, május 1-jén Tolnát. Innen Ottingex alatt erős csapatosztályt küldtek Pécsre, hogy e városban, melyet a magyarok az országos népfelkelés főszínhelyeül nyertek meg, a „rendet“ helyreállítsa.

A Tolnában talált hídanyagkészletet Mohácsra szállíták le. — A hajóraj, mely a Buda-Pestről magával vitt hadiszereket Eszékre szállítá és ez utóbbi helyre már april 25-kén megérkezett, innen egy hadigőzöst, egy tehervontató gőzöst négy

hozzá függesztett járművel ismét fölfelé küldött, mely hajók már ápril 29-kén Paksnál találkoztak a bán hadtestével, s annak betegeit és kísérőit fölvelték, hogy átszállítsák Eszékre.

A bán hadteste május 3-án Szegszár d, 6-án Mohácsra ért, hol 7. és 8-án maradt és Ottinger Pécsről visszajövet vele ismét egyesült. A bán maga 6-kán Zágrábba utazott, hogy ott Horvátország ügyeit rendezze.

10-kén Zágrábból Eszékre jött, hova egyidejűleg hadserege is megérkezett. Itt mindennemű hadiszereket találtak és a hadtest, különösen a tüzérség újraszervezésével foglalkoztak.

Jellachich Eszékről eredetileg Dályánál, a Mohácsnál gyűjtött és a vizén leszállított anyagokból vert hídon akart a Dunán át a Bácskába törni. Azonban a magyarok által Bács- és Bánátban kivívott siker híre, Mayerhoffernek Pétervárad és Knichaninnak a titeli fensikről hozzá intézett sürgető felszólításai segélyszerzés iránt ez esszmérőli lemondásra birták Őt minek következtében a bán elhatározá, továbbra is a Duna jobb partján haladni, hogy azután csak Szalánkeménél menjen át Titelbe, és onnan intézze támadásait.

Miután Eszék megerősítésével elkészültek, s Jenő-falvát védelmi állapotba helyezek, a Dunán egy új összeköttetést hoztak létre, s Neustadter tábornok Eszék parancsnokává neveztetett, honnan a vidéket a Dunán fölfelé kellett féken tartania, Jellachich május 18-kán két osztályban ismét elindult; a balszárnyal Vukovár Illok és Karlovic, a jobb Talovarnik és Rumán keresztül.

A siciliai 22. sz. ezrednek Triesztből érkezett két zászlóalját bekerítő hadtestül Pétervárad elé küldék.

Ez utóbbi valóságos ostromáról semmi tekintetben se volt szó, itt általában, mint valamennyi magyar erősegnél a várharc határozottan a gyermekjáték színével birt.

Délről Kamenitznál a Mamula dandár állt: elsáncolva, mint az ostromló vagy bekerítő hadak többi része; épen Kamenitz előtt egy várerőddel birt. Ehhez a várórség egy ellen — sánc segélyével, melynek végén vetüteget állított föl, mintegy 1200 lépésnyire közeledett, és ez utóbbi tüzei által megvilágítá a Mamula dandár fölállítását.

J e l l a c h i c h, ki május 23-kán érkezett K a m e n i t z b a, 24-25-dike éjjelén rohamot intézett a magyarok ütege ellen. Ez el is lőn foglalva, de az osztrákok által nem tartatott meg.

A p é t e r v á r a d i bekerítő hadtestben május 24-ke óta a cholera rémítő módon lépett föl, vagy általában az a hadijárvány, mely többnyire a rász ruházkodás és ellátás következménye, és nevét valamely éppen divatban levő betegségtől veszi. A nagy levertség gyakori szökéseket idézett elő. Jellachich szükségesnek tartá a bekerítő hadtestet, mely Szalánkeménbe vonatott vissza, a Budisavlievich és Draskovich két dandárral a magával hozott csapatokból, melyek május 27-dikén értek Kame-niizba, helyettesíteni.

A hadtest maradéka, elől a Horváth alatti előőrséggel, eközben tovább vonult Szalánkemén felé.

P e r c z e l május 22-kén komoly támadást intézett a titeli fensíkra, a vilovai oldalról, miközben Perlasz és Mossorinra áltámadás intéztetett. A támadás visszaveretett, de nem fáradság és veszteség nélkül, annyira, hogy Knichanin Horváth ezredestől, ki Jellachich előőrségével már Szalánkeménbe érkezett, sürgetőleg támogatást kért. Ennek folytán azonnal 2 zászlóalj, 2 lovas századot és 3 röppentyű-telepet tettek át a titeli fensíkra.

A bán rendkívül korlátozott eszközökkel bírt az áthelyezésre. Egyetlen egy hídszerelvénye volt; ez éppen elégséges volt a rakodó hid fölállítására. Egy tökéletes dunai hid építése lehetlenség volt, és, áthelyezési jármű, egy kis személyszállító hajón kívül, csak négy gőzhajó és néhány csolnak állt rendelkezésre, melyekkel egyszermind a titeli fensik terméketlenségénél fogva a rajta egyesült csapatok számára Zimonyból élelmi szereket is kellé szállítani. Ezenkívül kettő a gőzhajók közül nemsokára haszonvehetlenné vált, és így könnyen elképzelhető, hogy a bán csapatainak a Dunán való átkelése csak nagyon lassan haladhatott

Május 24-kén reggeli 3 órakor Perczel új támadást intézett a titeli fensik ellen, mely azonban 6½ órakor teljesen vissza volt verve, a magyarok ezután Kovil Sz.-Ivánba vonultak vissza. Ugyan-e napon a magyaroknak a titeli tiszai átjárat ellen intézett támadását is visszaverek, de ezután maguk az

osztrákok rombolák el a Béga mellékcsatornáján át Perlaszba vezető hidat, úgyannyira, hogy e helyhez azontúl többé épenséggel nem közeledhettek, holott pedig az ottani magyar megszálló hadaktól folyvást óvakodniok kellett.

Június 4-ig a bán mozgósítható hadseregének nagyobb részét, 4 gyalog- és 2 lovas dandárt a tüzérségi s hadkészlettartalékkal együtt Szalánkeméntől a titeli fensíkra helyezte át.

P e r c z e l a bán átköltözésének hírére, június 2-dikán Újvidéknél annyi csapatot összpontosított, a mennyi csak tehetségében állt, azzal a szándékkal, hogy Péterváradról a Duna jobb partján kirontva, a bekerítő vonalt szétveri, Jellachich közlekedését veszélyezteti és ez által Jellachichot visszakényszeríti a Duna jobb partjára.

Ez a bán arra bírta, hogy legalább a Rastich-féle tartalékosztályt a Duna jobb partján K a r l o v i c n á l visszahagyja.

Június 4-kén reggeli 8 órakor Perczel 8 zászlóalj és 4 üteggel az ostromzáró csapatokra rohant ki Pétervárad előtt. A Draskovich és Budisavlievich dandárokat Péterváradtól már ismét elvonták, hogy a titeli fensíkra menjenek, és Mámul a és H a l l a v a n y a előbbi bekerítő dandárai ismét elfoglalták helyüket. A magyarok kirohanása kezdetben szerencsés volt, s az osztrák vonal egy erődjét elfoglalák. Miután azonban az osztrákok tartaléka csakhamar megérkezett és a magyarokat részben oldalt és hátul megtámadd, a harc először fennakadt, aztán pedig a kirohanókra oly határozottan szerencsétlen fordulatot vett, hogy rögtön vissza kellett vonulniok. A veszteség az e harcban különben uralkodó viszonyokhoz képest nagy volt; az osztrákok vesztesége halottak és sebesültekben 7 tiszt és 251 ember volt, többnyire a Hallavanya dandárból, mely ezáltal meglehetősen desorganisálva lett. A magyarok állítólag 360 embert vesztek

Miután a bán július 4-dikén hadseregéből a K r i e g e r n, D i e t r i c h osztályokat és O t t i n g e r lovas osztályát K n i c h a n i n szerb dandárával egyesíté, elhatározta e csapatokkal, Knihanin dandárát kivéve, melynek a titeli fensíkon kellett maradnia, Bácskában támadólag előnyomulni, hogy részint a Duna balpartján nagyobb ellátási tért küzdjön ki magának, részint a

hogy a magyarok összeköttetéseit a Tisza és Újvidék-Pétervárad közt elvágja s így az utóbbi helyet táplálja, részint végre azért, hogy szükség esetén Szlavónia és Horvátországnak ha fenyegetnének — a legrövidebb úton segítségére siethessen azáltal, hogy az Eszéknél egyesített gőzhajókkal a Dunán átkel.

Június 5-én kezdetett meg a mozgalom; a bal szárny, Grammont dandára a Duna balpartján nyomult föl Káty felé; Grammont dandárát követte Puffer dandára, de csak Kovilig, hol 6-án a Duna jobb partjára kelt át, hogy Hallavanya dandárát, mely a hadsereghez vonatott, Pétervárad előtt fölváltsa;

a centrum, Ottinger lovasosztálya az ágyúartalékkal és némi gyalogsággal Kátytól éjszának, a Kátyi erdőig nyomult előre;

a legszélső jobb szárny Zsablyát szállta meg;

a gyalogság Georgieva és Kovil Szt.-Ivánnál foglalt állást.

Ez állomásokat a csapatok 6-án teljesen elfoglalták.

Perczel, a bán előrenyomulásáról értesülve, őt a titeli várba akarta visszaüzni, s e végből a 6. és 7. közti éjfelén Újvidékről a római sáncokra tört. Ő vele a 4. hadtestből Gaál osztálya volt, összesen 13 zászlóalj, 14 l. sz. és 30 ágyúval.

Jobb szárnya a dunai mocsárok mellett haladt Káty irányában; a centrum, hol a lovagság és tüzérség legnagyobb része volt, a Kátyi erdőnél támadta meg a római sáncokat; a bal szárnynak, mely nemzetőrökből és fölkelőkből állott, a Tisza-mentében Zsablya felé kellendett előnyomulnia.

Perczel derékhadával Csendtől délre lépte át a római sáncokat anélkül, hogy ellentállásra talált volna, mert az osztrák előcsapatok csakhamar visszavonultak; erre ő reggeli 4 és 6 óra közt ütegeit 1200 lépésnyire vonatta föl a gyalogságtól gyengén megszállott Kátyi erdő ellenében, és heves tüzelést kezdett. Ez ágyútűz álarca alatt gyalogságát és lovasságát nagyobb-részt balra akarta vonni, hogy az erdőt és az osztrákok állását bekeríthesse.

O t t i n g e r, e mozgások elé kevés akadályt vetett, de lovasosztályának zömét összegyűjtötte, hogy az ellenséget, mozdulatai közepett az erdőnyílásból előtörvén minden oldalról megtámadhassa.

Fejérváry 4 század Wallmoden vértessel, 2 század Schwarzenberg dzsidás és 6 ágyúval utasítva volt, hogy a bal, — 3 század szász és 2 század Wallmoden vértés pedig, hogy Perczel jobb szárnyát támadja meg, míg a központon Ottinger maga akarta őket tartalékul követni Hardegg vértések és császár dragonyosokkal.

Az egész haditerv ügyesen lett kivivé, és eredménye fényes volt. Az erdő körül vonulva Perczel csapatai minden oldalról osztrák lovas tömegeket láttak ellenük robogni. Meglepetvén a magyar lovasság és tüzérség nem is gondolt tovább az ütközetre s futni kezdett, a gyalogság is követte a rősz példát, de nem haladhatott oly gyorsan előre; Ottinger a római sáncokig követte őket, s mivel ennek kijáratai nem voltak, föl a lejtőkön, és a vonalok koronáján le. A magyarok főtömege Újvidék irányában futott, de különösen a gyalogságból sokat elnyomtak, szétszórtak, lekaszaboltak vagy elfogtak.

Perczel mintegy 800 halottat és sebesültet veszett, 1500 ember pedig szétszóratott

Az osztrákok összes vesztesége pedig két halott és 12 sebesültből állott.

E fényes ütközet élénken emlékeztet Haynau támadására.

Közvetlen az ütközet után Jellachich Stauffer vezérőrnagyot a Hardegg vértés-ezreddel és a kocsikra ültetett 5 vadász-zászlóaljjal és 6 ágyúval Petrovác felé küldötte előre, hol hír szerint a magyaroknak nagy tömeg élelemszere volt összehalmozva, hogy ezt, mely az osztrákoknak ily kizsákmányolt tájakon és a Titelen keresztül való szállítás nehézségei mellett igen jó lett volna, elfoglalja és azután visszatérjen a hadsereghez.

Perczel, hogy a Péterváradba szorulás veszedelmét kikerülje, már 8-án levonult Újvidékről Petráváozon át a Ferenccsatornához, itt egynémely osztályai Staufferrel

találkoztak, ki egyébként megbízatását teljesítette, jóllehet a Petrováczon talált készletek nem voltak oly jelentékenyek, mint a hogy az osztrákok előtt híresztelve volt.

Messze eltekintve attól, hogy a titeli várat hevenyében elfoglalhassák, a mire tulajdonkép a magyarok összes működései a felső Dunánál alapítva voltak, még ezenkívül jelentékeny vereségeket is szenvedtek és Bács birtokolása újlag kérdés tárgya lett.

A b á n seregének zöméből a balszárny, melyhez az ágyú-tartalék ig csatlakozott, június 8-án Kátynál maradt, a centrum Tarekre ment, a jobb szárny Temerin és Goszpodinc z e i g. Perczel újvidékről elvonulásának hírére még R a s t i c h osztálya is levonatott Karloviczról a Duna balpartjára és K o v i l o n át a működő sereghez csatoltatott.

Perczel összes csapatai június 9-én következő állomásokot bírtak:

Gál osztálya 9000 emb. 58 ágyúval a Ferencsatorna egész vonalát a Duna melletti Bezdántól Zomboron, Kulán, Verbácson, Sz.-Tamáson át Földvárig a Tiszánál meg szállva tartotta;

Kohlmann osztálya a Bánát déli részét tartotta szemmel a Tiszától Pancsován és Orsován át; ez osztály 5000 embert számlált 18 ágyúval.

3000 ember a Bemtől Perczel rendelkezésére bízott erdélyi csapatokból Török-Becsénél állt.

Bezdánból Perczel a Duna jobb partján Baranya megyében fölkelést akart támasztani Tót- és Horvátország fenyegetése végett, hogy ez által a bánt Bács elhagyására szorítsa. A fölkelés ki is tört, azonban a tót határokról idejött csekély osztrák csapatok által elnyomatott, különböző pontokon történvén, és mint rendszeren történni szokott, rendes csapatok által nem támogatván s sajátlagos harcztért nem alkotván jelentékeny eredményt sem gyakorolhatott

Egy 12000 embernyi hadtest eredetileg tervezett alakításáról, mely Bem alatt ment volna át a Duna jobb partjára, miután ahhoz csapatainak legnagyobb részét át kellendett adnia, Perczel most már semmit sem akart tudni.

Mielőtt Azonban a Ferencz csatornáig előrenyomult, föl-tette a bán hogy Újvidéket elfoglalja és ennek birtokában a hidat lerontja, mely Új vidéket Péterváradal összeköti. E kid lerombolására az osztrákok már Kamenitzfelől többször tettek kísérleteket, a melyek azonban mindig meghiúsultak; ha sikerült volna a hidat szétrombolni, akkor a pétervárad i őrség elvesztette a lehetőséget, Bácsból élelemszereket vonni be, a mit más-ként csak szoros cernírozás útján vihettek volna ki a Duna bal partján, de a melyért ismét a szabad mezőn működő hadseregtől csapatokat kellett volna elvonnia. Pétervárad eleste rövid időn várható volt, ha a híd elromboltatnék, és bárméddig tartotta volna is magát Pétervárad, a pétervárad i őrségnek nem lehetett a bán hadseregének, mely a Ferencz csatorna felé nyomult előre, köz-lekedéseit a titeli várral nyugtalanítani, ha az újvidéki híd már nem volt többé birtokukban.

Ezen híd a Duna balpartján közvetlenül egy állandó hídfő által földzötetik, ehhez csatlakozik éjszaton Újvidék városa. Ezt is sáncokkal erősítették meg a magyarok, és pedig az el-sáncolt vonal jobb szárnyát képezte az 1. számú mű a temerini útnál a város alatt, ezt követte balra a 2. számú a kiszacsi út mellett, a 3. számú a pirosi útnál, a 4. számú a futaki útnál, végre az 5. számú fönn a Dunánál.

A 11. és 12. közti éjjelre a bán támadást rendezett, mely-nek három oszlopban kellett megtörténnie. 11-én esti 10 óraker megalakultak ez oszlopok.

Budisavlievich dandárának, a jobb szárny oszlopának a Kirosi úton előnyomulva kellett volna a 3. számú művet, Drasko-vich dandárának pedig a kiszacsi úton a centrumban a 2. számút megtámadni, Grammont dandárának a balszármvon, mihelyt azok elfoglal tatának az 1. számút kellene megtámadnia, s azután a temerini úton Újvidék éjszaki végén tartalékul szervezkednie.

Az összes oszlopok, melyek megbízható vezetőkkel lönek, ellátva, parancsot kaptak élükön önkénytesekkel benyomulni a sáncművek közé egy lövés nélkül, ezeket egy tartaléksereggel megszállni, a főerővel a tágító magyarokat üldözöbe venni, hogy azokkal, ha lehet, egyidejűleg nyomulhassanak a városon keresztül a hídfőre.

Ottinger lovasosztálya és a még ráfordítható gyalogságnak Dietrich alatt Újvidéktől éjszakra kellendett felállnia, hogy Perczel támadását, ha ez netalán megint előnyomult volna a Ferenczsatornától, visszaverhesse.

A cirkáló hadtest, a Duna jobb partján, jelenleg H a r f e l i e b parancsnoksága alatt, kellett hogy Pétervárad ellen működjék.

11½ órakor Budisavlievich és Draskovich dandárai a 3. és 2. számú sáncokat támadták meg, elfoglalták ezeket könnyű szerrel, és a hátráló magyarokat követték visszavonulásukban a város utcáin keresztül a hídfő felé. De a sikon megjelenvén ezektől oly jól irányzott tüzeléssel fogadtattak, hogy azonnal szétszórva Újvidék házai mögött kerestek menedéket.

Újvidék városa az osztrákok kezei közt volt, mert a magyarok a 2. és 3. sánc elvesztése után minden további ellentállás nélkül odahagyták azt. De még ezzel nem volt elérve a híd leromboltatása. A mint a hajnal szürkült, megkétszerezítették a magyarok tüzelésüket és teljesen lehetetlenné tették az osztrákoknak, hogy magukat láttassák, és a hídfő ellen tehessenek valamit. Sőt még elfödözött állásukban, a házak mögött sem voltak biztonságban, mert néhány már lángba borult.

Hasztalan igyekezett a bán védett állásokból a hidat ágyútűzzel hatalmába keríteni, és ez által lerombolni. E mellett a tűz a városban mindegyre harapódzott; a lakosok mozdítható javaikkal kimenekültek csoportosan, és az osztrák seregeknek a város külső részére kellett visszavonulniuk, ahol egész éjjel állottak, hogy a szerb lakosok kivonulását fődözzék, kik Kátyon át Kovilra mentek s innen Karloviczra tétettek át.

H a r t l i e b látszólagos támadásainak sem volt a jobb parton más eredménye, mint azon egynehány majorság leégetése, a melyekből Pétervárad egész az utolsó időkgig élelmét egészítette ki.

Újvidék magyar és német lakosai a hídfőn át Péterváradra menekültek, s növelték itt az élelmezés nehézségeit.

Az osztrákok anyagi vesztesége csekély volt, a jelenet csak a mindegyre terjedő tűz, a zűrzavar, és a menekvő lakosok kiabálása által öltött magára visszataszító alakot. A

bán csak 6 holtat és 39 sebesültet vesztett, míg a magyarokból a sáncművek hirtelen megtámadásánál 180-at fogott el.

Főcélját nem érte el Jellasich; de hosszabb időzésre Újvidéknél, hogy azt tovább szője, nem számíthatott. A tájék semmi élelemszert nem szolgáltatott, még csak egészséges ivóvizet sem; a dögvész mindegyre rohamosabban jelentkezett.

Jellasich tehát elhatározta, hogy az újvidéki hídfő szemmel tartására csupán Hallaványa gyöngye dandárát hagyva hátra ő maga serege zömét éjszakkal a Ferenczcsatornához vezeti.

15-én az összes hadképes erő elérte a Ferencz-csatorna vonalát:

a jobb szárny, Grammont dandára e nap a magyar örösggeli jelentéktelen csatározások után elfoglalta Földvárt, D i e t r i c h osztálya a bal szárnyon T u r i á t és Szt. - T a m á s t, a bal szárnyon K i s-K ér és S o v e felé lovascsapatok mozdítottak előre, a sereg zöme, a lovasosztály és a tüzérség Ó-K ér ben maradt.

Perczel ez időben elhagyta a hadsereget, és Tóth vette át a 4. hadtest parancsnokságát. Ez tíáál és Kohlmann osztályainak zömét a Tisza mindkét részén R á c z- és T ö r ö k-Becsénél egyesítette csapatokat küldve Verbász és Földvár felé.

Jellasich 16. és 17-én gyalogsága zömével V e r b á szig ment előre, mialatt a lovasság Kis-Kérre, a tartalék Sóvere mozdított. A Ferencz-csatorna környékén levő helységekbe csapatok küldettek ki. A bán főhadiszállását Sóvera tette át. Ez állásban akarta ő már most az osztrák főhadisereg fölnyomulását a Duna és Tisza közötti síkra bevárni, hogy akkor újra tetteleg lépjen föl.

Az összes osztrák haderő e bács — bánáti déli harctéren Temesvár örsegével együtt 52, egész 53000 emberre terjedt, de mindemellett a temesvári és a többi őrségek nevezetesen a titeli várőrségnek, és a Pétervárad előtti cirkálócsapatnak leszámításával a bánnak a sik mezőn való hadműködésekre alig maradt 24000 embere, és e seregnek legnagyobb része fölszerelés és harc-

vágy tekintetében igen sok kívánni valót hagyott maga után. A déli hadsereg élelmezésére igen jól ütött ki az, hogy jun. 20. és 21. közt Mohács és Monostorszegnél két a Dunán és a Ferenczsatornán szállított gabna szállítmány, mely részben Eszékéből, részben a déli hadseregtől küldetett, osztrák csapatok által elfoglaltatott.

Aradnál, május végéig semmi jelentékeny dolog nem történt; miután Vécsey Buda elesét megtudta, Berger tábornokot jun. 1-én a vár föltétlen átadására szólította föl. Itt minden esetre a legnagyobb szükség uralkodott élelmi szerekben, és ennek és a túlfeszített munkának következtében mind-egyre hatályosabban terjedtek a ragályos betegségek. De különben sem kételkedhetett az őrség a felől, hogy april végén a magyar fegyverek mindenütt győztesek voltak, s hogy hamari fölmentésre nem számíthat. De mindemellett is a föltétlen átadásról szóló fölszólítást, ép oly föltétlenül utasították vissza.

Erre Vécsey jun. 3-án tisztességes fegyverletételt ajánlott, és a haditanács most, tekintettel a vár csekély készleteire, alkudozásokba bocsátkozott. Jun. 5-én Vécsey beleegyezett abba, hogy osztrák tisztek küldessenek a Dunához, a császári udvari táborba és Temesvárra, hogy ezek maguk meggyőződhesse az azon hírek valóságáról, melyeket az őrség a magyarok közléséből megtudott a dolgoknak az országban állásáról.

Ez időre, e tisztek visszaérkeztéig fegyverszünet köttetett. Ezek útjokból jun. 12. és 19-én jöttek vissza, és miután mindazt megerősítették, amit az őrség a magyarok közléseiből megtudott, jun. 24-én a fegyverletételi alkudozások komolyan megkezdődtek. 27-én megtörtént a fegyverletétel, melynek következtében az őrség 2 háromfontos tábori ágyúval, hogy a kivonulás egész katonai becsülettel történjék meg, Stájerországba belebbezettett és kötelezte volna magát, hogy 6 hónapig nem ttoigál a magyarok ellen.

Jun. 29-én kezdődött meg az átadás, és július 1-én kivonult az őrség. Araddal még 66 különböző minőségű ágyú, 2000 mázsa lőpor és 1500 fegyver jutott a magyarok keze közé.

Temesvár előtt május közepén mintegy 7000 magyar egyesült és V e c s e y nem sokára maga vezette a vállalatokat. Május 18. és 23-án a város bombáztatott; jun. 11-én a magyarok a Józsefváros előtt 3 új üteget összesen 15 ágyúval állítottak föl, és 11. a Mehála, Józsefváros, és a gyárfelől rendkívül élénk bombázást kezdettek, mely csekély félbeszakítással 8 napig folytatott.

Ezen bombázás alatt a magyarok a 15. és 16. közti éjjelen a vártól délre eső elsáncolt tábornak támadták meg, de visszaverettek, és a követ, mely 16-án-jelent meg, hogy átadási alkudozásokat kísérsen meg, visszautasított. Az őrség vesztesége holtak és sebesültekben május közepétől június közepéig rendkívül csekély volt, május 13-ától jun. 18-áig csak 107 embert tett, melyből minden napra alig esik általában 3. De a betegségi állapot június közepén, habár még mindig mérsékelt, de mégis sokkal magasabb volt s 1100 emberre, tehát az őrség V₈ra terjedt ki az. Minden szükségessel ellátva az őrség még mindig hosszú ideig ellentállhatott a magyarok támadásainak.

A déli harcmezőre vonathatott bizonyos körülmények közt a 2. tartalék hadtestfő, melyet a Jellasich levonulásánál Stájerhonba visszatért Nugent ott Pettau táján szervezett. Ez június kezdetén már mindenesetre számított 8000 embert, 24 ágyúval, de hiányosabban volt felszerelve, hogysém működéseit már megkezdhetné volna.

A felső dunai harctér.

1849-iki május 28. és 29-én Görgey azon hadtesteket, melyek Buda ostrománál működtek a Vág és Rába felé mozdította. Az 1. hadtest Nagy Sándor alatt Esztergomon át H u 11 r a és Surányra ment a Nyitravölgyben, hova jun. 4. megérkezett; a 2. és 3. hadtest, A s b ó t h és K n é z i c h alatt 4-én Érsekújvárnál a Nyitrához érkeztek. Az 1. hadtesttel H o r v á t h szárnycsapatai egyesültek. Győrben P ö l t e n b e r g állott a 7. hadtesttel május első napjaitól fogva, Komáromnál és Komáromban a Csallóközben a 8. hadtest. Kmety osz-

tálya 4-én Fehérvárra 11-én innét Veszprémen keresztül Pápára és 12-én Téthre jött; hogy a főhadserg legszélső bal szárnyát képezze. Görgey Armin a bányavárosokat fődözte a legszélső jobb szárnyon, míg Benitzky mint láttuk félig meddig a felső tiszai sereghez csatlakozott szakadozott összeköttetéssel.

Benitzky szárnycsapatain kívül, de a komáromi őrséget beszámítva a magyarok főhadserge 60000 embert számlált 227 ágytival.

Emlékezünk rá, hogy Görgey terve volt, támadást szinlelőleg viselni magát az osztrákok irányában, de, hogy mint hadügy-miniszter Debreczenben és Pesten kivihesse politikai terveit, elhitette magával, hogy ő rá e pillanatban a hadseregnél nincs szükség, s leginkább azt, hogy a komoly működések későbbre halaszthatja, s azért a Tataba rendelt hadműködési irodát bizta meg az előkészületek vezetésével, melyek a harc komoly megnyitására szükségesek.

Görgey eredeti nézete a támadást illetőleg arra volt építve, ha az osztrákok legjelentékenyebb erői a Vág felső részénél Galgócz környékén állanak. Míg tehát ő a Duna jobb partján a Kmety osztálylyal és a 7. hadtesttel az időt tisztán várakozással töltötte, mint szintén Csallóközben is a komáromi őrség egy részével, a 2. 3. és .1. hadtesttel a Vág alsó részéhez akart menni, az osztrákok bal szárnyát megtámadni, és a folyó mentében fölfelé nyomni, erre azok jobb szárnyára vetni magát, s ezt is fegyverletételre szorítani, mire az alkudozások az april 14-iki határozat megszüntetése alapján történnének meg.

Ha orosz közvetítés történnék, mielőtt ez kivitethetnék, hogy ha e támadás nem volna eredményes, akkor az egyes hadtestek valójában visszavonulnak ugyanazon vonalakon, melyeken előnyomultak, és pedig Görgey Ármin Vácra, s onnét Pestre, vagy Esztergomba, Kmety osztálya a jobb paron Budára. Ez egész haderő, mialatt a 7. és 8. hadtestek Komáromot tartanák megszállva egyesítették Esztergom és Buda közt, hogy itt az utolsó csatát kiküzdje.

Az 1. hadtestnek, Nagy Sándornak továbbá csak azon megbízatása volt, hogy az osztrák bal szárnyat háborgasa

a Vág felső vidékén Horváth szárnycsapataival érintkezvén; ez jun. 5-én a Nyitrán át K o m j á t i r a nyomult elő, 6-án 2 zászlóaljat és 4 1. sz. 1. üteggel Ü r m é n y r e küldött előre, hogy Horváthtal Nyitránál egyesüljön, és csapatokat küldött a semptei útra Köpösdig. 8-án Nagy Sándor hadtestének zömét Ürménynél egyesítette, előcsapatait Mocsonokig nyomta előre és háborgatta az osztrákok semptei és sellyei állásait a Vágnál, mialatt Horváth Galgócz ellen működött. Június közepén azután Nagy Sándor csak arra szorított, hogy Horváthtal a Vág-vonalat tartsa szemmel Galgócztól Sellyéig lefelé.

A 3. hadtest, Knézich, mely előcsapatait jun. 5-én Tardoskedig nyomta előre, a Vágót tartotta szemmel Sellyétől Farkasdig lefelé; a 2. hadtest, Asbóth, előcsapataival Téth-Me g y e r e n Farkasdtól Szemőig lefelé.

Gutánál a magyarok jun. 5-én a Vágdunán hídveréshez fogtak, hogy biztos és kényelmes átmenetet nyerhessenek a Csallóközbe az Érsekújvárnál egyesített csapatok számára; egy csapat a 2. hadtestből a hídhely tájékán őrködött. Június 12-én azután a 2. hadtest Érsekújvárról teljesen Guta felé nyomult, átment a C s a l l ó k ö z b e, egy osztályt Aszód felé küldött Csallóközben, és a maradékot Aszód és Guta közt állította föl, a 3. hadtest egyedül őrizte most a Vágót Tornóczytól Sellyé átellenében Szémőig.

Június 9-én Nagy-Sándor elmozdult Ürményről jobb szárnyával a Mariásy osztálylyal S z e r e d felé, a ballal, Bobich osztályával Soponya felé előre, míg Horváth egyidejűleg Galgócz felé vonult. P e r r i n osztrák dandárának előcsapatai, ki Szerednél állott, a Vág bal partjáról leszorítottak, és erre lerontották a híd egy részét. Most bombázás állott be egyik partról a másikra, melynél Nagy-Sándor részén a nevetéses veszteség 2 halott és 7 sebesültet, Ferrin dandára részén a még nevetésesebb veszteség 1 halottat és 1 sebesültet tón. Délutáni 3 órakor N a g y - S á n d o r a Vágtól visszavonult, Mariásy dandárával Mocsonokra, Bobich dandárával Ürményre.

Osztrák részről Jablonovszky dandára Galgócznál, az egyedtűtökélyes Vágátkezésnél megerősítettén, jun. 15-éig a szeredi hid újra helyreállítatott, itt is elfoglaltatott a Vág balpartja, Szempte elsáncoltatott, és még egy hajóhid veretett Szempte alatt Vág-Szerdahelynél; a szeredi és a szemptei őrség szintén megerősítést nyert

Miután a 2- hadtest a Csallóközbe nyomult Gutánál, a magyarok a Feketevíz torkolata alatt az érsekújvári Dunakönyöklőnél még egy hidat vertek ez utóbbin Aszód (jobb part) és Sereg-Akol (bal part) között. Ennek fődözésére a 2. hadtestből egy osztály jun. 14-én Aszódról Vasárut felé nyomult elő, egy itt álló osztrák zászlóaljat Kürtbe szorított vissza a szerdahelyi úton Csallóközben., azonban ekkor Colloredo osztályainak tartaléka által a további előnyomulásban megakadályoztatott, ha t. i. ilyesmit csakugyan szándékolt volna-

Közelebb a magyarok a Vág bal partján a folyón hidanyagokat gyűjtöttek össze a Tardoskedről Zsigárdra vezető út átmeneténél, ezeket Pott osztrák dandárának az utóbbi helyen álló úszói a Vág jobb partjára hozták át

Ez elősorolt tényekből Görgey további szándokainak ismerete nélkül is meglehetősen pontos következményeket vonhatunk a magyar jobb szárny támadási terveinek alakját illetőleg.

A 2. hadtest Sereg-Akolnál át fog kelni az érsekújvári Dunakönyökon, a Feketevíz és a Vág között vonulva fölfelé, hogy az osztrákokat a Vág alvidékeiből kiszorítsa, hogy így a 3. hadtest is átkelhessen Zsigárdnál a Vágón, ezzel egyesülten folytassa előnyomulását a Vágón fölfelé, és ez előnyomulás eredményezze azt, hogy az 1. hadtest is elérhesse Szerednél a Vág balpartját.

Eltekintve attól, hogy Görgey összes erejéből sem tudott támadásit 3 hadtestnél többet egyesíteni, a mit egyszer mindenkorra jó hiszeműleg elfogadhatnánk, mégis sok kifogásunk marad a támadási terv ellen. Nem is akarunk e helyütt arról szólani hogy e mocsárok, holt vizek, és más hasonló akadályoktól sokszorosan ellepített táj a Vág, az érsekújvári Dunakönyök, a Feketevíz és a Dudvág között, mint azt már előbb kifejtők

erős támadásra épén nem alkalmas. A támadási terv ellen a fő-kifogás az, hogy benne az összeredmény, az összes erő egy csekély részének eredményétől függ. Mert a tulajdonképeni tevékenységet csak a 2. hadtest kezdi meg, tehát az összerőnek mintegy harmad része, mialatt két harmadrész, a 3. és 1. hadtest kezdetben csak örködőleg viselheti magát; később a második harmadrész is, t. i. a 3. hadtest is működni kezd a Zsigáidnál történt átkelésnél, és most még csak az utolsó harmadrész, az 1. hadtest, örködik és tünet. Ha most meggondoljuk, hogy az Aszód és Szered közti távolság 5 mfd. az Aszód és Galgóczközti távolság pedig, ha Horváthot is tekintetbe vesszük, meghaladja a 7. mértföldet, a szárnyak ily távolsága egymástól egy 30000 embernél alig több csekély haderőnél rendkívül nagy, ha továbbá meggondoljuk, hogy az osztrák balszárnynak a magyarok működései következtében mindegyre öszpontosulnia kellett, és hogy a magyarok nagy kiterjedése, melyen azonban a tevékeny részek még sem mozoghattak egészen szabadon, az osztrákokat figyelmeztette, hogy még annak idejében a jobb szárnyról csapatokat vonjanak le a Csallóközből és a Duna jobb partjáról, a magyar működési terv valóban nyomorultnál is nyomorultabbnak látszik, és hogy Görgey ezt mégis elfogadta, csak azon politikai elvakultságból magyarázható meg, mely már sok okos embernek, de különösen történelem ellenes pártnak fejből oltotta ki az ész utolsó szikráját is-

Miután a Duna balparti eredményeket, a meddig a magyar intézvények és tervek itt tekintetbe jönnek, egész június közepéig elősoroltuk, forduljunk az érsekújvári duna-könyök jobb partjára és a nagy Dunához.

Klapka, a komáromi hadtest parancsnokságával — az ő nézete szerint működési terveinek alapján — megbízatva májns 31. K o m á r o m b a érkezett, melyet Guyon, miután utódjának az ügyeket átadta, Görgey és Kossuth iránti legnagyobb elkeseredéssel hagyott el, hogy ez utóbbtól elbocsáttatását, kérje. Klapka Komáromban parancsnokul Aschermann vezérőrnagyot hagyva hátra június 3-án Győrbe ment, hogy az ottani, szintén parancsnoksága alá adott 7. hadtestet megvizsgálja.

Egyes körülményekből, névszerint a központi működési

iroda hatásából és az ő védelmi működési terveitől lényegesen elütő elosztásából a parancsnokságnak, nem ok nélkül következett Klapka, hogy Görgey egészen más tervet követ, és még mielőtt Komáromot elhagyta, ez értelemben irt jelen tései alkalmával Komárom helyzetéről Kossuthnak és Görgeynek.

Az elsőtől egy jun. 7 ről kelt választ kapott, a melyből ki-tűnt, hogy Kossuth, mint megfogható, maga sem volt értesítve a Klapka-féle működési tervnek Görgey által történt megváltozta tásáról. Görgey jun. 10 én személyesen elment Győrbe, és itt Klapkát a Duna balpartján támadásra akarta felbízgatni, a nél-kül, hogy egyúttal azon politikai tervről is értesítette volna, mely szüntelen szeme előtt lebegett. Klapka, legalább határo zottan nem mondott ellent. A 3. hadtest helyett, mely a védelmi terv szerint eredetileg az ő parancsnoksága alá helyeztetett, most Kmety osztályát kapta. Úgy látszik, hogy így volt ez ki csinálva. Hogy a Duna balpariján, a Vágnál fölállított hadtes tekkal özműködni lehessen, Klapkának az általános elhelyezte téseket vagy magától Görgeytől, vagy ennek helyében a tatai központi működési irodától kellett megkapnia.

Jun. 12. Klapka Győrött hírül vette, hogy egy osztrák csa pat a soproni úton Kaposváron át Csornára nyomul előre Ez Wysz dandára volt a legszélső jobb szárnytól. Ez már jun. 7. és 8 án Kapuvárt megszállta, és csapatainak felét Csornára küldötte előre; 9 én Wysz előcsapatai Árpás és Marczaltó felé a Kábáig kalandoztak. Kmety 12. Téthre, előhadaival Móriczhidára megérkezvén itt azonnal biztos tudomást vett Wysz dandárának állása felől és föltette magában a fél dandárt Csornán megtámadni.

Amint most Klapka hason értelemben irt Kmetyhez, ettől azon feleletet kapta, hogy ez utóbbi is hason szándékkal van. Kmety valóban még jun- 12. délutánján Móriczhida és Malom-foknál átkelt a Rábán, és 13. reggeli 3 órakor Szili-Sár k á n y n á l állott. A jobb szárny egyenesen Csornát támadta volna meg, a bal Faradot, hogy az osztrákok közlekedését Kapuvárral elvágja

Wysz Csonán reggeli 4½ órakor értesült a magyarok

előnyomulásától. 5 órakor már délről és nyugotról egyszerre meg volt támadva; a helységben heves csata állott be, még Osorna lakosai is fegyvert fogtak, és tüzeltek a házakból. Wysz 8 órakor visszavonulásra határozta el magát, és pedig azon egyetlen úton, mely még előtte nyitva volt, mert Fárad felől is nyomult az ellenség, északnak Beő-Sárkány felé, a hol az 1. hadtest (Schlick) segedelmére hitt számíthatni. Schlick 8-án előcsapatait egyrészt a mosonyi úton Abda felé más részt a Szigaretköznek Győr felé mozdította előre.

Wysz a Beő Sárkányra intézett visszavonulás megkezdésénél halálosan találva elesett; földandára Csornáról a csatornám átmenetet 9 óra körül érte el Beő-Sárkánynál. Kmety eközben hevesen nyomult utána, és csak Schlick megérkezte, ki néhány zászlóaljjal maga sietett Beő Sárkány felé, menthette meg a földandárt a teljes megsemmisüléstől. Ez holtakban 2 tisztet és 53 embert, sebesültekben 3 tisztet és 71 embert, és 122 foglyot vesztett, összesen 258 embert, tehát létszámának legalább nyolcad részét; de vitézsége mellett szól az, hogy Kmety vesztesége sem volt csekélyebb.

Wysz dandárának második része, meghallván a csornai tüzelést, Kapuvárról Babothig nyomult előre. A dandár azután Schneider vezérőrnagy vezetése alatt egyesülve Vittnyédnél állott föl.

Klapkái 3 án a 7 hadtest egy részével recognoscírozásra indult Mosony felé, és egyúttal Kónyon át egy osztályt küldött Zambely vezérőrnagy alatt Csornára, hogy itt Wysz dandárát hátulról támadja meg és előtte az utat a Duna felé elvágja. De ez osztály később jött, hogysen tényleg részt vehetett volna az ütközetben.

Kmety egy kis csapat hátrahagyása mellett a Ráb-czánál június 14-én marczaltői és téthi főállásához jött vissza.

Az osztrák főhadserg a felső Dunánál a mint Haynau a parancsnokságot átvette, új 4. hadtestbe oszthatott be; az 1. Schlick alatt; a 2. Csorich alatt, a 3. herczég Schwaizenberg Ödön alatt, a 4. Volgemuth alatt és egy fő-

ágyútartalék, melyhez még a Paniutine orosz osztály jött. Az egész sereg 83000 embert számlált, kiknek legközelebbi segélyére még a Marchfelden gyűjtött, ez időben mintegy 7000 ember erős Gróf N o b i l i alt. első tartalék csapata volt vonható.

Az új beosztás számos mozgásokat tön szükségessé, hogy az egyes zászlóaljok és dandárok illető helyüket és állásukat elfoglalhassák.

Június 10én a hadsereg állása következő volt:

Az 1. hadtestből, (Schlick) a Lichtenstein osztály M o s o n y n á l és K i m l i n g n é l állt, előcsapataival Ötevénynél; Wallmodenosztályából a F i e d l e r (később Reischach) dandára a Szigetközben állt H é d e r v á r n á l, W y s z n e k császár dzsidás ezred és lovasüteggel erősített dandára a soproni úton S z t.-M i k l ó s n á l Csorna és Kapuvár felé nyomult előre. L u d w i g lovasdandára és a hadtest főhadiszállása M a g y a r ó v á r o n volt

A 2. hadtestből egy kombinált osztály Lobkovitz alatt L i e b l e r (később B a r c o), dandarával Csallóközben O l g y á n á l és S i m b s c h e n dandarával Vasárut és Szerdahelynél állt; Colloredo osztálya egy dandárral, ez időn Reischachéval Csallóközben a V á s á r u t - B ő s i vonalon, és P o 11 dandára az alsó Vág mellett Sellye és Farkasdánál állt.

A 3. hadtestből a zöm Sopronnál ált, Collery (később Wolf) dandárát pedig S z t. - M i k l ó s felé Wysz dandára mögé, és D o s s e n dandárát N y é k, N é m e t - K e r e s z t ú r és Ozenk felé küldötte előre.

A 4. hadtestből P e r r i n gránátos dandára Szered és Vaghánál állott; Jablonovszki dandára Galgócznál, e mögött NagySzombatnál Theising gránátos, és Lederer lovasdandára állott. Nagyszombatban volt a hadtest főhadiszállása is. Főlebb aztán a Vág mellett T r e n c s ó n é l B é n e d e k dandára földözte a hradischi utat, Barco osztálya a sileini és budatini hidakat biztosította, és Sasz orosz osztályával tartotta fön a közlekedést.

Az orosz Paniutine osztály 3. és 4-én Pozsonynál tá-

borozott, hova megérkezett, de a mindig erősebben dühöngő epemirigy által Modor és Rarinyra űzetett vissza.

A főhadiszállás és az ágyútartalék Engeraun volt Po ssony mellett.

Június 12-én az új seregbeosztás teljesen ki lón vive.

Mindkét rész erői egymással összehasonlítva.

Mint a toldalékos számításokból kitűnik, azon seregek összes ereje, melyeket Ausztria és Oroszország június hóban a magyarok ellen kiállított, 367,000 embert tesz, melynek ellenében a magyarok csak 160,000 embert állíthattak síkra. A szövetségesek túlsúlya tehát a kettőzöttnél több volt, és ha a magyarok, mint ez valóban meg is történt, nagy erőfeszítéssel még mindig megerősítheték haderejüket, a szövetségesek még mindig majdnem kétszer oly erősek maradtak, mint a magyarok, tekintetbe sem vévén azt, hogy a magyarok új hadtesteit általában fiatal, gyakorlatlan csapatokból állottak.

Ily körülmények közt Magyarhon gyors meghódoltatása minden kétségen kívüli gyors kilátásban volt. Mindenek fölött hihetetlennek látszók az, hogy a magyarok győzzenek, sőt az is, hogy a küzdelmet még sokáig folytathassák; rendkívüli hadvezéri képességek nem lehettek erre elegendők, hanem még az is szükséges lett volna, hogy egy hadvezér igazgathatta volna a magyar seregek összes erejét, s hogy azt úgy oszthatta volna be, miszerint majd e, majd ama ponton léphetett volna föl túlsúlylyal. Az erősödés ezen föltétele most nem mehetett teljese désbe, messze elszakítva egymástól a magyar haderő egysége napról napra veszett a vezetők politikai pártvillongásai miatt. De még csak a győzelemnek, vagy legalább dicsőséges veszte Bégnek föltételei sem teljesültek be. Nem munkálkodtak fárad hatlanul, nem ismerték föl és nem ragadták meg az igaz utat. A vállalkozás gyorsasága, mely egyedül képesítendette a magyarokat az osztrákokat egyedül, még az oroszok csatlakozása előtt megverni, teljesen hiányzott, mióta Görgey az april 14. elleni

harcot a fejébe vette. Épen a válság pillanatában pihent Magyarország, mintha már nem lett volna több teendője.

Osztrák írók többen meghányták már a kérdést, mint magyarok, váljon Ausztria egyedül elbánhatott volna-e a magyarokkal? Könnyen megfogható, hogy az előbbiek e kérdésre előszeretettel mondanak igent. Mihelyt Magyarhon le volt győzve, Ausztriában a soha le nem győzhető elégedetlenség a fölött, hogy segítettette magát, és, a mint a világ vélekedék, segítettnie kellé magát, mind világosabban jelentkezett, és a későbbi tapasztalatok, melyeket Ausztria Oroszországgal tőn, csak élesíthetek ez elégtelenséget.

Az osztrákok hivatkozhatnak arra, hogy az orosz hadsereg valóban egyetlen nagycsbb csatát sem nyert. De világos az, miszerént az ily tömegek pusztá jelenléte, mint a minőket Oroszország kiállított és rendelkezés alá bocsátott, végtelen befolyású, s habár a magyarok ereje ellen szétdarabolva működött is, az osztrákoknak mégis alkalmat nyújtott arra, hogy erejüket jobban együtt tarthassák. Fölteheték volna-e pl. az osztrákok magukban azt, hogy Galliciát egészen földözetlenül hagyják? Mindenki, a ki az osztrák hadvezetés sajátságait ismeri, könnyen kételkedhetik ezen.

Erdélyben majdnem egyedül az oroszok voltak azok, kik mindent megtettek, és könyvünk folyamában meg fogjuk mutatni, hogy épen azon harctéren, melyen az osztrákok legnagyobb túlsúlyt gyakoroltak, t. i. a délin, semmit sem vittek ki.

Bizonyos dolog, hogy azon haderőnek, mely a magyarok ellen síkra szállt több, mint felét az oroszok képezek. Már pedig a haderő megkettőztetését semmibe se vegyük? Abból, mert a kettős erő győzött, következtethetjük-e azt is, hogy az egyes is győzött volna? Ez oly következtetés, melyet meg nem engedhetünk.

Bizonyára mi vagyunk az utolsók, kik Haynau kitűnő hadvezéri képességét, kihez hasonlót a magyarok nem mutathattak föl, félreismerjük, és a magyar hadvezérek közti párt-harcból is sok előnyt adunk Ausztriának, de, hogy a magyarok, ha Ausztria egyedül áll ellenök a győzelmen nem kétkedhetek,

és hogy az közel is volt akkor midőn Oroszország csatlakozók Ausztriához, abból semmit sem engedünk. Még maguk azon osztrák részrehajlók is, kik úgy vélekednek, hogy Ausztria egyedül is segíthetett volna magán, hozzá teszik, hogy Ausztriának akkor több időre leendett szüksége, ha egyedül küzd. Temesvár és Károly-Fehérvár eleste, még mielőtt Erdélyben valamit kivihettek, és mielőtt Haynau a tiszai vonalat elérhette, minden bizonnyal igen lényeges változást idézett volna elő az erőviszonyban, és pedig mily közel volt ez erődök eleste! váljon nem égett-e már a tűz a körmükre?

Így vélekedett az öreg Welden is, bár nem nagy súlyt fektete az oroszok nagy hangú szavaira. Ő igen határozottan kételkedék az osztrákok győzedelmén, melyet Ramming tábornok, midőn 1850-ben a magyarok elleni nyári táborozást megírta, mint bizonyosat állít. Ugyan-e joggal Sardinia is állíthatná, hogy 1859-ben ő is kész lett volna az osztrákokkal a franciák nélkül is.

Az orosz főhadserg előnyomulása a Kárpátokon keresztül.

Miután az egyes hadseregeket, melyek különböző harctereken egymással szemben állottak, ecseteltük, és mellékes tevékenységüket június első felében figyelemmel kísértük, most történetünknek ismét egy új fejezetéhez jutottunk, melyben a tevékenység nagyon szűk körre szorul, a határozó eredmények egymást érik, míg ezen fényes és sikeres tények csak azon titkos működés és nem működés eredményei, melyeket az előbbi fejezetben és e jelen fejezet kezdetén szemlélek.

Mindenek előtt kövessük az oroszok előnyomulását Fest környékéig, s aztán forduljunk az osztrák főhadserg tevékenysége felé, melyre az előbbi jelentékeny befolyást gyakorolt.

A 3. 2. és 4. orosz hadtesteknek a kárpátokoni átkelés után az egyetlen kassai úton kellett volna egyesülniök. A 3. hadtest, Rüdiger, mely a legszélső jobb szárnyat képezte kezdte volna

meg az előnyomulást, míg a másik kettő, melynek rövidebb útja volt, még tovább várt volna.

A 3. hadtest R U d i g e r alatt, Sasz osztálya kivételével, mely Alsó-Kabinnál állt, és melynek a Grabbe-hadtest általi föl váltatását kellé előbb bevárnia, hogy azután szintén kövesse őket, június 15-én elindult Novytargról Galicia felé, elérte még az nap Ó-F a l u t Magyarhonban, 16-án jobban balnak fordulva L i p n i k e t, 17-én O-L u b l y 61 s az előre száguldó kozákokkal P a l o c s á t a Poprád mellett

17-én a 2. és 4. hadtest is elindult.

Labintzoff osztály tábornok hadoszlopa, 16½ zászlóalj, 2 csapat utász, 3 lovasszázad és 48 ágyúval Grybozdból elindult és X z b y r e ment a Kárpátok éjszaki aljához a galliciai-magyar határnál;

Kuprianoff tábornok, a 2. hadtestparancsnoka, mely hez Labintzoff osztálya is tartozék, ettől balra vonult 16½ zászlóalj, 2. csapat utász, 11 lovassz. és 54 ágyúval Gorliceről Konieczna felé a határokra;

Buschen vezérőrnagy a 4 hadtestből 17 zászlóalj 2 csapat utász, 11 lovassz. 56 ágyú és egy osztrák vetüteggel elérte Z m y g r o d-ról a Kárpátok éjszaki tövét G r a b-nál;

Belognschef tábornok a 4 hadtestből 8 zászlóalj, 1 csapat utász, 3 lovassz. és 26 ágyúval D u k l á ról a szélső bal szárnyon már 17-én átlépte Warvineknél a Kárpátokat. Utasítása az volt, hogy az utat szélesítse, hogy őt az egész hadsereg követhesse az alsó szvidniki és sztropkói úton, miközben a magyarok állomásait kerítse be Bártfa és Eperjes közt. E mii ködés, melynek a Kárpátokon át jobbra irányult oszlopok előtt kellé utat nyitni, gyermekjátéknak tűnik föl, ha meggondoljuk, hogy a magyarok e félelmes helyeken az egész felső tiszai seregttkből alig egyesíthettek 8000 embert. Az oroszok azt hitték, hogy 60000 magyar áll velök szemben vagy tetették magukat, mintha hinnék jóllehet alig tehető fel, hogy valóban ily nyomorultul értesítették volna.

A tartaléksereg, 8 zászlóalj, 1 utászcsapat, 14 lovassz. és 30 ágyú Tscherdajeff tábornok a 4 hadtest főnöke alatt 17-én még Zmygrpdnál maradt.

Labintzoff, Kaprianoff és Buschen hadoszlopainál egyes osztályok mozsarak és sáncpuskákkal láttattak el, mitől minden jel szerint a hegyek közt szervezett magvarok ellenlálása ellen igen sokat vártak.

A lovasság egy második része, 48 század 16 ágyúval már előbb a d u k l a i élelmentáraknál maradt hátra, hogy az élelmezést könnyítse.

18-án Rüdiger Palocsára ért; a jobb szárny és a sereg központja átlépték a Kárpátokat, melyek tetejéig őket Miklós cár elkísérte, hogy ott áldását adja rájuk, és még az nap megkezdje visszautazását Varsóba.

Labintzoff 18-án Tárócra jött Bártfától éjszakan nyugatnak; Kuprianoff, Bártfára, Buschen Szmilnóra Zborónál; Beloguscheff előhadai Komarniknál állottak, honnan csapatok küldettek ki Szvidnik és Sztropkóra, mialatt osztályának maradéka még Warwinek és Dukláig ment előre. Tscheodajeff 18-án Zmygrodról P o l a n y - i g nyomult előre.

Az oroszok, kik a Kárpátokat már átlépték azt akarták elhítenni, hogy a hegység déli lábánál elterülő tót népességtől, mint szabadítók üdvözöltettek.

A magyarok a kárpáti átkelés elé semmi legcsekélyebb ellenállást sem gördítettek. Emlékezünk rá, hogy Dembinszki épen jun. 18-án kényszerült a felső tiszai hadparancsnokságot Wysockinak átadni.

Kassa megszállása.

Június 19-kén Labintzoff, Kuprianoff, Buschen és Tscheodajeff hadosztályai Bártfán és környékén öszpontosítottak, hol a főhadiszállás is létezett; a jobb szárnyon a derék hadtesttel Rüdiger Palocsa mellett maradt, és előcsapatját Héthárs felé tolta; a bal szárnyon Beloguscheff tartotta meg régi állását, és barangolt, mint az előbbi napofl- A Galiciában visszamaradt 2. és 4. hadtesti lovasság és tüzérség parancsot kapott, hogy a hadsereghez vonuljon, Bártfa felé. Bártfán, mely város mint központ megerősített, kóroda állíttatott.

Különben Paskiewitch Kluzo elleni szemlézéssel foglalkozott; mely alkalommal némi csatározás történt. A szemlézés eredménye az lett, hogy a magyar főhaderő, mely, mint többször említettett, valóságban alig 8000 emberből állott, s az oroszoktól előszeretettel legalább hatszor annyira becsültetett s mondatott, a Bártfától Eperjes felé vonuló új nagy keleti úton, Demetbe mellett, egy osztálya pedig Osikonál a régi nyugati úton áll.

Az oroszok részéről most igen nagy előkészületek történtek a magyarok állásának megtámadására, melyek, ha az erők aránytalanságát tekintjük, nevetségeseknek látszanak. Paskiewitseh t. i. elhatározta, hogy a magyaroknak az új útoni állását, a rosszabb régin megkerüli. Június 20-kán Kuprianoffnak Lófálvát kellett megszállni, hogy innen az ellenséget figyelemmel kísérje és foglalkodtassa, egy osztály pedig a régi úton Hertnek magaslataira állítatott, miért is a régi utat az árkászok kijavították, és 21-kén az egész, Bártfán levő rendelkezés alatti hadseregnek elő kellett haladni azon. Az előcsapat Ternyéig jött, a derék hadtest Osikora ment, míg Kuprianoff az új úton Raslawiceig hatolt előre. Innen kellett volna a magyar hadtest állását 22-kén megtámadni. Azonban ez nem történt meg. Miként könnyen megfogható, Wysocki észrevette az oroszok rosszúl palástolt intézkedéseit, s igen jól lévén értesülve az oroszok roppant túlsúlyáról, s belátván saját gyöngeségét, 22-én, a nélkül hogy támadásra várt volna, megkezdé a visszavonulást Eperjes alá; azután 23-án a lemesi táborba tért vissza és elitcsapatát Somosnál állítá fel.

Az oroszok tehát ellentállás nélkül vonultak be június 23. Eperjesre; s Rüdiger is a főhaderőhöz csatlakozott. Rüdiger, kinek előcsapata 20-án Héthárs mellett Wysocki egyik szárnyosztálya ellen jelentéktelen ütközetet vitt, előcsapatával 22-én Sz.-Mjhályig, derék hadtestével Kis-Szebenig ért, tehát oly állást foglalt el, melyből Wysocki állását egészen megkerülhette.

Ha a két ellenfélnek hadereje nem különbözik túlságosan, a támadó rész kiszámított mozdulatai a védelmezőnek mindenestre alkalmat nyújt szép fogások és manőverekre, azonban, hol a támadónak mindegyik hadosztálya legalább kétszer oly

erős, mint a védelmező összes ereje, akkor annak lehetőségé egészen megszűnik; ilyenkor, hacsak egészen más utak nem követetnek, melyekről tüstént bővebben szólandunk, nem marad egyéb hátra, mint az egyszerű hátrálás.

23-án Rüdiger is bevonult Eperjesre. Itt, orosz szokás szerint Paskievitsch előcsapatot állított fel egy tábornok alatt, ki mivel a hadseregnél nem bírt meghatározott parancsnoksággal, ily előcsapat vezénylésére különösen alkalmasnak találtatott, s e hadvezér Anrep volt.

Anrep azonnal követte a magyarokat, s végcsapatjnkat Somos mellett még 23-kán a Tarcza mögé szorította. 23. és 24-ike közti éjjelen 46 század lovassal és 24 ágyúval Somos mellett állott Anrep, a 3. hadtest Berthótfalva és Nagy-Sáros, a 2. és 4. hadtest pedig Szent-Péter és Eperjes között.

Wysocki 24-én Kassára, 25. Forróra, 26. Miskolcra tért vissza.

Eperjesen kóroda állíttatott és Alsó Sebes, mely fekvésénél és minőségénél fogva arra különösen alkalmas volt az utócsapat támpontjául erősített meg.

Paskievitsch 24-kén ismét nagy készüléket tett a Budaméri állás megtámadására, melyben mint gyaníták, Wysocki tartani fogná magát. A 11. és 4. osztály egy részének Somosból Kassára kellett rontania, s ebből jobbra, az 5. gyalog hadosztály Budamér magaslataira parancsoltatott, a 4. és 5. osztály között a lovasság nyomult elő, míg Buschen tábornok a 12. gyalog osztálylyal s egy lovas ezreddel a legszélső szárnyon Tarczától keletre, Bogdányon és Vajkoczon át B észter felé haladt.

Miként már tudjuk, a dolog csatára nem kerülhetett. A 2. és 4. hadtest 24-kén délben vonult be Kassára; a 3. hadtest, mely e napon Eperjesen öszpontosult, egy hadosztályt Sissecki tábornok alatt Szepes Váralja felé küldött, hogy kirohanást intézzen a Vág völgy felé, és a netán Igló és Lőcse között állomásozó magyar hadsereget elűzze.

Kassán egy 1000 emberre való kóroda rendeztetett be. A 2. és 4. hadtest 25-kén pihenőnapot tartott Kassán; a 3. Eperjes mellett maradt, hova most a Sasz féle hadosztály is megér-

kezett, mely június 17-kén Alsó-Kubinnál a Grabbe féle hadtest által fölváltva, 19-kén Novytagot, 21-kén Ó-Falut érte el.

25-kén a 2. és 4. hadtestnek Galiciából átvonult két könnyű lovas hadosztálya is elérte a hadsereget.

Beloguscheff tábornok 21-kén előcsapatjával Sztropkora, derék hadtestével Szvidnikre ment, hol egyelőre, hogy a hadsereg közlekedését védje s az ország keleti részét szemmel tartsa, megállapodott.

Menet Miskolcra, és hadsereg kiküldése Tokajon át Debrecenbe.

Zmygrodtól Kassáig egyenes vonalban körülbelül 12 mertöld teríti el; ezen utat az orosz hadsereg 8 nap alatt tette meg, a nélkül, hogy olyasmire akadt volna, mit a háborúban ellentállásnak szokás nevezni. Faskiewitschben dacára az élelmi szerekre kiterjedő minden gondoskodásának jelentékeny kérések támadtak, ha vajjon elégségesek lesznek-e a tett készületek. E célra ki volt ugyan küldve a hadsereghez egy osztrák megbízott, gróf Zichy, azonban ez csak azok számát növelé, kik enni akartak, s képtelen volt élelmet szerezni az oroszoknak. Kassán már csak 7 napi élelemmel bírtak az oroszok, míg a lóabrak egészen hiányzott.

Az azonban a szokásos kedvelt szólásmódokban nem volt hiány. Az orosz tisztiek megvetéssel néztek a gyáva „lázadókra“, kik mindenütt hátráltak előttök. Nem csoda, hisz azt hitették el velök, hogy Wysocki 60,000 ember felett rendelkezik. Hacsak fél annyival bírt volna is, nem tért volna ki előlök oly sietéssel!

Paskievitsch és haditanácsa a magyarok gyors kitérésének előre meggondolt szándékosságot tulajdonítottak. Visszaemlékeztek az 1812 évre. Wisocki, úgy mondák, az oroszokat tovább akarja csalogatni, hogy tápforrásaiktól mindinkább eltávozva, az egészségtelen tisztai lapályokba jussanak, hol az éhség és nyomor által már is kifejlődött betegségek a hadsereget tökéletesen alkalmatlanná és tönkre tegyék.

Paskievitsch elhatározá, hogy jelen esetben nem fog a magyarok kedve szerint cselekedni. Mindenek előtt az élelmiszerek előteremtését kellett nagyobb mérvben szervezni. De hogy ez csak némikép is bővebb legyen, a hadsereg ellátási terének kellett feltétlenül kiterjesztetnie.

Paskievitsch tehát derék hadával, a 2. és 3. hadtesttel lassanként Miskolc felé akart előnyomulni, de egyszersmind balszárnyáról a 4. hadtestet Tscheodajeff vezérlete alatt a Tisza bal partjára és Debrecenbe küldeni, mely utóbbi a szövetségeseknél makacs, lázadó fészek hírében állott, s ez alkalommal megfenyithetőnek tartatott.

Miskolctól nem akart az orosz hadvezér elébb Pest ellen vonulni, míg nem bir 25 napi élelemszerrel, mely akár requisitio, akár a Galíciából várt utócsapat által szereztessék meg.

Az erre vonatkozó parancsok 25 adtak ki, hogy Tscheodajeff 24 zászlóaljjal, 41 lovas század és 99 ágyúval június 28. Tokajra érkezzék meg, Beloguscheff Szvidniken csak egy 4 zászlóalj, 1 árkászcsapat, 2½ lovas század és 99 ágyúból álló hadosztályt hagyjon hátra, hada többi részével Dobrán, Varanon, Vécsén át Tscheodajeff hadtestét kövesse, hogy Tokajt megszállja és Tscheodajeff számára visszavonulási pontul biztosítsa; a 2. és 3. hadtest Miskolc felé vonuljon. A katonáknak megeű; gediték hogy élelmet — készpénzen — szerezhessenek, és mint-hogy Magyarországon, legalább ezen részében hús könnyebben szerezhető, mint kenyér, az osztalékban fél font kétszer sült ezen-tül fél font hússal legyen pótolható. A hús, mellesleg megje-gyezve oly étel, melyhez az orosz katona kevésbé szokott Külön-ben az orosz táborba is, mint bizonyos egyebekbe civilizált ko-runkban, nem épen sok marha szállítatott.

Június 26. az Aurep alatt álló lovaselőcsapatHidas Némethi felé haladt elő és kóborló csapatokat küldött ki a Miskolc és Tokaj felé vezető utakon, az 5. gyalogosztály Enyickére érkezett, a 2. hadtest maradéka pedigKassán maradt, R ü d i g e r derék hadtestével Somosra ment; L i s s e t z k i tábornok, ki nem bukkant ellenségre, Szepes Várallyá-ról Kassára indult. A Sasz féle hadosztály E p e r j e s e n álla-

podott meg. Tschodajeff pedig Hidas Némethire ment, hogy ismét a következő napokon Tokajra menjen.

A dögvész, mely 24-én mutatkozott először az orosz hadseregben, vagy legalább az nap legelőször neveztetett e néven, borszasztó mérvben terjedt, az emberek útközben hulltak el mindegyik hadtestnél naponként 60—100 ember halt el, meg sem említve a betegeket, kiket haszonvehetlenül kellett hátra hagyni.

Wysocki 26. kapta meg Miskolcon a magyar kormány parancsát, hogy bármilyen körülmények közt állapodjék meg. Megígérte neki, hogy egy hadtest Komáromból hozzá fog csatlakozni, mely gőzhajó által a Dunán Pestre, innen kocsikon Hatvanon keresztül tovább szállítatik. Világos, hogy ezen hadtest nem jött. Hogy is jött volna? Hadtestek nem tudtak röptülni. Jól cselekszik az ember, ha itt kissé szerényen számít. Jobb néha, ha lehetséges a számítást felülmúlni a tett által. Már az előbbiekből lehet következtetni, mily kevésbé állott a kormány hatalmában, minden további főnakadás nélkül szállítani hadsereget Komáromból Miskolcig; elbeszélésünk további menete teljesen meg fogja mutatni, hogy félig örültség volt, csak gondolni is ilyesmire.

Mint könnyen átlátható, habár megfoghatatlannak akarnók is tartani, hogy a magyarok annyi hónapig az orosz intervenciót csak osztrák ábrándnak tartották, az oroszok valódi betörése Magyarországon a legnagyobb zavart okozta. Késő volt most oly erőket rögtönözni, melyeket a veszély kissebitése által eddig álomba sülyesztettek. Ezek szerint Kossuthnak most igaza volt, ha az oroszok ellen búcsúmeneteket, egyházi imákat s efféléket rendelt, de szintoly igaza volt Görgeynek, ha csúfalkodott a fölött, hogy az ország kormányzója az oroszokat mint Istentől küldött csapást tekinti, a helyett hogy az ország egész hadi erejét ellenök fordítja.

Wysocki javaslatokat tőn a kormányzónak: Eszközöltésék Pesten Kossuth által egy barrikadaharc a kétségbeesésig vitt dühhel, melyben mindenki részt vegyen, ki fegyvert foghat.

Ha Kossuth kímélni akarja Pest városát, vagy — a mint tulajdonképen értendő a dolog, nem bízik a demagógok nagy

larmája dacára sem a barrikadaharcban, úgy Pest környékén a főváros és Gyöngyös között, hová Wysocki visszavonulni szándékozott, támasztandó őrsereget hadtestével erélyes ellentállásra egyesítse és azonkívül arról gondoskodjék, hogy Komárom felől egy hadtest az oroszok jobb oldalára rontson; ez oly dolog, mely, mint tudjuk, könnyebben kimondható, mint körösztlvi. hető. Wysocki másik indítványt is tett, egyesíttessék az ü hadteste a Vetter alatt álló déli hadsereggel, ezáltal lehetséges lesz a bánt megverni, azután Erdélyen körösztl Moldva és Oláhországba vonulni és a hátuk mögött támasztott lázadás által az oroszokat nyugtalanítani.

Még egy harmadik javaslat volt, hogy küldessék Wysocki hadteste Komáromba, hogy a főhadereg ezen növesztése által lehetővé legyen Németországba betörni, míg Bem Wolhynia és Podoliába menne és ott az oroszok elleni lázadást szervezné.

Látni való, hogy Wysocki utolsó indítványaiban nem rejlenek rossz gondolatok. Az alapeszme elvégre az: egyesíttessék minden erő, hogy ijedség gerjesztessék, mindegy bárhol és hogy az akkor igen ingatag fejedelmi trónok veszítsék el valamelyik ponton támaszukat. De eltekintve attól, hogy most mindezen belátás már késő volt, még az alapföltétel, a magyar kormány elégséges átható hatalma is hiányzott arra nézve, hogy valamelyik ponton túlsúlyú erő összpontosíttassék az ellenség ellen.

És, hogy a tudósok legtöbb esetben az erdőt nem látják a fák miatt, ezen régi példabeszéd most is eszébe jut az embernek. Azt kell itt szükségképen kérdeznünk, váljon földadata megoldására csakugyan nem tehetett-e egyebet Wysocki, mint mindig hátrálni. És a felelet koránt sem lesz oly helyeslő, mint első tekintetre hinnők.

Hadi állásban ellentállani, erre Wysocki hadserege föltétlenül nagyon is gyenge volt. De az oroszokat nagyon, nagyon aggasztani, ez egyáltalában nem volt oly lehetetlen. Az orosz hadseregnek volt ugyan is egy felette érzékeny farka, mely egész Galicián át húzódott, melyet csipkedni lehetett, a hol csak akarta az ember s melynek ellenséges érintése által az

egész nagy szörnyet visszavonulásra lehetett volna kényszeríteni.

Már az eddig elmondottakból kitűnik, mily lassan haladtak előre az oroszok, minden ellentállás hiánya dacára is. E szerint vétessék számba, mit okozott volna a legkisebb ellentállás, azaz a közlekedés megtámadása. A tények után, melyek itt részben elmondattak, részben elmondadni fognak, ez könnyen mondható. De ne higye az ember, hogy itt a posteriori ítélettel van dolga. Az oroszok és Paskiewitsch harcmódja eléggé ismeretes volt, legalább jellemző sajátágaiban kellett hogy ismeretes legyen minden katona előtt, ki kissé tanulmányozta a háborúk történetét.

És itt még egyéb okok járultak hozzá, melyek Wysockit közel.vihették azon gondolathoz, hogy Galíciába betörjön.

W y s o c k i maga lengyel volt, altábornokai közül B u l h a r i n és Jozikovskits azok voltak, a magyar szolgálatban lévő valamennyi lengyel épen a felső-tiszai hadsereghez tartozott. Mindez arra látszik mutatni, hogy ezen hadseregnek Galíciába teendő berontására valóban gondoltak. Ily berontás Galíciába vagy az oroszok közlekedésére hatni-volt az egyedüli, mit gyengesége mellett a magyar felső-tiszai hadsereg sikerrel és okos módon tehetett volna. A helyett hogy Kassán át Miskolcra ment, Wysockinak inkább Ungvár és Munkácsra kellett volna visszamenni, hogy Kazinczyval egyesüljön. Munkácstól egy hadosztályt Galíciába Stry felé küldhetett, és deiék hadával készen tarthatta volna magát, Bártfa, Eperjes és Kassára ismét előhaladni, mihelyt az orosz hadsereg Kassán túl előnyomult volna. Biztosan árra lehet számítani, hogy ily működési mód az oroszokat, kik krokodilszerűen képtelenek voltak strategikai kanyarulatot véghez vinni, sokáig tartotta volna vissza az éjszakai megyékben.

Wysocki mentegetésére talán csak azt az egyet lehet fölemlíteni, hogy a hős magyaroknál mindig nagyobb bizalmatlanság keletkezett az „idegenek“ ellen, mindinkább nagyobb ellenszenv támadt a forradalmi tért kiterjeszteni, minél inkább szükséggé vált ez, ha még sikert akartak elérni. Maga Kossuth is' a lengyelek ellen cselezett és működött ez

időben, holott előbb mindenféle messzeterjedő terveket alapított rajok.

Mínthogy Wystfcki a megígért segedelmet nem kapta és nem kaphatta, az oroszok pedig Kassától délre tovább haladtak, ő június 28. Harsányra, 29. Mező-Kövesdre, 30. Kápolnára, július 1-én Gyöngyösre, 2-án Hatvanra ment.

Az oroszok részéről az előcsapat Anrep alatt Forróra ment, a 2. hadtest Hidas Némethire, a 3. legnagyobb részben Kassára, Lissetzki szintén Szepes-Vára 11 y á t ó l Kassa felé közeledett. Tseheodajeffnek Tokajra rendelt bal hadosztályából az előcsapat Kusnetzoff hetman parancsnoksága alatt Tállyára ment, és derék hadteste Szántóra követte.

28. Anrep, Szikszóra, Kuprianoff a 2. hadtesttel Hal májra, Rüdiger a 3. hadtesttel Hidas Némethire jött. 30. Anrep elérte Görömbölyt Miskolctól délre, az 5. gyalogosztály Miskolcot; a hadsereg maradéka ezen város és Forró között állítatott fel.

Miskolc mellett Paskievitsch a 2. és 3. hadtesttel egyelőre meg akart állapodni, hogy Tscheodajeff működésének sikerét bevárja. Az élelem kutatása, ügyetlenül kezelve és az ország lakosságától nem támogatva, eredményében legkevésbé sem felelt meg a várakozásnak, melyet hozzá kapcsolnak! Paskievitsch tehát, mielőtt főerejével Pestnek menne, a Lengyelországból jövő élelemszerek elérkeztét akarta előbb bevárni. Szünni nem akaró esőzések és hiányos ápolás közreműködve hatottak, hogy a döghalál terjedésének mind nagyobb tért szerezzenek. Paskievitsch, hogy némiképp ellenműködjék, a 2. és 3. hadtest zömét szorosan elszállásolta, mialatt csak még az előcsapat táborozott. A katonák összetömése a rossz szállásokba megfoghatólag nem sokat segített a dolgon, s a dögvész is akkor lépett föl legnagyobb mérvben, naponkint 1000 ember szállítatván a koródákba.

Június 25-től július 13-ig, a 2. és 3. hadtestnél összesen 1472 ember betegedett meg, és magánál a hadseregnek,

eltekintve azokat, kik a koródákban elhulltak, 2102 ember halt meg.

Azalatt június 28-kán Kusnetzoff, a Tscheodajeff előcsapatával elérte Tokajt. A magyarok az ottani, a Tiszán átvezető hidat lerombolták, s a bal parton, Tokaj átellenében mintegy 300 embert állítottak fel 2 ágyúval; a Tokajtól Rakamazra vezető töltésen 8 híd a leégetésre készítettetett elő; az új hadalkotásból vett 4000 ember, kivéve a teljesen fegyvelmeztelen újonczokból álló cadres-ket, az oroszok Tokaj felé közeledésének hírére Debrecenből útnak indítottak, de, midőn Kusnetzoif Tokajnál termett, még nem érkeztek meg.

A csekély magyar hadosztály két ágy uja ezt lehetőleg sttrtt ágyúzással üdvözölte, mely ellen Kusnetzoff tüzésége teljes erejét kifejté. Az 51. kozák ezred át akarta úszni a Tiszát, de a partok sokkal meredekebbek voltak, semhogy a lovakkal le lehetett volna bocsátkozni.

Az ezred 6. sotnija leszállt lováról, s a katonák azon jellemben, melyet Ádám az eredeti bűn előtt viselt, kivont karddal úszták át a Tiszát.

E szép katonai csíny visszavonulásra bírta a gyenge magyar hadosztályt, mely a Rakamazra vezető töltés hídjának leégetése által biztosítá magát.

Útközben találkoztak a Debrecenből küldött 4000 újonccal, kik most a visszavonulókhöz csatlakoztak.

Kusnetzoff azonnal helyreállítatá a Tisza hídját, melyet még június 8-án alkonyat előtt elvégeztek; Tscheodajeff derék hadteste is még azon nap elérte Tokajt, hol a hadtest 3 napi zabot, s 15 napra való sót talált.

Tscheodajeff, miután egy kis őrsereget hagyott hátra, melyet július 2. a követő Beloguscheff váltott fel, s a rakamazi töltés hídjait helyreállítatá, Tokajtól Debrecen ellen indult. Midőn július 3. e, város felé közeledett, egy küldöttség jött elibe, mely hódolatát jelenté neki. Valóban, nem is maradt egyéb hátra; a magyar sereg Szolnok felé vonult; a Debrecenben levő fogoly osztrák tiszteteket ott hagyták.

Tscheodajeff július 3. megszállta Debrecent és kihirdeté, hogy ez egyszer még megmenekíti e város a büntetés alól, ha őszintén alávetik magukat jogszerű uralkodójuk, az osztrák császárnak; de ha ismét ellenszegülést fognak mutatni, akkor 16,000 orosz fog arról gondoskodni, hogy helyzetüket kedvetlenebbé tegye.

Az oroszokra nézve igen hasznosak voltak a Debrecen táján felkutatott élelmiszerek, annyira, hogy július 6-án 30,000 embernek 21 napra elég étellel hagyhatta el Tscheodajeff e várost. Terve szerint Tisza-Füreden át csatlakozni akart a főhadserghez. De az utakoni bajos közlekedés miatt oda módosított a parancs, hogy Tscheodajeff Tokaj, Poga és Mezőkövesden át ismét a főhadtesthez csatlakozzék. Visszatértében július 8-án Rakamaznál volt, 9-én Tokaj mellé, a Tisza jobb partjára ért, hol lerontatta a hidat, és Rakamaz mellett egyesült Beloguscheff-fel.

Az orosz hadseregnek Hatvan felé történt előnyomulása.

Paskievitsch Miskolcon arról értesült, hogy Torna és Kassa vidékén az oroszok zsarolásai a magyar felkelők által megakadályoztattak, és az élelmi szállítmányok megtámadtattak. Paskievitsch ezen visszaéléseknek véget vetendő, oda küldé Sasz t. 7. sz. muzulmán és kaukazi hegyilakossal. Szász jul 5. Tornára ért, s miután feladatát lehetőleg teljesíté, 7. Miskolcra tért vissza. Két nap alatt 20 német mértföldet fagyott hátra, a mi bármely lovasságra nézve nem könnyű dolog.

Ezalatt meggyőződött Paskievitsch, hogy július 9-ig a 26 napi élelmiszert, mely nélkül műtéteit nem folytathatta volna, összeszerzi. Az osztrák főhadserg, mint közelebb látandjuk, műtéteit szerencsésen kezdé meg. Azt hitték, hogy Görgey nem sokára kényszerülve érzendi magát a felvidéket elhagyni, s ezen esetre Paskievitsch, hogy öt elfogja, készen akart lenni. Jónak látta tehát, a honnan vélte, Görgeyt akár Pesten akár Vácon át

megelőzhetni, s ezenfelül még szándékában volt Wisockit akként szorítani, hogy Görgey őt magához tte vonhassa.

De Wisocki a Görgeyvel egyesülésre nem gondolt; a 4. orosz hadtest Debrecenbe nyomulása nagy mértékben felriasztá a magyar kormányt. Legfontosabbnak látszott előtte a Tisza bal partját megtisztítani, miértis Wisocki parancsot kapott, hogy Hatvanból Ceglédre vonuljon, és a Perczel által újonnan alakított 10. hadtesthez ennek parancsnoksága alatt, mint tartalék sereg csatlakozzék.

Wisocki július 6. Czeglédre, 7. Törteire ért s Perczel ez utóbbi napon Abonyban állt. E haderő ekkor összesen 20000 emberre rúgott, s július 17-ig 28000 emberig erősített meg.

Eredetileg mindkét hadtestnek a Tiszán keresztül, ennek bal parsán Szolnokba kellett volna mennie, Debrecenre visszafoglalni. De miután csakhamar azon hír terjedt el, hogy az oroszok önkényt odahagyták Debrecen, ezen terv abban hagyatott.

Perczel tartalék seregének további erősítéséül Kazinczy és Knézich osztályait számíták.

A Kazinczy osztálya, miként tudva van, az oroszok Kasára nyomulása és Wisocki gyors hátrálása miatt egészen elszakított. Miután Tscheodajeff Tokajra indult, Kazinczy azt hitte, hogy más út nem marad nyitva, mint az erdélyi, s azért, miután osztályát egyesíté, megindult oda. De miután értésére jött, hogy Tscheodajeff Debrecenre elhagyta, később a tokaji útra fordult. Látni fogjuk, hogy Kazinczy ide-oda vonulása miatt ezután tétlenül hevert.

Knézich osztályának magvát azon számos kis őrségek képezték, melyeket Láhner tábornok Nagy-Váradon és Püspökiben szedett össze, midőn Tscheodajeffnek Debrecenbeni megjelenése az egész vidéket felriasztá.

Paskievitsch a 3. hadtestet Miskolcra már június 6-kán Battára meneszté, 9-kén Kápolnáig, hol 10-kén szünnapja volt, U-kén pedig Gyöngyösig hatolt; a 2. hadtest 9-kén Abrányba, 10-kén Mezőkövesdre és 11-kén Kápolnára ment. Egy kis könnyű, 2 század dzsidás és egy Ghruleff ezredes alatt álló sotnia kozák hadtest Poroszlóra küldetve, e helyre 11-én megér-

kezett, a nélkül hogy ellenségre talált volna. Ugyanazon napon egy cirkáló hadoszlop Stankovitz ezredes alatt Arokszállásra, hogy nézzen körül, ha vájjon nem mutatkozik-e valahol Wisocki, míg Adlerberg kapitány alatt egy másik Pestnek indult, hogy feltalálja a Haynau hadseregéveli összeköttetést. Most már teljes bizonyossággal tudták meg az orosz hadseregnél, miszerint a magyar kormány elhagyta Pestet, hogy Szegedre vagy Nagyváradra menjen, és hogy Wisocki is délfelé, Ceglédre ment.

Adlerberg július 12-én ellentállás nélkül vonult be Pestre, s összeköttetésbe tévé magát Haynauinak a Duna jobb partján levonuló előcsapataival.

E napon a 3. hadtestnek szünnapja volt Gyöngyösnél, hova a főtábor is áthelyeztetett; hasonlóan volt a 2. hadtest Kápolnán, míg a 4. hadtest, mely 11-én a Hernádtól nyugotra, Mező-Kereszturra ért, 12-én Mező-Kövesdre jött. A három hadtest körülbelül két bosszú napi utat képező vonalon volt elterjedve.

Július 12-én Haynautól egy levél érkezett az orosz főhadiszállásra, mely szerint Görgey az Esztergom melletti dunai hidat lerontotta, és melyben valószínűnek mondaték, hogy *Görgey* Komáromban őrséget hagyván hátra, e tájról kelet felé fog visszavonulni.

Paskievitschnek szándéka volt, azon esetre, ha Görgey a komáromi vidéket el nem hagyja, előbb három hadtestét Hatvannál öszpontosítani, és aztán Haynauval egyesülten úgy működni, hogy Görgey teljesen bezárassék. De ha Görgey valóban kelet felé vonulna vissza, akkor Paskievitsch a 2. és 3. hadtesttel, a 4. eljöttét be sem várva, elibe akart menni, hogy különösen Wisockivali egyesülését megakadályozhassa, mely utóbbit még mindig a legnagyobb közelben vélte, a nélkül hogy valami határozottat tudott volna róla.

Haynau leveléből némi határozottsággal az volt kivehető, hogy Görgey, ha általában szándéka van azt tenni, a bal duna-parton lesz kénytelen visszavonulni.

Paskievitsch tehát, hogy a magyarok mozgalmairól, minden áron tudomást szerezzen, Bebutoff herceget még július 12-én Vácra klildé a török ezreddel és a kaukáz hegységi nép két lovas századával.

Július 13 án a 3. hadtest és vele a főhadi szállás Hatvanba ment át; a 2. hadtest Gyöngyösre jött. Wisocki kipuhatolása vagy a balszárny kitudása végett 2 század dzsidás Árokszállásra és Fényszarura küldetett.

Július 14-én a 3. hadtest Hatvanban maradt, a 2. hadtest Hortra vonult, a 4. Mező-Kövesden maradt, s csak később fogjuk kifejthetni, mi eszme szolgált alapul ennek.

Paskievitsch, dacára minden öndicsekvéseinek, nem volt aggodalom nélkül. Hogy ezt megmagyarázzuk, vissza kell emlékeznünk, hogy az oroszok a várt ellenség számát legalább is háromszorozták. Így véleményük szerint bal oldalukon oly hadsereg volt, melyet körülbelől 30000 emberre becsültek Wisocki alatt és maguk előtt a Vácról jövő legújabb hírek szerint a magyar főhadsereget körülbelől 60000 emberből állónak gondolták, levonva e számból a komáromi tartaléksereget.

És ezek ellenében csak a 2. és 3. hadtesttel bírtak közvetlenül, melynek szolgálatképes száma, a betegek és a közlekedési utak biztosítására szolgáló tartalék seregek leszámításával nem több mint 50,000 emberre rúgott. Ezenkívül 4000 járműből álló szekereszettel volt terhelve a hadsereg, mely az élelmet cipelte, mert, míg az osztrák ígéretek szerint Lipótváros és Nagy-Szombatból várandó szállítmányok megérkeznek, csak ebből állt az orosz sereg egyedüli tápforrása.

Most, egyelőre el kell hagynunk az orosz hadsereget, hogy a felső Dunán történő működéseket lássuk, s egyszersmind Grábbe orosz hadtestét az országba kísérik. Azonban előbb szükség lesz néhány szót mondani azon intézkedésekről, melyeket az oroszok Galíciával való összeköttetéseknek fen tartására tettek.

Ezen összeköttetések, midőn Paskievitseh Kassát elhagyta, hogy Miskolcra visszatérjen, a felkelők és néhány apróbb magyar csapatok által, sőt a Marmarosban hátra maradt Kazinczy sitalis fenyegettek, ki ez időben a felső Tiszánál Huszt mellett gyűjtötte össze seregét, és júliusban azon parancsot kapta, bogy Munkácson felül az oroszok közlekedési útjait zavarja, mi különben elmaradt.

De sokkal nagyobb, s mindinkább közeledő veszély ag-

gasztotta őket, mely abban állott, hogy a felső dunai magyar hadsereg, ha a Haynay alatt álló osztrákoktól arra kényszerítetnék, hogy a Vág vonalt elhagyja, Balassa-Gyarmat, Losonc és Putnokon keresztül az oroszok szállítási útjába vetné magát Miskolc és Kassa között.

Paskievitsch legközelebb 10 zászlóaljat, 2 lovas századot, 75 kozákot és 18 ágyút hagyott hátra Duklán, Bártfán, Eperjesen és Kassán Selván tábornok egyesített parancsnoksága alatt. Éhez járult még azon hadosztály, mely Beloguscheff hadából Izvidniken maradt, midőn ez serege maradékával Tscheodajeffet Tokajra követte.

Midőn aztán Paskievitsch is elhatározta, hogy Miskolctól előhalad, egyúttal oda utasítá Sacken tábornokot, ki hadtestével Galíciában maradt, hogy Strytól szintén Miskolc felé induljon, és a lázadás elnyomására minden oldalra mozgó csapatokat küldjön szét. Selvannak erre nézve Sacken parancsnoksága alá kellett helyezettetni, ki július 12. indult meg Stryról-Sackent keleti Galíciában a dragonyosok hadteste pótolta, mely parancsot kapott Miklós cártól, hogy, mihelyt a főhad útját megkezdte Duklától, nyomuljon be.

Az első dragonyos hadosztály 18. és 24-ike közt lépett át orosz Lengyelországból Tarmagrod és Tomaszewnól, a galíciai határon, a 2. hadosztály pedig jul. 8-án érte el Lemberg tájékát.

Hadi működések a felső Dunánál. Zsigárd melletti ütközet, az osztrák főhad-erő egyesítésének megkezdése a Duna jobb partján.

Weldennek, mint tudjuk, azon szándéka volt, hogy bal szárnyával a Duna bal partján az oroszokkal szövetkezve megkezdje a támadást, mely tervet eleinte Haynau is követni lát-szott. Azonban, hogy kilátás és sikerrel lehessen véghez vinni e tervet, nagy részben az oroszok magatartásától függött.

Most az orosz hadtest, a mint június 4. Miklós cár jóvá hagyását nyerte, e tekintetben jelentékeny kételyeket támasztott, melyek idő folytán az orosz jobb szárny magatartása, és

annak a főhad irányában jelentéktelen ereje által még inkább növekedtek alapjakban.

Sasz, ki eredetileg a legszélső jobb szárnyat képezte, parancsot kapott a galíciai határ hoszában a főhadsereghez közeledni és Grabbe hadteste által lón pótolva.

Haynauban, ki általában szerette volna feleslegesnek tüntetni fel az orosz segítséget Austriára nézve, napról napra jobban érlelődött a gondolat, miszerint az oroszok működése csak oda irányul, hogy az osztrák hadsereg tevékenységét háttérbe szorítsák, ami Austria jövőjére nézve nem épen örvendetes kilátás volt, ha a kivívott győzelem után a valóság némi látszattal azt fogják mondhatni, hogy csupán Oroszország győzte le a magyarokat.

De ezt csak úgy lehetett elkerülni, ha az osztrák hadsereg működéseit az oroszokéitól teljesen függetleníték, úgy hogy az osztrák hadsereg nyomult elő a főképen ő rá nézve előnyös vonalakon, és az oroszokra csak annyiban számított, a mennyiben ez pusztá jelenléte által is mindenesetre föntartóztathatta és megoszoltathatta a magyar haderőt.

Most nem volt más eszköz hátra, mint a működési vonal áttétele a Duna jobb partjára. Láttuk, mennyi különös előnynyél bír e vonal egy osztrák hadseregére. Ez volt az, mely legközelebb esett Pesthez, és mindenek előtt azon esetre, melyet még mindig megtörténhetőknek véltek, hogy t. i. csata által Buda-Pest birtokába jutnak, politikai tekintetéből nem volt mindegy, akár oroszok, akár osztrákok víják ki e győzelmet; az osztrákokra fontos dolognak kellé annak lennie, hogy a fővárosoknál az oroszokat megelőzzék.

A Duna jobb partján működve Haynaunak is legtöbb kilátása volt a bán déli hadseregével egyesülhetni, és ezt magához vonva oly határozó erőt alakítani, mint körülbelül az, egy vonalra egyesített orosz hadseregé volt. S ez, mint könnyen megfogható, ismét nem volt közönyös dolog.

Haynau terve, működéseit a Duna jobb partjára tenni át még jun. első negyedéből volt, és mégis mindig rejtegette és a szükséges intézkedéseket főerejének egyesítésére csak jun. 18.

adta ki, hogy a szükséges mozgások június 19. kezdődnének, a mint ez meg is történt.

Jun. 18-a volt, mint emlékezünk, azon nap, melyen az orosz főhadserég megindult Galliciából, mialatt Rüdiger már több nap előtt megindult balfelé, a főhadseréggel csatlakozandó, Rüdiger, a kiről Welden csak kételkedve hiszi, hogy az osztrák főhadseréggel összműködött légyen.

Az oroszoknak felsőmagyarországba nyomulásával befolyásuknak is meg kellett kezdődni a magyarok mozdulataira és az osztrák működési vonalnak egy jobbráterés által a Duna jobb partjára történendő áttétele egy részről kevesebb volt veszélyeztetve, más részről az oroszok e mozgás ellen nem is emelhetek szót.

Hogy Haynaunak oka volt tervét a magyarok előtt rejtéken tartani, mindaddig, míg csak a jobb partoni központosítás meg nem történt, ez szembeszökő. De nem kevesebbé volt oka tervét egyideig az oroszok előtt is eltitkolni.

Új működési tervének kivételére Haynaunak nem volt szüksége a felső Vágnál hidakra. De mégis óhajtotta ezeket, hogy barátot úgy, mint ellenséget csalódásban tarthasson.

Ezért történt, hogy Galgócot elfoglalta, és a szeredi hidakat helyreállította, Semptet elsáncoltatta, midőn Nagy Sándor, miután jun. 9-én az osztrákokat a bal partra visszakergette, a Vágtól megint a Nyitra felé húzódott vissza.

De mielőtt Haynau a jobb dunapartoni központosítást megkezdette, de sőt mielőtt ahhoz rendeleteit kiadhatta volna, megtámadtattott a magyaroktól és e támadás a központosító vonulások megkezdése után még egyszer és még nagyobb erővel ismételtetett.

E közbeeső eseményeket kell most elmondanunk.

Görgey végtére belátta, hogy haszontalan dolog az újonnan alakult tartalékcsoportok, és Bemmnek megérkezésére még tovább is várakozni a Duna jobb partján. Június közepén jutott eszébe, hogy végtére már meg kellene kezdeni a működést az osztrákok ellen és kiadta parancsait a harc megkezdésére.

Ennek, az áttolunk is ismert általános támadási terv sze-

rint akként kellendett megkezdődnie, hogy Asbóth még június 16-án Aszód és Sereg-Akol közt átkelve az érsekújvári dunakönyökön azon téren, mely jobbra (keletre) a Vág, balra (nyugatra) a Feketeviz és a Dudvág által körítettik, éjszakfelé nyomul előre a 2. hadtesttel, és ezáltal a 3. és 1. hadtesteknek alkalmat nyújt szintén átkelhetni a Vág jobb partjára.

A legközelebbi Ütközetek tere, egy részről a Vág, alant a Feketeviz és jobban főt a Dudvág, körülbelül egy mértföldnyi távolban vannak egymástól.

A keleti határon meg kell jegyeznünk a következő helységet, Gutát Csallóközben az érsekújvári dunakönyöklőnél, azután a Vágnál Farkasdot, a melytől közvetlenül délre Negyed fekszik, és még főlebb a Vágnál Sellye, végre a szoroson egymás mellett fekvő helységeket, Szeredet, Szered Újvároskát és Semptet. A távolság Gutáról Farkasdig mintegy 19000 lépés, ugyanennyi Farkasdtól Sellyéig; Sellyéről Szeredig $2\frac{1}{2}$ mrtf. (25000 lépés.)

A nyugati határon van Királyrév a Dudvághak a Feketevizzeli összefolyásánál Farkasdtól északnyugatra, azután a Dudvág mellett Hidas-Kttrth Sellyétől nyugatra, azután a Dudvágnál, Hidas-Kürth és Királyrév között Felső- és Alsó-Selly. Egy mértföldnyire Hidas-Kürth fölött fekszik a Dudvág mellett Diószeg. Diószeg Királyrévtől $2\frac{1}{2}$ mértföldnyire (27500 lépésnyire) van; a többi említett helységek a Dudvág mellett fekttszenek e két pont közt majdnem egyenlő távolságokban elosztva. Diószegről a pozsonyi út körülbelül keleti, egy kissé délnek hajló irányban visz Galanthán keresztül Sellyére; Galantha körülbelül közepén fekszik a Dudvág és a Vág között. Ha Galantháról a főirányban egy vonalat húzunk délnek, a Vággal egyenköztiileg, ez a harcteret két majdnem egyenlő félre metszendi, és keresztülvágja Pered és Zsigárd helységeket, melyek közül az utóbbi Királyrévtől keletre, az első jó fél mértföldnyire Zsigádtól éjszakra fekszik. Peredtől éjszakra éppannyira, mint Pered, Zsigárdtól, de a Galantha-Zsigárd vonaltól keletnek, maradvá, fekszik Deáki falu.

Sellyétől éjszakra a Pallóez és Vág-Királyfalva közti réteken válik el a Vág folyótól a Holt-Vág, egyik könyökén mocsá-

ros partokkal, melyek apró bokrokkal földvék, s a mely Pered előtt keletre, azután különbözőféle elágazásaival Zsigárdnál folyva el Negyed alatt végre megint a Vág folyóval egyesül; Pered tájkán a Holt Vág a Vágtól és a Dudvágtól körülbelül egyenlő távolban fekszik.

Egészen véve a Vág és a Feketevíz közötti harctér egy nagy róna, homok buckákkal ellepve, melyek közt gyakran mocsáros rétek terülnek el. A kised halmokon kívül földözettel csak a falvak szolgálnak, melyek kevésbé védhetők és csak kevés oly épület van bennök, melyek erősebb állás pontot nyújthatnának, és keskeny bokros helyek, különösen Pered környékén, azután a Holt-Vág hosszában és a Vág folyóhoz lefelé Pered és Zsigárd közt.

Görgy maga még jun. 16-án nem vett részt az ütközet vezetésében. Mialatt a 2. hadtest a Vág és Dudvág közt nyomni előre, a 3. és az 1. hadtest is Selye és Sempte felé megy előre működőleg, a 8. hadtest egy része Kosztolányi alatt a Csallóközbe nyomul előre, és ezáltal az aszói hidat és a 2. hadtest hátát biztosítja.

Már jun. 15-én fölmenesztett Asbóth egy 3 z. a. és 2 lovasszázadból álló előhadat Aszódnál az érsekújvári dunakönyök bal partjára és a Feketevíz mellett fölfelé; ez Pott tábornokot, kinek dandára Farkasánál és Sellyénél állott, arra kényszeríté, hogy 3 zászlóalj 1 lovasszázadot és 9 ágyút egyesítsen Zsigárdnál, és hogy ezenkívül Wohlgemuth tábornokot értesítse, ki Herzinger tábornok alatt azonnal 2 z. a., 3 lovasszázadot és 12 ágyút küldött Nagy-Szombathból Diószeg felé Pott támogatására.

A következő reggelen Asbóth hadtestének többi részét átszállította az aszói hídon; egy őrcsapatot küldött jobbra Farkasára és a sereg zömével a Feketevíz mentében Királyrévra vonult. Ez utóbbit rövid csata után bevette, mivel csak gyöngén volt Pott által védve, egy osztályt ugyan ott hátrahagyott és most Zsigárd felé fordult. Itt komolyabb ellenállásra talált. 10 órakor bevette Királyrévet, és csak 12 óra után sikerült neki Pottot Zsigárdról kiverni, ki innen lassan vonult Pered felé vissza.

Mialatt Asbóth Zsigárd ellen harcolt, Királyrévnél más ütközet fordult elő.

Kosztolányi a Csallóközben reggeli 2 óraker osztlányának zömével Nagy-Megyerről Pata és Bös felé ment elő; a 2. hadtest egy osztlánya ugyanekkor az érsekújvári dunakönyök balpartjának mentében fölfelé nyomult.

Kosztolányi Reischach dandárának Fatason álló csapatjait reggeli 7 óraker megtámadta, azokat visszavetette, de aztán csak pusztá tüzelést folytatott.

A 2. hadtest azon hadosztála, mely az érsekújvári dunakönyök balpartján vonult fölfelé, itt az osztrákok előcsapatait, melyekbe beleütközék, visszanyomta; ezek egy Vasárut felől jött századdal megerősödtek. De ez szintén nem állhatott meg, sőt visszavonulási irányáról Yásárutra is leszorított. Most tehát Királyrévre kerültek, hol azt hitték hogy osztrákokat találnak. Útközben egy, Fött támogatására küldött röppentyű üteggel találkoztak, ezt magukhoz kapcsolák. Ugy találták, hogy Királyrévet nem osztrákok hanem egy magyar hadosztály tartja megszállva, melyet Asbóth hagyott ugyanott. Mivel nem volt más hátra, megtámadta az osztrák z. a. Királyrévet, és valóban sikerült is neki a falút bevenni és a Zsigárdra vivő utat, te-hát a Pottali egyesülést föltalálni.

Mialatt Pott Zsigárdról Pered felé vonult vjssza, ez utóbbi helynél megérkezett Herzinger tábornok Diószegről Theissing dandárának előbb említett csapataival. Azonnal át is vette ez a Pott fölötti parancsnokságot, megparancsolta ennek, hogy Zsigárdot vegye el újra és a vele jött csapatokat Asbóth bal szárnya ellen vezette, a kit a Királyrévfelől jövő ágyútűz egy kissé föltartóztatott előnyomulásában.

Herzinger visszanyomta az Asbóth bal szárnyát, s Pott bevette Zsigárdot; innen üldözni akará Asbóth jobb szárnyát, de ebben egy új magyar hadoszlop megjelenése által jobbja felől, meg lón akadályozva. Ez azon seregosztály volt, melyet Asbóth reggel Farkasdról útnak indított, s mely csak most érkezett még^ miután már Asbóth meg vala verve Asbóth derékhada Sereg-Akolra vonult vissza, jobb szárnyának seregosztála pedig Farkasdra és Negyedre.

Knézich, a kinek lehető lett volna az ütközetben megjelenie, nem is vett részt abban; ámbár alparancsnokai őt sürögölök, hogy keljen át a Vág jobb partjára, azt tenni ő függősége érzetében a leghatározottabban vonakodott, miután nem volt nyílt parancsa rá.

Nagy Sándor sem tett különben. Ő csak midőn délután ő órákor, tehát elég későn, első hírért hallá Asbóth kezdetleges sikeres működéseinek, indult rohamra Semthe ellen. Hosszasb ágyúzás után rohamot vezényelt, Semthe első házai a magyarok kezébe estek, de Wohlgemuth, a ki a Perrin-dandárt itt maga vezénylél, azokat csakhamar ismét visszafoglalá. Az erre következett támadás, melyet Nagy Sándor oda ért tartalécsapataival az osztrákokra intézett, visszaveretett. S a magyarok most már visszavonultak Patára.

Az osztrákok 16-án Zsigárdnál 42 halottat, 63 sebesültet, Semthénél 9 halottat, 40 sebesültet, összesen 154 embert veszettek; a magyarok pedig Szerednél 79 halottat, 86 sebesültet, Zsigárdnál, a mint mondják 400 halottat és sebesültet s 200 foglyot. Azonkívül Asbóthnak a maga ágyúi közül 3-at, s 3 más, melyet eleinte az osztrákoktól vett el. — Nagy Sándornak pedig 4 12 fontost kellé cserben hagynia.

A peredi csata.

Az első nap.

A június 16-dikai ütközetek eredménye a magyarokra nézve nem volt épületes, annyiból sem, hogy kitűnt, miszerint a csapatvezérek önálló vezényletre nem igen voltak alkalmasak. Görgey a 16-kai catastropha hírére elhatározta, a támadást lényegileg ugyanazon módon ismételni, de ezúttal személyesen kezelni a főparancsnokságot. Ő tehát 19-dikén Pestről Komáromba jött, s ugyanaz nap kiadta az intézkedéseket.

20-án reggel Asbóth derékhadával a Csallóközből ismét előnyomulandott a Duna érsekújvári ágán át; a jobb-szárny oszlop, mely 16 án Negyedre tért vissza, s itt megállott a hídverés fődözése végett, Rakovszky őrnagy alatt ugyanakkor Pered

felé nyomulandott; a 3 dik hadtest aztán szinte átkeiendett a Vagon, s a 2-dikat Peredre követendette; Nagy Sándor Semthén és Szereden keresztül nyomulandott elő s végre Klapka a komáromi őrség legnagyobb részével a Csallóközben az aszódi hidat fődözendette. A hadmozdulatok részleteit illetőleg a 16-ki intézkedésekre lón utalva.

Még 16-án este jelentetett Wohlgemuthnak Szereden, hogy a magyarok hivat vernek a Vágón Királyfalván át. S valóban a 3-dik magyar hadtest jobb szárnya kísérletet is tön ez ügyben. Erre Wohlgemuth még azon éjjel egy zászlóaljzat menesztett a Perrin dandárból a folyam mentében Vághára, s 17-én reggel egy másikat küldött utána egy 6 fontos ágyúüteggel. Később, mintán a Jablonovszky dandárának egy része Galgócról Szeredre vonult, maga is eltávozott a Perrin dandára többi részével Szeredről, s megjelenése Vágh-Királyfalvánál megzavará Kné-zich híd-építését.

19-án megkezdődendettek a mozgalmak az osztrák sereg összpontosítására a Duna jobb partján; Wohlgemuth pedig azok fődözése végett a Felső-Vágot őrzendette, s az ellenséget, a mely itt elő nyomulni próbálandott, visszaverendette. Wohlgemuth. erősítésére június 18-án és 19-én a Paniutine osztálya Szenéen keresztül Diószegre mozdíttatott. Herzinger tábornok, a kinek ott állt az Alsó Vághnál rendelkezése alatt a Pott dandár legnagyobb része Perednél, s a Theising-dandár legnagyobb része Alsó-Széllynél, — parancsul kapta, hogy. 18-án kémszemlét tartson, azonban ő tudni akarta, hogy immár 20000 magyar áll vele szemközt a Vág jobb partján, s azért erősítést kért; erre hozzá küldettek a nevezett dandárok hátralevő részei. 20-án Wohlgemuth a Herziger-dandárral támadásra akart indulni Negyed irányában a Pott-dandárral, Királyrév irányában a Theissing dandárral, midőn Pott Zsigárdnál keményen megtámadtatott.

20-án jókor reggel a 2-dik magyar hadtest derékhadával Aszódnál átkelt az érsekújvári Dunán, s jobb szárnyát Zsigárd, balszárnyát pedig Királyrév felé menesztette. Midőn a balszárny Királyrévet ellenállás nélkül megszállotta, Asbóth megállapo-

dott, hogy előbb Görgey megérkeztét bevárja, a ki a dispositio szerint magának tartá fen a vezényletet

Eközben Rakovszky a 2-dik hadtest sereg-osztályával Négyedről szinte előre nyomult Zsigárdnak. Ő most legszélső balszárnyát képezé a 2-dik hadtestnek, a derékhad jobb szárnya a központtá lón.

Rakovszky $\frac{1}{2}$ 10-kor megtámadta Zsigárdot keleti oldalán, s egyszersmind az erdőcskét, Zsigárdtól éjszakra, tehát Pott háta mögött. Ennek Peredre kellé hátrálnia, de itt szilárd állást foglalt, s konokul védelmezé a falut.

Midőn az ágyúdörej Zsigárdról meghallatszott, Asbóth, nem várva tovább Görgeyre, a központot s a balszárnyat is ismét megindítá. Rakovszky egyesült a központtal, míg a balszárny Királyréven át tovább nyomult Alsó-Széllynek.

Herzinger tábornok a Theissing dandárral Alsó-Széllyen keresztül nyomult elő, a Perednél küzdő Potton könnyítendő. A Theissing-dandár balszárnyának megjelenése Asbóth derékhada égy részét rendetlen futásnak indítá, melyben Görgey Aszódról Zsigárdra vonultában találá.

Görgey Aszódnál még Klapkára várt, ki őt egy 18 dikáról kelt levelében a támadásról lebeszélé. Görgey, a mint magától értetődik, semmiféle körülmények között nem vette volna figyelembe ez iratot. Most azonban azzal menté magát, hogy az intézkedések már ki voltak bocsátva, mielőtt az iratot megkapta volna. Egyébiránt az Alsó-Vágra szükséges a támadás, hogy e folyó vonalának birtokában lehessen maradni, a mai nap mindent el fog dönten. Könnyen észrevehetni, hogy Görgey Klapkával még mindig búvócskát játszott; valóban nem volt oka csodálkozni rajta; hogy ez őt még mindig nem értette, s hogy egyes alkalmaknál folyton új differentiak merültek föl nézeteikben.

10 órakor Görgey útra kelt Zsigárdnak, míg Klapka a Csallóközben vette át a csapatok vezetését.

Útközben Görgey Asbóth menekvő zászlóaljaival találkozott; épen megállításukon működött tábornoka segélyével, hogy ismét az ütközetbe vezethesse őket, midőn Asbóth megjelent, s a zászlóaljoknak fődözött állást mutatott ki, hol az ellen

tüzelése ellen biztosságban leendettek. Görgey e háborításon a legnagyobb mértékben fölindult.

Ekközben a Theissing-dandár Asbóth balszárnyával össze-
 ütközött, s ettől először Alsó-Széllyre, aztán pedig magára
 Felső-Széllyre is visszanyomatott. Most Pott jobbjá felől támasz
 nélkül látta magát, s midőn Asbóth délután *//2-re új rohamot
 indított rá két hadoszlopban, melyek egyikét Rakovszky ve-
 zénylő, az osztrákoknak föl kellé adniok a vitézül védelmezett
 Peredet, vissza kelle vonulniok Deákira.

Innen Herzinger a Pott- és Theissing-dandárt annyival in-
 kább tovább hátráltatá Taksonynak és Vizkeletnek, mivel a
 peredi csata végével a 3-dik magyar hadtestnek is megjelent
 egy része Negyeden át a Vág balpartján, s mivel e visszavonu-
 lás Wohlgemuthnak megkönnyítendő valamennyi erősítések oda-
 hozatalát, melyek rendelkezése alatt állottak.

Knézich 20-kán ismét vonakodott a Vágót átlépni, arra
 hivatkozván, hogy a 2fradikára szóló dispositiókban a 16-kára
 szólókra van utalás, a mi persze csak a részletekre vonatkozó-
 lag volt valóban így. De midőn osztályparancsnokai által erköl-
 csileg kényszerítve lön a Vágón átkelni, ekkor Kegyeden át még-
 is hadtestének csak nagyobb részét vezeté, ellenben egy erős
 seregosztályt a Vág bal partján fölfelé a Királyfalvával átelle-
 nes vidékre menesztett, hogy ottan, hol 16-án hidat kísérlettek
 verni, de nem hozhattak létre, — keljenek át.

Görgey Pered és Alsó-Széllý bevétele után délután 2 óra-
 kor a csatát teljesen félbeszakasztá, egyrészt, hogy a 3-dik had-
 testnek még hátralevő részét Negyeden át magához vonja, más-
 részt, hogy egy további rendszabályt vihessen keresztül, t. i. a
 két osztály parancsnoknak, Asbóthnak és Knezichnek letételét,
 az elsőét, az előbb elbeszélt esemény — az utóbbiét ismét tanu-
 iított önállótlanága miatt. E rendszabály bizonyára nem volt
 méltányolható, s mi több most már nem is volt szükséges Kné-
 zich önállótlanága most már, midőn Görgey helyben volt, alig
 árthatott valamit, s vitézsege ismeretes volt. Asbóth letétele va-
 lóságos igazságtalanság volt, így tekintették legalább osztálypa-
 rancsnokai, kik szinte elbocsáttatásukat kérték. A 2 hadtest tá-

borkarfőnöke már előbb búcsút vőn, úgy hogy 20-án este e hadtest minden fontosabb állomása újon töltetett be.

A 2-dik hadtestet Kászonyi, a 3-kat Leiningen gróf kapta.

Nagy Sándor 20-án Semthe ellen csupán némi ágyúzásra szorítkozott.

Klapka a 20-kára szóló dispositiók vétele után Csalóköz fődözését illetőleg, 19-én Komáromnak csupán 4 zászlóalj kitételével egész őrségét kimozdította, s 4 zászlóaljjal, 5 1. sz. Kosztolányi alatt Aszódnál, 2 zászlóaljjal, 2 1. sz. Zichy alatt Apáca-Szakálloznál, végre 2 zászlóaljjal, 2 1. sz. Eszterházy alatt Nagy-Megyérnél foglaltatott állást.

Osztrák részről 19-én Csorich azon parancsot kapta, hogy Wohlgemuth mozdulatainak könnyítése végett, a Vág és Dudvág között, az érsek-ujvári Duna-ág mindkét partján nyomuljon az aszódi és sereg-akoli híd ellen.

Ő maga 2 zászlóaljjal, 4 lovas-századdal és 18 ágyúval a jobb part mentében haladt, midőn a zsigárdi tüzelés meghallatszott, Vasáruiról Nyarasdnak, egy mellék-hadoszlopot Alsó-Isztalon át Nagy-Megyernnk küldött, mely helység ellen a Reischach dandárának is kell vala, Patason át, nyomulnia. Az érsekújvári folyamág bal partján nem történt semmi mozgalom. .

Midőn dél tájban Klapka azon jelentést vetye, hogy Vásáruiról Nyarasd felé erős osztrák hadoszlopok mozognak, részéről a Kosztolányi osztályával Aszódról Nyarasd felé vonult, nehogy igen közel kellessék az aszódi hídhoz a csatát elfogadnia.

Zichy szinte utasítást kapott, hogy Apáca-Szakállosról vonuljon Nyarasdra.

Kosztolányi e helyet az ellentől megszállva talaja, első osztályával, 2 zászlóaljjal elfoglalt egy erdőt délnyugatra Nyarasdtól, s ez utóbbi ellen személyesen nyomult elő; midőn az osztrák lovasság a Károlyi fiatal huszárezred 3 századának neki esett, ezeket megzavará és megfutamítá, s már Kosztolányi gyalogságát hátulról és oldalról fenyegeté. Egy század öreg Hunyady-huszárnak ugyan sikerült az osztrák lovas-támadást föltartóztatni, s védelmük alatt a Károlyi-huszárok is megint összeszedek magokat, azonban egy új támadásuk ép oly

szerencsétlenül ütött ki, mint az első összeütközés az osztrákokkal:

Kosztolányinak most gyalogságával is hátrálnia kellett; Klapka új állást foglalt közelebb Aszódhoz; ide megérkezett a két, még hátramaradt gyalog-zászlóalj, ágyúharc fejlődött, s mintán Zichy is közeledett Apáca-Szakállasról, ez az osztrákokat vissza vonulni készíteté Nyarasdra.

Más pontjain Csalóköznek nem került ütközetre a dolog.

Világos, hogy az osztrákok tömegesebb s erősebb előnyomulása mellett az aszódi híd a legnagyobb mértékben veszélyeztetve lett volna.

Klapka 20adikán este a Kosztolányi osztályát vissza renddé előbbi állásába Aszódnál, s Zichy is visszaküldetett Apáca-Szakállásra.

A peredi csata.

A második nap.

Görgey június 20-adiján este a 2-odik és 3-odik hadtestet a Vág és Dndvág közt Peredről éjszakra mocsáros árkok és földhányások mögé állítva, balszárnyával Alsó-Széllynek támasztá. A jobb szárnyat a 3-odik, a balt a 2-odik hadtest képezé.

Közvetlenül az eredmények után, melyek délután 2 óráig kiviva voltak, Görgey egyáltalán nem kételkedett, hogy az offensiv működések 21-edikén az egyszer fölvert irányban, éjszaka, a Vág és Dudvág között a 2-odik és 3-odik hadtesttel, ámbar ezek összesen alig tőnek 18,000 embert, — folytatandók. Nagy Sándornak ezúttal erőteljesen kellé támogatnia a támadást, Semthénél a Vág átmenetet a 3-odik hadtesttel való egyesülés végett, kiküzdven.

Azonban este felé, s még inkább éjszaka az érkező hírek következtében mindinkább kétségeskedni kezdett Görgey, vajj-folytassa-e egyáltalán a támadást, nemcsak, de sőt vissza ne térjen-e tüstént a Vág mögé.

Közvetlenül a 20-adijai ütközet végével két ord. tiszt küldetett Nagy Sándorhoz, komoly parancscsal a támadásra. Most

csakhamar jelentés érkezett Klapkától, az ő fölötté szorult helyzetéről a Csalóközben, — melyben ő egyszersmind 2 század öreg huszárt kért legalább, kik helyett Károlyi-huszárait ajánlkozók átadni Görgeynek. Továbbá az is hírül érkezett, hogy immár a Pániutine osztálya-Diószegnél áll, s Sellye az osztrákoktól erősen meg van szállva. Minden arra mutatott, hogy Haynau jelentékeny tömegeket összpontosít a Vág és Dudvág között, hogy ő maga támadja meg a magyarokat.

Görgey most elhatározá, csak azon esetben folytatni támadását a Vág és Dudvág között, ha 21-edikén délig ő maga nem támadtatik meg, különben az osztrákok támadását Pered közelében fogadni, hogy szükség esetén Peredre vonulhasson vissza, mely a 2-odik és 3-adik hadtesteknek támpontul szolgál, s mindkettőtül is — ami igen rász intézkedés vala — volt megszállandó és védelmezendő.

Azon tervével, hogy még azon éjszaka a Vág mellé tér vissza, föl hagyott Görgey, mivel attól tartott, hogy a csapatok bizodalját el találja játszani; aztán meg azon reményben, hogy Nagy Sándor komoly föllépése szerencsét hozhat magával, s vagy egészen visszatárhathja az osztrákokat a támadástól, vagy legalább sikeresen támogathatja a 2-odik és 3-adik hadtest el-lentáadását. Végre legénységét már egyszer az oroszokkal akará szembe állítani, hogy saját szemükkel győződjenek meg, miszerint valódi oroszokkal van dolguk, míg eddigelő sokszorosan az volt mondva nekik, az orosz interventio csak az osztrákoktól a magyarok megrémitésére kigondolt mese, s az állítólagos oroszok nem egyebek áruhája tók és hanakoknal.

21-edikére külön még az határozatott, hogy a 2-odik hadtest bal szárnya Peredről nyugatra s balra kifejtekezve, Alsó-Szélyt 2 zászlóaljjal és 2 ágyúval tartsa megszállva, de mely sereg osztály ne bocsátkozzék konok ellenállásba, hanem netalán táadás esetén vonuljon lassacsқан vissza Királyrév felé; egy másik-sereg osztálynak a 3-adik hadtest jobb szárnyából, mély Peredtől keletre, s jobbra tőle volt kifejtendő, hasonló módon kellé a visszavonuláskor, Hetményre a Vág mellett, e folyam mentében mozdíttatnia.

A lovasság tömegének mindkét hadtestből egyrésről a

2-odik hadtest zömének bal szárnya, s annak Alsó-Szélyen (Királyréven) levő sereg osztálya közötti térséget kellé fődöznie. Visszavonulási pont a 2-odik hadtest számára Aszód, a 3-odik hadtest számára pedig Negyed maradt s Klapka megtartá föladatát, az aszódi híd fődözését a Csalóközben.

Görgey valóban nem csalatkozott azon gyanitásában, hogy mindjárt másnapra támadás váraozzik rá az osztrákok részéről. Ámbár az osztrák sereg összpontosítása a Duna jobb partja felé 19-edike óta folyamatban volt, mégis szükségesnek vélte Haynau utóbb is, a magyaroknak a Vágnál elébe áUni. Ez legjobb mód volt, nagyszerű, döntő mozdulatát honjányba rejthetnie.

Wohlgemuth mindazon csapatokat vezénylé, melyek a Vág és JDudvág között rendelkezés alatt állottak. A Perin dandárt, mely 18-adján Királyfalvárói visszatért Szeredre, ő a 20-adjika és 21-edike közti éjjel Szeredről ismét lemeneszté Királyfalvára és Pallóéra, honnan aztán 21-edikén a folyam mentében tovább kellé vonulnia lefelé,

A Theissing dandárnak a 20-adjika és 21-edike közötti éjjel Viz keletről ismét Felső-Szélynek kellé vonulnia, míg Paniutine Diószeg felől a Briánsk vadász-ezredet egy ágyúüteggel Theisaiug tartalékhadául Hidas-Kürthre mozdítá, s osztályának többi részével, melyhez 6 osztrák lovas-század adatott, hogy a jfötartalékot képezze, Taksonyra vonult.

A szered semthei hidat Wohlgemuth a Perrin dandára elvonultával; leszakasztatá. Az összes haderő, mely fölött Wohlgemuth 21-edikén Görgey ellen rendelkezett, 28 zászlóaljra, 13 lovas-századra s 96 ágyúra, vagy 28,000 emberre mehetett, tehát Görgeyt jóval fölülmulta.

Csorichhoz Haynau azon parancsot menesztette, hogy 21-edikén nyomuljon erősen a Liebler- és Simbschen dandárokkal az érsekújvári Duna bal partján Nádszegen keresztül Sereg-AKol ellen, a jobb parton, a Csalóközben azonban Aszód ellen xsak demonstráljon; e parancs teljesítése elmaradt, amint látni fogjuk szerencséjére a magyaroknak.

Wohlgemuth 21-edikére a következő rendeleteket bocsátotta ki:

a jobb szárny, Herzinger tábornok, a Theissing dandárral s a Briánsk orosz ezreddel a Dudvág jobb partján Alsó-Szélylig halad, itt átkel a bal partra s Királyrév ellen nyomni;

a központ, két orosz ezred s a Pott dandár, melyeket egy orosz ezred tartalékul követ, Deákin keresztül Perednek megy

a bal szárny, a Perrin dandár, a Vág mentében Sellyén át Hetményre vonul.

A mozgalmak mind 5 órakor kezdődnek reggel.

Még nap-költe előtt megtámadta Herzinger a magyarokat Felső-Szélyben, melyet azok, valamint csakhamar Alsó-Szélyt is odahagytak, Királyrévre vonulandók vissza. Herzinger csak hosszabb pihenés után ment utánok Alsó-Szélyen át.

Nap-költe után Görgey előcsapatai is meg lőnek támadva Deákin a szövetségesek derékhadaitól, s rövid csetepaté után odahagyják a helyet.

Csak 10, óra felé nyomult elő a szövetségesek derékhada Görgey főállításának Peredtől éjszakra, s a támadást heves ágyúzással nyitotta meg. A 3-adik magyar hadtest nem hagyta magát az által megfélemlíteni, sőt támadó kísérletet is tőn, a főállítás homlokzatán túl, amely jelentékeny előnyhöz juttatá, ellenben Görgey jobb szárnya, a 2-odik hadtest zöme a teljes kitérésig meg lőn-rendítve, s mind inkább hátrafelé hajlott, úgyhogy lassankint visszavonulási pontja Sereg-Akolra egészen bal oldalára jutott. A peredi állást föl kellé adni, miután a tüzelés mintegy egy óra hosszát tartott; Perednél a magyarok ismét megállapodtak, de ez által a legrosszabb még nem volt elhárítva. Görgey azt vélte, hogy fő had ereje bal szárnyának állása mellett vagy a jobb szárnyat jobban vissza kell vonnia, vagy a balt, a 2-odik hadtestet ismét előre kell tolnia. Egy eleve az elsőt akará legalább megkísérteni, s azért tartalék lovasságának parancsot adott az előnyomulásra a szövetségesek derékhadának jobb oldalán. Eredetileg e lovas támadást ő maga akará vezénylen, midőn szárnysegédétől, Kempelen lovas kapitánytól kit a Királyréven vezénylő tisztek iránti bizalmatlanságból ide küldött, azon jelentést vévé, hogy e hely a szövetségesek által elfoglaltatott.

Görgey most szükségesnek tartá Királyréven személyesen megjelenni, hová Rakovszky őrnagyot, egyikét a 2-odik hadtest írjon kinevezett osztály parancsnokainak, 2 zászlóaljjal és 2 ágyúval erősítésül azonnal el is meneszté. A Királyrév és Pered közötti lovas-támadást Kászonyi vezénylendé.

E lovastámadás hajótörést szenvedett, s a huszárok egészen Pered mögé vonultak vissza; csakhamar aztán e falu a szövetségesek által minden oldalról megtámadatott. A nyugati rész homlokzata ellen Paniutine intéze rohamot, a keleti rész homlokzata ellen a Pott dandár, a keleti oldal ellen a Perrin-dandár, mely Hetményen át előnyomult, s az ott álló magyar seregosztályt elűzte; végre a nyugati oldal ellen Herzinger tábornok. Ez ugyanis, miután Királyrév elfoglaltatott, ott csak a Theissing dandárt hagyta, s a Briansk orosz ezreddel s a lovassággal balra Paniutine támogatására ment.

A Briansk-ezred 3 első zászlóalja egy erdőcskéből Peredtől nyugatra a 2-dik hadtest honvédjai által élénk puskatűzzel fogadtatott, s megszeppent. Azonban vezérük által serkentve, csakhamar ismét előnyomultak, s Paniutine hasonlót tőn. Miután a huszároknak is visszaveretett az osztrák vasasok és orosz tüérek által egy támadásuk, s a támadók folytonos előnyomulóban maradtak, a 2-dik hadtest honvédjei Perednek egész nyugati oldalát odahagyták a nélkül hogy komoly ütközetbe bocsátkoztak volna, s megállapodás nélküli és fejetlen futásban kerestek menedéket, mely őket a negyedi híd mellett, — melyet sietségükben észre sem vettek — el, egész az érsekújvári Duna ágig hozta Guta átellenébe, a hol velők később viszonttalálkoztunk.

E zászlóaljak futását, melyek nagy porfelleget vertek, épen akkor vette észre Görgey, midőn Királyrévről Perednek visszatért. Királyrévnél csak némi intézkedéseket tőn Görgey Theissing támadása esetére, s meggyőződött, hogy a visszavonulás az aszódi hídon át nincs veszélyeztetve. Midőn Görgey Peredre érkezett, Kászonyi épen még egy hasztalan kísérletet tőn a falu nyugati részének 4 nyomorúságosan összeszedett hiányos zászlóaljjal ismételi megszállására. Miután e kísérlet meg hiúsult, minthogy az ellenség már a templomig hatolt a fala kö-

zépébe, s minthogy Perrin a keleti oldalról rakétákat szórt rá, melyek a benne való tartózkodást fölötte veszedelmessé tették, Görgey Leiningennek is, a ki a 3-dik hadtesttel a falu keleti részében még mindig tartá magát, parancsot adott, a visszavonulásra, de csak Zsigárdig. Zsigáidnál igyekeznie kellett a 2-dik hadtestnek Bérédről hátráló osztályait is ismét összeszedni. Kászonyi lovasságával s még rendelkezésére álló 4 zászlóaljával Leningent balról fődözendé; Görgey maga pedig újra Királyrévra ment, hogy e pont visszafoglalását személyesen vezénylje. Még nem vélt mindent elveszettnek, még mindig reményié, hogy Nagy Sándor Szerednél a Vág jobb partján a szövetségesek háta mögött megjelenendik, s jótékony fordulatot idézend elő.

Miután Görgey Királyfalvára ért, erőfeszítéseinek, melyekhez a Rakovszkyéi, a Kempelen kapitányéi s néhány más tisztéi járultak, a csekély bátorság dacára, melyet itt a honvédek és huszárok nagy része kifejtett, sikerült a Theissing dandárt a Dudvág jobb partjára, Tallós és Alsó-Szély felé visszavetni.

Míg Leiningen Zsigárd és Pered között új állást foglalt, s Kászonyi bálról hozzá csatlakozott, míg Wohlgemuth Pereden keresztül délnek a magyarok után ment, Herzinger hktttvévé, hogy a magyarok hevesen megtámadták Királyrévet, is, a csapatok egy részét, melyeket Pered ellen vitt, Theissing támogatására azonnal Királyrévnek meneszté. De alig voltak ezek úton, midőn már is hírül jött, hogy Theissing egészen kiszorított Királyrévből. Most Wohlgemuth rendeletére Herzingernek az általa Pered ellen hozott csapatok összes még hátralevő részével Királyrév felé kellé indulnia, hogy Theissinggel egyesülve ezt visszafoglalja.

Herzinger később jött, hogysesem ezt végrehajthatta volna, főleg, miután útközben Kászonyi által a lovassággal ismételve megtámadtatott s ezáltal föltartóztatott. Ez altul azonban Kászonyi Leiningen bal oldalának fődözését mulasztá el, kinek új állása ellen most Paniutine, Pott és Perin egyesült erővel nyomultak elő. Leiningennek csakhamar nemcsak a zsigárdi állást, hanem magát Zsigárdot is föl kellé adnia.

Ennek hírére Görgey, miután Nagy Sándor működésének semmi jele nem akart mutatkozni, 4 óra tájban elrendelék az általános visszavonulást, egyrésztől-Farkasd-Negyedre, másrésztől Ászódra.

Pott és Perrin a 3-dik magyar hadtestet nyomban követték, Paniutinenak balról kellé megtámadnia, s há csak lehetendett a Vágtól tovaszorítania; azonban a bolt Vág egyik ágától mozdulataiban feltartóztatva, elkésette föladat végrehajtásával. Leinigen a két osztrák dandár ellenében megegyeszer megkísérték Zsigárd és Farkasd között állást foglalni. Midőn ez neki nem sikerült, estve megkezdé a visszavonulást a Vág mögé; míg utócsapata Farkasdot még egy ideig védelmezé, de melyet Pott által kényszerítve, este 8 óraker szintén föl kellé adnia. Erre június 22-én reggelig még erősen tartá Negyedet, melyet az osztrákok csak elvonulta után“ szállottak még.

Királyrévet, miután a magyarok odahagyták, Herzinger megszállotta; de mivel ez csak a Theissing dandárnak isméti magához vonásával foglalkozók, a 2-dik magyar hadtest visszavonulását Sereg-Akolra háborítlanul végezhrté.

4 óraker délután megérkeztek az első szekerek az aszódi hídhöz, aztán sebesültek és szétugrasztottak jöttek, 7 óraker este végre megjött a 2-dik hadtest eleje a hídhöz.

Szerencsájére a magyaroknak Csorich, tartalékainak távolsága miatt, nem vélte lehetségesnek, Haynau 21-dikére kiadott rendeletének teljesítését. Sőt meglegedett azzal, hogy délután néhány zászlóaljjal ismét előre hatoljon a Csallóközben, s miután Klapka előcsapatait Nyárasdról és Alsó-Istalról elűzte, e helységek alá vonult, míg Klapka Kosztolányi hadosztályával Aszód előtt, s a Zichy osztályával Apáca Szakállonál állt.

Csak 7 óraker este fogott Csorich a támadáshoz, melyet égy óra hosszant tartó ágyúzással nyitott meg, az erre következő lovastámadás s az osztrák ágyúütegek előnyomulása megrendíték a magyarokat, azonban a Klapka s néhány dandár öreg huszár elhatározottsága, kiket Görgey, 7 és 8 óra között Aszód alá érkezvén, rendelkezése alá bocsátott, lehetővé tette, az ütkö-

zetet jelentéktelen térveszteség nélkül alkonyatig húzni s így a 2-dik hadtest átkelését a hídon teljesen fődözni.

Nagy Sándor 21-dikén sem tőn megint semmi komolyat.

A csata eredményei.

Az osztrákok június 20-án és 21-én Perednél halottat 2 tisz-, és 89 embert, sebesültet 9 tisz- és 236 embert, hiányzott 2 tisz- és 120 embert —; az oroszok halottat 3 tisz- és 31 embert, sebesültet és hiányzót pedig 10 tisz- és 121 embert vesztek.—; azonkívül még az osztrákok a Csalóközben 1 tisz- és 37 embert vesztek; a szövetségesek összes vesztesége tehát 661 embert tesz, kik között mintegy 532 halott és sebesült. Mintán minden bizonynyal volt 30000 emberük a csatában, az összes veszteség $\frac{1}{45}$ részét—; a halottak és sebesültek összege pedig $\frac{1}{50}$ -át teszi az egésznek, ez tehát rendkívül csekély.

Sokkal nagyobb volt a magyaroké. A 3-dik magyar hadtestnek 4 tisz- és 77 közlegény halottja; 7 tisz- 111 közlegény sebesültje; 1 tisz- és 324 közlegény hiányzója volt; a második hadtest összes vesztesége június 16-dikától június 21-dikéig bezárólag 2602 emberre s 9 ágyúra tétetik. A Csalóközben Klapka a június 20. és 21. napok alatt 45 halottat, 62 sebesültet és 195 hiányzót veszett. E szerint a magyarok veszteségét is a 2 napi peredi csatában csak mintegy 500 emberre, vagyis $\frac{1}{40}$ részre tehetni; ellenben a hiányzók, azaz az épen elfogottak, szökevények és szétugrasztottak száma az összes veszteséget az igénybe vett összes haderőnek mintegy $\frac{1}{8}$ -ára emeli, vagyis legalább 2500 emberre.

De az anyagi veszteségnél sokkal jelentékenyebb volt erkölcsi vesztesége a magyaroknak. Levertség fogott el vezért, katonát, s annak következtében annál háborítlanabban létesíthet Haynau azon már megkezdett sereg-összpontosítást, mely már magában nyereség volt, a mint egy pár nap alatt kitűnnie kellett.

AE osztrák főhaderő összpontosítása a Duna jobb partján.

A Haynau dispositiója szerint a Benedek dandára a 4-dik hadtestből, június 19-kén Trencsényből Vág-Újhelyre, 20-kán Kosztolányra és Pöstényre, 21-kén pedig Galgócrá és Nagy-Szombatra ment, s 22-kén ott maradt. A Jablonovszki dandára, mely 21-kén Galgócnál állt, 22-kén onnan Szeredre vonult. Továbbá az utóbbi napon a Főtt dandarra Negyednél állt, sereg osztályokkal Sellye alatt és Guta átellenében; a Perriu dandára Pott mögött Farkasánál; a Paniutine derékhada s a Lederer dandára Zsigárdnál; a Theissing dandára pedig egy orosz ezreddel Királyrévnel, elitcsapatokkal Sereg-Akol felé.

23-kán a Theissing dandára Eperjesre vonatott az érsekújvári Dunánál, Perrin Királyrévre, Jablonovszki Hidas-Kürtre, Paniutine osztályát Alsó-Széllynél összpontosítá.

A doborgázi Dunarévben 3 gőzös volt fölállítva; ezeken 24-kén Perrin, 25-kén pedig Theissing és Jablonovszki, akik lassankint oda mozdítottak, átszállítottak a Duna jobb partjára. 26-kán Magyar-Ovár mögött álltak összpontosítva. Szint oda jött [ugyanaz nap egy Nagy-Szombaton hagyott zászlóalj híján a Benedek dandára is, mely lassankint Galgócról elvont, s 22-dik 24-kén a vaspályán Nagy-Szombatról Pozsonyba szállítottott, honnan aztán Magyar Óvárra vonult.

Lederer lovas dandára, s a 4-dik hadtest tüzérsége Cseklészen át Pozsonyba ment, onnan pedig Rajkán át Magyar-óvárra, mely helyen mármost június 26-kán az egész 4-dik hadtest együtt vala.

Paniutine osztálya., Alsó-Széllyről június 25-kén Pozsonyba ért, s 26-kán Rajka alatt a 4-dik hadtest mögött foglalt állást.

Ellenben az 1-ső hadtest — a Schlické, — 26-kán a 4.dik előtt összpontosult Mosonynál, előcsapatával Ötevény felé, s a Reischach dandarából egy bal oldali seregosztálylyal Hédervárnál a Szigetközben.

A 3-dik hadtest a sereg jobb szárnyául volt rendeltetve.

A Dossen- és Veigl-dandárok belőle június 23-kán Nagycenknél gyülekeztek össze, 24-kén Szent-Miklósra és Szerdahelyre, s innen 25-kén a Wolff dandárral egyesülve Kapuvárnak mentek. A Schneider (előbb Wyss) dandár azalatt Vittenyédrről Veszékény- és Szárföldre vonult, s 26-kán Csornára ment. Ugyanaz nap a Wolff előcsapatdandára attól jobbra megszállotta Árpást a Bába mellett, Dossen és Veigl Egyedre mentek. A Gerstner dandára, mely a jobb oldal fődözetéül volt rendeltetve, 23-kán Kövesdnél vala, 24-kén elérte Csapodot, 25-kén Mihályit, s 26-kán Szányt.

26-kán tehát a 3-dik hadtest egy irányban állt az elsővel, s azzal a bal szárnybeli Schneider dandár által volt összeköttetésben.

Az első hadtestbeli Simbschen könnyű dandárból, s a 4-dik hadtestbeli Lederer Károly nehéz dandárból egy tartalék lovas osztály alakított Bechtold altábornagy alatt, a helyett a Benedek előcsapat dandár s a Jablonovszki dandár a 4-dik hadtest egy osztályává egyesített Lobkowitz herceg alatt.

A 2-dik hadtest rendeltetése volt, a Duna bal partján maradni, hogy itt eleve a Csalóköz s az Alsó-Vág védelmét átvegye, később pedig a Grabbe orosz hadtestével egyesülten, kinek levonulására még mindig számítva volt, Komárom bekerítéséhez lásson.

A Pott dandár tehát már június 23-kán elfoglalta a Far kasdtól föl Szeredig húzódó vonalat, a Liebler dandár pedig a Csalóközt, s szemmel tartá a Vág vonalt, mindjárt az érsekújvári Dunába ömlésénél.

Így Haynau június 26-kán készen volt Győr megtámadására, s az előnyomulásra Komárom ellen. A Duna jobb partján amily nagy aggodalmak uralkodtak működéseinek útjamódja iránt a főhadiszálláson s a főbb osztrák parancsnokok között, úgy bizott maga Haynau, ügyében. „Hat hónap alatt monda, vége van a háborúnak“ s Ferenc József császárnak, aki most Magyaróvárra jött, hogy a működések megnyitásánál ugyanoly módon jelen legyen, mint Miklós seregének átkelésénél a Kárpáthokon, — nyíltan megfogadta, hogy a félelem szavára nem fog ügyni.

De mielőtt Győr bevételét elbeszelnők, előbb után kell pótolnunk, hogy mi történt magyar részről június 21-től 23-dikáig.

21-kén este Görgey Aszódról Gutára kocsizott; itt megtudta, hogy túlhan, az érsekújvári Duna bal partján, ott állnak ama zászlóaljok töredékei, melyek Pered alól korán megfutva, a negyedi hidat elnézték. Nagy bajjal szállítottak át a Csalóközbe..

Még mindig tartott Görgey tőle, hogy az osztrákok a Felső-Vágnál az oroszokkal egyesülve támadólag akarnak föllépni. Hogy Nagy Sándor tevékenységének semmi jele nem volt, megerősíté aggodalmában. Ő ugyanis azon véleményben volt, hogy míg Wohlgemuth őt a Vág és Dudvág között délnek visszanyomta, Haynau egyidejűleg, talán Szerednél, jelentékeny erővel a Vág bal partjára ment, s Nagy Sándort a sereg maradványától egészen elvágtá. Összpontosításról a Haynau seregében, még csak nem is álmodozott.

Ő tehát 22-kén reggel haladék nélkül Tót-Megyerre ment a 3-dik hadtesthez, hol persze aztán megtudta, hogy aggodalmai alaptalanok voltak, s Nagy Sándor működés hiányának oka csupán tevékenysége hiányában rejlik.

De ha az osztrákok még nem kezdték is meg a támadást a Felső-Vagon, Görgey még is mindig igen hitte, hogy mielőbb meg fogják kezdeni, amiben különféle jelentések, mintha jelentékeny tömegeket vonnának a folyamon fölfelé, őt megerősíték. Az ő támadása meghiúsult, s nem is hitt hozzá juthatni, sőt inkább most tisztán védőleg akará magát viselni, s erre nézve kiadá a rendeleteket; az első hadtest Köpesdnél és Mocsonoknál maradt, a 3-dik Tardoskednél és Tót-Megyernél, a 2-dik egyelőre Gutánál hagyatott, hogy előbb szedje össze magát, s a 8-dik Kosztolányi alatt a Csalóközt oltalmazá.

E szerencsétlen elszakgatási intézményeket oly elégségeseknek tartá Görgey egy oly folyam vonal védelmezésére, mint a Vág, hogy részéről Pestre vélt mehetni, ahol, mint véle, jelenlétére most nagyobb szükség van. Ő ugyanis a június 21-dik és 22-dik közötti éjjel azt is megtudta, hogy az orosz főhadereg tényleg átlépte a Kárpáthokat s betört Felső-Magyarországba.

Gutáról, hová a 2-dik hadtestet megszemlélendő, még egyszer elment, 23-kán Görgey előbb Tatára utazott, s hosszabb ott mulatás után a központi hadműködési irodában, innen Pestre, hová június 24-kén érkezett meg.

Június 26-kán Pesten miniszter-tanács tartatott. Wysocki első tudósításai, szükségessé vált gyors visszavonulásáról, megérkeztek. Görgey belátta most, hogy többé nincs idő tovább főznie terveit az april 14-dik határozatok ellen, sőt inkább még csak arról lehet szó: fegyvert ragadva a külellességgel szembezállani, mire nézve azonban még csak nem is gondolt sikerre, sőt csupán dicsőséges bukást forgatott szeme előtt. E végső tusában minden erő Ausztria ellen fordítatandó, ez ellen intézetendett csapás csapásra. Hogy ezt ki lehessen vinni, ameddig csak lehetendett Komáromnál kellé maradni; e szükségességet ő tehát kifejté a miniszter-tanácsban; továbbá azt kívánta, hogy a nemzet ne hagyassék tovább homályban valódi helyzetéről, sőt inkább a kormány egy proclamatiója által haladék nélkül fölvilágosíttassék, miszerint élet-halálharc forog kérdésben, amelyben persze semmi egyéb nem lesz megmenthető a becsületnél. Végre ismételve kívánta Görgey, hogy a kormány tagjai személyükkel álljanak jót az ügyért, melyet képviselnek, s ennél fogva menjenek a sereghöz Komáromba.

Ez utóbbi egyszerűen elvettetett, ellenben a többi pontra nézve Görgey helyesléssel látszott találkozni. Azonban igen kétkedett, hogy ez is csakhamar meg ne változzék, miután a miniszteri tanács jócska számú palack mellett tartatott.

27-kén Görgey elhagyá Pestet azon szándékkal, miszerint seregét most a Duna jobb partján egyesítse, támadólag menendő az osztrák seregek — amint képzelte — gyöngébb része ellen a folyam ezen részén.

Azonban Tatára érkeve, megtudá, hogy az osztrák főhaderő, a támadásra készen össze pontosítva van a Duna jobb partján. Most a védelemre való tekintet tévé szükségessé a magyar hadseregek, a jobb parton, azon egyesítését, melyet Görgey eredetileg a támadásra tervezett.

Győr bevétele az osztrákok által.

A dispositiók, melyeket Haynau a táborozás megnyitására, Győr elvételére kiadott, a következőket rendelék:

A 3-dik hadtest vagyis a jobb szárny kerülje meg stratégiailag a győri állást bal oldalról, s e végre június 27-kén a derékhaddal Arpásnál, a Gerstner jobb szárny dandárral Marcaltónél, a bal száraynyal a Schneider kapocs dandárral pedig a 27-dik és 28-ka közti éjjel Bodonhelynél keljen át a Bábán.

Miután ez megtörtént, maradjon a Gerstner dandár Lesházánál a pápai úton jobb oldali földözettel; a derékhad vonuljon 28-kán Szent-Mártonra, vagy ha netalán ütközetre kerülne a dolog Győrnél, — éjszakkak Táplánra, a győr-székesfevárinton; a Schneider dandár okvetetlenül menjen 28-kán Ménfőn át Csanakra.

A 4-dik hadtest közelebbi megkerülésére van szánva a győri állásnak. 27-kón elmegy Lebenyre, s előcsapatát Enesére mozdítja, így az első hadtesttől balra s a 3-diktól jobbra állást foglal, 28-kán aztán Bába-Fatonánál átkel a Rábán, s a Schneider dandárral egyesülten a magyarok bal oldalára kerül, kiknek állását Győr mögött Szabadhegynél lenni föltételezték.

A Bechtold dandár követi a 4-dik hadtestet, a Paniutine osztálya a főágyútalékkal Lebenynél áll meg.

Az 1-ső hadtest végre 28-kán Abdán át megtámadja a győri állást homlokban.

Június 26-ig nem is gyanító a központi hadműködési iroda, hogy Haynau főhadereje összpontosítva van a Duna jobb partján. Most azonban nem maradhatott tovább titok, hogy csakugyan valami támadás készül az osztrákok részéről Győr ellen, egyesített erővel.

A Rába vonalon a magyaroknak csak 7-dik hadtestök vala Pöltenberg alatt, mely május elején békésen és otthoniasan letelepedett a városban és körülötte, s főlebb a Buda bevétele óta Székes-Fehérváron át oda küldött Emety hadosztály, mely az osztrákok fenyegető intézkedéseire Marcaltó köré összpontosult, s a hidakat a folyón leszakasztó.

Egy június közepén Komáromból hozzá küldött erősítés betudásával, Pöltenbergnek Győrnél 12 zászlóalja, 18 lovas-század, s 47 ágyúja vala, Kmetynek pedig Marcaltő tájékán hatodfél zászlóalja, 8 lovas-század s 17 ágyúja. A magyarok összes hadereje tehát a Rába vonalon $17\frac{1}{2}$ zászlóaljra, 26 lovas-századra s 64 ágyúra — legfőlebb 18,000 emberre ment.

Ez a csekély erő még csak távolról sem állhatott komolyan ellent 60000 embernek, kiket legalább Haynau ellenök akart indítani, kivált azon állásban a Rába-vonalon, melynek sajátságait és gyöngeségeit ismerjük. Győr elsáncolására nézve június elejétől mindenesetre ismét történt valami, de koránt sem annyi, a mennyi történhetett volna. S ha mindent megtettek volna is, az mind nem használhatott volna semmit. Az egyetlen remény, Győrnél előnyt vívhatni ki, — abban feküdt, hogy a csapatok legnagyobb része a Vág-vonaltól ideje-korán Győrbe volt szállítható, hogy ne talán a folyam által még elválasztott osztrák hadosztályokat külön-külön megverje.

Június 26-dikán tehát a központi hadműködési-iroda elrendelte, hogy a 2-dik hadtest, egy seregosztályt hagyva hátra a Vág szemmeltartására, Gutáról Érsekújvárra vonuljon. Innen aztán csak 27-én hivatott Komáromba. Kitűnik innen, hogy 26-án a központi-hadműködési-iroda még mindig nem volt tisztában ügyével, talán még mindig pusztá demonstratiót hitt a Rábánál, míg a fő-összeütközést a Vágnál gyanítá; az 1-ső hadtestnek 27-én, őrségeket hagyva a Felső-Vágnál, Komjáthi-nál kellé összepontosulnia, a 3-dik hadtestnek pedig Érsekújvárra kellé vonulnia.

A Gerstner-dandár az osztrák 3 dik hadtestből, a 26-dika és 27-dike közötti éjjel nehézségekre talált Marcaltőnél a hídvérésre nézve. Ő tehát 27-én reggel 2 órakor főlebb, Vár-Keszőnél vereté hidat. 8 órára az elkészült, s a hídfőszerű töltés, mely itt a Rába jobb partján fekszik, osztrák vadászokkal meg volt rakva immár, midőn Kmetynek egy mellék-seregosztálya fölfedezé. Ez azonnal Marcaltőre vonult vissza.

Gerstner tehát átkeleszté dandárát s Marcaltőnek vonult. Kmety ezt közeledtére ellenállás nélkül odahagyja, Thászi falvánál foglalandó állást, a pápai út mellett.

Sehütte tábornok osztályparancsnok, aki maga vette át a Geratner-dandár vezényletét, a hidat Vár-Keszőtől Marcaltóhoz száflittatá, aztán a dandárt két csatarendben meneszté előre, az egyiket osztályhadoszlopokban, előtte ágyúütegekkel, szárnyain lovasfödözet alatt, a lovasság többi részét pedig tartalékul, s 4 órakor délután megtámadá Kmetyt, kinek gyalogsága részint a faluban, részint oldalvást állt tőle, lovasságának főtömege a bal-szárnyat képezé, s a központ előtt s a szárnyakon ágyútitegei voltak.

Dacára a heves puskatűznek, melyet a magyarok kezdének, rövididőn fölforgattatott csatarendjök s az osztrák lovasság, mely szemlátomást fölülmúlá a magyarokét, 6 órakor este eldönté Kmety visszavonulását Pápára. Így tehát Kmety el volt vágva Pöltenbergtől, s ez teljesen magára maradt.

Az osztrákok homloktámadásukkal ezen előnyüket mindenestre aránylag jelentékeny veszteségen vásárolták meg. A Gerstner dandár 65 halottat s 162 sebesültet, mindössze 227 embert veszte, erejének majd y_{20} részét.

Pöltenberg már 26-án megszállta Győrt, a mennyire védelmére jónak láтта; csapatai meglehetősen egyenlően voltak elosztva, mit a védvonal hosszúsága, s a csekély erő mellett, mely fölött rendelkezék, nem igen lehetett szemére hányni.

Révfalut a Szigetközben a jobb szárny legszélén 2 zászlóalj, 2 lovasszázad és 8 ágyú —; Sziget külvárosát az előtte fekvő fácányossal a Duna és Rábca között, 2 zászlóalj, 2 lovasszázad és 8 ágyú —; a bécsi külvárost 2 zászlóalj, 6 lovasszázad és 9 ágyú őrizé Kossuth alezredes alatt; a belvárosban, a Rába jobb partján egy tartalékcsoport állt 2 zászlóaljból s 12 ágyúból, és a kéznél levő csapatok többi része, a Liphay-hadosztály, 4 zászlóalj, 8 lovas-század és 10 ágyú Ménfőnél volt fölállítva, Győrtől délre, hogy, ha a várost a Rábán át megtámadnák kerülni, ellent álljon.

2 zászlóaljnak, 4 lovas-századnak s néhány ágyúnak a Liphay hadosztályából 27-én jókor reggel Téthre kellé vonulnia, az összeköttetést Kmetyvel fölkeresni. Ide délben megérkeztek, s 2 századdal, melyek a Kmety hadosztályától elszakadtak, egyesültek. Miután a Ménfőről kiküldött hadoszlop pa-

rancsnoka csakhamar átlátta, hogy az összeköttetés Kmetyvel többé nem állítható helyre s a hírek, melyek hozzá érkeztek, az immár a Bába jobb partján levő osztrákokat igen erőseknek jelezek, — még 27-én délután visszatért Szemerére. Ugyanoda küldé a 27-dike és 28-dika közti éjjel Pöltenberg a Liphay hadosztályának egész hátralevő részét is.

Görgey, mintán Tatán elrendelte, hogy 28 dikán reggel a 2 dik hadtest Komáromból Győrbe, a 3-dik Érsekújvárra, az 1-ső Húlra vonuljon, hogy Horváth Nyitra-Verebélyről, Görgey Ármin pedig 29-én Thuróczból s a bánya-városokból Bácsra térjen vissza, a Garan mellett, — 28-án reggel Győrbe ment; ugyanoda sietett Klapka is, ki a peredi csata után először Komáromba, aztán pedig súlyos betegségbe esvén, hogy jobban magához jöjjön, Tatára ment.

A Wolff előörs-dandára a 3-dik hadtestből a 26-dika és 27-dike közti éjjel, miután röppentyüket szórva a gyöngye magyar hadosztályra, melylyel már előbb Téthnél találkozánk, azt a jobb partról elúzó, —hidat vert Arpásnál a Rábán, mely 27-én reggel $\frac{1}{2}$ 5-re elkészült. A 3-dik hadtest derékhada tehát átkelt, s Téthnek nyomult, melyet délután ére el, miután már a magyarok odahagyták. 28-án Moltke vezérlete alatt, a ki a lebetegedett Schwarzenberg helyébe lépett, tovább folytatá vonulását Szemerének.

Itt a Wolff előörs-dandára rábukkant a Liphay hadosztályára, mely rövid harc után kivetett a faluból, de aztán állást fogott a Szemerétől éjszak-keletre fekvő magaslatokon, s lerontá az e magaslatok tövénél fekvő Bakony-folyás hidját. Ágyútűz oltalma alatt, melybe néhány csekély lovas-csetepaté vegyült, Wolff a hidat helyreállíttatá. Azonban Liphay már egyáltalán nem gondolhatott további ellenállásra. Már egyrésről délfelől közelgetett az osztrák 3-dik hadtest Wolff támogatására, s másrésről hírül jött, hogy az osztrákok nyugatra a szemerei állástól, Bodonhelynél és Babóthnál jelentékeny erővel átlépték a Rábát, s Szemerének tartanak.

Liphay utócsapata csatározásai között Kis-Megyeren és Szabadhegyen át Hecsére hátrált.

A Babóthnál átkelt osztrák hadoszlop, mely Liphayt há-

túlról fenyegeté, s ennél fogva visszavonulni kényszerűé, a Schneider-dandár volt. Átkelésénél a folyamon egyáltalán nem akadt ellenállásra, s most éjszának fordult, a csanaki szőlők felé; itt a Szemeréről visszatérő Liphayval találkozott, ki persze komoly csatára nem is gondolhatott, hanem be kellé érnie azzal, ha magától, visszavonulását fedező ágyútűz által, távoltarthatá.

Wohlgemuth a 27-dike és 28-dika közötti éjjel hasztalan keresett alkalmas kelemet Rába-Patona vidékén. Ámbár a folyam csak 50—60 lábnyi széles volt, sűrű esőzések következtében előnté partjait, s miután a magyarok a töltést itt-ott széthányták, az ár jó-tova terjedett. E fölötti jelentésére Wohlgemuthnak — megparancsolá Haynau, a ki már az Ihászi melletti ütközetről, a 3-dik hadtest szerencsés előnyomulásáról Téthre, s a magyarok erőtlenségéről Győrnél, értesülve volt, — hogy Wohlgemuth a bécsi külváros ellen nyomuljon, bálján, a Rába mentében lefelé vonván a Jablonovszky-dandárt, mely a Rábán lefelé alkalmas helyet keressen a hídverésre, hogy az összeköttetés a Schneider dandárral helyre legyen állítva.

E parancs június 28-án reggel adatott ki, mire Wohlgemuth, élén a Benedek dandárral, Lesvárra vonult. Ugyanekkor Schlick parancsot vón a homloktámadásra Abda ellen; szerencse esetén a Rábca mindkét partján, s végre a városon keresztül is előkelle nyomulnia, keletre attól a szent iványi dombokon foglalandó állást, míg a 4-dik hadtest jobbról fogott hozzája csatlakozni.

Bechtold és Paniutine aztán Győrön keresztül követendék őt, Szabadhegnél foglalandók állást, s várandók további utasításokra.

Schlick előcsapata, a Bianchi dandár, 9 órakor indult el reggel Barátföldről az országúton, seregosztályokkal mindkét oldalán; a Sartori-dandár nyomban követte őt, míg balra Reichach a Szigetközben nyomult elő, délelőtt 11 órakor Duna-szegei, Révfalunak tartva, elhagyván.

Bianchi, midőn Abda faluból a Rábca-hídnak nyomult, a magyarok sáncából a Rábca híd mögül Abdának átellenében, élénk tüzzel fogadtatott.

Azalatt azonban a Wohlgemuth előcsapata, a Benedek dandár, a bécsi külváros sáncait annyira megközelíté, hogy az abdai állás, a mely csak nyílt munkálatokat tüntetett föl, a hátulról való megtámadtatás veszélyének lőn kiteve. Kossuth tehát félórai harc után feladta azt, s a bécsi külváros szűkebb kerületébe vonult vissza, miután az Abda-híd padlóit főszedeté, s aztán fölgújtatá. Vadászok a 6-odik vadász-zászlóaljából aionnal átmentek az égő gerendákon a Rábca jobb partjára, s az osztrák hidászok a híd helyreállításához láttak, mely délután 3 órára készen lett.

Erre a Bianchi-dandár parancsot kapott, hogy csak a 6-dik vadász-zászlóaljat hagyja az Abda-hídnál, s nyomuljon balra Sziget külvárosa ellen. Herceg Liechtenstein Ferenc altábornagy vette át e dandár vezényletét.

Ellenben Bianchinak pótlékul a Sartori-dandár küldetett az Abda-hidra, s aztán azon át a Rábca jobb partjára, hogy itt a Benedek dandárától balra, a bécsi külváros sáncai ellen nyomuljon. Benedek ugyanis, mihelyt a magyarok az abdai állást feladták, közelebb húzódott a Rábához, hogy itt, a hol a magyar sáncolatok egészen hiányoztak, annál könnyebben betörhessen.

Benedek erősítésére több ágyúüteg vonatott elő, s a Herzinger gránátos-osztály tartalékul ment utána két csatarendben. A 4-dik hadtest lovassága Wohlgemuth jobb szárnyára vonatott össze a Rába felé; miután aztán a Sartori-dandár a 4-dik hadtest bal szárnyán foglalt helyet, Schlick vette át a főparancsnokságot a Rába és Rábcá között.

Sartori előnyomulásakor a 6-dik vadász-zászlóalj is lefelé vonult, balra tőle, a Rábca jobb partján, tüzelése által jelentékeny alkalmatlanságot okozott a bécsi külváros sáncolatai legelső jobb szárnyának.

Kossuth a bécsi külváros nyílt nyugati részéből lovasságával kirohanást tétetett, de az osztrák lovasság túlnyomó száma e ponton, csakhamar visszavonulásra kényszeríté azt, a nélkül, hogy komoly csatára került volna a dolog. Most Schlick 42 ágyút oly módon állíttatott föl, hogy azok a magyar sáncolat körülfogák, s gyilkos tüzzel áraszták el.

Mégis erősen tarták magukat a magyarok.

Azalatt azonban Lichtenstein a Bianchi, dandárral sikerrel támadta meg a fácánost» Sziget külvárosát, benyomult az utóbbiba s a Rábcán át a bécsi külváros északi részébe vette magát.

Csaknem egyidejűleg Bianchival Reischach is elfoglalta Révfalu külvárosát, a helyreállítatá a mosonyi Duna lerontott hídját.

Ez aztán kényszeríté is Kossuthot, ellenállásával a bécsi külváros déli részében fölhagyni.

A mellett egyszersmind még parancs is érkezett Pöltenbergtől annak odahagyására, mely más indokokból eredt. Görgey ugyanis Tatárról mindjárt Győrbe sietett, itt Pöltenberggel értekezendő. Pöltenberg nagy reményeket kötött azon ellenálláshoz, melylyel a Liphay-hadosztály az osztrákokat netaláni megkerültökben a Rába jobb partján Ménfőnél föltartóztatandá. Most Görgey elindult Liphayhoz, azonban, mielőtt hozzá érkehetett volna, biztos jelentésekből megtudá, hogy hátrálóban van Szabadhegy felé, s erre parancsot adott Pöltenbergnek, Győrt földadni, mire délután 4 órától fogva minden intézkedés meg lön téve.

Midőn Kossuth, még csak utócsapatával csatározva, a bécsi külváros sáncolatait elhagyá, a 4-dik hadtest tüzérsége, nem várva az utána menő gyalogságra, egy — s ugyanakkor a Benedek-dandár más ponton benyomult a magyar sáncolatokba.

A magyarok visszavonulása 2 hadoszlopban Güoyönek történt, a hová igen kifáradtan a 2-dik hadtest is megérkezett Komáromból valamint a 8-adik hadtest egy része Szent-János alá.

Görgey maga fődözé a visszavonulást a lovasság legnagyobb részével.

Különben az osztrákok sem gyorsan sem erélyesen nem üldözték őket. A különféle dandárok egyidejű benyomulása következtében különféle oldalról a városba, a csapatok megfoghatólag össze-vissza keveredtek, s előbb ismét rendezni kellé őket.

Azonban késő este a Wallmoden hadosztály még Gönyőig nyomult, melyet előcsapata éjfélkor ért el; a Bianchi-dandár némi lovassággal a Benedek-dandárból, Szent Iványra jött; jobbra attól a mézáros-úton a Schneider-dandár Pusztá-Eörkényre, Moltke pedig a 3. d. hadtesttel a szent-mártoni úton Tényőre ment; Gerstner Gyirmóthra vonatott, a Rába mellett. A többi had mind Győrött és Győr mellett, s Lebenynél maradt.

Az osztrákok összes vesztesége a győri csatában csak 3 tisztet s 65 embert — tehát távol sem tőn annyit, mint az egy Gerstner-dandaré Thászi alatt, a miből látszik, hogy a hol csak ütközetre került a dolog, az osztrákok azt itt egyedül tüzéségükkel vitták.

A 7-dik magyar hadtestnek 33 halottja, 77 sebesültje, s 373 hiányzója volt.

Bármily jól voltak is az intézkedések Győr megtámadására Haynau részéről megtéve, mégis azt kell mondanunk, hogy ez az osztrákok túlnyomósága mellett, nem nagy mesterség volt, s hogy ugyané mellett rossz intézkedések is elégségesek lettek volna a cél elérésére. Igazi érdeme Haynannak abban állott, hogy ő a nagy túlerőt meglepőleg összpontosítja a Duna jobb partján, hogy ő Görgey támadása által az Alsó Vágnál az összpontosításban magát sem zavartatni, sem eltéríttetni nem engedé, sőt magát e támadást használá föl, hogy a magyarokat megtartsa csalódásukban, melyben az osztrákok állása és szándékai iránt valának. A magyaroknak azonban mindenesetre szemökre hányandó, hogy oly sokáig hagyták magokat csalódásban tartatni, s ennek oka főleg Görgey legyőzhetlen hajlama volt az ide s tova utazáshoz.

Az osztrákok benyomulása a komáromi zárállásba, a Duna jobb partján.

Június 29-én Görgey Ácsig folytatá, Czonczópatak mellett, 30-án pedig derékhadával, a komáromi hídfő előtt levő elsáncolt

táborba, — visszavonulását. Kmetyhez 28-kán azon parancsot menesztette volt, hogy Romándon és Kis-Béren át vonuljon Komáromba. Kmety 30-kán Palotánál vala már, midőn ezen parancsot megkapta. Ő tehát csakugyan megkísérlé innen Komáromba juthatni. Az öt sebesen üldöző Haynau által azonban e kísérlete, mint látni fogjuk, meg lőn hiúsítva. A 3-dik magyar hadtest június 29-kén Érsekújvárról Komáromba, az 1-ső pedig Érsekújvárra ment, honnan aztán a következő napokban szinte Komáromba vonatott

Előcsapatait Görgey 30-kán még Ácsnál hagyta, s egy lovas sereg osztályt tovább fölfelé a Czoncó pataknál, hol azt a mészáros-út keresztül metszi fekvő Nagy-Igmándra mozdított.

Osztrák részről június 29-kén az 1-ső hadtest a Reischach dandárral Gönyőre, a derékhaddal Szent-Jánosra vonult; a 4 dik hadtest a mészáros-úton Bönyig, a 3-dik hadtest Szent-Mártonnak MezőEörsre ment, a székes-fehérvári úton, a Bechtold lovag osztály Lebenyről Győrön keresztül Szent-Iványra, s a Paniutine osztály Heccsére ment; Győrött őrizetül egy zászlóalj hagyatott.

Június 30-kán az 1-ső hadtest Lovadra és Ácsra, a 4-dik Nagy-Igmándra és Csanakra, a 3-dik Csépre és Kis-Bérre, Bechtold Bábólnára, Paniutine Bánára vonult, ahová a főhadiszállás is tétetett.

A 4-dik hadtest közeledésére Nagy-Igmánd felé, az ottani magyar lovas sereg osztály a legnagyobb sietséggel visszahúzódott az elsáncolt tábor mögé; a magyar előőrs Ácsnál, ámbár az 1-ső osztrák hadtest még nem érkezett meg, követé e visszavonulási mozdulatot, miután a menekvő huszárokat osztrák lovaságnak nézte, s magát az által megkerülve vélte.

így Haynau július 1-jén nemcsak a Concó vonalt szánhatta meg ellenállás nélkül, hanem előcsapataival a terjedelmes erdőségeket és falvacskákat is a patak jobb partján.

Görgey Győr elvesztése után közvetlenül tudata ezt K oszthtal, megmondá neki, hogy ő Buda-Pestet nem fődözheti, s tanácslá neki, hogy menjen Nagy-Váradra, ha, mit jobb szeretne, Komáromba nem akarna jönni. Görgeynek, sokszor említett terve szerint, szándoka volt Komáromnál megállani, s innen

az osztrákokra csapást csapásra intézni; lehetségesnek, ha nem is valószínűnek tartá e mellett, hogy Wysocki is hozzá csatlakozik.

Kossuth, valamint az oroszok bejövetelénél imádságokat s búcsújárásokat rendelt el, s képzeletében a népet minden megengedett, és meg nem engedett eszközzel a haza védelmére fölkelni látta: elhatározá szintén a helységeket elpusztítani s fölégetni, s minden készletet megsemmisíteni azon vidékeken, melyeket föl kellend adni.

Görgey azon meggyőződésre jutott, hogy mindez nem használhatna semmit, s nem ütközhetni meg rajta, ha meggondoljuk, hogy néki valódi sikerhez többé egyáltalán nem volt reménysége sőt vezéreszméje nem egyéb volt, mint a dicsőséges bukás. Legalább hát ne pusztíttassék el még hozzá az ország is, ne fosztassák meg polgár, pór, saját szorgalma gyümölcseitől.

Midőn tehát június 30-án Ácson polgári biztosok jelentek meg a kormánytól, a falut fölégetni, Görgey ezt megakadályozá, s szenvedélyes fölindulással ült le Kossuthnak írandó: ő nem a kormányért, hanem a nép érdekeért küzd; ez utóbbiért egy pillanatig sem késnék a fegyvert is letenni. Egy szóval Görgey fölmondott a kormánynak.

Ugyanaz nap azonban, tehát mielőtt ez írás Kossuth hoz juthatott volna, megjelentek Komáromban Csányi László s Aulich és Kiss Ernő tábornok kormánybiztosok. Ezek tudára adák Görgeynek, hogy a miniszteri tanács elhatározá, miszerint a főszeregnek gyorsan Budára kell vonulnia, hogy Pesten át Wysockival egyesüljön, s a délt oltalmazza, ahol most a Tisza és Marosra támaszkodva az összes erőket összpontosítandják.

Ha előbb, április végével, május elején, legfőlebb még június elején oly elosztása a csapatoknak, miszerint összpontosítás által egy ponton túlnyomóságra jussanak, a magyaroknak valódi előnyöket ígérhetett vala, most már nem agy állt a dolog. A 2 ellenséges sereg, az osztrák és orosz, oly közel voltak egymáshoz, hogy kezet foghattak egymással s csak is a magyar haderőnek megoszlása, kettőzött tevékenység által támogatva, hárihatta talán még el e mozzanatot. Görgey nézeteivel a kormányrendelet egyáltalán nem egyezett össze. Elte-

kintve attól, hogy még mindig gyanítá, miszerint neki csak a részt Törökországba kellene a kormány számára nyitva tartania, meg vala győződve, — s méltán, — hogy Komáromnál még legtöbbet lehetne kivinni. De miután oly férfiak, mint *Aulich*, *Kun Ernő*, *Csányi*, kik iránt őszinte becsilléssel vala, könyörgenek neki, hogy áldozza föl saját véleményét oly pillanatban, midőn mindenek fölött egységre van szükség, — engedett, s megígéré, hogy a kormányrendeletnek engedelmessékedni fog, s a Duna jobb partján Budára vonuland. Azonban, tévé hozzá rögtön, július 3-dik előtt nem hagyhatja el Komáromot, s akkor is csak azon föltétel alatt, ha Görgey Ármin és Horváth, portyázó csapataikkal a komáromi őrséghez csatoltatnak.

E válaszszal a 3 küldött elhagyá Komáromot.

Ha akaratlanul is, itt azon kérdést kell tennünk, hogy miután Görgey elutazását Komáromból július 3-ára vélte halasztandónak, nem számolt-e arra, hogy az események, azaz az osztrákok előnyomulása csakhamar lehetetlenné fogja tenni ezen elutazást? S minden valószínűséggel erre igennel, kell felelnünk.

S Görgey várakozása, melyet föltételeznünk kell, beteljesedett.

Június 30-ka óta a 8-dik hadtestnek 4 zászlóalja álla az elsáncolt tábor jobb szárnyán a monostori 1-ső, 2 dik és 3-dik számú főmunkálatokban s az ezek előtti nyílt védművekben; a 7-dik hadtest a 4-dik — és 7-dik számú sáncokat, Új-Szőnytól nyugatra, a 3 dik hadtest pedig a 8-dik — 10-dik számú keleti sáncokat s a hídfőt tartá megszállva, a 2-dik hadtest az elsáncolt tábor belsejében tartaléknak maradt.

Haynau elhatározá, július 2-kán az elsáncolt tábor ellen nyomulni, hogy ezt lehető közel bekerítse, s egyszersmind az ellenség előtt az esztergomi postautat, Ó-Szőnynek, vagy valami más pootnak megszállása által, a hídfőn alul, — elvágja. Támadás az elsáncolt táborra az egyes hadtesteknek egyenesen megtiltatott. Csak ha a magyarok sáncaik előtt fogadnák e a csatát, volt szabad abba ereszkedni.

Új-Szőny falván keresztül, a hídfő körül, a sánc-táboron

belül visz a postaút Ó-Szőnyre. Ha az ember a tábort a postaúton nyugatra el akarja hagyni, agy ez a 3-dik és 4-dik száma hadi művek között történik; 5000 lépésre ezektől az ácsi erdő szélét érni, mely éjszak-nyugati irányban a Dunáig nyúlik, s melyből egy kis rész még a postaúttól délkeletre esik; 9000 lépésnyire a sánctábortól a postaút a Conco patakon visz keresztül, s annak bal partján mindjárt Ács falvába lép.

A postaútból, amint az a sánctábort elhagyja, egy másik, a Duna-út ágazik ki, mely a folyam mentében fölfelé, a Monostor mellett halad, s az ácsi erdő legéjszakibb részén keresztül mintegy 10,000 lépésnyire a sánctábor szélétől eléri a Conco-patakat.

A Monostor és az ácsi erdő között, mintegy 5500 lépésnyire a sánctábortól, fekszik, a Duna-úttól délre, az ácsi erdőtől egy keskeny földszalag által elválasztva, — egy kisebb berek, a Megyfa-erdő, e magaslaton a Duna- és a postaút a Conco-pataknál valamivel több mint 4000 lépésnyire —, miután a a postaút még egy kanyarulatot tön délre, meg ismét nyugatra, — ugyanoly távolságra vannak egymástól. A Megyfa-erdő legdélibb szögellelte még 1350 lépésnyire esik a postaúttól.

Dél felé, mindjárt a 8-dik számú sánc mellett a tábort egy út hagyja el, mely 8000—9000 lépésnyire a sánc szélétől, Pusztá-Csém falvacskája alatt, ezt nyugatra hagyva el, a sánctábor szélétől 12,000 lépésnyire Kis-Igmándot, s 15,000 lépésnyire a Goncónál Nagy-Igmándot éri. Félútnyira Pusztá-Csém és a postaút között az erdő mellett fekszik Pusztá-Harkály falvacskája.

A 8-dik és 9-dik számú sáncok között föl mintegy délkeleti irányban, 5000 lépésnyire a sánctábor szélétől az ószőnyi szőlők alatt, melyek keletre maradnak tőle, — a mócsai ut halad. Ez Mócsát a sánctábortól mintegy 11,000 lépésnyire éri. Mócsa falva alatt éjszakeleti irányban egy jelentékenytő, a Kerek-tó fekszik.

Az egész terület, mely itt szóban forog, dombos, s árkok által sűrűn át van szeldelve; az említett erdőkön 8 az Ó-szőnyi és a Monostor melletti szőlőkön kívül nagyrészt gabnával van

bevetve, mely ezen évszakban elérte magassága tetőpontját, s fölötte gátolta a kilátást.

Július 2-dikán reggel 5 órakor a 4-dik osztrák hadtest, a dispositióhoz képest Igmándról Pusztá-Csémnek Pusztá-Harkályra vonult elő; Csémtől jobbra az igmándi úton a Bechtold-lovasosztály, s a mögött a csémi magaslatokon a Paniutine-osztály fejtekezék ki.

Mihelyt e csapatok állást foglaltak, balra tolok az 1-ső hadtest Ács- és Lovadról az erdőkbe mozdult elő Új-Szőny felé, s jobbra tőlök a 3-dik hadtest, a Gerstner dandárt hátrahagyva Kis-Bírnél, — Nagy-Igmándra ment, ott egyelőre tartalékot képzendő.

Úgy 8 óra felé az osztrákok mozdulatait észrevették a sánctáborból.

Leiningen tüstént kirontást tétetett több század huszárral a sánc tábor bal szárnyából; a Bechtold-dandár elleneik ment ezeknek, s visszaveté őket, de az üldözésben első hadvonalával, a Simbschen dandárral a sánccok lőtávolába került, s hátrálnia kellett; a huszárok most újonnan kitörtek, de Bechtold második hadvonala visszaverő őket.

Miután időközben a 4-dik hadtest bal szárnyát is több lovas-század és üteg kezdé fenyegetni, a Lederer-dandároak oda kellé menüiie, s még tovább balra, a Paniutine-hadosztályának kellé felállania.

Mialatt a 4-dik hadtest előnyomult, belőle a Benedek-dandár Ó-Szőny ellen küldetett, hogy azt foglalja el s szállja meg, a Simbschen-dandár támogatandó volt Benedeket. Ez valóban visszanyomta a sánccokba a 3-dik hadtest előre mozdított hadosztályait, s dél felé megszállá Ó-Szőnyt.

Az első hadtestből a Sartori-előörs-dandár a Megyfa-erdőben korán reggel magyar csapatokra bukkant, melyeket csakhamar kiugrasztott; az 1-ső hadtestnek többi dandárai ellenállás nélkül érték el az,ácsi erdő keleti szélét.

Midőn most 8 órakor a 4-dik hadtest, előnyomulását a harkályi magaslatokról megkezdette: ekkor Schlick az Iső hadtestet előbb léptette. Bianchinak követnie kellé a Sartori dandárt Relgchach Bianchitól balra átkelt a Goncó patak alsó

folyásán egy Biragoféle hídon, jobbra Bianchitól a Lndvig-lovas-dandár vonult; Schneider egyelőre tartalékul maradt az ácsi magaslatokon.

Reischach csakhamar közelében volt a monostori nyílt elősáncoknak. Ebből heves fegyvertűzzel fogadtatva egy röppentyű-üteget vőn elő, mely oly hatalmasan működött, hogy a 8-dik magyar hadtest zászlóaljai, melyek itt a sáncokban álltak, megkísérlek azt kirohanás által nyakukról lerázni. Azonban a kirohanás visszaveretett, Reischach a hátrálókat nyomban követte, hatalmába keríté az elősáncokat a homokhegyen, s saját ágyúikat a futó magyarokra irányzá.

Dél felé tehát, nevezetesen Ó-Szőny megszállása által is el látszott érve a cél, melyet magának Haynan július 2-dikára kitűzött. Ő tehát parancsot adott az elszállásolásra. A 4-dik hadtest menjen Mocsara, Benedek tartsa megszállva Ó-Szőnyt, a Paniutine hadosztálya Pusztá-Csémnél, Schlick pedig az ácsi erdőben üssön táborn, Bechtold végre menjen a 4-dik hadtest után Mocsara.

Azonban a dolog egész más fordulatot vőn, s a harc megújult-

Klapka egy rövid szabadsági utazásról visszatérván Pestre, július 2-dikán reggel Görgeyhez ment. Az utósó eseményekről beszéltek, s Görgey, mégsem hagyhatván föl bűvóskájával, épen arra tévé figyelmessé Perceit, hogy ő könnyen meggátoltathatik Budára vonulásában, miután Haynan utósó mozdulatai oda mutatnak, hogy Haynau támadást szándékozik intézni az elsáncolt táborra, s ezt szégyen gyalázat nélkül csaknem lehet az ellenségnek csakúgy könnyen átengedni sőt védelmezni kell, — midőn az ágyúk a Duna jobb partján a sánctábornál megszólaltak.

A 2 tábornok csakhamar átment a Duna-hídon, s a hídfőn és Új-Szőnyön át Igmándnak tartottak. Jelentés a csapatparancsnokoktól a közelgő csatáról nem érkezett, midőn Görgey szállását a Duna-híd közelében, elhagyták. Útközben megegyeztek abban, hogy Görgey a jobb, Klapka pedig a bal síárny vezényletét vegye át. Az elsáncolt táboron kívül eszerint elváltak, s Görgey a homokhegy, Klapka pedig Ó-Szőny felé lovagolt.

Midőn Görgey az ácsi posta-úton túl vala, egy menekvő csapat-rajjal találkozott, a 7-dik hadtestből, melyet reggel Pöltenberg az ácsi erdő felé mozdított elő, s most Schlick jobb szárnya elúzott; a homokhegy felé mindinkább szaporodtak a futamodok, s midőn Görgey őket föltartóztatni igyekvék, a Duna-partra vivő lejtőkön bocsátkoztak le, a folyam keskeny szélén a sánctábor oltalma alá jutandók. Görgey megelőzé őket a sánctáborban, hogy a part-szél hosszában 2 ágyút állíttasson elő, s a futamodókat kartácsokkal fogadja, mi átal azok ismét fölüzettek a part lejtőjén. Az 1-ső és 2-dik számú sáncok mögött huszároktól fogadtattak, kik őket összeszedek.

Midőn Görgey az említett célból a sánctáborba ment, a Monostoron levő elő-művek még a magyarok kezeiben voltak, de midőn visszatért, épen elfoglalta már Reischach e műveket, s azoknak ágyúit a futó őrségre irányozta volt, melyet nagy nehezen bírtak a huszárok összetereelni.

Az egyáltalán Görgey szándéka ellen volt, hogy reggel, midőn az osztrák támadás kifejlődött, az osztályparancsnokok a táborból kirohantak.

Ellenben nem is akará a művek egyikét sem az ellenség kezei között hagyni. Minthogy a 7-dik és 8-dik hadtestbeli csapatokkal egy eleve semmi okosat nem leheté végrehajtatni, Rakovszky őrnagyot vette elő, a 48-dik honvéd zászlóaljjal a 2-dik hadtestből, s meghagyá neki, hogy a Reischach ellenében elvesztett elő-műveket foglalja vissza. Rakovszky előnyomult, s osztályának hátralékát maga után voná.

Pöltenberg is összeszedé a 7-dik hadtestből az összes gyalogságot, melyet csak összegyűjthetett, Rakovszkytól balra az ácsi úton nyomulandó elő.

Reischach azalatt parancsot vőn Haynautól az elfoglalt sáncok odahagyására, s épen ebben járt el, midőn Rakovszky rátámadott, Reischach visszavetettet, s Rakovszky egész osztályával utána eredt a Megyfa-erdő felé.

Minthogy egyszersmind az ácsi úton is jelentékeny gyalogtömeg — Pöltenberg — tűnt elő, Haynau parancsa, a csata félbenhagyatva elveszté érvényét.

Úgy látszott, mintha a magyarok most részökről hatalma-

san támadólag akarnának föllépni, az. osztrákok bal szárnyát vissza akarnák vetni, ezeket Győrrel való összeköttetésük tol elvágni, ezáltal a hídfő és a sánctábor bekerítését lehetetlenné tenni.

Minthogy Reischach nem volt képes Rakovszky ellenében megállani, sőt inkább ettől hovatovább a Concó-pataknak nyomatott, a Sartori-dandár s a Bianchi-dandár egy része balra vonatott, míg Schneidernek az ácsi postaúton az ácsi erdőbe kellé előnyomulnia, jobbra Ludwigrá támaszkodva, a ki az erdő déli kiszögellete 8 Puszta-Harkály között állott.

Ellenök mindjárt Pöltenberg a 7-dik hadtestet vezeti az ácsi úton elő, s minthogy Görgey a szövetségesek jobb szárnyán már semmi csapatot nem vesz észre, miután a Paniutine-osztály s a 4-dik hadtest már fődött táboraikba tértek Gsémre és Mocsara, — ő is kimozdítja a 2-dik hadtestnek még hátralevő részét a sánctáborból. Pöltenberg most tovább nyomulhat balra Puszta-Harkálynak, s a Schneider és Ludwig dandárok mintegy 5 óraker határozottan megfutamíttatnak.

Pöltenberg csapatai megszánhatják Puszta-Harkályt. 2 12 fontos ágyúüteg s az erősítésül küldött Sartori-dandár sem képes a dolgon változtatni.

A napnak, úglálszik, határozottan szerencsésen kellé végződnie a magyarokra nézve. Hanem persze most Görgey egész erejének kifejtésével csak a Schlick hadteste állott szemben, s Haynau még újra jelentékeny tömegeket állíttathatott elő.

Midőn Schlick magát a legnagyobb mérvben fenyegettetve láta, Panintinehoz küldött, s ettől egy ágyúüteget kért; Paniután azonban, mindenkor kész a „megmentésre“, egész hadosztályát ismét fegyverbe állítja a csémi táborban, s vele a puszta harkályi magaslatokra vonult.

Mielőtt ezeket elérte volna, Pöltenberg, aki erejének nagy részét az ácsi erdő és a Paszta-Harkály közötti térségen gytíjté egybe — 8 lovas-századot szedett össze, Puszta-Harkályon át az ácsi út és Ács felé törendő elő, és a Schlick jobb szárnyát a visszavonulástól elvágandó.

E lovasság elő is tört, de előnyomultában észrevette Paniutine mozdulatait, visszatért hát anélkül, hogy földadatát teljesítette volna.

Most előbb a magyarok bal szárnyához kell fordulnánk. Midőn Klapka itt megjöve, Ó-Szőnyt immár Benedek kezeiben leie, egy a magyarokra nézve fölötte kedvezőtlen ütközet következtében. Klapka a 3-dik hadtest összes csapatait a sáncok mögé voná, s eltökélve tisztán védőleg viselni magát, míg a jobb szárnyon történendők okot nem adnak neki ezen magatartás megváltoztatására, — lovasságának nagy részét Pöltenberg segélyére küldé.

Pöltenberg és Rakovszky szerencsés előnyomulása alatt az ácsi erdőben s Pusztá-Harkálynak, 4 és 6 óra között Klapka is megindítá 7 zászlóaljjal Leiningent Ó-Szőny megtámadására, míg a 3-dik hadtest gyalogságának hátralevő része a sáncokban maradt. Leiningen a faluba egy elbarrikádírozott hídig nyomult, itt azonban a támadás főnakadt; a magyaroknak hátrálniok kellé, s Benedek még üldözőbe is vette őket. Egy második támadása a magyaroknak szintén néni ütött ki szerencsésebben. Csak végre egy 3-dik rohamra, melyet Klapka amennyire lehetséges volt, az erőd ütegeivel támogatott, — hagyta oda Benedek Ó-Szőnyt, mire különben az osztrák bal-szárnyon történtek nem kevés befolyással voltak.

Midőn Schlick 4 órakor nagy szorultságba jutott, Wohlgemuth is parancsot kapott, a 4-dik hadtestet Csém és Harkály irányában ismét elővezetni. Wohlgemuth épen megérkezett a mócsai táborba, midőn a fegyvertűz Ó-Szőnynél délután újra elkezdő dött, erre a Benedek támogatására azonnal megindítá a Jablonovszki-dandárt. De alig indult az el, midőn Haynaunak épen imént említett parancsa 6 órakor megérkezett. Most Wohlgemuth a Jablonovszki dandárt visszaszólítá, s Pusztá-Harkály felé készült indulni.

A Simbschen-dandár, mely az ó-szőnyi szőlőknél állott, észrevette a 8-dik magyar lovas-dandár mozdulatát, mely az ácsi út, és Schlick háta ellen volt irányozva. Simbschen tehát, aki egyébként nem volt elfoglalva, dandárát előmozdítá Pusztá-Harkálynak.

Jablonovszki visszahívata, Simbschen eltávozta, Wohlgemuth elvonulta következtében Mócsáról, most már Benedek egészen el volt szigetelve, s Klapka vég-támadása ellenében

akkor, midőn mindezekről már értesülve volt, s elszigeteltségét átlátta, alig próbálhatta Ő Szőnyt megtartani akarni.

A mondottakból kitűnik egyszersmind, hogy 6 éra után minden felől erős tömegek közelegtek a szövetségesek részéről Scblick támogatására, Simbschen, Wohlgenmth, Pániutine.

Midőn Görgey a szövetségesek különböző hadoszlop-éleinek közelgetését észrevette, egyszersmind hírül vevé, hogy Klapka hasztalan igyekszik O-Szőnyt visszafoglalni. Pedig O-Szőny birtoka szükséges volt, ha a Dana jobb partján a sereggel Bndára akarnak vala vonulni.

Görgey, aki a 2-dik és 7-dik hadtest szerencsés működései mellett egy ideig azon gondolkozott, hogy teljes győzelmet vívjon ki, fölhagy e gondolattal; de folytatólagos erős támadásai által a jobb szárnyyal, vissza igyekszik tartani a szövetségesek csapatait Klapkától és Ó-Szőnytől.

Pöltenberggel 24 század huszárt vonat össze, kikkel az Pusztá Harkály és az igmándi út között nyomulna elő.

Pöltenberg előnyomul; ekkor azonban balján megjelenik a Simbschen dandár s rátamad; Pöltenberg huszárainak bal szárnya elszakad; Görgey maga, azt újra előre bírni megjelenik e szárnyon; de míg ő a huszárok vonala elé ugrasztva, ezeknek sapkájával integet, az Összevissza zajló lovas osztályok robajában egy vágást kap födetlen fejére.

Azalatt Pöltenberg huszárainak jobb szárnyát Paniutinénak, aki a Pusztá-Harkálytól délre eső magaslatokat szállá meg, Összes ágyútltegei fogadják, s szalasztják is meg.

Görgey parancsot ad Pöltenbergnek, hogy szedje össze lovas századait, még egyszer ismételni akarja a támadást, s azt nagyszerű tüzértámadással szándékozik összekötni.

Pöltenberg össze is szedi ismét a huszárokat. Mielőtt azonban a készültek az új csatára megtétetnének, már az osztrákok ismét visszavonultak a magyarok lőtávolából; azonkívül az ágyú is egészen elhallgatott Ó-Szőnynél, miből azt következteti Görgey, hogy a helységnek már Klapka kezei között kell lennie, s már esteledni kezdett.

Görgey is, ki különben meglehetősen meg volt elégedve a nap eredményével, abbanhagyá hát a harcot, s a 2-dik és 7-dik

hadtestek osztályainak, melyek részint a Concó patakig hatolták, részint föntarták magokat az ácsi erdőben és Pusztá-Harkálnál, parancsot adott a visszavonulásra, a sánc táborba.

Így végződött ez emlékezetes nap. Az osztrákok halottat 5 tisztet és 131 közlegényt, sebesültekben 28 tisztet és 546 közlegényt, hiányzóban 2 tisztet és 160 közlegényt, összesen 872 embert vesztek; az oroszoknak, kik fennen hirdetek magokat az osztrákok vagy legalább Schlick megmentőinek, veszteségük 4 halottat, s sebesültet 3 tisztet és 11 közembert, összesen 18 embert tön. A magyarok veszteségüket maguk úgy 1500 halottra és sebesültre teszik; a 7-dik hadtest maga 557 embert vesztt.

A szövetségesek részéről július 2-kán este az első hadtest a Sartori dandárral az ácsi erdőben, a Ludwig dandárral Harkálnál, a Schneider dandárral az ácsi magaslatokon, Bianchi Ács falvánál, Reischach a Concó patak előtt, a Paniutine osztály Csémnél, a 4 dik hadtest s a Bechtold lovas osztály Mocsári ál s végre a 3-dik hadtest, mely a csatában nem vön részt, Nagy-Igmándnál állt.

Haynau dispositiói július 2-kán sokrészről megtámadtak, de különösen, könnyen megfogható okokból, az oroszok által; mivel tudniillik nekik Haynau minden ütközetét úgy tesszik föltüntetni, mintha ezek csupán a Paniutine hadosztálya által lettek voltak megnyerve, s annak jelenléte, s erélyes föllépése nélkül, 18 embrenyi veszteséggel, menthetlenül el lettek volna veszttve.

Voltaképen csak az tűnik ki, hogy Haynaunak azon nehézségekkel kellé küzködnie, melyek akármely hadvezér előtt fölmerülnek, aki egy hadsereget, s egy sánc tábor — s több vízmosás — környezte erődöt be akar keríteni, ha nem háromszor vagy többször akkora erővel rendelkezik. Hogy az ácsi erdő egész területét csak az első hadtesttel szállotta meg, az csak dicséretére válik, mert egy erdőre sok csapatot fordítani, valóságos pazarlás. Persze, hogy aztán az erdőben pusztá védelemre kell szorítkozni, s azt a támadásra csak annyiban vehetni igénybe, amennyiben e célra, annak oltalma alatt a hadtömeget észrevétlenül gyűjthet ni össze; s ez ellen nyilvánvaló hiba

követetett el, főleg a Reischach dandár előugrasztása által. Egy másik hiba Benedek elküldése Ó-Szönyre volt. Ez helytelen sokat akarás volt.

Különben Haynau főhadereje a részéről szándékolt ütközetre épen a legalkalmasabb ponton, t. i. az ácsi erdő s az igmándi út között volt egyesülve. Itt a 4-dik hadtest, a Paniutine hadosztály s a Bechtold lovas osztály mellett a 9-dik hadtest is felhasználtathatott, ha csak tartalék gyanánt is. S az erők ez egyesítése, amennyire egyáltalán emberi előrelátás használ, bármely nem Haynau által szándékolt csata esetére is elég séges leende Mert vagy elkövetik a magyarok, maguk lépve föl-támadólag, azon hibát, hogy az ácsi erdőt támadják meg; s ez esetben huzamosan ellent lehete állni nekik, s az összpontosított főhaderővel bal oldalukba lehetett kerülni; — vagy az igmándi úton támadnak a magyarok, ekkor mindig könnyű vala erős homlokzatot állítani ellenükbe, a legkisebb aggodalom nélkül a visszavonulási vonalat illetőleg.

A magyarokra nézve július 2-dika igazi véletlen volt. Az egyes csapatvezéreknek megvalának ugyan utasításaik, de az ügymenet hiányos volt. Amint másutt is megszokott történni, hogy a tábornokok a nyert dispositiókat alig olvassák el, s aztán azon panaszkodnak, hogy nem volt a főparancsnok szándékairól tudomásuk, úgy történt itt is. Az egyes csapatok kitörése a sánctáborból, mihelyt az osztrákok előtűntek, mielőtt szándékukat tulajdonképen napfényre hozták volna, teljességgel ellenére történt Görgey akaratának.

Egy döntő ütközet tervének, — milyenbe a magyarok becsátkozni akartak volna, — amint az Görgey agyában idő folytán kifejtett, nyilván oda kellé irányoztatnia, hogy pusztá demonstriók által, de melyek élénken leendének végrehajtandók, — az osztrákok jobb szárnya erősen elfoglaltassák ést ingerel tessék, mire Benedek el küldetése Ó-Szönyre a legjobb alkalmat nyújtá, aztán pedig Pusztá Harkályra irányoztassék a komoly támadás. Sok erőt fordítani támadólag az ácsi erdő ellen, ez bármely körülmények között sem használandott semmit. Bár mel támadás el fog lankadni egy erdőben, 8 itt mindenkor

föl tartható döntő előnyomulása aránylag csekély erővel is annyira, hogy döntő előny kivívása egyáltalán kérdésessé válik.

A komáromi és Komárom alatti események július 2-től 11-kéig.

Görgey megsebesüléséről a komáromi ütközetben, sok hír és monda szárnyait. Míg némelyek egyszerűen azt állíták, hogy a tábornok egy lovas csata hullámozása közben sebet egy elleneséges lovastól kapta, mások a tettet saját kísérete egyik huszárjának tulajdoniak. Ezek azonban ismét azon véleményre nézve oszlottak meg, vajjon a mythicus huszár saját ösztönéből, talán személyes gyűlöletből követte e el a tettet, vagy a kormánypárttól volt-e fölbérelve, az alkalmatlan tábornokot láb alól eltenni, vagy maga Görgey bérelte e föl őt, hogy aztán vádolnia lehessen a kormánypártot, s a főhadserg rokonszenvét, melyel az különben is ragaszkodott hozzá, még inkább fokozza. Görgey ellenségei között nem kevesen voltak, akik, hacsak sutogva is, ez utóbbi nézetet terjeszték, arra figyelmeztetvén, hogy a tábornok e napon, ki különben a külsőségekre csekély súlyt fektetett, új fényes tábornoki egyenruháját horda, továbbá merész előugratására a huszárok hadvonala elé, s fővegének levételére. S aztán persze az is hozzátétegetett, hogy a seb csekély, s hogy Görgey orvosával egyetértve annak súlyát túlszinli.

Hogyan jöhettek e hírek szóbeszédbe, nagyobbbrészt az előbbiekből derül ki, s most részben még jobban ki fog derülni.

Annyi bizonyos, hogy Görgeynek egyelőre az ágyat kellé őrzenie, s hogy neki minden foglalkozás orvosilag megtiltatott. Klapkának, mint a legközelebbi kor, tábornoknak, — kelle tehát egyelőre a sereg parancsnokságát átvennie.

A legszerencsétlenebb zavarok kora állott be.

Midőn Kossuth Görgey lemondási levelét június 30 kán megkapta, elhatározá őt a főparancsnokságtól visszaszólítani, s helyébe Mészároost nevezni ki.

Az illető rendelkezés július 1-jéről azonnal közöltetett a főszereg összes osztály-parancsnokaival. Klapka a hozzá intézett példányt, a csatatérről 8 egy értekezletről visszatérve, Görgeytől vévé 2-án késő este. Egy külön levélben Klapkához ez föl szövegeztetett, hogy támogassa Mészárost, minthogy Kossuth lehetőnek vélte, hogy Görgey nem fog engedelmeskedni, A hadügy-ministerséget különben megtartandá Görgey.

Mészáros július 2-án minden hihetőség szerint fölötte kedvetlenül, de gyöngye levén Kossuth kérelmeinek ellenállani, egy gőzessel Pestről útnak indult. De midőn a hajó az almási magaslatához ért, s az ágyúszó Ó-Szönyötől egész közel hallszott, azt hívé, hogy Görgey épen Budára készül keresztülmenni, a mint a kormány kíváná, vagy azt véle. Hogy a Duna jobb partját a magyar dunai sereg többé egyáltalán nem használhatja utui, egy szóval ezen ürügy alatt megfordíttatá a gőzöst, s mitsem végezve, visszatért Pestre.

A Klapkához irt magán levélben azt monda Kossuth, hogy Görgeyt azért szólítja vissza, mivel megszegte szavát az iránt, hogy a sereget Budára fogja vezetni. Ez ok nem lehetett a valódi, mert Csányi kormánybiztosnak, Aulich és Kiss tábornokoknak Görgey világosan kimondá, hogy ő július 3-dika előtt nem hagyhatja el Komáromot. Erre vonatkozólag tehát nem lehetett szövegező, ha július 1-jén, midőn a levél Klapkához Íratott, méi? Komáromnál állt.

Az igaz ok az volt, hogy Görgey lemondási levele június 30-káról személyes ellenségeinek, Dembinsky- és Perceinek, kik már régóta sürgölék Görgey visszahívását Kossuthnál, ki pedig az utóbbtól már oly sokat kivett, s kinek már régóta tudnia kellett, hogy az ő és Görgey nézetei messze eltérnek egymástól — víz vala malmokra.

Görgey visszahívása, mely július 3-án a táborban közhírré lön, itt, különösen a 7-dik és 3-dik hadtestnél nagy izgalmat idézett elő, melyet a kormány ellenei, Görgey vak követői és pártja minden módon szítottak.

Klapka első teendőjének tartá, a fényezetődző szakadásnak a táborban elejét venni. Megfontolta, hogy nem tanácsos itten, hol a csapatok egész erejére szükség van, hol a kormány

sem egészen ment a hibától, sem teljes hatalommal nem bír, tizedeléssel, ónnal és lőporral segíteni a bajon. Ő tehát osztályparancsnokait s tábor karának legöregebb tisztjeit július 4-kén reggel hadi tanácsra hívá össze a 8-dik számú redoute-ba. Itt fölszólítá őket, hogy legyenek bizalommal a kormány iránt, hogy Görgeynek lehetetlen két oly fontos hivatalt, mint a főparancsnokság és a hadügyminiszterség együtt sikeresen betöltenie, hogy e szempontból kell fölvenni a dolgot.

Majdnem egyhangúlag oda nyilatkozott a haditanács, hogy a sereg egy vezérhez sem viseltetik oly bizalommal, mint Görgeyhez, s ha ennek hivatalai egyikét már épen le kellett tennie tegye le a hadügyministerséget.

Klapka és Nagy Sándor hát Pestre küldettek, a sereg kívánatait a kormánynak megvinni, míg a tábor fölötti parancsnokságot ideiglenesen Leiningen vette át.

Még mielőtt Klapka és Nagy Sándor a gőzösre léptek volna, három irat érkezett Komáromba, mind a három július 3-káról. Az első Mészárostól Görgeyhez intézve, felszólítá ezt, hogy nyilatkozzék, vajjon akar-e engedelmessé válni a kormánynak vagy sem; ha Pestet 48 óra alatt elérheti, úgy még lehetséges lenne a Dunán átkelnie. Kmety, miután az osztrákok által Komáromtól elvágtatt, Paksra rendeltetett, az Alsó-Dunánál, hol már híd veretik számára.

A második irat Kossuthtól Klapkához volt intézve, ez benne oda utasított, hogy 18000 emberrel maradjon Komáromban, a sereg hátralevő részét Nagy Sándor Pestre vezesse.

A harmadik irat végre Mészárostól Klapkához intézve, csak közelebbi részletezése vala az előbbinek; ha a sereg többé a jobb parton nem jöhetne Pestre, jöjjön a bal parton, s ha Komáromnál kényszerülne maradni, Klapka vegye át annak vezényletét.

A kormány tehát szilárdan ragaszkodott Görgey visszahívásához a hadseregtől. Klapka és Nagy Sándor sietve Pestre mentek, hol július 5-én reggel érkeztek meg. Kossuth megbízásuk következtében ministertanácsot tartott, melyen Mészáros, mint főparancsnok és Dembinsky, főszállásmester minőségben szintén résztvettek.

A kormány és a sereg közti nehézségek kiegyenlítésére nézve abban állapodtak meg, hogy Mészáros tartsa meg ugyan az összes seregek fölötti főparancsnokságot, de Görgey is maradjon meg a fel-dunai hadsereg parancsnokságában, s csak azt kellend neki kijelentenie, hogy a hadügyministerséget leteszi, s Mészárosnak magát alája fogja rendelni.

Ez alkalommal Dembinsky hadi tervét is előterjeszté, mely most a kormány részéről minden határozatnak és rendeletnek alapjává lőn, s abban állt, hogy az összes erőket a Maros és Tisza között kell összpontosítani, s csak innen kell aztán az ellenséges haderő egy része ellen támadólag föllépni. Mint Dembinsky nyíltan megjegyzé, azon esetben sem kell, ha sikerülne a felső-dunai sereget Percel tartalékseregével, melynek alakulásáról már föntebb szólottunk, — ideje-korán egyesíteni, — csapást kísérteni meg e területen az oroszok ellen, hanem dacára annak a visszavonulást a Maros és az Alsó-Tisza közé tovább kell folytatni. Percei, míg az egyesülés a fölső dunai sereggel létre jövendett, csupán demonstrálni fogott az oroszok ellen.

Egy szóval Dembinski a szövetségesekek sokkal túlnyomó erői egyesítésének, a mennyire lehetséges vala, elejét akará venni, s a mellett a hatáskört, melyen a magyarok móg-szabandon mozoghattak, lehetőleg összeszorítani.

Klapka és Nagy Sándor július 5-én délben ismét visszaindultak Komáromba, hol még azon éjjel megérkeztek. 6-án korán reggel aztán Görgeyhez mentek, s Klapka átnyújtá ennek Kossuth rendeleteit Csányi minister egy magán levelével együtt, melyben őt e derék férfiú kérve-kérte, hogy magán érdekekből ne dolgozzék most ellene Magyarország összes erői összpontosításának.

Csak egy pillanatig mutatott Görgey kedvetlen hangulatot Kossuth rendeletei fölött; aztán azonnal megírá kérvényét elbocsáttatása iránt a hadügyministerségből.

Ámbár az orvos megtiltá Görgey vei hivatalos tudósításokat közölni, ő Mészárosnak főparancsnokká neveztetéséről, Dembinsky terveiről sat. egy Pestről jövő tisztől, kinete valami magán tudósítást kellé ő vele közölnie, beszédközben előbb értesült, mintsem Klapka és Nagy Sándor visszatértek volna; s

azonnal el is határozta, csak most maradni meg igazán Komáromnál, s ama működési terveknek kezére nem dolgozni. Még csak az volt hátra részéről, hogy az eszközöket ellentétben a kormány rendeleteivel, megszerezze magának. Így először is megíráskérelmét elbocsáttatja iránt a hadügyministeriumból, hogy mindenki előtt törvényesen biztosítsa magának továbbra is a felső-dunai sereg vezényletét.

Erre még július 6-dikán délelőtt hadi tanácsot tartott szállásán.

Mielőtt az összeült volna, Klapka magához gyűjté az osztály-parancsnokokat, s eléjük adá, hogy immár nagy ideje, az elindulásról gondolkozniuk, s hogy Bayer ezredesnél sürgölni fogja a dispositióknak valahára kiadatását.

A haditanácsban, melyben a csapatvezéreken kívül Bayer is részt vőn, egészen más célt tűzött ki Görgey magának. Ő azpn határozatot akará keresztül vinni, miszerint máradjanak Komáromnál; ezt azonban nem volt szabad nyíltan kimondania. Midőn előadásában eleinte kevesebb megfontolással valódi szándékát felfödözte, Klapka azonnal ellene szegezte magát, s kifejté, hogy most alig gondolhatni többé csatára a Duna jobb partján, hanem az oroszoknak kell neki esni, s azokat megverni iparkodni, kivált pedig az ország erőit egyesíteni. Nagy Sándor Klapka véleményében osztozék. Most azonban Görgey egy kétségbeesett hivatkozást tőn a tábornokok bátorságára: hisz, monda, ő is az Alsó-Dunához és Tiszához akar vonulni, csak az a kérdés, Hogy az utat oda gyalázatos futással biztosít-e a magoknak titokban a Duna bal partján, vagy pedig csata által az osztrákok ellenében, a jobb folyam-parton.

Ezzel Görgey lefegyverzé Klapkát. Nagy Sándor is a jobb parton való áttörési kísérlet mellett nyilatkozott. Csak némi módosítás lőn mégis indítványozva és elfogadva, mely szerint, ha az áttörési kísérlet nem üt ki szerencsésen, a sereg elvonulása a Duna bal partján menjen végbe.

Ebbe bele kellett egyeznie Görgeynek, legalább időt nyert. Most el lőn határozva, hogy július 9-én fog az áttörés megkísérteni, s hogy azt Klapka vezényelje, minthogy Görgeyt még mindig akadályozá sebláza.

A hadi tanács után Görgey állapota megmagyarázható fölindulása következtében jelentékenyen rosszabbult, úgy hogy veszélyesnek látszék, vele-valami fontosat közölni.

Pedig ez fölötte kívánatos lett volna.

Július 6-án késő este egy irat érkezett ugyanazon dátummal Kossuthtól Klapkához, melyben jelenti, hogy az oroszok a Tisza bal partján Debrecennél állanak, s Percei Wysockitól követve a tartalék-sereggel őket Szolnokon át vissza nyomni készül. Erdélyben minden jól megy, dacára az oroszok betörésének. Kossuth biztosan föltéve, hogy a felső-dunai hadsereg július 7-én Komáromot el fogja hagyni. Ugyanazon levélben el lőn rendelve, hogy a politikai fondorkodások szűnjenek meg a hadseregben s a hadi-tanács ezután csak katonai tárgyakkal foglalkozzék. Hogy e tekintetben a hadsereg ellenőriztessék, Ludwig eddigi kormánybiztos helyébe az erélyes Bónis Sámuel államtitkár léptetik, kit illő fogadtatásban kell részesíteni.

Mindenesetre föltűnőnek kell látszania, hogy e parancsok Klapkához voltak intézve, holott a július 5-diki megegyezés szerint Görgey visszahelyeztetett a felső-dunai hadsereg főparancsnokságába. Csak a Görgeyben való bizalmatlanság s nem betegségének tekintetbe vétele dictálhatta Kossuthnak ez írást. Ha csak az utóbbi jött volna nála tekintetbe, az iratot egyszerűen a felső-dunai hadsereg főparancsnokságához címezhetette volna, viselte légyen azt aztán tényleg bárki.

Klapka most először Bayer ezredesnek kijelentette, hogy a sereg tovább időzése iránt Komárom alatt, a felelősséget nem vállalja magára; kérdé hogy lehet-e Görgeyvel egynémely dologt közleni, s fölszolitá, hogy adja ki azonnal a dispositiókat az 1-ső, 3-dik és 7-dik hadtest elvonulására, oly módon, hogy az 1-ső július 7-én viradóra útra kelhessen, a többiek pedig főzés végeztével utána indulhassanak.

Bayer csakhamar kiadá a dispositiókat, a nélkül, hogy Görgeyt tudósította volna.

Július 7-én, reggel 4 órakor az első hadtest kivonult az erődből, a Duna bal partján le Vácra menendő, a beteg Görgey ablaka alatt. Egy az ablakban álló szárnysegédétől vette Görgey e kivonulás első hírét.

Szerfölött fölindulva, hogy a haditanács határozatának ellenére ily fontos rendeletet bocsátanak ki minden tekintet nélkül órá, Görgey megírta a szolgálatból való végleges elbocsátatása iránti folyamodványát. Ennek híre gyorsan elterjedt a hadseregben, s nagy izgalmat idézett elő a 3-dik és 7-dik hadtestben. Pöltenberg és Leiningen Klapkához sietének, s fölszóliták őt, hogy dolgozzék ellene a Görgey szándékának, s fordítsa el a sereg végfelbomlásának veszélyét. Klapka megróttá Bayert, hogy ez Görgeyt nem tudósítja a dologról, holott pedig, úgy látszik, ez képes lett volna e tudósítás vételére. Bayer az orvos rendeleteire hivatkozott.

Ez alkalommal először hallá Klapka azt is, hogy a főbb tisztek nincsenek távol az Asztríavali alkudozás eszméjétől, — amin eddigelé — de persze már többé nem, — Görgey úgy szeretett lovagolni.

Ily körülmények között, hogy legalább a sereg gyalázatos, nieghasonlásúak elejét vegye, tanácsosnak tartáa vezénylői tisztek többségéhez állani, kik az áttörés megkísérlése mellett voltak, a hadi-tanács határozata szerint.

Nagy Sándor, a ki július 7-én Bátor-Reszibe ért s erről Mészároszt értesíté, mire ettől azon utasítást nyerte, hogy 8-dikán Vácra, s 9-én Gödöllőre vonuljon, — most Klapkától azon parancsot vette, hogy forduljon vissza Komáromnak, s ő amily habozó természetű volt, azonkívül tagadhatlanul dilemma között lévén, ez utóbbi parancsnak engedelmeskedett.

Egy küldöttség lőn összeállítva a főbb tisztekből hogy Görgeyt rávegyék, miszerint szándékától álljon el, s vigye továbbra is a felső-dunai hadsereg parancsnokságát vezényletét. E küldöttség ellenében Görgey minden tartózkodás nélkül kereken kimondá, hogy őt követni annyi mint ellenszegülni a kormánynak. Mindazáltal a követség nagyobb része megmaradt kérelme mellett, s Görgey, kinek ez által a sereg vezérei testestül lelkestül lekötötték magokat, megtartá a főparancsnokságot.

Ámde most Klapka a legkomolyabban eltökélte magát, elbocsátatását kérni. Mindig igyekezett ő, az egyetértést a kormány és a hadsereg között föntartani. Most látta, hogy minden hasztalan volt.

Hanem Görgey egy mesterfogással élt, mely már többször, s ekkor is sikerült neki. Katonai becsületénél ragadta meg Klapkát, emlékezteté őt, hogy ő maga, sebe miatt nem vezényelheti az áttörési kísérletet, ezt Klapkának kell magára vállalnia. A komoly összeütközés elől az ellenséggel, csak nem fog megugrani.

Klapka sorsára hagyatkozék, de az egyes vezérekkel megfogadtatá, hogy az áttörési kísérlet után, bármi eredménye legyen is annak, vele együtt a felső-dunai hadsereg egyesítésén a tiszai tartalék-sereggel fognak működni.

Azon szándékában, miszerint az áttérés 9-dikén kísértésék meg, Klapka a központi-hadműködési iroda által lőn megháborítva, mely még többféle ellenvetéseket tudott tenni, melyek nyilván arra voltak számítva, hogy az időt Komáromnál elvesztessék. Görgeynek kétségkívül az vala szándéka ezen idő alatt, miszerint az események csomóját annyira bonyolítsa, hogy ne hagyhassa el többé Komáromot. Azon reményében, miszerint ez neki sikerülend, megerősíték őt különféle levelek Mészárosról.

Egy július 7-dikéről költ levelében ez maga azon tanácsot és parancsot adja Görgeynek, hogy, miután az osztrákok Komárom alatt a Duna jobb partján már megfészkeltek magokat, hát maradjon inkább az egész sereggel Komáromban, s csak 3000 lovast indítson útnak Paksra a déli hadsereghez, kiknek úgy sem veheti hasznát Komáromban.

Erre aztán persze csakhamar egy másik irat érkezett 8-káról szinte Mészárosról, azon hír vétele után írva, hogy a 6-dikai hadi-tanácsban elhatároztatott, a Duna jobb partján az osztrák seregen keresztül törni. Mészáros ebben azt írja Görgeynek, hogy ő személyesen akart Komáromban megjelenni, de ellenséges csapatok Budához közelléte által, valamint az esztergomi híd lerontása által ebben meg lőn gátolva. A budapesti lánchídnak az osztrákok közelléte miatt használatlanná kellé tétetnie, a Duna jobb partján netalán keresztülört magyar hadsereg tehát nem veheti hasznát, hanem meg van parancsolva, hogy a paksi híd, ha Kmety átkeltendett is rajta, megyhagyassék.

Július 9-dikén egy új levél érkezett Mészárosról, a ki már

tudta Nagy Sándor eltávozását Komáromból, s Klapkának nem-bokára aztán meghiúsult szándékát, miszerint a Duna bal partján Komáromból Vácra vonuljanak. E levél, 9-kéről keltezve, Görgeyhez volt intézve. Mészáros komolyan kérde őt, hogy szándékozik-e engedelmeskedni a kormánynak, s akarja-e a hadsereget Pestre vezetni, vagy nem. A bal parton még lehetséges a mozdulat, miután az oroszok állítólag július 8-án még csak Harsányt érték el, Miskolcnál. Azon esetre, ha Görgey a jobb parton vonulna, a hídszerelvény, melynek segítségével Kmety a Dunán átkelt, Bajánál álland. Ott 24 óra alatt híd verethetik. Azonkívül meg vannak a szükséges előkészületek is téve, 15000 embernek átszállítására a Dunán 24 óra alatt, lőszerestül s minden készlettel együtt.

Görgey ez iratot átszolgáltató Klapkának azon megjegyzéssel, hogy e szerint sürgetőleg parancsoltatik az osztrákok mihamarabbi megtámadása a jobb folyam-parton.

Végre még egy irata érkezett Mészáros tábornoknak július 10-dikéről korán reggel, mely szerint július 9-én Jász-Berénynél kozákok mutatkoztak volna. Wisocki a Tisza-vonal védelmezésére Szolnokba vonul, Görgey vonuljon hát mindenesetre a bal parton Vácra, onnan a vasút mentében aztán Szegedre; de ha itt nem találna keresztüljuthatni, vonuljon vissza Komáromba.

Ez irat, mely különben már semmi befolyást nem gyakorolt a komáromi eseményekre július 11-dike előtt, Szolnokból Tolt keltezve.

Görgey jelentéseire a június 28-diki győri ütközet kimeneteléről, s Ludwignak, a fel-dunai hadsereg kormánybiztosának azt közelebről részletező tudósítványaira, melyek még sürgetőbben tanácslik a kormánynak, Pestről menekülni. — Kossuth július 3-dikától fogva az egész ruha- és munitiókészletet, az archívumokat, a fegyvergyárt s a bankjegy-sajtót Pestről Szegedre hordatta, mely a kormány új székhelyéül tüzetett ki, s július 8-dikán és 9-dikén magok a kormány tagjai iselhagyák Pestet, Cegléden keresztül Szegedre menendők. Valamint minden áttétele a kormányzéseknek, úgy ez is ismét némi zavarral és főnmadással volt egybekötve, melyek névszerint a fizetés

hiányában is jelentkeztek, minthogy a bankóprés utaztában nem működhetett;

Most forduljunk az osztrák hadsereghez s nézzük, hogyan tölte ez el a július 2-dika és 11-dike közti időt

A 2-dik hadtestből a Colloredo-hadosztály immár július 1-jén Kőszegfalváig, a Vág-duna mellett, s Aranyosig a nagy Dunánál, mozdítottatott éld a Csallóközben. Eleinte az itt állomásozó magyar csapatok ellenállás nélkül Újfalura és Német Őrsre hátráltak, aztán persze délután ismét előtörték, mire jelentéktelen csetepaté fejlődött. Ennek következtében a magyarok ismét visszavonultak. Az osztrákok most megerősíték Aranyost, s Lovadnál hidat vertek a nagy Dunán, a Német Óvárról magokkal hozott anyagokból. A híd július 7-dikén készült el. Hídfőül még a télen megkezdett hadiművek szolgálhattak, melyeket a magyarok nem dúltak föl, s melyek most nehéz ágyútelepekkel lönek fölfegyverezve. Mindezen intézkedések a legkisebb háborítás nélkül tétettek meg.

A Pott dandár a Vágnál maradt, Szerednél ismét hidat vert, s megszállottá Szemtpét, a Vág bal partján. Később Érsekújváron és Hetényen keresztül Komárom bekerítésére kellé vonulnia, s itt némileg Grabbe orosz hadtestének előcsapatát képeznie, kinek közreműködésére Komárom bekerítésnél az osztrákok még mindig erősen számoltak.

Grabbe hadával június 15-dikén útnak indult Farkasfalváról, s 17-dikén Alsó-Kubinba ért, ahol a Sasz hadosztályát fölváltotta, csupán azon megbízatással, hogy nyugati Galíciát fődözze. Ő Alsó Kubinból több apró hadmenetet intézett Görgey Ármin hadoszlopának egyes csapatai ellen; így június 20-dikán Rózsahegyre csapott ki, melyet rövid harc után megszállott; 22-dikén pedig Parnicán át Turányra, honnan a szucsáni Vág-hídát s Szent Márton helységét elfoglaltatta, mire azonban ismét visszatért Alsó-Rubinra csak Rózsahegyet. tartván megszállva előcsapatával. Nemsokára aztán azon — nyilván a magyaroktól kipattantott bírt vette, hogy 10,000 magyar közelit Beszterce-Bányáról Szent-Miklósnak, a Vág mellett; ennek következtében június 27-dikén egy erős seregosztálylyal fölkerekedett Alsó-Kubinból, de persze már Lucskin megtudá, hogy csak egy

egészen jelentéktelen guerilla-bandával lesz dolga, s minden ellenállás nélkül megszállva Szent-Miklóst, 28-dikán visszatért Rózsahegyre, s onnan Alsó-Kubinra.

Ezen időtájban történt, hogy Haynau seregének zömét a Duna jobb partján összpontosítá s a meglepetett magyarok erőiket, névszerint a Görgey Ármin és Horváth hadoszlopait is, a bánya-városokból s a fölső-Vágtól visszavonták. Grabbénak te hát ettől fogva senki sem állt ellen.

Mihelyt Haynau a fő-haderő összpontosítását a Duna jobb partján megkezdette, minék következtében csak a 2-dik hadtest, Csorich, maradt a Duna bal partján, Haynau valamint Csorich is ismételve fölszólíták Grabbét, hogy vonuljon le Komárom alá.

Ez ugyan nem lőn megtagadva, de hogy nem a legszivebben teljesítetik, könnyen észre lehetett venni; először Paszkiewitsch megegyezését kellé Grabbénak kieszközölnie; aztán ez csak föltételesen lőn megengedve: Grabbe csak annyiban működhetett közre az osztrákok műveleteiben, amennyiben ezt főfeladata, nyugati Gácsország fődözése, megengedendé. Hogy mi ellenében volt nyugati Gácsország fődözendő, azt persze nehéz lett volna megmondani. Grabbe igen veszélyesnek tartá előnyomulni, hacsak Trencsényt a Vág mellett, meg nem szállja. Haynau, hogy ezen Urügyet is eltávolítsa, elrendelte, hogy egy osztrák hadosztály Morvaországból Trencsénybé jöjjön.

Az alatt Grabbe július 3-kán értesült Győr bevételéről; erre 4-kén végre fölkerekedett Alsó-Kubinból s július 7-kén 10 zászlóaljjal, 5 lovas dandárral s 30 ágyúval Körmöcön át Szent-Keresztre érkezett, a Garan mellett, Selmectől éjszakra. Itt azonban azonnal ismét huzamosan megállapodék. Először is a Trencsénybé rendelt osztrák sereg osztály még nem érkezett meg oda; csak 14-kén jött meg; aztán erősítést várt Grabbe, u. m. az 1-ső könnyű lovas osztály dzs. századát, s ez csak 15-kén és 16-kán érkezett Szent-Kereszt alá. Grabbe tehát július 1-dik óta nyugton veszteglett Szent-Keresztnél, s hogy egyáltalán nem vonatott Komárom alá, ki fog tűnni elbeszélésünk további folyamából.

Az osztrák főhaderőből július 2-dik után az 1-ső hadtest az ácsi erdőben s Ácsnál maradt; a 4-dik hadtest Mócsáról

Pusztá-Csémre vonatott, ellenben július 3-kán a 3-dik hadtest a zárvonál jobb szárnyára mozdítottatott oly formán, hogy a Wolff-Veigl-dandárok Mócsánál foglaltak állást, a Dossen dandár a Ficqnelmont dragonyos ezreddel Tatára jött, s egy őrszemet küldött Almásra. A Gerstner dandár Kis-Bérmél maradt, s onnan Moórnak, ki-kicsapott a vértés hegyekbe; a Bechtold lovas osztály a 3-dik hadtest támogatására Mócsánál maradt; a Paniutíne osztály tartalékul állíttatott föl Kis- és Nagy-Igmándnál s egy sereg osztályt küldött Kócsra. A főtüzértartalék a Concó bal partján állt Ács és Igmánd között Új-Majornál. A főhadiszállás július 3-kán Bábólnára, 6-kán pedig Nagy-Igmándra tétetett.

Július 4-dik óta híre futott az osztrák táborban, hogy a magyar sereg Komáromból Vácra készül, a Duna bal partján; Nagy Sándornak valóságos elutazása július 7-kén kinek s melynek sajtóságos viszontagságait már ismerjük, megerősíté e híreket. Egyszersind arról is értesült Haynau, hogy július 6-kán Paskiewitsch megindítá seregét Miskolcra le Pestnek, s igen fontosnak látszott előtte, hogy az oroszok legalább határozottan meg ne előzzék őt a fővárosok megszállásában.

Elhatározta tehát, hogy legalább egy részét a seregnek elindítja Budának, míg a főhaderő még Komárom alatt marad, amíg csak a magyar főhadsereg elvonulása nem fog többé kétséget szenvedni.

Budára a most Bamberg altábornagy által vezényelt 3-dik hadtest legnagyobb részét határozta küldeni.

Július 9-kén egy portyázó csapatnak kellé fölkerelkednie előcsapatképen Mócsáról; 10-kén utána indultak a Veigl- és Dossen-dandárok s Kis-Bérről a Gerstner dandár, mely Moór- és Székes-Fehérvárnak volt vonulandó.

Bamberg elvonulása után az osztrákok ereje Komárom alatt a Duna jobb partján még 63 zászlóaljra, 49 lovas századra és 176 ágyúra ment. Ez az erő azonban csak 34,000 hadképes egyént állíthatott ki. A cholera a csapatok állását rendkívül leszállítá. Az osztrák seregnek ekkor 14,200 (?) —, s a Paniutíne orosz hadosztályának 800 betegje volt.

Ily körülmények között kellé fogadniok a szövetségesek-

nek a magyarok nagy kitörését, mely által ezek utat akartak nyitni magoknak az Alsó-Dunához, amennyiben t. i. előbbi fejtegetésünk után e szóval „akartak“ egyáltalán élni.

A komáromi csata július likén.

Július 10-kén este, miután nemcsak Nagy Sándor visszaérkezett a táborba, hanem Görgey Ármin is oda vonatott, kiadta Klapka, aki a nagy kitörést vezetendő vala, erre a dispositiókat. Lettek legyen ezek bárminők, azt mindenki beláthatja, hogy Klapka nem csügghetett a dolgon egész lélekkel.

A dispositiok ezeket rendelék:

Július 11-kén reggel 7 órára minden embernek készen kell lennie a főzéssel. A tábori kórház szekerein kívül másnak nem szabad a csapatok után mennie.

A Janik- és Bakovszky-osztályok, a 8-dik és 2-dik hadtestből Aschermann ezredesnek, Klapka helyettesének a komáromi vár parancsnokságban — vezénylete alatt, pontban 8 óraker kitörnek a sánctáborból a Duna és az ácsi postaút között a Megyfa — és az ácsi erdőnek, elűzik az erdőből az ellenséget, visszanyomják a Oncón át s e mellett állást foglalnak további parancsokra várván.

Pikety tábornok reggel 7 óraker a 2-dik, 4 dik, 16-dik és 9-dik számú huszárezredet — mindössze 32 lovas századot — a sánctáborban egy osztálylyá egyesíti s Aschermannal egyidejűleg a táborból Pusztá-Harkályra veti magát, hirtelen rohama által az ott állomásozó osztrák lovasságot meg futamltani törekszik, s az erdőt védelő osztrákok jobb oldalának és hátának esvén, az erre intézett rohamon könnyíteni igyekszik.

Pöltenberg fél 9-kor a 7-dik hadtesttel előtör a sánctáborból, az ácsi postaúton nyomul elő Aschermann és Pikety között, támogatja Aschermann támadását az erdőre ez utóbbinak déli, végét támadván meg, s később állást foglal a Concónál Ács ellenében.

Leiningen 8 óraker a 3-dik hadtesttel elhagyja a tábort, az igmándi úton előnyomul s megtámadja Pusztá-Gsémet, ha a jobb szárnyon, tehát Aschermannnál és Piketynél az ütközet

folyamatban van. Ha a jobb szárny szerencsés, úgy szállja meg Leiningen Nagy Igmándot s a Győr-bicskei utat, csapjon ki Csónakon át Bábolnára és Csépre, hogy Tömörd felé összekötésbe lépjen az első hadtesttel.

Nagy Sándor az 1. hadtesttel Leiningennel együtt oda hagyja a táborn, s ezzel egyenlő magasságban s egyesülve kinyomja az ellenséget Macijáról és megkönnyíti a 3. hadtest előnyomulása. Mócsáról kiküld egy osztályt a tatai út szemmel tartására, és serege zömével Tömördre megy, ahol állást rész, Kocsot erős lovas őrséggel rakja meg, mihelyt onnan az ellenség kitisztult. Ha ez az ellenség szándoka, erre Nagy Sándor fog ügyni és fönn fogja tartani a 3. hadtestteli közlekedést.

Tartalékseregül a 3. és 1. hadtesthez Görgey Ármin szárnycsapata rendeltetik ki, a körülmények szerinti használatra. Ha ütközetre kerül a dolog, az ütközet után ugyanazon hadtesttel táborozik együtt, ha nem, úgy Mócsánál.

Ha az ellenség az ácsi erdő és Igmánd közé vették vissza, Pikety osztálya fogja üldözőbe venni, és estve megint a Concóhoz tér vissza.

Eszterházy osztálya a 8. hadtestből reggeli 8 órakor indul el Ó-Szőnyből, Almás felé működik, és estvére megint régi állására vonul vissza. Mindazt, amit ez osztály az ellenségről észrevesz és kitud, azonnal tudtul adja a főparancsnokságnak.

A komáromi őrcsapatok a 10—11-iki éjjelen a különböző sáncokban vesznek állást s az ütközet alatt teljes készületségen tartják magukat.

Minthogy egy egyes hadtest megveretése az egész előnynek megsemmisíthet hozhatja magárai, minden hadtest teljes erejével bontakozik ki, s addig tartja magát, ameddig képes. A Concó vonal megnyerése a fődolog; az ellenség Ácsnál légerősebb. Legnagyobb fontosságú dolog az igmándi országutat elérni; ha ez sikerül, az ellenség központján van átfúrva. Mócsán és Tatában az ellenség leggyöngébb, s oda még segédcsapatokat sem vonhatnak le egy könnyen. Minden málha, kétnapi eleség s a hadszerfőkészlet a győzelem kivívásáig az elsáncolt táborban marad. Minden ember köteles egy adag kényeset és szalonnát magával vinni. A sebesültek és foglyok Komáromba szállítatnak.

Ha a terv nem sikerül, mindnyájan az elsáncolt táborba vonulnak vissza.

A főhadparancsnok az ütközet alatt a központon a 3. hadtestnél marad.

Ha a nap szerencsésen tűnik le a magyarokra, a főhadparancsnok szállását Kis Igmándra teszi át, hova esteli 8 órakor minden hadtest és minden önálló osztályból egy tiszt küldendő a további parancsok kézhezvétele végett.

Ez intézkedések kritikája legnagyobb részt abból vehető, amit a jul. 2-iki eredmények mérlegelése alkalmával mondtak.

Az összes erő, melyet a magyarok a jul. 11-iki támadásra fordítottak, alig tett többet 40,000 embernél.

A szám tehát egy kissé nagyobb volt, de mindamellett oly jelentéktelen, hogy a sikernek első föltételét még mindig a csapatoknak egy kis homlokzatra összpontosítása képezé; e homlokzatnak az ácsi postaút és az igmándi út közti téren kellett föllátnia. E tér 6000—7000 lépést tesz. Ide 32,000—34,000 embert minden esetre kellett egyesíteni, ha többet nem.

Csak az ácsi erdő ellen kellett volna működni, Ó-Szőnyből Almás felé semmi mozgás nem szükségeltetett; legfőlegb egynehány huszárcsapat elég volt volna. Épúgy fölösleges rendszabály volt Mócsa ellen egy egész hadtestet állítani föl; e hadtest sokkal sikerebben követhette volna a fővonal bal szárnyát az igmándi úton tartalékul. Itt sokkal jobban támogathatta volna a bal szárnyat az osztrákoknak netán Mócsa felől intézendő támadásai ellen, mint magáról Mócsáról, adandó alkalommal magát a támadó sereget is megerősíthette volna.

De mégis minden oda ment ki, hogy az osztrákokat határozólag megverjék, oly határozólag, hogy ezek Győr felé kényyszerüljenek visszavonulni. Csak ez által nyílhatott a magyaroknak tér Paksra és Bajára vonulásukat minden veszély nélkül megkezdhetni. És hogy e tért megnyerhessék, ez volt tulajdonképpen célja a csatának. Határozó győzelmet pedig csak a magyar erők egyesítése által lehetett kivívni, és pedig az osztrákok bal Szárny elleni egyesítés által, természetesen nem a legszélső bal szárny ellen, mert ez esetben az erdő ellen kellendett táma-

dást intézni, melynek sikerét nem lehetett eleve tudni. Az osztrák bal szárny fölötti győzelem által a jobb szárny is meg volt törve Mócsánál és a Duna mellett, és önként vissza kellett vonulnia.

Az egyesítés helyett azonban az elsáncolt tábor körül a magyar erők ugyanazon szétosztásába találunk.

A vonal a Dunától a Megyfa erdő fölött Pusztá-Harkály, Pusztá-Csém és Mócsán át ismét a Dunáig Ó-Szőny alatt 30,000 lépésnyi kiterjedésű, úgy, hogy a magyarok minden 3 lépésre 4 embernél többet alig használtak, míg a csapatok másképi elosztásánál minden 3 lépésre 18 ember szükségeltetek. S így az elhelyezés már csirájában elfojtott minden sikert.

Júl. 11-ének reggelén sűrű köd terült el a láthatáron, mely erős esőbe ment át csakhamar. Ez kedvező volt a magyarokra, hogy elsáncolt táborukból észrevétlenül törjenek elő és még lehetőbbé tette az osztrákokat meglepni.

Nem a kitűzött órában, hanem csak 9 óra felé kezdtek kivonulni a táborból, mert a löszertartalékra várakozni kellett.

Az első ágyúlövések Ó-Szőny és Almás közt, Eszterházy és Wolf egy dandára közt dördültek el délelőtti 11 órakor. Wolf dandára erre Mócsától éjszakra csatarendbe állott és erősítést küldött Naszályra Almástól délkeletre. Hogy e dandár semmi nagyobbat nem tehetett, magától érthető.

B e c h t o l d, kinek lovas osztálya a csapat levonások után még 23 századdal Mócsától délnek állott táborban, Ledérr osztályát jobbról, S i m b s c h e n-ét balról küldötte Wolf segítségére.

11 óra után nem sokára a magyarok jobb szárnyán is megkezdődött az ágyútűz, ahol Aschermann az új-szőnyi szőlőkön keresztül és attól jobbra a Duna mellett az á c s i erdő ellen nyomult előre, rövid ágyúzás után megtámadta azt és az osztrákok előőrseit, kiket S c h n e i d e r vezényelt, visszaveté.

11 ½ órakor kapta H a y n a u Nagy-Igmádon az első jelentést az ütközetről, mely a jobb szárnyon Almás felé beállott. Azonnal a csata színhelyére sietett és megparancsolta, hogy a Paniutine osztály Pusztá-Csémre, a 4. hadtest pedig attól balra a Harkálytól délnek eső dombra nyomuljon elő.

Pikety haszár osztályával ép akkor, midőn Aschermann az ácsi erdőt megtámadta, Pusztá-Harkály ellen ment, melyet Jablonovszky dandára tartott megszállva, mely ezenkívül az ácsi erdő déli végét is fődőzte. Talán kivethette volna Pikety egy gyors támadás által Jablonovszky dandárát Pusztá-Harkályból, és ezáltal a Concóhoz nyomulva előre, az ácsi erdő elvételét Aschermann által, és a 7. hadtest élét hgy segíthette volna, hogy a magyarok hirtelen az erdő nyugoti részéhez érve inkább védőleg, mint támadólag léphettek volna föl. Talán de soha sem volt jó ilykép önállósítani a lovasságot, és Pikety is valóban homlokzata elé vonatta az ágyúkat és hosszadalmas tüzelést kezdett Pusztá-Harkály ellen.

Déli 12 órakor közeledek a 3. magyar hadtest az ez időben gyengén őrizett Pusztá-Csémhez. Azonnal elvéte-tett. Most azonban Herzinger egész osztálya is ide vonult és visszavette a helységet, mert a 3. hadtest zömé annak idejében nem támogathatta kellőleg annak elejét

Benedek dandárának azonnal Pusztá-Harkályra kellett küldetnie, hogy Jablonovszky dandárát fölváltsa, a mely Pikety útegeinek tüzetől ép oly sokan szenvedett, mint Ludwig dandára, mely balról jött Jablonovszky segélyére. Ludwig csak hamar visszavonult a tűzből, Jablonovszky csak akkor, midőn Benedek megérkezett, ki délről közeledek Pusztá-Harkályhoz, hogy e mögött dandárát újra egyesítse.

A 7. magyar hadtest majdnem egészen elfecsérelte erejét az ácsi erdő déli részének sikertelen megtámadásaiban, majdnem egyedül a Jablonovszky dandárához tartozó Nassau ezred 1. zászlóaljától és Schneider dandárának egyes osztályaitól fön-tartva.

Midőn Klapka Pusztá Csémet elvesztette, újra támadást intézett ellene, mire jelentékeny számú tüzérséget vont a 3. hadtest elé. Egy órai tüzelés után Klapka újra rohamot fúvatott és 2½ órakor délután megint Pusztá Csm birtokában volt. Herzinger osztályának jobb szárnya a 4. hadtestből teljesen visszaszórhatott, és úgy, mint itt, az ácsi postaúttól éjszakra az erdőben a magyarok ez időtájt teljes előnyben voltak.

Itt Schneider dandára teljesen kivettetett az erdőből, és csak az erdő mögött szedhette megint össze magát

As osztrák vonal homorú ívet képezett, melynek bal szárnya a Concó vizéig, az ácsi erdő éjszaki része mögé terjedett, melynek jobb részén Paszta Csémtől nyugatira szorított, és a melynek legkiállóbb pontjait Paszta Harkálnál Benedek dandára, az ácsi erdő déli részén pedig Jablonovszki dandára képezé.

Míg Schneider az ácsi erdőből lassankint kiszorított, Schlick az 1. hadtestet fegyverbe állította és az erdő visszafoglalására szervezte.

Bianchi az Ács előtt fekvő erdőrészhez nyomul, jobb szárnyához csatlakozik Schneider a postaút mellett, mihelyt dandárát összegyűjthette, mindkettőjüket pedig tartalékul Sartori követendi.

Balra a Duna mellett Reischach az ácsi erdő éjszaki végén keresztül a Megyfaerdő ellen nyomul és egy századot küld jobbra Bianchival föntartandó a közlekedést. Kezdetben a magyarok, Aschermann és Pöltenberg a Sohliek hadtestnek vitézül ellentállottak. Bianchi és Schneider háromszor támadják meg az erdőt és háromszor veretnek vissza, de a negyedik támadásnál a magyarok valamennyi ponton tágítanak, úgy hogy csak az erdőtől keletre szedhetek magukat össze. Itt elővonják ágyúikat, hogy az osztrákok bevonulását az erdőbe megakadályozzák. A főágyúartalékból három üteget küldenek Schlick erősítésére, mi által az osztrák tüzérség oly túlsúlyra emelkedik, hogy 5 óra felé Aschermann és Pöltenbergnek az el-sáncolt táborba kell visszavonulniuk.

Puszta Csémnél, miután ezt Leiningen Herzinger osztályától megint visszavette, szünet állott be; Klapka egyrészről Pikety, másrészről Nagy Sándor előnyomulására várakozék hasztalanul....

Pikety ép ekkor már majdnem minden lökészetét kilőtte, anélkül, hogy egy lépést is tett volna előre; a mi természetesen nem is következhetett be, ha Benedeket előbb teljesen visszaűzni akarta.

Nagy Sándor az 1. hadtesttel Mócsa felé egész az

ó-szőnyi szőlők magaslatáig nyomult előre, itt azonban jónak látta megpihenni, miután lovasságát a tüzérség első vonalába állítván, gyalogságát e mögé rejtette el.

Ennek az a hatása volt, hogy Bechtold lovasosztályát egy kissé hosszabb ideig tartotta távol Mocsánál, mint egyébként történt volna.

Bechtold a maga részéről 3 lovas-századdal alig hogy az a l m á s i csatát megkezdte, oda jött cirkálni. E közben jött Haynau parancsa, hogy a lovasosztály Mocsárei, Pusztá Harkály felé a Pusztá Csémnél küzdő magyarok, Leiningen bal szárnyára rontson. Ez nem történt meg. Végre délutáni 3 órákor megérkezett Bechtold cirkálásából. Ezt csakhamar a. Haynau-féle parancs ismételtetése követte. Most Bechtold Simbschen dandárát Mocsárei balra útnak indította.

Klapka még nem nyomultatta Leiningent Pusztá Csém elé, midőn Simbschen is megjelents épen akkor midőn tf, tőle balra, Igraánd felől megjött a Paniautine osztály is számos ágyúval a homlokozaton. Most H e r z i n g e r is a jobb szárnyat küldve előre újra megtámadta Pusztá Csémet, és rövid csata után kiragadta ezt az ellenség ágyúk túlsúlya és a Paniutine és Simbschen megjelenése miatt elcsüggedt magyarok kezeiből. Leiningen még egyszer megkísérté Pusztá Csémet visszavenni. De nem nyomult keresztül és igen sokat szenvedett a visszavonuláskor az egyesültek ágyútűzét.

Klapka vérmes reménye most meglehetősen csökkent, mindent abba helyezett most már, vájjon nem vívott-e ki jobbszárnya az ácsi erdőnél oly fényes győzelmet, hogy ez által minden már jóvá volna téve. Klapka tehát azon utasítást adta Leiningennek, hogy hadtestét a lehető legjobb fődözetben gyűjtse össze, a mi Paniutine és Simbschen előnyomulása miatt meglehetősen meg volt nehezítve és ő maga is a jobb szárnyra ment megtekintendő dolgok ottani állását. Ide épen akkor érkezett meg, midőn Auchermann és Pöltenberg épen kivonultak az erdőből és ennek következtében teljes v i s s z a v o n u l á s t parancsolt.

Simbschen parancsul kapta a 3. magyar hadtestet üldözni, most Nagy Sándor huszárjaival jobbra fordult és szerencsésen föltartóztatta: Simbschent míg Bechtold Lederer osztályát is

ide nem vonta. Mivel e közben az 1. és 3. hadtest gyalogsága már legnagyobbbrészt az elsáncolt táborban volt, Nagy Sándor is oda vonult vissza. Bechtold osztálya lassan követte ötét egész az elsáncolt tábor ágyúinak löhatáráig.

E s z t e r h á z y értesülvén a dolgok rász állapotáról Csémnél, szintén megkezdette a visszavonulást Almásról.

A visszavonulás minden ponton nagy rendben történt meg, és az osztrákoktól kevéssé akadályoztatott meg. Délután 5 órakor elnémultak az ágyúk; a magyarok reménye teljesen meg hiúsult, a győzelem a szövetségesek kezeiben maradt.

Az ütközet végeztével Schlick az ácsi és a Megyfaerdőben, Jablonovszky Puszta Harkálytól balra, Benedek és Herzinger attól jobbra és e mellett, Puszta Csém előtt Paniutine, Pánni tétől jobbra Bechtold, végre Mócsánál Wolff dandára állott.

Az osztrákok jul. 11-én holtakban 7 tisztet és 116 embert, sebesültekben 24 tisztet és 559 embert, és a megbetegültekben 1 tisztet és 80 embert vesztek. A Paniutine osztály 1 holtat és 25 sebesültet veszett, úgy hogy a szövetségesek összes vesztesége 813 emberre, tehát a haderő $\frac{1}{42}$ részére ragott.

A magyarok összes veszteségüket 1500 emberre, vagy $\frac{1}{27}$ részre teszik.

Görgey elvonulása Komáromtól.

Görgey az ütközetet az elsáncolt tábor magaslatairól nézte. Jul. 11-ke estéjén a legcsekélyebb kísérletet sem tette már a sereget Komáromnál megtartani. Valószínűleg határozotlan leszavazták volna, de mint mondók, még csak kísérletet sem tett. Ő most azon hadtesteket, melyek Komárom őrsegkép nem maradtak hátra, maga akarta átvezetni a Duna bal palijára, Vác felé. A jul. 11. estéjén tartott hadi tanácsban azon terv állítatt föl, hogy egy kis megeröltetett vonulás mellett Vácot és magát a pest-egri országotat is el lehetett érní, és így legfőlebb csak az orosz előhaddal jönni érintkezésbe. Hogy Görgey is osztotta e nézetet, legkevésbbé sem kétséges. Talán ő maga is számított arra, hogy az oroszok elzárják útját, és

így több időre, talán örökre elszakítják a déli hadseregtől, az általa mindenk fölöött gyűlölt Kossuth, Mészáros és Dembinszki egyenes befolyásától.

A mi a Haynautól Buda felé küldött Ramberg hadtestet illeti, erről azt föltételezek, hogy különösen Kmety üldözésével foglalkozik és legfittebb csak egy részével csatlakozhatik a magyarok Vácra érkezete előtt az oroszokhoz.

Abban megegyeztek a hadparancsnokok, hogy nem tanácsos az egész hadsereggel Komáromba zárkózni, hogy itt lő és élelemkészlet hiánya miatt rövid időn csúfos feladásra ne kényszerüljenek; és mialatt utóbbi napokban az osztrákokkal alkudozásokról Görgey értelmében sokfélekép beszéltek, most ezzel is fölhagytak, mivel a dolgok állapota szerint az osztrákok épen semmi hajlamot sem matattak alkudozásokba bocsátkozni.

Klapka kezdetben azon nézetben volt, hogy jó volna a hadsereggel azonnal kivonulni és Komárom parancsnokságával azonnal Aschermann vezérőrnagyot bízni meg. De azon mély bizalmatlanság, mely közte és Görgey közt ez utóbbi időkben bekövetkezék, csakhamar lemondató határozatáról. Előre látta, hogy a sereg levonása nélkül, hogy sok hasznot bajtana, folytonos viszálykodást idézne elő, maga tartotta tehát meg a komáromi parancsnokságot. Nagy Sándornak, a ki szintén mint ő a kormány párthoz szítozott és a kinek hadteste szintén a levonandóhoz tartozék, szívére kötötte, hogy Őrizkedjék Görgey környezetének cselszövényeitől, és hogy tartsa meg a hadsereget lehetőségig azon úton, melyet a kormány kíván.

Jul. 12. G ö r g e y Ármin hadteste, mint előhad elindult Komáromból, ezt követte a 12. és 13. közti éjjelen az 1. hadtest, NagySándor, azután 13-ika reggelén a 3. hadtest L e i ningen, és a 7. hadtest, Pöltenberg, 13-án délben hagyták el Komáromot az utolsó málhaszekerek. Az összes haderő, melyet Görgey elvezetett, alig volt több 37000 embernél.

Ez B á t o r K e s z i n átvonult, melyet 13-kán ért el, és Kövesden át Szobbra vonult egy hadoszlopban; innen 15-én Vácra két oszlopban kellett volna az elvonulásnak megtörténni, és pedig úgy, hogy Görgey Ármin oszlopa és az 1. hadtest, mely mindig éjjel ment, a Duna mellett haladt Zebegény,

Nagy-Maros és Verőcén át Vácra, míg a 3. és 7. hadtest, mely nappal ment, s mely 14-én Damász és Hellenbánál szállásolt, a Mária Nostra hegyeken keresztül balra vette volna útját.

Ezt azért határozták így, mert attól féltek, hogy a Nagy-Marossal szemközt Visegrádnál az osztrákok ágyútelepeket vonhatnak föl és így tetemesen megzavarhatják a magyarok menetelét.

Komáromban Klapka parancsnoksága alatt a 2. hadtest maradt hátra Kászonyi vezérőrnagygyal, 10 z. a., 9 lovas század és 24 táborigyúval, de összesen csak 5200 emberrel; azután a 8. hadtest, Aschermann vezérőrnagygyal, mely tett 12 z. a., 5 lovasszázadot, 24 táborigyút, 1 század utászt, és 8 csapatváltószéket, összesen 10060 embert.

Klapkának tehát összesen 15260 embere volt, ezekhez járult még 3000 újonc.

Klapka összes ereje ez újoncokat is beszámítva 15000 embert tett. Mintegy 300 ágyú állott a sáncokon, és 50 képezte a tartalékot. Puska mintegy 5000 volt kéznél. Teljesen el volt látva mindennemű élelemszerekkel Komárom, mintegy 2 hónapra, de a legszükségesebbekkel 3, 4, sőt 6 hónapra is. Lőpor csak 1000 mázsa volt kéznél, de volt salétromkészlet és a várban magában levő lőpormalom rövid idő alatt tetemesen megnagyította a lőporkészletet.

Osztrák részről R a m b e r g előhadaiból egy oldalcsapat W u s s i n őrnagy vezetése alatt, mely jul. 9-én Mócsa környékéről indult ki, 10 Bicskére, 11-én délutáni öt órakor pedig anélkül hogy ellenségre talált volna, Budára ért.

Ramberg a sereg zömével 10-én Alsó-Gallára, 11-én Bicskére-és 12-n B u d a - Ö r s ö n át Budára ért.

Gerstner Kis - Bérrel Moóron át 12-n ért S z é k e s f e h é r v á r r a, itt egy század őrséget hagyott hátra, hogy az új, népfölkelési készülődéseket megakadályozza, és 13-án M á r t o n v á s á r r a, 14-én Budára jött, úgy hogy itt a 3. hadtest, Wolff dandárát kivéve, mely Mócánál maradt egyesült.

Jul. 12. és 13-án Ramberg, mivel a lánchíd nagy részt használhatlanná vált, 2 z. a.-t, néhány lovasszázadot és egy úteget hajókon szállítatott át Budáról Pestre, hol e csapatok a

Paskievtstől Adlersberg alatt kiküldött kozákokkal találkoztak. Jul. 15-én pedig, midőn a lánchíd helyreállítatott, Ramberg a 3. hadtestet egy z. a. és két lovasszázad hátrahagyása mellett Budáról szintén Pestre vezette.

A Komárom előtti vizsgálódásokból 13-án megtudták, hogy Görgey a Duna balpartján elvonult.

H a y n a u most azon nézetben volt, hogy jó volna az összes hadsereg egy lehető legnagyobb részévei Komáromtól fölkerelkedni és Pesten keresztül a lehető leggyorsabban elérni a déli harcelyet, hova őt Arad eleste, Temesvár szorongása és azon csekély eredmények vonzák; melyeket a bán valójában véghez vitt.

Jul 10-én Haynau írt Paskievitstnek és kifejezte azon véleményét, hogy Görgey a Duna balpartján Vácra fog menni, e mellett kilátásba helyezte azt, hogy ő is fogja majd Görgeyt a lovadi hídon keresztül üldözni a Duna balpartján, míg ezt az oroszok Vácnál megállíthatják.

Jul. 13-án tehát követet küldött Paskievitsthez, hogy vele Görgey valóságos elvonulását tudassa. Paskievitst e tudósítást a jul. 14- és 15. közti éjjelen kapta meg. De ebben már nem beszélt többé Haynau arról, hogy Görgeyt majd a balparton üldözni fogja.

Hogy ez eszme Haynau agyában nem lehetett valami nagyon erős, önmagától kiviláglik azokból, a miket már előbb elmondánk az oroszoktól idegenkedéséről. A déli harctérről érkezett újabb fairek mindenesetre csak megerősíthették eredeti tervében a jobb paron Pesten túl vonulni. Így július 10-én még hihette, hogy Grabbe végre Komárom felé nyomul, hogy e hely bezárolását a Duna bal partján átvegye. Azon hosszas pihenés után, melyét Grabbe Szt.-Kereszt tájékán tartott, alig volt tanácsos rá tovább várakozni. De egyébként is az orosz főhadsereg bizonyára elég erős volt Görgey kicsi erejével megmérkőzni, úgy hogy ez az osztrákok előtt, ha ezek őt Lovadon vonulva keresztül követni akarák a bal paron, oly jelentékeny előnyt nyerne, hogy azon esetben is. ha őt az oroszok Vácnál feltartóztatnák, Losoncon keresztül, a felső Tiszához minden veszélyeztetés nélkül szabad maradna néki az út. De ekkor Haynau az azon nem

igen óhajtott szorosabb szövetségre kellene lépnie az oroszokkal, mely őt eltekintve attól, hogy huzamosabb ideig távol tartana a déli csatatérről, nyilván Paskievits vazalljaképp tüntetné föl, és Ausztriát igen világosan úgy láttatná, mint Oroszország vazallját.

Ha tehát Haynau az első pillanatban komolyan ily nézetnek hódolt is, hogy Görgeyt a balparton kövesse, a min az oroszok is épúgy kételkedtek mint mi, habár mi más okokból, mint az oroszok, kik azt állítják, hogy Haynau mindazt megígérte a mi Paskievichnek tetszett, csak hogy „megmentőjét“ Panninét magánál tarthassa, e nézetet júl. 13-án már teljesen elvetette.

De a Budára vonulás a Duna jobb partján mégis elhalasztott. Magától érthető, hogy Haynau lehetőleg jelentékeny haderővel akart Budára, s onnan a Duna másik partjára jönni. Ha Grabbe Komárom felé lenyomul, legfőlebb csak egy osztrák hadtestet kellendett neki Komárom előtt hátrahagynia. De ha Grabbe nem jön el? Mindenesetre kellett rá néhány napig várakozni.

És ez annyival is tanácsosabb volt, mert Görgey, Vácnál az oroszoktól feltartóztatva könnyen Komáromnak fordulhatott vissza, itt átkelt volna a Duna jobb partjára és ha ott Haynau elvonulása után csak jelentéktelen osztrák erőkre talált, csekély fáradsággal érvényesíthette volna a júl. 11-én hasztalanul tett kísérletét az Alsó-Dunánál Paks vagy Baja felé törni át

Ily módon Haynau Budára vonulása júl. 16-ig elhalasztott. És mivel Grabbe nem érkezett meg, kényszerülve látta magát a 2. hadtesten kívül még az 1. hadtestet, is hátrahagyni az erősség bezárolására. Ha Grabbe lejöné Komáromhoz, vagy e nélkül is, ha határozottan tudni lehete, hogy Görgey nem fordulhat vissza Komáromnak vagy ha más óvatossági intézkedések megtétettek, Schlicknek azonnal követni kellé a főhadseréget Budára.

De mostanra Schneider dandárát Mócsánál, csapatokat küldve Almásra, Tatába és Nagy-Igmándra, Bianchiét Puszta-Gsém és Puszta-Harkálynál, Reischach és Sartoriét Ács előtt és az erdőben, és Ludwigit kinek előőrsi szolgálatokat kellé tennie és vala-

mennyi dandárhoz néhány lovasszázadot küldenie, a fölös tartalékkal P u s z t a - H a r k á l y n á l kellett fölállítania.

A 2. hadtestből Pott dandárának az Alsó-Vágtól azonnal *Hetény* felé a bal nyitra- és dana-part közé kellé előreküldetnie,, míg a hadtest zöme az Alsó-Vágnál és a Csallóközben maradt.

Az 1. és 2. hadtest a lovadi híd által tárták fönn az érintkezést.

Azokból, amiket már előbb Paskievits mozdulatairól, és most egyrészt Görgey elvonulásáról, másrészt Haynaunak Komárom előli eltávozásáról beszéltünk, az tűnik ki, hogy július közepén az események csomója Vác és Pest között bonyolul. Mielőtt azt néznők, mint oldatik az meg, vessük pillantásainkat megint a déli csatatérre Bács-Bánátba, és Erdélybe, hogy megtudhassuk minő eredmények jöttek létre itt jun. közepétől jul. közepéig.

A bács-bánati csatatér eseményei jun. közepétől a bán visszavonulásáig a Duna jobb partjára.

A Tiszt jobb partjának odahagyatása a magyarok részéről és újra előnyomulásuk e partra.

J e 11 a s i c h, mint főnebb mondók a Kátyi győzelmes ütközet és Újvidék megtámadása után elfoglalta a Ferenc-Csatorna vonalát.

A magyar 4. hadtestből P e r e c y osztálya még Ó-B e c s e birtokában volt, a melynél egy hajóhid vezetett át a Tiszán és C i n t u l a dandárát Földvárral szemközt egész a Ferenc-Csatornáig küldötte előre.

A bán most elhatározta, Cintulát és Perecyt állomásaikból elűzni, erre az ó-becsei hajóhidat elrombolni és Bács összeköttetését Bánáttal a magyarok részéről megszakítani.

E célból jun. 24-dik estéjén Dietrich osztályát, a tartalék gyalogságot R a s t i c h alatt és a lovassági tartalékot, összesen 10. z. a. t., 18. 1. sz.-t és 13. üteget Szt.-Tamás ellen gyűjtötte össze, hogy innen a csatorna éjszakai partjára

Ó-Becse felé nyomuljon előre, mialatt a Földvár mellett fölállított Láng dandárának azon parancsot adta ki, hogy Cintulát támadja meg mihelyt a sereg zöme Ó-Becsénél megkezdte a csatát.

Egy éjjeli út által Jellasich jan. 25. reggeli 8 órakor megközelítette Ó-B e c s e sáncait. P e r e c y állomása, a homlokkal nyugatnak fordulva, két szárnyával a Tiszára támaszkodott. Láng már előnyomult a Ferenc-Csatornán, és Cintulával csatára kelt.

A bán most Ottingert Wallmoden és Hardeg vérteseikkel és 9 ágyúval jobbra a Tisza felé küldötte, hogy Cintulát Percy-től lehetőleg elvágja; Lederer 2 századdal és 3 ágyúval még inkább jobbra küldetett Földvár irányában Láng támogatására.

Zöme elé Jellasich 7 üteget vonatott, melyek élénk tüzelést fejtettek ki az ó-becsei sáncok ellen és a melyet Horváth dandára a jobb, Budisavlieviche a bal szárnyon követtek, míg 4 század képezte a bal szárnyat.

Két órai tüzelés után Percy odahagyta az óbecsei sáncokat, de még is egyesült Cintulával, a ki Láng korai támadása elül visszavonult, csak óvatosan üldöztetve ettől, s Ledererrel, úgy mint Ottingerrel találkozott, akik azonban dandárát Láng osztrák dandárának tartották.

Midőn Percy Ó-Becsét föladta, Dietrich benyomult utána a városba, a hol csak jelentéktelen ellenállásra talált. A Tisza balpartján Percy Bánffy osztályával erősült meg és még egy kísérletet tőn Ó-Becse birtokába juthatni, a mely alig látszott komolyan megszállva lenni. S midőn ezt az osztrákok visszaverték, a magyarok a Tisza híd néhány részét eloldották és az osztrákok élénk tüzelést kezdettek e híd ellen, mi által annak több része szétromboltatott, úgy, hogy a híd legnagyobb része elszakadt és a folyam mentében úszott.

Egy gyöngye őrcsapat hátrahagyása után, a mely a sáncok beegyengetése után őt szintén követte, Jellasich megint visszatért Szt.-Tamásra. Összes vesztesége 17 halottat és 32 sebesültet tett. A magyaroké, nyilván nagyjítva 200 holt és sebesültre, 200 fogoly és 2 ágyúra tétetik.

Az ó-becsei ütközet után a Tisza jobb partján magyar készről csak 1500 ember maradt, Bajánál, a Duna mellett és M i h a i l e v i c h dandára, 2000 ember 13 ágyúval, B a j m a k - n á l, Zombor és Mária-Szabadkánál hátra. Mihailevich nem sokára közelebb vonult a Tiszához C s a n t a v é r felé.

A 4. hadtest legnagyobb részével Tóth június 26-kán Hátszegre ment vissza.

Itt Tóth helyett Guyon vette át a 4. hadtest parancsnokságát.

V e 11 e r, a déli hadsereg fővezetője 27. és 28-án megint a Tiszához küldötte ezt előre Török-Becse felé, hogy itt a szétrombolt Tisza hídját helyreállítsa, és ezután Guyonhoz térjen vissza a Tisza jobb partjára.

Jun. 25-én Perlasznál szintén jelentéktelen ütközet fordult elő; és jun. 23. és 25-én Hartlieb alt. Puffer dandárát P é t e r v á r a d ellen működni küldötte ki.

A hegyesi ütközet.

Az oroszok fenyegető előnyomulásánál, s Haynaunak mindig világosabban érezhető túlsúlyánál fogva, melylyel a Felső-Dunánál bírt, az egyik oldalra nézve napról napra sürgősebbé lőn, a déli csatatéren határozó sikert vinni ki, hogy ez által azon harcban, a melynek minden hihetőség szerint délen kellett vala központosulnia, hátát szabadon tarthassa, de másrészt a Duna és Tisza közt az oroszok ellen is valódi csatározást kellett folytatniok. Ehez, Percel tartalékseregéhez Vetter déli hadseregének nagy részét is át kellett engednie; ezzel ellentétben Vetter megerősítésére Kmety osztálya küldetett ki, mely jun. 27 én Ihászynál Görgey seregétől elszakítva és Komáromnál vele nem egyesülhetve most Paksnak fordult a Duna felé, ezt jul. 5 én elérte és 7-én átkelt a folyamon-

Kmety most Kalocsán, Hajóson, Szt.-Iványon, Katymáron keresztül Nemes-Militicsre ment, hova jul. 21-én megérkezett mialatt Zombort egy csapattal megszállotta. Jul. 13-án

azután K e r n y a j a és Sz i v á c felé a Ferenc-Csatornához nyomult elő, hol Guyonnal egyesült.

Ez utóbbi júl. 6-án Topolyánál állott és csapataival Szivác felé száguldozott.

Bajánál Kollmann vezérőrnagy alatt egy kémlő hadtest szerveztetett, hogy a Dunán átkelést lehetőssítse, melynek Görgey is Komáromnál a jobb partra törve át még hasznát vehetné.

Hogy ez időben, mily habozás állott be a magyarok közt a határozatokban, mily folytonos változtatása a terveknek, s mennyire bíztak a reményben, a melyre komolyan gondolkodva nem számolhattak, eléggé kitűnt elbeszélésünk folyamából, mert a magyarok kis körre szorítva oly helyzetben voltak, hogy egy időben több célt kellé szemük előtt tartaniok, ha mégis ki akartak valamit vinni, ehhez járult, hogy Görgey azon terveivel, melyeket függetlenül követett, szintén nehezítette az itteni hadparancsnokságnak működését, a mely egyik nap remélt, a másik nap nem remélt benne, egyik nap azt hitte, hogy a Duna bal partján nyomuland le a Tiszához, és másnap már azt hitte, lehetséges a jobb partra áttörni, harmadnap pedig teljesen azon meggyőződésben volt, hogy mindenesetre Komáromnál kell maradnia.

E közben Kmety megérkezte a Duna jobb partjára, Vetter elérkezettnek látta azon időpontot, melyben a bán ellen erélyesebben léphet föl.

Vetter, ki 8-án főhadiszállását Szabadkán Ütötte föl, elhatározta, hogy működéseit Pétervárad lefegyverezésével kezdendi meg, ezáltal a bán a titeli várba szorítja be, s aztán ezt s beveszi.

A júl. 10-iki terv szerint júl. 14. Guyonnak Földvár, Szt.-Tamás és Verbász ellen látszólagos támadásokat kellett volna intéznie, Kmetynek Veprovác felé nyomulnia és innen 16-éh Kulára és a bán bal szárnyát megtámadni mialatt a Ferenc-Csatorna keleti részén Guyon is komolyan hozzá fog a támadáshoz.

13-án Guyon Hegyes és Feketehegy közt hadtestéből 7—8000 embert egyesített 42. ágyúval, míg a maradék

részint Földvár, részint Szivác felé küldetett ki a Ferencsatornából.

A bának jul. kezdetével 21,00 embere volt a Ferencsatornánál, de melyből legfittebb csak 15,000-nek vehette hasznát. Mivel úgy látszott, hogy Pétervárad cernírozása nélkül is elég erős, Puffer dandára onnét S zt.-T am ás megszállására vonatott le, hova jul. ő. megérkezett. Budisavlievich és Marsaho két dandára Verbászra jött.

Már jul. első napjaiban tapasztalta a bán, hogy a magyarok a Tisza jobb partján jelentékenyen megerősödtek, és hogy tervük Péterváradot megrohanni.

Hogy fontosabb híreket kapjon, jul. 5-én Ottingert Hardegg és Vallmoden vérteseikkel Hegyesre küldötte, és Horváth vezérőrnagyot egy szárny testtel Zomborra. Zombort Horváth ellenállás nélkül elfoglalta, és csak akkor hagyta oda, midőn Kmety Nemes-Militicsre ért, más részről pedig Guyon Szivác felé portyázott. Horváth ekkor Kulára tért vissza. De Ottinger már jul. 5-én Hegyestől éjszakra az ellenségbe ütközött, ettől a helységen keresztül visszavetettet, 6-án aztán újra megtámadtatott s tovább kényszerült visszavonulni.

Jellasich most öt Kis-Kérre küldötte, és ugyanott Rasíich osztályából 3 zászlóaljjal erősítette meg, melyek lóvérről vonattak le. Kis-Kéren Szt. Tamás és Turia helységekre nézve kellett volna neki a tartaléksereget képeznie.

Jul. 10-én azon birt kapta a bán, hogy a magyarok támadó ereje már igen közel áll, és 12-én azt is megtudta, hogy Horváthnak Zomborról el kellé takarodnia.

A magyarok tervei ellenében a bán csak háromfélét tehetett:

először, a Ferencsatornánál maradni és itt várni be a támadást;

másodszor a titeli várba, természetes erősségébe vonatai vissza

harmadszor a Ferencsatornán átmenve a magyarok támadását megelőzni.

A ferenc-satornánál maradni nagyon okosan a légcélsze-

rútlenebbek találta, amit csak tehetett. A csatorna melletti helyzet olyan csekély szenvedő erejű összefüggő vonalak, egyike, amelyek védelmezés közben igen könnyen elforgácsolák az erőket, ez álltai az ellenségnek egy pontom áttörését elősegítik, és egy ponton áttörtve minden erejüket elvesztik. Az oroszok vagy Haynau részéről támogatásra ezek távolléte miatt egyhamar nem várakozhatott Jellasich. A titeli várba visszavonulás ellen annak csekély helyisége szólt, mely nagyobb tömeget nem fogadhatott be, Ha a bán Tittelre vonult vissza, seregének zömét előbb a Duna jobb partjára kellett visszavonnia.

Az ellenség megtámadása, a melynél lehetőleg: egyesített erővel fordulandott a magyarok egy része ellen, legalább sikerülhetett, és lényegesen késleltethette a magyarok tárnádé föléptet. Egyébként, ba a dolog nem talált elsülni, még mindig visszavonulhatott a titeli várba.

J e l l a s i c h tehát támadásra határozta el magát és pedig a h e g y e s i állomás ellen.

Futaknál, Újvidék fölött a Dunán hidat veretett, hogy ggtkség esetében Draskovich dandára, mely a péterváradí hidfő őrzésére a bal parton volt föllállítva, könnyen átjöhessen a jobb partra.

A Ferencsatorna mellett Földvárnál, Sz.-Tamásnál, Verbász és Kulánál 6 z. a., 41. sz. és 18 ágyú maradna őrségül vissza.

A használható tartalék 15 z. a., 22 1, sz. és 79 ágyúval, vagyis 12,000 ember azon parancsot kapta, hogy 13-ika estéjéig Verháznál egyesüljön, hogy innen támadásra készüljön,

13-án esti szürkületkor e csapatok Verháznál a csatorna éjszakai partjára mentek át, és a Hegyes felé törtéendő előnyomulásra következőkép alakultak.

Az élen volt Castiglione lovasdandára a Vall módén és Hardegg vértesezredek; ezeket követték az úton, mely Verbászról Hegyesen át Tapolcára visz az összes ütegek, e tüzérszloptól jobbra Puffer dandára ment, balra Budisav-
l i e v i c h dandára; a tüzérség mögött a gyalogsági tartalék Rastich alatt; a fődözetet 2 sz. száz vértés, a jobb szárny fődözetet a császár dragonyosok ezrede, a bal szárnytő-

dözetet 2. sz. zász vértés 3 ágyúval képezé Horváth alatt, kinek meg volt hagyva, hogy 13-kán esti 9 órakor Kuláról Hegyes felé induljon.

Esti 11 órakor a csapatok elindultak; ekkor jött Lederer vezérőrnagytól Kuláról azon jelentés, hogy erős ellenséges csapatok indultak Sztapárról, (Zombortól délnek) melyet fölgyújtottak, Kucura felé, tehát Jellasich nyomában. És ez így is volt: ez Kmety osztálya jobb szárnyának előcsapata volt Mezséna alatt. E jobb szárnyak 14-én Sztapárra kellett volna mennie, míg Kmety serege zömével, vagy a bal szárnyal Szi-vácnál a csatornán át és Veprovác felé vonulna.

Lederer hozzá érkezett jelentésére Jellasich a gyalogsági tartalékból elvett 3 zászlóalj és ezt R e z n i c e k őrnagy vezérlete alatt Kucurára küldötte. A többi pedig egész csendben folytatta útját. Meg akarták a helységet lepni, ott magukat megerősíteni, mielőtt Guyon tartalékseregét levonhatná és az egyes magyar csapatokat egymásután megsemmisíteni.

3 órára az osztrákok Hegyes közelébe értek, anélkül, hogy addig a magyarok csak egy életjelet is elárultak volna. Horváth e közben a bal szárnycsapattal, Budisavlievichchel egyesült.

A meglepetés sehogy sem sikerülhetett. Mint az előbbiekből már tudjuk, Guyonnak 13-án nemcsak előcsapataival, hanem összes egyesíthetett erejével a-h egyes állomáson kellett lennie, hogy innen 14-kén támadásra induljon a Ferenc-csatorna vonala ellen.

De ezenkívül is igen jól értesült kémjei által Jellasich terveiről és elindulásáról is.

Guyon állását egy mocsáros patak fődözte, mely egy 15 — 20 lábnyi széles mederben a réten lassú hullámokban hömpölyög éjszaknyugatról délkeletnek a Ferenc-csatorna felé. A három helység, Hegyes, Szeghegy és Feketehegy e meder balpartján fekszenek, az első fölül, a másik kettő alantabb; Feketehegy Hegyestől mintegy 7000 lépésre fekszik és Szeghely felényibe lehet a kettő között. A patakon csak az ottani hídon lehet átkelni.

Hegyesnél állott Guyon jobb szárnya, homlokzatán meglehetősen erővel, Feketehegynél balszárnya. Mivel a

Verbászról Hegyesre vivő út délről éjszakkak; a patakmedre pedig mint mondók, Hegyes és Feketehegy közt mintegy éjszaknyugatról délkeletnek nyúlik, láthatni, hogy Guyon jobb szárnya Hegyesnél visszavonva, Fekete-hegynél pedig előrenyomva volt, és ha Guyon az ellenség megtámadására várt, nem volt meglepetve, hanem tervében lehetett az, hogy jobb szárnyával állhatatosan álljon ellent Jellasich homlok támadásainak, de a bal szárnynyál Szeghegy és Feketehegyről támadólag nyomuljon a bán jobb szárnya ellen.

És ezen, már magától a földterülettől előírt terv volt Guyoné és Vetteré is.

Ha Guyont a bán, mint ez vélekedék, csakugyan meglepte volna, ekkor egész egyenesen mehetett volna Hegyesre; ha Hegyest elfoglalta Jellasich, akkor a jobb szárny és a magyarok állása mögött volt. S ezt akkor nemcsak hogy tartani nem lehetett volna, hanem akkor a magyar csapatoknak vagy a Tisza felé kellendett elfutniok, vagy pedig a Hegyesről Ipolyára vivő visszavonulási útért küzdve, egyenkint kellett volna Jellasich kezébe esniök.

Nem lehet betudni Jellasichnak, hogy azt hitte, miszerint terve a magyarok elől el leend rejtve, de azt mindenestre betudni kell neki, hogy seregével, melyben, annak készületlen állapotát tekintve maga sem igen bizhatott sokat, egy sikeres éjjeli támadást lehetségesnek tartott, melynél a magyarok erejét sokkal többre becsülte, mint az valójában volt.

Jellasich, mint mondók, jul. 14. reggeli 3 órakor Hegyes közelébe ért; anélkül, hogy ellentállásra talált volna, anélkül, hogy a magyarok egy életjelet is mutattak volna, de lépteire ügyeltek és Hegyesen, Szeghelyen, Feketehegyen egyszerre meggyújtattak a jeltűzek, melyek Guyon csapatait fegyverre szólíták. Az egész vonalon röppentyűtűz kelt föl, a mely az osztrákokban anyagi kárt ugyan nem igen tett, de mégis azt adá hírül, hogy várakoztak rajok.

E szó, árulás! szaladt végig a bán seregének sorain, oly szó, mely oly fölkelő seregeknél igen gyakori, melyek

jellegével legalább a rózsa oldalakat illetőleg Jellasich csapatai bírtak.

A bán előrenyomulást parancsolt; Ottinger a Castiglione dandárral a bal szárnyat foglalta el, hozzája csatlakoztak jobbra Budisavlievich és Puffer dandárai, mely utóbbi kissé hátramaradt. Az ütegek a z. a. közökben helyezkedtek el; a gyalogság R a s t i c h alatt képezte a második lépcsőt. H o r v á t h két lovasszázadával a legszélső jobb szárnyra küldetett, hol a császár dragonyosok fölötti parancsnokságot is átvette.

Dietrichnek a Budisavlievich és Puffer-féle dandárokkal a homlokokon azonnal Hegyest kellett megtámadnia.

Guyon e támadást heves tűzzel fogadta, mialatt gyalogsága zömét a balszárny felé S z e g h a l o m és Feketehegyre küldötte, honnan ennek Jellasich jobb szárnya ellen kellendett támadólag föllépnie.

És valóban a magyarok bal szárnyukról összes erejükkel, gyalogság és lovassággal törtek ki Puffer dandára ellen és komolyan fenyegették a tüzérségi és lövészeti tartalékot is, agy, hogy ez utóbbinak minden kérdés mellőztével a lehető leggyorsabban V e r b á s z r a kellett visszavonulnia.

A költői kedélyű bán hű maradt jelleméhez. Naiv sokatmondó a tett előtt, azonnal elhallgatott, a mint megismerte, hogy azon hősköltemény, melyet 13 estéjén Verbásznál énekelt csak nagyon tökéletlenül valósítható s így nem gondolt másra, mint a lehető leggyorsabban Verbászra visszavonulni. Szenvedőlegesen jó alkalomra lesni gondolt, de nem következtek be azonnal-

Dietrich ismételve megtámadta a homlokzattal Hegyest, hogy a magyarok erejét az osztrák jobb szárnytól elvonja. De mégis hasztalan maradt minden törekvése Hegyesre bejuthatni. Guyon tüzérsége a kezdetet jól háritotta el, és az előtörő huszások mélyen benyomultak Castiglione lovasai és Budisavlievich zászlóaljai közé.

A bán ismételve megparancsolta, hogy Ottinger egy ezredet küldjön Puffer támogatására a legszélső jobb szárnyra. Ez későn jött, mert Puffer dandárát több z. a. honvéd, kik Szeghely előtt bontakoztak ki, rendetlen futásnak indította,

míg egyúttal más honvéd z. aljak F e k e t e h e g y r ő l azok visszavonulását fenyegették.

Ez utóbbiak ellen a bán 12 tizenhétfontos ágyút állított föl Philippovics őrnagy alatt, melyekhez később még 4 darab, és Horváth alatt 6 század dragonyos és Vértes, és két század járult a gyalogsági tartalék ellen. Fekete azon volt, hogy Puffer dandárát részben egyesíthesse, és alanyival is inkább kiadta bal szárnyának, O t t i n g e r és B u d i s a v l i e v i h nek a parancsot, hogy Verbászra vonuljanak vissza, mivel a Ferenc-Csatornától Cservenka, vagy Kula tájékaról ágytidörgeket hallott.

A visszavonulás a Castiglione vértessedandár védelme alatt, az üldöző Guyonnali folytonos harc között Verbászig megtörtént, melyet még délelőtt elértek; a Marsano dandár 2 zászlóalján kívül, mely Verbásznál állott, az ottani 3 csatornahidoni visszavonulás fődözésére Jellasich még a fönnevő gyalogsági tartalékot és 3 üteget állítatott föl Rastich alatt fődözetül.

Csapatainak maradékával késedelem nélkül tovább vonult vissza Kis-K é r r e. Itt a csapatok két óráig pihentek, mely alatt Riznicek csapata Kucurától és Ledereré Kuláról megérkezett. Ez utóbbi a Veprováczra nyomuló Kmety egyes osztályaival néhány ágyűlővést váltott, a melyet, mint tudjuk, Hegyesnél meghallottak. A bán szerencséjére Kmetynek 14-ére semmi utasítása nem volt Veprováczról kimenni; és ez lehetetlen is lett volna neki csapatainak nagyobb mennyiségét tekintve.

Kisbérrel az Újvidék előtt álló Draskovich dandárához azon parancs menesztetett, hogy a Dana jobb partjára vonuljon vissza, mit azonnal meg is tett.

Azon 2. z. aljhoz, melyek Szt.-Tamás őrségét képezték még Verbászról küldetett el a parancs, hogy Kis-Kéren át menjenek vissza, ép úgy Láng dandárához is, hogy M o s é o r i n r a ménjén és ezt agy, mint Vilovát szállja meg; a 2 z. a. Szt.-Tamásból, Kis-Kértől délre egyesült a bánnal, de Láng dandárát délutáni 3½ órakor, épen midőn a visszavonulási parancsot megkapták, megtámadta a Földvárta küldött magyar csapat és ezt először vissza kellett vernie, mielőtt Mosorinra elindulhatott.

A Verbásznál hátrahagyott utóhadat Guyon először a sáncokba kergette és erősen lövette a magyar tüzéségtől, ez még 2 óráig tartotta magát, s azután szintén Kis-Eérre ment vissza. Reggeli 2 órakor, jul. 15-én ért a bán seregének zöme Kátyra a római sáncok mögé. Az osztrákok vesztesége a hegyesi ütközetben 200 halott és 500 sebesültet, tehát az ütközetben részt vett népség¹/₁₂ részét tévé. Alig fordul az egész magyar háborúban ily nagy veszteség elő; Guyon 81 holtat, 145 sebesültet, összesen 226 embert veszített.

A bán visszavonulása a titeli fensíkra és a Duna jobb partjára.

Jul. 15. reggelén Puffer dandárának, a mely legtöbbet szenvedett, Kátytól K o v i l r e kellett mennie s innen átszállított a Dunán K a r l o v i t z felé.

Ebéd után a gyalogság hátralékának Titelre kellett mennie, Ottinger a lovassággal parancsot kapott, hogy néhány órával később azt Vilovára kövesse; innen a római sáncokig a területet vizsgálja meg és később Guyon összeköttetését Bácscsal, ki a hír szerint Péterváradra fogott menni nyugtalanítsa.

Láng dandára, melyhez egy 12 fontos üteg adatott, Vilovát, Knichanin dandára szintén megerősítve Mossorint szállandotta meg, a gyalogság maradéka magánál Titelnél egyesült, mely ellen a magyarok 14-én Perlasztól szintén tüzértámadást kísérltek meg.

Azon aggodalomban, hogy a magyarok most közvetlen Újvidékre mentek, hogy innen Pétervárad cernírozása végett a Duna jobb partjára törjenek át, mire aztán a titeli fensíkot tökéletesen kiéheztetheték, és mivel, mint többször észrevevők e sík általában nem alkalmas nagyobb csapatok számára táborozási helyül, tehát még július 16-kán Budisavlievich dandára Szalánkemenen át Bukovára küldetett, és ezt 17. és 18-án az egész, gyalogsági tartalék követte mindkét üteggel.

Ennek következtében jul. 18-ától Pétervárad ellen a Dana jobb partján 6 dandár állott következőkép beosztva:

a bal szárnyon Hartlieb osztálya főhadiszállásával Kamenitzon; Mamula dandára Kamenitz körül, Budisavlievich dandára Karakacshegy körül;

a jobb szárnyon Kriegern osztálya főhadiszállásával Karlovicon, Drashovich dandára Vukovac előtt, Pufferé Karlovitz előtt;

tartalékul Rastieh osztálya Vukovacnál.

A zárvonat sáncai Pétervárad felé megszaportáltak és megerősítettek.

Castiglione vértés dandára szintén átszállítottatott nemsokára a jobb dunaparra és jul. 22. Ireg felé Kamenitztól délnek állítatott föl.

Atiteli fensikon Láng és Knicanin dandárain kívül még Marsano dandára maradt Titelnél, nevezetesen a Tisza bal parti hídfő védelmezésére, továbbá Horváth lovasdandára szintén Titelnél Dietrich alt. rendelkezésére, ki a sík főparancsnokságát vette át.

Egyébként a lovasdandából az élmezés végett július 22-kén, a szász vértés ezred szintén a Duna jobb partjára húzódott át.

A bán, jul. 19-től főhadiszállását Rumán, Iregtől délnek ütötte föl.

Miután így láttuk, mint kényszerült a bán támadási irányát abbahagyni, és mikép foglalta el új állását, hogy abban várja be a magyarok támadását, — e támadás eredményét, hogy az összetartozókat ne szakítsuk el egymástól halaszszuk el a következő fejezetre.

A Temesvár előtti események június közepétől július közepéig.

Mialatt a magyarokra mindig sürgösebbé lón Temesvár birtokába jutni, nevezetesen miután az oroszok betörésén sem lehetett tovább kételkedni az országban, hogy az új területet;

alapot az alsó Tisza és Maros közt biztosíthassák, és mialatt Arad eleste, mert új eszközt nyújtott, kedvező eredményt látszott ígérni Temesvár ellen is, Ruk a vina e vár parancsnoka nem kevesebbé kezdte fölismerni e hely megtartásának fontosságát.

Közvetlen Arad eleste után a Temesvár alatti ostromlóserg V é c s e y alatt 11,000 ember, bezárólag 1500 buszárral erősült és 55 ágyúja volt, melyek jul. 4. csakhamar heves bombázást kezdettek meg, mely csekély szünettel jul. 19-éig tartott. Bukavina csakhamar felelt az ostromlók tüzeinek, és a jul. 4—5 közti éjjelen 900 emberrel, két oszlopban a Béga mindkét partján kirohant a józsefvárosi ostrommunkálatok ellen. E kirohásnál sikerült neki 18 ostromágyút, beszögeznie; hasonlóképp egy másik, július 11 éjjelén tett kirohásnál is, melyet 600 emberrel tett 7 mozsár szögeztetett be az ütegekben az új világnál.

E két vállalatnál az osztrákok 49 holtat és 91 sebesültet vesztek.

Jul. 12-én a magyarok Aradról 13 ostromágyút kaptak, úgy hogy ök, mivel az elszögezésen csakhamar segítettek, 13 helyett 68 ágyúval tüzelhettek a vár ellen.

Jul. 14-én érte el a bombázás tetőpontját. E naptól kezdve az őrség már hetenkint csak kétszer kaphatott marhahúst, a többi napon lóhús adatott ki, a mint az ételkészlet hiánya érezhetőbbé vált. Már május 31 én kényszerülve látta magát Rukavina arra, hogy 400 oly lakost, kiknek nem adhatta meg az ételkészletet; a várból kiutasítson; július 1-én még 800-at küldött ki. Ezeket a magyarok visszaűzték a várba. Rukavina szükségből oly szabályokhoz fordult, melyekre minden okos ember az erősebb várak ételkészleténél első pillanatban gondol; Ő ugyanis a testalkatuknál fogva alkalmas egyéneket besoroztatta, úgy hogy a katonai ételkészlettel be kellett érniök, a többit pedig azon különböző munkákra használta föl, melyek egy ily ostromolt várban előfordulnak, bizonyos napidíj mellett, amelyért azok az ételkészlet tárából, a meddig ezekben volt valami, ételkészletet vehettek maguknak.

Mint minden hadseregnél a magyar harctéren, úgy Temesvárott is megkövetelte a július alatt az epemirigy is saját áldo-

zatait naponta, úgy, hogy a csapatok létszáma mindig alábbszállt, és ennek következtében, az elsáncolt tábort is, a mely pedig nagy fontosságú volt, csak lanyhán, t. i. csak a két szárnyon lehetett őrséggel ellátni.

A bombázás és más támadások védelme alatt a fődözött út és az elsáncolt tábor ellen, melyek magától érthetőleg visszaverettek, a magyarok jul. 15-ike éjjelén új heves tüzelést és támadást intéztek a vár ellen új ütegekkel.

Az osztrák és orosz hadsereg közeledtének, és veszedelmes egyesülésöknök hírére azután ájul. 18 — 19 közti éjjelen a magyarok új komoly rohamot intéztek a fődött út ellen, de ez is, mint a többi visszaverett.

Végre jul. 19-én megjelent Kossuth személyesen a magyar táborban, Vécsey hadtestét kétszeres erőmegfeszítésre lelkesítendő.

Az őrség veszteségei a kirohanásoknál történteken kívül, melyekről már említést tevénk, 33 holtat és 78 sebesültet tettek.

Nugent táborszernagy működéseinek kezdete.

Midőn a hadcsapatok működéseiket Magyarország különböző harcterein megkezdették, lassankint a Nugenttől Stájerországban szervezett második tartalékhadtest is kezdett életjeleket adni. E hadtest célja volt a Balaton környékét és az osztrák határszélekről oda vivő utakat eltisztítani és biztosítani, a Dráva és Mura hidait megszállani, azután az alsó Dunához nyomulni, Eszéken keresztül a déli hadsereggel egyesülni és ezt támogatni.

Június elején a hadtest egy osztályból állott, Gr. Schaaigottsche altábornagy alatt, mely Rousseau és Zeisberg dandáraiban, — 7 zászlóalj, 4 század lovast, 24 ágyút, — 8500 embert számlált.

Május közepétől a hadtestnek csapatai voltak F ü r s t e n f e l d e n P ö l l n i t z őrnagy alatt, Nagy-Kanizsán K n e z e v i c h vezérőrnagy alatt, a Muraközben, azután délre a Drávától; K a p r o n i c á n , V a r a s d o n , B a r c s és V e r ö c é n

egy szárnycsapat G o r i z u t t i őrnagy alatt Pozsonyból Soprony és Kőszegen át Szombathelyre ment, hová május 22-én megérkezett; egy más csapat Z w e y e r kapitány alatt Fftrstenfeldről Körmenten át szintén Szombathelyre ment, a hol az előbbivel egyesült.

Gorizutti Szombathelyről Sárváron át Pápára ment. Itt kapta azon parancsot Nugenttől, hogy Lövön és Baksán át Lendvára menjen a Murától északra s ott Knezevichchel egyesüljön, ki a magyar népfölkelés miatt Kanizsát odahagyni kényszerült.

Jul. 12-én, miután Nugent Győr bevételeéről és Haynanak már több szerencsés működéséről a felső Dunánál hirt halott, Knezevichnek július 12-én megint Nagy-Kanizsára és ettől délre Zeisberg dandárának a Murához kellett lefelé nyomulnia. E csapatok nem találtak ellenállásra, mivel közeleddukkor az iharos-herényi és csurgói népfölkelők szétosztak.

Ugyanekkor egy más cirkáló hadtest Dondorf őrnagy alatt Körmenten át Zala-Egerszegre nyomult előre, hova jelentéktelen csetepaték után július 14 dikén megérkezett s másnap Knezevich szintén oda küldött csapatosztállyával egyesült

A 2. tartalékhadtestnek ezek voltak első, — bár jelentéktelen tényei, melyek mindamelllett is az osztrák főhadserg jobb szárnyát és hátát a magyar fölkelő csapatok nyugtalanításai ellenében biztosíták.

Az erdélyi harctéren történt események.

Grotenhjelm betörése Erdélybe s a vallendorfi ütközet.

Láttuk, hogy június 18-án, Grotenhjelm és Lüders hadcsapatai készen álltak Bukovinából és Oláhországból, Erdély északi és déli részére, egyfelől Beszterce, másfelől Brassónál berohanni.

Grotenhjelm június 19-én előhadát Springsfeld alatt Pojana Stampin át előre toltta Mogura hegyére s egy szárnycsapat osztályt, mely 4 zászlóalj, 1¹/₄ század lovasság és 8 ágyúból

állt Pawloff tábornok alatt jobbra Koznára, az országútra, a Szamos völgyébe.

20-án az előhad Marossényig nyomult, a sereg zöme a Ti-buca szorosig, és Pawloff 2 hadoszloppal, az egyikkel Badnán át Illova Mikére, a másikkal Illova Maréra. Ez utóbbi badoszlopnak a nevezett napon egy kis ütközetet kellett kiállani.

Június 21-én Springinsfeld maga is Marossény felé nyomulván, a Túriak hídjánál két magyar zászlóaljra s 3 ágyúra talált. Hosszasan tartó harc után, melyben a sereg zöméből 2 orosz zászlóalj is részt vőn, a magyarokat visszaszorították Tinára, s miután e helyet is körülszárnyalták, a magyaroknak ezt is el kellett hagyni.

Június 22-én Grotenhjelm megtámadta a gyöngé, hanem mégis 12 ágyúval ellátott borgoi sáncokat.

Az első csatarend Springinsfeld alatt 4 orosz és osztrák zászlóaljból volt itt összeállítva 8 ágyúval, a második Samarin ezredes alatt 3 orosz zászlóaljból 4 ágyúval; a kozákok követék* A magyarok cseppet sem akadályozták a szövetségesek előnyomulását s a támadásnak sem álltak valami nagyon ellent, hanem a mint oldalait fenyegetve látták, Busz Borgón át visszavonulni kezdtek Besztercére, a kozákoktól egész Wallendorfig üldöztetve. Grotenhjelm Jádnál állította fel előhadát, seregének zömét Busz Borgónál.

Pawloff 22 én Illova Mikéről a Szamos mentében Földráig nyomult elő, s onnan egy magyar csapatosztályt Neposzra űzött, mire aztán ő maga visszatért Illova Mikére.

Ez állásban maradt Grotenhjelm egyelőre, csupán csak azon szándéka lévén, hogy Bukowinát fedezze.

Bem ezalatt az oroszok betörésének hírére, Dézsnél öszegyűjtött mintegy 6000 embert 14 ágyúval s ezzel jun. 25 én Somkerekre, 26-án Besztercére nyomult elő, hogy Grotenbjelmet, ha lehet, visszaverje Bukovinába.

Bem közeledtének hírére Grotenhjelm még 26 án egyesítette főhaderejét Busz Borgónál s 27-én Wallendorf ellen nyomult. Itt délelőtt 11 órakor összeakadt Bernnel, ki gyorsan előre indította tüzéségét s ágyúztatni kezdett, hogy saját előnyomulását fedezze, a szövetségesekét pedig zavarja. Hosszas ágyúzás

után támadást kezdett gyalogsággal és lovassággal az oroszok jobb szárnya ellen, s mintán a lovasság támadása az orosz ágyúk tüzelése miatt meghiúsult, körülszárnyalás által akarta Grotenhjelm jobb szárnyát megtámadni. Hanem a Tomszk ezred ellenállt e körül szárnyalásnak 8 egyidejűleg előtörték az orosz dzsidások részint Bem centruma, részint balszárnya ellen.

Bem végre fölhagyott támadásaival, s visszahúzódott Jádon túl, míg Grotenhjelm szintén régi állását foglalta el Rusz Borgónál.

28-án reggel Bem újra fölállt Wallendorfnál s különösen megerősítette jobb szárnyát, Grotenhjelm meghallotta, hogy Bem megakarja újítani a támadást, mihelyt az erősítések, melyeket Maros Vásárhelyről várt, megérkeznek; hadcsapatainak föllállítása által Bem biztosítani akarta összeköttetését e megérkezendő csapatokkal. Grotenhjelm elhatározta, hogy nem várja be a magyarok támadását, hanem megelőzi, s azért délután egy érákor Wallendorf ellen nyomult. A rögtöni támadás valóban meglepte a magyarokat s Bemet csakhamar visszavonulásra kényszerítette, melyet mint rendesen maga fedezett tüzérségével. Sófalvánál, hol összes tüzérségét lesbe állította, sikerült neki az üldözőket megállítani, aztán Besztercén túl Szeredfalvára húzódott s félig elromboltatta az ottani hidat.

Grotenhjelm ez ütközetek után ismét Rusz Borgónál foglalt állást, Bem pedig seregének zömével Tekére indult, Szeredfalván csak erős utóhadat hagyván hátra, egyelőre minden támadást akkorra halasztott, mikor megérkeznek Szász Régenbői Maros-Vásárhelyről a várt csapatok, állásával e csapatok összes köttetését akarta megkönnyíteni s egyszersmind Grotenhjelm oldalát fenyegetni, ha ez, mint gondola, Besztercén át Dézs felé folytatni fogja hadműveleteit. Azonban Grotenhjelmnek, miután Lüders délen még semmi említésreméltó haladást nem tett, nem étkezett még el a támadás ideje, s csak arra szorítkozott, hogy állását megtartsa.

Brassó bevétele.

Az Oláhországban Lüders alatt lévő orosz haderőből június 18-án a főhadoszlop elő hada, 8 zászlóalj, 16 század lovasság és 20 ágyú Dyk tábornok alatt a Sinai kolostor előtt állt; szorosan mögötte a főhadoszlop zöme, mindkettő homlokával a tömösi szoros felé fordulva, míg a bal szárnyoszlop Engelhard^ tábornok alatt Rukurnái volt fölállítva a töröcsvári szoros elenében.

Június 19-én reggel 5 órakor Dyk megindult a Predjál kolostor felé. Az erdélyi havasok ormára a határhoz érkezve, 1500 főnyi magyar csapatosztályra talált, mely Szabó vezérlete alatt állva, fatorlaszok által földözttetve, az erdőben elrejtve s az úttól jobbra sánc által védve, eleinte ellent állt, hanem aztán folytonosan küzdve, pontról pontra hátrált, előbb a vesztegzár-épülethez Felső-Tömöshöz, s miután ez utóbbit fölgyújtották, Alsó-Tömöshöz, a hol van a sajátképi hegyszoros sziklafalak közé ékelve s gerendavár által elzárva.

Az ütközet reggel 7½ órától délután 2-ig tartott, hanem a veszteség mindkét részen szerfelett csekély volt.

Lüders most június 20-át határozta a támadás napjául a tömösi szoros ellen.

A főhadoszlop, 14½ zászlóalj, 14 század lovasság s 34 ágyú leszállt a völgybe a szoros homloka ellen; egy bal szárnyoszlopnak, mely Lowcseff ezredes alatt 2 zászlóalj, 2 század lovasság s 2 ágyúból állt, a Krisztián marén kellett keresztül menni s helyreállítani az összeköttetést Engelhardttal.

A tömösi szorosnál makacsul ellenállt Szabó a Dyk alatt álló orosz előhadnak, mely már reggel 4 órakor megindult; néhány körülszárnyalási kísérlet sem akart eleinte sehogy sem sikerülni az oroszoknak, miután részint területi nehézségekre akadtak, részint a magyarok tüzelése akadályozta őket. Végre azonban egy orosz hadoszlop áthatolt a magyarok baloldalán, s most hát mögül fenyegette a gerendavárat. Ez eldöntötte az Ütközetet. A magyarok csakhamar hátráltak s megfutottak, a

kozákok Brassón át Prásinárig (Tartlan) üldözték őket; csak itt szedhette össze Szabó csapata romjait, melyből 300 ember hiányzott, s innen Háromszékbe indult velök.

Lowcseff oly nehéz útra talált a hegyek közt, hogy egyáltalán nem bírt tovább menni, s végre is vissza kellett vonulnia Predjalra, honnan aztán a főhadoszlopot követte.

Engelhardt június 20-án a töröcsvári úton a hegytetőn talált első ellenállásra. A magyarok erősen tartották magukat, míg hozzájuk nem hatott a hír, hogy a tömösi szoros elveszett Most hátrálni kezdtek, s Engelbardt 21-én akadály nélkül előnyomulhatott Rosnyóra.

Az oroszok 20-án összesen egy tisztet, 11 embert vesztettek holtakban, 7 tisztet s 102 embert sebesültekben, kisebb sérülést kapott 3 tiszt és 32 ember. Összes veszteségük tehát 163 ember volt. A sebesültek közt volt Dyk tábornok is. A magyarok 300 emberen kívül 5 ágyút is vesztettek.

Az orosz előhad kozákjai már 20-án délután 1 órakor Brassó előtt álltak; a város nem volt megszállva magyar csapatoktól, hanem az erős kastélyban 320 főnyi helyőrség volt 6 ágyúval Szydłowski őrnagy alatt.

Megadásra szólították fel azonnal, Szydłowski visszautasította; csak miután egy orosz üteg sokáig lőtte a kastélyt, kapitulált a helyőrség június 22-én reggel 5 órakor.

Portyázások a székelyek ellen.

Brassó bevétele után Lüders először is az osztrák hatóságok visszahelyezésével foglalkozott, aztán gyorsan megtörni szándékozott a végső ellenállást is a Székelyföldön s a mint ezt végrehajtotta, akkor majd Szeben ellen indul, elfoglalja a vöröstoronyi szorost, megnyitja itt a bejövételt a Clam-féle osztrák hadtestnek s aztán Károly-Fehérváron át Magyarországra nyomul, hogy Paskiewics főhadselegével egyesüljön.

Engelhardtnak a szebeni úton az előhadat kellett képezni, tehát e végből Rosnyóról csakhamar Feketehalomra kellett indulnia.

A Székelyföld lecsendesítésére 8 zászlóaljából, 6 századi lovas és 12 ágyúból Hasford tábornok alatt egy csapatosztály alakítottatott, mely június 23-án Kezdi-Vásárhely felé útra kelt; egyszersmind Lein ezredes is, ki 4 zászlóaljjal, ½ század lovasság s 12 ágyúval eredetileg Moldovában visszamaradt, parancsot kapott, hogy az ojtosi szoroson s Berecen át szintén induljon Kezdi-Vásárhely ellen.

Lein útközben semmi ellenállásra nem talált, Hasfordnak, ki 25-én ért Kezdi-Vásárhelyhez, csak június 23-án volt jelentéktelen kis összecsapása. A magyar csapatok Kezdi-Vásárhelyről Csik-Szeredára vonultak vissza, velük futottak nagyrészt a lakosok is; miután az otthon maradtakat lefegyverezte Hasford s egy ágyúöntödét, egy gyutacsgyárt és több lőpor-malmot szétrombolt, június 30-án visszatért Brassó környékére.

Lüders ez idő alatt 25-én Földvár felé fordult s 26-án és 27-én portyázásokat tétetett az Olt balpartján, fölfelé egész Illyefalváig, lefelé Miklósvárig.

Június 28-án visszament Prásmárra s 29-én Sepsi-Sz.-György felé portyáztatott.

Miután a székelyek ekkor már teljesen lecsendesülve válnak, mint ezt Hasford jelentéstételeiből következtetheté, Lüdersnek tehát azon szándéka volt most, hogy mihelyt Hasford visszatér küldetéséből, egy csapatosztályt Brassón hagyva, segérének többi részével Szeben felé nyomul s ez okból Engelhardtot az előhaddal Feketehalomról lassanként Vledényre és Sárkányra előre tolta Fogaras felé.

Hanem alig tért vissza Hasford, a mint már június 1-én hire jött, hogy az egész Székely föld mozog, csapataik legkevesbbé sincsenek még megsemmisítve-

Ennek következtében Lüders egész tervét megváltoztatta. Gondola, hogy előbb nem hagyhatja el Brassót jó lelkiismerettel, míg annak földözésére s a Székelyföld folytonos szemmel tartására jelentékeny haderőt nem hagy itt hátra. E célra szánta az orosz csapatokon kívül Clam Gallas osztrák hadtestét.

E hadtestnek most már nem a verestoronyi, hanem a töröcsvári szoroson kellett Erdélybe Lüders után benyomulni s aztán Brassónál megállni.

Clam Gallas, kinek hadtestét a cholera megtizedelte sa lakosság sem fogadta valami barátságosan, úgy hogy a hadtest jelentékenyen leolvadt, seregének zömével július 8-án a csernegi úton elérte Rimmiket az Olt mellett, tehát az országútat, mely a Verestoronyra átvezet, a mint a parancsot kapa, mely útjának irányát megváltoztatta. Most megfordult s a törcsvári szoroson át július 15. és 16-án megérkezett Brassó tájékára.

Ezalatt Lüders seregének zömével Feketehalomnál táborozott, előhada Vledénynél, kiküldött csapatosztályai Hermány, Tömös és Brassónál s azzal töltötte az időt, hogy portyázásokat tétetett a székelyek ellen, kik Gál Sándor alatt ismét jelentékeny haderőt gyűjtöttek össze s itt ott mutatkozni kezdtek.

Július 2-án Adlerberg tábornoknak 3 zászlóaljjal, 9 század lovas és 6 ágyúval Kökösről Sz.-Péterre kellett előnyomulni. Jessauloff tábornok 4 zászlóalj s 12 ágyúval tartalék gyanánt Sz.-Péternél maradt.

Kökösnél Adlerberg Gál Sándor előhadával találkozott, mely csakhamar visszavonult Uzonba. Adlerberg követte, hanem Uzonnál oly makacs ellenállásra talált, hogy vissza kellett húzódnia a Fekete-Ugy pataka fölött álló kökösi hídhoz, hol az ezalatt utána indított Jessauloffal egyesült.

Lüders aztán jul. 4-én maga vezetett Prásmárra 8 zászlóaljat, 8 század lovas és 20 ágyút s elhatározta 5-én komolyan megtámadni Gál Sándort.

Július 5-én az oroszok 3 hadoszlopban nyomultak elő:

A centrum Jessauloff alatt, 12 zászlóalj, 3 üteg, a brassói nagy országúton nyomuljon a magyarok homloka ellen Uzonra;

a jobb szárny, 3 zászlóalj, 4 ágyú és 3 század lovasság, a Fekete Ugy bal partján menjen fölfelé s Uzonnál támadjon a magyaroknak bal oldalába;

a bal szárny, 8 század lovas és 4 ágyú, Rennenkampf tábornok alatt, az Olt bal partján menjen fölfelé s essék az Uzonnál koncentrált ellenségnek jobb oldalába s hátába.

Jessaulofftól homlokban megtámadtatva, miután a két körülszárnyaló hadoszlop közeledését is észrevették, a magyarok komoly ellenállás nélkül elhagyták Kököst, de nem Uzonra vo-

mutak, hanem az Olt folyamához Sepsi-Sz.-György felé, hol a lovasságtól üldözötten az Olt jobb partjára hátráltak.

Az oroszok vesztesége a július 2. és 5-iki két ütközetben 5 halott és 40 sebesülten rúgott.

Július 6-án Lüders még egy gyalog hadosztályt küldött az Olt mentében fölfelé, azon esetre, ha netán a Székelyek valahol erősen befészkeltek volna magukat. E hadoszlop nem sokára visszatért, mintán sehol sem talált ellenségre; az ellenségről azon hírt hozta, hogy Csik-Szeredára vonult.

Lüders most Sepsi-Sz.-György környékén Jessauloff alatt 7 zászlóalj, 8 század lovaszt hagyott, egy másik csapatosztályt Uzonnál és seregének zömével, miután Clam legközelebbi megérkezését már várni lehetett, a szebeni útra indult.

A fogarasi ütközet.

Hogy a Szeben felé indulást előkészítse, Lüders július 11-én Engelhardt tábornoknak parancsot adott, hogy az elohaddal, 8 zászlóalj, 12 század lovasság és 20 ágyúval űzze el a fogarasi magyar helyőrséget, mely 800 emberből állt 4 ágyúval.

Július 12-én hajtotta végre Engelhardt e támadást, főhadereje az országúton indult Sárkányon át Fogaras ellen; egy jobb szárnyoszlopot indított meg egyidejűleg az Olt jobb partján lefelé, hogy ha a homlokban szorongatott magyarok Segesvár felé akarnának menekülni, akadályozza meg ezt; másik bal szárnyoszlopot Fogarastól nyugotnak a halmokon át Betlenre küldött, hogy lehetlenné tegye a magyaroknak a Szeben felé menekülést.

E roppant túlnyomó erővel kezdett támadás annyiban sikerült, hogy a magyarok kényszerítve lőnek gyorsan elhagyni álláspontjukat, hanem mindamelllett nem vesztek negyedrésznél többet haderejükből, holott itt ugyan megkívánhatta volna az ember, hogy egyetlen egy se meneküljön az ellenségből. Engelhardt, ki 5 holtat és 3 sebesültet veszített, Fogarason 4 ágyút, egy pénztárt s némi készleteket talált.

Ez ütközet s az osztrákok megérkezése után Lttders seregének zömét Fog árasnál kezdte concentrálni, hogy Szeben ellen nyomulhasson, miről alább bővebben szólandnk.

A beszercei ütközet.

Bemet és Grotenhjelmet szemben egymással hagytuk el hadállásaikban, egyikét Tekén és Szeredfálván, a másikat Rusz Borgón.

Bemet ez időben különféle szándékok bolygatták s különböző iráuyok felé vonták.

Midőn a bán a kátyi győzelmes ütközet után a Bácsban egész a Ferenc csatornáig előnyomult, Kossuth akkor fölszólította Bemet, menjen a bánatba s vegye át ott a fővezérletet. Hanem mikor Bem e parancsot megkapta, akkor már az oroszok és osztrákok betörték Erdélybe s Bem június 23 án elutasította a meghívást, mivelhogy szükségesebb előbb Erdélyt újratisztítani. Hogy Bem vegye át a bánatban a fővezérséget, az már fölöslegessé vált ez időben, miután Vetter, kit Görgey ajánlott e parancsnokságra, azt elfogadta és átvette. Hanem azt kívánta most Kossuth, küldjön Bem csapatokat a bánatba. Ez teljesen lehetlenné vált azáltal, hogy Lüders a székelyföldet szorongatta s Grotenhjelmet állást foglalt Besztercénél.

Bem meggyőződött arról, hogy előbb ki kell venni Erdélyből az osztrákokat és oroszokat, mielőtt ő maga vagy erdélyi csapatai valamely más harctéren megjelenhetnének. Előbb tehát Grotenhjelmet ellen akart fordulni, aztán Lüders ellen. De az sem látszott neki elégségesnek, hogy az oroszokat pusztán csak kikergessék Oláhországba. Arra gondolt tehát, hogy ha az oroszokat kikergette Erdélyből, betör Oláhországba, a népet ott föllazítja az oroszok ellen s igyekszik megnyerni a törökök, főleg Omer pasa támogatását, ki akkor a kis Oláhországban parancsnokolt. Később mint látni fogjuk, e diversiot magát arra akarta használni, hogy ily módon kicsalja az ellenséget Erdélyből. Sokféleakép akadályozva volt minden lépésében haderejének gyöngesége és szétosztása által; sem az oláh fölkelés nem volt

legyőzve, sem Károlyfehérvár elfoglalva s amellet az orosz hadtestek egyikét, akár Grotenhjelmet, akár Lüderst, shahban kellett tartani, míg a másik ellen túlnyomd erőt kellett volna kifejteni, hogy valamely ponton döntő eredményt lehessen kivívni.

Némely a székely földről magához vont erősítésekkel mintegy 6000 emberre szaporítva seregét, Bem július 1-én Tekéről és Szeredfálváról újra Wallendorf ellen nyomult, itt megállította az előhadat, a sereg zömét Beszterce mögött állította föl. Hanem Grotenhjelm hadereje a Beméhez hasonlítva oly nagy volt s a székely földről, melyet az oroszok folyvást fenyegettek oly kevés segélyre lehetett számítani, hogy célszerűtlenek látszott rögtön folytatni a támadó eljárást Grotenhjelm ellen. Várakozott tehát. Ez időben irt Bem július 3-án Omer pasához, hogy őt az Oláhországban szándékolt diversiora s a magyaroknak az oroszok elleni támogatására megnyerje. Abból, hogy Omer pasától sokáig semmi feleletet nem kapott, következteté, hogy bizonyára megvesztegették őt az oroszok s fölszólította Kossuthot, részéről szintén igyekezzék megvesztegetni Omer pasát.

Az ezután következő idő jelentéktelen portyázásokkal teltek.

Grotenhjelm július 4-én egy orosz-osztrák portyázó csapatot küldött Szász-Régenen át Maros-Vásárhelyre, hogy Lüders hadműveleteiről tudósítást szerezzen, s a mennyire lehet, helyreállítsa az összeköttetést Lüderssel. A csapatosztály nem érte ugyan el az utóbbi helyet, hanem néhány szerencsés portyázást tőn, biztos hirt hozott, melyből kiderült, hogy Lüders még Brassó környékén áll s'háborítlan visszatért a hadtesthez.

Július 7-én Bem egy zászlóaljat Szász-Újfalun átKusmára küldött, hogy innen Grotenhjelm bal oldalát nyugtalanítsa; e zászlóaljat azonban föladata dacára, mely után az ember valami egészen mást következtetett volna, egy Pawloff alatt 2¹/_a zászlóalj, 2 század lovas és 4 ágyúból álló orosz csapatosztály meglepte s szétugrasztotta.

Július 9-én érkezett meg Grotenhjelm táborába a parancs, hogy miután most már megindult az orosz fő hadsereg Miskolcon át Pest felé, ő is kezdje meg komolyan a támadó föllépést s leg-

alább az élelmezés könnyítése végett igyekeztek tért nyerni körskörül 10 mértföldnyi távolban.

Ennek következtében július 10-én reggel Grotenhjelm 4 hadoszlopban megindult Bem hadállása ellen.

A főhadoszlop, Wladislawliawics tábornok alatt, 3 zászlóalj, 4 század lovasság s 16 ágyú a besztercei úton indult meg;

a jobb szárny hadoszlopa, $1\frac{1}{3}$ zászlóalj, $1\frac{1}{4}$ század lovasság, 4 ágyú, Fackler kapitány alatt Pénteken át Som kerekre indul a dézsi országútra, hogy az ellenségnek elvágja a visszavonulhatást;

a bal szárny hadoszlopa, Pawloff tábornok alatt 4 zászlóalj, 2 század lovasság és 8 ágyú Vindáról fog előnyomulni s lovaságát még messzebb küldi Újfalura, hogy a bal oldalt megtisztítsa az ellentől;

végre a legszélsőbb bal szárny hadoszlopa Springinsfeld alezredes alatt, $1\frac{1}{3}$ zászlóalj, $1\frac{1}{4}$ század lovasság s 3 ágyú, Zsolnára nyomul Besztercétől délkeletre s Pawloffal egyesülten Bemnek jobb oldalát támadja meg.

Wallendorft rövid ágyúzás után kiűritette Bem, a mint Wladislawlievics közeledett, miután egyidejűleg jelentést kapott Bem Pawloff és Springinsfeldnek Beszterce elleni támadásáról is. Besztercét is nemsokára föl kellett adni, hanem Sófaivánál délutáni 2 óráig helyt állt Bem tüzérségének egy részével, ezalatt tüzérségének zömét Szeredfánál kedvező állásba vonta s aztán kiűritette Sófálvát. Szeredfálvánál körülbelül délután 3 órakor megszűnt a harc.

A szövetségesek 66 embert vesztek holtak és sebesültekben; a főnebb mondottak szerint $9\frac{2}{3}$ zászlóaljat, 7 $\frac{3}{4}$ század lovasságot s 31 ágyút, tehát mintegy 8000—9000 embert indítottak az ütközetbe.

Grotenhjelm este Besztercénél és Wallendorfnál táborba gyűjtötte hadtestét s előhadát, melynek főalkatrészeit osztrák csapatok képezték, Besenyőnél állította föl.

A szeredfalvai ütközet

A besztercei ütközetben Bem meggyőződött, hogy Grotenhjeml ellen nem könnyen nyerhet valamit, a remény, hogy más harctéren talán szerencsésebb lesz 8 az óhajtás, hogy a székely föld haderejét megtarthassa és megakadályozza, hogy az oroszok teljesen elnyomják azt, arra indították ezek Bemet, hogy Szeredfalvánál egyelőre csak mintegy 3000 embert hagyjon hátra 14 ágyúval Damaszkín ezredes alatt, ő maga még 11-én éjjel elutazott; csapatainak maradványa másnap követte Maros-Vásárhelyre, hová Bem július 12-én megérkezett s honnan néhány napi tartózkodás után Csik-Szeredára indult. 16-án ért ide.

Ugyancsak 16-án kapta itt Kossuthnak július 9-ről kelt levelét, tehát azon napról, mikor Kossuth Pestről érkezve Szegeden ütötte fel székhelyét. Kossuth közölte Bemmel a dolgok állapotát Magyarországon, Mészáros kineveztetését az összes magyar hadseregek fővezérévé, s a mi legfontosabb, kérdezte Bemet, váljon nem volna-e hajlandó e fővezérséget átvenni s mily föltételek alatt?

Bizonyára úgy lehet tekinteni némileg e kérdést mint pusztán udvarias formáságot, miután Kossuth nagyon jól tudta, mily kevésbé hajlandó Bem alárendelni magát más parancsnoknak. Azonban más részről bizonyos az is, hogy Mészáros csak kedve ellen viselte a fővezérség terhét s hogy Kossuth bizalma Mészáros képességében végtelen csekély volt. Látni fogjuk, hogy Bem válaszában megérkezése után nemsokára Dembinski és Mészáros szerepet cseréltek, amaz átvette a fővezérséget, ez pedig mint tábornoki főnök működött.

Bem július 17-én azt válaszolá, hogy a fővezérséget győzelemre való kilátással csak akkor vehetné át, ha az országgyűlés két hónapra reá bízna a katonai dictatúrát, nemcsak reményét, hanem meggyőződését fejezé ki, a mi utóbbi tapasztalatai után csaknem, hihetetlennek látszik, hogy ez idő alatt a magyar terület megtisztítja a szövetségesek összes hadseregeitől. Egyelőre azonban, tévé hozzá megteszi Erdélyben, a mi csak

kitelhetik tőle, hogy az oroszokat kiverhesse; jelentést tett száudekáról, hogy diversiót akar tenni Moldovába és Oláhországba s figyelmezteté Kossuthot arra, mennyire fontos dolog, hogy Omer pasát megvesztegetés (un présent considérable) által megnyerjék; mely esetben lehetséges lesz Bemnek minden erdélyi hadcsapatával a bánatba s egyáltalán Magyarországra fordulni. Végül tudata Kossuthal, hogy épen Kezdi-Vásárhelyre készül s legelőbb is a Székelyföldet akarja biztosítani.

Ezalatt Grotenhjelm és Damaszkinn közt apró csatározások fordultak csak elő. Grotenhjelm július 11-ke óta portyázó csapatokat küldött minden irányba. Július 13-án ezek egyike Nagy-Sajónál szétugrasztotta Damaszkinnak egyik jobb szárnycsapatát s egyszersmind azon hírt hozta, hogy erősítések jönnek Damaszkinnhoz a Székelyföldről.

Hogy ezeknek Damaszkinnal egyesülését megakadályozza, Grotenhjelm 16-án megtámadta Damaszkinn jobb oldalát. Az összes osztrák csapatokat, 3 zászlóalj, 5 század orosz és 17 ágyút vett magához Grotenhjelm, hogy azokat Szász-Budakon és Bilakon át a Sajó mellett Harinára vezesse, mialatt Pawloff dandarával Bessenyőnél foglalt állást és parancsot kapott, hogy homlokban támadja meg Damaszkinn Szeredfalvánál, mihelyt Grotenhjelm körülszárnyalta a magyarok jobb oldalát.

Grotenhjelm Bilaknál ketté osztotta a főhadoszlopot, Springinsfeldet tovább indította Harinára, ő maga pedig még inkább balra fordult az oroszok tömegével Galacra. Az itt álló csapatosztályt könnyű szerrel elűzték, szintén így egy másikat Dip-sénél; a galaci ütközetben részt vett még egy csapatosztály is, melyet Springinsfeld, mielőtt még Hannát elfoglalta, oda indított balra.

Damaszkinn Pawloff közeledtére ellenállás nélkül elhagyta a szeredfalvi állást, miután jelentést kapott, hogy a jobb szárnyon már megkezdődött az ütközet. Galac el lévén foglalva, nem lehetett neki már most Tekén át Szász-Régenre menekülni; csapatait, a mennyire lehetett, Sz.-Györgynél, Tekétől nyugotra, Összegyűjtötte, innen Nagy- és Kis-Cégre indult s végre Mező-Örményesen át Szász Régenre.

A magyaroknak egy csapatosztálya Incédi alatt, 2000 em-

ber 2 ágyúval, melyet Bem Szász-Régennél gyűjtött össze a 16. és 17-ke közti éjjel Bátoron át Nagy-Sajóra nyomult elő, hanem későbbben érkezett, mintsem a dolgok folyására még befolyást gyakorolhatott volna.

Másrészt azonban nem is forgott veszélyben, a minthogy a magyarok egyáltalán sokkal épebb állapotban menekültek ki az oroszok kezei közül, mint az megengedhető lett volna; Grottenhjelm meg sem kísértette az üldözést. Július 16-án este főhadoszlopa Galaonál és Dipsénél állt, előőrsei Sz.-Györgynél s a tekéi úton Nagy-Idánál; Springinsfeld Tácsot és Lekencét szállta meg, Pawloff Harinát és Szeredfalvát. 17-én aztán Grottenhjelm egész hadtestét visszavonta Besztercére.

A benyomás, melyet e négy hét alatt, az oroszok betörésétől július közepéig történt eseményekből nyerünk, röviden e bben foglalható össze:

A két fél egyike sem nyert valami döntő, vagy fontos győzelmet; hanem miután a magyarokra nézve szükségesebb mint a szövetségesekre, hogy valami pozitív előnyt nyerjenek, miután a szövetségesek különben is túlnyomó erővel bírnak, az ügyek tehát a szövetségesekre nézve kedvezőbben állanak mint a magyarokra. Ha nem akarjuk képzelődésekben ringatni magunkat, ha megfontoljuk a török haderők mibenlétét, Oláhország lakosainak nyomorult állapotát, úgy nem igen lehet okunk valami jót várni Magyarországra nézve Bem szándékolt diverziójától sem, s a legszerencsésebb esetnek látszik még az, ha hogy Bem a rendelkezése alatt álló haderővel Lüderst és Grottenhjelmet Erdélyben bírja tartóztatni s megakadályozza, hogy a sajátképi Magyarországra nyomulhassanak s Paskievi csel egyesülhessenek. Hogy Bem Erdélyből csapatokat vezessen ki Magyarországra az ott küzdő magyarok segélyére, emberi számítás szerint, arra alig lehetett gondolni.

Károlyfehlvár ostroma.

A Károlyfehérvár előtt Stein alatt álló kis ostromló csapatnak, mely júniusban 3000 főnyi volt 19 ágyúval, sokat kel-

lett küzdenie mind helyőrség kitöréseivel, mind Janku oláh fölkelőinek megrohanásaival, azonkívül hiányt is szenvedett mindenben a mi nélkülözhetlen szükséges az ostromhoz.

Június 23. és 24-dike közti éjjel Stein elfoglalta a város egyrészét s rohamot kísérelt meg a vár ellen is, mit azonban visszavertek; erre 24-én bombáztatni kezdett, a mint csak lehetett kevés mozsarával, minek következtében a város nagy része lángba borult. Stein gondola, hogy most újra fölszólíthatja a várőrséget, adja meg magát, s miután erre elutasító választ kapott, a bombázást folytatta a következő napokon.

Hanem 27-én már ellövéldözte minden lőszerét s a legheylesebb okból vége szakadt a bombázásnak.

Egy kitörés alkalmával a várőrségnek magyar levelek kerültek kezébe, melyekből azon biztos tudomást nyerte, hogy a szövetségesek két oldalról benyomultak Erdélybe, s Bem ugyan csak a sarokba lehet már szorítva, á mi természetesen nagyon megerősítette a várőrséget kitarató szándékában.

Itt elhagyjuk az erdélyi harctért s ismét azon tájakra fordulunk, hol a hadviselő felek főtömegei összeütköztek, s a hol szükségkép a döntő eseményeknek kellett történni.

A)

A dunai hadsereg beosztása Haynau tábornagy alatt 1849. június elején.

1. hadtest Scblick gróf altábornagy alatt.

Herceg Lichtenstein Ferenc altábornagy hadosztálya:

1. dandár. Wyss vezérőrnagy (később Schneider): 3 század a 14. vadász zászlóaljából, 1. és 2. zászlóalj Schönhals, 3. zászlóalj Hess, 1. landwehr zászlóalj Baden gyalogezredből, a Schlick-féle 6 fontos üteg.
2. dandár. Bianchi vezérőrnagy: 1- zászlóalj császár vadász, 6. vadász zászlóalj, 1. és 2. zászlóalj Palombini, 3. zászlóalj Károly főh. az összetett Braisach zászlóalj, a 34. sz. 6 fontos üteg.

Wallmoden gróf altábornagy hadosztálya:

1. dandár. Fiedler vezérőrnagy (később Reischach):
 1. 2. és 3. zászlóalj Hartmann, 1. 2. és 3. landwehr zászlóalj Panna, a 36. sz. 6 fontos üteg.
2. dandár. Sartori ezredes: 2. vadász zászlóalj, 3. zászlóalj Bianchi, 3. zászlóalj Lajos főherceg, 2. zászlóalj Latour, 2 század a Ceccopieri ezred 2. zászlóaljából, a 17. sz. 6 fontos üteg.

Lobkowitz herceg altábornagy hadosztálya.

1. dandár. Ludwig vezérőrnagy: a császár chevauxlegers-k, Kress chevauxlegers-k (16 század), a 3. sz. lovasüteg.
2. dandár. Simbchen vezérőrnagy: 6 század Lichtenstein chevauxlegers, 2 század János főherceg dragonyos, a császár dzsidások (8 század), a 4. lovas Üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége:

2 tizenkétfontos üteg, 1 lovas, 1 röppentyű üteg.

Összesen 21 zászlóalj, 32 század lovasság és 60 ágyú, 2 hidász csapattal.

2. badtest báró Csorich altábornagy alatt.

Colloredo herceg altábornagy hadosztálya:

1. dandár. Pott vezérőrnagy: 3. és 4. zászlóalj, Haynau, 3. zászlóalj Kudelka, 3. zászlóalj Ftirstenwarther, a 11. sz. 6 fontos üteg.
2. dandár Liebler vezérőrnagy: 1. 2. 3. és 4. zászlóalj István főhg, 1. zászl. Wimpfen, 4 század Civallart dzsidás, a 8. sz. 6 fontos üteg.
3. dandár. Barco vezérőrnagy: 1. 2. és 3. zászlóalj Mazzuchelli, 3. zászlóalj és 1. landwehr zászlóalj Paumgarten, 4. zászlóalj ottochani határőr, 2 század Civalart dzsidás, a 13. sz. 6 fontos üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: 2 tizenkétfontos,

1 hatfontos üteg, 1 lovas üteg.

Összesen lő zászlóalj, 6 század lovasság, 42 ágyú, 2 hidász-csapat.

3. hadtest Schwarzenberg Edmund hg, (később Moltke, aztán Ramberg báró altábornagy) alatt.

Báró Schütte vezérőrnagyhadosztálya:

1. dandár. Gerstner vezérőrnagy: a 19. vadász zászlóalj, 3. és 4. zászlóalj Welden, 3. és 1. Iandwehr zászlóalj Nugent, 4. zászlóalj szluini határőr, a 9. sz. 6 fontos üteg.
2. dandár. Dossen ezredes: 1. 2. és 3. landwehr zászlóalj Khevenhüller, 3. és 1. landwehr zászlóalj Wocher, a 15. §e. 6 fontos üteg.

Összesen 17 zászlóalj, 14 század lovasság s 42 ágyú, két hidász csapatall.

4. vagy tartalék hadtest báró Woolgemuth altábornagy, (később Lichtenstein Ferenc herceg) alatt.

Benedek vezérőrnagy előhad-dandára: a 12. vadász zászlóalj, 1. 2. és 4. Deutschmeister zászlóalj, 1. Iandwehr zászlóalj Konstantin, a Károly főherceg chevauxlegers ezred, (8 század) a 31. sz. 6 fontos üteg, a 20. sz. lovas Üteg.

Herzinger vezérőrnagy hadosztálya:

1. dandár. Theissing vezérőrnagy: a Schneider, Fischer, Richter és Bittermann gránátos zászlóaljak, a 18. sz. 6 fontos üteg.
2. dandár. Báró Perin vezérőrnagy: a Rattay, Kudelka, Pásztory és Trenk gránátos zászlóaljak, a 19. sz. 6 fontos üteg.

Burics báró altábornagy hadosztálya:

1. dandár. Jablonovszki herceg vezérőrnagy: 1.2. és 3. Iandwehr zászlóalj Nassau, a 7. számú 6 fontos üteg.
2. dandár. Lederer Károly vezérőrnagy: 2 század Ferenc József, 2 század Sustenau, 6 század Ferdinánd császár, 6 század Auersperg vértés, a 2. száma lovas üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: 2 tizenkétfontos, 1 6 fontos, 1 röppentyű üteg.

Összesen 17 zászlóalj, 24 század lovasság, 60 ágyú, 2 hidász csapat.

Főtartalék tüzérség, Schmidt őrnagy alatt: 1 hatfontos, 2 tizenkétfontos, 4 lovas ttege, 1 üteg hosszú mozsár, 4 röppentyű üteg és 1 tizennyolcfontos Üteg.

Összesen 13 üteg 78 ágyúval, 4 század utász (pionnier), 3 hidász csapattal, és 3 század árkász (sappeur).

Paniutine orosz hadosztálya:

1. dandár. Kobjakoff vezérőrnagy: a 15. (Diebics) gyalogezred (a 8-dik hadosztályból) s a 18. Seffsk gyalogezred, mindegyik 4 zászlóaljból állván.

2. dandár. Karj akin vezérőrnagy; a 17. sz. Briansk vadászezred, s a 18. sz. varsói herceg vadász ezred, mindegyik 4—4 zászlóalj.

9. t ü z é r d andár: 1 nehéz üteg, 3 könnyű üteg, mindegyik 12 ágyúval. Ehhez beosztva 2 század Civallart dzsidás.

Az osztrák hadsereg szolgálat képes létszáma:

55890. e. gyalog,

9730. „ lovas,

5003. „ tüzér.

tehát (az utászokat kivéve) 70633. e.;

az orosz hadosztály létszáma:

10,780. e. gyalog,

250. „ lovas,

908. „ tüzér.

azaz: 11,938. e.

Az egész dunai hadsereg tehát a mérnök csapatokat is beleszámítva, mintegy 83,000. e. rúg.

Ebbe nincsenek beleszámítva:

2 század császár gyalogság Lipótvárában,

4 század Kinsky gyalog Pozsonyban,

a 4. zászlóalj likkai határőr, mely a tartalék tüzérséget kíséerte s a 4. zászlóalj varasd-körösi határőr, mely a tábori rak-tárak fődözésére szolgált.

Két tartalék hadtest volt alakulóban: az egyik, mely No. bili gf. altábornagy parancsnoksága alatt Marchfelden vonatott össze, június végén 6 zászlóalj, 3 század lovasság és 12 ágyúból,

állt, összesen mintegy 7000 emberből. A másik Nugent gf. tábornoszernagy alatt Pettaunál Stájerországban alakítottatott, s ez már június elején 8000 gyalog, 500 lovas és 24 ágyúból állt 500 tüzérrrel, körül belől 10 zászlóalj és 4 lovas század.)

E részletes kimutatások s az alább következők alapján itt összeszámítjuk mindazon csapatokat, melyeket az osztrák kormány júniusban Magyarország ellen fordíthatott, miközben a Paniutine hadosztályt az osztrák haderőhöz számítjuk. Az aradi és budai várakat nem vesszük többé számításba.

Minden Magyarország ellen fordítható osztrák csapat összes hadereje 1849. júniusban.

	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Ember.
A dunai hadsereg Haynau alatt	86	78	336	83000
A déli hadsereg Jellacsics alatt	$41\frac{1}{3}$	$36\frac{1}{2}$	188	44100
A temesvári helyőrség	$6\frac{1}{2}$	$6\frac{1}{2}$	—	8840
Erdélyi hadtest Clam Gallas alatt	$11\frac{5}{8}$	16	36	11000
Springinsfeld hadoszlopa	$3\frac{2}{3}$	$1\frac{1}{2}$	9	3000
1. tartalék Nobili alatt	6	3	12	7000
2. tartalék Nugent alatt	10	4	24	9000
Kisebb helyőrségek	10	4	—	10000
Összeg:	$175\frac{1}{3}$	$149\frac{1}{2}$	605	175,940

Ha ehhez számítjuk az orosz haderőt, úgy a csapatok összes száma, melyeket 1849 júniusban a magyarok ellen fordítottak: $325\frac{1}{3}$ zászlóalj, $466\frac{1}{2}$ század lovasság, 1192 ágyú, azaz 367,264 emberre rúgott.

B)

Az Erdélyben működő osztrák hadtest beosztása, a cserneci táborban Oláhországban, Clam Gallas gróf altábornagy alatt.

Pergen gróf vezérőrnagy hadosztálya:

1. dandár. Van der Null ezredes: 3. zászlóalj

Panna, 3. és 4. zászlóalj Károly Ferdinánd főhg, 2 szá-

zad bukovinai határőr, 2 század székely huszár, az 1. sz. 6 fontos üteg, $\frac{1}{2}$ röppentyű üteg.

2. dandár. Stutterheim báró ezredes: a 23. vadász zászlóalj, 2. zászl. Bianchi, 3. és a landwehr zászl. a 41. sz. Sivkovich ezredből, 2 század Max József chevauxlegers, a 2. sz. 6 fontos üteg.

Coppet vezérőrnagy hadosztálya:

1. dandár. Eisler ezredes: 1. zászlóalj az 1. sz. erdélyi oláh határőr ezredből, 3. zászlóalj Turszki, az Uracca gránátos zászlóalj, 3 század a Leiningen ezred 3. zászlóaljából, 2 század Max Josef chevauxlegers, az 1. sz. 12 fontos üteg.

2. dandár. Schönberger ezredes: 4 század Max Josef chevauxlegers, 6 század Savoyai Eugen dragonyos.

Tartalék, tüzérség: $1\frac{1}{2}$ háromfontos, 1 hatfontos üteg.

Összesen $11\frac{5}{6}$ zászlóalj, 16 század lovasság, 36 ágyú, azaz mintegy 10,000—12,000 ember.

Urban ezredes hadoszlopa, melyet később Springins“ féld alezredes vezérelt s mely Bukovinából készült Erdélybe betörni, következő csapatokból állt:

8 század a Károly Ferdinánd főherceg gyalogezredből, 1 zászlóalj bukovinai határőr, 2 század a Parma s 2 század a Sivkovich ezredéből, $1\frac{1}{4}$ század Savoya dragonyos, $\frac{1}{4}$ század Max chevauxlegers, 1 háromfontos üteg, $\frac{1}{2}$ hatfontos üteg;

Összesen $3\frac{3}{8}$ zászlóalj, $1\frac{1}{2}$ század lovasság s 9 ágyú, azaz 3000 ember.

Az Erdély ellen működő összes osztrák haderő tehát mintegy 14000 emberből állt 45 ágyúval.

C)

Az osztrák déli hadsereg beosztása Jellacsics bán altábornagy alatt 1849. júniusban.

1. hadosztály Kriegern altábornagy alatt:

Puffer ezredes dandára: 2 század az 5. vadász

zászlóaljából, 2 század bécsi önkéntes vadász, 2 század

a 2. oláh határőrezredből, 1. zászlóalj a Vilmos főherceg ezredből, 2. és 3. péterváradi határőr, 2 század Schwarzenberg dzsidás, ½ század nemzeti dzsidás, a 6. számú lovas üteg.

Grammont vezérőrnagy dandára: 4 század az 5. vadász zászlóaljából, 3. zászlóalj ottochani, 2. zászlóalj gradiskai, 3. 4. és 2 század az 5. illyrbánati határőr ezredből, 1 század Civallart dzsidás, 1 század banderialis huszár, a 6. sz. 6 fontos üteg.

I. hadosztály Dictrich altábornagy alatt:

Budisav Ijevics ezredes dandára: 3. zászlóalj úkkai, 4. zászlóalj varasd-sz.-györgyi határőr, 4. zászlóalj az 1. báni ezredből, 3. és 4. zászlóalj a 2. báni ezredből, 2 század banderialis huszár, az 5. számú 6 fontos üteg.

Draskovics gróf vezérőrnagy dandára: 3. zászlóalj Piret s 2 század ugyanezen ezred landwehr zászlóaljából, 5. zászlóalj német-bánati határőr, 1. és 2. kikindai zászlóalj, 1½ század nemzeti dzsidás, a 2. sz. 6 fontos üteg.

3. hadosztály Ilastich vezérőrnagy alatt:

Jobb szárny Oosverek alezredes alatt: 2. zászlóalj likkai, 3. és 4. zászlóalj német-bánati határőr, 3 század a 3. ogulini határőr zászlóaljából, 1 század banderialis huszár, 1. sz. 6 fontos üteg.

Bal szárny Recznicek őrnagy alatt: 1. és 2. zászlóalj ottochani, 3. zászlóalj szluini határőr, 1 század banderialis huszár, a 7. sz. 12 fontos üteg.

Ottinger altábornagy lovasosztálya:

1. dandár. Fejérváry vezérőrnagy alatt: 6 század Wallmoden vértés, 6 század Hardegg vértés, az 5. sz. lovas üteg.

2. dandár. Lederer Móric ezredes alatt: 6 század szász király vértés, 6 század császár dragonyos-, a 3. sz. lovas üteg.

Knicanin szerb dandára: 2 zászlóalj szerb segédcsapat, 1. 2. és 3. csajkás zászlóalj, 1 zászlóalj szent-tamási ön-

kénytes, 2 század zombori nemzetőr, 1 század szerb lovas, VJS század bácskai önkénytes lovas, a 10. sz. 6 fontos üteg.

Főtartalék tűzérség: 3 hat fontos, 3 lovas üteg, 4 tizenkét fontos üteg, 4 röppentyű üteg, (egy közülök hiányos volt).

A bán hadserege tehát $31\frac{1}{3}$ zászlóaljból, $35\frac{1}{2}$ század lovasság és 137 ágyúból állt; azaz 26700 gyalog, 4400 lovas, 2600 tüzérből. Összesen 33700 emberből.

Ehhez járul még:

A Péterváradot ostromló hadtest Mayerofer vezérőrnagy alatt.

1. dandár. Mamula ezredes: 3 zászlóalj a landwehr zászlóalj a 22. sz. Leopold sicíliai herceg nevét viselő ezredből, 3. zászlóalj városd-sz.-györgyi, 4. és 5. zászl. pétervárad határőr, 1 zászl. szerémségi népfölkelés, 1 század János főherceg dragonyos, 17_{fl} háromfontos, 1 hatfontos, 2 tizenkétfontos üteg, 20 ostromágyú, utász és árkász csapatok.
2. dandár. Hallavanya ezredes: 4. zászlóalj gradiskai, 4. zászlóalj brodi, 6. zászlóalj pétervárad határőr, 2. zászlóalj a szerémségi népfelkelésből, 4 hatfontos ágyú a 14. sz. ütegből.

Összesen 10 zászl., 1 század lovas, 51 ágyú, azaz 10,400 ember.

Ez ostromló hadtestet is beszámítva tehát a bán hadserege 44,100 emberre és 188 ágyúra rúgott.

A temesvári helyőrség hadereje 1849. júniusban

Gyalogság: 2 zászlóalj Sivkovich, 2 zászlóalj Rukavina, 1 zászlóalj Leiningen, 1 zászlóalj oláh bánáti határőr, $\frac{1}{2}$ zászlóalj Zanini.

Összesen $6\frac{1}{2}$ zászlóalj, azaz 7500 e.

Lovasság: 6 század Schwarzenberg dzsidás, $\frac{1}{2}$ század Max chevauxlegers.

Összesen $6\frac{1}{2}$ század, azaz 880 e.

Tüzérség: 239 e.

Mé r n ö k csapat: 17 e., köztük 3 tiszt.

Egy csapat szerezsán: 200 e.

Összesen 8840 ember.

Az orosz hadsereg beosztása a varsói herceg Pas- kiewicz Kriwanszki tábornagy alatt, a mint az 1849. júniusban Galliciából Magyarországra benyomult.

2-ik hadtest Kuprianoff altábornagy alatt.

2. könnyű lovas hadosztály: Glasenapp al-
tábornagy.

1. dandár. Ossorgin vezérőrnagy: a Nikolaj
Alexandrovics nagyherceg és Charkow dzsidás ezredek.

2. dandár. Baggohufurd vezérőrnagy: Olga
Nikolajewna nagyhercegnő és Hannover király huszár
ezredek.

32 lovas század, azaz 4886 e.

4. gyalog hadosztály: Karlowics altbnagy.

1.dandár. Lübawski vezérőrnagy: Wolkonski
herceg és Olonetz gyalog ezredek.

2. dandár. Dreschern vezérőrnagy: Schltsel-
burg és Ladoga vadász ezredek.

16 zászlóalj, azaz 12,732 e.

5. gyalog hadosztály: Labinzoff altbnagy.

1. dandár. Selvan vezérőrnagy: Wladimir Ale-
xandrowics nagyhg, és Wolodga gyalog ezredek.

2. dandár. Meier vezérőrnagy: Kostroma és Gal-
titz vadász ezredek.

16 zászlóalj; 12,664 emberrel.

2. lövész zászlóalj.

2. árkász (sappeur) zászlóalj, 1951 e.

2. tüzér hadosztály: Serputowski altbnagy.

2. lovas tüzérdandár: 2 könnyű üteg összesen 16 ágyúval, s 401 emberrel.
4. tábori tüzérdandár: 2 nehéz, 2 könnyű üteg 48 ágyúval s 1075 emberrel.
5. tábori tüzérdandár: 1 nehéz, 3 könnyű üteg 48 ágyúval s 948 emberrel.

A 32. sz. doni kozák ezred, 654 e.

A 8. sz. mozgó tartalék tüzértelep 335 e.-rel.

Összesen (a hadszervonat-zászlóaljakon kívül) 34 zászlóalj, 38 század lovasság, 112 ágyú, 36,721 e.

3-ik hadtest Rfidiger gróf lovassági tábornok s hadsegéd alatt.

3. könnyű lovas hadosztály: báró Offenberg altábornagy.

1. dandár. Kochanowics vezérőrnagy: Konstantin nagyherceg dzsidás ezred.

2. dandár. Burchardt vezérőrnagy: Hessen-Kassel Frigyes herceg és Radetzki huszár ezredek.

24 lovas század, 3566 emberrel.

7. gyalog hadosztály: Kaufmann altábornagy.

1. dandár. Trussoff vezérőrnagy: Wellington és Mohileff gyalog ezredek.

2. dandár. Rafailowics vezérőrnagy: Witepsk és Polock vadász ezredek.

16 zászlóalj, 11,892 e.

8. gyalog hadosztály: Lissetzki altbnagy

1. dandár. Cannabich vezérőrnagy: a Jelec, (a 9. hadosztályból) s a Poltawa gyalog ezredek.

8 zászlóalj, 5809 emberrel.

3. lövész zászlóalj s $\frac{3}{4}$ a 3. árkász zászlóaljból, 1057 e.
 $\frac{1}{2}$ hadszervonat-zászlóalj, 240 e.

3. tüzérdadosztály: Müller vezérőrnagy.

3. lovas tüzérdandár 16 könnyű ágyúval s 392 emberrel.

7. tábori tüzérdandár: 2 nehéz s 2 könnyű üteg 48 ágyúval s 958 e.

8. tábori tüzér dandár: 1 nehéz, 2 könnyű üteg, azaz 36 ágyú 730 emberrel.

A 15. és 46. s z. doni kozák ezredek: 12 század 1555 emberrel.

A 7. és 17. sz. mozgó tartalék tüzértelepek 622 emberrel.

A 11. és 21. sz. osztrák röppentyű ütegek csapatosztályai, 92 e.

Összesen $25\frac{3}{4}$ zászlóalj, 36 század lovasság, 100 ágyú, 26,915 ember.

Sass altábornagy csapatosztálya (a Büdiger hadtestének előhada:)

A 3. könnyű lovas hadosztályból: az Albrecht főhg, dzsidás ezred.

8. század, 1129 e.

1. század a 3. árkász zászlóaljból, 226 e.

A 8. gyalog hadosztályból:

2. dandár. Popoff vezérőrnagy: Alexopol és Erementsuk vadász ezredek.

8. zászlóalj, 4979 emberrel.

8. tábori tüzér dandárból: az 5. sz. könnyű üteg 12 ágyúval s 228 emberrel.

A 2. számú kozák tartalék üteg, 8 é.gyú, 225 ember.

Összesen 8^{1/*} zászlóalj, 8 század lovasság, 20 ágyú, — 6787 emb.

Sass csapatosztályát is beleszámítva a 3. hadtest tehát 34 zászlóalj, 38 század lovasság, 120 ágyúból állt, azaz 33,703 emberből.

4-ik hadtest Tseodajeff gyalogsági tábornok alatt.

4. könnyű lovas hadosztály: Sass altábornagy.

1. dandár. Beguschewski v. ö.: Wossnesenks és Olwiopol dzsidás ezredek.

2. dandár. Kronen vezérőrnagy: Cesarewics nagyherceg és Ferdinánd főhg huszár ezredek.

32 lovas század, 5001 e.

4. lövész zászlóalj s 3 század a 4. árkász zászlóaljból.

1¾ zászlóalj, 1422 e.

11. gyalog hadosztály: Beloguscheff altábornagy.

1. dandár. Burkowski vezérőrnagy: Selinginsk és Irkutck gyalog ezredek.

8 zászlóalj, 6800 e.

12. gyalog hadosztály: Buschenaitbnagy.,

1. dandár. Wolodimiroff vezérőrnagy: Azow és Dnepr gyalog ezredek.

2. dandár. Marin vezérőrnagy: Ukrajna és Odessa vadász ezredek.

16 zászlóalj, 11,113 e.

4. tüzér hadosztály: Sickstel vezérőrnagy:

4. lovas tüzér dandár a 7. és 8. sz. könnyű ütegekkel.

16 ágyú, 422 e.

11. tábori tüzér dandár l nehéz s l könnyű üteggel.

24 ágyú. 562 e.

12. tábori tüzér dandár: 1. nehéz, 3 könnyű üteg,

48 ágyú, 1063 e.

Az egész tüzérhadosztály hadszervonata 459 e.

Kozákok: 3 század a 41. számú doni ezredből s az 51. sz. ezred.

9. század, 1164 e-

A 6. száma doni kozák üteg s 6 ágyú az 1. számú kozák tartalék ütegből.

14 ágyú, 412 e.

Az 5. és 16. sz. mozgóágyútelepek, 638 e.

Az 1. sz. félélvezési raktár, 258 e.

Osztrák félröppentyű üteg (Horn), 59 e.

Beloguscheff altbnagy különvált szárnycsapat- osztálya.

1 század a 4. árkász zászlóaljából, 155 c.

Ali. gyalog hadosztályból:

2. dandár. Schittkoffv. ö. alatt; Ochotsk és Kam-
csatka vadász ezredek.

8. zászlóalj, 6690 e.

11. tábori tüzér dandár 2 könnyű üteggel.

24 ágyú, 468 e.

A 41. sz. kozák ezredből 3 század, 345 e.

Az 1. sz. kozák tartalék ütegből 2 ágyú, 62 emberrel.

A 4. hadtest tebát Beloguscheff hadoszlopát is beleszámítva
34 zászlóalj, 44 század lovasság és 131 ágyú, — 40,120 ember-
ből állt.

Grabbe tábornok-hadsegéd jobb szárnyoszlopa.

Az 1. hadtestből:

1. könnyű lovas hadosztály: Hoven altá-
bornagy.

1. dandár. Glotoff v. Ö.: Csernicseff és Cesarewics
nagyhadzászlós ezredek.

1. számú könnyű lovas üteg.

16 század lovasság s 8 ágyú 2800 emberrel.

A 2. hadtestből:

6. gyalog hadosztály: II. Grabbe altbnagy.

1. dandár. Sherebzofov. ö.: Murom és Nishegorod
gyalog ezredek.

2. dandár. Nossofov. ö.: Nisow és Szimbirsk vadász
ezredek.

26 zászlóalj, 12,887 e.

6. tábori tüzér dandár a 4. sz. nehéz s a 6., 7., 8.
vz. könnyű ütegekkel.

48. ágyú, 1100 e. (a hadszervonatot is bele értve.)

A 45. sz. k o z á k ezred.

6 század, 823 e.

A Grabbeféle hadtest összes ereje: 16 zászlóalj, 22 század lovasság, 56 ágyú, 17,610 e.

Sacken tábornok tartalék csapatosztálya.

A 4. hadtestből:

10. gyalog hadosztály: Skorotetzki altábornagy alatt.

1. dandár. Martinauv. ő.: Jekaterinburg és Tobolsk gyalog ezredek.

8 zászlóalj, 6700 e.

10. tábori tüzér dandár 2 nehéz üteggel.

24 ágyú, 600 emberrel.

A 2. tartalék lovas hadtestből:

2. dzsidás hadosztály.

1. dandár. L a n s k o i v . ő.: Ukrajna és Novoarcban-gelsk dzsidás ezredek.

A 21. sz. könnyű lovas Üteg.

12 század lovasság és 8 ágyú, 1630 e.

Az 50. sz. k o z á k ezredből 3 század, 405 e.

Összesen 8 zászlóalj, 15 század lovasság és 32 ágyú, — 9335 ember.

A főhadiszállásnál volt:

2 század a lovas csendőr ezredből;

4 század kaukázusi rendetlen lovas;

6 század kaukázontúli muzulmán lovas.

Összesen 12 század, 1198 e.

Az egész orosz haderő egybeszámítása.

Kuprianoff	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Ember.
Rüdiger	34	38	112	36721
Tseodajeff	34	44	120	33703
	34	44	131	40120

		Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Ember.
Grabbe	16	22	56	17710	
Sacken	8	15	32	9365	
Főhadiszállítás	=	<u>12</u>	<u>—</u>	<u>1198</u>	
Összesen:	126	175	451	138687	

Ez az orosz hadsereg létszáma. Hogy itt mindjárt áttekinthessük valamennyi az oroszok császára által Magyarország ellen küldött csapatokat, hozzá tesszük, hogy még tekintetbe kell venni Lüders és Grotenbjelm hadtesteit, továbbá az egész dragonyos hadtestet (3 tartalék lovas hadtestet), a kis tartalék csapatokat nem véve tekintetbe.

E szerint:

		Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Ember.
Lüders.....	26	34	56	28636	
Grotenbjelm.....	8	18	32	10501	
A dragonyos hadtest	<u>—</u>	<u>80</u>	<u>48</u>	<u>52637</u>	
Összesen:	34	132	136	52637	

Az orosz haderő egész összege tehát: 160 zászlóalj, 307 század lovasság, 587 ágyú, azaz 191,324 e., mi mellett a Paniutine hadosztály mint az osztrák hadsereghez beosztott hadtest számításán kívül maradt.

É)

A Lüders gyalogsági tábornok és hadsegéd alatt álló orosz csapatok beosztása, melyek Erdély déli részébe valának benyomulandók 1849. júniusban.

5. hadtest.

5. könnyít lovas hadosztály.

1. dandár. L Komar vezérőrnagy: Bug és Nas-sau hercegdzsidás ezredek.

16 század, 2630 e.

14. gyalog hadosztály.

2. dandár. Essauloff v. Ö-: Podolia és Schitomier vadász ezredek.

8. zászlóalj, 6845 e.

15. gyaloghadosztály: Hasford altbnagy.

1. dandár. Dyck v. ö.: Módiin és Prága gyalog ezredek.

2. dandár. Engelhardt v. ö.: Lublin és Zamosc vadász ezredek.

16 zászlóalj, 12297 e.

5. tüzér hadosztály: I. Iwin altbnagy.

A 9. sz. könnyű lovas Úteg.

14. tábori tüzér dandár: 1 nehéz, 1 könnyű üteg.

15. tábori tüzér dandár: 1 nehéz és 3 könnyű üteg.

7 üteg 56 ágyúval 1427 e.

Az 1., 43. és 48. sz. kozák ezredek.

16 század, 2380 e.

A 14. és 15. sz. mozgó tartalék ágyútelep 687 e.

5. lövész zászlóal., 5. árkaász zászlóal., ö. sz. hidász telep, összesen 1662 e.

Egészben (a hadszervonaton kívül) 26 zászlóalj, 34 század lovasság, 56 ágyú, azaz 28636 e.

Grotenhjelm altbnagy csapatai Bukovinában, melyek Erdély északi része valának betörendők.

A 4. hadtestből:

10. gyaloghadosztály: Skorotetzki altbnagy.

2. dandár. Pawloff v. ö.: Tomsk és Kolywan vadász ezredek.

8 zászlóalj, 7217 e.

10. tábori tüzérsdandár az 1. és 2. sz. könnyű üteg.

24 ágyú, 488 e.

A 2. tartalék lovas hadtestből:

Dzsidás hadosztály: Grotenhjelm altábornagy.

2. dandár. Wladislawlewics v. ö.:a Nowomirgorod és Elisawetgrad dzsidás ezredek.

12 század, 1793 e.

A 22. sz. könnyítélovasság

8 ágyú, 192 e.

Az 50. sz. kozákezed.

6 század, 811 e.

Összesen 8 zászlóalj, 18 század lovasság és 32 ágyú, — 10501 e.

F)

A felső-magyarországi hadsereg beosztása Dembinski altbnagy alatt.

(1849. június 18-tól kezdve Wysoeki tbnok alatt).

6-ik hadtest. Wysocki tbnok,

4 dandárra osztva Bulharin, Lázár, Jaszvitz és Jurics alatt:

Gyalogság: 2 vadász zászlóalj, 9 új honvéd zászlóalj (többszire hiányos, némelyikök csak 2 századból állt, közép számítással tehát félzászlóaljaknak vehetők), 4 század lengyel legio, 12 század Önkéntes az északi megyékből, 1 zászlóalj utász. — Névleg $14\frac{2}{3}$ zászlóalj, hanem tényleg alig 10 zászlóalj számítható.

Lovasság: 6 század huszár, 1 század lengyel dzsidás, 1 század önkéntes lovas.

Tüzérség: 4 tizenkétfontos, 16 hatfontos, 11 háromftos ágyú, 3 röppentyű löveg.

Összesen $14\frac{2}{3}$ zászlóalj, 8 század lovasság, 34 ágyú, mintegy 9600 e.

Kainczy külön hadosztálya.

4 század vadász és önkéntes, 6 zászlóalj honvéd, 1 zászlóalj mármarosí önkéntes, 4 század huszár, 23 ágyú.

Összesen $7\frac{2}{3}$ zászlóalj, 4 század lovasság, 23 ágyú, — 6900 emberrel.

A felső-magyarországi hadsereg összes létszáma tehát $22\frac{1}{3}$ ($17\frac{1}{3}$) zászlóalj, 12 század lovasság, 57 ágyú; — 16500 emberrel.

G)**Az erdélyi hadsereg beosztása és hadereje Bem alatt 1849. júniusban.**

6-ik hadtest:

1 század vadász, 22 zászlóalj honvéd, (ezek közt sok nem teljesszámú, úgy hogy összesen mintegy 16 zászlóaljnak számíthatók), 5 tartalék honvéd zászlóalj, 13 század huszár, 19 hatfontos, 22 háromfontos ágyú, 4 röppentyű löveg.

Összesen $27\frac{1}{6}$ (21) zászlóalj, 13 század lovasság, 45 ágyú; mintegy 20,000 e.

Incédy portyázó csapata: $\frac{1}{3}$ zászlóalj vadász, $\frac{1}{3}$ zászlóalj honvéd, $\frac{2}{3}$ zászlóalj önkéntes, 3 század huszár, 8 hegyi ágyú, 3 röppentyű löveg.

Összesen $1V_3$ zászlóalj, 3 század lovas, 11 ágyú; 2000 e.

A károlyfehérvári ostromló hadtest Stein ezredes alatt. 8 zászlóalj honvéd (töbnyire hiányos) 1 század huszár, 2 század lovas önkéntes, 2 hatfontos, 4 háromfontos, 3 röppentyű löveg, 10 ostromágyú.

Összesen 8 zászlóalj, 3 század lovasság, 9 tábori és 10 ostromágyú, — 5000 e.

Az erdélyi hadsereg összes létszáma tehát $36\frac{1}{2}$ zászlóalj, 19 század lovasság, 65 tábori ágyú; — 27,000 e.

H)**A magyar déli hadsereg (bács-bánati hadsereg) beosztása és hadereje Vetter altbnagy alatt.**

(E hadsereg szervezését úgy adjuk itt elő, a mint az állt, miután Vetter átvette a vezérletet s a Bem által Erdélyből hozott csapatok is beléosztattak.)

4. hadtest Parancsnok Tóth ezredes.

Bánffy hadosztálya: 4 honvéd zászlóalj; 2 század a 8., $\frac{1}{2}$ század a 15. huszár ezredből, V« század székelly huszár, 8 hatfontos ágyú.

Perecy hadosztálya: $\frac{1}{2}$ zászlóalj vadász, 2 zászlóalj sorgyalogság, 2 zászlóalj honvéd, 3 zászlóalj önkéntes, $6\frac{1}{2}$ század Hunyady, Ferdinánd és Bocskay huszár, 6 tizenkétfontos, 6 hatfontos, 6 lovasütegbeli ágyú.

Igmándy hadosztálya: 1 zászlóalj honvéd, 1 zászlóalj bácsi önkéntes, 1 $\frac{1}{2}$ század a 7. huszár ezredből, 1 Vg, század bácsi önkéntes lovas, $\frac{1}{2}$ század pécsi önkéntes, 4 hatfontos, 6 háromfontos, 4 röpentyű löveg.

Simönyi hadosztálya (a perlaszi, aradaci, écskai s eleméri helyőrségek) 2 zászlóalj honvéd, 3 zászlóalj csongrádi és torontáli önkéntes, 4 század csongrádi lovas önkéntes, 11 ágyú-

Helyőrségek Orsován, Pancsován stb.: 4 zászlóalj honvéd, $1\frac{1}{2}$ század székelly, 1 század Károlyi huszár, 17 ágyú.

A 4. hadtest összes hadereje: $21\frac{1}{2}$ zászlóalj, $20\frac{1}{2}$ század lovasság, 68 ágyú, — 18,800 e., miből azonban csak $13\frac{1}{2}$ zászlóaljat, 14 század lovas, 40 ágyút, mintegy 12,000 embert lehetett az ellenség ellen összpontosítani.

5. hadtest. Parancsnok Vécsey tbnk.

Przyjemski dandára: $1\frac{1}{6}$ zászlóalj honvéd, $\frac{1}{3}$ zászlóalj krassói és torontáli nemzetőr, 1 század Lehel huszár, 6 hatfontos.

Rákócy dandára: $\frac{1}{2}$ zászlóalj honvéd, 1 század a 7. huszár ezredből, 1 század Lehel huszár, $\frac{1}{2}$ század bihari önkéntes lovas, 8 hatfontos.

Nagy dandára: $\frac{2}{3}$ zászlóalj honvéd, $\frac{1}{2}$ század Lehel huszár, 13 ágyú.

Bergman dandára: $1\frac{1}{6}$ zászlóalj honvéd, 2 század Lehel huszár, 7 ágyú.

Boros dandára: $2\frac{1}{2}$ zászlóalj honvéd, 1 század

nagy-zeréndi nemzetőr, 1 század a 7. huszár ezredből, 32 ágyú.

Az erdélyi határra küldött csapatosztály:

3½ zászlóalj, V_a század Lehel huszár, 3 ágyú.

Az 5. hadtest összes ereje: 10 zászlóalj, 7½ század lovas-ság, mihez kezdetben 49, később 64 ostromágyú járult, összesen 10,0000 e.

A pétervárad-i várőrség: 3 zászlóalj sorgyalogság, 2 zászlóalj honvéd, a tüzérséget is beleszámítva 8000 e.

A déli hadsereg összes létszáma tehát: 37½ zászlóalj, 28 század lovas-ság és 88 tábori ágyú (az ostrom- és várágyúkat nem számítva), — 36,800 e.

i)

A tartalék hadtest beosztása s hadereje Guyon alatt 1849. június és júliusban.

Hadik hadosztálya: 4 zászlóalj honvéd, 4 század a 16. huszár ezredből, 6 ágyú.

Pulszky hadosztálya: 6 zászlóalj honvéd, 2 század a 16. huszár ezredből, 6 hatfontos.

Összesen: 10 zászlóalj, 6 század lovas-ság, 12 ágyú; az egész hadtestnek 9500 emberből kellett volna állnia.

K)

A magyar főhadsereg beosztása Görgey alatt 1849. június közepén.

1. hadtest. Parancsnok Nagy Sándor tábornok.

Máriássy hadosztálya; 1 zászlóalj sorgyalogság, 4 zászlóalj honvéd, 1½ 6-fontos gyalog üteg, 1 lovas üteg 8 ágyúval.

Bobich hadosztálya: 4 zászlóalj honvéd, 8 tizenkétfontos.

Mesterházy hadosztálya: 1. huszár ezred, 4 század a 8. huszár ezredből, 6 lovasütegbeli ágyú.

2 század utász.

Összesen $9\frac{1}{3}$ zászlóalj; 12 század lovasság, 31 ágyú, azaz 9540 e.

2. hadtest. Parancsnok Ashóth ezredes (később Kászonyi.)

Butler hadosztálya: 1 zászlóalj sorgyalogság, 4 zászlóalj honvéd, 2 század pozsonyi vadász, 4 század utász, 7 háromfontos, 6 hatfontos, 6 tizenkétfontos.

Horváth hadosztálya: 5 zászlóalj honvéd, 7 háromfontos, 8 hatfontos, 6 hatfontos ágyú.

Mándy hadosztálya: 6 század a 6., 2 század a 17. huszár ezredből; 1 század kun lovas, 5 ágyú.

Összesen $10\frac{1}{2}$ zászlóalj, 9 század lovasság, 45 ágyú, azaz 10,400 e.

ii. hadtest. Parancsnok Knézich ezredes (később Leiningen.)

Cillich hadosztálya: 3 zászlóalj sorgyalogság, 2 zászlóalj honvéd, 2 század utász, 16 hatfontos.

Podoszki hadosztálya: 2 zászlóalj sorgyalogság, 2 zászlóalj honvéd, 4 röppentyű löveg.

Pikety hadosztálya: 2. huszár ezred, 4 század a 3. huszár ezredből, 14 ágyú.

Ossz. $9\frac{1}{3}$ zászl., 12 száz. lovasság, 40 ágyú. azaz 9800 e.

7. hadtest. Parancsnok Pöltenberg tábornok.

Posta hadosztálya: 4 (hiányos) zászlóalj sorgyalogság, 1 zászlóalj magyar vadász, 13 hatfontos.

Liptay hadosztálya: 4 honvéd zászlóalj, 1 zászlóalj tiroli vadász, 7 hatfontos.

Weissel hadosztálya: 1 zászlóalj gránátos, 1 zászlóalj utász, 4 röppentyű löveg.

Bersényi hadosztálya: a 4. huszár ezred, 5 század a 9., 4 század a 13., 4 század a 16. huszár ezredből, 20 ágyú.

Összesen 12 zászlóalj, 21 század lovasság, 44 ágyú, azaz 12,000 e.

8. hadtest Klapka vezérlete alatt.

Kosztolányi hadosztálya: 1 zászlóalj sorgyalóság, 3 zászlóalj honvéd, $\frac{1}{2}$ század utász, 12 század huszár a 6., 9., 13., 14. és 16. sz. ezredekéből, 8 hatfntos, 9 háromfntos, 8 lovasütegbeli ágyú.

Eszterházy hadosztálya: 6 zászlóalj honvéd, 2 század Attila huszár, 11 tizenkétfntos és mozsarak.

Összesen $10\frac{1}{12}$ zászlóalj, 14 század lovasság, 39 ágyú, azaz 10,500 e.

Kmety hadosztálya: 5 zászlóalj honvéd, 2 század vadász, 1 század utász, 8 század a 10. és 12. huszár ezredekéből, 8 hatfntos, 7 lovasütegbeli ágyú, 2 röppentyű löveg.

Összesen $5\frac{1}{2}$ zászlóalj, 8 század lovasság és 17 ágyú, azaz 5700 e.

Horváth hadoszlopa: 1 zászlóalj sorgyalogság, 2 század honvéd, 4 század huszár, 4 ágyú.

Összesen $1\frac{1}{3}$ zászlóalj, 4 század lovas, 4 ágyú, 1600 ember.

Görgy Armin hadoszlopa: 13 $\frac{1}{2}$ század különböző zászlóaljakból, $2\frac{1}{2}$ század huszár, 6 hatfntos, 4 röppentyű löveg.

Összesen $2\frac{1}{4}$ zászlóalj, $2\frac{1}{2}$ század lovas, 10 ágyú; 2300 ember.

Benicky hadoszlopa: 3 század honvéd, 2 század selmeci vadász, V_2 század huszár, 2 ágyú.

Összesen $\frac{5}{6}$ zászlóalj, $\frac{1}{2}$ század lovas, 2 ágyú, azaz 800 ember.

A főhadserég áttekintése:

	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Embersz.
1. hadtest	$9\frac{1}{3}$	12	31	9540
2. hadtest	$10\frac{1}{2}$	9	45	10400
3. hadtest	$9\frac{1}{3}$	12	40	9800
7. hadtest	12	21	44	12000
8. hadtest	$10\frac{1}{2}$	14	36	10500
Kmety	$5\frac{1}{2}$	8	17	5700

	Zászl.	Lovassz.	Agyu.	Embersz.
Horváth	$1\frac{1}{3}$	4	5	1600
Görgey Armin	$2\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{2}$	10	2300
Benický	$\frac{5}{6}$	$\frac{1}{2}$	2	800
Összesen :	$60\frac{2}{3}$	83	229	62640

Számítsuk itt össze Magyarország minden hadseregét :

A főhadsereg	62,640 e.
A felső-magyarországi hadsereg	16500 „
A déli hadsereg	36800 „
Az erdélyi hadsereg	27000 „
A tartalék hadtest	9500 „
Szabadcsapatok s mozgó nemzetőrök Nemegyei és Földváry alatt	10000 „
Összesen :	162,440 e.

**Görgey komáromi visszavonulásától a Tisza
balparti működések kezdetéig.**

1849. július közepétől augusztus elejéig.

A váci ütközetek.

Július 14 én az orosz hadsereg 3-dik hadteste Hatvannál állt, a 2-dik Hortnál, a 4-dik Mező-Kövesdnél, egy 3 sz.-nyi cir-kálócsapat Fényszarúnál ügyelt a déli irányra, és Bebutoff herceg egy müz. lovasezred és 2 sz.-hegylakóval jul. 12-étől Vácot tartá megszállva, míg Adlerberg 1 századdal visszaállította Pest-nél az osztrák sereg 3-dik hadtestével az összeköttetést.

Görgey, Komáromtól húzódva 14-kén érte el Szobot az alsó Ipolynál.

Ájul. 14-és 15 közti éjjelen Paskiewits hatvani főhadi-szállásán azt adá hírül Bebutoff, hogy a magyarok jelentékeny erővel mutatkoztak Szobnál, Haynaunak egy szintén megérkező, már előbb említett iratából kitűnt, hogy Görgey az, a kit láttak, és végül Ramberg is azt izente Pestről, hogy a Görgey-féle 25,000-főnyi erős hadtest, Párkányt Vác irányában már elhagyta.

Most Paskievits terve az volt, Görgeyt minél tovább azon csalódásban tartani, hogy Vácra minden komolyabb akadály nélkül haladhat dél felé, hogy így őt az egri útig lecsalja, s ott hatalmasan fogadja, míg Haynau is, kiről még mindig azt hit-ték, hogy a magyarokat a Duna balpartján nyomban követi, időt vehet magának Vác felé lejönni, s így Görgey útját tel-jesen elzárni.

E szerint Paskievits a 14- és 15-közt éjjelen azon paran-csot adta ki, hogy a 3. és 2. hadtest Aszódnál egyesüljön, a harmadik hadtest előhada pedig 8 zászlóalj, 22 század, és 32 ágyúval Gödöllő felé haladjon elő. A szekérvár maradjon Hatvannál, a 4. hadtest meg Mező-Kövesdnél — készen a ma-gyarodnak az utat a Tisza felé elvágni, azon esetre, ha Görgey a Vácon keresztül nyomulást kivihetetlennek ismervén Losonc és Rimaszombat felé venné útját.

Július 15-én elérte Görgey Ármin, ki az 1. hadtest által üldöztetvén a Duna mentőben nyomalt elő, Vác éjszaki végét. Bebutoff rövid előőrsi csetepaté után kivonult a városból és Kis-Újfalu mellett a Vác-aszódi országúton foglalt állást.

Erre Görgey Ármin a Gombapataknál a hét kápolna mellett foglalt állást, és mögötte Nagy Sándor, miután megérkezve táborát berendezte. Görgey Ármin előcsapatai, melyek Bebutoffot még kissé Üldözőbe vették, azonnal az általunk már említett dukai hegyre vonultak vissza.

Bebutoff azon jelentésére, hogy ő Vácra kivonult, Rtidiger Sasz tábornokot lovasságával és lovas tűzérével Bebutoff fölváltására Gödöllőről Vác felé indította, és reggeli 9 órakor Offenbergt tábornoknak azon parancsot adta ki, hogy a 3. lovasosztály, az 1. dandár és 2. lovasosztályal Kis-Újfalu felé vonuljon.

Sasz félreértette a neki kiadott parancsot, azt gondolván, hogy neki a magyarokat Vácnál meg kell támadni, és épen ezért gyalogságát és gyalogtűzéréget éjszaka felé menesztette. Dél tájban elérte Szód-öt. A mint Görgey Ármin Öt megpillantotta, csapatjait a dukai hegy felé vezette, hogy az oroszokkal, hacsak lehetséges, ennek védelme alatt találkozassanak. Ez ugyan nem sikerült, de mégis szerencsésnek látszott a bekövetkezendő ütközet a magyarok részére, mert Görgey Ármintól jobbra Nagy Sándor is a Dunára támaszkodva előrenyomult, különösen pedig akkor, midőn végre délutáni 3 óra tájban Leiningen a 3. hadtesttel a várostól keletfelé vonulva, a csatahelyre érkezett, és két üteget fölállítatott Sasz jobb szárnya ellen. Habár a lovassági roham, melyet Sasz a magyar sereg jobb szárnyára intézett, visszanyomta is a huszárokat, de mégis belejött a tűzbe, és veszteséggel vonult vissza; Offenberg is, ki átvette szintén a muzulmannokat Kis Újfalunál vezette lovasságát Hártyán felől, midőn Saszot szorult helyzetében látta, de azért nem vett elő valami nagy részt az ütközetben. Az oroszok most fölhagyva a további támadásokkal, csupán a tüzelésre szorítkoztak, mely még estig folytatott. Végre az oroszok a dukai hegynél és a szódi szőlőhegyeken hagyván előőrseiket, maguk visszavonultak.

Paskievitset szerfölött bántotta Sasz tábornok tévedése, mert ez egyrészt nagyon könnyen elárulhatta a magyaroknak, hogy hatalmas orosz haderőnek kell lennie legalább valahol a szomszédságban védvül az előőrseknek. De miután a hiba már megtörtént, nem volt hátra más okosabb tett, mint a legnagyobb haderőt minél gyorsabban Görgey ellen egyesíteni.

Megparancsolta tehát Paskievits, hogy az egyesült 3. és 2. hadtest haladéktalanul szövetkezzék Hartyánnál; a 3. hadtest e pontot még az éjjel elérheti, a 2-ik, melynek több, mint 6 mértföldet kellé hátrahagyni semmikép sem. Paskievits egész éjjel lován maradt, hogy mindent személyesen rendezzen; a 7. gyalogsági osztály Hartyánt 16-án reggeli 6 órakor érte el, a 8. gyalogosztály 1. dandára 8 órakor reggel, a 2. hadtest eleje ekkor még alig hagyta el Aszódot. Paskievits délelőtt kiment az előőrséghez, és szándéka volt délutáni 4 órakor tenni a magyarok ellen az első támadást Vácánál; azonban a 4. gyalogosztály a 2. lovasosztály 2. dandárával Hartyánt csak délelőtti 11 órakor pedig, az 5. gyalogosztály még pedig kifáradva érte el csak délutáni 3½ órakor.

A csapatok teljesen fáradtak lévén, de főkép azon reményben, hogy Haynau a magyarokat a Duna bal partján még mindig nyomról nyomra követi, jónak látta Paskievits a támadást 17-ére elhalasztani. A 8-ik gyalogosztály 2-dik dandárát tehát a 7. osztály 2. dandárával váltatta föl, és az így újonnan képzett előhad főnökévé Kaufman tábornokot nevezte ki.

Magyar részről Pöltenberg a 7. hadtest és a tábortömeggel még 15-ik estvéjén megérkezett Váchoz, úgy hogy Görgey július 16-kára az egész haderőt együtt látta. 16-ikára az oroszoktól egy új, erősebb támadást várt, és hogy Paskievits szándékát illetőleg e tekintetben nem csalatkozott, az elmondottakból világos.

Görgey most a felől volt kétségben, vajon mit tegyen az orosz támadás ellenében, Gödöllő felé nyomulva megelőzze e, vagy bevárja azt Vácánál? Az élelmezési nehézségek az utóbbit határozatták el vele.

De mivel várakozása ellenére 16-án délutánig az oroszok részéről támadás nem történt, megbízta testvérét Görgey Ar-

mint, hogy délutáni 4 órakor induljon ki az ellenség elleni erős körszemlére.

Még 4 óra előtt azonban, valamely kétségtelenül biztos forrásból azon hírt kapta, hogy Hartyánnál majd az egész orosz haderő ellentállna, és ezzel okszerűleg nem köthetett ki, hacsak egész seregét fölládozni nem akarta, a mi Magyarország érdekeivel mindenesetre ellenkezők. És így csakhamar azt határozta el, hogy kikerüli az ütközetet, s abban hagyván a kémlelődést, Losoncon keresztül a tiszai felvidékre Tokajnak menni, és onnan az összeköttetést a déli haderőkkel létesíteni szándékozott. Ez úton remélte, hogy néhány megfeszített menet által nevezetes előnyt nyerhet. Mindenesetre nem számolt arra, hogy minden ellenállás nélkül juthasson Tokajba; de hitte mégis, hogy ez ellenállás nem leend jelentékeny. Azonkívül különösen fontosnak látszék előtte, hogy ívszerű vonulása által éjszakfelé az orosz hadsereg körül azt éjszakon föltartoztatja, úgy hogy ezáltal a magyar haderők délen hosszabb ideig harcolhatnának egyedül az osztrákokkal.

Két észrevétel merül itt fel önkénytelenül: először, hogy Görgey, hacsak pár nappal előbb, tehát a Komárom melletti sikertelen áttörési kísérlet nélkül hagyja oda Komáromot, legkisebb veszedelem nélkül nyomulhatott volna elő Vácon és Gödöllőn keresztül a Duna és Tisza között délnek; és másodsor, hogy most a Komárom felé irányzott megfordulás a Losoncon történt keresztülvonulás helyett jöllehet merész hadműtét lett volna, de mégsem olyan, mely a szerencsétől csak némileg kísérve is igen nagy eredményeket ne szülhetett volna, miután Haynau osztrák hadseregének most már Komárom elzárolásán kívül kellett, hogy más cél is lebegjen szemei előtt, mely figyelmét úgy, mint anyagi erejét megosztá. Elég itt ennek érintése. Különben Görgeynek most komoly szándéka volt, a déli haderőkkel összeköttetést keresni, és ha ő egyszer valamire elhatározta magát, akkor egyéb lehetőséget (ez természete volt) e kívül nem ismert.

Mivel az oroszok a dukai hegyről az egész váci álláspontot, s a választott visszavonulási utat, valamint Vácot is nappal messzire beláthatták, következésképp Görgeynek csak éjjeli visz-

szavonulás nyújthatott oly előnyt, mely a szükséges rend fentartását számára biztosítja.

Az orosz előhad Paskievits eredeti tervének megfelelőleg, hogy 4 órakor komolyan Vác ostromához foghasson, három és 4 óra között délután megkezdte bevezetésül az ágyúzást, de mely időközben, midőn Paskievits szándokát megváltoztatá, csakhamar beállítatott.

Különbféle jelekből azt következtéié most Görgey, hogy 16-án nehezen fog megtámadtatni, és esti 7 órakor a hadtestvezénylőket és Görgey Ármint haditanácskozásra hívta meg. Mit magában elhatározott, közölte velők, s fölszólítá őket, sors által elhatározni, ki képezze hadtestével az utócsapatot, s fedezze az éjjeli visszavonulást. A sors Leiningen 3. hadtestére esett

E szerint tehát határozattá lőn, hogy az esti szürkület beálltával a 7. hadtest a hadigőzössel Vácot elhagyja, ezt az 1. majd Görgey Árminé kövesse; végre még hajnal előtt a 3. hadtest. Az 1. és 3. hadtest, valamint Görgey Ármin hadoszlopa előőrseiket 17-ike hajnaláig helyükön hagyják.

Ezen intézkedések létesítése elé azonban előre nem látott nehézségek gördültek.

Midőn Görgey Komáromot elhagyá, egész sereg polgár csatlakozék hozzá, kik a forradalom előmozdítását segélyező cselek vények által compromittatva lévén féltek Ausztria keze közé jutni, és e sorcsapás ellen azon hadseregnél érezték magukat leginkább biztonságban, mely eddigelé Magyarországra nézve a latban legtöbbet nyomott. E menekültek se rege Görgey hadmenete alatt folyton szaporodott azon vidékekről, melyeken átvonult, s azok szomszédságából. A menekültek kiválság kocsin utaztak. A sereg, mely különben is szenvedett az igen nagy train miatt, a rendkívüli szekérvár által még inkább terhelve lőn. Görgey csakhamar belátta, hogy ezen rendkívüli kocsitömeget katonai módra szerveznie kell, hogy vonulását nagyban ne akadályozza. Hozzáfogott tehát a rendezéshez, mely jun. 15-én befejeztetett; egy tábornoki törzstiszt bízott meg felettök s a mellérendelt őrcsapat fölött parancsnokolni. 15-kéó Toronyánál kell vala a roppant nagy szekérvárnak maradnia; 16-kán, miután Görgey a visszavonulásra elhatározta

magát, elrendel, hogy az Nógrádon keresztül Vadkert felé a sereget megelőzze.

Azonban ez elrendelés már késő vala. Toronyára 16-kán egy nagy győzelemnek jutott el vakhíre, melyet a magyarok 15-én Vácnál nyertek volna. Így világos vala hogy Görgey a Duna és Tisza közt dél felé vonul és — így vélekedtek a kocsii tulajdonosok — a vonulás veszedelmes, mert könnyen elvágathatnak a seregtől, hacsak Vácot a lehető leghamarabb el nem foglalhatják. A szükségkép fölállított fegyelem korlátjai lerontattak, a kocsik Toronyától Vác felé fordultak, az őrcsapat és a vezénylő törzstiszt nem volt képes megállítani az árt, és követniök kellett őket. És így történt aztán, hogy 16 estéjén Vác telve volt kocsikkal, melyek az utcákat eltorlaszolták, míg birtokosaik a dolgok kimenetelére várakozva kényelmesen mulattak a korcs-mákban.

Görgey értesülvén e körülményről, látta az akadályokat, melyeket az a tervezett visszavonulás elé gördít. Két utcán történhetett csak a visszavonulás, a nagy posta-utcán Rétságon keresztül Vadkert felé, és egy mellék utcán Romhányon át. De komolyabb visszanyomatás esetére sehogysem akarta seregét ez amúgy is meglehetősen távolban álló utcák közt megosztani, hanem egyen szerette volna megtartani, t. i. a Rétságon keresztül.

Ez utcát Váctól éjszakra, egy meredek mély árku patak folyja keresztül, melyen csak híddal lehet átmenni. A visszavonulás gyorsítására, a polgári menekülteket is tekintetbe véve nagyon előnyös lett volna, ha még egy tábori hidat verhettek volna a már meglevő erős híd mellett. De ehhez nem volt anyag. Görgeynek csak egy Piragóféle negyedhid szerelvény volt birtokában, melyet az osztrákoktól vett el. De ezt mindenesetre kímélni akarta, tudván, hogy a visszavonulás alkalmával még több vizen is kellend keresztül hatolnia. És ha azt a Vác éjszaki részét fekvő patak áthidalására használja, nem maradt volna más hátra, mint azt hevesebb visszanyomatás után az oroszoknak fölládozni. S így semmiképp nem lehetett azt fölhasználni, s a Rétság felé vivő nagy utcán az egy erős híd használatára kellé szorítkoznik.

Hogy a polgári menekülteket a keleti útra Romhányon át vihessék, át kellett volna szelni a csapató kútját, a mi újlag késedelmezésre szolgáltatott volna okot. Különbén is a rendkívüli székervár nem nagy kedvet mutatott ahhoz, hogy a hadseregtől elszakíttassék.

A visszavonulásról egyelőre lemondani lehetetlen volt. Görgy tehát az utakat éjjel a kocsiktól megtisztította, és ezenkívül a csapatok vonulási útján egész a többször említett hídig huszárokat állított föl, kik a polgári kocsik ez útra nyomulását megakadályozzák. De e rendszabályoknak kevés eredményük lett.

A mint 17-ikén megviradt, a 7. hadtesten kívül csak az 1. hadtest egy kis része vonult a hídon keresztül, az 1. hadtest második fele, és Görgy Ármin hadoszlopa még a város utcáiban volt lépten nyomon akadályoztatva a részint álló, részint menő polgári kocsiktól.

A 3. hadtest egyik fele Vác éjszakai részén a vaspályánál állt, a másik része éppen ekkor vonult Gombásnál lefelé a vaspályához. Nagy Sándor nem teljesítette a neki adott parancsot, hogy az előőrsöket hagyja fönállva, s így az előőrsi vonal jobb szárnyán jelentékeny űr volt.

Hogy a magyarok erejét és állását a komoly roham előtt megtudhassa, a 3. hadt. kozákjait a Constantin nagyherceg dzsidások fődözete alatt viradatkor Vác felé küldötte Paskievits. Ezek úgy találták a helyzetet, ahogy mi azt elébb leírtuk; és mivel a magyarok jobb szárnyáról az előőrsök hiányoztak, egész észrevétlenül túlhaladtak a Hétkápolnán; Görgy Ármin előőrsei, melyek még állottak, körülvéve látván magukat a városba rohantak. Itt a legnagyobb zavar kitörése fenyegetett. Görgy Ármin összeszedi hadoszlopát, és kivezeti délnek a városból az orosz lovasság ellen; az oroszok támadnak, ugyanekkor Görgy A. bal szárnyán a 3. hadtest fele mutatkozik, melyet Görgy A. serege oroszoknak tart. Görgy A. had oszlop a tehát visszatarthatlanul futni kezd a város nyugati részén a Duna hosszában éjszak felé.

Az oroszok Vácra nyomulnak, és az első rohamnál elfoglalnak 4 ágyút; e közben sikerül Görgy Árminnak hadoszlopa egyrészét összevonni, melyet azonnal a városba vezet

a nyugati oldalról, mialatt Leiningen is benyomul a keleti részből egy zászlóaljjal.

E nem várt támadás az oroszokat újra kiűzi a városból a Gombáson keresztül, úgy hogy elfoglalt 4 ágyújokból csak egyet menthettek meg.

Leiningen hadtestével azonnal a Gombásnál foglal állomást, és megszállja a várost is, hogy bekerítettetés ellen biztosítva legyen.

Mialatt Vácon e jelenetek folytak, nem kevésbé épületes dolgok történtek a Váctól éjszakra fekvő híd nánál. Itt ugyanis a polgári kocsik, miután keresztültörték a huszárörségen, vadul benyomultak a hadoszlopba, hogy a csapatokkal együtt keresztül vitessenek a hídon. És amint túl vannak a hídon, és aggodalmuk megszűnik, lassítják mozgásukat, és így a csapatokét is. Csak akkor kezdettek jobban sietni, midőn azon hír járta be a hadoszlopot, hogy az oroszok a városban vannak.

Paskievits a kozáktámadás eredményéből azt következtette, hogy a magyarok még az éj tartama alatt megkezdették a visszavonulást. Tehát a 3. hadtestet egyenest Vácra eresztette, a Mohileff ezred 12 ágyúval s egy kozák csapattal jobbra küldetett, hogy a várost keletről kerítse be.

Amint az oroszok Gombáshoz közelednek, Leiningen lassítja a visszavonulást; Görgey Ármint Váctól éjszakra foglal állást, hogy Leiningennel egyesüljön. Görgey tüzelésének védelme alatt szerencsésen átmegy Leiningen a hídon, és miután a híd leromboltatott, hadtestének egy részével Görgey Ármintól jobbra foglal állást; Leiningen hadtestének másik része Rétság megy, hogy itt új állást foglaljon el. Míg ez végbemegy, Leiningen földzeti állásban marad a váci hegynél, az előnyomuló oroszok ellen, kiknek sikerült a hidat újra járható állapotba tenni.

Görgey Armin és a 3. hadtest egyik felével visszavonulás közben egyesül e hadtest másik fele, ekkor Rétság mögött a 7. hadtest új csatlakozási pontot foglal el és védelmez, miután Rétság fölgújított, Rüdiger ellen a 3 hadtesttel, melynek főadatul lőn kitűzve az üldözés a hídtól, késő éjjel; a mint az ütközet végét

érte, Pöltenberg Rétságáról Vadkertig megy vissza féloldalt, míg a hadsereg zöme Vadkernél ütött táborn.

Az orosz hadsereg zöme ez éjjel Rétságnál maradt állva, az előcsapatok egy órányira előre küldettek Vadkert felé, a második hadtest Vácán maradt hátra.

Az oroszok 17-én halottakban 4 tisztet és 142 embert, sebesültekben 26 tisztet és 227 embert tehát összesen 449 embert vesztek.

A magyarok vesztesége, főképp sebesültekben nem volt jelentéktelen, de sohasem közöltetett az teljes pontossággal. Görgey fejszebe e nap izgalmai következtében annyira roszabult, hogy 18-tól 20. délutánjáig a hadmtikodések vezetésében részt nem vehetett. 18-án Losoncra vitette magát; 19-én Rima-Szombatra, ahol 2 lik reggeléig maradt.

A Görgeyféle hadsereg visszavonulása Losoncig.

Július 18-án hajnalhasadtakor a Görgey hadsereg zöme Vadkertről tovább, Balassa-Gyarmat felé ment; Pöltenberg, kinek hadteste az utófüdözetet képezte, nyomban követte egész a Lókospatakig, a hol új állást vón. Percei délfelöli mozdulatának, melyekről nem sokára beszélni fogunk, azon eredményök volt, hogy az üldöztetés kevesebb erővel történt.

Rüdiger parancsot kapott, hogy 18-án összes hadtestével kövesse a magyarokat Vadkertig, innen azonban csak egy lovas osztályt, melyet szükség esetében gyalogsággal is kell támogatni, küldjön Balassa-Gyarmatra. Rüdiger 18-án kiindult serege zömével Vadkerten túl, hogy Pöltenberget állásából a Lókos-patak mögé üzze; a Lókoson át aztán Anrep vezetése alatt Constantin dzsidás ezredek, Radecky huszárok, a ló. és 16. számú kozák ezredek és egy kozák ágyúütegből álló előhadat hagyott Drahi-ig utána nyomulni.

Balassa-Gyarmatnál Pöltenberget az utóhad szolgálatban Nagy Sándor váltotta föl az 1. hadtesttel; a hadsereg zömének a 18. és 19. közt éjszakán Ludánynál kellett volna táboroznia, eközben Nagy Sándor nem csak a Drahi melletti álló-

mást adta föl, hanem megijedve azon néhány kozáktól, kiket Anrep utána küldött, több következőt is minden szükség nélkül; és így a sereg nem maradhatott Ludánynál, hanem tovább kellett mennie, és így jött éjjelre Károshoz. De a sereg már tovább nem bírta a gyalogolást, s itt szükségkép meg kellett állni. Nagy Sándor ki mindig a zöm nyomában volt, azon parancsot kapta, hogy hadtestével, mint utócsapat a rárosi bidnál foglaljon állást. Legszélső előőrsei Szakálnál állottak. Itt hirtelen roppant riadó támadott; a huszárok lovai elszakítva kötelékeiket vadai rohantak; az egész előőrs visszafut a Rárosi hídon ezt kiabálva: a k o z á k o k, a csatazaj áthat az 1. hadtesthez, s mivel ez szorosan a hadsereg zöme mellett fekszik, ehhez is. Most átalános, fejetlen zűrzavar áll be, s a sereget csak 19-ik reggelén lehet Losoncnál és Losoncon összeszedni. A polgári menekültek szerék vára, kik 17-ike óta azon fegyelem korlátjait, melyre csak nagy fáradtsággal lehetett őket rászorítani, ismét áthágták, e szerencsétlen éj zavarát jelentékenyen előmozdítá; 13-án Losoncon e szekérvár újra szervezve lőn, s egy őrcsapat földözete alatt egy mellék útra szorítottatott.

Szakálnál tulajdonkép egyetlen egy kozák sem jelent meg, hanem a huszárok éhes lovai mohó étvágygyal ették a füvet, s e között több féle mérges füvet is. Ettől megvadultak, s a legénység fáradtsága és izgatottsága, melyet az utóbbi végzeteljes napok idéztek elő, a páni rettegésnek, mely őket megszállotta, és mely élénken emlékeztet a régi történetíróktól följegyzett több hason esetre, mindig nagyobb és nagyobb kiterjedést adott.

Mínthogy Percei mozgalmi Görgey üldöztetésének zsibasztására fontos befolyást gyakoroltak, most azokról kell beszél-nünk, hogy csak később térjünk újra vissza Görgey visszavonulására. Így a legkönnyebben fentarthatjuk a dolgok összefüggését.

A turai ütközet.

P e r c e l a 9. és 10. hadtestből álló tartalék vagy tiszai sereggel, mint előbb láttuk, azzal volt megbízva, hogy Tscheodajeffet, ki Tokajon keresztül Debrecen felé ment, visszavesse;

de mivel Tscheodajeff Debrecent azonnal odahagyta, azzal lőn megbízva Percel, hogy éjszakon működjék az oroszok ellen, hogy így megkönnyítse Görgeynek áttörését Vácon; míg a Knézich osztály a tiszai átkelési pontokat tartotta szemmel Tokajnál, Polgárnál, Csegénél, és Tisza-Fürednél, és más osztályok lenn a Tiszánál, Cibakháza és Szolnok körül' álltak őrt.

Már jul. 13-án Percei Szolnokról éjszak felé Új-Szászra nyomult, Jász-Berény irányában, tehát az után, a mi már előbből ismeretes előttünk. — az oroszok bal szárnya ellen, melyről azt gondolták, hogy Pest vagy Vác felé útban van, — de nemsokára megint visszavonult Szolnok és Abonyra, hogy jul. 16. és 17-én új előrenyomulást kezdjen meg Nagy-Káta és Aszód irányában.

Hogy a jul. 13. megkezdett előnyomulás mért maradt abba, sosem jött napvilágra. Ez elmulasztást részint a Görgey működéséről jövő hírek bizonytalanságából, részint azon aggodalomból magyarázhatni meg, hogy ha Görgey még nem jött volna elég közel, és ha ezenkívül az orosz hadsereg még Aszód és Gyöngyös közt talált volna lenni, Paskievits képes leendett egyesült erővel megtámadni Percelt.

Paskievits 14-én kapta a hírt, Percei első kimozdulásáról. Miután a 14. és 15. közti éjjelen, értesülvén Görgey elindulásáról serege zömének Aszódon történendő egyesítését elhatározta, vonalának is kiadta egyúttal a parancsot, hogy induljon Pest felé, azt Percelnek netaláni megtámadása ellen biztosítandó. A vonal egy része 17. estéjén elérte Gödöllőt, az utolja ugyanekkor még Aszódnál állott.

17-ikén délben, midőn Vácnál Görgey utóhadával csatázott, kapta Paskievits a hírt Percel megújított előrenyomulásáról, és pedig azon megjegyzéssel, hogy Percei cirkáló csapatai már Hatvan és Gyöngyös körül mutatkoztak.

A váci ütközet után az orosz hadsereg 3. hadteste Görgey üldözésére indult, a 2. Vácnál volt, hova azt Paskievits azon esetre rendelte, ha Görgey talán ismét Komárom felé indulna, mi rá nézve lehetségessé tétetett az által, hogy Haynau nem egész seregével ment át a Duna balpartjára, hogy a magyarokat üldözze. A 4. orosz hadtest Kápolnánál állott, az úgy nevezett

Grabbe hadtest Sz.-Keresztnél, Sacken még Gallieiában volt, és jul. 23. előtt még nem tudta hadosztályát Zmygrodnál egyesíteni, két század 1. Adlerberg vezetése alatt Pestnél állt, 3 század pedig Percel szemmel tartására Fényszarun, Zsámbokon, és környékén.

Percel közeledtének hírére, melyet Paskievits 17-ikén délbén vett, semmit sem látott ez-szükségesebbnek, mint vonaláról komolyan gondoskodni, s e végből azonnal egy hadosztályt állított föl e célra 8 zászlóalj, 24 század és 16 ágyúból Tolstoy tábornok vezetése alatt.

Paskievits a dél felől fenyegető veszély benyomása alatt tekintettel lévén az oroszok azon szokására is, hogy az ellenség létszámát rendszeren három akkorának képzelik, mint a milyen valóban, — szükségesnek tartá mindenek előtt Percel ellen fordulni, de úgy, hogy azalatt az oroszok véleménye szerint még legalább 50000 emberből álló Görgeyféle hadsereget se hanyagolja el egészen.

Paskievits elhatározta nemsokára; hogy seregét, vagy amennyit belőle csak lehet legközelebb Gyöngyös és Hatvan, tehát Percel ellen fordítandja, mialatt Görgey folyton csak egy 3 századból álló hadosztály által fogna Chrulleff ezr. vezetése alatt Losoncon át üldöztetni. Chrulleff támogatására Grabbénak, ugyanazon Grabbénak, kit Haynau mindig Komáromnál akart tartani, Sz.-Keresztről Losoncra kellett volna mennie. Grabbe csakugyan meg is kapta e parancsot, amit az orosz és osztrák kommentárok természetesen elhallgatnak, bármennyire telve vannak is egymás elleni szemrehányásokkal. Igen könnyen megmagyarázható ez az osztrák-orosz viszonyoknak általunk történt általános ecseteléséből, valamint azon körülményből is, hogy ez utóbbiak — post festum — Perceltől eltitkolhatlan félelmüket szégyenlették, egyúttal pedig megmutatja ez azt is, mennyire csalódik valaki, ha az ő parancsszóra kiadott dicsérő és mentegető irataikat egész jó lélekkel igaz forrásoknak tekinti. Még az ügyes titkolódzás érdeme sem illeti meg őket minden esetben.

Az orosz-haderőnek tehát Hatvan és Gyöngyösnél kell egyesülni. Itt lesz képes Percelt megtámadni; ezután kelet felé mehet, hogy Görgey előtt a tiszai átkelést elzárja; megakadá-

lyozhatja, hogy itt a Tisza jobb partján délnek át ne törhessen. Avagy kövesse tán az orosz hadsereg az ellent a hegyeken át, hogy így tönkregjusson?

Tolstoy támogatására 18. reggelén az Aszódnál egyesülendő sereg fődzete alatt Vácraól Kis-Újfalu felé küldetik az 5. gyalog osztály 1. dandára.

18-án Rüdiger előterjesztésére, kinek a hadsereg zömével Romhány, Csecse és Patán keresztül Gyöngyösre kell vonulnia, tekintettel Chrulleff hadosztályának gyöngeségére, úgy szintén Grabbe távollétére még azon parancs következik, hogy Sasz tábornok Chrulleff ezredest kövesse 22 század és 8 ágyúval.

Tsheodajeff oda utasítatik, hogy Kápolnáról Mező-Kövesdre menjen, innen egy lovas előcsapatot küldendő Miskolcra Görgey szemmel tartására, és hogy ezt magát is megtámadja, a mint az oroszok közlekedését Galliciával, tehát a kassa-miskölci utat meghaladta, hogy Tokajnak menjen; vagy üldözze őt erősen, mihelyt éjszának Kassa felé fordulna. Görgeynek menési vonal: Putnoktól—Tokajig ne menjen Tsheodajeff, hanem tartson inkább délfelé, hogy ne tegye ki magát a veszélynek a sereg zömétől elszakadni és az 50,000 emberre becsült magyar seregtől fölkoncoltatni.

Selvan tábornok biztosítsa a bártfai, eperjesi és kassai raktárakat, amennyire teheti, és szükség esetén vonuljon Gailiciába Sackenbe.

19-én Tolstoy a sereggel és fődzetével Aszódnál állott; a 2. hadtesből az 5. gyalogosztály 1. dandára Kis-Új falunál pihent, ugyanide ért a 4. gyalogosztály s a 2. könnyű-lovassági osztály 1. dandára. A 3. hadtest zöme, melynél Sasz tábornoknak Chrulleff támogatására kijelölt osztálya is volt, Balassa-Gyarmatról Romhány felé vette útját újra egyesülendő a hadsereggel.

Jul. 20. Tolstoynak a szekérvárral és a fődzet egy részével Aszódról Hatvanra kellene mennie a fő úton, a fődzet maradékával, névleg 13 szá. huszár, 2 szá. kozák és 14 ágyúval pedig a menet biztosítására Zsámbokra.

Percel 19-én a Thorznicki lovasosztálylyal és némi gyakorlással Nagy-Kátára jött, s a Wssocki vezetése alatti 3 gya-

logosztályból álló zömmel egyesülten Tápió-Szelére; Lenkey osztálya, melyet Percel Új Szász felé küldött, azonnal parancsot kapott, hogy Szolnoktól a Tiszán visszamenjen és Tisza-Fürednél Korponay seregével egyesüljön, mely mintegy 2000 emberrel az ottani tiszai átjárást tartotta zár alatt. Percel mindig aggodott, hogy az oroszok a Tisza balpartjára találnak átjönni.

20-án kora reggel Percel Thorzniki lovas osztályát, 17 századot 12 ágyúval Desewffynek a 10. hadtest parancsnokának saját vezénylete alatt, Fényszaru irányában küldötte előre; ő maga is oda sietett Tápió-Szeléről egyetlen gyalog dandárral.

Desewffy előcsapata találkozott az orosz dzsidások gyenge osztályával, mely Fényszarunál állt, kiverte állásából, és Zsámbokig kergette, honnan a dzsidásoknak tovább kellé vonulniuk Túra felé.

Tolstoy 20-án reggeli 5 órakor kezdette meg elindulását Aszódról; még nem is hagyta el e helyet, midőn már megkapta a tudósítást a dzsidásosztálytól, hogy ennek Zsámbokot oda kellé hagynia.

Tolstoy most személyesen állt a Zsámbok felé indult meblékhadoszlop élére, és Túra felé vezette. A helységen túl állította fel:

Az első vonalban az Olga huszárezredet 6 ágyúval a közepén, e mögé a hannover király huszárezredet 8 ágyúval és saját 2 sotnia kozákjait.

Mindkét, Zsámbokról kiszorított dzsidás-század fölvétett. Desewffy megszüntette az üldözést, hogy mindenek előtt a lovasosztály zömét fejtse ki.

Tolstoy, ki a magyarok erejét igen magasra szabta, elvonult s várakozott. Sokáig állottak így egy negyed mértföldnyi távolságra egymás ellenében; Tolstoy gyors megerősítésre várt, és tudósította Labintzoff tábornokot, ki az 5. gyalogosztály 1. dandárából 7 zászlóaljjal útban volt Kis-Újfaluról Aszód felé, hogy Túránál szemközt áll az ellenséggel.

Délutáni 1 órakor végre megkérdek a magyarok a tüzelést, lassan közeledve. Tolstoy, hogy csapatai erősebb színben tűn-

jenek föl, mint valójában voltak, valamennyi 14 ágyúját és a 13 század haszárt az első vonalba vonta össze, tartalékul csupán a két sötia kozákokat, és a két sz. dzsidást hagyván.

Hosszantartó tüzelés után végre rárohantak a magyar huszárok az oroszokra.

A lovascsata különös hévvel az orosz jobb szárnyon folyt, a hol az Olga ezred a dzsidások és kozákoktól támogatva küzdött.

Végre megjelent Labintzoff is, ki azonnal tüzérségét bocsátja előre, és teljesen lehangolja ez által a magyar huszárságot; habár most Percel is megjelent gyalogdandáraival, melyeket a Fényszaruig elhangzó ágyúdörgés után vezetett a Zagyván át Túrara, de még sem tud többet kivinni, mint hogy megjelenésével az orosz üldözést lankasztja, mialatt újra sikerül, a visszavonulás fedezésére néhány század huszárt összegyűjteni DesewfFynek, ki Tót-Almásón keresztül Nagy-Kátára ment, mely utóbbi helyig az oroszok, ha lassan is, de mégis folytatták az Üldözést, hogy azt azután teljesen abba hagyják.

A Túra melletti ütközet hallatára Paskievits még a 4. gyalogosztályt és a 2. lovasosztálynak dzsidás dandárát is útnak indította Túrara, hova azok csak az ütközet végével érkeztek meg.

Az oroszok vesztesége 8 halottból és 60 sebesültből állott, mely utóbbiak közt 10 tiszt is volt; Percel holtak és sebeseitekben mintegy 100 embert veszített.

Így végződött be, nem csupán a turai ütközet, hanem általán Percel támadási harca; hogy oly hosszadalmas készülődés után az összes erő egy csekély részének elő nyomulásával az oroszok ellen nem lehet nagyobb eredményeket kivívni, magában is világos; nem lehetett abból semmi más, mint egy semmit nem mondó harcjáték, melynek eredményéből épen nem lehet azonban azt következtetni, hogy az oroszok ellen egyáltalában mindeii siker lehetetlen. De jegyezzük meg most, hogy ez időben Haynau, a sereg zömét mint később elmondandjuk, Pestnél vonta össze, hogy azzal délfelé nyomuljon az alsótiszai vidékekre. Mészáros és Dembinszky, kik a turai ütközetnél személyesen jelen voltak, féltek most, hogy az oroszok ellen intézett hevesebb

föllépésnél, azaz Percelnek a pest-egri országút környékén való hosszabb tartózkodása esetén, az könnyen két tűz közé szorulhatna.

Ez okból Nagy-Kátán és Tápiószelén keresztül azonnal Cegléd, Abony és Szolnok felé vissza hívatván azon megbízást kapta, hogy Haynaunak a Tisza felé előnyomulását akadályozza meg, ha azonban ez nem sikerülne, a bács-bánati sereggel egyesülendő Szegedre menjen vissza.

-Mielőtt Haynau működéseinek kezdetét Pestről, és az ezzel szoros kapcsolatban álló s a déli harcmezőn július utolsó fele és augstns első napjainak tartama alatt történt eseményeket elbeszélnek, Görgeynek a Tisza felé irányzott menetét kell figyelemmel kísérnünk.

Görgey visszavonulása Losoncra a Sajó mögé s az e folyó melletti ütközetek.

A 3. orosz hadtest zöme július 20 án Romhányon volt: Sasz osztálya pedig útban, hogy Chruleffel egyesüljön; Cbruleff tehát most egyelőre egészen egyedül volt 3. századával a magyarok mögött, kiknek 7. hadteste e nap Rima-Szombatnál állt, míg a 3-ik Osgyánnái, és az 1. afödözetet képezve Apátfalvánál, Losonctól keletre igen kedvező állásban.

A mint Chruleff 20-dikán délután Losoncot elhagyta, ez egyszer igazán sokkal túlnyomó ellennel szemben veszedelmes helyzetben látta magát. Az ő megbízatása volt az ellenséget, mindenütt nyomban követni, de attól félt, hogy megtámadtathatik tőle, s ekkor fölkoncoltatását bizonyosnak tartotta. Sasz tábornok elindulásáról értesülve azt hitte, hogy alkudozások által nyerhet annyi időt, míg ez Losoncot eléri. Elküldötte tehát Kattlaroff huszárkapitányt, és Rüdiger tüzérhadnagyot hírnökökül Nagy Sándorhoz. Ezeknek a magyarokat fegyverletételre kellett volna fölszólítani, és e eélra fegyverszünetet ajánlaniok, s a mellett meg volt mondva nekik, hogy szép szavakban, ígéretekben, kecsegtetésekben ne fukarkodjanak. Meg volt engedve nekik, hogy Paskievits herceg nevét használhatják, mintha tőle jönne e felszólítás. A német Rű-

dígernek kevésbé tetszett ez a különbség csekély és megengedett csalószerep, mint a kevesebbé aggályos orosz Kattlaroffnak, de utoljára is csak el kellett a megbízást vállalnia.

Nagy Sándor, ki alkudozásokkal nem volt megbízva, mindkét parlamentairet elküldte Görgeynek rima-szombati főhadiszállására, s ezzel Chrulleff már tulajdonkép megnyerte a játékot saját céljai érdekében, mert Nagy Sándornak szokásos támadási előszeretete ellenére meg kellé várnia Görgey választát.

20. és 21. közti éjjel megérkeztek a követek Rima-Szombatba; mivel semmi hitelesítő irat birtokában nem voltak, Görgey már előre nem sok hitelt adott szavaiknak j céljokat se-hogy sem látta, és talán nem is láthatta be; ő úgy vélekedett, hogy Paskievitsch tán kételkedik abban, hogy annak idején eléje kerülhet még Miskolcnál, hogy útját Tokaj felé elvág-hassa, és az alkudozások által csak azt akarja kivinni, hogy a magyarok visszavonulását késleltesse, sőa szükségelt előnyt ilykép megnyerje.

Természetesen ez Görgeyt csak a visszavonulás gyorsítására határozhatta el, de mégis, miután nem tudta, hogy Nagy Sándor csak néhány századdal áll szemközt, jónak látta látszólagosan alkudozásokba bocsátkozni, hogy ez alatt az 1. hadtest időt nyerjen földözetül melléje juthatni.

Legalább ez volt a legközelebbi ok; hanem minden kétségen kívül áll az is, hogy Görgey mindig azon reményben élt, hogy az oroszoknak az osztrákoktól elszakítása lehetséges.

A magyar hadseregben e remény egy idő óta nem kevésbé gyökerezett meg; hogy ez Görgey részéről, vagy legalább Görgey tiszti barátai egynémely tagjától lön terjesztve, bizonyos; sokat beszéltek arról, hogy Magyarország koronáját az orosz császárnak ajálják föl Constantin nagyherceg részére, és hogy ez által Oroszországot elszakítják Ausztriától.

Az orosz tiszteknek a magyarok iránti viselete, hol ezekkel találkoztak, az osztrák tiszteknek ez utóbbiak iránti magatartásával összehasonlítva, igen alkalmas volt e reményeket táplálni.

A magasabb orosz tisztek, s a kiknek magasabb állásra volt kilátásuk, általában műveltek, udvariasak voltak. Kellemes lényök, valamint azzal is, hogy a vitézséget magyar részen is beismerték, nem csupán tetszettek ez utóbbiaknak, a hogy Krímnél is megtetszettek a franciáknak, hanem még néhány igen hidegvérű magyarnak gondolkozásmódját is megváltoztatták, s tán alaptalan, de mégis kimagyarázható okoskodásokat keltettek föl Oroszország és Ausztria viszonyai felől, mert lenézőleg nyilatkoztak ez utóbbinak „szegény gazdagságáról“ és résztvevő mosolylyal utaltak az oroszok által megmentendő osztrák hadsereg silányságára.

Nagy Sándor táborában Kattlaroff és Rüdiger ujjongó éljenekkel üdvözöltettek a tisztség és katonaság által. Rima-Szombatban Rüdiger mély hallgatagság által akarta szerepe nehézségét eltakarni. Görgey ezt azon követelésre használta föl, hogy tegye papírrá a föltételeket, melyek alatt a magyar hadsereg fegyverletételét kívánják, és e közben Katlaroffal is értekezett, hogy hacsak lehetséges az oroszok működéseiről kitudjon tőle valamit.

A mit így kisütött meglehetősen megegyezett saját nézeteivel, s lényegében, mint nemsokára látandjuk csakugyan igaz is volt.

Katlaroff és Rüdiger a Görgey táborának némely tisztével barátságosan fegyvert cseréltek, mielőtt Rima-Szombatot elhagyták volna, a mi itt megemlítendő, mert e dolog még tovább is fonódik.

Július 21-dikén magyar részről a 7^h hadtest Vadna és Dubicsánynak a Sajónál, a 3. Putnoknak, az 1. hadtest Rima-Szécsnek vonult.

Hosszabb fontolás után, hogy saját csapataival közöljé-e csupán azt, hogy Paskievitsnek, illetőleg csak Chruleffnek, fegyverletétel iránti fölhívását kereken megtagadta vagy a többi hadtesteket is megkérdezze ez ügy fölött, az utóbbira határozta el magát Görgey, és hinnünk kell, hogy ő maga is el volt szánva a fegyvert le nem tenni, és hogy igen hihetőnek találta

tán az éljenek következtében, melyekkel Nagy Sándor táborában a hírnökök fogadtattak, hogy ez utóbbi a fegyverletétel mellett fog nyilatkozni. Ez esetben Nagy Sándor elmellőztetének, csapatja föl, és a többiek közé beosztatnék, körülbelől úgy, hogy egy új hadtest születnék Görgey Ármin vezetése alatt.

Emlékezzünk itt vissza, hogy Görgey mindig igen élénken óhajtotta Nagy Sándor mellőztetését. Nagy Sándor ellensége volt, mint a kormánypárt tagja, de különösen ép oly kevésbé tudta megbocsátani Nagy Sándornak, mint Klapkának a július 4-diki Pestre küldetést, és az 1. hadtest július 7-iki elvonulását Bátorkeszire.

A hadtestekkel tehát jul. 21-én közölve lőn, hogy Paskievits a magyar sereget fegyverletételre szólította föl a következő föltételek mellett:

1) a legénység szabad elvonulása az őrmestertől lefelé; ez beléphet az osztrák szolgálatba; vagy bántatlanul mehet hazájába, és katonai szolgálatra nem kényszeríthető;

2) a tisztek átléphetnek rangjuk megtartásával orosz szolgálatba, vagy, ha azt nem akarnák, fegyvereik birtokában térhetnek vissza hazájukba;

3) az orosz cár szót fog emelni az osztrák császárnál Magyarországerő, és mindent megkísért ennek javára.

A hadtestek nyilatkozzanak e fegyver letétel el, vagy el nem fogadása iránt.

Ez irat először az 1. hadtesttel lőn közölve, hogy mi volt itt a szándék, a mondottakból nem nehéz megérteni. Nagy Sándor a fegyverletétel ellen nyilatkozott, és ez történt a 3. és 7. hadtestnél is; de mégis ezek vezénylői, ismert vak hívei lévén Görgeynek, nyilatkozataikban világosan az 1848 iki alkotmányra hivatkozást — ellentétben az 1849-iki april 13-iki határozattal — vették föl a békés kiegyezés alapjául, miről Nagy Sándor nyilatkozatában szó sem volt.

A hadtestvezénylők eme nyilatkozatainak értelmében szerkesztett most Görgey 22-kén Sajó-Sz.-Péteren választ Paskievitsnek, ki természetesen soha sem írt őhöz, melyben a fegyverletételt határozottan visszautasítja, ha csak az 1848 iki magyar alkotmány teljesen nem biztosíttatik; e feleletet két

hírnök Chruleffhez, Saszhoz és további megerősítés végett a többi orosz fővezérekhez is elvitte.

Jul. 21-én Putnokon hallotta meg Görgey, hogy Miskolcot az oroszok tartják megszállva; elhatározta tehát, a Tokaj felé vezető utat megtisztítandó a 7. és 8. hadtesttel Miskolcra rohanni, mialatt az 1. hadtest nem vonulva vissza túl Vadnán, a Sajó mellett, a működést fődözze azon orosz csapatok ellen, melyek a magyarokat Losonc felől üldözték; ha Miskolc megtámadása siker nélkül maradna, akkor a hadsereg, ha mindjárt az 1. és 7. hadtest egyes részeinek fölládozásával is egy részt Vadnánál, másrészt Miskolcnál, Szikszón és Megyaszón keresztül azonnal vonuljon Tokajra. Éjszak felé, Kassának Görgey, kinek a déli hadsereggel egyesülés e pillanatban komoly szándéka volt, csak akkor akart fordulni, ha mást tennie az orosz hadsereg miatt egyáltalán nem lehetne.

22-én Görgey hadserege Vadna és Dubicsány közt átment a Sajó jobb partjára; a 7. hadtest pedig zömével Sajó-Sít.-Péteren keresztül egy mértföldnyire jött Miskolchoz, mialatt egy mellékoszlop a balparton előcsapatait Sajó-Vámos és Szikszóig toltá előre; a 3. hadtest, a főhadiszállás, a vonat- és a polgári menekültek kocsijai Sajó-Sz.-Péterre jöttek, az 1. hadtest Vadnára.

A 7. hadtest cirkálócsapatai azon hírt hozták, hogy Miskolc már 20-án megtisztult az orosz őrsegtől, s hogy Tokajban magyarok állanak. A 7. hadtest zöme most még 22-kén megszállta Miskolcot, tovább délnek Csabát és Mindszentet, Miskolctól nyugatra Diós-Győrt.

Görgey Miskolc megtisztulásából azt következteti, hogy az orosz főerőnek elindulása Vácról Gyöngyösön keresztül Miskolcra, hogy a magyarok előtt a visszatérést elzárja, jelentékenyen késleltetett, és Miskolcot csak azért szállták meg, hogy magukat ily körülmények közt ki ne tegyék a magyarok rég tervelt megtámadásának. Az oroszoknak minden más működését azon célból, hogy útját elzárják, kivéve azt Miskolcon keresztül, nem tartotta Görgey hihetőnek, de sőt hihetetlennek, mert minden más szándék az orosz sereg elosztását tette volna szükségessé; így pl. ha ők Tisza-Füreden keresztül Tokajnál vagy Debrecennél akarták volna útját állni, még ezenfelül a mis-

kolci úton is hátrahagyniuk kellett volna egy hadtestet, ha csak Bem akarták előtte nyitva hagyni az utat a Tisza jobb partján délre vonulni. Megosztásra pedig az orosz hadsereget igen gyöngeének tartotta, mert egy mindenestre hamis hír szerint az összes orosz hadsereg a Kárpatokon átkeltekor nem volt erősebb 70,000 embernél, és ebből egy harmadrész, a legkisebb számítás szerint 10,000 ember elhalt Cholera és más betegségekben. Görgey tehát úgy vélekedett, hogy az oroszok csak egyet tehetnek meg a kettő közül, komolyan előre nyomulni Miskolcon keresztül, vagy komolyan előnyomulni Tisza-Füred felé, nem pedig mindkettőt egyszerre, megfelelő erőkkel; és ez utóbbit a főnebb említett okok miatt lehetetlennek vélte, de még azon általa igen jól isméit nehézségnél fogva is, melylyel a Tiszán átkelés a magyartól megszállott Poroszló és Tisza-Füred közt össze volt kötve.

Görgey most mindenek előtt teljes biztosságot akar magának szerezni a felől, vájjon az orosz főhadsereg célja Poroszló - Tisza-Füred, vagy Miskolc. Hiszi, hogy biztosan megtudja ezt ha a 7. és 3. hadtesttel délnek nyomul elő Miskolcon keresztül, mialatt az 1. Chruleff és Sasz, az ő Losonc felőli üldözői ellen fedezi a sereg hátát.

Ha Miskolctól délnek nyomulva az oroszok komoly ellenállásába ütközik, ebből azt fogja következtetni, hogy azok célja Miskolc. Ekkor ő, túlerőtől kényszerítve a Sajóvonagra húzódik vissza, nyakasán védelmezve ezt, hogy az oroszokat minél tovább távol tartsa a déltől.

Ha Görgey délnek nyomulva nem bukkanik komolyabb ellenállásra, ebből azt következtetendő, hogy az orosz főerő Tisza-Füreden vonul keresztül. Ez esetben az 1. hadtestet fölvételi helyzetben Miskolcnál hagyja, a 3. és 7. hadtesttel pedig a Tisza jobb oldalán addig folytatja vonulását, hogy az orosz főerő kényszerülve lesz a Tisza jobb partjára vissza térni, vagy neki t-Szeged felé vivő utat nyitva hagyni. Ha azt teszi, akkor Görgey 1. hadtestével egyesül, és ezzel a Sajó mögé vonul vissza, hogy ez és a Hernád mögött álljon ellen, és csak lassan hajoljon vissza Tokaj felé; ha az utóbbit teszi, akkor Görgey is magához vonja az 1. hadtestet, és ezzel együtt vonul Szegednek.

Ha tehát Görgey szüntelen szemei előtt tartja is azt, hogy

összeköttetésben állhasson a déli haderőkkel, még sem tartja szükségesnek gyorsítói lépteit a dél felé; sőt ez utóbbit ártalmasnak találja. Mert célszerűnek látja, ha csak lehetséges, az oroszokat addig távol tartani a déltől, míg Temesvár a magyarok kezébe kerül, s így a Maros, és az Alsó-Tisza közti rész egy erős, belsejében semminemű ellenségtől nem háborgatott alappá nem lesz. Az osztrákokkal egyedül, úgy vélekedik, a magyar hadseregek délen könnyen elbánhatnak, és akkor kell oszt majd egyesült erővel az oroszok ellen fordulni, hacsak nem sikerül alkudozások által őket az osztrákoktól elvonni. Ha az oroszok oly erősek, hogy mindkét hadműtétet Miskolc és Tisza-Füred felé egyszerre megtehetik, akkor Görgey egyáltalán kétségbe vonja, hogy a Tisza bal partján megtalálhassa a déliekkel az összeköttetést.

Ezek tehát Görgey alapnézetei, melyekből a legközelebbi napokban bekövetkező magatartása könnyen megmagyarázható.

Jul. 23-ára megparancsolja Görgey, hogy a 7. hadtest, mellékoszlopát a Sajó bal partjáról magához vonja, és Csabától délirányban a zömmel a Polgár és Mező-Kövesdre vivő út elágazásánál fekvő Görömbölyig, az előcsapatokkal Nyévig és Harsány felé e két út mellett haladjon előre; Harsánynál Pöltenberg cirkálói már 22-én oroszokat fbdöztek föl:

a 3. hadtestnek Sajó-Sz.-Pétertől Miskolc és Felső-Zsolcán keresztül kellett volna a Sajó bal partjára menni, s ezt Ónodtól fölfelé megszállani;

az 1. hadtest Vadnától Sajó-Sz.-Péterre menjen, ott egy részét fődözetül hagyja hátra, a másikkal pedig menjen a Sajó balpartjára, hogy ezt Arnóthtól Sajó-Vámosig fölfelé biztosítsa s egyúttal a hadsereg jobb szárnyát is fődözze.

A társzekerek és a polgári menekültek kocsijai Sajó-Keresztúron, Szirma-Besenyőn és Arnóthon keresztül Onga felé a Hernád és Bársonyos vize közé küldettek, hol megmaradnak, míg Gesztelynél a visszavonulás biztosítására híd veretik a Hernádon, melynek építésébe már bele is kezdettek.,

Pöltenbergnek tehát 23-dikán egy nagy kémszemlét kellett végbevinnie Görömbölyön túl Görgey tervei értelmében.

Most lássuk, mi történt 20-ától 23. reggeléig az oroszoknál.

Tseodajeff a 4. hadtesttel 20-án Mező-Kövesdre ment a főebb már említett parancs szerint, és innen egy előhadat küldött előre Kusnetzoff hetman vezetése alatt — Olwiopol dzsidások, trónörökös huszárok, a 41. és 2. sotniát az 51. kozák ezredből, összesen 24 századot 16 ágyúval Miskolc irányában, mialatt Roth tábornok Miskolc helyőrségével, nehogy tekintélyesebb orosz haderő egyesülte előtt e tájon a magyar túlnyomó erőttől megtámadtassék, Kusnetzoffhoz vonult vissza.

Július 21-én Kusnetzoff Vattánál foglalt állást; a 4. hadtest zöme pedig, melylyel Roth tábornok egyesült, tőle hátrább Ábránynál; a magyarokról határozott hírek nem érkeztek, csak azt tudták meg, hogy Tokajt a magyarok tartják megszállva.

Július 22-én a 4. hadtest Ábránynál maradt, Kusnetzoff cirkálói összecsaptak Pöltenbergével, elfogtak néhányat s így meg tudták, hogy a magyarok Görgey vezetése mellett e nap vonultak Miskolcra, még az is hírlett, hogy egy magyar hadoszlop Forrónál a kassai utat a Tisza felé mentében már át is lépte.

A 2. hadtest 21. én Aszódnál pihent, és 22-én Paskievits főhadiszállásával Hatvanra ment.

Idejött azon tudósítás, hogy Görgey Rima-Szombatban van, a hol tudvalevőleg Chruleff követeit fogadta; erre Paskievitset megragadta a félelem, hátha éjszakkal Kassa felé fordul Görgey és megrohanja az oroszok legérzékenyebb raktár vonalát, tanácsosnak látta tehát ez ellen intézkedéseket tenni.

Rüdiger ennek megfelelő megbízásokat kapott. Rlidiger ez időben Balassa-Gyarmatról Gyöngyös felé volt útban, hogy a fősereggel egyesüljön; 21-én Csecsén, 22-én serege zömével Patán volt, és Paskievits parancsára Anrep vezetése alatt épen egy osztályt küldött előre Gyöngyösnek, melynek kötelessége volt Percelt, ki a tatai ütközet után Szolnokra vonult vissza, szemmel tartani, tehát a most éjszakkal felé irányított főhadserg jobbra szárnyát, úgy szintén az Aszódról Gyöngyösre menő osztályt fődözni. Anrep e célra 14 zászlóalj, 14 századot és 52 ágyút kapott.

Amint most Paskievitsben a félelem újult erővel föltámadt,

hogy t. i. Görgey Kassa felé fordulhat, Rüdiger még 22-ikén megkapta a parancsot, Terenyén keresztül azonnal Pétervásárra vissza menni és Görgeyt, ha netalán éjszának fordulna, követni. Anrep a főbb kiadott rendeletekhez alkalmazkodjék, ellenben Grabbe hadteste a bányavárosokból Rüdiger parancsnoksága alá lépjen, úgy szintén Sasz tábornok is, ki már 21-én Chruleffel egyesült Görgey egyenes üldözésére, és utólagosan, ha szükség Selvan is, ki a raktárakra ügyelt éjszakon.

Hogy Paskievits ismét hirtelen annyira féltette a Galíciába vezető élmezési vonalt, ezt egy bizonyos körülmény idézte elő, melyet meg kell említenünk: jul. 21-én jött t. i. Aszódra az első csapat, azon élmezési eszközökkel, melyeket az osztrákok küldöttek az orosz hadsereg számára. Kenyér, liszt és pálinka készlet volt az, két napra, és a kenyérnek fele már akkor el volt romolva.

Amint azonban a 22. és 23. közti éjjelen Kusnetzoffnak már említett jelentései megérkeztek Görgeynek Miskolcra vonulásáról és egy magyar hadoszlopnak a Tisza felé menetéről, Rüdiger hirtelen más megbízatásokat kapott. Paskievits most meglehetősen bizonyosnak hitte, hogy Görgey nem Kassának, hanem Tokajnak készül fordulni. Azon magyar haderők, melyek 22-én Miskolcot megszállották előhadul, vagy fődöztű tünkek fel, melyek védelme alatt a zöm — az állítólag Forrón keresztül vonult oszlop — Tokajnak tart.

Rüdiger tehát utasított, hogy Ternye és Pétervásárra ne menjen, hanem forduljon vissza Gyöngyösre, és a 2. hadtestet, mely 23-án Gyöngyös felé vonult, olykép kövesse, hogy a 2. és 3. hadtest 25-én vagy legkésőbb 26-ikán Kápolnától keletre Kerecsendnél egyesülhessen. E két hadtesttel azután Paskievits Tisza-Fürednél a Tisza bal partjára akart átmenni, mialatt egy úttal Tscheodajeffnek a magyarokat Miskolcnál meg kellett támadnia.

Rüdiger, midőn ez ellenkező parancsot megkapta, már oly közel volt Pétervásárhoz, hogy a hadsereggeli egyesülést Egeren keresztül Kerecsend felé kényelmesebbnek látta, s azért arra is tartott.

Tscheodajeff, mint általában már érintők, a 22. és 23.

közi éjjel azon parancsot kapta, hogy a magyarok megtámadására Miskolcra nyomuljon elő. Innen Tokajra kellett volna őket követnie, és e mellett úgy működni, hogy őket hacsak lehetséges, az átmenettől elvágja; ha ez nem sikerülne Tokajnál átkelési kísérleteket színlel, és e mellett azt híreszteli, mintha az egész sereg vele volna. Ez által a magyarokat Tokajnál tartaná, és időt nyújtana Paskievitsnek a 2. és 3. hadtesttel Tisza-Füreden át hátulra kerülni. Ha Tscheodajeff előnyomulásakor Görgey már elpusztult Gyöngyösről, úgy csak egy osztályt küldjön utána Tokajra, a 4. hadtest zöme pedig további rendelkezésig maradjon Miskolcnál.

Tscheodajeff 23. reggelén az előhadat Euznetzoff vezetése alatt a 9. zászlóaljjal erősíté, és Kusnétzoff nagy kémszemlére indult ki Vattáról, melynek Pöltenberg ugyané nap történő hason igyekezetével találkoznia kellett.

Harsánynál Kusnétzoff Pöltenberg előcsapataira bukkant, melyek az erdőkön keresztül, melyeket most az oroszok foglalnak el, délkeletnek Görömbölyig vonulnak vissza, és itt Pöltenberg serege által fogadtatnak, mely az oroszokat az erdőn való keresztülhatolásban gátolni akarta. Kusnetzoff nem merte ezt komolyan megkísérteni, mert a magyarokat a kozákoktól bekerítettés épen nem hozta ki sodrokból, és mert a foglyoktól azon hamis, de mégis szívesen vett hírt hallották, hogy Görömbölynél áll Görgey egész seregé, s így délutáni 3 órakor abba hagyta Kusnetzoff az ütközetet. Habár nem kevés lövés történt, még sem volt több vesztesége, mint 3 halott és 5 sebesült, s a magyarok vesztesége sem volt nagyobb.

24-ére ez előhadi csata után Görgey komolyabb támadást várt, és Pöltenberg megbízott, hogy az ellent teljes ereje kifejtésére kényszerítse, s csak a túlnyomó erőnek engedjen, s ha elkerülhetlenül szükséges volna, akkor vonuljon vissza a Sajó balpartjára a 3. hadtesthez. A netalán szükséges visszavonulási fiák az orosz hadak elleni fedezésére az 1. hadtest egyik fele Sajó-Sz.-Péternél, a 7. hadtest egy osztálya pedig Diós-Györmél maradjon.

A 23. és 24. közti éjjelen egy nő, Görgey rokona jött

ennek alsó-zsolcai főhadai szállására. Ez volt Rüdiger tábornok egy Görgeyhez küldött iratának átadója.

Az irat Balassa-Gyarmatról jul. 19-éről kelt. Rüdiger nyilván azért írta, amint Görgey üldöztetésével fel kellé hagynia, hogy ezzel azon gyenge csapatnak, mely a magyarokat nyomban követte, biztosságot szerezzen. Kissé elkésett. Lényegileg fölszólítást tartalmazott Görgeyhez fegyver letételre, s egyúttal a föltételeket is előadta, melyek alatt ennek végbe kellett volna mennie. Görgey úgy látszik, nagyon meg volt áldva nagynénékkal és ilyesekkel, kik szokás szerént lehet hogy csak akkor jelentkeztek, mikor már híressé lett. Hogy az ily néne ostromok kritikus percekben még a legerősebb embert is kifáraszthatják, mint a túlságos sok balhacsípések, eléggé ismeretes. E mellett Görgey nézetei épen nem állottak egyenes ellentétben azokkal, melyekre őt nagy-nénjei, és más ily kedves rokonok közvetlenül úgy, mint közvetve csábígtatták.

Görgey azt felelte Rüdiger levelére: ő épen nem vonakodnék tisztes föltételek mellett a békét elfogadni; de mégis arra kell figyelmessé tennie őt, hogy itt nem a hadsereg, hanem Magyarország érdekeiről van szó, melynek jogait hallatlan módon támadta meg, és fenyegeti Ausztria. Tehát az egyes seregek vezénlyöivel való alkudozások bajosan vezetnek célhoz; de Görgey szívesen nyújt kezét arra, hogy Paskievits előtt a kormánynyal titkos alkudozásokba bocsátkozás akadályait elhárítsa.

E válaszszal bocsátá el a nénét Görgey 24. délután Szikszón át, hol Nagy Sándor főhadiszállása volt. A nagy-néninek éjen át Szikszón kellé maradnia, és azon kéréssel fordult Nagy Sándorhoz, hogy számára türhető szállást rendeljen, s e mellett utazása céljáról is beszélt. Nagy Sándornak Görgey iránti bizalmatlansága és ellenségeskedése — nem egy oldalú, mint tudjuk — rábirta azt, hogy a nagy-nénitől titkon ellopassa Görgey levelét, hogy tartalmáról, ha szükségesnek látszanék, Kossuthot tudósíthassa. De miután a levélben csakugyan nem volt semmi gyanús, újra összecsináltatta, s a nagy nénéhez ugyanazon titkos módon visszajuttatta, melyen eloroztatott. Csak később jött napfényre e kis bűvészkedés.

24-én azon tiszték is, kiket Görgey Sajó-Sz.-Péterről 22-én

Paskievits — vagy jobban mondva Chrulleff — békeajánlataira adott válaszszal a legközelebbi orosz csapatokhoz küldött, s a kik Chrulleffet már Saszszal egyesülve találták, visszajöttek az alsó-zsolcai magyar főhadi szállásra. Kattlaroff és Rüdiger hadnagy Görgey táborkarának egynémely tisztjeivel történt fegyvercserélése Saszt és Chrulleffet arra bírta, hogy niind-egyikök. küldjön ajándékul egy pár pisztolyt Görgeynek, mire Görgey szintén küldött mindkettőnek más két párt. Habár e dolgok magukban' véve jelentéktelenek is, de részünkről még sem szabad őket mellőzni, mert ezeket a magyarok képzelme annyira kizsákmányolta, hogy egészen más fogalmuk lón nem az egyes orosz tisztek, hanem egész Oroszország viszonyáról egyrészt Ausztriához, másrészt Magyarországhoz, s mert épen ezért nem maradtak minden következmény nélkül.

24-én jelentékeny ütközet volt Görömbölynél.

Már 24-én reggel bizalmas híreket hallott Görgey, melyekből teljes bizonyossággal következtethető, hogy Paskievits k o m o l y a n nem Miskolcon keresztül történő, hanem a tiszafüredi átkelésre alapított hadműveletet tervez.

Ily körülmények közt hasztalan lett volna Pöltenberget Görömbölynél hagyni; mert Pöltenberg előnyomulásának célja volt épen azt tudni meg, a miről most más utakon értesültek.

Pöltenbergnek e szerint a Sajó mögé kellé vissza vonulnia. E közben, mielőtt ezt kivihette volna, megtámadtatott.

Tscheodajeff 24-kén reggel serege zömével Vattára nyomult, és Kusnetzoffal egyesült, hogy az első támadást intézze a magyarok ellen.

A főoszlopot a 41. és 51. kozákezred (3 sotnia) képezte az élen, a 4. vadászszázadtól kísértetve és a 11. osztály 1. dandárától, úgy szintén az egész 12. osztálytól. Ez oszlop a nagy úton nyomult előre.

A jobb szárnyon az Olviopol dzsidás ezredek, a trónörökös huszárok az 51. kozákpulkból 3 századdal és 14. ágyúval Vattáról Ernődön át Mályira küldettek, hogy a magyarok bal szárnyát megtámadják.

A mint az orosz főhadoszlop az erdők éjszakai szélétől Gö-

römböly felé elő akart nyomulni, Pöltenberg tüzérségétől heves tüzzel fogadtatott.

Tscheodajeff most 24 ágyút vonatott az erdőséltre, és ugyanekkor kozákcsoportokat küldött a magyarok mindkét szárnya ellen. Habár ez utóbbiak visszaverettek is, végre mégis elhagyta Pöltenberg állását, s egy ujat foglalt el Görömbölyhez közelebb, mialatt Tseodajeff a magyaroktól elhagyott állásra 9 zászlóaljzat 29 ágyúval rendelt. Pöltenberget új állásából nem sokára kizavarták Mályi felől bal szárnyára küldött orosz mellékoszlopok; újra állást foglalt tehát Csabánál, és miután a magához vont osztály Diós-Győről Miskolcra ért, visszament, nem nagyon nyomtatva az oroszoktól Miskolcra, s onnan Felső-Zsolczára, hova sötétben érkezett és azon parancsot kapta, hogy még ez éjjel megszállja a Sajóvonalat Ónodtól Alsó-Zsolcáig, mialatt Leiningen az Alsó-zsolcai Arnóthig nyúló vonalon egyesül, s az 1. hadtestet Szikszónál magához csatolja, hogy a Sajóra Arnóthon felül ügyeljen, és a jobb szárnyat fődözze.

Görgey főhadai szállása 24. és 25. közti éjjelen Ongára, 25-én Gesztelyre tétetett át a Hernádhoz.

Az oroszok az éjjel Miskolc és Csabánál táboroztak, Tseodajeff 25 zászlóalj, 25 század, és 86 ágyúval rendelkezett, tehát legkisebb számítással 20,000 emberrel; Pöltenberg csapata, mely vele szemközt állott, nem tett többet 5000 embernél, melyet az oroszok 30,000-re becsültek. Az oroszok vesztesége 21 halott és sebesültből állott.

Július 25-ön Tscheodajeff Miskolcon át a Sajó felé nyomult elő a magyarok üldözésére. Ez előnyomulás alatt egyesült vele Putnoktól vonulva le Sasz és Chruleff hadosztálya.

Tscheodajeff a Sajó jobb partjára a magyaroknak Alsó- és Felső-Zsolca közti állomása ellen 48 ágyút vonatott elő s élénk tüzelést kezdett. Kusnetzoff előhada, néhány zászlóaljjal erősülve az ágyútelepek mögé vonult egy puskalövésnyire, a kozákok a szárnyon voltak. Sasz Kusnetzoff bal szárnyára vonult, és Chruleff 6 század és 2 ágyúval küldetett ki, hogy a magyarok jobb szárnyát nyugtalanítsa. Ő Sajó-Vámos irányában indult, itt egy század huszárságot visszavert, most azonban a folyónál erős magyar tűzbe került, és a Sajón újra átnyomuló

huszárók Szászhoz visszatérni kényszerítették. Míg Sasz, a magyarok jobb szárnyának állt ellen, Tscheodajeff 16 század huszár és dzsidást küldött előre 10 ágyúval Sz.-Péterre, hogy a Tiszán átjárást keressenek, s így a magyarok bal szárnyát, s a visszavonulási vonalat fenyegezzék. Hogy ezek figyelmét e hadműtétől, melynek nagy sikert ígért, elvonja a központon az ágyúzást megnagyobbította.

Egy orosz ágyútelep 2 zászlóaljtól követve ez alkalommal sietve nyomult a folyó mellett Alsó-Zsolcáig. Ötven önkényes honvéd átlábolt látatlanul a Sajón, és hirtelen sorlövessel üdvözölve az ágyútelepet s az azt követő gyalogságot — oly zavarba hozta az oroszokat, hogy a legnagyobb sietséggel és zavarral hagyták el a Sajó partot.

A lovasságnak Sz.-Péterre küldetése e közben siker nélkül maradt, mert e vidéken portyázókra nem lehetett akadni.

Tscheodajeff ezért megszüntette az ágyúzást és csapatait meglehetősen távolban a parttól táborba vonta.

Az oroszok 14 holtat, 21 sebesültet és 128 lovat vesztek, a magyarok, kik jobban földött állással bírtak, sokkal kevesebbet.

Tscheodajeff 25-én semmit sem ért el; mégis Görgey, hogy az oroszok az Alsó-Sajónál állását bekerítik és ez által Tokajra vonulását lehetetlenné teszik. Ez okból seregét még 25. és 26. közti éjjelen a Hernád bal partjára vezette vissza.

A 7. hadtest itt Köröm és Hernád Némethi közt foglalt helyet a bal szárnyon; a 3. hadtest a központon Pák és Gesztelynél, az 1. hadtest a jobb szárnyon Csanáros és Baksánál, a főhadiszállás Szerencsre, s a táborvonal a polgári menekültek kocsijaival Tokajon át a Tisza bal partjára szállítattott.

E közben elfoglalták az oroszok Tisza-Fürednél a Tiszai átjárást.

Az oroszok átkelése a Tiszán Tisza-Fürednél.

Paskievits 23-ikán elhatározta, hogy Görgeyt a Tisza mögé visszavonulni kényszeríti, egy osztálylyal a tiszafüredi Tisza-átjárást hatalmába keríti, s mihelyt ez sikerül, és Görgey Tokajra megy vissza seregének zömét Tisza-Fürednél átszál-

lítja a Tisza bal partjára, hogy a magyarok visszavonulását, történjék az akár Debrecennél, akár Szegednél) elvágja.

Az, osztály, melynek az átkelést el kellé foglalnia, az 5. és 8. gyalogsági osztályból volt alkotva — ez utóbbi Anrep eddigi sereg osztályából — továbbá a 2. könnyű lovassági osztály 2. dandárából és a 32. számú kozák püikből; a 8. gyalogsági osztály 2. dandára e közben a legközelebbi napon más megbízást kapott, és Mező-Kövesd felé vonult, úgy hogy Gortsakoff hercegnek, kire a vállalat bízva volt, még 16 zászlóaljja és 22 százada maradt 62 ágyúval.

Gortsakoff, július 24-én csapatait Kerecsendnél egyesíté és 25-kén Poroszlónak ment, a hol egy cirkálás által újra meggyőződött az általunk már régebb ismert nehézségekről, melyekkel a vállalat még mindig össze volt kötve, habár ez évben a Tisza mocsarai meglehetősen ki voltak száradva.

E közben még 25-én 8 zászlóalj, egy árkászcsapat és 24 ágyúval Poroszlón át a Tisza felé nyomult, a poroszlói töltés első hidjánál Korponay előcsapatjaitól fogadtatott, ki 2500 emberrel, kik közül azonban 500 csak kaszával volt ellátva a tiszai átjárást őrizte. Rövid csata után, mely esti 5 órakor kezdődött, elfoglalta Gortsakoff az első töltés-hidat, innen folyton előnyomulva a következőket is, úgy hogy estig a Tisza jobb partjához közel nyomult elő, midőn a magyarok innen elisztultak, azonban egyúttal a tiszafüredi hidat is fölgújtották.

A folyammentében lefelé 500 lépésnyire az égő hídtól talált Gortsakoff oly pontra, mely alkalmasnak látszott egy pontonhíd készítésére; a pontonokat azonnal oda hozták és a hidállás mindkét részére ágyútelepek vonattak, a hídverés biztosítására, melyek már jul. 26. reggeli 3½ órakor 18 ágyúval voltak fölfegyverezve; a csapatok készen álltak az átkelésre, és hajnalszürkületkor meg is kezdték azt, midőn a magyarok a bal oldalról egy kis erdőcskéből heves ágyút tüzet kezdtek, de az átkelés a túlnyomó orosz ágyútelepek védelme alatt szabályszerűen történt meg, Korponaynak nemsokára el kellé hagynia helyét, és visszavonulni Újvárosra, honnan aztán Debrecennek fordult.

26-ikán reggeli 10 órakor vonultak az első kozákok Tisza-

Füredre be, déli 12 órakor kész volt az orosz híd és lovasság úgy, mint gyalogság átkelt a hídon.

Gorcsakoff holtak, könnyű és nehéz sebesültekben 62 embert vesztett.

Görgey csatározásai a Hernádnál, és visszavonulása a Tisza mögé.

Ugyanazon okokból, melyeknél fogva Görgey a Sajónál megállapodott volt, most a Hernád mögött akart megállni, hogy az oroszokat a Maros és az altiszai vidékektől lehetőleg távol tartsa, hogy ha csak lehet Kazinczyt magához vonja, és csak utolsó sorban azért, hogy a hegyeken való gyors visszavonulás és nélkülözések folytán kimerült seregét megpihentesse. Az oroszok átkeléséről, a Tiszán vagy ilyes valaminek, mint 24 rebesgették, megkísértéséről most nem volt szó, és Görgey úgy vélekedett, hogy ha ilyesmi csakugyan megtörtént, vagy készülő félben volna, azt hivatalosan jelentenék meg neki. Ezenkívül Tseodajeff az utolsó napokban igen nevezetes erőket mutatott neki, melyek még jóformán túl is becsültettek, és mivel Görgey még mindig azon tévedésben volt, hogy az egész orosz főszereg nem áll többől 60,000 embernél, még mindig azt hitte, hogy a főszereggel áll szemközt, vagy legalább annak oly tetemes részével, hogy Paskievits emellett a tiszafürednél átkelésre nem is gondolhat. Tseodajeff Görgeynek Hernád melletti állását akarta 26-án megtámadni; Szászt 16 század és 8 ágyúval épen Ónodon keresztül Poga felé mozdította előre, és Sasz itt épen megkezdte az ágyúzást, midőn Paskievitstől érkezett újabb parancsok következtében oda utasított, hogy támadását abba kgyva térjen vissza.

Amint ugyanis 26. reggel Paskievits mező-kövesdi főhadiszállásán Gorcsakofftól azon tudósítást kapta, hogy a tiszafüredi átkelés az oroszok részére biztosítva van, Tseodajeff további előnyomulását szükségtelennek látván visszahívta őt Miskolcra.

Gorcsakoff osztályát és Tseodajeff hadtestét leszámítva az orosz csapatok jul. 23-tól 26-ig következő mozdulatokat tettek:

A 2. hadlest 23-án Gyöngyösre jött, és 24-ikén, kivéven a Gorcsakoff mellé adott csapatokat, Kápolnára ment, 25-én Mező-Kövesdre, a hol a Gorcsakoff osztályától elválasztott 8. gyalogosztály 2. dandárával egyesült; 26-kán e csapatok, a 2. lovasosztály 1. dandárát kivéve, mely Ábrányra küldetett, Mező-Kövesdnél egy napig pihentek;

A 3. hadtest 24. Pétervásárt, 25-én Egert, s 26-án Kerecsendet érte el.

A főhadserg eme csapatain kívül még Grabbe tábornok és Sacken osztályairól kell beszélnünk.

Grabbe, sz.-keresztii állomásán júl. 17-én Pott, osztrák tábornoktól azon tudósítást kapta, hogy Görgey elhagyta Komáromot, erre következett a váci ütközet hire, és Paskievits parancsa Görgeyt Balassa-Gyarmat felé üldözni.

Grabbe tehát Dobranyiván (Dobronán) át Szuhánynak ment, hova 10-én megérkezett, és azt tapasztalta, hogy Balassa-Gyarmat egészen meg van szállva oroszoktól, s hogy Görgey Losoncnak vonul vissza; utasításához képest, hogy Sasztábornokot támogassa Görgey üldözésében, tehát legközelebb Zólyom felé ment, és onnan Alsó-Kubinnali összeköttetése védelméül Rossof tábornok alatt 5 zászlóalj és 24 ágyút hagyván hátra Zólyom és Selmecen, Rózsahegy- és Lónya bánya, Rima Szombat és Szolnokon át Miskolcra indult, hova jul. 27-n meg is érkezett.

Sacken tábornok jul. 23. Strynél 3 oszlopban haladt át a Kárpátokon; azon időben, midőn Paskievits Görgeytől a Gáliciaivali közlekedést féltette, 8 épen ezért Rüdigert Pétervásárra rendelte, azon parancsot kapta, hogy magát Rüdiger intézkedéseivel szabja. Jul. 24. és 25-én Bártfánál állt, 26-ikén elérte Kapit, és meghagyta Selvan tábornoknak, ki Kassát különféle mendemondák folytán odahagyta, hogy azt újra szállja meg. 27-én Eperjesre érkezett; itt és tovább délnek vonulásakor még 6 zászlóalj és 4 ágyúnak kellett volna hozzá csatlakozni, de épen megfordítva Bártfán, Sebesen, Eperjesen és Kassán Kolsakoff tábornok parancsnoksága alatt 6 zászlóalj és 8 századot 100 kozákot és 16 ágyút kellé hátrahagynia.

Jul. 27-ikén midőn Gortsakoff teljes biztossággal izente, hogy Tisza-Füredet megszállotta, Paskievits a 4. gyalogosztályt és a 2. lovasosztály 1. dandárát küldötte oda; a 8. gyalogosztály 2. dandára Poroszlóra nyomult elő; a 3. hadtest 27-én pihent Kerecsenden, és onnan 28-án szintén Tisza-Füredre vonult, hol az egész 8. gyalog osztály újra Rüdiger parancsnoksága alá lépett.

Sacken még 26-án oda utasított, hogy Kassánál egyesüljön és előcsapatát Forrónak küldje előre.

Grabbe Miskolcra menjen Tokajra.

Epen úgy Sacken is nyomuljon Forrón át Tokajra, a Grabbe hadtestet vonja magához, egyesült erejével Tokajt, ha az a magyaroktól megtisztult, szállja meg és állítsa helyre a Tisza hídját, de ha Tokajt még erősen megszállva találja a magyaroktól, foglaljon mellette kedvező állást, s ott várja meg a további teendőket.

Tseodajeff Roth tábornok osztályával, miután Sacken és Grabbétól eredeti föladatának megoldásában fölváltott, szintén Tisza-Füredre menjen, ott a 2. és 3. hadtesttel egyesülendő.

Tseodajeff 27-ikén Miskolcra csakugyan Ábrányra nyomult, de egyúttal tábornoki főnökét, Pettschoffszky'ezredest Ongán át a magyarok Hernád melletti állása ellen cirkálással bízta meg. Pettschoffszky csapatainak egy részével Ongánál a Bársonyos-vízen keresztül Gesztely felé ment, de csakhamar visszahúzódt, amint a Hernád bal partján magyar csapatok jelentek meg, és helyrajzi ismeretkörének szélesítése mellett még azon hírt is hozta haza, hogy Görgeynek egész hadserege a Hernád mögött Gesztelynél áll egyesítve.

Tseodajeff Ábrányból azonnal tudósította erről Paskievitset, és ez most azon parancsot adta neki, hogy Kusnetzoffot Vattánál állítsa föl 24 század és 14 ágyúval, e mögött egy osztályt hagyjon, és csapatai maradékával, a 12. osztály és 16. századdal a tiszaföldi úton Mező Kövesdnek menjen*

Egyidejűleg Grabbehez is, ki 27-én már Miskolcon lett volna, elküldetett az eredeti parancs megváltoztatása, hogy t. i. Miskolcra egyenesen Tokajra menjen. Grabbenak t. i. azon esetben, ha Görgey komolyan nem szándékozik még a Hernád

melletti állást odahagyva Tokajra menni, inkább Kusnetzoffal kellett volna egyesülnie.

Be mielőtt Grabbe ez ellenparancsot megkapta, épen a Hernád melletti állást készült megtámadni. Jul. 28-án reggeli 6 órakor nyomult 10 zászlóalj, 22 század és 32 ágyúval, s élén lovassággal Ongán át Gesztely felé előre. Ongánál a kozákok huszárokra bukkantak, kik visszasiettek a magyar hadsereget értesítendők. Leiningen hadtestét azonnal fölállította; néhány ágyú kivételével oly rejtekhelyen volt az fölállítva, hogy az oroszok belőle semmit sem láthattak.

Alig egy negyedmérföldnyi távolságra a magyarok állásától Grabbe 20 ágyút helyezett középre, a gyalogságot mindkét szárnyra mögötte állította fel, a lovasságot pedig részint tartalékol, részint a szárnyakra, ezek fődözésére és a magyar sereg nyugtalanítására.

Az orosz tüzérség tüzelni kezdett; Leiningen azonban ritka okossággal, mert a távolság igen nagy volt, egy lövést sem tétett feleletül.

Végre előbbre nyomultak az oroszok, s a mint jó lótávolra érkeztek a magyar tüzérség szerfölött élénk tüzelést kezdett, mely Grabbe hadtestét meglehetősen zavarba hozta, és szerfölött gyors visszavonulásra készítette.

Onga és Zsolca közt kapta a parancsot, mely szerint Kusnetzoffal Vattánál egyesülni kellett e; s így estve felé a Sajó mögé vonult vissza. Itt azonban azt hallotta, hogy a miskolci lakosok a magyarok gesztelyi nagy győzedelmének hírére fölkeltek, hogy az orosz hadsereg előtt a visszavonulási utat elvágják. Azt is híresztelték, hogy egy jelentékeny magyar csapat — pedig csak néhány század a Sajón és Hernádon át előhatalt huszár volt — Görömbölynél áll.

Erre nem mert Grabbe Miskolcra menni, hanem a város mellett sietve vonult el Putnokra. Itt Nostoffal akart egyesülni, és csak akkor indulni előre, ha Sacken is közelébe jött volna.

Grabbe vesztesége a gesztelyi ütközetben holtakban 2 tisztest és 45 legényt, sebesültekben 8 tisztest és 48 tehát összesen 103 embert tett; legalább ezt mondják az oroszok, és mint okunk van hinni ez egyszer nagyon is alacsony számítással.

A magyarok rejtek állásuknál fogva holtat egyet sem, csak egy sebesültet vesztek.

Kossuth Aulichchal Görgeyt tanácskozára híván meg, melynek okát azonban csak később, más dolgokkal összekötésben beszélendjük el, ez július 27-dikén reggel Kardszag Új-Szállásra ment a találkozás végett. Midőn szerencsi főhadiszállását elhagyta, még nem is álmodott arról, hogy Gortsakoff 26-án elfoglalta Tisza-Fürednél a hidat, sem pedig a 25-én Poroszló és Tisza-Füred közt történt ütközetekről.

Görgey Tokajon át legközelebb Nyíregyházára ment. Itt kapta Korponay azon tudósítását, hogy 25-én Tisza-Füredet föl kellett adnia, hogy az oroszok, mintegy 10,000-en ott a Tiszán átmentek, s hogy ő maga Korponay, Debrecenbe vonul vissza.

Ily körülmények közt szükségesnek látta Görgey seregét hernádi állásából a lehető leggyorsabban Tokajon át a Tisza mögé, és délnek a Maros felé vezetni.

Lemondott tehát a Kossuth és Aulichchal találkozásról, és Nyíregyházáról seregéhez ment vissza. Itt értesült továbbá, hogy Sacken Kassáról Hidas-Némethin át a Hernád bal partját, tehát a magyarok állásának hátulját fenyegeti, mely ez által teljesen tarthatlanná vált. És valóban Sacken előhada 28-kán már Hidas-Némethinél állt, és a zöm Kassához ért.

Habár kelleetlenül, mert a Kazinczy osztálynak, mely most Marmarosból ismét a Tisza felé nyomult, vele csatlakoznia kellett volna, Görgey a Hernádhoz érkezte után azonnal kiadta a parancsot visszavonulásra, melyet a 28. és 29. közti éjjelen meg is kezdett; 29. átlépte a magyar sereg Tokajnál a Tiszát, lerombolta a hidat, és Vas-Kapához ért, 30-án Nyíregyházára jött, hol egyidőre elhagyjuk őtet.

Miután Paskievits 28-án a 2. és 3. hadtestet Tisza-Fürednél egyesítette, 29-én azonnal Debrecenre akart törni, hogy itt Görgeyt elfogja.

Itt hallotta bár homályosan, hogy Grabbe füstbe ment, hogy a miskolciak fölkeltek, továbbá, hogy Görgey, a mint ezt Grabbe esetéből következtetni lehet, még, mindig a Hernádnál áll egyesített erejével. Most Paskievitsben újból föltámadt a közlekedése iránti aggodalom, nem rohan-e Görgey Kassára, nem

fogja-e Grabbe és Sacken egyes hadtesteit semmivé tenni? A kémek hiánya, az utak bizonytalansága a futárok számára, mindent rosszabb alakban tüntetett föl, mint valójában volt, és csak nagyította az aggodalmat.

Paskievits úgy vélekedett, hogy bármi történjék mindenestre, úgy kell intézkednie, hogy a Tisza mindkét partján működhessék, s az egyiket a másikkal könnyen fölcserélhesse.

Erre természetesen nem volt alkalmas a tiszafüredi híd helyzete. Ha a jobb partra s innen Miskolcra akart az ember menni, akkor előbb mindig Poroszlóra, s innen a rós utakon Mező-Keresztes, vagy épen Mező-Kövesdre kellett menni; tehát sok idő elveszett.

Míg az oroszok a jobb parton működtek, Görgey gyorsított visszavonulás által mindig jelentékeny előnyt nyerhetett Debrecen felé.

Paskievits tehát jul. 29-én a tiszafüredi hidat Csegére vitette 3 mérfölddel fölebb a Tiszán, s a 2. és 3. hadtestet oda vezette. A Miskolc és Debrecen közti távolság ezáltal a tiszafüredi úthoz hasonlítva jelentékenyen megrövidült, sokkal jobban; mint Csegének Tisza-füredtől csekély távolsága mellett látszott; t. i. 4, 5 mérfölddel.

Már most Paskievits Ösegéről akarta Görgeyt hernádi állásából kizavarni, mielőtt az Debrecenbe menne. Jul. 30-án tehát a 3. hadtestet Csegénél hagyta és a 2. hadtestet Csatra küldte a Tisza jobb partjára; Miskolc felé történendő tovább vonulása alkalmával ennek a velők csatlakozandó 4. hadtesttel Görgeyt meg kellé támadnia. Egyúttal Grabbénak is segítséget akart nyújtani, kiről semmit sem hallottak, mint hogy Edelénynél tartózkodik.

Paskievits, főhadiszállásával a 3. hadtest után sietett Pápirra, itt hallotta meg azt, hogy Görgey már a 28. és 29. közti éjjel eltisztult a hernádi állásból és 29 kén Tokajnál átkelt a Tiszán.

Erre a 2. hadtestnek azonnal ismét vissza kellé térni Ösegére, és Tscheodajeff tábornok oda lön utasítva, hogy-Mező Kövesdről a 12. gyalogosztályt, Ferdinánd főherceg huszárokat és Wosnesensk dzsidásokat szintén Ösegére küldje, a 4. hadtest maradvékával pedig a Kasnetzoff alatti előhaddal egyesülten 31-én

Pogára Ónod mellett, aug. 1-én pedig Tokajra menjen, s ezt Grabbe és Sackennel egyesülve szállja meg, a Kassávali összeköttetések biztosításáról gondoskodjék, és előkészületeket tegyen arra, hogy a legközelebb Debrecenbe vonuló főhadserg összeköttetése Kassával nem Csegén hanem Tokajon át történhessék.

Both tábornok 3 zászlóaljjal újólág maradjon vissza Miskolc megszállására.

Sacken jul. 29-én serege zömét Hidas-Némethire vezette, az előhadat Viszolyra, a cirkáló csapatokat Szántóig és jobbra Forróig küldötte előre, ez utóbbit azért, hogy az elszakított Grabbóval újra egyesülhessen. Sacken tudósítva lön, hogy a magyarok a Hernádtól Tokajra vonultak vissza. Erre 30-án seiege zömével Nagy- és Kis-Kérig, előhadával Szántóig nyomult előre, és 31-én reggel azon hírt hozták neki portyázói, hogy az utolsó magyarok ez éjjel hagyták el Tokajt, melyet csak e nap volt megszállandó. Erre azonnal megkezdette az elrombolt híd helyreállítását.

Tokajnak Sacken általi megszállatása hírére Faskievits, aug. 1-én a 2. és 3. hadtesttel, a 12. gyalogosztálylyal és a hozzá kapcsolt két lovas ezreddel Ösegérről Debrecen felé nyomult föl, Gsegénél két zászlóalj 8 ágyúval hagyatott hátra a híd megörzésére. Grabbe, ki jul. 31-én Putnokról újra Edelényre, s aug. 1-én Szikszóra nyomult elő, hová Rossoff osztályát is rendelte, miután Sacken Tokajt minden ellenállás nélkül elfoglalta, azon parancsot kapta, hogy újra a bánya városok körületébe térjen vissza, hogy ott a békét föntartsa.

Haynau Pestre vonulása. Előkészületek a déli hadjáratra. Menet Félégyházára.

Legközelebb Haynau táborszernagyot kell Komárom környékéről Pestig, s onnan Félégyházáig követnünk, e mellett a Paskievits és Haynau, az orosz és osztrák hadsereg közti viszonyokat is közelebb érintjük, mint eddig, az ismétlések kikerülése végett törtönt. Ha már Haynau Félégyházára megérkezett,

közvetlenül Szeged megtámadására készülve, akkor összefoglaljuk az eseményeket, melyek az utóbbi időkben és július végéig a magyar haderő központján történtek.

A 2. és egyelőre az 1. hadtestnek is hátrahagyása mellett 28,000 ember és 114 ágyúval, — jul. 16-án Haynau, magához véve az előrement 3. hadtestből Volff Mócsánál maradt dandárát, a 4. hadtestet, a Paniutine osztályt, Bechtold lovasosztályát és ágyú maradványát, Komárom környékéről Buda-Pestnek indult.

Volff dandára, mint előcsapat 16-án Mócsáról Alsó-Gallára, 17-én Bicskére, 18-án Buda Örsre, 19-én Pestre, saját hadtestéhez érkezett;

Bechtold lovasosztálya Mócsáról 17-én Bánhidát, 18-án Bicskét, 19-én Biát, 20-án Pestet érte el;

a 4. hadtest, 17-én Harkály és Csémről Kocsra, 18-án Alsó-Gallára, 19-én Bicskére, 20-án Buda-Örsre, 21-én Pestre érkezett;

a Paniutine osztály 18-án Nagy-Igmándról Bánhidára, 19-én Bicskére, 20-án Buda-Örsre, 21-én Pestre ért;

végre az ágyúartalék Új-Majorról 18-dikán Kocsra, 19-kén Alsó-Gallára, 20-kán Bicskére, 21-kén Buda-Örsre, 22-kén Pestre ért.

Július 22-dikén tehát a seregnek nyílt harcmezőn azonnal használható része, mintegy 38,000 ember volt összegyűlve Pestnél, az 1. hadtest bevonulása után a hadsereg létszáma 46,000 emberből állott 284 ágyúval.

A hadsereg maradványát a Pozsonyban, Mosonyban, Győrött hátrahagyott, és Budán hagyandó csapatok, számarra 8000-en; a komáromi 12,000 emb. álló 2. hadtest, és a betegek képezték, kiknek száma ez időben még 16,000 emberre ment, de állandóan fogyott, mert az egészségtelen és szűk komáromi tábor elhagyása után a cholera erejéből napról napra vesztett.

Haynau már július 19-én áttette főhadiszállását Pestre; a mint Komárom tájékát elhagyta, természetesen azon vágy kelt föl keblében, hogy amint lehetséges, a működő hadsereg 1. hadtestét magával vihesse, s azt egy oroszszal helyettesítse. E végből még a Komárom előtti szállásból Paskievitshez fordult, hogy ezt rábírja, hogy a Grabbe-hadtestet Komáromba küldte, s hogy egyúttal

közölje vele a legközelebbi teendők körüli nézeteit. Ezalatt, míg Haynau délnek vonul, az oroszok a portyázó csapatok egy részével Losoncon át üznék Görgeyt, aztán pedig Szolnokra küldénének egy osztályt és onnan később Nagy-Váradra, hogy Haynau déli működéseit a bal szárnyon fődözzék.

Előttünk az előbbiekből eléggé tudva van, hogy Paskievits az ő 50000-főnyi Görgey-féle seregével egészen más úton mozgott.

A szövetséges seregek e két fővezére meghasonlássának oka végelemzésben mindig arra vihető vissza, hogy Haynau ép úgy szeretett volna az oroszokkal, mint segédcsapatokkal bánni, a hogy Paskievits óhajtotta — az osztrák sereggel úgy bánni, mint segédsereggel, — valóban nagyszerű meghasonlás.

Paskievits azt felelte, hogy 19-kén szóbeli értekezletre Pestre küldi főszállásmesterét, Freitag vezérőrnagyot; s épen ezért Haynau már 19-én oda tette át főhadi szállását.

Freitag megérkezett s a következő választ adta: Grabbenak a bánya városokban kell a csendet fönntartania, s következőkép nem nyomulhat Komáromhoz; — hanem, mint tudjuk, Balassa-Gyarmatra, és később Losoncra, és Miskolcra igen; — továbbá, Haynau küldjön egy hadtestet Szolnokra; ha Görgey a Tisza bal partjára megy vissza, akkor Haynau őt délirányban Szolnoknál tartsa szemmel, Paskievits Szolnokon felül fogja megakadályozni a Tisza jobb partjára vonulását.

Haynau nem mondott ellen, de nézetei mégis teljesen mások voltak. Azon hírek, melyek a hegyesi ütközetről, a bánnak a Duna jobb partjára vonulásáról, Temesvár nyomasztó helyzetéről hozzá érkeztek, csak azon véleményt erősíthették meg benne, hogy mindenek előtt délre menjen. S így eredeti tervével, hogy a Duna mellett elsáncolja magát, föl hagyott, s délnek indulását 21-re határozta.

Mig tehát 19-én egész udvariasan úgy nyilatkozott, mintha Paskievitsrel egyetértene, már 21-ön tudatta vele, hogy délfelé siet, hogy a bánnak segéd kezét nyújtson, és ismételve kérte, hogy egy orosz hadtestet küldjön neki, ezen lehető nagy erővel törtenendő hadműködésnek a balszárnynon való biztosítására.

Paskievits, ki e levél vételekor épen éjszakkali közlekedé-

sének mikénti föntartása s a fölött aggódott, hogy az osztrákok mily romlott kenyérkészletet küldtek a sereg számára Aszódra, meglehetősen keményen azt felelte: „hogy valamennyi orosz hadtestnek már kitűzött célja van, melyen semmit sem lehet változtatni; a 3. hadtest, Rüdiger egyenesen Görgeyt üldözi, a 4. hadtest, Tscheodajeff, Miskolcnál zárja el útját, a 2. hadtestnek Ruprianoff alatt Tisza-Fürednél a Tisza bal partjára kell menni. Haynau Isaszegnél legalább egy osztályt hagyhatna hátra az oroszok Pesttel való közlekedésének biztosítására.

21-én, mint mondók, Haynau dél felé vonalását meg akarta kezdeni, s e mellett — habár az oroszokat lehetőleg fölhasználni, másként lehetőleg fumigálni, és tőlök magát teljesen függetleníteni akarta.

Gerstner dandára, melynek a 19. vadász zászlóalj, a 3. és 4. Welden zászlóaljakat Dossen dandarához kellett átengednie, s ezért most a Nugent 3. és 1. zászlóaljból, a 4. szluini zászlóaljból, a császár gyalogsági — Landwehr z. aljból, és egy század dzsidásokból alakított össze, Pestet, Budát, Esztergomot és Fehérvárt szállta meg, s az 1. hadtestbe osztott be.

Wohlgemuth helyett, ki Erdély kormányzójává neveztetett ki, a 4. hadtest parancsnokságát herceg Lichtenstein Ferenc kapta; az 1. hadtest 1. osztályát herceg Lichtenstein Frigyes vette át, a Herzinger osztály 2 gránátos dandárát Perrin helyett gr. Thun. Kempen kerületi parancsnok, Heintzl Pest, — Sardagna tábornok Buda parancsnoka lett.

Egy tót önkényes csapat, mely Lewartovszky kapitány alatt júniusban magyar Hradiscbon képeztetett, és mely most mintegy 600 emberből állott, a hegyi városokba nyomult volna, honnan Grabbe ez időtájt kivonult. Nugent a 2. tartalék hadtesttel azon parancsot kapta, hogy a Balaton környékét tisztítsa meg a magyar seregektől.

Támadó harcának első tárgyául Szegedet, a magyar kormány akkori székhelyét tűzte ki Haynau ez előkészületek megtevése után. Hogy ezt elérhesse, Percel seregét, mély a turai ütközet után Szolnokra vonult vissza, további visszavonulásra kellett kényszeríteni, Vetternek, ki a hegyesi ütközet után a bánt

üldözte, Bácskából ki kellett vonulnia, s csak úgy jött a sor Szeged megtámadására.

E különböző, habár később egyesítendő célokhoz képest Haynau délnek indulását 3 oszlopban akarta megkezdeni, melyek közül adandó alkalommal a szeme előtt lebegő föladatak valamelyikének megoldásánál, legalább kettő mindjárt egyesülhetett.

A jobb szárny oszlopa, a 3. hadtestből képezve a déli magyar hadsereget hátulról fenyegette, visszavonuláskor a Tisza balpartjára szorította, és a bännali összeköttetést állította volna helyre. Ennek Soroksáron át Kún-Szt.-Miklós s Izsák felé kellett volna Zomborra csapni. Egy portyázó csapatnak Althaun vezérőrnagy alatt 2 zászlóalj, 4 század, és 6 ágyúval kellett volna öt a Duna balpartja hosszában Duna-Vecsén át Bajáig megelőzni. A bán, egy július 21. parancs által szintén oda utasított, hogy amint lehetséges, a Tisza és Duna közt nyomuljon előre, egyesüljön a 3. hadtesttel, azzal Zentánál keljen át a Tiszán, hogy Temesvárt megtámadja. Hátán a bán akadályozva lenne Titel, vagy más ok miatt Bácsra törni, a 3. hadtest vonasék a központhoz.

A központ oszlopa, Bechtold lovasosztályából, az orosz Paniutíne osztályból és az ágyúartalékból képezve Pestről Kecskeméten át nyomult volna Szegedre.

A bal szárny oszlopa, a 4. hadtest, Üllön, Albertin és Cegléden át nyomuljon elő Szolnokra, hogy innen a Percelféle hadtestet, melyről híre szárnyalt, hogy e környéken állapodnék meg, elűzze, minél Haynau nézete szerint egy, Tisza-Füredtől a Tisza balpartja hosszában kiküldött orosz hadseregnek is közreműködnie kellene. Mi történt legyen ez orosz csapattal, később látni fogjuk, mert az komolyan nem lépett a működés terére. Ha Percel Szolnoknál erősen tartaná magát, akkor a központ oszlopa Örkény vagy Kecskemétről vonasBék segítségével a bal szárnyra.

Meglévén győződve arról, hogy Görgey Komáromnak nem tér többé vissza, azon hiedelemben, hogy Paskievits Chrabét ide küldi, s Magyarország azon erőit tekintve, melyek neki délen ellentállandnak, épen oly lehetséges, mint szükséges

dolognak tartotta Haynan az 1. hadtestet Komáromból a főhad-sereghez vonni. Szükség esetében Nugent és Nobili tartalék-hadtestei, melyek közül az első, mint tudjuk, épen akkor kezdte meg működéseit, míg a második csak most szervezetett, Komáromnál fölhasználhatók voltak.

Schlick eszerint parancsot kapott az 1. hadtesttel Komárom környékéről kiindulni, és Pesten át Cegléd és Abony felé menni, hogy itt a 4. hadtestet fölváltsa, mely azután Nagy Kőrösön át a központ oszlopához csatolatik. Schlick jul. 23-án elindult Komáromból.

E közben el indultak a Pestnél egybegyűlt csapatok, dél-felé; egymásután indítottak el, úgy hogy a jobb szárny, melynek legmesszebb kellé mennie, legelőször, s a balszárny a legrovidebb úttal terhelve — legutolján indult el.

Althaun portyázó hadteste jul. 21-én hagyta el Pestet, a Dunán a hídanyagot mindenütt magával vive, melyet a magyarok ott összegyűjtöttek, és Duna-Vecsén és Kalocsán át 2b'-án elérte előcsapatával Hajóst; a zöm 27-én jött Bajára, hol a magyarok dunahíd anyagának maradványai, melyek Kossuth terveiben, ha valóságban nem is, oly nagy szerepet játszottak, és 5 gőzös — lefoglaltattak.

Ramberg a 3. hadtesttel jul. 22-én indulva Pestről Soroksáron, Lacházán, Kún Dzt.-Miklóson, Szabadszálláson, Izsákon, Vadkerten és Halason át Mélykútra jött, hova jul. 29-én érkezett és Althaun hadoszlopát magához vonta. Július 30-án ellenállás nélkül elfoglalta Z o m b o r t, mert ennek magyar őrsége Szegedre, vonult vissza. Ramberg portyázói, kik a Ferencsatornához és Zentához küldettek a Tisza mellett, Bácsot a magyaroktól mindenütt megtisztulva találták.

A központ oszlopából Bechtold lovasosztálya 23-án hagyta el Pestet, a Paniutine osztály, és az ágyúartalék július 24-én.

Ez utóbbi nap indult el a 4. hadtest is, a balszárny oszlopa Pestről. Lichtenstein emellett portyázókat küldött a balszárnyra Nagy-Káta, Jászberény, Új Szász felé. Jul. 26-án érte el Ceglédet, s a B e n e d e k dandárát, mely erre teljesen elég volt, mert Percel délnek vonult, Abonyba küldötte és innen előre Szolnok, és jobbra Törtel felé portyázókat küldött.

Azon hírekből, melyeket Haynau hallott, azt következteté, hogy Percel Kecskemétnél megáll s az osztrákok előnyomulásának komolyan ellenszegül; Haynau tehát Kecskemétnél komoly csatára készült s e végre elrendelte, hogy a Bechtold és Pániutine osztályok 27-én reggel Örkénynél gyülekezzenek össze; a 4. hadtest csak Benedek dandárát hagyja hátra Szolnoknál, zömével azonban vonuljon Nagy-Körörsre. 28-án ez összes csapatoknak Kecskemétre kellendett menniök támadásra.

E-közben Simbschen könnyű lovasdandárával már jul. 26. kémszemlőt tett Kecskemét ellen és úgy találta, hogy e várost is elhagyta Percel, ki 26-án Félegyházára vonult vissza, honnan azután jul. 28. és 29-én Szegedre ért. Csak még egy gyenge huszár utócsapatot talált Simbschen Kecskemétnél, mely azonban közeledtekor szintén visszavonult. Megszállta hát a várost.

A kecskeméti ütközet tehát fölösleges volt; Bechtold osztálya egész erejével még 26-án, Paniutine osztálya 27-én ment oda, Simbschen osztálya e napon majd félútra előnyomult Félegyházának; a 4. hadtest zöme 27-én Nagy-Körörsre, 28-án szintén Kecskemétre jött; Benedek dandára megszállta Szolnok városát, mialatt a Tisza bal partján még egy gyöngye magyar hadosztály állt ellen.

Schlick, kinek a központi vonalnak bevont 4. hadtestet a bál szárny oszlopon kellett volna helyettesíteni, a Bianchi, Sartori, Reisach és Ludvig dandárokkal már jul. 23-án elindult Komáromból, mialatt öt Schneider dandára 24-én követé. 26-án és 27-én azután elérte az 1. hadtest Pestet, 29-én Nagy-Köröst és Ceglédet, s fölváltotta Benedek dandárát, Szolnok, Abony és Törteínél. Benedek elhagyta Szolnokot 30-án, hogy Tószeg, Tisza-Várkony, Kecse, Alpár, Csongrád, Kis-Teleken át a 4. hadtesttel újra egyesüljön.

Amint az 1. hadtest Pestet elhagyta, 28-án Bechtold osztályának, 29-én Paniutine osztályának, a 4. hadtest, és az ágyuntartaléknak Félegyháza felé kellett nyomulni, Simbschen előhadi dandárának Pusztá-Péteri felé.

Haynau 25-ikén főhadiszállását Ócsán, 26-án Örkényen, és 27-én Kecskeméten ütötte föl.

A központi hadoszlopnak most Félegyházánál több napig meg kellé állnia, mielőtt a szegedi tábornokban megtámadná, hogy mindkét szárnynak megadja a szükséges előnyt, hogy a támadásnál ők is közreműködjenek; Schlicknek a bal szárnyal a Tisza balpartjára kellett volna menni, aztán ennek hosszában lefelé vonulni, hogy a magyarokat ottani állásukból, melyből támadólag mehettek volna a folyó jobb partjára a fő vagy — központi oszlop — bal szárnya ellen, kiűzze; Bambergnek, a jobb szárnyal, miután a bánról semmi hír sem hallatszott s miután a szállongó hírek szerint ő rá várakozni hasztalan lett volna, továbbá miután a Tiszán lejebb átkelni veszedelmesnek látszott, itt kellett a folyón átkelnie, és a magyarok előtt, kik a szegedi állást elhagyták, az utat délfelé elvágni.

A mossorini ütközet.

Mielőtt Szegedre mennénk, hol most a magyar hadvezetés szálai mind egyesültek, és az ottani elsáncolt tábornok, mely a hadműködések fő támpontjául szolgált megtekintenek, hogy lássuk, hogy megelőzik-e a magyarok Haynau tervelt támadását, vagy nem, vessünk még néhány pillantást az utóbbi bánati eseményekre.

A hegyesi ütközet napján, július 14-én Kmetty osztálya még Kücúra, 15-én Kiszucs, 16-án Újvidék felé nyomult, mialatt Guyon hadtestével Temerinhez ment előre és 16-án a római sáncoknál állást foglalt.

Opova környékén a Duna mellett Vetter ütegeket állított föl, hogy Titelnek a vizén való összeköttetését Zimonymal meggátolja; az osztrákok a jobb partról Szurruk felől ágyúzással akarták az ütegekészítést megakadályozni.

Vet férnek, ki már jul. 16-án Péterváradon helyezte el főhadiszállását szándéka volt, Kmettynek a várórség és Guyonhadtest részeivel erősített csapatával az osztrákok péterváradi cernírozását áttörni, azután a bannak a Duna jobb partján álló csapatait ugratni szét, vagy Titelre kergetni vissza, míg Guyon az ő hadtestének maradékával szemközt marad ezzel. A vár

most minden oldalról bezáratik, s a benne levő, minden segédforrástól megfosztott sereg megadja magát.

E szabályok keresztülvitelével azt érték volna el, hogy a magyarok ellen nem lett volna bán, nem lett volna harctér a Bácsban, és hogy így gondtalanul egyesíthették volna telje 8 erejüket bal szárnyuk körül Szegednél.

Július 19-dikén Guyon a vár ellen kémszemlézett, hogy meggyőződjk, nincs-e onnan a péterváradai működések alatt mit félnie.

Ez alatt már 21 én jött a hadügyministeriumtól egy parancs, mely Vetter tervét eldobta: az oroszoknak a Tisza és Duna közti fenyegető állásánál fogva, s minthogy az orosz főhad-erő már Komáromtól Pesten át elindult, minden attól függ, hogy elhatározó pillanatban annyi csapat jöjjön össze Szegednél, a mennyi csak lehet. Ez azonban Vetter működései mellett, melyek sok időt igényelnek, kivihetetlen. A helyett tehát, hogy Péterváradon át törne ki, intézzen egy utolsó erős kísérletet a titeli fensík ellen; akár sikerül ez, akár nem. siessen azután serege zömével 8ík Szegedre, itt főlebb a Tiszánál föllállított tartaléksapatokból vegyen magához annyit, a mennyit lehetséges, és Percelleli egyesültéig, ki szintén Szegednek vonul, maradjon itt.

Egy 4 ágyús hadigőzös küldetett Szegedről a Tiszán le a titeli fensík ellen, teendő roham támogatására.

A kapott parancs szerint Vetter azonnal megerősítette a Guyon féle hadtestet 2 zászlóalj és 2 századdal, melyek még azon éjjel Kátyra mentek.

Vetter eredeti terve szerint: Péterváradról támadni, ez erő-ség tüzésége a 20. és 21. közti éjen erős tüzelést kezdett az osztrák ostromzárló vonal bal szárnya ellen.

Még most az új parancs után is a vár megtámadást egy egyidejűleg Péterváradról történendő kirohanással akarta támogatni. Jul. 22-én e végből Kmety 8 zászlóalj és 2 üteggel kivonult a váraikra, hogy onnan 23 kán 3 oszlopban támadja meg az ostromzárvonalt Kamenitz lött, a Besiraszhegyen és Karlorite előtt.

Guyon már 23-án reggeli 3 óraker két támadást tett a titeli fexisík ellen, melyek tévedésből, a várórség meglepetésére voltak

számítva. A meglepetésből semmi sem lett, mert a Vilova ellen előnyomuló oszlop éléről heves ágyúzást kezdett, a nélkül, hogy egyidejűleg gyalogságát is rábocsátotta volna; most a m o s s o r i n i támadás is, hol a magyaroknak azonnal egy oszlopba kellett vonulniok, leveretett a figyelmessé lett K n i c h a n i n ágyúttize által, mely szerencsétlen zavart idézett elő az ellen sorai közt.

Reggeli 6 órakor, mert a meglepetés nem sikerült, e kísérleteket abba hagyatta Guyon. E helyett délután kellett egy másik kísérletnek történnie, mely meglepetésre nem számított.

Guyon majd egész erejét M o s s o r i n ellen fordítja.

A töltés jobb- és bal oldalára délutáni 1½ órakor hat üteget állíttatott föl, mögójök helyezte lovas és gyalog tartalékseregét, erre a mossorini töltés és a Tisza közt hat zászlóaljat fejtett ki, nem egyenes láncban, hanem azon megszagattott rendben, melyet a zuávok szeretnek leginkább támadásaiknál használni, s melyből könnyen csatlakozhatik az ember, mihely tömör talajt érez lábai alatt, vagy ha komoly ellentállásra talál. Guyon ezen alakítást részint a még csak alig kiszáradt mocsárok lágysága miatt, részint az osztrákok tüzének kikerülése végett használta.

A magyar gyalogság két támadását, mely mindannyiszor ágyütüztől lón kísérve, K n i c h a n i n visszaverte; de egy 3-dik mintegy 5 óra körül a magyarokat a várba vezette, és csupán azért nem tudták azt elfoglalni, mert a csatában egymástól elszakadván tartalékuktól segítséget nem kaphattak.

Épen ezen, az osztrákokra nézve legváltóságosabb percben érkezett meg Mossorinhoz a Láng ezredestől küldött 2 század császár dragonyos 3 ágyúval Pilováról. Az ágyúk leoldattak, s kartácsaikat a rendetlen magyar csapatok közé röpíték; erre közvetlenül rohamhoz láttak a dragonyosok, egyidejűleg Knichanin is a török szerb és a mossorini haddal kirohant. Még egyszer kiűzettek a magyarok a várból

A gőzösnek, mely Szegedről küldetett, nem sikerült a mossorini állás hátrészére csapatokat szállíthatni, három titeli ágyúnak jókori tüze által ebben megakadályoztatván. Azon tá-

madás is, melyet a magyarok a titeli tiszahídfő ellen megkísértek) visszaverettek).

Knichanin az ütközetet osztrák részről nagy gond és elhatározottsággal vezette, mi neki természetesen könnyű volt az által, hogy a magyarok támadása ellenében állása rendkívül kedvező volt. Csak 8 holtat és 25 sebesültet veszített.

A magyarok e nap igazán hősileg harcoltak; a vitézség volt egyedül, mit e viszonyok közt ki lehetett fejteni, A lovasságot a mocsárokon át nem lehetett használni, a tüzéségnek pedig, melynek a mocsáron keresztül alulról fölfelé kellett tüzelni tüzének hevessége dacára sem vihetett ki sokat. S így a magyarok vesztesége valamivel nagyobb is volt aránylag. A szerb dalok szerint a magyarok 1000 embert veszítettek, és talán ez egyszer a dal igazat mondott, a mit természetesen nem lehet pontosan kiadni, mert a magyarok részéről csak kissé is részletes kimutatások hiányzanak.

Vetterre nézve e sikertelen roham után elérkezett azon időpont, melyben Szegedre kellé vonulnia. Hanem az osztrák főhadserg előnyomulása is, és különösen a Ramberg hadtest jobb szárnya, mely a magyar déli hadsereget közvetlenül hátulról fenyegette, e visszavonulásra késztetek.

Már jul. 25-én áttette Vetter főhadiszállását Beodrára, a Tisza bal partjára, és ehhez csapatjainak zömét és Gruyon hadtestét is oda vonta.

Ez utóbbi a helyőrségekre fordított osztályokat is ide értve ez időn 16,785 gyalog, s 2146 ember lovasból állott 86 ágyúval. Az őrségeket leszámítva 10,500 ember volt a Perecy, Bánfi és Igmándy rendelkezése alatt, kik jul. 26-dikán Ada (Ostrova) környékén egyesültek a Tiszánál.

Zambelly osztálya, 2000 ember 4 ágyúval, mely a bajai Duna-átjárást őrizte, a mint Ramberg levonult szintén Szegedre hivatott vissza.

A bánnal már most csupán Kraety osztálya maradt szemközt, mely különféle módon 10,000 emberre erősített meg 33 ágyúval. Ez osztály jul 24-én minden őrséget, melyek még a Duna jobb partján fölállítva voltak, magához vont, és az Adafelé nyomuló Guyon féle hadtest helyett Garodinovátz, Kovil,

Szt. Iván, Gyurgyevo, és Paskát szállotta meg, mialatt a Duna balpartján még Apatin, Monostorszeg, Bezdánál a Dunán átkelés ellen, melyet ott az osztrákok megkísérthettek volna, őrsapatokat hagyott hátra.

Július 26-dikán Kmety serege zömét Zsablánál gyűjtötte össze, és e közben a Duna bal partján is megbagyata az őrségeket, úgy szintén azokat is, melyeket a Ferencsatorna vonalán a Pestről levonuló Haynau ellen állított föl.

A szegedi elsáncolt tábor

A mint előbb láttuk, június végével, az oroszok és osztrákok előnyomultára, a magyar kormány elhatározá, az összes haderőt a Tisza és Maros között összpontosítani, hogy a Bánátban egy végső eldöntő kísérletet tegyen. A fődolog volt a Maros s az Alsó-Tisza jobb partját minél tovább megtartani, először, hogy időt lehessen nyerni Temesvár bevételeire, aztán még, hogy a különféle csataterекről összevonandó hadtesteknek, melyek ott nagyobbreszt szemben álltak az ellennel, mint a felső-dunai hadtestnek, — idő engedtesék az új köz-harctérre jutni, míg másrésről a Bácskában Vetter dandárának lehetővé tétessék, a Bán ellenében, míg csak lehetséges lesz, magát föntartani, s e harcot csak az éjszak és nyugat felől lefelé húzódó ellen közelítésére szüntetni meg.

A Marosnál Arad szolgált e célra támpontul, mióta a magyarok kézre keríték, az Alsó-Tisznánál meg létesíteni kellé ily támpontot, s e végre Szeged lön választva, mely elsáncolt táborral vétetett körül.

Szeged, 33,000 lakost számláló város, a Tisza jobbpartján egy éjszaknyugatra kiszökellő folyamkanyarulatot körít be, szemközt vele a bal parton fekszik külvárosa, Új-Szöged, mely egyetlen utcájával leginkább a folyam mentében, s ez iránytól derékszöget képezve a szőregi út mellett terjed ki. E külváros a várossal ennek mintegy közepe táján hajóhíd által vala összekötve. Közel éhez, éjszakra, a városban, nem nagyon messze a folyam jobb partjától áll egy ódon kastély. 1500 lépésnyire, éj-

szakra a várostól mintegy felényire közte és Tápé fala között a Maros szakad a Tiszába. A Maros alsó medre, mintegy 3000 lépésnyire fölfelé a torkolattól, a Tiszáéval Szegednél meglehetősen párhuzamos. 2000 lépésnyire torkolatától fölfelé, a Maros 2000 lépésnyi távolságra közelít a Tiszához. Nem volt nehéz erődök ügyes alkalmazása által Szegednél oly erődítési rendszert létesíteni, melylyel nemcsak a Tisza mindkét partja, hanem a Maroson is uralkodni lehet.

Szeged kerülete, a mennyiben nem a Tisza jobb partja képezi, körülbelül 12000 lépés; az erődíteni vonalnak e kerületen mintegy 15,000 lépést kell vala tennie.

Már a szerbekkeli harc kezdetén elzárták a magyarok a Maros és Tisza közötti tért, Szegedtől délre, a hol a folyamok egymást legjobban megközelítik, három tompa, fogókkal egymáshoz kapcsolt gátból álló, egybefüggő egyenes vonallal. Jul. elején most már Szeged körülsáncolásához fogtak.

Ezen elsáncolt tábor-vonal, ha alólrul a Tiszától indulunk ki, délről éjszakknak húzódott, keleti vagy bal partja mentében a Mátyerének, a Tisza egy holt, mocsárkörnyezte ágának, mely a hídon alul 8000 —, Szeged szélső házaitól délre 5000 lépésnyire egyesül a folyammal; Matyi helysége a sáncvonalon kívül esett, ellenben, ez fölfelé húzódott Dorosmának, mely szinte véd állapotba helyeztetett, s néhány sánc által fődőztetett; a Mátyerén 20 különböző alakú és erejű védmű fekvék.

Dorosmától a védvonal keletnek haladt a kecskeméti országúton s a rajta fekvő homokhalmokon keresztül, azután a csongrádi országúton, egész azon útig, mely a Tiszához, majd annak bal partjára, Hód - Mező - Vásárhelyre visz. Dorosma s a vásárhelyi út között 10 négyoldalú várda és lunette volt építve, a várdák közül 3, vadászárkokkal összecsatolva a kecskeméti országút homokdombjain feküdt. A vásárhelyi úttól keletre, s éjszakra Tápé helységétől, mely tehát a sánc-táborba befoglatott, a sáncvonal végre 4 védművel a Tiszához kanyarodott vissza. Tápé és Szeged között közel ez utóbbinak legéjszakai hátaihoz, még egy összefüggő vonal zárta el a bejárást.

A közönséges hajóhídon kívül még két új építetett. A Ma-

ros bal partjának erődítvények általi védelme végett mi intézkedés sem tétetett; Tápénál azonban átjárás hagyatott.

Ámbár Gál erődítvényigazgató vezetése alatt július elején nagy tüzzel és erővel fogtak a sáncok emeléséhez, s a mellett majd mind egyszerre vétettek munkába a sáncok, még korán sem voltak azok befejezve, midőn július végével Haynau Szegedhez közeledett; sőt nagyobbbrészt még igen tökéletlen állapotban valának.

A mily jó volt a gondolat, Szegedet a magyar haderő támpontjául választani az Alsó-Tiszánál, oly eszélytelenül voltak megtéve a rendszabályok ez eszme megtestesítésére. Az elsáncolt táborvonal, eltekintve az új-szegedi hídfőtől, mely a Tisza és Maros közti zár által lőn nyerve, — 30,000 lépés hosszú volt. Tehát csupán a passiv védelemhez ha a sáncolatok állandó művek valának, legalább 20,000 ember, s támadó föllépésre csak némileg számítva, 30,000 ember lett volna szükséges. De minthogy állandó munkálatokról épen nem vala szó, a sáncolat a magyarokat legfőlebb egy ütközetre erősítheté meg, s ez értelemben legalább 90,000 embernyi erőnek kell vala benne kifejtethetni, hogy valami értelme legyen. A mérnökök régi hibája lett itt követve, kik mindig csak azt fürkészik, mi nekik, minden összefüggés nélkül az egészszel, egyes esetekben taticailag hasznosnak tűnik föl, s kiknek ritkán jut eszökbe csak legkevésbbé is gondolni arra, hogy a sáncokba életet önteni, s hogy azokba katona kell.

S mivel rendelkeztek a magyarok Szegednél, és mire számítottak?

Ott volt először Percel dandára, a közép-tiszai hadtest; mintegy 20,000 emberre lehele tenni, s ez is igen sok volt. Igaz ugyan, hogy Knézich és Kazinczy osztályai gyakran betudattak e hadtestbe, azonban Knézich a Fölső-Tiszánál állott a tokaji, tiszafüredi sat. réveket őrzeni, s Kazinczy, kinek majd Görgeyvel, majd Bemmel, majd Percellel kell vala csatlakoznia, egyiket sem létesítheté. Percel hadteste a turai csata után, a mint tudjuk a Lenkey osztályát kivéve Szegedre vonatott vissza, hová július 28-án és 29-én érkezett meg. Percel határozott meghasonlásban levén a kormánynyal, meghasonlásban, melynek okai

később elmondandókból derülendenek ki, — 30-kán letétette. Serege két alkatrészére oszlott, a 9. és 10. hadtestre. Wysocki, állítólag betegsége miatt, letette a 9. hadtest vezérletét; Grál átvette, míg Dessewffy a 10-eket megtartá; különben később Gált mindkét hadtest gyalogságának —, Dessewffyt ellenben az újon alkotott lovascsapatok egyikének élén találandjuk.

Vécsey az 5 dik hadtesttel Temesvárt ostromlá; e vár bevétele nem kevésbé fontos vala, mint a Tisza jobb partjának bírása Szegednél. Vécseyre tehát itt nem lehet számítani.

Vetter déli hadseregének maradványából Guyon mint már említve volt 10,600 embernyi mozgó haderőt vezényelt, mely július 26-án Adánál állott. Ezt Kossuth Szegedre rendelte, hová július 30-kán és 31-én megérkezett.

Szint oda vonatott Zambelly osztálya is Bajáról. Ez július 31-én ért Szegedre.

Június végén Kossuth egy új tartaléksereget kezdett alakítani; maga járta be toborzva az országot; de július végére még alig volt mindössze 10000 embere együtt Asbóth alatt, kik Szegedre vitettek.

Az olasz légióból, Zambelly osztályából s az újon-alkotott tartaléksereg egy részéből egy külön osztály Monti őrnagy alatt csak július 3 Vén szervezetett.

E napon tehát a Gál, Dessewffy, Zambelly és Asbóth hadtesteiben összesen legfőlebb 38,000 ember vala együtt, közöttük 4000 nagyobb részét öreg, vagy legalább némileg harcedzett huszár, 104 ágyúval.

Mint Kazincyra és Knezichre, épp oly ábrándos módon számítottak Görgeyre s — bár méltóbban — Kmetyre is.

Görgey, ki ez idő szerint még a Hernádnál állott július 27-ről rendeletet kapott, a Tisza-Fürednél átkelt orosz hadat, mely 10,000 embere becsültetett, tönkre tenni, s aztán gyorsmenettel Cibakházára menni, itt a Tisza jobb partjára átkelni s a Szeged ellen nyomuló osztrák sereg háta mögé kerülni. Ha Görgey a Tisza-Fürednél átkelt oroszokkal nem bírna, vonuljon vissza a Marosvonalhoz, s tartsa föl azt. Július 28-kán Szegedről Görgeynek még egy készlet-tartalék küldetett Szarvasra,

Cibakházától keletre, melynek később, midőn a Görgeyre való számítás megghiúsult, s Haynau hadműveletei kifejlődtek, Gyulára, Nagyváradtól délnyugatra kellé visszavonatnia. Gesztelytől Tokajon át Cibakházaig mintegy 28 mértföld van, a legnagyobb erőfeszítés dacára 7 nap kellé Görgeynek ez ut megtételére, ha egészen eltekintünk is ama csatározásoktól, melyekbe Útközben bocsátkozhatott. Ha tehát Gesztelyt július 28-kán elhagyá, leg hamarabb csak augusztus 3-án ért Cibakházára, s onnan megint csak három igen terjedelmes menetben vonulhatott le Szeged vidékére, az osztrákokat megtámadni. Haynau előcsapata pedig már július 28-kán Félegyházán volt. Mit nem vihettek végbe mármost az osztrákok ájul. 28. és augusztus 6-dika közötti 9 nap alatt? S mégis föltevésünk által Görgeynek már oly képeséget tulajdonítánk, mit neki tulajdonítanunk alig szabad.

Kmety július 28-kán parancsot vett, csapatárai Ó-Becsénél két ott fölütött hídon a Tisza bal partjára átkelni. Augusztus 2-dikán Földvárnál összpontosítá seregét, átment a Tiszán, s zömével augusztus 4-én Melencénél foglalt állást, míg Földvárnál még és Ó-Becsénél seregosztályokat hagyott, s Török-Kanisánál egy újat állíta föl. A Bene osztálya, mely melléje küldetett, Pancsovát, Perlászt és Aradácot tartotta megszállva. Kmety összes hadteste a Bene osztályát is ideértve ekkor, mindenesetre túlzottan 18,300 embere tétetik, 69 ágyúval. Legalább is alig felével rendelkezett valóban e számnak.

A szegedi állás jobb szárnyán ugyan azon szerepet játszá a Lenkey osztálya, mint a Kmety hadteste a balon. Lenkey, ki eredetileg a Percel csapatához tartozott, midőn Percel a tarai csata után Szegedre visszavonult, Szolnoknál a Tisza balpartjára ment, eleinte megszállotta Szolnokot, Cibakházát és Szentest seregosztályokkal s július 31-dikén zömével Hód-Mező-Vásárhelyre rendeltetett. Ugyanekkor Alsó-Győnél, egy mértföldnyire Szegedtől éjszakra, híd veretett a Tiszán; ezzel azon eszme volt egybekötve, hogy itt átmennek majd a Tiszán, 8 az osztrákokat, ha a szegedi tábort szemközt fognák megtámadni, oldalról és hátulról támadják meg. De ez eszmével csakhamar föl hagytak; a híd Tápéhoz helyeztetett át, s a Tiszatöltés Alsó-Győnél átlukasztatott, hogy a part az osztrákokra nézve is meg-

közelíthetlenné válják. Makónál aztán még egy híd veretett a Maroson, hogy .azon a Lenkey 7000 embere, ha az osztrákok balszárnyától, a Schlick hadtestétől szorongattatni találna, a Maros balpartjára vonathassák.

A magyar tábor bel-viszonyai.

Miután ismerni tanultuk mindkét fél hadi helyzetét az Alsó-Tiszánál, a szegedi várt összeütközés előtt, még néhány pillantást kell vetnünk Magyarországnak belső viszonyaira.

Mínhogy Mészáros a főparancsnokság terhét igen súlyosnak találta, Dembinsky átvette azt az összes szegedi s egyáltalán a közép- és alsó-tiszai hadak fölött.

Dembinsky nem dicsekedhetett sem a sereg sem az országgyűlésen képviselt nép bizalmával. Ide járult, hogy egy nagy országgyűlési párt szemei új erővel egy más bizalmi férfiúra, Görgeyre irányultak.

Az országgyűlési két nagy párt az 1848-diki alkotmány — B az 1849 april 14-diki párt valának. Az előbbi, ugyanazért békepártnak is nevezetve, tudvalevőleg Görgey értelmében mindig a békét s annak lehetőségét forgatá elméjében s remélte Ausztriával, Magyarország teljes föltétlen meghódolása nélkül. Miután az erre támaszkodó remények mindinkább alábbszálltak, ujak merültek föl: külön alkudozás Oroszországgal, aminél mindenestre a békepárt nagy része arra gondolt, hogy ez Oroszország közbenjárását eszközölhetné ki Magyarország és Ausztria között. De ezt nem vala szükség mindenkinek, aki azon reményen csüggött, hogy a különalkú Oroszországgal lehetséges, elfogadnia; inkább az vala föltehető, hogy Oroszország ígéretet által Magyarország részére megnyerhető, s a szövetkezésre Ausztria ellen rábíráható. £ gondolattal mármost az april 14-diki párt is megbarátkozhatok. De Görgey látszott az egyetlennek, ki az orosz hadvezérekkel alkudozást kezdhet vala. Görgey az oroszokkali ismeretes alkudozásáról értesíté Kossuthot, mire ez mindenestre rosزالását fejezé ki a fölött, hogy Görgey Paskievitshez írt levelében határozottan az

1848-diki alkotmányra hivatkozik. De nem minden tagja a kormánynak, s még kevésbé az országgyűlésnek osztozók e rosztásban. Azonkívül még a Görgey tudósítását mindenféle hírek előzték meg, melyek a dolgot úgy adák elő, mintha Görgey már az oroszokkal a legjobb lábón állna, mintha titokban már minden el volna végezve. Így ő a sors emberének tűnt hát föl, s a remények alapján, melyeket belé helyeztek, egy nagy párt képződött körülötte az országgyűlésen, vagy inkább gyarapodott a hozzá ragaszkodó békepárt. Július 25-én az országgyűlésen azon indítvány tétetett, hogy a kormány adja át Görgeynek az összes magyar hadak fölött a fővezérséget, s Szemere minster-elnök ebbe a kormány nevében bele is egyezett.

Most mind Szemere, mind Kossuth közeledni akart Görgeyhez. Szemere tényleg irt Görgeynek, miszerint most elérkezett az alkalmas időpont Kossuth megbuktatására, s csak rajta áll a főhatalmon Szemerével osztozkodni. E levélre Görgey nem válaszolt.

Kossuth békülékeny magán levelet irt Görgeynek, melyben beleegyezését jelenti azon tanácsra nézve, mit ez legközelebb adott: t. i. hogy Kossuth mozdítsa el a tehetetlen Dembinskit a főparancsnokságtól. Kossuth azt vélte, legjobb lesz, hogy Dembinskitől meg lehessen szabadulni —, ha Görgey táborába megy, a hadi működéseket nagyban ezzel egyetértve vezetni. Egyszermind egy hivatalos fölszólítás is bocsáttatott ki, hogy Görgey 27-én vagy 28-án jelenjen meg Kis-Új-Szálláson Kosuthal tanácskozást tartani. E végre Görgey, a mint előbb láttuk július 27-én elindult főhadiszállásáról Szerencsről, de csak Nyíregyházaig juthatott, minthogy az oroszok átkelésének híre a Tiszán Tisza-Fürednél utazását félbeszakította.

Július 28-kán tehát, Haynau mind közelebbi előnyomulására a szegedi országgyűlés föloszlott, mely alkalommal a békepárt férfiai azon szándékukat nyilváníták, miszerint a Görgey táborába fognak menni, hogy ottani jelenlétük által őt, mintegy Magyarország teljhatalmazottjának elismerjék, s az általa vezetett és vezetendő alkudozásoknak az oroszokkal, nagyobb nyomatékot kölcsönözzenek.

A 29-edike és 30-adika közötti éjjel tehát Szegeden minis-ter tanács tartatott, melyben két fődolog forgott szóban, t. i. a főparancsnok megállapítása, s az alkudozások kérdése. Kos-suth körösztil vitte, hogy Dembinski ideiglenes főparancsnok-nak a Szegednél Tiszánál és Bánátban álló összes hadtestek fölött megerősítettet. Dembinsky mellett még Görgeyről és Bemről vala szó. Azonban — vélték, — Bemnek még sok dolga van Erdélyben, sőt azt képzelték, hogy javában el van foglalva Moldva és Oláhország elleni készülleteivel, mely vállalatól nagyszerű eredményeket vártak. A mi Görgeyt illeti, ő ellené-ben, az országgyűlésnek adott ígélet dacára, győzött a bizal-matlanság. Most mindenesetre nem volt Szegednél hogy serege nélkül eljőjön oda, a főparancsnokságot előtte egészen ismeret-len csapatok fölött átveendő, alig volt hihető. Seregével azonban a legközelebbi napokban semmi esetre sem jelenhetendett még meg a Marosnál és Alsó-Tiszánál. Ez kiviláglott már. Aztán, akart-e vájjon jönni? Hogy Kardszagra el nem ment, hol Kossuth Aulichhal, ki július 16-dikától fogva hadügyminister volt, meg-jelent, abban azon szándékát lehetne vala látni, hogy minden összeköttetést elkerüljön a kormánnyal; ha csakugyan kimara-dása az általunk fölhozott tényekből nem volt volna igen könny-en megmagyarázható.

Hogy már most egyrésről Görgey céljairól, fölvilágosítást lehessen szerezni, másrésről pedig az oroszokkali alkudozást, mely a magyar seregek szőrűit helyzetében igen kívánatosnak tint föl, lehetőleg kormány úton lehessen folytatni, két kormány-férfi, Szemere minis-terelnök és gróf Batthyáni Kázmér külügy-minis-ter Görgey főhadiszállására küldetett, hol velők később ismét találkozendunk, mikor is küldetésük eredményét is elbe-szélhetendjttk.

Most egyelőre térjünk vissza a szegedi eseményekhez.

A magyarok visszavonulása a szegedi elsáncolt tá-borból. Szeged megszállatasa az osztrákok által.

Július 31-én, s augusztus 1-jén a magyaroknak következő állásuk vala a szegedi elsáncolt táborban.

Gál a 9-dik és 10-dik hadtest gyalogságával a jobb szárny legszélső védműveit őrzé Tápétól a kecskeméti országútig.

Guyon a 4-dik hadtesttel a kecskeméti országút és Dorosma között foglalt állást; gyöngébb osztályokkal a mátyerei műveket védelmezteté.

Gál úgy mint Guyon csapatainak csak mintegy felét helyezték el a művekbe, a többit tartaléknak hagyták.

Dessewffy, a kinek parancsnoksága alatt a lovasság zöme összpontosított, ezzel a Gál és Guyon közötti tért tarrá elfoglalva.

A löszernélküli újonccsapat, mintegy 5000 ember, a Tisza bal partjára Szegedre vonatott vissza, úgy hogy a táborban még mintegy 33,000 ember állott, vagy talán annyi sem.

Igen kedvezőtlenül kellé föltűnnie a magyarok löszerei csekély számának. Mi szükséges, Dembinsky csak 104 löszerral rendelkezett.

Mindamellett gyöngé sáncai között a csatát tisztán védő leg el akarta fogadni. Vetter, ki Guyon csapatával Szegedre jött egyáltalán ellene nyilatkozott e tervnek. Mert hisz nézete szerint a sáncok csak kevéssé támogathaták az ellenállást, míg terjedelmöknél fogva elég alkalmat szolgáltatnak az erők elszakítására. Vetter tehát azon véleményben volt, hogy legjobb lesz a sáncokból az osztrákoknak eléje menni, s őket megtámadni; az elsáncolt tábor ellenben csak visszavonulási pontnak tekinteni, a csata szerencsétlen kimenetének esetére. Ez nyilván szerencsés gondolat volt, s a siker legalább nem vala lehetetlen, ha fontolóra vesszük, hogy az összes erő, melylyel Haynau közvetlenül rendelkezett csupán Bechtold lovas-csapatából, a 4-dik hadtestből s a Paniutine orosz hadosztályából, tehát alig 26,000 emberből állott, míg balról Schlick s jobbról Kamberg elfoglalva valának. Legfittebb tehát azon kifogást lehetett volna ellene tenni, hogy sáncokban, — kivájt az éjszakiban, őrségnek kellende ha még oly csekélynek is, maradnia, ha az elsáncolt tábor visszavonulási állomást akar képezni, s hogy a védelemhez a főkellékek, ágyúk — hiányzanak. Azonban, ha föl sem is vesszük, hogy Lenkey- és Kmetytől talán még ideje-korán

csapatokat lehetne összevonni, mégis mindig a Vetter terve marad a helyesebbik; legalább az Ö terve s nem a Dembinskyé — a passiv ellenállás mellett volt lehetséges a siker, mely utóbbinál legfőlebb a vitézség vala utánozható, melylyel a lengyelek Varsónál 1831-ben verekedtek.

Vetter terve nem helyeseltetett, s közte és Dembinski között annyival is inkább súrlódás keletkezett, minthogy ő a déli hadtest további vezetésével bízott meg, mely most ha a Temesvárnál elfoglalt Vécseyt nem vesszük számba, csupán Kmetynek — különben jól megerősített osztályából állott. Vetter ily előzmények után elbocsáttatását kérte, melyet augusztus 6-kán csakugyan meg is nyert.

De alig vette Dembinski a sántábort közelebről szemügyre, midőn neki is erős kételye támadt, vajjon e terjedelmes vonaloknak passiv védelme 33,000 emberrel vezethet-e csak a legcsekélyebb eredményhez is. Azonban a helyett hogy már most a Vetter tervét elfogadta volna, elhatározá az annyi hasztalan erőlködéssel épített táborn — mely eset különben szabály leend, valamíg a mérnökök nem lesznek egyebek egyenruhás palléroknál, — minden késedelem nélkül odahagyni, s a Tisza balpartján, a szőregi töltesen új állást foglalni. A visszavonulás Dembinskinék kedvenc foglalkozása volt, — talán mivel egész katonai hírneve 1831-diki, oly túlzottan magasztalt visszavonulásán alapult, Lithvániából Varsóba.

Az augusztus 1-eje és 2-dika közötti éjjel tehát a szegedi táborn elhagyá, s a szőregi töltesre vonult vissza, míg Új-Szőgedet s az ottani hídfőt csak utóvédcsapattal őrizteté.

A szőregi töltes, az új szőgedi hídfő vonaltól keletre, a Maros-vonalt a Tisza-vonallal köti össze; a Maros torkolatától 4000 lépésnyire fölfelé a Tiszához hajlik, s a hídfő vonallal nem egészen párhuzamosan haladva, végre egy kanyarulattal, mintegy 8000 lépésnyire a szegedi hídtól, a Tiszával csatlakozik.

2500 lépésnyire mögötte, s tőle keletre — az éjszokról délnek nyúló Szőreg falu fekszik a Maros mellett, s ismét 3000 lépéssel arrább, szintén a Marosnál, — Deszk, míg a Marostól és Sző-

regtől délre, az előbbtől 6000 lépésnyi távolságban a kis Szent-Iván falu terül el.

A fentemlített töltés-kanyarulattól délnek, mindjárt a Tisza legközelebbi szögelle mellett, Szeged alatt s Szt.Ivánnal körülbelül egy irányban egy kis erdő fekszik, mely ez utóbbinak nevét viseli.

A szőregi töltés, az árvíz ellen hányva, széles és magas; a Maros közelében fekszik csak 2000 lépésnyire a hídfő vonalától, míg tovább délnek attól valamivel jobban hajlik ei.

E töltés mögött választá tehát Dembinski új állását; az éjszaki részen, a Maros szomszédságában, mintegy 1500 lépésnyi kiterjedésben 50 ágyú számára rések vágattak. Onnan Dembinski erősen ellene akart dolgozni az osztrákok előnyomulásának a hídfő felől. Megakadályozni, hogy a Tiszán átkeljenek, erre már nem igen számolt, azonban mindenesetre késleltetni akará őket ezen átkelésben, a míg csak lehetett.

Általán a magyarok további terve a közelgő napokra az volt, hogy, ha Dembinski akár Haynau homlok-támadása, akár egyéb körülményeknél fogva rábíratnék, vagy kénytelen lenne szőregi állását odahagyni, Aradra vonuljon, ott Görgeyvel egyesülendő, ki Tokajból ugyanoda vonult. Egyesült erővel aztán essenek neki az osztrákoknak, mit sem gondolva tovább az oroszokkal, kik, mint hozzá még gondolák, részint alkudozások, részint Aradvára által, a Marostól éjszakra, föl lesznek tartóztatva. Az osztrákoknak haladék nélkül délnek, a Bánáton keresztül egész Oláhországba kell vala kiszoríttatniok. Ha ez sikerülendett, az egyesült magyar fősereknek Tiszán Dunán át Komáromba kellé mennie, ott magát még jobban megerősítnie, s Ausztriára törnie a békét kicsikarni. Ha nem sikerülne az osztrákokat Oláhországba nyomni, míg az oroszok odaérkeznének s velük egyesülnének, akkor a magyar főserég Erdélyt szándékozik megtámadni, itt előbb osztrákokat oroszot megverni, aztán a szorosokat elállani, Erdélyt, e természetes erődöt védelmezni, a zömmel pedig Moldvába s Oláhországba nyomulni, itt is megverni az oroszot, s Magyarországgal mellett a törököt is háborúra bírni.

A mint látni, e terv végén megint minden kigondolható

tér van engedve a képzelem játékának, s minden tekintet nélkül az időre és térre számítottak. Mi bennünket főleg érdekel, az a visszavonulási vonal, mely felé Dembinszky tartani szándékozott, ha a szőregi állást odahagyni kénytelenítettett.

Lenkey, mihelyt Dembinszky Szőregnél állást foglalt, parancsot kapott, Hód-Mező-Vásárhelyről Makóra visszavonulni, s a Marost, a Haynan serege bal szárnyának ellenében oltalmazni.

Guyon egyelőre Gyálára küldetett, hogy itt a balszárnyat biztosítsa egy netaláni átkelés ellen a Tiszán, Szeged alatt míg Kmety délről megérkezhetnek.

Forduljunk most az osztrákokhoz.

Haynan először augusztus 4-két tűzte ki a szegedi sánctábor megtámadására; amikor is a derékhadnak, a Bécztold és Panintine osztályainak, s a 4-dik hadtestnek Kis-Teleken át szemközt kell vala rá támadniok. E támadási időpontot tervszerűleg elhalászta, hogy mind Schlick időt nyeren a Maroshoz lejönni, Dembinszky kitérését e folyamton meggátolandó, mind Ramberg Szeged alatt a Tiszán átkelni, a kitérését balró elvágandó.

Előbb a magyaroknak több, különféle terveit említők fel, melyek oda céloztak, hogy vissza kell térni a Tisza jobb partjára, s a Haynau derék-hadára, ha a sánctábort szemközt támadná meg, hátulról és oldalról kell rajtaütöni. E terveknek, a mint már tudjuk, egyike sem vitetett ki, amint az Dembinszky modorában feküdt, ki rendszerint holnap föl hagyott azzal, mire ma magát eltökélte. Mindazáltal egy esemény az osztrákok előtt igen hihetővé tette, hogy hasonló célok kiviteléhez komolyan hozzá látni szándékoznak.

Ugyanis már július 27-én egy két lovasszázadból álló kémcsapat küldetett Bruselle őrnagy alatt Csongrádba, melyet a lakosok békésen fogadtak; aztán visszatért a derékhadhoz, de 29-kén azon hírre, hogy a magyarok Csongrádnál át akarnak kelni a Tiszán, visszaküldetett. Azonban Kossuth 27-dikén épen útban vala Görgeyhez, hogy vele értekezhessek, mint azt már többször említénk. Midőn megtudta, hogy Csongrád népsége az osztrákokat szívesen fogadta, ez igen elkeseríté őt, s kérlelhetlen népháború fölszítására irányzott előbbi procla-

matiojának szellemében Csongrád lakóit arra emlékezteté, hogy az oly apró őrcsapatoknak, mint a Bruselle őrnagy-é, tönkre kell tételniük, s utolsó emberig fölkoncoltatniok. Ezen emlékeztetések hatottak; Bruselle 29-kén, midőn Csongrádba bevonula, s ott békésen és mi rosztat sem sejtve letelepedék, égy* pőrccsapatától megtámadtatott, s kénytelen lőn, a várost nagy veszteséggel elhagyni,

Haynau ezt annyira! jelentékenyebbnek vélte, s egy komoly átkelés kezdetének a Tiszán, mivel az osztrákok eddigi menetében a Duna és Tisza között, nyoma sem mutatkozott a nép, hajlandóságának a népháború megkezdésére s a rendszabályok követésére, melyeket Kossuth ily szellemben kibocsátott. Sem a kutak nem voltak megmérgezve, sem az eleség elpusztítva, sem az utak és hidak elrontva, sem a népség ki nem vándorolt, sem fegyveresen föl nem támadt.

Haynau most rögtön kiküldötte Thun (előbb Perrin) egész dandárát, Csongrádot megszállani s féken tartani, míg Scbliok az 1-ső hadtesttel, átkelése által a Tiszán Alpárnál, s leebb vonulása által a balparton, ezt az ellenségtől tényleg megtisztítandotta, s. a magyarok hát támadását az osztrák derékhad ellen megakadályozandotta.

Másrészt ugyancsak Schlick is utasítást nyert, hogy átkelését Alpárnál, amennyire lehet siettesse.

Thun Csongrádot 30-kán lovasságával, 31-kén gyalogságával szállotta meg; a várost majd egészen kiürülve találta. Mintán a valódi tényállásnak tudomására jutott, Csongrádon egyszerre hét helyen tűz ütött ki, mely a magyarok állítása szerint, az osztrákoktól eredt Haynau parancsára, míg ellenben az osztrákok szerint, azt magok a magyarok gyújtották fel. Thun egyszersmind július 31-kén Szentes kikémlelésére is utasítva vala, hogy ezáltal a magyarok azon véleményre jöjjenek, mv szerint ott az osztrákok át akarnak kelni a Tiszán, hogy figyelmük elvonassék Schlick valódi átkelésétől Alpárnál. Mintán e kémszemlét' végrehajtotta, augusztus 2- kán visszatért á 4- dik hadtesthez.

Schlick a Wallmoden-osztálylyal s a Ludvig-lovasdandárral július 31-kén délután Kertészeket és Alpárt elérte, a partokat

nem lelié elfoglalva az ellenségtől, rögtön vadászokat szállított át s hidat kezdett veretni; augusztus 1-jén délelőtt 10 órára a híd készen volt, és serege átkelt. A Sartori dandár előcsapat gyanánt Tisza-Kürthhöz mozdított, balra a hídtól, hogy az átkelést fődözze a magyar csapatok ellen, melyeket még Cibakházánál sejtettek, de melyek tényleg nem valának ott. Midőn ez kitudatott, Schlick tüstént délnek vonult De mivel a Lenkey osztálya, mint tudjuk már Hód-Mező-Vásárhely re, majd tovább Makóra vonatott vissza, Schlick sem Kún-Szent-Mártonnál a Kőrösnél, sem augusztus 2-dik Szentesenél ellenállásra nem talált; 3-kán Schlick szintely akadálytalanul Hód-Mező-Vásárhelyre érkezett. Itt Schneidernek utána küldött dandára által utóléretett, s egy portyázó csapatot küldött ki balra Pusztamező-Hegyesre, mely augusztus 6-án még épen jókor érkezett oda, hogy 4—5 ezer nemes ménló tovaszállítását megakadályozza.

4-én Schlick Makó felé nyomult; Gajdosnál gyöngye előőrse a Lenkey osztályának utócsapatával találkozott, egy zászlóaljjal, 1 lovasdandárral s 3 ágyúval Szerdahelyi őrnagy alatt.

Szerdahelyinek csak az volt a föladata, hogy Schlick előnyomulását addig késleltesse, hogy a Lenkey osztálya Makónál békén átkelhessen a Maros balpartjára, s föladatát ügyesen oldotta meg. Minthogy ő sokkal erősebbnek tartatott, mint valóban vala, az osztrák előőrse, melynek Liechtenstein Frigyes herceg állott élére, az egész Ludvig dandárból képeztetett, mely még azonkívül egy lovas üteggel erősített meg a tartalékhadból. Szerdahelyi lassacskán Makó felé vonult visszavitt átkelt a Maroson, elrontó a két hidat s Makóval szemközt állást foglalt a zombori töltésen, honnan folyvást tüzeltetett az osztrák lovaságra, mely Makót megszállva tartá. Csak midőn délutáni 3 órakor a 2-dik vadász zászlóalj megjelent, s a vadászok a part mentében a házakba vették magokat, kényszerült Szerdahelyi kelésével fölthagyni.

Schlick Makón eleség-készletet s 53 kocsit talált; innen megszállotta a Maroson fölebb fekvő kelempontokat, Apátfálvát és Magyar-Csanádot, s egy új hidat veretett, mely azonban csak augusztus 6-kán készült el.

A Bianchi dandárát Schlick a Tisza jobb partján, Kecskeméten, Abonyban, Szolnokon, Törtelen és Alpáron hagyta a sereg összeköttetésének biztosítása végett, Pesttel.

Bamberg a 3-dik hadtesttel Szabadkáról, hol egy kis őrzetet hagyott, augusztus 4-én délután 3 órakor Magyar-Kanizsára jött, hol a 3-dike és 4-dike közötti éjjel a Tiszán átkelni s aztán Gyalának vonulni akart. Eleinte Török-Kanizsánál csak gyöngye magyar védcsapat állott ellene, de Guyon már fél 5-re délután 2 zászlóalj, 4 lovas századot, s 12 ágyút küldött oda Gyáláról, s augusztus 3-dik 2 óra hosszan ágyúztatott a Tisza jobb partjára; 3-án estve fölkelő nép-csapatok is érkeztek, melyeket Vetter Mokrinról küldött.

Ramberg 3-kán már reggel menesztett Althann ezredes alatt egy portyázó-csapatot a Tisza jobb partja mentében Zentán és Földváron keresztül, hogy itt az eddig hasztalan keresett összeköttetést a bánnal fölhalálja; s egyszersmind a magyarok figyelmét a kanizsai átkeléstől elfordítsa, mi csak részben ére-
tett eb

Nem vala könnyű Kanizsa tájékán teljesen alkalmas átke-
lési pontot találni. A Tisza jobb partja itt alacsony és nyílt, a bal magas töltéssel s bobrokkal van fődözve. Fél órányira Magyar-Kanizsa fölött aránylag még a legalkalmasabb pontot találák. Azonban az osztrákoknak csapatok átszállítása iránti minden kísérlete meghiúsított a magyarok ébersége által, s csak a biragoféle dereglyéket sikerült a vízre ereszteniök, s alkalmas hosszóságban hidakká kapcsolniuk.

Míg ezzel foglalkodtak, a 3-dik és 4-dik közötti éjjel után parancs érkezett Haynautól Kamberghez, hogy a kanizsai átke-
lést hagyja abban, s a helyett vonuljon közelebb a derékhad jobb szárnyához, s itt, a horgosi magaslaton kísértse meg át-
kelni. E parancsra számos jelentés adott okot, a Bechtold lovas csapata részéről, melyet Haynau Kártonyosra küldött, hol eredetileg átkelnie kellé. E jelentések szerint az volt következtet-
hető, hogy a magyarok magok is e tájon akarnak átkelni a Tisza jobb partjára, hogy Haynaut, ki, mint látni fogjuk, ekkor már a szegedi táborba, sőt magába Szegedbe vette magát, s Új-Szegeden is erős lábon állt, — hátulról s oldalrul támadják

meg. E jelentések onnan eredtek, hogy Guyon, ki Gyálánál állott, innen a Tisza balpartján szorgalmasan őrzőjáratokat tartott. A magyarok tulajdonképen csak önbizosságukra gondoltak, de Bechtold jelentései szerint, melyek egymást érték, azt kellé következtetnie Haynaunak, hogy a magyarok hajóikkal itt már valóban a vizen vannak, hogy a hidat nem csak elkezdték, hanem már-már be is végezték. Ha itt a magyaroknak átkelniük sikerül, ha a Tisza jobb partján Szeged és Kanizsa közé, a derék had és Ramberg közé veszik magokat, kétségkívül meglehetősen zavart idézhetnek vala elő.

Ennek Haynau elejét akará venni az által, hogy Ramberget Szegedhez s egyszersmind ama kelemponthoz közelebb vonja, hol hiedelme szerint a magyarok hidat voltak verendők.

Ramberg, a mint Haynau parancsát vette, még azon éjjel Horgosnak indította Veigl dandárát, s 4-én reggel utána készült menni csapata zömével. De mielőtt a zöm fölkészült volna, ama többször említett jelentések teljesen hamisaknak bizonyultak be, s most amaz ellenparancs érkezett, hogy Ramberg maradjon Kanizsánál, s ott a 4 dik és 5-dik közötti éjjel kísértse meg újonnan az átkelést.

Úgy is történt. A vadászoknak, kik bevezetésül átszállítottak, nemcsak a töltésen s a balparton sikerült erős állást foglalniok, hanem három ellenséges ágyút is kezükre keríteniök, melyek közül kettő, egy azonnal átszállított ágyúüteggel egyesülve, legott a magyarok ellen használtathatott. Ezek ismételve megkísérlek az osztrákokat állásokbul a töltésen kiszorítani. De ez nem sikerült; harmadfél óra alatt a Tisza híd készen volt, s 5-én délután 2 órakor a Dossen egész dandára a túlparton volt, volt, s a magyarok ellen indult, kik részint Török-Kanizsán át Oroszlánosnak, részint Rác-Keresztturnak hátráltak.

A Dossen dandárát Veigl és Wolff dandárai követék, aztán a tartalék ágyúk.

Ramberg most serege zömével Oroszlánosnak, egy bal szárny csapattal pedig Rác-Keresztárnak vonult, míg a hídnál csak 2 zászlóalj, $\frac{1}{2}$ lovas század s 2 ágyúnyi őrséget hagyott.

Azalatt, hogy a Haynau hadtestének szárnyai az épen elmondott mozdulatokat véghez vivék, Dembinszky, a mint tud-

ják, a derékhad ellenében már az 1-je és 2-dika közötti éjjel odahagyta a szegedi sánctábort, s elfoglalta a szőregi állást; a magyar ideiglenes kormány már 1-jén Aradra ment, s a fontos, bankóprés a többi fölszerelvényekkel együtt, mélyek a kormányt kísérni szokták, még előbb odahagyá Szegedet.

Mindennek már augusztus 2-án tudomására jött a Simbscheu dandára, mely e napon a sánctábort kikémelé, míg augusztus 1-jén a Jablonovsky dandára Kis-Telekig, 2-kán a szathmári állomásig utána ment. E két dandárnak még augusztus 2-kán meg kellé szállania Szegedet s a sánctábort; ugyan oda belyezé át augusztus 3-kán Haynau főhadiszállását, s a 4-dik hadtest maradványát a Paniutine osztályával együtt oda ossz pontosítá, a Bechtold osztálya Mártonyosnak küldetett ki.

Ámbár Haynau eltökélte, hogy előbb nem kezdi meg komoly működését Dembinszky ellen, míg a szárnyak vele nem egyesülhetendettek, mégis annál kevésbbé árthatott a Tiszán való átkelést Szegednél mihamarabb biztosítani, minthogy Dembinszky utócsapata Új-Szegedről a várost tüzelésével nyugtalanítá.

Augusztus 3-kán tehát Liechtenstein herceg parancsot kapott a Jablonovszky dandárral, a Benedek dandár egy részével s egy orosz vadász zászlóaljai Új-Szegedre a Tiszán áttörni, hidat veretni, s a hídfővonalt elfoglalni.

Liechtenstein a kastélyt s a házakat a folyam jobb partján gyalogsággal rakta meg, a kastélynál egy 12 fontos, egy 6 fontos s egy röppentyű üteget állíttatott föl, megtette a szükséges előkészülteket a hidépítésre, s a csapatok átszállítására, s 4 órakor megkezdette a tüzelést

Jablonovszky 2 nassaui zászlóaljjal s 2 ágyúüteggel a város éjszakai végére rendeltetett, hogy itt dereglyéken át keljen, s egy orosz ágyúüteg Szeged déli végére vonatott, hogy innen a túlparti magyar ágyúütegeket keresztűzbe vegye az osztrák telepekkel.

Az orosz ágyúütegnek egyszersmind meg kellé akadályoznia a magyar löszerek levonulását a Tisza mellett, Kanizsára.

Egy orosz zászlóalj egy üteggel a kastély terén állított föl tartalékul.

A magyar ütegeket az osztrákok csak hamar elballgatták; különösen tevékenyen viselte magát erre nézve a röppentyű telep a kastélynál, melynek lövései fölgyújtották Új-Szegedet.

Jablonovszky azonban a város éjszaki végén váratlan nehézségekkel találkozék a csapatok átszállítására nézve. Liechtenstein most, minden további várakozás nélkül azok elhárításkastélynál a Benedek dandárával keresztül töretett a Tiszán, s hidat veretett.

A magyarok, noha Új-Szegedből magából kiszorítottak, mégis megvallottak a hídfő-vonalt, s innen ismételve ráütöttek a Benedek csapataira, melyek immár Új-Szeged házaiba vették magokat, s új csapatok átszállítása által csak igen lasnyerhettek gyámolítást. Mindazáltal föntarták magokat, míg végre a Jablonovszky őrserege is átkelt a felső város végén, mire a magyarok kénytelenek lőnek a hídfő vonalt oda hagyni.

Az osztrákok csak 4 halottat és 19 sebesültet számláltak, de ez utóbbiak között 3 tábornokot, Liechtenstein herceget, Benedeket s Cordon altábornagyot, ki a csatában mint önkényes vett részt. Az oroszoknak csak 3 sebesültök volt. A magyarok jócskán vesztek a szövetségesek túlnyomó ágyú ereje által.

Az osztrák híd csak a 3-dik és 4-dike közötti éjjel lett kész. A derékhad átkelése tehát megkezdethetett, s Dembinszky szőregi állásában még augusztus 4-én megtámadtathatott volna; de Haynau azt 5-ig halasztotta, mint ameddig Ramberg és Schlick, a mint föl tehető vala, képesek leendenek, ha nem is egyenesen, de mégis megjelenésök által Dembinszky közelében, a támadásban résztvenni.

A szőregi csatával új sorozata kezdődik az eseményeknek; ezek elbeszélését, miután a magyarok főerőit úgy, mint az osztrákokéit a Tisza bal partjára kísértük elhalasztjuk, hogy előbb áttekintést szerezhessünk magunknak az erdélyi harctér eseményei fölött.

Erdélyi események. A szepsi-szent-györgyi ütközet.

Clam-Gallas osztrák hadtestének, 2 zászlóaljjal, 8 lovaszázaddal, és 8 ágyúval az oroszok részéről Rennenkampf táborok alatt, megerősítve Erdély délkeleti részében kell vala állást foglalnia, Brassó fődőzése, s a székelyek szemmeltartása végett, míg Lüders az orosz főerővel Szebennek, s a vörös torony-szorosnak, aztán tovább, Károlyfehérvárnak fordult, azt fölszabadítandó, s végül Paskievitsch főserégével csatlakozandó.

Clam következő állást foglalt:

a jobb szárnyon Fekete-Ugy és az Olt között állétt Rennenkampf, lovasságával a sikon, Kőköstttl éjszakra, gyalogságával a kökösi hidön;

a Van-der-Nüll dandára a központon Szepsi - Szent - Györgyöt tartá elfoglalva, az Olt-völgy elzárása végett Csikszék felől;

az Eisler dandára a bal szárnyon Földvárat tartá megszállva;

a Stutterheim és Schönberger dandárai tartalékot képeztek Hermánynál és Batfalunál.

A visszavonulás szükség esetében, nem a tömösi és törzsvari szorosokon át Oláhországba, hanem Szeben felé fogott történni, hogy Lüderessel egyesülni lehessen, tehát vonala balra esedett az állástól. A mellett még több tekintetben nem is igen kedvező vala az; a derékhad s a bal szárny csak egy járható úttal voltak egymással összeköttetésben, a földvár - szepsi - szentgyörgyi útvonallal, a hegységen át, s a tartalékhadok csak kedvezőtlen körülmények között támogathatták az állást. Azonban a Van - der - Nüll és Eisler dandárainak előtolása által az Olt-kanyarulat két ágához, melyet az itt délnek szögellve képez, tágasb kör lön biztosítva az élelmezés fődőzésére, mi, miután a brassai járás majdnem végkép ki volt fosztva, nagy fontoságú volt.

Bem, mint előbb láttuk, a besztercei csata után már július 11-én elhagyá az éjszakot, a Székelyföldre szándékozván, itt új

erőket gyűjteni, a szövetségesek csapatait, melyeket netalán Brassó alatt fogna találni, megverni, Brassót elfoglalni, s aztán a betörést Moldvába megkísérteni, mialatt az új szervezkedések is a Székelyföldön kettőzött szorgalommal lennének folytatandók.

Július 19-én Bem Csik-Szeredánál 12,000 embert gyűjtött össze 50 ágyúval, új katona állítások folyamatban valának, hanem nem volt elég készlet az újon szedett legénység teljes fölszerelésére.

19-én Bem kémlet alá vette az Ojtoz-szorost, melyen Moldvába törni szándékozott, aztán 20-dikán Grál Sándor 8000 embernyi csapatával Clam-Gallas ellen fordult, s pedig annak jobb szárnya és derékhada ellen, míg a hegységben egy jókora fölkelt népcsapat a Van-der-Nüll és Eisler dandárai egyesülését fenyegeté az Olt-kanyarulatban. Rennenkampfnak rövid csetepaté után lovasságát Kököstre kellé visszavonnia, s szintigy mene Van-der-Nüll Szepsi-Szent-Györgyrül Illyefalvára.

Július 21-kén Bem folytatá támadásait, ha nem is valami különös nyomatékcal.

Clam-Gallas most jónak látta, seregét a mennyire lehet összpontosítani, legfőkép Brassó födözésére, de meg azért is, hogy valami támadás által Bem szándékát, Moldvába törni, mely már tudomására jutott, keresztülvágja.

Clam tehát seregét eleinte a hermányi és szent-péteri magaslatok mögött, Brassótól éjszakra vonta össze, egyrészt, hogy ez utóbbit födözze, másrészt, hogy összeköttetését Szebennel föntartsa. De midőn 22-kén a magyarok nem tőnek készületeket utánna menni Brassóba, hanem beérték azzal, hogy előőrseiket Alsó-Dobolyig és Illyefalváig mozdíták, a miből az volt következtethető, hogy a moldvai támadás immár folyamatban van, ekkor Glam eltökélte, hogy ő fog támadni, és pedig saját biztonsága tekintetéből nem Szepsi - Szent - György felé, hanem Földváron át. Oda még 22-dikén összevonta sejegét, a Rennenkampfnak osztályán kívül, mely az Alsó-Fekete-Ugy bal partján foglalt állást.

23-dikán reggel 3 óraker tehát fölkerekedett Clam-Gallas. Földvárról, Hídvégen és Arapatakán át Illyefalvának tartva

Rennenkarapfnak, seregével a Fekete-Ugy bal (déli) partján kellé vala várakoznia, míg a Clam serege Illyefalvához közeledte, s aztán azzal egy irányban az Olt bal partján kellé előnyomulnia. E parancs kissé későn érkezett hozzá, úgy hogy gyalogságát, mely háta mögött vala elhelyezve, nem vonhatta össze annak idején, s ennél jelentésére ásson utasítást nyerte, miszerint nyomuljon lovasságával az Olt bal partján Killyénig elő, s támadja meg tüzérségével a vélemény szerint Szepesi-Szt.-György alatt fölállított magyarok bal szárnyát, az itt persze alig 15 lábnyi széles s majd mindenütt átgázolható Olt folyón át.

Clam-Gallas igen lassan haladt, bár Arapatakánál Földvártél Illyefalva nincs több két és egy negyed mértföldnél, s az utat nagyobb hadtest is megteheti vala ő, legfőleg 6 óra alatt, ha csak különös akadályok nem merülnek vala föl; mert hisz az eső annyira meglágyítá az utat, hogy főleg a tüzérség csak rendkívüli erőfeszítések között szállíttathatott rajta odább. A csapat eleje tehát csak délután 2 órakor, 11 óra múlva az elindulástól Földvártérről, érkezhetett Illyefalvára, honnan már a magyarok Szemeria felé vonultak vissza.

4 órakor a Clam-Gallas serege föl vala készülve az előnyomulásra Szepesi Szent-György felé Illyefalva mellett, s 5 órakor útnak indult. A bal szárnyat, az erdős hegységbeni manőverezésre, a Van - der - Nüll dandára képezé; a derékhadban a Stutterheim dandára vonult a széles úton a gabnaföldek között, melyek akkor szép lábon állottak, különben, néhány vízmóráson kívül, mi területi akadály által sem tartóztatva föl; a Schönberger lovasdandárából pedig 6 század jobb szárny gyalog az Olt-völgyben haladott fölfelé; az Eisler dandára s még 6 század tartalék gyanánt követé a Stutterheim dandárát.

Szemeriatól egy félóránnyira délre, a Stutterheim dandára a magyarok előcsapataira bukkant, melyeknek összes erejét 20 z. a. és 24 ágyú képezé, mintegy 7000 emberrel. A magyar előcsapatok főleg egy a Stutterheim dandára mellé adott 12 fontos ágyúüteg tüzelése által, a szemeriai állásig; nyomattak vissza, hol a zöm magához csatolta.

A támadást ezen állásra kellőleg bevezetendő, Clam a

Stutterheim és Eisler dandárait ágyúlótávolnyira állomásától megállítá, míg balról Van-der-Nüll a magyarok jobb szárnyának megkerülésére a hegyeken hatolt elő, s Bennenkampf az Olt bal partján bal szárnyok ellen nyomult, ágyúinak tüze által őket nyugtalanítandó.

Míg a szárnyak eme mozdulatai folyamatba hozattak, Stutterheim is megindítá gyalogságát az ellenség állása ellen. Itt a magyarok lassankint összevonák ágyúikat, s az ellent csupán erőteljes tüzelések által föltartóztaták, míg tartaléksergeiket összeszedek, s az osztrák balszárny, Van der Nüll dandára ellen indíták. Ez végre hátrálni kényszerült, bár vitézül védte magát, s már egy az úttól balra (nyugatra) elhelyezett ágyútiteg majd a magyarok kezébe esett, midőn a Stutterheim dandárának egyik Zászlóalja Van-der-Nüll segélyére érkezett, míg egyidejűleg Stutterheim, dandára többi részét is szembe vezette az ellennel. Szemeria megvétetett; a magyarok egy darabig Szepsi-Szent-György felé vonultak vissza, s a csata a sötétség beálltával lassankint elnémult.

Az osztrákok már-már nyugalomnak adták magokat, midőn éjjel 10 órakor a magyarok még egy támadást intéztek ellenük, és pedig ez alkalommal az osztrákok jobb szárnya ellen. A Schönberger lovas-dandára, s a Stutterheim dandárának egy része nem csekély zavarba jött, s csak az Eisler dandára erőlködésének, mely az előbbi csatározásokban nem vett részt, sikerült a táraadást föltartóztatni, de csakis akkor, midőn utolsó zászlóaljuk vezetett elő.

Most a magyarok Szepsi-Szent-Györgyre vonultak vissza, s 11 órakor végkép elnémultak az ágyúk.

Az osztrákok vesztesége e napon 26 halottat és 84 sebesültet tőn; a magyarok vesztesége majdnem 600 emberre tétetik.

Clam nem véle tanácsosnak a magyarokat üldözni; még Szent-Györgyöt sem szállott meg, hol a magyarok tartózkodtak, s már július 25-kén az Olt mögé, Szent-Péterre és Hermányra vonult vissza.

Bem támadása Moldva ellen.

Július 20-kán és 21-kén Bem maga vezérelt a Clam-Gallas ellen harcoló csapatokat; e napok eredményei után biztosítva vélte magát, hogy Clam legközelebb semmihez sem fog kezdeni, s már 22-kén 2000 embernyi gyalogságot s 1000 huszárt vezetett 4 ágyúval az Ojtoz-szoroson át Moldvába. Július 23-dikán előbb nyomulva Cherschánál (Hirsa) a Litthauen orosz ezred egyik zászlóaljára bukkant, azt visszanyomta, szintúgy egy egyzászlóalj és 4 ágyúból álló segédhadat is, melyet Ustrugoff tábornok Oneschtiből hozott. Ustrugoffnak Oneschtribe, s a Tortuscha folyó mögé kellé hátrálnia, hol még csak addig időzött, míg egy új Oknában állomásozó zászlóaljat magához vont, hogy rögtön tovább vonuljon, vissza Bakenbe. Ide most Moller tábornok, ki a Moldvában hátrahagyott orosz csapatokat vezeté, a W i l n a vadászrezdet s a Varsói herceg huszárezredet küldötte, egy ágyúüteggel.

Moller egyáltalán Bakennél 8 zászlóaljat, 8 századot és 16 ágyút összpontosított, s e haderővel Oknának tartott, hol július 25-kén megérkezett.

Azalatt Bem odahagyta Moldvát; kiáltványai, melyekét elhinte, az indolens mócoknál, kik azokat alkalmasint nem is érték, a legcsekélyebb visszhangra sem találtak, s az önkénytesek, kikre számított, sehogysem akartak jönni. Bem tehát már 25-kén Erdélybe vonult vissza, ezen előtte ismeretes téren, újonnan szerencsét kísérleendő.

A Vörös - torony - szoros és Szeben elfoglaltatása az oroszok által.

Midőn Clam-Gallas Brassóba érkezett, Lüders balra tért, Fogaras felé, melynek birtoka előcsapata által Engelhardt alatt, s a már előbb említett csata által immár biztosítva volt. Fogarasnál július 17-kén összeszedé csapatait; egy 8 zászlóalj, 3

század és 16 ágyúból álló osztalet itt hagyott, hogy szükség esetén Clam-Gallas segélyére legyen, s összeköttetését az orosz főerővel biztosítsa.

Július 18 kán Lüders zömével Szkorére vonult, az előcsapat Engelhardt alatt ugyanaz nap Porurabákra jött. Itt Engelhardt tudomásul vette, hogy a magyarok az Olt átjárást Fenyőfalvánál a vöröstoronyi és szebeni útvonalon megszállva tartják. Ez állomást megkerülendő, Porumbák és Szakadat között az Oltón hidat veretett, annak jobb partjára, s aztán Szakadat és Hermányon át tovább, Veszvényre ment; Lüders zömével nyomban követé előcsapatát, s a magyarok odahagyák fenyőfalvi állásukat; 19-kén este az oroszok a Vörös-torony-szoros közelében álltak, s 20-kán reggel 4 órakor a Talmácsnál fölállított magyarok ellen indultak, elől a Schitomir vadász ezred, azután a Zamosc ezred, s leghátul tartalék gyanánt a Lublin ezred-

A magyarok a támadást 6 ágyúval fogadták. Lüders ezek ellenében egy ágyútelepet állított föl, s a Schitomir ezredből 2 zászlóaljat jobbra küldött a magyarok balszárnyát megkerülni. £ megkerülés megtette hatását. A magyarok ott hagyák Talmácsot és Boitzát, csak gyöngé őrséget hagytak a szorosnál levő sáncban s annak várdájában, s a vesztegzárba vonultak vissza, hol újból állást foglaltak.

A szorosnál levő sánc csakhamar bevétellett az oroszok által, s az őrség fogolylyá tétellett. Erre Lüders 6 zászlóalj, 12 ágyút, s a kozákokat a vesztegzár ellen küldötte. Ez állásból is kiszorítottak a magyarok megkerülés által s most már csak 900 embernyi erővel bírván, Oláhországba vonultak vissza, Kinestig üldöztetve a kozákok által, hol egy török őrcsapat az üldözést félbeszakasztotta, s a magyarok fegyverüket lerakták.

21-kén hát Lüders ellenállás nélkül bevonult Szebenbe, melyet a magyar zászlóalj, mely az őrséget képezé, az oroszok közeledtére odahagyott.

A szász-régeni csata.

Damaszkin csapatai, melyeket Bem, midőn ő maga, a Székelyföldre menendő Besztercét odahagyta, Grotenhjeml ellen

fölállított, a szeredfalvi csata után Szász-Régenre vonultak vissza, s itt az Incódy osztályával s 3 zászlóaljjal egyesültek, melyeket Stein Kolozsvárról segélyükre küldött. Damaszkín, kinek e szerint mintegy 5000 embere vala együtt, most ismét közeledni kezdett a Grotenhjelm állásához, s Beszterce városához.

Grotenhjelm elhatározás hogy a magyarokat ismét vissza nyomandja, s egyszersmind közelebb vonni Lüdershez, aki felől csak annyi volt tudva, hogy az ország déli részén áll, minden közelebbi részletek nélkül.

Július 21-kén Grotenhjelm Besztercéről, hol 1 zászlóaljat hagyott 4 ágyúval és néhány kozákkal, 2 hadoszlopban elvonult.

A Wladislawlievitsch tábornok alatti balszárny 2 zászlóalja, 2V₄ százada s 6 ágyúja Szász-Budákon és Nagy Sajón át Bátosnak, a jobb szárny 7 z. alja, 10 százada és 23 ágyúja pedig Szeredfalván át Szász-Régennek indíttatott.

A 2 hadoszlop előcsapatai Nagy-Sajónál és Nagy Idánál a magyarokra bukkantak, kik azonban innen csata nélkül Szász-Régenre vonultak vissza.

A július 22-dik és 23-dika közötti éjjel Grotenhjelm ama szokásszerűen túl-túlzott hírt vette, hogy Damaszkín Szása Régennél 14,000 emberrel s 20 ágyúval áll.

Július 23 án reggel Grotenhjelm 2 hadoszlopát Dedrádnál egyesíté, s 5 órakor a Szász-Régennél fölállított magyarok ellen indult; a főtámadást a magyarok balszárnya ellen intézte. A csata rövid vala. Miután balszárnya előnyös állásából erdős magaslatokra szoríttatott, Damaszkín derékhadával, s a jobb szárnynyal is megkezdette a visszavonulást.

Radnafájánál, hol a hidat a Görgény-patak fölött ledöntette, ntóvédállást foglalt, de azt is azonnal oda kellé hagynia, mert a híd nem vala teljesen hasznavehetlenné rontva, s az üldöző osztrákok és oroszoktól dacára néhány kartácsütésnek, igénybe vétetett.

Damaszkín most tovább hátrált Maros Vásárhely felé, Grotenhjelm előcsapatától Körtvélyfalváig üldöztetve; az orosz had zöme Szász-Régennél állt meg. Grotenhjelm vesztesége 5 halottat s 25 sebesültet tón, a magyaroké pedig 50—60 halottat és sebesültet, azonkívül pedig még 95 foglyot és hiányzót.

Grotenhjelm egyelőre Szász Régennél állapoték meg; elő csapatát néhány nap múlva Körtvélyfájáról a Görgény patakhoz, Radnafájára vonta vissza, s a Szász Régen vidékének lefegyverzésével foglalkozott. A július 25-kén vett hírré, hogy a magyarok Déesnél és Szamos-Újvárnál tekintélyesen erősítik magokat, Grotenhjelm még 2 zászlóalj, 1 lovas századot s 4 ágyút küldött vissza Besztercére, hogy ezt biztosítsa, s az ottani őrséget Pawloff tábornok parancsnoksága alá helyezé.

A segesvári csata.

Szeben megszállása után Lüders Károlyfehérvár felszabadítására akart indulni, midőn Clam hírrül adá, hogy Bem a Székelyföldön nevezetes erőket gyűjt, majd pedig, hogy Moldvába tört.

Erre Lüders elhatározá, hogy Károlyfehérvárra menetelét egyelőre elhalasztja, annyival inkább, minthogy hirtl vette, hogy e hely még eléggé el van látva élelemmel és hadiszerekkel, miszerint a magyarok különben is lankadt támadásainak ellenállhasson. Lüders előbb fontosabbnak tartá, összes rendelkezése alatt álló erejével a magyar főhaderőre törni a Székelyföldön, azt minden oldalról bekeríteni, s megsemmisíteni, s csak aztán fogni többi föladatainak megoldásához, melyek aránylag úgyis másodrendűeknek voltak nevezhetők.

A haderőknek délről három oszlopban kellé összetartólag a Székelyföld ellen nyomulniok.

Lüders maga balszárnyával Segesvár ellen szándékozott menni; a derékhadnak, azon csapatnak, melyet Dyk tábornok alatt Fogarason hagyott Kőhalmon (Ulma) át Udvarhelyre kell vak vonulnia, a balszárnyak pedig, Clam csapatainak, Szepesi-Szent Györgyön át Csík-Szeredára vagy Kezdi-Vásárhelyre.

Egyidejűleg Grotenhjelm is utasítást kapott, hogy, ha körülményei engedik, menjen Maros-Vásárhely ellen, Damenberg tábornok pedig vonultassa be Moldvából a **L i t t h a u e n** vadászereget az Ojtoz-szoroson Erdélybe.

Midőn azután Bem valóságos betörése Moldvába, de nem

a vállalat gyors kimenetele, Lüdersnek tudára esett, ő még azt javaslá Clam Gallas altábornagynak, hogy Bem vissza vonulásának megnehezítése végett menjen Bereckre, s küldje ki onnan a P o d o l i a vadászrezdet az Ojtoz-folyó mentében Bem háta mögé.

Lüders Szebenben s a Vörös-torony-szorosnál őrség gyanánt 5 zászlóaljat, 16 ágyút, s 300 kozákot hagyott Hasford tábornok alatt, s aztán 10 zászlóaljjal, 14 lovasszázaddal s 32 ágyúval, összesen mintegy 12000 embernyi erővel 26-kán Szebenből elindult, s 29-kén Medgyesen át elérte Segesvárt. Ellenállásra ez útjában nem talált, egy gyöngye magyar csapatosztály, mely előcsapatával Medgyes és Erzsébetváros között találkozott, gyorsan éjszakkak, Maros-Vásárhelynek vonult vissza. Segesvárnál Lüders augusztus 1-jéig veszteg akart állani, hogy előbb Dyk tábornok Fogarasról annyira előnyomulhasson, hogy a bal«szánnyal összeköttetésbe léphessen.

Dyk tábornok július 29-én 6 zászlóaljjal, 3 lovasszázaddal s 12 ágyúval Garádra jött (Kőhalomnál) s onnan egy huszár-őrsöt kiszorított.

E közben Bem, amint tudjuk, moldvai vállalatával ismét felhagyott; 26-án már ismét Udvarhelynél állott, 28-ike után pedig Maros-Vásárhelyt, itt részint a magával hozott csapatokból, részint a Damaszkín hadából, melyet Grotenhjelm Szász-Régenből kivert, — mintegy 6000 embert gyűjte össze. Eleinte megint Besztercének és Grotenhjelm ellen szándékozott fordulni. De mivel immár a szebeni őrség is, mely az oroszok közeledtére a várost odahagyá, Maros-Vásárhelyre jöve, s az ott történeteket hitl hozá — Bem, hacsak lehet Szeben és a Vörös-torony-szoros visszafoglalására tökélte el magát.

A moldvai támadás félbeszakadtával a szeptemberi-szt-györgyi állás megtartása is elveszte jelentőségét; Gál Sándor tehát onnan már július 26-án visszatért, s Köröspatakon át Bölönré vonult, a földvár-udvarhelyi országúton. Ezáltal a csapatok összpontosítása is tetemesen meglón könnyítve, s Benedek, bármerre fordulandott, szerencsétlenség esetén, legalább még tartaléka leende.

Július 30-dikán 6- legfőlebb 7000 emberrel s 12 ágyúval

Maros-Vásárhelyről elindult, s Lüders előcsapatai előtt július 31-én délelőtt 11 órakor jelenék meg. A csekély haderő mellett, melyet Bem magával vive, mindenesetre azon kérdés merül föl, hogy miért nem vonta maga köré csekély utócsapaton kívül, Gál Sándor összes hadtestét; s erre kielégítő felelet alig volna adható, miután Bem 28-dika óta értesülve volt arról, hogy az oroszok célja az, miszerint őt minden oldalról bekerítsék. A legfontosabb dolog vala tehát, egy ellenséges hadoszlop ellenében, egy ponton lehetőleg erősnek lenni.

A Lüders hadteste keletre és éjszakra állott Segesvártól, azon két úton, melyek Maros-Vásárhelyre s Udvarhelyre visznek. Az előbbi úton álló balszárny ereje $4\frac{3}{4}$ zászlóaljat, 7 lovasszázadot és 20 ágyút tón; a jobb szárny, mely az utóbbi úton állott, 5 V_4 zászlóaljat, 7 lovasszázadot s 8 ágyút számlált. A két tábor közötti összeköttetés nem vala kedvező: a közlekedésnek hegyes, kevésbé járható területen, vagy kerüléssel a város szűk és zig-zugos utcáin kellé történnie.

Az udvarhelyi úton Fehéregyháza és Ördögfalva között, az oroszok balszárnya ellen Bem azonnal kifejté erejét, s ez egyszer az oroszoktól az meglehetősen helyesen becsültetett föl, de miután oly csekély vala, s mivel különben az ellenrészen úgy szerettek elhiteni magokkal, hogy legalább háromszor akkora túlnyomó erővel állottak szemben, s mégis megverték, — Lüders azt következ tété, hogy itt csak színleges támadás van készülőben, s a fő támadás a balszárny ellen, a maros-vásárhelyi úton várandó. Ő tehát oda sietett, s a jobbszárny vezényletét Iwin altábornokra bízta.

Itt most csakhamar kifejlett a harc, az orosz előcsapatok Fehéregyházából kiszorítva, azt a magyaroknak engedek át; Bem jobbszárnyával e falunak támaszkodva állást foglalt, mely sokkal kedvezőbb volt, mint az oroszoké. Élénk ágyúharc kezdődött, s Bem több ízben megkísérlé az oroszok jobb oldalán fekvő magaslatokat elfoglalni, mi azonban mindannyiszor megön hiúsítva.

Azalatt Lüders a bal szárnyánál, kozákörsöket küldé ki Maros-Vásárhely irányában, melyek délután 2 órakor azon hírral tértek meg, hogy e vidéken a magyarságnak semmi nyoma

sincsen. Lüders tehát a balszárny vezényletét Engelhardt tábornokra bízva, visszatért a jobbszárnyhoz, melyhez még 2 zászlóaljzat s egy ágyúüteget vont.

A magyar balszárny ismételve megkísértett előnyomulásának most határozottan gát vettetett, s végre a jobbszárny ellenében is, Fehéregyházánál határozott előnyöket vívott ki Lüders, főleg 4 dzsidásszázad szerencsés támadása következtében; kozákoktól támogattatva ugyanazon dzsidások a Magyar tartaléksapatból elővont huszárokat is visszaverek, s aztán a Bem gyalogságát is kiűzék állásából.

A magyarok rendetlen futásban hagyják el a csatatért, Ördögfalváig űzve a kozákoktól.

Bem maga megsebesülve, s lovával egy mocsárba beleveszve, csak lélekébersége következtében, 8 támogatva azon véletlentől, miszerint néhány huszár ráakadt, — kerülheté ki a fogságot. A magyar had összes podgyásza, még a Bem kocsija, is, az oroszok zsákmánya lőn.

Bem maga Maros - Vásárhelyre menekült, hol augusztus 2-án érkezett meg, a vert had töredékeit összeszedé, s különösen Kemény Farkas alatt Kolozsvár tájáról 4000 embert magához vont.

Az oroszoknak július 31-én 41 halottjuk, 167 sebesültjük, 38 sérültjük, összesen tehát 246 embernyi veszteségek vala, mi mintegy 30-ad részét teszi a csatában részt vett csapatoknak; a magyarok vesztesége 1300 halottra s 500 fogolyra tétetik.

Mindhogy Lüders azt hívé, hogy Bem haderejének legna gyobb része Udvarhelyre tért vissza, augusztus 2 káa, miután Dyk tábornok csapatosztálya hozzá csatlakozott elindult oda, s még az nap Székely-Keresztúrra ért.

Dyk még július 29-kén megtámadta Kőhalmot, s csak 14 embernyi veszteséggel, az ott állomásozó magyar hadosztályt elűzte s Mirkvásarig üldözte. Innen visszatért Kőhalomra, hogy, ha lehetséges, hírt szerezzen Lüders felől. Július 31-dikén még Kőhalomnál állott, midőn arról értesült, hogy Segesvárnál heves csata van folyamatban. Most hát rögtön Segesvár felé vult, hol augusztus 1-jén megérkezett.

Clam-Gallas Lüderstól azon utasítást vette, hogy 5 zászlóaljjal, 8 lovasszázaddal és 8 ágyúval csak július 30-án induljon Szent-Györgyre. Július 25-dikétől 28-dikéig nyugton veszteglett Hermánynál és Szent Péternél. 29-kén az Eisler dandárral megszállatá Zoltánt, Gidófalvát és Árkost, a csiki útban, azt még egy az erdélyi szászokból újon-főlállított vadász-zászlóaljjal, 3 háromfontos ágyúval s egy Miksa chevauxlegers- századdal erő-Hité meg, s e megerősített dandárt Goppet tábornok vezérletére bizta.

Coppettól jobbra az osztrák sereg zöme Kezdi-Vásárhely ellen nyomult, hol július 30-kán, sehol nem akadva ellenállásra, megérkezett. Július 31-dikén onnan Kászon-Újfalú felé nyomult, hol előőrse egy magyar őrcsapatra bukkant, mely épen az Oitoz-szorostól tért vissza, s melylyel jelentéktelen esete patéja volt.

Július 31-dikén Goppet Mikó-Újfalú felé nyomult, s onnan kiszorított egy magyar hadosztályt, mely úgy látszott, hogy ellenállani akar.

Augusztus 1-jén Gál Sándor Kászon-Újfalánál maga lépett föl támadólag az osztrák főoszlop ellen; azonban egy ellenroham által, a magyarság mindkét szárnya ellen intézve Glam őket csakhamar visszavonulni kényszerítő. Tasnádnál még egyszer állást foglaltak. De midőn abból is kiverettek, visszavonulásuk teljes futássá fajult.

Ugyanekkor Goppetnek is csatája volt a szepsi-szentgyörgyi úton egy magyar csapatosztálylyal, mely Bukszádnál foglalt állást, az Olt bal partján, s minthogy a magaslatokra is kiterjeszkedni gyöngé volt, a völgyre szorítkozott. Mindkét oldalról megkerülve, Goppet a magyarokat visszanyomta Bükszádnál a patakon, melynek hidját ők leronták. Goppet azt helyreállítatá. Midőn ez megtörtént s ő a patak éjszaki partjára magának utat készíté, a magyarok még egyszer megtámadák. De támadásukat csakhamar félbeszakíták, midőn a másik hadoszlop vereségének Kászon-Újfalunál, hire érkezett, s mint amaz, ők is rendetlen futással Csik-Szeredára menekültek, 7 ágyújokat is cserben hagyva.

Clammal mármost nem állott szemben ellenség, s ő Csik-Szeredára vonult, melyet a magyarok, közeledésére szintén

oda hagytak, melyet augusztus 3-án megszállott, a Székelyföldet lefegyverzendő.

A szerdahelyi és szász-sebesi ütközetek.

Bem, már midőn Moldvába készült törni, utasítást adott Steinnek, ki mintegy 4000 emberrel még mindig eredmény nélkül állt Károly fehérvárnál, — miszerint támadja meg Szebent, s. ha nem bírja elfoglalni, legalább tartsa ott sakkban az oroszokat.

Stein mindjárt Szeben elfoglaltatása után az oroszok által, ezek szemmeltartására egy 1 zászlóaljából, $\frac{1}{2}$ lovasszázadból és 4 ágyúból álló előőrsöt küldött Szász Sebesre, s egy lovascsapatot mozdított Szerdahelyre.

Hasford a magyarokat, hogy baloldalról magát biztosítsa, július 25-én Szerdahelynél megtámadtató, s onnan eltteté. Ennek hírére, s mivel az oroszok komoly előnyomulásától tartott, Stein a július 25-dike és 26-dika közti éjjel felhagyott Károlyfehérvár ostromával, csapatait a Maros bal partján, a váradgyai magaslatokon összpontosítá, a maros-portusi hidat lefontatá, s még 26-án Lámkerékre ment.

Másnap Szerdahelyről visszatért előőrsét ismét Kontzáig mozdította, zömét Kelnek és Kútfalva között vontá össze, és Szerdahelyig portyáztatott, s a vidékből sarcot szedetett. Ily helyzetben segédcapatokra várakozék, melyeket Vécseytől kell vala kapnia a Bánátból, s aztán Hasfordot szándékozik megtámadni.

Ám ez őt megelőzte, mielőtt a segédhad a Bánátból megérkezhetett volna. Július 31-kén 4 zászlóaljjal, 2 szotnia kozákkal és 8 ágyúval Szerdahely felé nyomult s augusztus 1-jén innen megtámadta a Stein állását Elénk ágyúharc nyitá meg a csatát; aztán a gyalogság szállt szembe, s ugyanakkor a kozákok elfogtalak oldalvást a tért, s a magyarokat innen és hátulról megtámadták. Az oroszok teljes sikert arattak; a Stein hadteste, majd egészen szétugrasztott; elvesztett 200 halottat és 1175 foglyot, de csodálatosképen csak 2 ágyút. Az oroszok

vesztesége 27 halottat és 47 sebesültet tett. A károlyfehérvári őrség kitörése Szász-Sebesen keresztül Stein ellen, a kozákok támadását lényegesen támogató.

Szász-Sebesnél végre sikerült Steinnak hadteste töredékeit összeszedni, mintán Hasford már egy órányira Szász-Sebestől föl hagyott az üldözéssel, s a károlyfehérvári helyőrség is nemsokára visszavonult.

Hasford augusztus 2-ikán már ismét Szász-Sebesre vonult vissza.

Nagyszeben elfoglalása Bem által, s a nagy-csúri csata.

Lüders tábornokot augusztus 2-án hagyok el a Segesvár alól futó magyarság üldözésében, Székely-Keresztúrnál. Midőn oda indult, Grotenhjelm tábornoknak, ki július 23-adika óta Szász-Régennél vesztegle, meghagyá, Maros-Vásárhely felé nyomulni, s ezt megállani, hogy Bem előtt semmi út se legyen nyitva.

Grotenhjelm augusztus 2-án estve megszállá Maros-Vásárhelyt, anélkül hogy a legkisebb ellenállásra talált volna. Bem ugyanis azt már az augusztus 2-dika és 3-dika közti éjjel odahagyá; mire Gálfalvánál, s a kis Kttkillő mellett, a Kemény Farakas alatt Kolozsvárról odarendelt csapatokat magával egyesíté, Medgyesen és Nagy-Selyken át, augusztus 5 dikén délben, mi után még a Stein hadából is magához vett némi erősítést Szász-sebesről, — Nagy-Szeben alatt jelent meg.

Összesen 14 zászlóalja, 8 lovasszázada B 20 ágyúja vala. A Stein hadának zöme, melyre szintén számított, nem jelent meg.

Hasford már augusztus 3-dikán hírül vevé, hogy Medgyesre magyar csapatok érkeztek, s augusztus 4-én, kozákjai azon jelentést tevék, miszerint Nagy-Selyk mögött tekintélyes magyar hadtestet fődöztek föl; végre 5-dikén reggel az lőn jelentve, hogy az ellen Nagy-Selykről Szebenbe elindult.

Hogy a támadásra, melyet várnia kellé, jobban el legyen

készülve, Hasford foglyait, betegeit. és podgyászait azonnal a Vörös-torony-szoroshoz küldötte vissza, maga pedig 4 zászlóalj-
jal, 2 lovas századdal és 10 ágyúval Nagy-Csürnél foglalt áll-
lást, a várostól éjszakra.

Bem a támadást szokása szerint erős ágyazással nyitá
meg, s midőn e részben az ellenség gyöngeségét fölismeré,
azt két oldalról készült bekeríteni. Hasford e mozdulat ki-
vitelét nem várta be, hanem a magyaroktól egyre nyomatva, a
városba hátrált. Itt sem tarthatá magát soká, annál keyesbbé,
mert félnie: kellett, hogy a magyarok Szeben és a Vörös-
torony szoros között elébe kerülve, podgyászától el találják
vágni, s azt, mely nagyrészt még útban vala az utóbbi helyre,
eltalják venni. Bemtől folyvást üldöztetve, az oroszoknak egész
Vesztényig, még több visszavonulási állást kellé foglalniok.

Itt végre megszűnt az üldözés, és Hasford nyugodtabban
térhete vissza Talmácsra, hol állást foglalt- Vesztesége 78 ha-
lottból, 168 sebesültből, 88 sérültből, 35 hiányzóból, mindössze
364 emberből állott, köztük 6 tisztből.

Bem tehát ismét birtokában vala Szebennek, s innen az
oroszokat Oláhországba szándékozott visszanyomni, mire nézve
a Stein megjelenésére bizton számolt. Terveinek meg kellé biu-
slniok.

Lüders Székely-Keresztúron megtudta, hogy legalább
Bem főhadereje nem Udvarhely, hanem Maros-Vásárhely felő
fordult, azonkívül hírt kapott Clam sikerdús előnyomulásáról
is a Székelyföldön, s hogy már Csik-Szereda közelében van.

Lüders tehát elhatározá Maros Vásárhelyre menni, Gro-
tenhjelmel egyesülni, s augusztus 3-án egy oldalúton éjszakra
fordult, Erdő Szent-Györgynek a kis Küküllő mellett. Itt érték őt
Grotenhjelm fontos tudósításai, miszerint Bem Maros-Vásárhelyt
elhagyá s Medgyesre ment, s hogy Kolozsvárról Gálfalván át igen
tekintélyes sereget vont magához.

Bem vonulásának iránya fölött most már alig támadhata
kétegy; a bátor pártfőférfi mozdulata Szebennek és Hasford tábor-
noknak szólt.

Lüders most elhatározá a magyarok után menni, s Hasfor-
dot fölszabadítani; augusztus 4-kén Gálfalvára vonult a kis Kü-

küllőn lefelé, s onnan augusztus 5-én 30 órát haladva egyhazamban, Medgyesen át egész Nagy-Csűr közelébe ment, hol augusztus 6-kán reggel 8 órakor megérkezett. Az e 30 óra alatt hátrahagyott távolság majd 8 földrajzi mértföldet tesz.

Gálfalváról Medgyesre vonultában vette hírül Lüders, hogy Hasford Szebennél megtámadtatott, s rögtön segélyére küldé az 1-ső kozákezeredet Michailoff kapitány alatt. Ez Medgyest egy magyar őrcsapattól találta megszállva, de mely minden ellenállás nélkül visszavonult. A kozákok még augusztus 5-dike folytán Szelindekig a tovább üldözik, de végre Szelindekre vonultak vissza, hol késő estve a N a s s a t t d zsidásezred Demidoff tábornok alatt hozzájuk csatlakozott.

A kozákok előnyomulása által Bem a reá váró támadásra figyelmessé tétetett, mire főhaderőit Nagy Csűr és Szebenbe összpontosítá, míg Talmách és Hasford ellen csak egy csapatosztályt állított föl Forró alatt.

Nagy-Csűrnél Bem augusztus 6-dikán reggel 6 zászlóalj, melyekhez később még néhány csatlakozott, — 6 lovaszázadot és 18 ágyút fejtett ki.

Lüders szemközt az uralgó magaslatokra az előcsapatot állíttatá föl Engelhardt alatt, 2 zászlóalj az első, 2 zászlóalj a második csatarendben, mind a L u b l i n-ezredből, azok mögé tartalékul egy zászlóalj a P r á g a ezredből. 6 ágyú a központon, 4 a jobb, 2 a bal szárnyon volt kiszögezve. Jobb oldalról a N a s s a u d zsidás-ezred állt 5 szotnia kozákkal és 2 ágyúval; a balon csak 2 szotnia kozák helyzetetett el.

Nemsokára megérkezett Dyk tábornok is a zömmel, 6 zászlóaljjal és 18 ágyúval, s a tartalékban foglalt állást.

2 órai ágyúharc után, mely alatt Bem ismételve megkísérlé mozdulataival az oroszokat oldalvást nyugtalanítani, ezek , magok jöttek elő balszárnyukkal támadólag Nagy-Csűr-ből, a falut elfoglalták, s a magyarokat a mögötte levő magaslatokra szoríták. Bem megkísérté vissza foglalni azt; ámde most az orosz előcsapat összes gyalogsága előjött, egyszersmind a d zsidások és kozákok is rejtekeikből mindkét oldalról neki estek a magyaroknak, s azok veresége be volt fejezve. Az

oroszlóvaság Szebenbe nyomult utánok, s gyors kitérésre kényszeríté őket nyugati irányban Kis-Tornyos és Keresztény-Szigeten át. Az úton ama ritka eset: t. i. lovastámadás csatár-négyszögellen — is előfordult, melyet egyébiránt az orosz lovaság ágyú tüzeléssel kellőleg előkészítettett.

Hasford korán reggel egy csapat kozákokat küldé Talmács-ról Hermányon át, s midőn Nagy-Csűrnel az ágyú megszólalt, maga is Vesztyének, és Forró ellen nyomult főerejével. Ez védelmezte magát, míg nem éjszakra Szebentől az oroszok győzelme eldöntetett, midőn aztán jobbra, Orlátra vonult ott Bem csapatainak maradványaival egyesülendő.

Az oroszoknak a nagy-csüri csatában vagy ütközetben, a mint nevezni akarjuk, csak 12 halottjuk s 47 sebesültjük volt, a mint magok állítják; más tudósítások után kétszer annyira kell tennünk veszteségüket. A magyarok vesztesége ellenben 2300 halottra, sebesültre és fogolyra, és 14 ágyúra számos tár- és podgyászos szekérre számítatik. Bem, szokása szerint most is utolsó maradván a harctéren, itt ismét csaknem elfogatott, mint Segesvárnál, de a fogságot most is szerencsésen kikerülte, elérte Szász Sebest s onnan a Bánátba ment, hogy — mint látni fogjuk, a magyar főserég főparancsnokságát, melylyel megkínáltatott, Dembinski helyett átvegye. Steinnek ama csapatok vezénylete maradt, melyek a magyaroknak utóbbi veszteségeik után Erdélyben még megmaradtak, s melyeket Szász-Sebesnél egyesíteni törekvék. Hálás állomást semmi esetre sem nyert.

Most ismét a fő harctérhez térünk vissza, melyen mind szűkebb térre szorítkozik a kifejlet.

Tizenegyedik fejezet.

**A Tisza balparti hadműködések kezdetétől
Komárom eleste, és a háború bevégeztéig.**

Augusztus kezdetétől, october kezdetéig 1849.

A szőregi csata.

Augusztus 4 és 5. reggel Wysocki a lengyel légióval, a szőregi állomáson állt a falutól nyugatra eső töltesen; ugyan ott Desewffy is; Gál 3-kán egy hadosztályt Zomborba küldött Lenkey fölvevésére, s ez most Lenkey csapatával egyesülten újra Deszkre vonult, míg a zombori töltesen Schlickkel szemközt csupán Szerdahelyinek gyenge csapatosztálya állt. Guyon, a szegedi visszavonulásnál Gyálára nyomtatván, serege zömével Sz.-Ivánra kényszerült vonulni.

4-kén úgy mint 5-kén több óráig tartó bombázást kezdett meg Dembinski az új szegedi hídfő ellen.

Haynau, a magyarok szőregi állomása ellen intézendő támadást 5-én, délutáni 4 órakor akarta valósítani. Dél tájban e végből Herceg Lichtenstein Ferenc által a tájat megvizsgáltatta.

4 órakor a támadásra kiszemelt csapatok a hídfőnél sorakoztak.

Az első vonalban Lobkovitz osztálya állott Benedek dandarával balra, Jablonovszky pedig jobbra az aradi úttól, e mögött a Herzinger osztály, mögötte pedig a Paniutine osztály egyik dandára. Mind a három vonal hadoszlopokban két ütközetet volt formálva. Jablonovszky jobbján a főtüzérségi tartalék a 4. hadtest ágyútartalékával foglalt állást. Ez ágyútömeg fődözetét az Auersperg vértés ezred képezé.

Három zászlóaljnak a Paskievits vadászrezredből, 12 röppentyűvel, és 2 1. századdal kellendett az ütközetet megnyitnia, mi alatt az ellenség bal szárnyának legszélsőbb része felé fordulva, a sáncokat áthágniok és a sz.-iváni erdőt elfoglalniuk kelle. Miután ez megtörtént, Bechtold lovassági osztálya, az előbb említett csapatosztályt követve szintén átlépi a töltest, s azon túl

a magyarok bal szárnyán bontakozik ki, azok figyelmét ez oldalra vonja, és később visszavonulásuknak útját állja. E lovasosztály a különböző csapatosztályokat leszámítva még 22 századot számlált 18. ágyúval. A sz.-iváni erdő megtámadását a Tisza jobb partjáról 6 orosz ágyú fogja segíteni.

Miután a lovassági osztály a töltésen átkelt és a magyarok bal szárnya ellen indult, Haynau, a tüzérségi tartalékkal és a 4. hadtesttel, és a mögötte elhelyezett Paniutine dandárral a hídfőtől az ellenséges állomás homloka ellen akart törni, ezt hatalmas ágyútűzzel árasztani el, s akkor a töltés ellen intézni rohamot.

A Paniutine osztály még fenmaradt része a hídfő és Szegegd városának megszállására volt föntartva.

Az osztrákok összes csataképes hadereje: 25,000 ember, közte 5000 lovas és 160 ágyú.

Azon kellőleg szervezett csapatok száma, melyek fölött Dembinski Szőregnél rendelkezett Lenkey osztályát is oda számítva a Makó és Kanizsára küldött csapatok levonásával mintegy 35,000 emb. ment.

Akkor, midőn Haynau támadását megkezdendő volt, Dembinski már föltette magában, hogy a s z ő r e g i állomást elhagyja; átalán úgy látszott, mintha ő csak azért foglalna el állomásokat, hogy azokat csakhamar megint elhagyja, s nem hogy azokból előtörjön, hanem hogy visszavonuljon.

5-én délben határozta el magát a visszavonulásra.

Erre az 1. osztrák hadtest megjelenése Makónál szolgáltatott okot, mely bal szárnyát fenyegeté.

Mint tudjuk, Dembinskinek, ha a szőregi állomást nem tarthatta meg, Aradra kellett volna mennie, hogy itt Görgeyvel egyesülhessen. Most Schlick sem akadályozhatta volna semmi esetre sem e visszavonulást, miután Makónál átkelt, — azt gondolná az ember, hogy Dembinski, miután annyira szükségesnek látta állomását elhagyni, Aradra fog visszavonulni. De ez nem történt meg. Még a visszavonulási vonalt is megváltoztatta Dembinski, és pedig 5-én az esthomálylyal Bébára, 6-án Ó-Besenyőre, 7-kén Nagy-Kikindára akart menni. Ide lett volna Kmety is utasítandó, kivel Dembinski ugyanott egyesülni akart.

A Kmettyveli egyesülés, mely által mintegy 10—12000-nyi mozgó csapattal növekedett volna a sereg, az egyetlen előny, melyet ez egész hadmozdulatnál gondolhatni. Ellenben általa Dembinski utat nyitott az osztrákoknak hogy minden erőik, Schlick és Ramberg — a központtal egyesüljenek, és átengedte nekik a legrövidebb utat Aradra, melyet még a Maros jobb partján is megtehettek volna, hogy itt az oroszokkal egyesüljenek az egyetlen Görgey ellen, hogy ezt teljesen elnyomják s aztán Dembinski ellen forduljanak vissza.

Az aradi visszavonulási vonaltól eltávozni egyáltalán nem volt szükség. Ez elhajlásra Schlick megjelenése Makónál nem lehetett kényszerítő befolyással; mert Dembinski könnyen megtudhatta Szerdahelyi jelentéseiből, hogy ez még mindig sikeresen akadályozta Schlick hidépítését. A nagy-kikindai vonulás szintoly veszedelmes volt különben is, mint az aradi, az t. i. a Ramberg hadtest által volt fenyegetve, melynek terveiről Kanizsánál hidat verni, Dembinski legalább értesülve volt.

A Kmettyveli egyesülést könnyebben ki lehetett volna vinni más, sokkal hátrább fekvő ponton, mint az által, hogy a Tisza szomszédságában először éjszokról délnek kellett levonulni, mi szükségkép csak idővesztéssel történhetett.

Tán azt volt Dembinski szándéka, hogy Nagy-Kikindánál serege kiterjesztése által Haynaunak Temesvárra vonulását megakadályozza, melynek fölmentése az osztrákoknak igen szíven feküdt. De könnyen fölismerhető, hogy az osztrákok kissé határozottabb működés mellett — a határozottság pedig Haynauban legalább sohasem hiányzott — Temesvárnál igen könnyen megelőzhetők volna Dembinskit, ha ez 7-én Nagy-Kikindára érkezendett, s itt csak egy napot is töltendett Kmetty érkezésére várakozván, kivel egyesülni akart. Ekkor Temesvár minden bizonynyal elesik, s Haynau csak e téren -támogatva léphetett föl Dembinski ellen, ha ez támadást kísérlendett. Röviden, ő Görgey és Dembinski között állt, s az előbbit még azonfelül az oroszok is nyomban követték.

S így a magyar főtabornok elhatározását semmikép sem lehet igazolni, tekintse bár őt kiki azon oldalról, honnan neki tetszik.

D e m b i n s k i ebéd után azonnal megtette az intézkedéseket a Szőregről elvonulásra. Az 50 ágyú a töltés mögötte geszt alkonyatig fölállítva marad; fődözésére pedig a töltés és Szőreg közt egy gyalogsági osztály helyeztetik el, és a lovasság zöme Szőregtől délre Desewffy alatt gyűjtetik össze.

Délutáni 4 óraker nyomult elő a hídfőtől a Sz.-iváni erdő megszállására kirendelt orosz-osztrák sereg, és csekély fáradtsággal szétűzte az ott fölállított magyar csapatokát.

Bechtoldnak Mártonyosról idevont lovasosztálya igen sok időt vesztett a hídfőnél történt elhelyezésével az aradi úttól jobbra, azután a főzéssel és a hídfő déli részétől eltávolításával, mi a kimenet szűk volta miatt épen nem járt minden nehézség nélkül, míg végre a Tisza balpartján lefelé ment.

D e m b i n s k i, kiemozdulatra az oroszoknak a sz.-iváni-erdőre irányzott támadása által már el volt készülve, Desewffy huszárait saját maga mellett balra menesztette, és ezek néhány százada a töltés némely kimért helyein előtört és Bechtold hadoszlopának éle, a császár-dzsidások ezredére rohant. Ez a támadást sikeresen visszaverte és Bechtold egészen a töltésig előnyomult. Most azonban bajos volt a töltést minden előkészület nélkül áthágni, az orosz utászok és osztrák tüzéreknek előbb föl- és lemeneteket kellett ásniok. Ez időbe került, és Bechtold, hogy a dolgot lehető nyugalommal várja be, homlokzatos állást vön a szőregi sánc déli része ellen 4000 lépésre a hídfő déli kimenetétől, honnan kiindult.

Már 5½ óra körül volt, és Bechtold még mindig a sáncon kívül állt; ekkor már Haynau elveszte türelmét és elhatározta, hogy a magyarok homlokzata ellen támadást kezd elállván bekerítési szándokától. Kiosztotta parancsait.

Azonnal elő nyomult a hídfőnek két e célra határozott nyílásából a készen álló nagy tüzértömeg; a főágyútartalék jobbról és lépcsőzetesen a jobb szárnytól, több lovasüteggel aa élén, a 4. hadtest ágyútartaléka egy lovas és Benedek dandárának egy röppentyű ütegével balról és lépcsőzetesen a bal szárnytól, élén a Benedek-féle ütegekkel.

Ez utóbbiak, melyeket a dandár a Maros és az aradi útfelőli töltés közt fődözve követett, a magyar sánccállomás jobb

szárnyának legszélső része ellen azonnal 500 lépésnyi távolig jöttek, és tüzelni kezdtek; egyidejűleg a legszélső jobb szárny lovas ütegei is lejöttek 1000 lépésnyire és megkezdék a tüzelést, midőn a nehéz ütegek megjöttek, jobbról és balról és a két szárny közötti űrt töltötték be; és amint a jobb szárny melletti első ütegek működésben voltak, a lovasütegek 700 lépésnyire jöttek az ellenséges állomáshoz.

Az összes tevékenységben levő osztrák ágyúk tehát számra 99-en, egy 2800 lépés hosszú, ívalakú vonalban bontakoztak ki, mely a magyar ágyútelepeket a töltésen, melyen 50 darab állott, mindkét szárnyról körülvette.

Az osztrák tüzéség elővonulása különösen kedvező körülmények közt történt az által, hogy a nap nyugaton éppen lemenőben volt, és a magyarokat, kiknek éppen szemökbe tündökölt, elvakította, úgy hogy az egész hadműtétet nem vették észre előbb, mint az első lövés eldőrdült.

Amint azonban a dolog kisült, Ők is hatalmas tüzet adtak 50 ágyújukból, és pedig különösen az osztrák hadvonal bal szárnya ellen.

Lovas támadások az osztrák ágyútelepekre, mint azt várni lehetett, nem történtek, különösen a miatt, mert a huszárok Bechtoldnak a bal szárny ellen tett mozgása következtében Sz.-Iván felé egyesültek.

Lassankint mutatkozni kezdett az osztrákok ágyútömegének túlsúlya, és Dembinski egymás után vonatta le az egyes ütegeket.

Másfél órai ágyúzás után a magyarok tüze oly észrevehetőleg leolvadt, hogy H a y n a u támadást parancsolt a sánc ellen.

Ennek kezdete előtt a lovassági osztály is működésbe lépett. Négy század Lichtenstein ch. legerst Bechtold, 3 ágyúval a sáncon kívül hagyott, a többi 18 századot 15 ágyúval átvezette.

S i m b s c h e n a császár-dzsidások ezredével azonnal Szt.-Iván irányában indult, őt követte kissé balra L e d e r e r nehéz dandára, még jobban balra közöttük és a töltés közt haladt a 15 ágyú egy századot földözete alatt előre.

A császár-dzsidások ezrede már majdnem Sz.-Ivánra ért, midőn bal szárnyán egy huszárezred mutatkozék. Simbschen

tehát balfelé nyomult, a jobb szárnytól lépcsőzetesen támadott, és azt Sz.-Iván mögé visszaverte. Most a magyarok megelégedtek azzal, hogy Simbschent ágyútűzzel vissza tartják, és e helyett részint Ledererre, részint Bechtold ütegeire rohantak nagyobb tömegekben; ezek elkülönített helyzetök és csekély födözetük miatt veszélyben forogtak. Ekkor részint egy osztrák század, mely a sz.-iváni erdő felé az ütközet megnyitására kiküldött orosz zászlóalj mellé adatott, érkezett segítségül, részint Mensdorf vezérőrnagy lépte át vonalban a töltésen kívül hagyott 4 századdal a töltést, és a huszárok jobb szárnyára veté magát.

A lovas összeütközés változó sikerrel mintegy fél óráig tartott, midőn a huszárok Szőreg felé és Szőreg mögé vonulni kezdettek, nem mintha Bechtold osztálya visszavetette volna őket, hanem mert az osztrák gyalogság mögöttük elfoglalta a töltést, és ezen át nyomult előre.

Herceg Lichtenstein Ferenc, a mint Haynau rohamparancsát megkapta, Benedek dandárát előléptette, kissé jobbra tőle hátul Jablonovszky dandárát, Herzinger osztályától támogatva; egy orosz dandár tartalékolta őket.

Benedek, ki mint Lichtenstein az Új-Szegednél történt tiszta-átkeléskor 3-kán megsebesült, de ismét részt vett a csatában, itt az ágyúzás alatt újból sebet kapott, mely őt a küzdőter elhagyására kényszeríté. A dandár vezetését Siegenthal ezredes vette át.

Ez a töltésen átkelésekor semmi ellenállásra nem talált; de Jablonovszkit, kit Thun követett nyomban, több honvédszászlóalj támadta meg komolyan, hogy az ágyúk levonását fődözzék. Rövid csata után a magyaroknak itt is vissza kellett vonulniok 3 ágyú odahagyásával. Födözetük még egyszer megtámadta ugyan a majdnem romhalmazzá vált Szőreget, de rövid csata után ezt is Benedek dandárának kellett áteugedniök.

Most megkezdődött a visszavonulás, nagy részben Deszken át B é b á n a k.

Az ütközet után Benedek dandára Szőregtől keletre, előcsapataival Deszknél helyezkedett el, H e r z i n g e r é s J a b-

l o n o v s z k i Szőregtől nyugatra; P a n i u t i n e attól délre, Simbschen és Lederer Szt.-Ivánánál.

Az osztrákok vesztesége aug. 5-én, a szőregit és tulajdonkép még Bambergnek előbb elbeszélt tiszta-átkelését Kanizsánál leszámítva; 45 holt és 191 sebesült, az oroszoké 4 sebesült volt. A szövetségesek tehát összesen 240 embert vesztek; a magyarok 400 holtat és sebesültet és 300—400 foglyot vesztek legyen.

B e c h t o l d, ki 5-én a lovasosztályt nem Haynau meglegedésére, és bajosan is azon szellemben vezette, melylyel egy lovasosztályt vezetni kell, vezényletétől elmozdított, melyet W a l l m o d e n gróf altábornagy és ideiglenesen L e d e r e r tábornok kapott.

Bechtoldnak lassúságát nem csupán az előkészületeknél, hanem még akkor is, mikor már a sánc át volt hágva, hosszú egykedvű várakozását az átmeneti utak elkészítésére, mialatt pedig Mensdorf megmutatta, hogy a töltés épen nem volt mindenütt meghághatlan, s tüzérségének sajátágos használatát nem csak Haynau, hanem saját tisztjei is hibául tudták be neki, mintha azt akarták volna ezzel mondani, hogy az ő fegyvereinek kellett volna a legfontosabbat megtenni, és most az egyszer legalább főszerepet játszani. Most a legfontosabbat valóban a tüzérség tette meg, melynek működései a hídfő két szűk nyílásán át történt kirohanásnál, és a kibontakozásnál is mintául állíthatók fői hasonló tüzéri mozgásokra nézve.

Dembinski visszavonulása Temesvárra.

Dembinskiki Szőregnél, ha nem is veszélyesen, de megsebesült aug. 6-án dél előtt elérte visszavonulásában Ó-Besenyőt; még sem látszott szükségesnek a N.-Kikindára vonulás tervével fölhagyni. Nem sokára meg kellett a dolgoknak változniok.

Haynau mindenek előtt Temesvárt akarta megszállani, de egyúttal Dembinski seregének az éjszokról Aradra vonuló Görgeyvel egyesülését is megakadályozni. Neki tehát Arad és Temesvár közé kellett csúsztatnia, a mi mellett mindig szük-

séges maradt Dembinskit szüntelen függésben tartani és öt szem elől nem veszteni.

Augustus 6-kára a következő rendeleteket osztotta ki:

A 4. hadtest korán reggel Deszk és Szőregről Zomborra nyomul és Schlikkel Makónál egyesül; Paniutine követi a 4. hadtestet Klárafalva felé;

a Wallmoden lovasosztály a 4. hadtesttől jobbra Porgány és Keresztúr felé megy;

a 3. hadtest Wallmodentől jobbra az Aranka folyóig Ó-Besenyőnél.

Veigl előhaddandára a Bamberg hadtestből aug. 6-án Ó-Besenyőtől egy órányira nyugatnak Dembinski utófödözetére bukkant. Ennek jelentésére Ramberg fölszállította a Keresztúrra megérkezett Ledéért, hogy neki onnan egy lovas ezredet küldjön a magyarok jobb szárnya ellen segítségül. Lederer ennek következtében az egész lovassági osztálylyal elhagyta Keresztúri.

Eközben Veigl Dembinski utóhadának legszélső részét Ó-Besenyőre vetette vissza, hol azt más magyar csapatok vették föl. Most Ramberg egész hadtestét Ó-B e s e n y ő ellen fejtette ki, melyet a magyar fődözet gyorsan odahagyott. Lederer megjelenése a lovasosztálylyal sokat tett erre nézve.

Mialatt Dembinski utóhada az ó-besenyői ütközetet állotta ki, a sereg zöme a nagy-kikindai úton Nagy-Teremia felé vonult. Ott tábort ütött és főzött.

Ramberg bár tulajdonkép aug. 6-kán Besenyőnél kelendett maradnia, a körülmények figyelembe vételével rövid nyugalom után délután 4 órakor ismét fölkerekedett, elérte egy fél óra alatt a magyar utócsapatot Kis-Teremiától éjszakra, visszavetette azt, egy részét étkezés közben lepte meg Kis-Teremiánál és sokat elfogott. Kis-Teremiánál, honnan Dembinski utóhada N.-Teremiára vonult vissza, Ramberg ütötte föl táborát.

Habár aug. 6-án néhány ütegen kívül csak a Ficquelmont dragonyosok ezrede bocsátkozott ütközetbe és Ramberg egész vesztesége 14 holt és sebesültből állott, mégis 700-at fogott el.

Dembinski N.-Teremiánál tudta meg, hogy Kmety már aug. 6-án elért Nagy-Kikindára. Most már szükségtelen volt, hogy a főerő is oda vonuljon, hogy öt fölvegye.

Dembinski elhatározta, hogy aug. 7-én Bánát-Komlóson át Csatád felé nyomul előre, mialatt Kmety utasított, hogy N.-Kikindáról Zombolyon át vonuljon és e helység és Csatád közt foglaljon állást, honnan az osztrákokat, kikről Dembinski föltette, hogy őt követni fogják, a jobb szárnyon megtámadhatja.

Augustus 7-ére Haynau következőkép intézkedett:

a 4. hadtest Zomborról Szt.-Miklósnak vonul, azt követi az 1. hadtest, mely Sartori dandárát a Ludvig dandár 3 századával a Maros jobb partján hagyja, mialatt az a zömmel a folyót Makónál átlépven Német- és Rác-Csánád felé megy; Sartori dandára Magyar-Csánád és Apátfalva felé megy; egy zászlóalj egy századdal Makón marad;

a 3. hadtest Kis-Teremiánál marad, Wallmoden osztálya azonban attól jobbra Mokrin és Válkány felé nyomul; ezen intézkedésekre Kmety magyar osztályának mozgásai délfelől adtak okot, melyekről a Krapf vezérőrnagy alatti 3 század és 3 ágyúból álló cirkáló csapat által értesültek, melyet Bamberg 6-kán Mokrinra küldött. Krapf 7-én Nagy-Kikindára, 8-án Beodrára, 9-én Melenczére jött, hol a bánnal egyesült;

a Paniutine osztály, az ágyútartalék és a főhadiszállás Ó-Besenyőre tétetik át.

Augustus 7-én még azon hír is elterjedt az osztrák hadseregben, hogy Klapka egy nagy és szerencsés rohammal Komáromból kitört, s ezt aug. 3-dikán fölmentette. Jóllehet Haynau el volt határozva, emiatt nem hagyni abba a főserg üldözését és habár arra is számíthatott, hogy a 2. hadtestteli egyesülés által Nugent és Nobili két tartalék és Grabbe orosz hadteste elegendő lesz arra, hogy Klapkát tovább nyomulásában visszatartsa és őt helyére visszaűzze, de mégis félt attól, hogy a lakosság a Tisza és Duna közt az osztrák közlekedési vonalon Klapka sikeres lépései által fölbátorodva föltámadhatna, a akkor nem csekély akadályokat gördíthetne eléje, és ez bírta őt arra, hogy Jablonowszki dandárát a 4-dik hadtestből,

az 1-ső hadtest 3 századával megerősítve Szegeden át Pestre küldje vissza, azon föladattal, hogy a csendet mindenütt állítsa vissza, ahol azt megzavarva találná.

Amint Aradon megtudták, hogy Dembinski nemcsak szőregi állomását hagyta el, hanem még egészen más útra tért, mint az aradi, a magyar kormány általánosan rossz véleménnyel viseltetett iránta. Dembinski helyett szükségkép helyettest kellé keresni. De mivel erre Görgey nem volt hajlandó, Kossuth sürgetőleg hívta elő Bem-et Erdélyből, mialatt Dembinskihez is azon határozott parancsot menesztette, hogy mulhatlanul Aradra vonuljon vissza. Görgeyhez ismételten parancsok küldettek, hogy Aradra vonulását lehetőleg gyorsítsa; nemsokára látni fogjuk, mi módon vitte ő ezt ki.

Aradnál egy új tartaléksereg vonatott össze Querlonde alatt, melyhez Vécseinek is 2 zászlóalj és 2 századot kellett Temesvárról adnia, végre Temesvár ostromával is fölhagytak és Vécsey hadtestének szintén Aradra kellett vonulnia, hol 80,000 emberre volt készlet letéve és a 2 hídon kívül még egy, és Aradon fölül Radnánál egy repülő és egy hajóhíd veretett.

A magyar kormány tehát mintegy 80,000-nyi erő egyesítésére számolt és a szám tényleg ki is jön.

Ugyanis Dembinski Kmetty osztályán kívül 46,000 egész 47,000 embert hozott, Görgey, bár, mint látni fogjuk, még sok veszteséget szenvedett útjában, de mivel másrészt Debrecen és Nagy-Váradnál a Knézich osztályból csapatokat vont magához, 24,000-et, Vécsey 9,000-et és a Querlonde osztály tett 6000 embert.

Temesvár előtt jul. közepétől Vécsey a legnagyobb tevékenységet fejtette ki, ugyanis szakadatlan tüzelést folytatótt, mely a várost elrombolta a csapatokat és a lakosokat pedig arra kényszerítette, hogy kasamatták és pincékben keressenek menedéket. Rukawina csak gyengén viszonzta a tüzet, hogy készletét a végső szükség esetére tarthassa föl.

Mert Haynau Pestről mindig jobban délnek nyomult le Szeged felé és sok időt nem lehetett veszteni, Vécsey a jul. 25. és 26. közti éjjelen a harmadik párvonalat akarta megnyitni és ennek szervezésére még 30 ágyút kapott, úgy hogy most már

összesen 98 ágya fölött rendelkezett. A 26-iki éjjelen kezdette meg a harmadik párvonal megnyitását és egyúttal a tér éjszakeleti és éjszaki részén a vársík ellen rohamot intézett. Ez visszaveretett és a harmadik pár vonal készítése fölfödöttetvén, élénk kartácstűz által megakadályoztatott.

Vécsey most a következő napokon újra megerősítette a bombázást, mely nevezetesen jul. 31-ón előbb még nem tapasztalt erővel kezeltetett, most már csak arra számított, hogy az őrséget határozottan elrémítse és alkudozásokra kényszerítse.

Mikor Dembinski a szegedi elsáncolt tábort föladta és még a remény is eltűnt, hogy itt az osztrákok huzamosabb ideig maradjanak, Vécsey aug. 4-én haditanácsot hívott össze, melyben határozattá lőn még egy általános rohamot intézni a vársík ellen és ha ez nem sikerülne, az ostrommal fölhagyni. Az erősség déli oldala és az elsáncolt tábor ellen még az aug. 4. és 5. közti éjjel roham kísértetett meg, de mind a három támadás a csataképes őrség csekély ereje dacára, mely csak 1200 gyalog és 368 lovasból állott, visszaveretett.

Augustus 5-dike deltáján még egyszer tisztességes fegyverletételi ajánlatot tett Vécsey a várőrségnek. Eközben, bármennyire szenvedett is a különféle betegség által megtizedelt őrség hiányokat, úgy hogy július 28-ától lóhúst is csak hetenkin, kétszer adhattak ki, bármily kevéssé volt is tehát az őrség helyzete valami fényes, de Vécseynek sürgetve ismételt ajánlataiból úgy más jelekből is azt következtettek, hogy a magyarokra sík mezőn nem igen mosolyoghatott a szerencse és hogy a kimerültséghez közel kell állniok. S ezért minden ajánlatot határozottan visszatasítottak és semminemű alkudozásokba nem bocsátkoztak.

És valóban augustus 7-én bekövetkezett az ostrom megszűnte és azonnal elkezdett az ostromló tüzérség Aradra vonulni, mialatt csupán a magyar táborig ágyúk folytatták csak a vár ellen tüzelésüket.

Vécsey parancsot kapott szintén Aradra visszamenni, mihelyt Dembinski az oda vivő utat elérhette.

D e m b i n s k i az ismételt és határozott parancsot, Aradra vonulni, aug. 7-én Csanádnál kapta. Jóllehet Dembinski már sok

időt fecserlett el, ezen parancsot még mindig teljesíthette volna, amint az osztrákok 7-iki helyzetéből kitűnik, ha nem minden csata nélkül is. Mily kevésbé fenyegették az oroszok Görgeyt, és mily kevésbé akadályozhatták volna meg Görgeynek egyesülését Dembinskivel, nemsokára közelebről látandjuk. Emellett Dembinski az Áradra vonulást kivihetetlennek tartotta; elhatározta, hogy 8-án Kis-Becserekre megy és itt Kmetty és Vécseyvel egyesülten bevárja Görgey megérkezését, s hogy csatába is bocsátkozik, ha arra alkalom lesz. Hogy mit kelljen tartanunk Dembinski csatáiról, több alkalomból kiismer-tük. Igazán azon gondolatra kell az embernek jönni, hogy még most sem talált alkalmat csatára, és hogy a Temesvár kö-rüli utat csinos visszavonulás alkalmára akarta szabadon tartani.

Haynau aug. 8 ára hadtestének következő mozgásokat irt elő:

az 1-ső hadtest a zömmel Szt.-Miklósra és RácZ-Szt.-Péter felé, Sartori dandárával Nagy-Lakon át Sajténynak megy;

a 4-dik hadtest az előcsapattal Varjasnak, a zömmel északnak;

Wallmoden Grabácznak megy és innen Simbschen kön-nyű dandárát Csatádig küldi előre; a 3. hadtest követi őt Bánát-Komlóson át Grabáczra, egy jobb szárnycsapattal Zsombolyra;

A Paniutine osztály, az ágyútartalék és a főhadiszállás Lovrinra tétetnek át.

Láthatni, hogy e mozgások még mindig arra számítvák, hogy a sereg, vagy legalább annak legnagyobb része Arad és Temesvár közt egy pont ellen egyesítessék, hogy itt, ha lehet, Dembinski egyesülését Görgeyvel megakadályozzák. Már 7-én megkapta Haynau a hírt Temesvárnak az ostrom alóli fől-szabadításáról és az ostromágyúk Aradra vonulásáról. Tehát már 8-án 6 századot küldött előre egy lovasüteggel Perjáraosról Varjason át Majlátfalvára, hogy onnan azok 9-én reggel Vinga és az aradi út ellen cirkálnának és itt, ha lehet még va-lamit foglalnának el az ostromanyagokból.

Simbschen dandára 8-án déli 11 VB órakor ért Gra-báczra, és e mögött cirkálva Csatádnál rátalált Dembinski

utócsapatára, néhány század huszárra; azonnal megtámadta Csatád felől a déli oldalt; a magyarok utóhada csakhamar 14 század és 2 üteggel erősödött.

Eközben azonban már L e d e r e r dandára is előre küldetett Grabáczról és a magyarok rövid csatározás után Nagy-Jécsára verettek vissza. — Wallmoden követte őket, de ezt a falut is gyalogsággal látván megszállva, 3 órakor végkép abbahagyta az ütközetet, Ramberg leérkeztét bevárando.

Ramberg, amint Wallmoden hírére Grabácnál meghalotta, csakugyan Nagy-Jécsáig nyomult elő. De a mint ide ért, onnan a magyarok már eltávoztak.

Simbschen dandára és a 3. hadtest most Nagy-Jécsánál táborni ütközetet, mialatt Lederer Csatádnál maradt hátra.

Az osztrákok vesztesége Csatádnál 32 ember és 20 ló volt, a magyaroké sem volt jelentékenyebb.

Temesvár bombáztatása.

Haynau intézkedései augusztus 9-kére.

Miután mindabból, mit 8-kán kitudni lehetett, az tűnt ki, hogy Dembinskinek tervéről, Aradra vonulni, le kellé mondania, és hogy tán a kis becskerekai úton akar visszavonulni Temesvár előtt. Lugos felé, és tán ezen irányban is még egyszer meglehetne állítani, Haynau eddigi intézkedéseit aug. 9-ére azon gondolatban változtatta meg, hogy jobb volna seregét a Temesvár felé vivő kis-becskerekai úton egyesíteni.

Aug. 9-kére maga Haynau sem számított csatára, de inkább annak bevezetésére, 10-én — gondola, hadd jöjjen a csata, ha ugyan a magyarok őt Temesvár fölmentésében akadályozni akarnák.

A Wallmoden osztálynak 9-kén Kis-Becskereken át Temesvár szomszédságáig kellendett előnyomulnia, míg csak az ellenségbe, vagy annak valamely nevezetesebb erejébe nem ütközik, akkor álljon meg, és egy már előbb kicsinált jel szerint füstölő bombák fölvetésével adja tudtára a helyőrségnek a mentő sereg közellétét. Ramberg a 3. hadtest lovasosztályának

zömével követte volna őket, egész a Nyarad vizéig, míg jobb szárnycsapata Gyertyámos és Beregszón át Szakálházig nyomulna előre.

Az eredetileg Vingára rendelt 4-dik hadtest, most inkább jobbra Wallmoden és Ramberghez vonatott, ennek zöme ugyanis Knézen át Hodonyra, az előcsapat Eárányon át az aradi ut felé Sz.-Andrástól keletnek volt fordulandó.

A Paniutine osztály és a főtüzérségi tartalék szintén jobbra és pedig Billeten át Kis-Becskerek felé irányoztatott Wallmoden és Ramberg közvetlen támogatására. A főhadiszállás is Kis-Becskerekre leendett áttéve 9-én.

Csupán az 1-ső hadtest kapott különös megbízást, ennek meg volt hagyva, hogy a zömmel Monostoron át Vingának, Sartori dandárával Pécskának vonuljon; itt Sartorinak átkelési pontokról kellé gondoskodnia, hogy azon esetre, ha mint ettől tartani lehetett, tetemesebb erőkbe ütköznék, a Maros jobb parsára átkelhessen. Aug. 10-én az 1-ső hadtest zöme, az aradi vár ellen nyomult volna elő, hogy ezt a bal parton kivizsgálja és bezárja. Sartorinak ekkor a jobb partról kellett a várat és Görgey mozgásait figyelemmel kísérnie, minél természetesen, nehogy szántszándékosan veszélybe rohanjon, igen óvatosan kellett eljárnia.

Kis-Becskerek és Hodony közt tehát 9-én a 10-ére számított Temesvár előtti csatára egyesülve volt a 3. és 4. hadtest, Wallmoden lovasosztálya, és az orosz Paniutine osztály, ezenkívül a főtüzérségi tartalék, H a y n a u seregének különösen használható több mint $\frac{3}{4}$ része, de mégis igen csekély haderő.

A betegségi állapot, mely a Komáromból kivonulás után láthatólag kevesbült, most megint szerfölött komoly szint öltött magára, 19000 ember levén beteg, tehát több mint 20 százaléki, habár némelyek azt hiszik, hogy nagyot mondanak, ha a betegek számát 10 százalékra teszik. A gyors vonulások és a tiszai egészségtelen tájék nagy befolyással volt a betegség növelésére.

Az 1. hadtestben most alig volt 6000 fegyverfogható, a többi 6400 beteg volt.

Tudjuk azt, hogy a Haynauféle sereg vesztesége az ütköze-

tekben nem igen vehető tekintetbe, sokkal nevezetesebb tényezőket képez a sereg leolvadása osztályok hátrahagyása által a Pozsonyból elindulástól mostanig. Az egész Komárom előtti hadtesten: a másodikon kívül, egyes dandárok és zászlóaljok hagyattak hátra a másik hadtestből őrségekre és a közlekedés biztosítására, hisz csak legközelebb is Jablonowszky dandára Pestre küldetett vissza Szegedről.

Az összes hátrahagyott csapatok 33 zászlóaljat, 22 századot és 72 ágyút tettek.

S így történt, hogy a főhadssereg összes ereje, mely fölött Haynau e napokban tényleg rendelkezhetett, csak 37000 harc képes emberre szorítkozott, és hogy az aradi út felé küldött Schlick hadtest levonása után a Temesvár környékén bekövetkezhető csatára csak 37 zászlóalj, 44 század és 192 ágyú maradt fenn mintegy 28000 emberrel.

A c s a t a t é r .

Temesvár éjszakai és nyugati részén a Nyarad vízének vonala egy kör negyedét képez a vár központja körül, melynek félátmérője mintegy 12300 lépésnyi. A Kis-Becserek és Arad felé vivő két út Temesvárt éjszak-nyugati irányban hagyja el, és kezdetben meglehetősen párvonalban és közel halad egymáshoz. A Beregszó vizénél, mely a tér központjától 7500 lépésnyire folyik éjszakkelletről délnyugatnak, és a melyen átvisznek, alig 1500 lépésnyire vannak egymástól. Innen azonban határozottan elválnak, a kis-becs kereki majdnem nyugatnak fordul, és ott, hol a Nyarad vizét metszik át, már 11000 lépésnyire vannak egymástól.

A Beregszó vizétől délkeletnek, keskeny jobb partját éjszaknyugati irányban szelve át, két sűrű erdőség terül el, melyek között vonulnak el a Kis-Becserek és Aradra vivő utak. A csoki erdő a kis-becs kereki úttól nyugatnak marad el, a vadász-erdő az aradi úttól keletnek, a vár belsőrésze felé levő erdőszélek mintegy 5000 lépésnyi, és annak sáncaitól mintegy 4000 lépésnyi távolban vannak.

Szakálháznál, melynek közelébe lenyúlik a csoki erdő Temesvártól nyugatnak 12,000 lépésnyire a Nyáradvize a Beregszoba ömlik, azután Beregszón fölül 2000 lépésnyire, (Szakálháztól nyugatnak 7500 lépésnyire) fölveszi az Aranka vizét, melyet nem kell felcserélni azon Arankával, mely Sz.-Miklós és Ó-Besenyő előtt folyván el, azon tájakon, melyeket mi Dembinskit és Haynau követve bejártunk, a Tiszát és Marost összeköti.

A kis-becskerei út épen ez utóbb említett helységnél vágja át az Arankát, míg az aradi út csak Vingánál megy át az Arankán. Kis-Becskek $2\frac{1}{4}$, Vinga $3\frac{3}{4}$ mértföldnyire fekszik Temesvártól, mértföldjét 10000 lépéssel számítva. A Kis-Becskek és Vinga közti távolság $3\frac{1}{4}$ mértföldet tesz.

A Beregszó és Nyarad vize közt féloldalt az aradi útról egy mellékút ágazik ki egy csárdánál éjszaknyugati irányban, mely a Nyáradot Szt.-Andrásnál vágja át és e helytől 10000 lépésnyire Hodonyt éri el, hogy onnan tovább menjen Knéz és Varjas felé.

Sz.-András és Kis-Becskek közt velők egy vonalban fekszik Bessenova falu, Sz.-Aadrástól 7300, Kis Becskerektől pedig 4500 lépésnyire egy magaslaton, mely keletnyugati irányban terjed el, nagy részt szőlővel beültetve és mindenütt simán lejtve, de keletnek mégis észrevehetőbben, mint nyugatnak, hol a kis-becskerei úton át egészen észrevétlenül eltűnik. Bármily jelentéktelen is ezen magaslat, mégis szembetűnik az oly róna vidéken, a minő a temesvári.

A Nyarad, melynek általános irányát épen most körvonaloztuk, tekervényes, keskeny, de ágya puha mocsáros, és partja sok helyütt magas, nevezetesen ott, a hol Sz.-Andrásnál a vingai és kokolai (orcidorfi) és bessenovai dombok hozzá leszállnak.

A Kis Becskerek, Besseno, a csoki és a vadászerdő közti egész tájék a magányos pusztá jellegét viseli homlokán. Fa nincs itt; azon két kőhíd közt, melyeken a kis-becskerei út a Nyaradon, s azután a Beregszón átmegy, ez úton csupán egy csárda van; mocsárok terülnek el a folyók mellett, a kised halmok csekély földzetet szolgáltatnak; sokkal többet a kukorica földek, melyek itt ott szét-szórva vannak a síkon, s a me-

lyek ez évben ember magasságnyira nőttek és az emberek és állatok mozgásai elé nem kevés akadályt gördítettek út közben. A Nyaradon Sz.-Andrásnál és az aradi úton is kőhidak vittek keresztül.

Dembinski tervei aug. 9-ére. Előőrsi csatározások Kis-Becskerek és Bessenovánál.

Alig érkezett meg aug. 8-kán Dembinski Kis-Becskerekhez, midőn szokása szerint ezt sem találván ütközetre alkalmasnak itt csak utócsapatot hagyott hátra, főerejét pedig Temesvár felé vezette vissza. Minthogy Dembinski összes hadvezetésében a visszaemlékezések oly nagy szerepet játszanak, a mint őt máskor is szép visszavonulásokra lelkesítette a litvai visszavonulás dicsősége, nem valószínűtlen, hogy most is visszaemlékezéseinek valamelyike vezette őt. Hadseregét ugyanis azon erdőségekbe és erdőségek mögé vezette, melyek Temesvárt északi részről körítik, a csoki és a vadászerdőbe, mi mellett a grochovi véres napra és annak híres Erlen erdőjére emlékezhetett. Természetesen az Erlen erdő Grochovnál csak egy részét fődőzte a csataternek, míg itt egy egész hadseregnek akartak csatátért kiszemelni az erdőkben; Grochovnál a lengyelek természetesen hátuk mögött hagyták Prágát is, Varsót is, melyek hozzájuk tartoztak, a magyarok mögött itt meg oly erősség volt, melyet az osztrákok bírtak, s melynek ostromával nyakas védelmezés és egy erős segédsereg közeledte miatt föl-hagytak.

Az egész erő, mely magyar részről Temesvárnál egyesítve volt, Guyon, Desewffy, Gál, Kmety és Vécsey hadtesteiben mintegy 54000 jól fegyverzett embert számlált, miből 45000 embert lehetett ütközetre fordítani, minthogy Vécsey hadtestéből 9000 embert Temesvár szemmel tartására kellett fenntartani.

Ezenkívül mintegy 10,000 ember rosszul szervezett fölkelő is volt csak kis részben látva el fegyverekkel, úgy hogy tulajdonkép csak a számot növelte.

Wallmoden osztálya egy röppentyű üteggel erősödve aug. 9-én, reggelén 4 órakor fölkerekedett Nagy-Jécsáról; 8½ órakor előrésze Kis-Becskekereknél a magyar hadsereg utóhadára bukkant, mely már nagy távoból ágyútüzet adott.

Wallmoden most Simbschent az első vonalba küldte, Lederert pedig dandáraival tartalékul hagyta és ütegeket vonatott a homlok elé.

A magyar utóhad csakhamar az Aranka mögé vonult vissza, hogy ott újból állást foglaljon és az osztrákokat cirkálásukban visszatartsa-

Mivel a Kis-Becskekertől éjszakra Bessenova felé nyúló terület alkalmasabbnak látszott a lovasság mozgásaira, mint a délnek fekvő rész, Wallmoden Simbschen dandárát, melyet Lederer dandárának egy részével erősített meg, visszavonta az úttól balra, míg Lederer dandárának többi része Kis-Becskekerekre figyelt.

Simbschen dandárának Kis-Becskekereken fölül az Arankán megkerülése arra bírta a magyar utóhadat, hogy ez utóbbi helyet elhagyta, és rövid csatározás után gyorsan visszavonult a Nyarad vize mögé.

Lederer erre Kis-Becskekereknél átkelt az Arankán.

Wallmoden azon véleményben volt, hogy e nap még alig kerül ütközetre a dolog, és osztályát Kis-Becskekerektől délkeletre az út jobb oldalán egyesítette, hogy azt kipihentesse, és Ramberg megérkeztét bevárja; a mint ez megérkezendett, rendelet szerint tovább akart menni Temesvár felé.

Ramberg reggeli 6 órakor indult ki Nagy-Jócsáról. A mint az ágyúzást Kis-Becskekerekről meghallotta, Wallmoden támogatására a Ficquelmont ch. legers ezredet egy lovas üteggel előre küldötte, és serege zömével Kis-Becskekerekre érve részint a faluba ment, résszint attól délre az Arankán át, és Wallmodentől jobbra (délnek) vőn állást.

Haynau, ki Löwrint a Paniutine osztálylyal és az ágyútartalékkal reggeli 4 órakor hagyta el, 9½ óra körül ért Kis-Becskekerekre, midőn Wallmoden épen elhagyta a csatát, és 10 órakor Simbschen dandárának elősapataihoz ment, midőn Ramberg épen készülöben volt Wallmodentől jobbra foglalni ál-

lát. Minthogy az ellenségből csak keveset lehetett látni, Haynau Wallmoden osztályának csakhamar kiadta a parancsot tovább nyomulni elő Temesvár felé. Rövid pihenés után tőle jobbra Kamberg is előnyomulandó volt a 3. hadtesttel, két orosz zászlóalj Semjakin vezérőrnagy vezetése alatt azon magaslatot foglalta el, melyet Wallmoden elhagyott, és midőn Ramberg előrenyomult, és e két zászlóalj is azon parancsot kapta, hogy azzal együtt szintén előnyomuljon az úton, két más orosz zászlóalj által váltattak föl Baumgarten vezérőrnagy alatt.

Bem átveszi a magyar csapatok fölött a főparancsnokságot Temesvárnál. Intézkedései. Lovasütközet a osztrákok bal szárnyán. Az osztrák csapatok fölvolulása a Nyarad vizéhez.

A nagy csúri ütközet után Bem annyival szívesebben engedett Kossuth fölszóllításának, mert e pillanatban Erdélyben sem nyerni, sem veszteni való nem volt.

8-án este Mühlenbachból Lúgoson át Rékasra ment, s onnan a következő reggel azonnal Temesvárra indult, hol a főparancsnokságot azonnal átvette.

Többen vitaták itt már, hogy az erdőkbeni állás háttal Temesvárnak fordulva nem kecsegtethet valami nagy győzelmi reményekkel, úgy hogy Dembinski visszavonulási elméletének megváltoztatása, s pedig Lúgos irányában, közel kilátásban volt.

Dembinski visszavonulásainak története Magyarországon mindenestre tanulságos az oly emberekre, kik még mostanis mindig a „szép állásokéról ábrándoznak, és az árnyas helyzetből, melyet az erdő nyújt, és az üdítő hűvösségből, mely a hegyek közt élvezhető, azt következtetik, hogy ezen erdőből és hegyek közül egyáltalán nem lehet kiűzetni, és abból, hogy az ember a természet eme teremtményeinél teljes nyugalomnak engedheti át magát, azt hiszik, hogy az ellenséget is teljes nyugalomra lehet kényszeríteni.

Amint Bem aug. 9-én Temesvárnál megérkezett, megol-

dotta a csomókat. De mert eközben Kis-Becserek és Bessenováról az ágyúörgés már áthangzott, nem csak helyesnek, de sőt szükségesnek látta Bem, hogy az ellenséggel előbb farkaszemet nézzenek, s azt visszaverjék. S ez annyival is lehetségesebbnek látszott, mert minden ismert viszonyból azt lehetett következtetni, hogy e nap csak egy osztrák előhaddal lesz dolguk.

Bem terve eszerint röviden a következő volt: a Nyarad bal partján fölmenni s innen, ha lehetséges, az osztrákok ellen támadást intézni; azután este felé az aradi útra visszavonulni, és itt hátulról Araddal közlekedésbe lépni, az ellenséggel 10-én komoly csatát kezdeni, melyben még Görgey is részt vehetne éjszokról Aradon és a Maroson át cirkálva.

A rosszul fegyverzett fölkelőcsapatot, minthogy azt inkább károsnak, mint hasznosnak találta, azonnal Arad felé indította az ostromágyúk utolsó részének kíséretében, mely szintén Aradnak tartott. Vécsey homlokzatosan állott Temesvár ellenében; a többi csapatok legnagyobb része az erdőségekből a B e r e g s z ó n át volt menendő, hogy ez és a Nyarad vize közt féloldalt foglaljon állást, a főerővel a jobb szárnyon a kis-becsereki úttól éjszakra a sz.-andrási k u k o r i c a - f ö l d e k e n, kis részével a Kis-Becserektől elvonuló utóhad fölvételére az úton át balra a csárda mögé, mely a Nyarad és Beregszó vize közt fekszik.

A csapatok hátraléka, Kmety hadteste, mely éppen most csatlakozott Temesvárnál Dembinski bal szárnyához, Szakái-házig küldetett előre, hogy innen az osztrákok jobb szárnyát nyugtalanítsa, kiknek figyelmét oda kellett vonnia, és ez által a magyar főerőnek Aradra vonulását megkönnyítenie *).

A főerő jobb szárnyával egyesült annak előnyomulása alkalmával az erdőkből az utóhad egy része, mely Wallmoden elől Kis-Becserekről Sz.-András felé ment vissza.

Számos üteg vonatott elő Bem elve szerint egyes lovas

*) Mi tudósításainkat Bem tervei fölött Temesvárnál egy jó magán forrásnak köszönjük. Eléggé ismeretes, hogy e tekintetben még eddig minden homályban maradt, s hogy mily kevés bizonyosat szolgáltatott éppen e pontban az egyébként eléggé kitűnő osztrák fölvilágosítás.

osztályoktól fődötztetve a Nyarad vizéig a többi csapatok előtt, a mint azok az erdőkből előjöttek egyrésze a kis becskerekai út mellett annak mindkét részére, a másik főkép az úttól éjszakra, a magyarok jobb szárnya elé.

Wallmoden és R a m b e r g, az- említett orosz zászlóaljaktól követve Haynau parancsára a kimutatott irányban haladtak a Nyaradhoz. A 3. hadtest élén a Ficquelmont dragonyos ezred volt. Már midőn e csapatok alig közeledtek 4000 lépésnyire a Nyaradhoz!, az ennél fölállított tüzérség megkezdé az ágyúzást.

Az osztrákok 4 üteget vontak a homlokzat elé, kettőt egy kedvező pontra közvetlenül az út jobbára, más kettőt jobbra a sík mezőre.

Csakhamar meggyőződtek a magyarok, hogy tüzelésök az osztrákok nagy távolsága miatt hatástalan, és fölhagytak azzal. E közben azonban új ütegek és tömegek vonultak le a csoki és a vadászerdőből, s csak akkor, midőn az előbbieket a Nyarad vizéhez a értek, s az osztrákok is közelebb jöttek, kezdett el a magyar tüzérség újra tüzelni.

Azon gyalog tömegekből is lehetett osztrák részen egyet mást észrevenni itt ott, melyek a csárda melletti erdőségekből az országút és a sz.-andrászi kukoricaföldek felé vonultak. Most már Haynau csaknem egészen bizonyos volt, hogy a magyarok csatára készültek, és hogy a támadást is magukra vállalták.

Haynau e miatt a Paniutine osztályt és a főágyútartalékot, mely Kis-Becskereknél állott, szintén előre küldé. Két 12 fontos lovas üteg a tartalékból, megérkezése után azonnal az út bal részére (attól éjszagnak) a bessenovai magaslat lejtőjéhez nyomult úgy hogy osztrák részről most egészben 6 üteg — 36 ágyú volt félkörben elhelyezve működésben.

Azonnal izén Haynau Lichtensteinnek, hogy a 4. hadtesttel Hodonyon át Sz.-András felé menjen tovább, és az ellent jobb szárnyán támadja meg. Lichtenstein megérkeztéig Haynau csak várakozva és védelmezve akarta magát tartani.

Nem úgy a magyarok; ha eddig csak a Nyarad felől folytatták tüzelésüket, míg az osztrákok csak a bal szárnyuk ellen

mutatkoztak, de a jobbot, tehát az aradi közlekedő vonalat nem fenyegették, most az említettük két 12 fontos lovas üteg megjelenése az úttól éjszakra egészen más hatást idézett elő. Körülbelül összeesett e körülmény Bem megjelenésével a csatatéren; a magyar tábornok minden csapatától, a mely előtt elment, örömrivalgással fogadtatott.

Bem 6 század huszárt 2 üteggel az út éjszaki részére a Nyáradon át küldött a két 12 fontos lovas osztrák üteg balszárnya ellen előre. A huszárok dolgukat jól és gyorsan végzek, és rögtöni megjelenésük a Nyarad jobb partján, és az ő közel fölállított ütegeik tüzelése Haynaunak 12 fontos lovas ütegeit annyira kihozta sodrúkból, hogy rögtön összeszedve sátorfájukat nem minden zavar nélkül vonultak a kis-becskerekre útra vissza, mi által az épen oda nyomuló oroszokat és a főhadiszállás málnáinak egy részét, mely épen kelet felől akart Kis-Becskekerekre vonulni, nem kis zavarba hozták.

Haynau az előrenyomuló huszárok ellen Simbschen dandárát és 4 század Ferdinánd császár vértest, összesen 14 századot és egy lovasüteget küldött előre 3 csatarendben, az első 4 század császár-dzsidást, a 2-ban 6 század Lichtenstein vasast, a 3-ban a vérteseket.

Lederer dandárának maradéka, 6 század Auersperg vértés segítségül Ramberg jobb szárnyára osztott be, a melyet a magyarok Szakálháza felől szintén megtámadtak.

Simbschen mozgásait egy kissé akadályozák a magas növényű tengeri földek, és csak nyakas ütközet után vethette vissza a huszárokat, kiket ezalatt éjszokról Bessenova felé még gyalogság is követett, a Nyaradon át. Most a magyar gyalogság is inkább visszavonult a folyón, mert a bessenovai szőlők és maga a falú is a Paniutine osztály zászlóaljaival telt meg ez idő alatt.

Haynau a kivívott előnyt azonnal föl akarta használni, és megparancsolta Simbschennek, hogy a Nyarad bal partjára menjen át, s onnan a magyar jobb szárny ütegeit űzze el. Simbschen megkísérelte ezt; de az egyes egymástól elszakított osztrák századokat, melyek valóban átmentek, a magyarok kereszttüze megrendítette, a huszárok támadásai pedig könnyű

szerrel vissza vetették őket, kik a dandár többi részét is magukkal ragadták visszavonulásukban, mely okét balra, a Bessenovától keletre fekvő földek közé vezette. Még a 3 előbb elfogott, és biztosságba még nem helyezett ágyút is hátra kellett hagyniok.

Minthogy az ágyúartalék és az oroszok e közben lejöttek, H a y n a u harc képes erejét egy vonalban bontotta ki, a jobb szárny mögött, és kevéssel a bal előtt, a Nyaradtól mintegy 1400 lépésnyire.

Az úttól jobbra (délnek) a bal szárnyal ehhez támaszkodva, 2 rendben állott a 3. hadtest, a Ficquelmont dragonyos ezred jobb szárnyon; 5 üteg vonatott a homlokzat elé, Ramberg tői balra, az út éjszaki részén egyesült a központ, 6 osztrák üteg az ágyúartalékból; ettől balra a szőlők alatt a bessenovai magaslat lejtőjénél 9 zászlóalj a Paniutine osztályból 3 orosz üteggel (36. ágyúval) a homlok előtt volt; e 9 zászlóalj központján állott az először kibocsátott 4 zászlóalj, mely Szemjabin vezetése alatt majd a bessenovai szőlőig nyomult elő, midőn a magyar huszárok ama szerencsés támadást tették a Nyaradon át; a 9. zászlóalj bal szárnyát 3 ilyen képezte Kariakin tábornok alatt, melyek a Semjakin osztályához sorozott két osztrák századdal Bessenovára küldettek elő. Balfelől, Paniutinehez csatlakozott Simbschen megerősített dandára, két üteggel Paniutine bal szárnyán.

A 6 osztrák tartalék üteg mögött a központon 4 orosz zászlóalj állott tartalékul: 3 orosz és 1 osztrák zászlóalj Kis-Becskereknél maradt ennek fődözésére és a társzekerek biztítására; az Auersperg vértés ezred pedig jobbra küldetett, hogy a magyaroknak Szakálháznál tett gyanús mozgásait szemmel tartsa.

Az ágyúharc és az osztrák hadsereg 4-dik hadtestének megjelenése Szt.-Andrásnál.

A leírt állomáson, melynek homlokzata 8000 lépésnyire terjedett ki, s mely kissé nagy tér volt azon 20,000 embernek mely rajta bontakozott ki, akarta Haynau Lichtenstein megérkeztét Szt.-Andrásra bevárni, és csak (ennek teljesülte után

volt átkelendő a Nyáradpatakon. Az egész vonalon hosszan tartó ágyúzás állott be; az osztrákok és oroszoknál 108, a magyaroknál szintén nem kevesebb ágyú volt működésben. Amazok az által voltak előnyben, hogy ütegeiket jobban gyűjtötték nagyobb tömegekbe, míg a magyarokéi nagyon szétszórvva kevésbé gondos vezetés alatt voltak. A szövetségesek azonfelül még azon nagyobb ágyúknál fogva is, melyek fölött nagyobb számmal rendelkezettek, előnyben voltak a magyarok fölött. Ehhez járult az is, hogy ezeknek lökéslettartaléka tévedés következtében az Arad felé vivő útra küldetett, úgy hogy a beállott lökészleszlethiány miatt több ütegnek teljesen vissza kellett a tűzből vonulni, míg a lökéslettartalék megérkezett, mire a tüzelés kétszeres élénkséggel megújult.

A lökészlethiány ideje alatt Bem S z a k á l h á z n á l bal szárnyára több lovasszázadot küldött a Beregszó patakon keresztül, hogy az osztrákok erejét és figyelmét a homlokról idefordíthassa. De ennek nem lett sikere. A huszároknak először csak 2 lovasszázad, azután az Auersperg vértesezredből több sz. sikeresen ellen állott. Végre, midőn a magyarok még több erőt fejtettek ki, az ütközet teljesen határozott s az osztrákokra szerencsés fordulatot vett.

S z t.-A ndrásnál, hova Liechtenstein megérkezett, 4½ óraker történt az első ágyúlövés.

Lichtenstein aug. 9-én reggel egy cirkáló csapa tott küldött Medweg kapitány alatt Ketsélen át Kakota felé az aradi útra, Sigenthal (előbb Benedek) előhaddandára K á r á n y (Mersidorf) felé fordult, ö. maga pedig Herzinger osztálya és a hadtest ágyúartalékávkái reggeli 4 óraker Pészakról Knézen át Hodony felé tört.

Medweg Kakotánál az utolsó ostromágyúkra talált melyek Arad felé vitettek, úgy a, szintén oda indított magyar podgyászra. Sikerült neki 4 ágyút, 260 podgyászszekeket, 82 lovat elvenni és 280 embert elfogni.

A fogatoknak és a katonaságnak többi része majd Arad felé, majd Temesvárra fogott vissza. Azok kik az utóbbi irányt választották, azon földelőseregre találtak, melyet Bem küldött

ugyanő reggel Aradra, s a mely most szintén visszafordult, hogy a magyar hadsereg jobb szárnya mögött foglaljon állást.

Siegenthal Káránynál egy magyar szárnycsapatba ütközött, melynek tulajdonképi célja volt az aradi utat s azon a közlekedést biztosítani. S e csapatot az aradi ut felé kergette vissza.

Herzinger osztályával délben érkezett Hódonyra a Lichtenstein. Temesvárnál hallotta meg a heves ágyúzást és Herzingerrel azonnal megtámadtatta Szt.-Andrást azután Siegenthalhoz indult, kire Kárány közelében talált, és őt oda utasította, hogy az aradi út és egyúttal a Nyarad patak felé nyomuljon előre.

Herzinger és Siegenthal épen elindultak ide, midőn Haynau parancsa is megérkezett, mely a 4-dik hadtestet ugyanez irányba küldötte, melyen az, saját parancsnokának önkényes elhatározását követve, meg is indult.

Szt.-Andráshoz 4 órakor megérkezve Lichtenstein áttekinté a csata egész állását. A 4. hadtest a magyar hadsereg jobb szárnyán állott és a Nyaradpatakon át történendő rövidke ut által annak háta mögé juthatott volna, míg Haynau főereje a magyarok homlokzatával állt szemközt.

Herzinger azonnal fölment Szt.-Andrástól nyugatnak; ugyanekkor már Siegenthalis közeledék a Nyarad patakra épített kőhídhöz.

A csata kimenetele. A magyarok visszavonulása.

Herzinger Szt.-Andráshoz érve két 12 fontos üteget léptett elő, melyhez csakhamar 2 hatfontos üteget adott. E 24 ágyú tüze a magyar legszélső jobb szárny ütegeit érte a Nyarad patak bal partján és azok földözeteit jobbról és csakhamar elvonulni kényszerítette. Szt. Andrástól nyugatra a Nyarad patak mocsáros és csak nehezen lehet rajt átkelni. Részint az átkelest könnyítendő, részint a magyarok állásának hátulja ellen ágyúival működendő, Lichtenstein a Herzinger osztályának ütegeit, melyeket más csapatok is követtek a Szt.-Andrástól

délnek eső kőhídhöz vonta, melynek szomszédságában nagy sietséggel még egy tábori híd veretett.

Herzinger ütegeinek tüze ez új állásból, habár a távolság 1800—2000 lépés volt, csakhamar zavart idézett elő a vonuló hadosztályokban s a népfölkelési csapatokban Bem jobb szárnya mögött.

E zavar fokozva lőn, midőn Herzinger a Nyarad patakon átkelését megkezdé és Siegenthal is előnyomult a kőhídon; a Haynau ellen a Nyaradhoz küldött ütegek odahagyták állomásaikat és így Haynau is, ki homlokzatát azonnal megindította, előnyomulhatott a Nyarad patakon.

Lichtenstein föllépése meglepte a magyarokat és inkább ez erkölcsi, mint anyagi hatása által gyakorolt elhatározó benyomást, mivel Bem régi terveinek kivitelét akadályozta.

Habár a Medveg kapitány által Kakotánál szétszórtaktól megtudták a hírt, hogy az osztrákok már az aradi úton vannak, de ez mint általánosan következtetek, csak egy jelentéktelen cirkáló csapat volt, s ez a hadseregnek Aradra menését nem akadályozhatta meg, legfőlebb azon gondolatra bírhatta, hogy a főút helyett egy mellékutat válaszszanak, tán azt, mely Murány és Félegyházán visz keresztül. Még minden oda célzott látszólag eddig, hogy Haynau homloktámadása ellen a Nyarad patakánál alkonyatig fenntartsák magukat.

De Lichtensteinnek egész hadtestével megjelenése a jobb szárnyon lényegesen megváltoztatta a dolgok egész alakját. Ott rendszeren új csapatok léptek föl és Bem nem is gondolhatott tovább arra, hogy Aradra megindulhasson. Az oda vivő utat csak komoly csatával lehetett most biztosítani. — Egy ilyenhez pedig már igen ki voltak fáradva a csapatok. Lichtenstein föllépte tehát S z t.-A n d á s n á l az Aradra menés helyett Remetén át Lúgosra visszavonulni kényszerítette őket, hacsak még ma nem marad a győzelem határozottan kezeik közt, a mire pedig a csapatok állapotánál fogva nem nagy volt a kilátás.

Bem tehát csakugyan a Lúgosra történendő visszavonulásra határozta el magát. Ez előleges irányból másod vagy harmadnap még mindig sikerülhet jobbratérés által a Maroshoz kö-

zeledni és tán a Radna és Lippa közötti híd segélyével Görgeyhez csatlakozni.

Mostanra magyar részről csak oda fordítatt a főfigyelem, hogy az osztrákok teljes erővel történendő előnyomulását fön-
tarthassák s a magyar hadsereg tökéletes bekerítettését meg-
akadályozzák.

Kmety parancsot kapott, hogy Szakálháztól még egyszer előtörjön; Vécsey hadtestével, mely egész nap csak Temesvár ellen állt; fődözendte a visszavonulást. Vécseynek kevés dolga volt. Azon támadást, melyet délutáni 3 órakor, midőn ő a Nyáradpataktól a heves ágyúzást hallotta, Rukavina Blomberg ezredes által 6 lovas század, 4 gyalog sz. és 6 ágyúval intéztetett a bécsi kaputól, a magyarok csekély fáradtsággal visszaverték.

Mintegy délutáni 5 óra lehetett, midőn Herzinger és Siegenthal a Nyáradpatakon át a magyarok jobb szárnya ellen előnyomultak. Ez egész jobb szárny ingani kezdett. A vadász erdő felé visszavonulását fődözendő, 2 huszárezred 3 üteggel Szt.-András felé ment.

Unschuld kapitány a táborkarból, ki egy röptyű üteg és fél századdal legelőször kelt át a Nyaradpatakon, azonnal a huszárok után indult hátulról, a kiket ugyanekkor Herzinger osztályának 4, és Siegenthal dandárának 2 ütege oly gyilkos keresztűzbe fogott, hogy a futás csakhamar általános lőn.

Haynau tulajdonképi homlokzatáról legelőször a bal szárny, Simbschen dandára kelt át a Nyaradon és ennek balpartján a 4. hadtesthez csatlakozott. Azután következtek sor szerint a Panitine osztály, az ágyútartalék legnagyobb része és a 3. hadtest. Midőn az ágyútartalék a kis-beckereki úton a Nyaradon át és a csárda felé haladt, ütegeinek egyikét majdnem letartóztatta egy magyar század, mely egy kukorica földön volt elrejtőzve. Az előllovagló ütegpárancsnok e közben észre-
vette a századot, azonnal fölállította az ágyúkat és 200 lépésnyire belekartácsolatott a kukoricába, mire a század fölbomlott.

Midőn a főágyútartalék a Nyaradon át a főútra vonulását már megkezdte, Kmety még egyszer előlépett Szakálház-

nála reá parancsolt szárnytámadás végett. Haynau ezért nem hagyta abba az előnyomulást, hanem az Auersperg ezredhez még 2 század Ficquelmont dragonyost és 3 üteget küldött az ágyúartalékból ellenük. A magyarok itt is csakhamar visszavonultak.

Az erdőség felé előnyomulás alatt az osztrák főhaderő jobban a középfelé összpontosult.

Lichtensteina Herzinger osztályt melynek legrövidebb útja volt, az erdőségek megszemlélése végett az aradi út mellett lévő csárdánál megállította, hogy megvárják a többi csapatok elvonulását. Herzinger itt a sereg zömének balszárnyát képezte; a jobbot a 3. hadtest képezte a kis-becksereki ut melletti csárdánál.

Amint a legszélső jobb szárnyon az Auersperg vértesezredekkel és a többi erősítésekkel Lederer lón kiküldve, úgy Lichtensteintől is a Nyaradon átkelte után nem sokára Siegenthal dandára a legszélső balszárnyra balra küldetett, hogy Kovacsinát a vadászerdőt keleten bekerítse és a netáni menekülőket elfogja.

A magyarok kezdetben összesen az erdőségekbe menekültek, innen nagy fáradsággal, de még sem tökéletesen egyesültek és alkonyatkor keletnek Remete felé vonultak zavartan, fegyelmetlenül Vécsey és Kmetynek két hadtestéhez, a melyek még legjobban össze voltak tartva. Itt-ott még egyes csapatok többé kevésbé rendezetten, nagyrészt feledve bonyolgtak az erdőségekben, elmaradt csapatok saját erejökre hagyatva kelet felé kerestek menedéket és a mennyiben nem estek Siegenthal és más osztrák csapatok kezeibe, elszóródtak az országban és visszatértek lakaikba.

Habár a szövetséges csapatok nagyon ki voltak fáradva, és habár Haynau azon föloszlásról mely a magyarok soriban tényleg uralkodott és mindent megengedett, semmit sem gyanított, mégis égett a vágytól még az nap bevégezhetni Temesvár fölszabadítását. Lichtensteinnak már alkonyatkor be kellett küldeni néhány századot Herzinger osztályából a vadászerdőbe, míg ugyanakkor 3 orosz század a csoki erdőbe nyomult. A Beregszón át több üteg vonatott a két erdő közti tisz-

tásra, hogy ezeket megtisztítsák és Haynau magát is élére állt egy 2 század császár dzsídás, 1 század Sanstenua vértés és 1 lovasütegből álló kis osztálynak, Temesvár felé sietendő, Simbscheu dandárának és kevés pihenés után a 3. hadtestnek is követnie kellett őt.

Esti 9 órakor megjelent Haynau Temesvár kapui előtt és a mint ő és a császári csapatok, melyek őt kísérték fölismertettek, bebocsáttatott, hogy Rukavinának maguk adják hírül, miszerint a& egész osztrák hadsereg a vár falai alatt táboroz.

A vár valóban a legnagyobb szorongatásban volt. Igaz, hogy ütközetben az őrség csak 161 embert (6 tiszttel) és 375 sebesültet (15 tiszttel) veszített, de 2400 ember halt meg epe-mirigy és más betegségekben, 2000 pedig betegen és szolgálatképtelenül feküdt a kórházakban. Az egész 107 napi ostrom alatt a vártüzérség 42,000 töltést, tehát naponta mintegy 400 töltést használt el. Kiszámították, hogy a vár már legfőlebb csak 10 napig tarthatta volna magát. Rukavina csak néhány héttel élte túl Temesvár fölszabadítását; már sept. 9-én meghalt choleraiban.

Augustus 9 — 10 közti éjjel a szövetséges hadseregből Siegentha 1 dandára Kovácsinál, Herzinger osztálya a gyárad patak és a vadászerdő között, előcsapataival az erdőben, a Paniutine osztálya csoki erdő éjszaknyugati sarkán, előcsapataival az erdőben, az ágyúfőtartalék és Lederer dandára a kis-becskerek i út melletti csárdánál Nyaradtól keletre, Simbschen dandára Temesvárt és a 3. hadtest az erősségi fellegvárban állt.

A szövetségesek veszteségei bámulatosan csekélyek voltak. Az osztrákoknak 35 holtjuk, köztük 1 tiszt és 153 sebesültjük volt, köztük 7 tiszt; az oroszoknak 1 holtjuk és 19 sebesültjük, köztük 3 tiszt. — Tehát az összes veszteség 208 embert tesz. Habár a magyaroké soha sem közöltetett s nem is fog közöltetni, de különböző tudósításokból, melyek meglehetősen biztosak, állíthatjuk, hogy holtak és sebesültekben alig veszítettek kétszer annyit, mint a szövetségesek.

És itt mégis két óráig tartó ágyúzással van dolgunk, a

melynél mindkét oldalról összesen 200 ágyúnál több volt működésben. Minden ágyúra vehetünk közepszámítással 100 lövést; tehát 20,000 lövés, vagy 160,000 font vas csak mintegy 600 holtat és sebesültet okozott, tehát minden holtra esik 200 font vas, holtakat és sebesülteket egyre másra számítva minden elvesztett emberre 33 font vas. Ilyen a nagy távolból ágyúzás anyagi hatása.

Ha most a magyarok vesztesége magában az ütközetben is egészen jelentéktelen volt és Temesvár bombázatása — mert csak e kifejezést használhatjuk, miután a gyalogság egész nap nem, a lovasság pedig csak, mint ütegfödözet jött ütközetbe — mégis egy nagy elhatározó ütközetet eredményezett, szükségkép kell következtetnünk, hogy a magyar hadseregben a belső fölbomlás igen jelentékeny léptekkel haladott előre. Erre következett hirtelen a főparancsnok-változtatás. Dembinski visszavonulási rendszerével annyit rontott, hogy ezt nem lehetett oly könnyen jóvá tenni, legalább idő kellett volna hozzá, és szokás szerint a vég szükség percében Bemben is hiányzott a hivatott lélek. Végre azon sajtáságos körülményeket is igen tekintetbe kell venni, melyek közt a bombázás történt. Ha Bem tisztán a győzelem föladatát tűzte volna maga elé, úgy mindenestre legjobb lett volna rá nézve, ha rövid ágyúzás után lehetőleg megerősített jobb szárnyával megtámadja a Nyaradpatakon keresztül a szövetségesek balszárnyát, hogy Haynaut a Bégacsatorna felé szorítsa vissza. Bem főtörekvése most oda irányult, hogy Aradot elérje; ezért igyekvők csapatai erejét az éji menetek számára lehetőleg föntartani, ezért folytatott álcsatározást, melynél balszárnya tüntetései által az osztrákokat odavonni s figyelmüket lekötöni remélé, midőn Lichtenstein megjelenése az egész tervet halomra dönté. Megválnak tehát itt Bem seregétől, mely Lúgosra visszavonulni, mondhatnók menekülni erőködött, s azt veszszük szemügyre, mit tőn Görgey és az őt követő orosz főhadisereg augusztushó első harmadában.

Görgey visszavonulása Nagy-váradra. A debreceni ütközet.

Nyíregyházán július 30-án csak azt tudhatta meg Görgey az oroszok felől, hogy a Tiszánál fölfelé mozgásban vannak. Ez mint tudjuk, oda volt irányozva, hogy a Tiszakelem Tiszafüredről Csegéhez tétessék át; Görgey lehetségesnek vélte, hogy az oroszok Tokajba vonulnak, azon véleményben, hogy ott még eléje kerülhetnek; azonban oly világos vala, hogy az első jobb hírre, melyet a magyarok mozdulatairól nyereztettek, Debrecen felé fognak fordulni, miszerint Görgei nem véle tanácsosnak egész seregével Debrecenbe térni vissza. Hanem inkább ez úton csak egy mellék őrcsapatot szándékozott küldeni, a derék-hadat pedig Vámos-Pércsnek és Kis-Márjának vezetni vissza.

A menetrend szerint a derék-hadnak július 31-én Nagy-Kállót, augusztus 1-jén Nyir-Adonyt, 2-odikán Vámos-Pércset 3-odikán Nagy-Létát, 4-edikén Kis-Márját kell vala elérnie; a mellék-csapatnak az 1-ső hadtestnek, Nagy Sándor alatt július 31-edikén Hadrázra, augusztus 1-jén Debrecenbe kell vala mennie a körülményekhez képest 2-odikán is itt maradnia; aztán 3-odikán Derecskére, 4-edikén pedig Berettyó-Újfalura vonulnia.

E menetrendben bizonyára semmi rendkívüli nincs, egészen megfelel a szabályoknak, melyeket a felek hasonló állása esetében közönségesen követni szoktak. Nagy Sándornak határozottan meghagyatott, hogy minden komoly csatát kerüljön, s túlnyomó erő komoly támadásának visszavonulás által térjen ki, akár a neki kijelölt irányban Berettyó Újfalura, akár oldalvást a derék-had útvonala felé, amint már aztán a körülmények kíváni fognak. Hogy vajjon Nagy Sándor 2-ikán még valóban Debrecenben maradhat és maradjon-e? — ezt megítélni őrá magára bízott; csak pontos tudósításokat törekedjék az ellenségről szerezni, s mindent, amit megtud s ami nála elő adja magát, gyakran és pontosan megüzenje Görgey főhadiszállására, aki, magától értetődik, hogy nem tekinthette

függetleneknek a derékhad mozdulatait a mellécsapatéitól. Az első napokban Debrecenfelé a mellécsapat bocsáttatott előre, hogy, ha kénytelen volna keletnek visszavonulni, annál könnyebben egyesülhessen a derékhaddal.

Amint látni, e menetrendben semmi föltűnő nincs; de mint-hogy éppen Nagy Sándorra bízott a mellécsapat, csakhamar azt mondták, hogy Görgey föl akará őt áldozni.

Nagy Sándor augusztus X-jén Debrecenbe jött, itt Korponay ezredesnek Tiszafüredről visszatart hadosztályát, 1500 embert 12 ágyúval — magához csatolta. Ezáltal az 1-ső hadtest, mely Vác alól visszavonulásában rendkívül szenvedett, 7500 emberre és 41 ágyúra növekedett. Még augusztus 1-jén hirtl adaték, hogy 15,000 orosz áll Új-Városnál, 3 mértföldnyire Debrecentől.

Most Nagy Sándornak meg lehetett volna tennie készületeit Debrecen odahagyására az első komoly támadásra, melyet augusztus 2-odikának délutáni óráiban leheté várni; ámbár e város környéke, egy téres lapály, éppen nem szolgáltathat állásokat, melyek egy kis haderő hosszabb ellenállását a túlnyomó erő ellen lehetőségessé tennék, mégis lehetséges vala az oroszok komoly támadása elől, miután azt előbb nyugodtan bevárak, — ha csak kukoricaföldek és vízmosások igénybe vételével is, — kitérni, annyival inkább, mert az oroszok mozdulatai és evolutióinak lassúsága és nehézsége a magyarok előtt eléggé ismeretes volt, s biztosan föl tehető volt, hogy Debrecen már csak azért is föl fogja őket tartóztatni, hogy e városnak, mely mint a kormány ideiglenes székhelye a forradalom első időszakaiban némi fontosságot nyert második — bevétele diadalát, annak rendje — módja szerint kiaknázzák.

Azonban a kormánypárt igen erősen volt képviselve Debrecenben, melynek Nagy Sándor is testi lelki híve volt. Nagy Sándor ettől mintegy szabadítóként lón üdvözölve, s mint szokás-szerintily körülmények közt közvetlenül a veszély előtt Debrecenben még illúsiókat is csináltak maguknak, s fáradtság nélkül ellep-ték azokkal a gyöngé Nagy Sándort is, aki maga sem igen tudta soha, hogy mit akar, vagy mit kelljen akarnia. A városban kétségbe-esett küzdelemről volt szó, s a nemzetőrség részt venni készült abban.

Elég az hozzá, Nagy Sándor állást foglalt a város nyugati oldalán, Új-Város irányában; a jobb szárnyon állt Korponay 1500 emberrel s 12 ágyúval, egy erdőnek támaszkodva; a központ 1500 ember 6 ágyúval, jelentéktelen dombok mögé rejtőzködve; a balszárny 4500 ember 17 ágyúval, szőlőkben s a külvárosok házaiban aránylag még legnyíltabban fölállítva, egy kis mocsárra támaszkodék, mely előtt kukorica-földek terültek el, melyek szinte megrakattak gyalogsággal; 4 huszárdandár 6 ágyúval tartalékul maradt.

Augusztus 1-jén Paskiewitsch serege zömével Ósegéről elindult Debrecennek; egyszermind Chrulleff alatt egy 4 dzsidas század-, 50 kozák- és 4 ágyúból álló őrcsapatot küldött ki jobbra, Török-Szent-Miklóstra, hogy — persze fölötte gyöngén, eleget tegyen Haynau követelésének, kinek igazi kívánata eredetileg az volt, hogy az oroszok a Tisza bal partjának megtisztításához lássanak, míg ő Duna Tisza között egyenesen Szegednek esnék. Amint láttuk az 1-ső osztrák hadtestnek kellé utóbb átvennie a föladatot, melyet Haynau, hogy haderejét annál jobban összetarthassa, az oroszoknak szánt.

Chrulleffnek meghagyatott, hogy híresztelje el, miszerint jelentékeny hadtest megy utána, s adja tudtul azon (igaz) hírt, miszerint az orosz haderő zöme Debrecennek vonul; neki is oda kell vala visszatérnie, ha netalán az osztrákok már a Tisza balpartján állnának.

Chrudedf augusztus 1-jén Madarasra ért, s itt ama — persze már nem új — hírt vette, hogy Perczel serege már július 22-ikén visszatért Szolnok vidékéről Szegedre, augusztus 2-dikán aztán Szent-Miklóstra ért, s itt megtudta, hogy az egész osztrák sereg útban van a Tisza jobb és bal partján dél felé, s Szolnokon csak egy osztrák zászlóalj van hagyva; erre Új-Városnak fordult, hová 4-ikén érkezett, s honnan 5-ikén Debrecenbe ment

A Paskiewitsch Csegéről Debrecen felé vonuló hadoszlopának előcsapatát a 3-dik könnyűlovasosztály 2-dik dandára képező 14 ágyúval; ezt a 2-odik és 3-dik hadtest s végül a 12-edik gyalogosztály követé a 4-dik lovasosztálynak beléje osztott ezredeivel.

Augusztus 1-jén Paskiewitsch, kinek összes hadereje ez

időpontban legalább 50,000 emberre tehető, elérte Újvárost. Debrecennek kiküldött kozákok Újvárostól egy mértföldnyire, keletre, egy magyar őrcsapatra bukkantak. Ennek hírére még augusztus 1-jén kiküldetett Bebutoff Debrecennek 3 dandárral, s tőle 2-dikán viradóra azon tudósítás érkezett, hogy a magyarok állást foglalnak Debrecen alatt, de erejüket nem igen lehet megbecsülni.

2-dikán reggel tehát az orosz sereg megindult Újvárosról; a 2-dik hadtest jobbra, a 3-dik balra az úttól; a lovasosztályok oldalvást haladtak, s a 12-dik gyalogosztály lovaszrezeivel tartalékuul ment utánok.

A kukorica földek csakhamar meggátlák a haladást az út mellett, s a seregnek össze kellé arra egy hadoszloppá vonatnia, így haladtak Fegyvernekig; itt a 3-ik lovasosztály előre rendelteit, a többi csapatok evolútióit fedezni.

A Constantin dzsidás ezred 4 század huszárt támadott meg, kik eddigelé gyéren mutatkoztak; a huszárok hátráltak, s a dzsidások csakhamar több elrejtett magyar ágyúüteg tüzébe jutottak; a 3-dik lovasosztály mozgó ütegei egy osztrák röpentyű-üteg által támogatva a magyarok tüzelését viszonozták. Az idő 2 óra felé járhatott délután.

A 3-dik lovasosztály mögött, az 5-dik gyalogosztály s e mögött a 4-dik fejtekezék ki, mely utóbb jobbra az 5-dik elé rendeltetett; a 4-dik gyalogosztálytól jobbra a 2-dik lovasosztály.

Nagy Sándor főbb tisztjeivel épen egy banquettenél ült Debrecenben, melyet e város az ő tiszteletére rendezett, midőn az ágyúzás kezdetét vette. Rögtön a harctérre ment. Miután mind jelentékenyebb orosz tömegek tünedeztek elő, a több tisztek azon kérelemmel kezdek őt ostromolni, hogy kezdje meg késedelem nélkül a visszavonulást. Azonban Nagy Sándor a mint neki volt hevülve, nem akart rá állani erre. A balszárnny tüzérségét az orosz mozgó-ütegek ellen menesztette; az utóbbiak csúffá tétettek, s félre kellé vonulniok a magyarok tüze elől. Most ismét fölkéretett Nagy Sándor, hogy rendelje el a visszavonulást. Hallani sem akart róla. Eközben a legelől érkezett

orosz gyalogosztályok kibontakoztak a 2-dik hadtest lovasságával együtt, s nagyobb számú új ütegek vonattak elő.

A 7-dik és 8-dik gyalogosztályt, mihelyt megérkezett Paskiewitsch balra az 5-dik mellett; a magyarok jobb szárnyával szemben helyezé el. Négy ágyútelep 48 ágyúval előttük ment, a 8-dik gyalogosztálytól balra a muzulmánok ezrede vonult. Az orosz ágyútelep öldöklő tüze 4 óra tájban úgy összeroncsolá a Korponay hadtestét, hogy oda kellé hagynia állását; most Paskiewitsch egy-egy dandárt a 7-dik és 8-dik osztályból rohamra> vagy helyesebben üldözésre indított, s e csapatokkal, melyeket a nevezett osztályok többi része tartalékul követett, ment a muzulmánok ezrede is. A magyar jobb szárny visszavonulása csakhamar futássá fajult, s ezt követé a magyar első hadtest központja és balszárnyának futása is, midőn az orosz gyalogság s a muzulmánok a 3-dik lovas osztálytól követve Debrecenbe érkeztek.

Az üldözésre azonnal kiküldé Paskiewitsch örkíséretét, a 32-dik kozákezredet s a 2-dik lovasosztályt. Az üldözők azonban csakhamar fölhagyák magukat tartóztatni a huszároktól, kik Nagy Sándor visszavonulását bátran, habár csekély számmal fődözik; a legszélsők nem hatoltak tovább 2 mértföldnél Debrecenen túl.

Az orosz üldözés erejét a fáradságon kívül még azon hamis hír is csökkenté, hogy Gúrgey Nagy-Létáról az utóbbi gyámolítására közelget.

Nagy Sándor vesztesége iszonyú volt; csaknem felét elvesztette hadtestének; a megmaradt töredék többsége délnek menekült, a szováthi és berettyó-újfalvi országutakon; ezt főleg a gyalogság képezé, míg a kisebb rész, leginkább tüzérek, meg aztán huszárok is, kelet felé Mártonfalvának futamodtak, hol a Görgeyféle zöm huszár őrzárata ismét elfogá őket.

De bármily nagy vala is Nagy Sándor vesztesége: az oroszok és töméntelen lovasságuk oly roppant, legalább hatszor akkora túlerejénél fogva méltán meg lehetett volna kívánni, hogy még nagyobb legyen.

Nagy Sándor hiányzó emberei közül a következő napokban sokan előjöttek, úgy hogy ő most már veszteségét saját had-

teste részéről még csak 53 halottra, 90 sebesültre, 1273 hiányzóra, — s a Korponay hadteste részéről 500 emberre, egészben tehát 1916 emberre tette, kik, között 15 tiszt vala. Azonkívül még 250 ló veszett oda.

Az oroszoknak 200 halottjuk és sebesültjük volt, ez utóbbiak közt vala Kuprianoff tábornok, kinek lába szétzúzatott.

Nagy Sándor még 3-adján délnek fordult legénységével a Berettyó mögé s Mező Keresztesig ment vissza; 4-edikén aztán Nagy-Váradra.

Görgey a 3-adjik és 7-edik hadtesttel július 31-edikén Nagy-Kálióra, augusztus 1-jén Nyír-Adonyra s augusztus 2-kán Vámos-Pércsre ment. Nagy-Kállón a rendek házának egy tagjától, ki hozzá érkezett először vévé hírül a legújabb szegedi eseményeket, névszerint az országgyűlés feloszlását, a pártok helyzetét, s tervezett vagy bekövetkezett kineveztetését is főparancsnokká. Hogy ez valóban bekövetkezett légyen, azt kétségbe kellé vonnia Görgeynek, miután hivatalos értesítést erről még teljességgel nem kapott.

Augusztus 1 jén Szemere és Batthiány Kázmér gróf miniszterek előbb említett küldetésökkel Görgey főhadiszállására érkeztek Nyír-Adonyban. Görgey hajlamának, Szemerét megvetéssel büntetni, teljes mérvben hódolt, 1-jén metagadott a két miniszternek minden összejövetelt azon ürügy alatt, hogy, másfelé igen el van foglalva s azonkívül némileg faragatlanul összeállított táborkara sok mindenféle gúnyának kitevé őket.

Augusztus 2-odikán, míg Nagy Sándor Debrecennél harcol, Görgey főhadiszállása Vámos-Pércsnél van. Nagy Sándor sorsa, melyről ép úgy nem nyert értesítést a csata alatt, mint soká még utána sem, lázas feszültségbe hozta őt. De mindent jól megfontolva mégis legtanácsosabbnak véli szorosán a menetrendhez tartani magát, s következőleg augusztus 3-dikán reggelig Vámos-Pércsen maradni, hogy Nagy Sándornak legalább légyen mire szilárdul támaszkodhatik, s nehogy, ha netalán Nagy Sándor meg lenne verve, még seregének zömét is vereségnek tegye ki egy túlnyomó ellenség részéről.

Miután az ágyú-dörgés Debrecennél elnémult, végre találkozása volt Görgeynek Szemerével és Batthiányval. Eleinte,

történetesen-e vagy sem? — hiányzott az utóbbi, s e körülményt fölhasználá Szemere megkérdeni Görgeyt, megkapta-e azon iratot, mely Görgey és Szemere egyesülését Kossuth megbuktatására bevégezendő lett volna, s melyre amaz nem válaszok.

Görgey a gúnyt, melylyel Szemerét üldöze, folytatta volna, ha nem aggasztja épen Nagy Sándor sorsa fölötti bizonytalansága. Megelégedett tehát felelet nélkül azon ellenkérdéssel, hogyan áll a dolog főparancsnokká neveztetésével, melynek ő hírét hallotta. Szemere erre azt válaszolá, hogy igenis volt szó róla, hogy a főparancsnokság Görgeyre ruháztassák, de nem neveztetett ki. Aközben megjelent Batthiány Kázmér gróf, e tárgy félbe lón szakítva, s a küldöttek küldetésök valódi céljára tértek át, midőn Szemere kérdé, hogy mire ment már Görgey az oroszokkali alkudozással? Görgey azt felelé, hogy ezt a kormánynak tudnia kell, mert ő valamennyi alkuról, melynek valami politikai jelentősége lehetendett, tudósítá. Azonkívül még csak az történt, hogy Leiningen július 28-kán a gesztelyi csata után egy orosz parlamentert fogadott, hogy az személyesen meggyőződjék a magyarok kezeibe esett orosz sebesültek sorsáról. E katonai udvariasságnak természetesen semmi fontossága sincs.

Ezután Szemere Görgey nézete után kérdezősködött, az oroszok hajlandóságát illetőleg alkudozásba bocsátkozni a magyarokkal.

Görgey azt felelé, hogy ez iránt nincs határozott nézete; de ha meg akarnak győződni arról, ha biztosságot akarnak szerezni az iránt, váljon egyáltalán szabad-e számolniok az oroszokkali alkudozásra, ajánlják föl a legtöbbet, amit ajánlhatnak, szent István koronáját. Ha aztán nem kapnak rá választ, úgy ez eléggé érthető felelet leszen. Akkor tudnivaló; hogy az oroszok nem akarnak alkudozni.

Szemere és Batthiány megígérek egy iratot fogalmazni a Görgey értelmében.

3-adikán viradóra végre hírül hozák Görgeynek az őrszemek, hogy Nagy Sándor Debrecennél megverettet, s visszavonulni kénytelenítettet, Berettyó-Újfalunak. Erre Görgey derék-

hadával Vámos-Pércsről azonnal elindult, s egy huzamban onnan Nagy-Létán át Kis-Márjára ment, a Berettyó mellett.

Itt hasonlóan megállapodni szándékozott, mint előbb a Sajónál és Hernádnál. De midőn a Berettyó vonali saját szemével látta, azt találá, hogy az épen nem képez valódi akadályt, kivált most, a száraz évszakban. Azonkívül hírül jött, hogy Nagy Sándor e nap már a Berettyó vonal mögé Mező-Keresztesre visszatért, s hogy különben e hadtest harc-képességé re keveset számolhatni, nevezetesen mivel tüzérségének legnagyobb részét még csak most hozták elő a huszár csapatosztályok, melyek nagyobb oldal véd csapat hiányában a Vámos-Pércsről Kis-Márjára való vonulást jobb felől (nyugatra) fedezték.

Azon aggodalmában, hogy az oroszok Nagy-Váradnál eléje kerülhetnének, Nagy Sándortól legkevesébbé sem gátoltatva meg ebben, — Görgey még az augusztus 3-dika és 4-dike közti éjjel Biharra viszi derékhadát. De miután itt megtudja, hogy az oroszok üldözése épen nem túlságosan gyors és erős, 4-két Bihar alatt tölti csak 5-dikén vonulandó Nagy-Váradra.

Augusztus 4-dikén Miloradowitsch hadnagy jött Biharra mint parlamentér; pénzt kelle kézhez juttatnia a fogoly orosz tiszteknek, s egyszersmind Görgeynek vissza adni a pisztolyokat, melyeket ez Sasz tábornoknak és Chrnleff ezredesnek ajánlékozott, miután Paskiewitsch illetlennek találta, hogy orosz tábornokok szövetségeseik elleneitől ajándékot elfogadjanak. De minthogy, most Görgey is vissza akará adni az ajándékokat, melyeket ő maga Sasztól és Chralefftől kapott, Miloradowitsch nem fogadá el, s késznek nyilatkozott saját felelősségére, a pisztolyokat, eredetileg Görgey ajándokait, Sasz és Chruleff számára magával vinni.

5-kén regei Miloradowitsch Nagy-Váradra vezetett, hol az orosz tiszték épen valának. Miután ott ügyét elvégezte, magával vivé egyszersmind Paskiewitsch számára az iratot, melyet az alatt Szemere és Batthiány elkészítettek. A fogalmazványt előbb megmutaták Görgeynek. Ennek nem volt az nagyon ínyére, úgy találta, hogy jobb lenne elhagyni a vádakát Ausztria ellen, miután azok mit sem használnak — és hogy az oroszok meg

hívása a magyar kormánypálca átvételére, igen el van rejtve. ő azt helyezte kilátásba, hogy alkalmasint semmi válasz sem fog rá érkezni.

Görgey visszavonulása Aradra, s a saaghi csata.

Midőn Görgey 5-dikén Nagy-Váradra ért, már ott találta Nagy Sándort. Még az nap tudósítások és parancsok érkeztek Aulich hadügyministertől: Dembinsky föladta a Tisza job partját, s a bal védelmére szorítkozik. Görgey tehát lehetőleg sietesse Aradra menetelét, s tegyen jelentést, mikorra vél oda érhetni.

Erre Görgey Nagy Sándornak— kire nagyszerű anyagi és erkölcsi veszteségei miatt a sereg biztosítását többé nem bízhatja, 1-ső hadtestét már augusztus 5-dikén útnak indítja Nagy Váradról; ennek 10-edikén kell vala Aradra érkeznie.

A 3-adik és 7-edik hadtest 6-odikán ment utánok Nagy-Váradról.

Nagy Sándor augusztus 6-odikán Nagy-Szalontára ért, Görgey, ki Nagy-Váradon sebesült, beteg, s fogoly osztrákokat is hagyott, — ugyan az nap Gyapjúra. Itt Szemere és Batthiány őt új értekezletre szólították föl. Hogy Paskiewitschtől még nem érkezett válasz, részint abból magyarázták, hogy az írást egy alárendelt orosz tiszttel küldöttek el, részint abból, hogy Görgeynek mégis csak igazának kell lennie, ha azt véli, hogy az irat nem elég világosan van fogalmazva.

Most hát új levelet fogalmaztak, mely valamivel világosabb, de még mindig nem vala eléggé világos, s fölszólíták Görgeit, hogy ajánljon nekik valakit, a ki rangjánál és születésénél fogva kitűnő, hozzáillő kísérettel inkább mint követ hogysen mint parlamentar Paskiewitschez menjen, a levelet hozzá elvinni s egyszermind szóbeli alkudozásokat kezdeni.

Görgey Szemerét magát ajánlá. De ez azt véle, hogy rá nézve az orosz táborban való tartózkodás nem leend nagyon biztos, s némi keresgélés után Pöltenberg tábornok, ki a francia nyelvet bírta vala, találtak alkalmasnak az irat

elszállítására. Ez egy melléje e célra alakított kar kíséretében augusztus 7-edikén reggel Gyapjúról elment az orosz előőrshöz. Küldetése eredményét később tudandjuk meg.

7-edikén Nagy Sándor Nagy-Zeréndre nyomult a Kőrös mellett, Görgey Nagy-Szalon tára. Itt új tudósítást kapott Aulich-tól, hogy Dembinsky a bal Tisza-partot is földalta a szőregi ágyúzás következtében, s oda utasított, hogy vonuljon vissza Aradra; Görgey intézkedik, hogy legalább egy része csapatainak már 9-edikén Aradra érhessen.

Erre Görgey elrendelte, hogy Nagy Sándor 8-adján Simándra, 9-edikén pedig Aradra menjen, a sereg zöme napról napra követendő őt, tehát 10-edikén érkezendék meg Aradra.

Nagy Sándor 9-edikén valóban elérkezett Nagy-Buszákra s itt nyugatnak fordulva, állást kellett foglalnia Sartori azon dandára ellen az osztrák 1-ső hadtestből, mely ugyanaznap Pécskára érkezett. Már Schlick megérkezte Makóra augusztus 4-edikén s egyidejűleg kis osztályok előmozdítása a Maros jobb partján fölfelé, a legnagyobb rémülésbe ejté Aradot, teljesen pedig aztán a Sartori dandárának küldetése, mely legalább 12,000 emberre becsültetett. Megjelenésére a szerelvények, melyek a magyar kormányt kísérni szokták — Radnára, Lúgosra és Facsesre szállítottak, sőt még fegyves kormány-tagok is elhagyák állomásikat; egyelőre csak a Qnerlonde tartalék-osztályát állíthaták a Sartori — hadtestnek vélt — dandára ellenébe, mely nagyrészt iskolázatlan s rosszul föl szerelt újoncokból állt.

Görgey maga már 9-edikén Aradra jött Szemere és Batthiány Kázmér kíséretében. Ezek Görgey jelenlétében jelentést tűnek küdetésök negatív eredményéről. Görgey ez alkalom mái ismétlé nézetét, miszerint az oroszok irányában nem fejezték ki magukat elég világosan, amint ő maga állítja, s amint tökéletesen hihető is, ha nem igen válik is nagy becsületére a magyár ideiglenes kormány általános pelengérré állítása.

Kossuth Görgey nézetéhez csatlakozott, azonnal egy kormány-rendeletet eszközölt, mely által Magyarország koronája himezés nélkül a Romanow háznak ajánltatik, s emberről

ről is gondoskodott, ki e tudósítást Paskiewitsch főhadi-szállására vigye.

Alig érkezett Görgey Aradra, midőn megtudá, hogy Dembinsky nem Aradra, hanem Temesvárra tért vissza. Ez reményét az osztrákok ellenében netán még várható siker iránt azonnal tetemesen lehangoló, de mindamellett elrendelte, hogy augusztus 10-edikén reggel Nagy Sándor azonnal Temesvár felé induljon, az nap még Vingát, 11-edikén Temesvárt elérje, a többi két hadtest egy napi járóföld távolyban követendők, őt, tehát auguszt 12-edikén érkezendének Temesvár alá. Temesvár ágyúzásának kimeneteléről, mint már innen is kitetszik, 9-dikén estve még mitssem tudtak Aradon.

Nagy Sándor augusztus 10-edikén hajnalban átkelt a Maroson Vingának tartva- Saagnál az ellenségre bukkant.

A Schlick hadteste találkozott vele.

Schlick már 8-adikán estve egy előörst küldött 6 dandárból és 6 ágyúból Liechtenstein Frigyes herczeg alatt Perjamosról Majlátfalvára. Ez csak 10-edikén viradóra érte el az aradi országutat, s itt még egy Temesvárról menekülő szekérsorra akadt, melyet szétugratott. Roszul fölsszerelést tartalék-hadak Asbóth alatt, melyek Féregyházánál és Fűskútnál állottak, a legnagyobb zavarban futának vissza, s Lippán át Gyorokra és Kuvira menekedtek.

Az összeköttetést Liechtenstein és Sartori között egy 2 század és 4 ágyúból álló csapat osztály tartá fön, melynek augusztus 10-edikén Fönlakon és Új-Bodrogon (Hódoson) át a“ Maros bal partján fölfelé kell vala nyomulnia.'

A Schlick derékhada, Reischach és Schneider dandárai, 9-edikén késő éjjel jött Vingára; 10-edikén 11 órakor dél-előtt onnan Arad bekerítésére indult a bal parton; az előörst magához voná.

Délben egy újon alakított előörs Saagnál Nagy Sándor előcsapataira bukkant, melyek néhány ágyúlövés által vissza vonulni kénytelenítették a Saagh és Arad közti halmokra.

Schlick erre központon egy 12 fontos üteget fejt ki, egy 6 fontos üteget s egy röppentyű üteget Nagy Sándor állásának bal szárnya ellenében; a Reischach dandára a mögött foglal

helyet jobb felől lovasosztályok által fődözve, melyek Ibédig portyáznak.

Rövid tüzelés után Reischbachnak, kinek tartalékát a Schneider dandára képezi, rohamhoz kell fognia, 1 század 2 ágyúval Alberti alezredes alatt egyidejűleg a magyarok jobb szárnyára s háta mögé nyomni. Ezek minthogy fáradtak s demoralizáltak valának a hosszas menetek következtében, csak gyöngén állanak ellent, s csakhamar Kis-Szent-Miklós rá és Aradra vonultak vissza. Schlick utánok ment, s a szürkületnél a hely színéig nyomult, hol a Boxberg csapatosztályához csatlakozék. Másnap aztán a Sartori dandárát is magához voná a Maros jobb partjáról a balra.

Az osztrákok vesztesége a saaghi csatában csak egy halottat s 14 sebesültet tőn; de a magyaroké is fölötte jelentéktelen volt.

Így most Görgey Aradnál szemben állt az osztrákokkal; Bem seregéről semmi bizonyosat nem tud, éjszokról az oroszok jönnek utána. Lássuk mennyire közeledtek hozzá.

A világosi fegyverletétel.

Midőn Paskiewitsch Debrecenbe ért, ismét megjelent a régi törzs-ellenség, az eleség-hiány; még csak két napra volt eleség a csapatok számára, Debrecen vidéke és maga Debrecen városa ki volt fosztva annyira, hogy Paskiewitsch kénytelen volt a városból behajtott készletek egy részét ismét kiosztatni a legszegényebb lakosok között. Az osztrákok nem szolgáltattak eleséget. Paskiewitsch hát intézkedéseket tőn az iránt, hogy az orosz készleteket Bártfáról, Eperjestről, Kassáról s egyéb mögötte fekvő raktárakból magához vonja.

Mindez több napi késedelemre szolgáltatót okot, s akkor is csak egy része a csapatoknak mozdítatót elő. Augusztus 6-odikán Paskiewitsch katonáival szabad ég alatt egy „tedeumot“ énekeltetett, s rá a székesegyházban, melyben april 14-edikén a Habsburg dynastialása detronizál kikiáltatót, „a nemzet-bűnének megengeszteléséül“ imát mondatott Ferencz József császárért.

Ugyanaz nap 2 portyázó-csapat állítottott föl két-két század kozákból, az egyik Chrulleff ezredes alatt Derecskén jobbra, a másik Melnikoff ezredes alatt Nagy-Létán, balra. Ezeknek összeköttetésben kellé maradni egymással, a Berettyó mellett portyázandók, s Görgey mozdulatairól birt hozandók.

Tscheodajeff július 31-edikén Körömré jutott, s csapatokat küldött Szikszóra és Edelénybe, az összeköttetést Grabbével fölkeresni; augusztus 1-jén Körömön vesztegelt 2-odikán aztán elment Szerencsre, s 3-adikán Tárcaira, ahol Sacken parancsnoksága alá lépett. 4-edikén aztán parancsot kapott, hogy 2½ zászlóaljat s 4 ágyút Tokajban, Tállyán, Hidas-Némethin és Miskolcon hagyva, ellenben Sacken hadtestéből 6 zászlóaljjal megerősödve Debrecenb vonuljon, míg Sacken a Tiszánál, s a Tiszától éjszakra hagyott összes csapatok vezényletét megtartá.

Miután a sereg összeköttetése Tokajon át teljesen biztosítva volt, a csegei hidat le kellé szakítani Kannabich tábornoknak, s csapatosztályával szintén Debrecenbe mennie, hová a sereg szekérvára is odavonatott.

7-edikén reggel azon hír érkezett Debrecenbe, hogy Görgey Nagy-Váradot elhagyta, s Aradra vonult, nyilván azon szándékai hogy ott Dembinskyvel egyesüljön, s aztán az osztrákokra üssön.

Ez esetre tehát „segédkezet nyújtandó az osztrákoknak“ Paskiewitsch először is egy erős hadosztályt alkotott Rüdiger alatt. Ez a kozákokból, s a 2-odi-k és 3-adik hadtest lovasságából állítottott össze, a Miklós nagy-herceg-dzsidás, s a hannóverakirály-huszár-ezred kizárásával; — aztán meg a 3-adik hadtest gyalogságából.

Rüdigernek először lovassága zömét sebes menetben Gyapjúig kell vala előre mozdítania, s onnan a Fekete-Körös szemmel tartása végett Nagy-Szalontára egy előcsapatot küldenie; a 3-adik hadtest gyalogságát Rüdigernek közönséges menetben kell vala utánok menesztenie. Chrulleff ezredes osztálycsapatát magához kell vala vonnia, míg a Melnikoff csapatosztályának most a Körösön át Kolozsvár felé az összeköttetést Lüdersszel Erdélyben, fölkeresni — tétetett föladatává.

Igen világos, hogy Görgey meneteinek gyorsasága mellett az oroszok ez intézkedései csak igen, kevésbé voltak alkalmasak az osztrákoknak valamit használni. Nekik csak maguknak kellé magukon segíteniök.

Augustus 7-kén délután 3 órakor Rüdiger elhagyá Debrecent, előcsapata elérte Berettyó Újfalu, lovasságának zöme Derecskére ment.

Augustus 8-kán az elősapat Nagy-Váradra ment, a lovasság zöme Borsra, s Chrulleff Berettyó Újfalú jobb oldalának fődözésére Bereg-Böszörménybe vonult. Rüdiger főhadiszállását Artádon üté föl. Itt jelent meg $\frac{3}{4}$ 11-re Pöltenberg ismeretes megbízásával Rüdiger azonnal értesíté róla Paskiewitschet.

Paskiewitsch vonakodott a parlamentert elfogadni, s Rüdiger oda utasítá, hogy azt felelje Görgeynek, miszerint az orosz sereg rendeltetése csupán harcolni; ha Görgey törvényes uralkodója előtti meghódolása iránt akar alkudozni, forduljon Haynauhoz, ki alkalmasint el lesz látva a szükséges fölhatalmazzással.

Rüdigernek egy, Görgeihez intézett e tartalmú iratával, Pöltengerg 9-kén elhagyá Artándot, Aradra menendő. Szemere és Batthiány Kázmér nem is fogadtatott el. —: Beszédközben Pöltenberg Rüdiger főhadiszállásán már nyilvánítá, hogy Görgey föltétlen fegyverletételre egészen hajlandó, de ezt csak az oroszok előtt teendí, és soha sem az osztrákok előtt.

Augustus 9 én Rüdiger előcsapata, a 15-dik és 46-dik kozák-ezred Madarászra, Nagy-Szalonta mellett, az Albert-dzsidás ezred jobbra Mező-Gyanra mozdított, a lovasság zöme Nagy-Váradon maradt, s a 3-dik hadtest gyalogsága Mező-Keresztesre ért. Debrecentől Nagy-Váradig Rüdiger 60,000 adag kenyeret hajtott be, s magában Nagy-Váradon 120,000 adagot rendelt. A 200 osztrák fogolyból, kiket itt találtak, egy csapatosztály alakítottatott a jelentéktelen citadella megszállására.

Augustus 10-kén Rüdiger a kozákokat, Kis-Jenőig mozdította; a többi előcsapatbeli lovasságot Nagy Zeréndig a Fekete-Körös mellett; a lovasság többi részét Nagy-Szalontára, a 3-dik hadtest gyalogsága pedig Nagy-Váradra jött.

Augustus 11 kén a kozákok Simándig, az előcsapat-lovas-

ság többi része Kis-Jenőig, a lovasság zöme Nagy-Zeréndre, s a 3-dik hadtest gyalogsága Nagy Szalontára ment. Ez utóbbinak 3 zászlóalját 8 ágyúval Nagy-Váradon kellé hagynia Kannabich tábornok alatt.

Rüdiger távozta után augustus 8-dikán Paskievitsch egy új előcsapatot alkotott Bebutoff herceg alatt a Debrecennél maradt csapatok számára. Bebutoff a muzulmán lovas ezredet, a Miklós n. herceg dzsidás ezredet s 4 ágyút kapott s Kis-Pércsre kellé vonulnia.

Debrecennél egyelőre a 4-dik, 5-dik és 12-dik gyalog osztály, ez utóbbi a 4-dik lovasosztály beléje osztott két ezredérel, a hannover király huszárezred, s a 2-dik vadász zászlóalj maradt, melyhez aztán Tscheodajeff tábornok csapatosztályának kellé csatlakoznia Tokaj felől.

Csak augustus 9-kén tudta meg Paskiewitsch, hogy az osztrákok már Makónál állanak. E hír tehát 4-kéről való volt, a miből kitűnik, mily tág összeköttetésben voltak egymással a szövetségesek. Ezen igen új birre Rüdiger oda utasított, hogy lovasságát a Fekete-Kőrösnél, gyalogságát pedig Nagyszalontánál állítsa meg, s várja be a magyarok további lépéseit. Tovább Aradnak csak akkor kellé Rüdigernek mennie, ha bizonyosan megtudandá, hogy Görgey magát megmentendő Aradot elhagyja, vagy ha Haynautól fölszólíttatnék, s ez maga szintén Aradra menend. Ha Görgey támadólag talál az osztrákok ellen menni Aradról, Rüdigernek tüntetnie kellé e hely ellen, e dologban azonban igen óvatosan eljárnia, s jól megfontolnia, hogy további segélyre a közvetlenül alája rendelt csapatokon kívül csak több nap múlva számolhat.

E további segélyezéssel akkép állt a dolog, hogy augustus 11-kén 2 hadoszlop, az egyik a 12-dik gyalogosztályból s az a mellé rendelt lovas-ezredekéből Buschen altábornagy alatt, a másik pedig az 5-dik gyalogosztályból s a 2-dik vadászzászlóaljból alkotva, indított Debrecenből Nagy-Váradnak, mely utóbbi helyre augustus 13-dikán voltak megérkezendők.

Ha Haynau Szeged és Makó felől a Marostól messze eltávozni talál, s netalán Temesvárra menni tévé hozzá, Paskiewitsch a Rüdigerhez intézett parancsában, ez utóbbi, különös

engedély nélkül, netalán Haynau puszta fölhívására ne bocsátkozzék valami magános merényletbe Arad ellen.

Adatainkból az oroszok, azaz a Rüdiger csapatosztálya-utóbbi mozdulatairól kitűnik, hogy azok Görgeyt egyáltalán nem tudták zavarba hozni. Mi tehát augusztus 11-ig kísértük az oroszokat, azon napig, midőn már Görgey, meglehetősen Dembinskivel vagy Bemmel egyesülve, támadólag léphetett föl Haynau ellen; menjünk most Aradra, elbeszélni azon csodás eseményeket, melyek itt a 10-dikei és 11-dikei két napon végbe mennek.

Még egész világosan emlékszünk, hogy Rüdigernek legmesszebb mozdított hadosztálya, a kozákok, augusztus 11-kén: még 4 mértföldnyire állnak Aradtól északra, s hogy a 3-dik hadtest gyalogsága e nap még Nagyszalontánál van, tehát, eltekintve Paskiewitsch korlátozó parancsától, nehezen érhet augusztus 14-dike estéje előtt Arad vidékére, míg a további segélyhadak, melyek csak 13-án érnek N.-Váradra, mintegy 18-kán érkehetnek Aradra. Mi minden nem lett volna tehát lehetséges & magyarok részéről, az öreg Dembinski fejtelten visszavonulási mániája nélkül!

Midőn augusztus 10-kén a 7-dik magyar hadtest Arad vidékére érkezett, a Querlonde osztályával megerősítve, Pészak s a Sartori dandára felé állíttatott föl, a 3-dik hadtest a 7-dik mögött táborozott.

Augusztus 10-dikén délután Görgey Aradon első tudósítást vőn Nagy Sándortól, délről keletre, miszerint ő Saághnál az ellenségre bukkant, s a foglyoktól megtudta, hogy 9-én Temesvárnál csata volt az osztrákok és magyarok között, melyben az; utóbbiak visszavonulni kényszerültek; egyszersmind utasítások után is tudakozódott Nagy Sándor.— Görgey azt válaszolá, hogy fogadja el a csatát határozottan, s szükség esetén menjen vissza Aradra, amik tulajdonkép maguktól értődtek. De csakhamar új jelentés érkezett Nagy Sándortól, hogy az ellenség túlerővel közelg; e túlerő, mellel legyen megjegyezve, dacára a Schlick hadteste gyöngeségének, még mindig főállt, ha nem is vala jelentékeny. Nagy Sándor újra utasításokat kért.

Most Görgey elhatározá, hogy maga fog a csatatéren meg-

jelenni. Már az ó-aradi úton a Maros jobb partján hírül vevé, hogy Nagy Sándor teljes visszavonulóban van. Majd pedig miniszteri értekezletre hivatott Kossuth által; Nagy Sándornak tehát csak azon utasítást üzente, hogy legalább Új Áradon tartsa fel magát szilárdul.

A miniszteri értekezletet azon jelentéssel kezdé Kossuth, hogy a magyar sereg 9-kén Temesvárnál nagyszerű győzelmet vívott ki. Az ügy ugyan már igen ingó alapon állott ekkor, de Bem megjelenése, ki a főparancsnokságot átvette, a dolognak azonnal más fordulatot adott; a csata vég kimeneteléről ugyan hírek még nem érkeztek, de a győzelmen nincs mit kételkedni. Azonban Görgey mégis kételkedett. Nagy Sándor jelentéseinek, egy osztrák hadtest merész előnyomulásáról Vingán át Arad felé, mindenesetre kétséget kellé támasztaniuk a magyarok győzelme iránt. Mindazáltal Görgey előre mozdítani ígérkezett augusztus 11-kén a 7-dik és 3-dik hadtestet a Maros bal partjára. Csak azt kérdé, hogyan van, hogy Bem egyszerre Temesvárnál parancsnokolt. E fölött hosszas tárgyalás keletkezett.

Magából a dologból kitűnt, hogy Kossuthnak egy rendelete által, melyet Aulich hadügyminister ellenjegyzett, Bem valóban a magyar csapatok főparancsnokává neveztetett ki. Több miniszter e kinevezésről legkevésbé sem volt értesítve, sőt Csáuyi azon nézetet is nyilvánítá, miszerint Kossuth, a hadügy minister ellenjegyzése dacára épen nem volt följogosítva, a főparancsnokságot Bemre ruházni, miután már egyszer az országgyűlés szándékát nyilvánítá, hogy a főparancsnokság Görgeynek adassék át. Amit mindnyájan éreztek, hogy t. i. Bem kinevezése csak a Görgeyféle politika irányábani bizalmatlanság jele, végre egyenesen kimondá Vukovich igazságügyi-miniszter. A főparancsnokság kérdése, véle, még mindig függőben van, az még mindig átadatik Görgeynek, csak egyszer őszintén és ke- reken nyilatkozzék állásáról a kormányhoz, s szándékairól ennek ellenében.

Ámbár a kormány bizalmatlansága Görgey szándékai iránt legkevésbé sem volt alaptalan, mi több, ámbár már rég óta tudnia kelle, hogy Görgey határozott ellensége, mindaz-

által csakugyan nehéz volt e bizalmatlanságot Görgey egy egyszerű nyilatkozata által elhárítania.

Ő azt válaszolá, hogy állítsa őt a kormány haditörvény-szék elé, ha szükségesnek találja, haszontalan gyanúsításokra nem fog válaszolni, s miután a főparancsnok választása forog szőnyegen, minél az ő személye is tekintetbe jöhet, jobbnak látja elhagyni az ülést.

Ezzel a várból főhadiszállására, Ó-Aradra ment át, az intézkedéseket Schlick megtámadására augusztus 11-én — kiadni.

Késő este Kossuth őt még egy értekezletre kérte, négy szem közt, magához a várba. Miután Kossuth néhány pillantást vetett a múltba, s a mellett azt is megjegyezte, mily sokat ártott Görgey kétszínűsége ő irányában a magyar ügynek, azt kérde, hogyan venné Görgey, ha Bem a főparancsnokságot megnyerné, vagy a mint helyesebben lett volna mondva, megtartaná. Görgey azt felelé, hogy nem magyarnak semmi esetre sem szabad, kivált a nemzeti ügy ily nehéz állapotában a főparancsnokságot elnyernie. — Nos kérde tovább Kossuth: ha Görgey maga nyerné el a főparancsnokságot, mit tenne azon esetben, ha Dembinski vagy Bem győzelme Temesvárnál valósulna? Akkor, monda Görgey, megtámadná s üldözőbe venné az osztrákokat. S azon esetben, ha 9-kén Haynau győz? hát akkor? Akkor viszonzá Görgey, letenném a fegyvert.

Én meg főbe lőném magamat! szölt Kossuth.

Görgey őt erről lebeszélni igyekvék, mint maga mondja, nem mintha sokat törődött volna Kossuth életével, hanem hogy Kossuth 1849. april 14-kei politikai tanait, ha nem is szóval, de mégis az által visszavonja, hogy nem kezeskedik érte életével.

10-dikén éjfélt előtt Görgey ismét visszatért főhadiszállására. Néhány óra múlva még viradat előtt, Kossuthtól Gnyonnak egy levelét vévé, melyben ez jelenti, hogy 9-dike óta Bemhad nem létezik, hogy az föloszlottnak tekinthető.

Mármost, véle Görgey, további ellenállásnak csak személyes s nem többé nemzeti érdekek, s még csak keresztülvágni magát semleges földre, nem pedig valami előnyt kivíni Magyarországnak számára — lehetnek célja, s a fegyvert letenni elhatározta.

Görgey nézete szerint Kossuthnak is e véleményben kellett lennie. Miért küldte volna különben Guyon levelét? Ha ezt nem töszí, 11-kén Görgey Schlick ellen megy.

Avagy miért nem fogatta el őt Kossuth az éjjeli beszélgetés után, melyben fegyverletételi szándékát nyilvánítá? Görgey egyedül volt a várban, az őrség oly egyénekből állt, kik őt nevérl is csak alig ismerték, s a vár parancsnok Damjanich volt, ki mióta Görgey újat húzott a kormány nyal június végével s július elején, az ő elleneinek táborába ment át.

A fegyverletételre elhatározva magát csapataival, az ország ekkori főhaderejével, még sem akará Görgey, hogy e lépése csak színét is viselje a honarulásnak; azért azon fölszólítást intézte Kossuthhoz, hogy köszönjön le, s ruházza rá az államban a főhatalmat.

Erre feleletül egy iratot nyert Kossuthtól, melyben ez őt főhatalmazá békét kötni, de csak az oroszokkal, egyszersmind ráruházván a főparancsnokságot az összes magyar csapatok fölött.

Ezzel nem elégedett meg Görgey, hanem azonnal Csányi hoz ment, véle a dolog iránt értekezendő. Csányi megígéré, hogy Kossuthot ráveendi a lemondásra, s ezt valóban meg is tette. 11-kén délben bekövetkezett Kossuth s az egész ideiglenes kormány lemondása, a főhatalom Görgeyre ruháztatván át.

Görgey azonnal kiáltványt bocsátott ki Magyarorszá polgáraihoz, melyben megígéré, hogy mindent megkísérlend, amit a súlyos helyzetben csak lehet, s inté a polgárokat, hogy csendesén és békésén viseljék magokat, minthogy csak így kezkeskedhetni személyök és vagyonuk biztonságárl.

Délután Kossuth elhagyá Aradot, Lúgosra szándékozván; a trón-jelvényeket, melyeket Görgey szükségeseknek vélt, hogy egyátalán még alkudozni lehessen, magával vitte. Csak este 8 órakor, így volt kicsinálva, vegye át Görgey tényleg a főhatalmat.

Alig utazott el Kossuth, midőn Pöltenberg Rüdiger tudvaló válaszával visszatért.

Erre Görgey levelet irt Rüdigernek, melyben közli ezzel, hogy Magyarország eddigi ideiglenes kormánya leköszönvén

átvette a főhatalmat, s el van határozva, föltétlenül letenni a fegyvert, de csak orosz csapatok előtt; hogysen osztrák csapatok előtt letenné, inkább egész erejét pockára teszi egy kétségbeesett csatában. Továbbá jelenté, hogy 12-kén Világosra, 13-kán Boros-Jenőre s 14-dikén Béele, tehát Nagy-Várad irányában vonuland, hogy Rüdiger közéje s az osztrákok közé férközhessenek. Végül az orosz cár nagylelkűsége és igazságszeretetét hívta föl, a magyar nemzet részére egyátalán, s különösen az előbb osztrák szolgálatban állt tiszték részére. Saját személye érdekében mitsem kívánt, azt fölládozta.

Görgey most haditanácsba gyűjté az épen el nem foglalt tábornokokat és főbb tiszteket mind, akik Aradon valának. Ezzel először is Rüdigernek Pöltenberg által Aradról hozott iratát közölte. Aztán különösen arra figyelmeztető, hogy az orosz cár nagylelkűségére való hivatkozásból épen semmit sem várhatni, még csak azt sem remélhetni, hogy a fegyverletétel által valaki az osztrák haditörvényszéknek átadatását kikerülhetné. — Aztán eléje terjeszté a haditanácsnak levele fogalmazványát Rüdigerhez, s fölhívá azt, hogy tanácskozzék fölötte. Ha a haditanács a föltétlen fegyverletételbe az oroszok előtt nem egyeznék bele, hozzon más pozitív határozatot, s Görgey előre kötelezi magát, annak kivitelére. Erre elhagy á a tanácsstermet. Rövid idő múlva tudtára adatott, hogy a haditanács beleegyezik a föltétlen fegyverletételbe, s az irat elküldését Rüdigerhez helybenhagyja.

8 óraker este, midőn Görgey amint előbb kicsinálva volt, a legfőbb hatalmat csakugyan átvette, ez irattal 3 parlamentár elment Rüdiger főhadiszállására.

Azután Görgey még hosszas értekezletet tartott Csányival, melyben különféle a fegyverletételen kívül lehetséges kibúvó rések vétettek fontolóra, végre Csányinak is be kellé látnia, hogy nincs egyéb hátra.

Már 11-kén napkelte előtt, közvetlenül azután, hogy Guyonnak Kossuth által hozzá küldött iratát olvasá, a Maros jobb partjára vonta az 1-ső hadtestet, mely még a bal parton állt; s a 7-dik hadtestet, mely már oda előre volt mozdítva. — A 3-dik és 7-dik hadtest erre állást foglalt a simándi és pécskai

utakon, Ó-Aradtól éjszaknyugatra, az oroszok netaláni támadása esetére, míg az I-ső hadtestnek a Maros jobb partját kellé az osztrákok ellen védelmeznie.

Még a 11 edike és 12-edike közötti éjjel megindult azután Görgey hadával Aradról, s 12-edikén reggel Világos alá ért. A csapatok előtt a fegyver-letétel szándéka szigorú titokban tartott. Mert hát mégis attól tartott Görgey, hogy e hír által csapatait demoralizálni találja, s mindenkép szorosán össze akará őket tartani, hogy az osztrákoknak ellenállhasson, ha ezek közbe lépni fognának.

Rüdiger Paskiewitschnek előbb említett korlátozó parancsai ellen kifogásokat tón, s engedélyt nyert tovább hatolni Arad felé, azonban ismételt fölszólítás mellett az elővigyázatra.

Augusztus 12-edikén Rüdiger kozákjait Új Szent-Annára mozdítá, 3 mérföldnyire éjszak-keletnek Aradtól, s másfél mérföldnyire éjszak-nyugatnak Világostól, az előcsapat többi részét Simándra, a lovasság zömét Kis Jenőre s a gyalogság zömét Nagy-Zeréndre.

Főhadiszállását Kis-Jenőn ütötte föl. Itt 12-edikén reggel megérkeztek a magyar parlamentarek, Görgey levelével. Az ebben foglalt ajánlat oly csábítónak tűnt föl Rüdiger előtt, hogy azonnal szószólólag értesíté róla Paskiewitschet, s ez, ám-bár a magyarokat előbb az osztrák főtábornokhoz utasítá, „további vérontás kikerülése tekintetéből“ — teljes engedélyt adott mindent megtenni, amit alkalmasnak vél az ügy befejezésére.

Még mielőtt Paskiewitsch engedélye megérkezett, egy csapat osztályt mozdíttatott Rüdiger az új-szent annai kozákokból Világosnak, s egy parlamentert küldött oda előleges értekezés végett. Miután Paskiewitsch engedélye megérkezett, tábornagyát, Froloff tábornokot, az egyes pontok meghatározása végett Világosra küldötte.

Midőn augusztus 12-edikén délután a kozákok csapatosztálya Új-Szent-Annáról Világoshoz közeledett, az egész magyar tábor fölriadt. Görgey azon egyszerű parancsot adá ki, hogy tartózkodjanak minden ellenségeskedéstől. Erre a fegyver-letétel szándéka közhírré lőn.

Megfoghatólag nyugtalanságot s izgalmat terjesztett ez a táborban. Görgeynek jelenték, hogy zendülés ütött ki. Ő megjelent a táborban, s itt a dolgok állását nem oly rosznak találá, mint ahogy eléje adták, s kérelmek által, melyekben ajánlá a rend föntartását a végső percig, rövid idő alatt, lecsöndesíté a csapatokat.

Ez alkalommal szóba jött az is, hogy néhány tiszt jobbnak látta volna az osztrákoknak mint az oroszoknak adni meg magukat. Görgey szabadságukra bízá a sereget elhagyni s-a legközelebbi osztrák előőrsnél jelenkezni; de jobbnak látták a seregnél maradni.

Szétugrasztottak a Bem hadából, s előkelők a polgári rendből is sokan jelentek meg még augusztus 12-edike folytán Világoson; nem mindnyájan azért jöttek, hogy Magyarország mostani főhadával bármi sorsban osztozzanak. Nem keveset azon hírek csábítottak oda, melyek július végétől folyton ismételve keringtek, miszerint Görgey előnyös békét kötött az oroszokkal.

Görgey, ki nem ámitgatá magát arra nézve, ami a seregnek legalább kiváló egyéniségeire várhatott — kötelességének tartá, legalább azon tábornokokat és tábornokari — tisztet, kik nem született magyarok voltak, a menekvésre fölszólítani. Ezek hallani sem akartak róla.

S ugyanazon módon, mint Görgey a katonasággal, beszélt Csányi a polgári rendbeli személyekkel. Azon aggodalomban, hogy nem mindnyájan lennének képesek brutális fickók csúfolódása és gúnya között gyalázatos halálnak mindvégig megtöretlenül szemébe tekinteni, s így a magyar névre gyalázatot hozhatnának, Csányi is sokaknak tanácslá a menekülést; de épen mivel az indokokat, melyek őt ily tanácsra bírák, nem tudta egészen elfátyolozni, csak itt-ott volt foganata.

A csapatok között, melyek a világesi táborba jöttek, több száz csaknem fegyvertelen újonc is találkozik, kik a Maros jobb partján állottak, a nélkül hogy Görgey róluk csak legkevesebbet is tudott volna. Midőn augusztus 12-edikén hire járt, hogy Ó-Arad immár az osztrákok kezében van, ők Radnán és Lippán keresztül délnek akartak kitérni, hogy ha lehet Bem

hadával egyesüljenek. E szándékukban meg lőnek akadályozva. A körülményeket, melyek között ez történt, itt bővebben kell érintenünk, miután csodálatos föltevésekre szolgáltatnak okot, az osztrákok részén.

A saághi csata után Schlick Haynaunak egy korábbi rendeletéhez képest, egy csapatosztályt küldött 2 zászlóaljából, néhány lovasszázadból s egy ágyúütegből Hoviger ezredes alatt Lippára. Schlick maga Görgey tovamonulta után 12-edikén megszállta Ó- és Új-Arad városát s Új-Arad alatt hidat veretett a Maroson aztán a helyet mindkét parton bekerítő, ami 15-ödikéig hajtott végre. Hoviger 12-edikén délben egy órakor elérte Lippát, s az alatt azon újonc csapatosztályra bukkant, mely éppen a Maros bal partjára készült átkelni. Egy jelentéktelen csetepatéban Hoviger 200-at fogott el; a csapatosztály többi része visszahúzódott a Maros jobb partjára, s leszakasztá a hidat, mire aztán Görgey Világosra menetének hírére szinte odaindult s megérkezett.

Ez eseményt akkép magyarázták maguknak az osztrákok, mintha Görgey a Maros balpartjára való áttörésében Aradnál Schlick által meggátoltatván, összes hadával még egyszer megkísérlette volna e partot Lippánál Lúgos irányában Bemmel való egyesülhetése végett elérni, csak Haynau elővigyázata és ügyes hadműveletei által gátoltatott meg ebben, s csak most látá magát kényszerülve a fegyver-letételre az oroszok előtt. Mily helytelen volt egyáltalán ez okoskodás, mutatja elbeszélésünk.

Ha a felsőbb katonai és polgári személyek a világosi táborban majd mindnyájan a perc magaslatán állottak, elhatározva, ha kell, a leggyalázatosabb halállal halni hűségökért meggyőződésükhöz: az alsóbb rétegekben éppen nem úgy állt a dolog.

Ott még mindig egy előnyös békekötéssel áltatták magukat, melyet Görgey az oroszokkal kötött s mely nevezetesen a tiszteknek válandék javára, kik rángj okkal az orosz hadseregbe fogtak volna lépni. Sok tiszt éppen nem is átalotta Görgeyt kérni, hogy léptesse őket még egy fokozattal előbb. Hasztalan terjesztő eléjük Görgey ily kívánat méltatlan voltát. Ok nem értettek semmit, miután a haszon forgott kérdésben.

Azt állítják talán, hogy efféle alávalóságok csak egy fölkelőhadban fordulhatnak elő?

Sajátságos remények ébresztettek, névszerint azon körülmény által is, hogy még augusztus 12-edikén délután fölszólítás érkezett Rüdigertől Görgeyhez Világosra, miszerint ez utóbbi közölje vele a sereg legsürgetősb kérélmét, hogy Paskiewitsch hercegnél annak teljesítése iránt közbenjárhasson.

A 12-edikeés 13-adika közötti éjjel Froloff tábornok megérkezett Világosra, Görgeyvel a fegyver-letétel módjára nézve a szükségesekről értekezendő. Abban egyeztek meg, hogy a fegyverletétel Szöllöstől délre (keletre Zarándtól), e helység s a malomcsatorna között menjen végbe. Rüdiger 13-ikán reggel Kis-Jenőtől elővonuland, s a kijelölt tért kelet, éjszak és nyugat felől bekerítendi, csapatainak egy részével a Csigir patakot Szöllös és Moroda között megszállván, derékhadával pedig keletnek fordulva s Zaránd és Szőlös közé vonulván. Görgey 13-adikán ne nagyon korán induljon meg Világosról, hogy az oroszoknak elég idejük legyen a megérkezésre, a kozákosztályok, melyek immár Arad Világos között álltak, a magyar hadat illendő távolban követendik.

Görgey 10 és 11 óra között indult 13-ikán délelőtt, nagy forróságban Világosról Szöllösre, hogy az oroszoknak elég időt engedjen a megérkezésre.

Görgey, csapatait megelőzve Új-Pankotán egy orosz parlamentterrel találkozott, ki előtt újólág előszóval ismételnie kellé, hogy a fegyver-letétel komoly szándéka. Erre együtt a malom árokig lovagoltak, hol Görgey táborkarával várt, míg Rüdigernek az ő közeledése tudtára adatik. Erre tidvözlé Rüdigert, s átnyújtá neki a sereg csapatainak és hadkészleteinek jegyzékét, beleértve a tartalékhadat s a hozzá csatlakozott egyes tiszteket is. Mindössze 11 tábornok volt a seregnél; az 1-ső hadtest 8641 embert és 2562 (huszár- és tüzér—) lovat, a 3-adik hadtest 9196 em s 2058 lovat —, a 7-edik hadtest 6708 embert és 2392 lovat —, a tartalékhad pedig mintegy 6000 embert számlált.

Az egész hadsereg tehát mindössze úgy 30,000 emberből állt. Az átadandó ágyúk száma 144-et tön.

Az oroszok már, mint ki volt csinálva, elfoglalták helyöket, midőn a magyarok odaérkeztek. Erre véghezment a fegyverletétel a kicsinált módon.

Este felé a fegyverletétel végre is volt hajtva.

Görgey még a 13-adika és 14-edike közti éjjel Kis-Jenőre vitetett, s a sereg tartaléka egy lovas osztály által Zaráandra kísértetett.

Az okot, melynélfogva Görgey magát a fegyverletételre elhatározta, előadtuk, ő meg volt győződve, hogy a további harc mitsem használ, s az országnak vissza óhajt ás ez ni békéjét. Árulásról e szerint szó nem lehet.

Hogy más okok sem hiányoztak egészen, melyek a főokkal összeműködtek, — bizonyos; hogy abbeli szándéka, miszerint Kossuthot és seregét fölcsúfolja, Görgey utósó működésében igen nevezetes mozzanat vala, s elkeseredése, hogy nem neveztetett ki főparancsnokká, — igen világosan kitűnik magának Görgeynek egy Klapkához intézett leveléből, melyre utóbb még vissza kell térnünk.

Ha vájjon a fegyverletétel okvetlen szükséges volt-e, kétséget szenved. Az idő gyakran csodás szerencsét hoz, s épen azon pillanatban, midőn Görgey a fegyvert letette, sikerdúsan kezdett föllépni Klapka Komáromnál, minek igen nevezetes következményei lehetnek vala, ha a világosi nap által nem paralysáltatnak.

Miután Görgey az orosz intervenció kezdetétől fogva azon katonai eszmét forgatá elméjében, egyedül az osztrákok ellen intézni csapást csapásra, kérdés, nem volt volna-e lehetséges, ezen eszméhez még most is hűnek maradni, s azon megállapodáshoz jutunk, hogy igen is lehetséges volt volna, ha az ember tekintetbe veszi a Haynau mozgó seregének erőtlenségét, az oroszok csekély tevékenységét, s mindinkább növekvő tartózkodásukat, melylyel Haynaut segélyezték.

Nem ragaszkodhatott volna-e Görgey jelleme mellett azon eszméhez: egy kétségbeesett csatában, mely legalább mennél többet árthatott volna az osztrákoknak, — magát és seregét fölládozni?

Ha a csatának ez leendett vége, bizonyára számos vi-

téz férfiúnak, kik mint hősök hullottak volna el, nem leendett gonoszabb sorsuk, mint mely a fegyverletétel után rajok vára-
kozók. De talán épen a kétségbeesett elhatározás fordulatot
idezhetett volna elő az ügyek menetében.

Meg kell jegyeznünk, hogy a szövetségesek részéről s kü-
lönösen az oroszok főhadiszállásán épen nem bíztak többé,
hogy a hadjáratot még 1849-ben befejezik, úgy, hogy el
voltak készülve, miszerint 1850-ben azt folytatniuk kellend.
amint ez Borg orosz tábornoknak Miklós cárhoz intézett egy leve-
léből kétséget kizárólag kitűnt, mely levél a komáromi őrség
kezeibe került.

Lehetetlennek egy kétségbeesett végharcot talán csak
azon okból tarthatott Görgey, hogy nem bízott többé egy nél-
külözések és erőlködések következtében elbágyadt, s a párt-
szellem által demoralisált sereg fegyelmében és bátorságában.

Azt, hogy Görgey idegenkedett, magát keresztülvágva,
seregét semleges területre vezetni; hogy azon nézetben volt,
miszerint azon hadseregnek, mely Magyarország nemzeti har-
cát harcolá, Magyarország földén kell élnie, vagy halnia: nem
vethetni neki szemére, habár úgy hisszük, ily átlépés ellen sem-
leges földre senkinek sem lehetett volna kifogása.

Az oroszoknak, nem pedig az osztrákoknak, azért adá meg
magát Görgey seregével, mert Haynaut nem akará részesíteni e
megtiszteltetésben.

Átalán elterjedt volt a magyar tiszték és katonák közt az
oroszok iránti rokonszenv s az oroszok minden alkalommal úgy
bántak a magyar hadsereg katonáival, ott hol velők érintke-
zésbe jöttek, hogy e mutatkozó rokonszenvet föltarthassák, ille-
tőleg fölhasználhassák.

Az osztrákok ellenben lázadóknak tekintek a magyarokat
s mint ilyenekkel bántak velők-

Hogy Görgey nem akará ezek előtt letenni fegyverét, az
nagyon könnyen érthető, nagyon világos. Nem várt osztrák
részről kíméletet; Haynau szigorú rendszabályai, ki Pozsony-
ban kivégeztetett két, már Windischgrätz idejében a hadi tör-
vényészék által halálra ítélt, de ekkoráig mégis életben ha-

gyott tisztet, Medoyánszkyt és Grubert, nem bízták semmi reménnyel.

Ha tehát fegyverlerakásról volt szó, nemcsak Görgey, hanem tisztjeinek nagy része is hajlandóbb volt a fegyvert az oroszok előtt letenni, kikről azt hitték, Isten tudja mily barátságos érzelmeket táplálnak a magyarok iránt.

Hogy mennyire szerepelt Görgey tábornoki büszkesége is e dologban, midőn inkább választá az oroszokat, mint az osztrákokat, s hogy nem kötött-e ehhez egyáltalán messzebb kiható reményeket, az más kérdés.

Sokan állították, hogy Görgey a fegyverletétel által saját személyét akará biztosítani.

Ily állítás alig hihető. Nem; mindazok után, a miket Görgey jelleméről tudunk, azt kell föltennünk, hogy neki legkeseredettebb komoly szándéka volt feláldozni személyét, de számított az oroszok pártfogására a többi magyar tábornokot s előkelőbb tisztet illetőleg, habár törekvék is ezeket ily reményről lebeszélni.

Görgey hihetőleg remélte, hogy ha magát nem is, de bajtársait megmenteni a haláltól az által, hogy fegyverét lerakja.

S a mély levertség, mely Görgeyt megszállta, midőn e reményt csalódásnak ismeré föl, a legjobb kezesség arra nézve, hogy ez nála úgy volt.

Azon vádra, mintha Görgey az oroszok által meghagyta volna magát — pénzzel — vesztegetni, nem akarunk szót vesztegetni.

A tényeket, melyeken e vád alapulhat, oly nyíltszívűen elmondá Görgey emlékiratában, hogy nem lehet kétkedni e vázlat igaz voltán.

A lugosi csata s Aradvár eleste.

A világosi vagy szöllösi fegyverletétel után egymást érte a többi magyar seregek leveretése s az egyes helyek eleste.

A részletezések most már kevés érdekléssel bírnak; a hajtóvadászat, mi már 1848-diki decemberben terve vala Windischgrätz hercegnek, e hajtóvadászat a magyar hadakra most valóban kezdetét veszi.

A Haynau derékhada — a Schlick hadteste híján — az úttól és csatáktól kimerülve, augusztus 10-dikén a temesvári nap után ekként táborozott:

a 3-dik hadtest főereje az új világos külvárosnál állott.

A Dossen előőrs — dandárnak egy zászlóalja Remeténél a Bega jobb partján, másika jobbra, közel a Temeshez Medvesnél, derékhada pedig szintén Temesnél állt a temesvár-buziási úton.

A Schwarzenberg dzsidás ezred a temesvári Őrségből a 3-dik hadtesthez csatoltatott s feladatául az tűzetett ki, hogy a Remetén át Rékásnak futó magyar csapatokat Üldözőbe vegye j

a Wallmoden hadosztály Girondonál táborozott;

a 4-dik hadtest Gyarmathára mozdítatva elő, a Schlickkel való összeköttetést tartá fön Vingán keresztül;

a Paniutine hadosztály a vadászerdőben, az ágyú-tartalék pedig a Mehálánál állott.

Mindenfelé portyázó csapatok küldettek ki, hogy a vidéket a maradozóktól megtisztítsák, kik összefogdoztatván nagyobbbrészt azonnal haza bocsáttattak.

A Kmetty által hátrahagyott hadosztályok, melyek csak most húzódtak délről, a Bácskából és Bánátból fölfelé, Új-Pécsről Saághnak, azután pedig a Temes bal partján Buziásnak vonultak, a Dossen dandárt apró — persze hasztalan — csatározásokkal nyugtalaníták a Temesen át.

Augustus 11-kén Kmetty utóvéd állást foglalt Rékaszánál, míg a Bem derékhada folyvást visszavonulóban vala Lúgos felé. Kmetty ezen állást már a 11-dike és 12-dike közötti éjjel ütközet nélkül odahagyá a Schwarzenberg dzsidásezred közeledésének hírére.

Augustus 12-kére Haynau, ki főhadiszállását eleinte Temesvárott üté föl, a magyarok határozottabb üldözését rendeltét. A 3-dik hadtestnek Remete és Jeszvin felé kellé mennie. Ez derékhadával megszállta a Kmetty által odahagyott Rékast, előőrösül Schwarzenberg dzsidásokat küldött Nagy-Topolovecre, balra Szusztrára és Petrova-Szellára őrszemeket menesztett, s a Veigl lovasdandárt Jeszvinen hagyá utócsapatul.

A 4-dik hadtest Janovára ment, a Siegenthal dandárt Herenyakovára mozdítá, s őrszemeket küldött Thésig s balra Beneseken és Fibischen át Alliosig.

A Bem derékhada már 12-kén Lúgoson volt. Ide érkezett. E napon Aradról futva Kossuth is. A hírek, melyeket vőn, egészen lehangolák őt. Többé nincs mit tenni, mondák neki mindenfelől; a sereg, a mennyiben még együtt van, az első ágyúlövésre szétrobbantatnék.

Kossuth rövid pihenés után Törökországba indult. 14-kén Teregován vala Karansebes és Mehádia között. Innen levelet írt a beteg Bemhez, ki a háború folytatását sürgette, s őt fölszólította volt, hogy vegye át ismét a kormányt. Kossuth azt tartá, hogy jelenléte mitsem használhat. Ha Bem azt hiszi, hogy tovább folytathatja a háborút, ami mindenesetre csak az ország

igénybevétele és kiszívásával vala lehetséges, alakítson egy bizottmányt népképviselőkből, mely a kormányt átvegye.

12-én Vécsey a Boga kanyarulatnál Kiszeteónál utóvéd-állást foglalt, az ottani hidat lerontani készült, az iktári már le volt rontva. 4 ágyú a kiszeteói híd előtti magaslatokon a Boga jobb partján, 16 pedig a bal parton volt föllállítva. Lukarucet Topolovecnél a jobb parton, s Buziást, Keppet és Szinerszeget a balon őrszemek tárták megszállva

Augustus 13-kán nem mozdultak az osztrákok; Hoviger összeütközése Lippánál magyar újoncokkal megállítá őket. Az eseményt ugyanis a Görgey egész hadának átkelési kísérletére magyarázták. Haynau azonnal irt Rüdigernek s kére őt, hogy egyesüljön az osztrákokkal. Azonban még 13-dikán híre futott, hogy Görgey leteszi a fegyvert s 14-kén Haynaunak, — aki főhadiszállását Temesvárott hagyta — csapatai odább mentek; a 3-dik hadtest Iktárig és Kis Topolovecig, a 4 dik hadtest pedig Hernyakován át Lukerecig, előcsapatával Szusanovetzre s egy őrcsapattal balra Bálnicra ment fölfelé a Bega mellett. A jobbszáron a Dossen dandár egy őrcsapattal a bródi hídon Nagy-Kovácsig mozdítatott elő, Buziás felé. Közte s a 3-dik hadtest között a Wallmoden lovasosztály ment szintén a bródi hídon Rakó vicére, előőrsével Képesig és Drajojeszig. A Paniutineosztály s az ágyútartalék Rékasra rendeltetett. .

A magyarok előőrseiket mindenütt ellenállás nélkül vonták magukhoz.

15-dikére ki volt tűzve Vécsey megtámadása kiszeteói állásában; azonban a magyarok még 14-dikén odahagyák ezen állásukat, s Ramberg még az nap Kostilig mozdítá előhadát s Belincig derékhadát. Kostil mögött ismét állást foglalt a magyarok utóhada; a derékhad Lúgos alatt vonatott Össze.

15-dikén az osztrák odább mentek Lúgosnak; a 3-dik hadtestnek meg kellé támadnia Lúgost s üldözőbe vennie a magyarokat, ahová futamodni fognának, a 4-dik hadtestnek Kostilba kellé vonulnia tartalékul, azonban a Siegenthal dandárt Szusanovecről Hezerisre kellé küldenie a magyarok jobboldalára; Dossennek Szinerszezen át baloldalukra kellé nyomulnia Lúgos felé.

Ramberg, ki reggel 8 órakor indult el Belincről, mindjárt Kostil alatt összeütközött a magyarokkal. A csata rövid ideig tartott, a magyarok csakhamar visszavonultak s Lúgost is oda-hagyták.

Most meg Kmetty foglalt utó-véd állást mintegy 3000 emberrel 8 12 ágyúval Lúgos mellett a facseti úton, s miután abból is kiveretett, ismét Pogány estnél. Ez utóbbiból, főleg a Hezerisen át előnyomult Siegenthal dandár megjelenése jobbjára felől, szorította őt ki. Most Bozsorra vonult vissza.

Az ütközet végével a 3-dik osztrák hedtest előőrse Facset ellen foglalt állást; a Wolff és Veigl dandárok pedig Poganyestnél s a Siegenthal dandár Hezerisnél; a többi had mind Oláh-és Német Lúgosnál ütött táborn.

Mielőtt Görgey Aradot elhagyá, értesítésére adá Damjanichnak azon szándékát, hogy a fegyvert föltétlenül leteszi, de csak az oroszok előtt. Midőn Schlick Arad alá érkezett, ezt azonnal fölszólítá a vár föladására. Damjanich megtagadá ezt, de augusztus 14-dikén parlamentaireket küldött Rüdiger főhadiszállására Kis-Jenőre, alkudozásba bocsátkozni. Ugyanaz nap érkezett ide Butturlin tábornok is, Paskiekvitschtól küldetve Haynauhoz, a további műveletek iránt értekezni. Ő elfogadta az alkudozásokat. Damjanich eleinte föltételeket szabott; Görgey egy levelének Damjanichhoz, — mely a vár föltétlen átadását tanácslá, — kellé segítenie a dolgon. Damjanich most késznek nyilatkozott a vár föltétlen átadására, de csak orosz csapatoknak. Ez augusztus 15-kén el lőn határozva; 17-dikén kell vala megtörténnie az átadásnak. Butturlin csupán a Chruleff kozák őrcsapatát vonta magához Aradról.

Mihelyt Haynau 15-kén Damjanich alkudozását az oroszokkal megtudá, a legnagyobb haraggal kiadá Schlicknek a parancsot, Aradot komolyan megtámadni, az oroszok mellőzésével. Bizonyos vala, hogy Schlicknek, ha ezen parancsot szóBzermt teljesíti, magukkal az oroszokkal kellend ellenségeskedésbe jönnie, ha ezek adott szavokhoz nem akarnak hűtlenek lenni. Nem volt épen távoli kilátásban a háború a szövetségesek között.

Butturlin Schlick által értesítettett a dolgok állásáról;

Butturlin most fölhatalmazást nyert Paskiewitschtől, az ügyet lehetőleg kiegyenlíteni. Erre azonnal még az augusztus 15-dike és 16-dika közti éjjel elment Haynau főhadiszállására Temes várra, míg Schlick megígérte, hogy a rábízott parancs kivitelét huzni-halasztani fogja, amíg csak lehet.

Temesvárott Butturlin eléje adá az osztrák tábornoknak, hogy hisz itt csak pusztá formalitás forog kérdésben: mihelyt Arad az oroszoknak átadatik, ezek azt az osztrákoknak fogják átszolgáltatni. Küldje tehát Haynau a Schlick hadteste helyett a Paniutine hadosztályt Arad alá, mely szintén az ő seregéhez tartozik. Bár keserű méreggel, de mégis beleegyezett Haynau. A Paniutine hadosztály, mely ekként most az osztrák seregtől el lőn választva, még augusztus 16-kán parancsot kapott, hogy Rékasról, hol épen állomásozott, Aradra vonuljon. De már későn érkezett. 17-dikén Damjanich a várat átadta Chruleff kozákjainak, kik által alig egy órával utóbb az osztrákoknak átszolgáltatott.

A Bem és Guyon hadoszlop fegyverletétele Dévánál.

A szerencsétlenség elharapódván Erdélyben, szélfutottak Clam csapatai elől a székely csapatok. Gál Sándor alig 2000 emberrel odahagyá a székelyföldet, magyar földre vágandó magát keresztül, nem lévén még értesülve a dolgok reménytelen állapotáról a tulajdonképi Magyarországon.

Grotenhjelm, aki augusztus 3-dika óta Maros-Vásárhelyt állt, megtudá 5-dikén, hogy Gál Sándor Csik-Szeredároi Szász-Régeure vonult vissza, onnan Kolozsvárra akarván vonulni. Ő megakará hiúsítani ez utazást, s e végből augusztus 6-dikán megindult 2 hadoszloppal Maros-Vásárhelyről éjszakknak, A jobb szárny hadoszlopa, $4\frac{2}{3}$ zászlóalj, 15 ágyú, $5\frac{1}{2}$ lovasszázad és 50 kozák, Székesen és Kálón keresztül Hódosnak indított, a a balszárny hadoszlopa, mely 8 gyalog, 2 lovasszázad és 8 ágyúból állt Samarin ezredes alatt a Maros balpartján fölfelé Szász-Régeure rendeltetett.

Gál Sándor kis hada min dákét hadoszlop elől megmenekült, egy hidat használván föl a Maroson Körtevényfájánál s onnan Toldalagon át tovább vonulván Kolozsvárnak. 6 dikán este Grotenhjelm egyesíté két hadoszlopát Vajda-Szent-Ivánnál a Maros jobb partján, s 7-dikén a magyarok után küldé lovaságát. A lovasság Sármásig ment a kolozsvári úttól délre, s néhány maradozót elfogott. Augustus 8 dikán aztán Grotenhjelm visszatért Maros-Vásárhelyre, hol 9-dikén a Nowomirgorod dzsidás ezredet magához vonta, s további parancsokat várt Lüderstől.

Lüders csapatainak a nagy-csúri ütközet után némi nyugalomra volt szükségök. Ő azután egy csapatosztályt alkotott Dyk tábornok alatt, 8 zászlóaljból, 8 lovas századból, 16 ágyúból s 2 sotnia kozákból, melynek alkatrészei jobbára a Clam hadtestéből vétettek, s azt augustus 10-dikén Medgyesnél áilitotta föl. Augustus 10-dikén 4 zászlóaljat, 2 lovasszázadot s 14 ágyút hagyván Adlerberg tábornok alatt a Vörös-Torony-nál s Nagy-Szebennél, maga 8 zászlóaljjal, 18 lovas századdal s 44 ágyúval Nagy Szebenből elindult Szász-Sebesbe, a még Stein alatt ott állomásozó magyarokat elűzendő.

Erre azon hír indítá, hogy a magyarok főhaderejüket Aradnál egyesítik, s szándékuk lehet innen Erdélynek fordulni.

Clam Callashoz azon parancsot meneszté, hogy 4 zászlóaljat s 8 ágyút Csik-Szeredán hagyva a székelyföld őrzése végett, menjen Maros-Vásárhelyre, Grotenhjelm helyébe, aki meg Kolozsvárra rendeltetett. Dyk odautasított, hogy Medgyesről Balázsfalván át a Küküllőn lefelé Mihályfalvára menjen, hogy azután a Szász-Sebesnél állomásozó magyarok előtt, ha Lüders által onnan elűzetnék, a visszavonulási vonalat Kolozsvárra elvágja. Ezen út elállása csak a Maros bal partján látszott szükségesnek, minthogy a jobb parton Janku gondoskodott erről oláhjaival.

Már a 11-dike és 12-dike közti éjjel egy kozák ezredet küldött ki Lüders Szerdahely-ről azon megbízással, hogy 12-dikén a szász-sebes dévai úton a magyarok háta mögött jelenjék meg.

Augustus 12-dikén szemközt támadá meg Lüders a ma-

gyarokat. Ezek csakhamar hátráltak, de rendet tartva egész Szász-Sebesen túl; azonban, ahogy a lovasság őket üldözőbe vette s a kozák osztálycsapat a dévai úton megjelent, s híre támadt, miszerint a károly-fehérvári őrség kirontással fenyegetődzik: a kezdetleges rend csakhamar fölbomlott s a Stein hadtestének töredékei Dévára futamodtak.

Lüdersnek, a ki csak 4 halottat s 29 sebesültet vesztett; ellenben több mint 1000 magyart fogolylyá tón, s 22 ágyút elvett, mégis be kellé állítani csapatainak kimerültsége miatt az üldözést, már Szász Sebes és Szász-Város fele utján, Balamirnál.

13-dikán Lüders 2 zászlóalj, 1 sotnia kozákat s 2 ágyút, valamint hadtestének egész trainjét Szász-Sebesen hagyta Rehfeldt tábornok parancsnoksága alatt, s előcsapatát Szász-Városra, derékhadát pedig Gyalmára mozdítá.

14-dikén az előőrs a piskii hídig, a derékhad pedig Szász-Városig hatolt; e napon a dévai vár nagy mennyiségű lőpor föllobbanása következtében romba dőlt. Minthogy Stein a piskii hidat ellenállás nélkül föladta s már 15-dikén Déváról Dobrára menekvék, Lüders még ugyanaz nap megszállatá Dévát az előhad egy részével.

Azon jelentésre, hogy Lesnek (Dévától nyugatra) s Dobra között jelentékeny magyar haderő gyülekezik, Lüders 16-dikán egész előhadát összpontosítá Dévánál, s derékhadát Piskire mozdította.

Bem és Guyon voltak, kik a Dembinski egykori seregének egy részével Lúgos felől az oroszok felé közeledtek.

A Temesvárnál 9 kén vereséget szenvedett sereg töredékei ugyanis Lúgosnál szétváltak.

Mintegy 8 zászlóalj, 12 lovasszázad s 42 ágyú Bem és Guyon alatt Dévának fordult.

Dessewffy és Lázár 4000 emberrel és 52 ágyúval délnek, Karansebesen át a török határnak vették útjokat

Vécsey ellenben a maga s a Kmetty hadtestének egy részével, mely hozzá csatlakozott, míg Kmetty maga Zsidóváron át Törökországba menekvék, a Maros felé Soborsinnak tartott éjszának, egyesülni akarván Görgeyvel.

Bem és Guyon voltak, kik most a Stein hadtestének maradványával egyesülve Dobra felől Lüders ellen közeledtek. Ez 17-kén tudomásul vévé Görgey fegyver-letételét. Most fölszólítá Bemet, liogy kövesse ő is e példát. Bem azt válaszolta, hogy ellenkezőleg inkább megtámadni készül az oroszokat, ha ezek nem teszik le a fegyvert. De miután a magyar csapatok kevés harcvágyat mutattak, az ellenfelek végre 24 órai fegyverszünetben állapodtak meg.

Ez alatt, az augusztus 17-edike és 18-adika közötti éjjel haditanács tartatott, az utolsó, a magyar táborban.

Bem, Guyon s számos tiszt a háborút folytatni akarák de a katonák, testben-léleekben kifáradva egészen más véleményben voltak, s csak a háború végét óhajták. A vezéreknek be kellé látniok, hogy e csapatoktól semmit nem várhatnak többé.

Bem, Guyon, Perczel Miklós, Stein és számos mások a fegyverszünet idejét fölhasználva, tova menekültek a táborból. Előbb Buszkára mentek, s onnan Morálnak vették utjokat, Karansebestől keletre, hová 20-adikán érkeztek s épen jókor jöttek, hogy az őket megelőzőt, de a falu birája által elfogott Kmettyt kiszabadítsák. A menekvők innen Fojánára mentek Mörultól délre s innen a Schil-völgyön Oláhországba menekedtek. Kossuth, Dembinski, Mészáros, Vetter, Perczel Mór, Wysocki, Asbóth, s Szemere, Wickovich, és Batthyány Kázmér miniszterek ez idő tájban már Widdinben voltak.

A vezérek elfutásával a magyar táborban nyílt lázadás ütött ki. A 7760 emberből, kiket még Össze bírtak tartani vagy 4000 megszökött, a többi 18-adikán este leraká fegyverét Ltters előtt, s legott Károlyfehérvárra szállíttatott.

Haynau, ki meghagyta Temesvárott főhadiszállását, az üldözésre kirendelt összes csapatok fölött Liechtenstein Ferenc hercegre ruházta a parancsnokságot Ennek föladatává tétetett, hogyazegves magyar hadtesteknek Görgey fegyverletételét proklamátiúk által tudtul adja, de ne bocsátkozzék alkudozásba, hanem mindig csak föltétlen hódolatot kívánjon.

Liechtenstein haderejét az üldözendő magyar hadosztályokhoz képest több hadoszlopba osztá.

A fő-hadoszlop, mely egyenesen Bem és Guyon üldözésére

volt kirendelve, a 3-adik hadtestből s a 4-edik hadtest legnagyobb részéből képeztetett. A 3-adik hadtest már augusztus 16-odikán ellenállás nélkül megszállá Facsetet, s előcsapatát Kossovára mozdítá, 17-edikén ez utóbbi helyre a derékhad vonult, az előcsapat pedig Kossaviczára ment, míg a Herzinger-osztály Facsetet szállá meg. 18-adikán a 3-adik hadtest előcsapata Dévára, a derékhad Dobrára, a Herzinger-osztály pedig Kossovára ment. Az osztrákok itt összekötetésbe léptek Lüders hadtestével s lefoglalták a train-eket és hadi-szereket, melyet a Bem hadoszlop a fegyver-letétel után még hátrahagyott.

Most portyázó-csapatok küldettek ki minden irányban menekvők összefogdozása, vagy még inkább talán a végett, hogy azokat oltalmukba vegyék a szerte barangoló oláhok ellenében, kik most a védtelen és félholt magyarokon boszújokat tölték.

Egy osztály a Bem hadoszlopából Brunner ezredes alatt, mely mintegy 1800 emberből állhatott, Hátszegre vonta magát; ez 19-edikén egy Hasford tábornok alatt álló orosz csapatosztály előtt leraká a fegyvert. Itt Hasforddal augusztus 21-edikén egy-osztrák portyázó csapat találkozott, Wolff tábornok alatt,—kinék Déváról a hátszegi völgyön, aztán pedig vissza Ohuba-Bisztrán és Karansebesen át Lúgosra kellé vonulnia, az ott netalán hátramaradt magyar hadosztályokat fölkeresni.

A Desseffy hadoszlopának fegyverletétele, s egy magyar hadosztály kivonulása Mehadián át török földre.

Desseffy és Lázár, mint említők, Lúgosról Karansebesnek vették útjokat. Üldözésökre Liechtenstein herceg a Simbschen — könnyű-lovasságot küldte, mely 12 lovasszazadból s 6 ágyúból állt; míg a Lederer nehéz-lovasdandár s a Mttler-gránátos-zászlóalj őrsegül Lúgoson maradt. Simbschen augusztus 16 án Lúgosról Szakulig, 17-edikén pedig előcsapatával Mutnikigment s egy portyázócsapatot küldött Csutára.

Segélyére 18-adikán a Müller-gránátos zászlóalj Lúgosról

Szakidra vonult, s minthogy a felső-temes-völgyi terület kevésé alkalmas a könnyű lovasságra, amit előre tudni lehetett volna — még négy zászlóalj s 12 ágyú szólíttatott a Maros-völgyből Karansebesre, hova e csapatok egy része 20-adikán meg is érkezett. Most Wallmoden altábornagy vette át a parancsnokságot a karansebesi vonalon.

Dessewffy és Lázár a 18-adika és 19-edike közti éjjel oahagyák Karansebest, melyet erre a Simbschen előhada szállott meg; csapataik nagyobb része Hátszegnek tartott, egy osztály azonban, mely jobbára a lengyel és olasz légióból állott, Vogtner ezredes alatt a Temes völgyön fölfelé Mehádiának vonult.

Lázár a maga 3000 emberével, 600 lovával és 36 ágyújával, miután a dolgok állásáról értesült, már 19 edikén leraká az osztrákok előtt a fegyvert; csakhamar aztán Dessewffy is megadá magát Wallmodennak. Most tehát itt még csak Vogtner vala hátra.

Augusztus 21-edikén Wallmoden egy kis előcsapatot, de melyben ez úttal gyalogság is vala, Szadováig, 22-edikén pedig Koroicéig menesztett; Simbschen a derékhaddal 21-edikén Zaguzsáig követé azt, Wallmoden pedig főhadiszállását Karansebesen üté föl.

A 22-edike és 28-adika közötti éjjel Mttler alezredes a maga gránátos-zászlóaljával egyllt 7 gyalog- 2 lovasszázadot s 3 röppentyű-ágyút egyesített Kornicén, s Mehádiába vonult. Vogtner csakhamar odahagyá ezt, de a Mehádia-kulcsnál ujlag állást foglalt. Rövid csetepaté után Müller, ki utána ment, gyöngének érzé magát ez állás megtámadására. Előbb erősítést kellett bevárni. Alkudozások kezdettek, de félbeszakadtak, miután Vogtner fegyverszünetet kívánt, hogy küldöttek által meggyőződést szerezzen magának arról, váljon igaz-e a Görgy fegyver-letétele, melyről neki szólottak.

A 23-adika és 24-edike közti éjjel Vogtner visszatért a Mechadia-kulcstól, s még 24 edike folytán török területre lépett át. Csapatait, mint minden menekvőt, a törökök Widdinbe utasíták.

Augusztus 25-ödikén Wallmoden megszállta Ó Orsovát.

A Vécsey hadoszlopának fegyverletétele.

Vécsey Lúgosról a Maros felé Soborsínnak fordult, Görgeyvel egyesülendő. A Marost átlépven rász hegyi utakon Baján és Szlatinán keresztül tovább ment Boros-Jenőnek. 17 edikén Rakittáról Birkis felé egy zászlóalj, 6 lovas-század s 6 ágyú küldetett utána a Siegenthal-dandárból. A Maros túlszárnyára jutva Vécsey egész trainjét, 2000kocsit, — cserbenhagyá, mely egy osztrák lovas-század által elfoglaltatott. Ágyait is csaknem mind el kellé hagyogatnia Vécseynek az ut nehézségei miatt. Lipát 18-adikán ismét megszállák a Schlick csapatai, nehogy itt Vécsey a Maros bal szárnyára visszatérhessen, ugyan az nap egy lovas-század közvetlenül üldözöbe vévé őt Medvey kapitány alatt Tót-Váradról Baján es Szlatinán keresztül; ez sok maradozót elfogott, valamint az ütközetben el hagyott ágyúkat is meglelé.

Augusztus 20-adikán Boros-Jenőre érkeve, Világostól éjszakra, miután a Görgey fegyver-letételéről tudomást vön, s magától Görgeytől fölszóllított, hogy az ő példáját kövesse, megadá magát hadtestével, 7440 emberrel, 1067 lóval, 2 ágyúval s még 4000 puskával 21-edikén az oroszoknak föltétlenül.

Az Inczódy és Gál Sándor csapatainak s a Kazinczy hadtestének fegyver letétele. *

Grotenhjelm tábornok, ki nem Üldözve tovább Gál Sándort, augusztus 8-adikán Maros-Vásárhely re tért vissza, itt 12-edikén hírt vön a nagycsúri ütközetről s egyszersmind parancsot kapott Lüderstől, hogy most már Kolozsvárnak nyomuljon elő.

Itt állt Gál Sándor, kihez számos más csapatok csatlakoztak.

Grotenhjelm a rendelkezésére álló haderőt augusztus 13-adikán Kis-Cségnél összpontosítá, s magához szólítá a még Szász-Régen és Szeredfalva körül Besztercze mellett álló csa-

patokat is, kivéve ez utóbbi város őrségét Wladislawiewitsch tábornok parancsnoksága alatt.

Még 13-adikán a magyarok előcsapataira bukkant a Grotenbjelm előőrse Kalyánnál, melyeket A pali i dara vert vissza Midőn Grotenbjelm 15-ödikén Kolozsvárhoz közelgett, odahagyák azt a magyarok, s Bánfi-Hunyadnak vonultak vissza, egy kis csapatosztályal tevéen magokat kapcsolatba, mely a Csúcsa-szorosnál volt fölállítva, hová Gál Sándor mozdítá, mindjárt Kolozsvárra érkezte után.

Amint tudjuk, augusztus 7-edikén már Paskiewitsch a Melnikoff ezredes portyázó csapatát kiküldötte, a Sebes-Körös völgyén fölfelé, hogy a Csúcsa szoroson át Kolozsvárnak az összeköttetést helyreállítsa Lüderssel és Grotenhjelmmeel.

Melnikoff augusztus 8-ikán Mező-Telegdnél foglalt állást; itt csakhamar megtudta, hogy Bánfi-Hunyadról egy magyar csapat osztály közelít a Csúcsa-szoros felé, nyilván azon szándékai, hogy egy, a szorostól nyugatra, Bucsánál emelt torlaszt elfoglaljon, mely az utat elzárá. Melnikoff előnyomult Bucsának, s megelőzve a magyarokat, fölgyújtá torlaszukat, hanem aztán óvatosan visszavonult Mező Telegd felé, minthogy a magyarok magukat Csúcsánál megerősíték. Innen a magyarokat értesíté a Görgey fegyver letételéről, s csakhamar jelentést tön, hogy az említett csapat-osztály hajlandónak látszik ama példa kövétésére, mire mintegy 4 zászlóalj-, 3 lovas-század s 4 ágyúnyi erősítést kapott. Azonban az alkudozások meghiúsultak.

Kolozsvárra vonulva Grotenhjelm Urban tábornokot, ki épen füllábadván betegségéből az osztrák csapatok fölött e hadtestben a parancsnokságot ismét átvevé, — 3 zászlóaljjal, 4 lovas-századdal s 9 ágyúval Bánfi-Hunyad ellen indítá; a lovasság még 15-ödikén elérte Bánfi Hunyadot, a gyalogság pedig Kapust. 16-odikán Urbán Csúcsáig üldözé Gál Sándort. Itt azonban hírül vévé, hogy Máramarosból egy erős hadtest érkezett Kazinczy alatt Deésre, s parancsul kapa, hogy Gál Sándor üldözését hagyja abban.

Ez a hír Gál Sándorhoz is eljutott, mire ez azon volt, hogy Kazinczyval egyesüljön. Csak azért folytató még az alkudozá sokat Melnikoff-fal, hogy e tervét annál könnyebben kivhesse.

Kazinczynak, ki mindjárt az oroszok előnyomultával a Karpáthokon át, elszakítottat Wysockitól, erre Bemhez kellett volna csatlakoznia, de a hírek, melyeket az erdélyi határszélen Grotenhjelm előnyomulásáról a Bukovinából, vőn, arra határozták őt, hogy egyelőre Marmarosban marad, s innen az oroszok közlekedését nyugtalanítani fogja. Szándéka, Perczellel egyesülni, az oroszoknak; — Tshebdejefinek — első előnyomulása által Debrecen felé, meg lőn hiúsítva: Görgey vei való egyesülése pedig az által, hogy ez nem maradhatott a Hernádnál s a felső Tisza jobb partján addig, a meddig hitték. Kazinczy a mellett azon parancsot, hogy Bemmellel egyesüljön, akkor vevő, midőn épen augusztus 2-odikán Munkácsról jöve Új-Laknál a Tiszán átkelt. Most Szathmár-Némethire tért, hol több nap habozva vesztegelt, mire aztán Deésre indult, hová augusztus 15-dikén érkezett még.

Az alatt Gál Sándor összekötetésbe tette magát vele, & elhatározák, hogy Zsibónál egyesülnek, hová is e végből Kazinczy visszafordult, míg Gál Sándor is oda indult Csúcsáról.

Grotenhjelm hadtestét 18-adikán Kolozsvárnál összpontosítá s Deésre vonult, de Kazinczyt már nem találá ott, mire felszólítást intézett hozzá a fegyver-letétel iránt egyszersmind egy levelet is küldve neki Görgeytől. Kazinczy 23-adikán késznek nyilatkozott Görgey példáját a most rendelkezése alatt álló összes csapatokkal követni, s Grotenhjelm, miután Wladislawiewitschet is magához vonta Beszterczéről, odább nyomult Oláh-Vásárhelynek. Azalatt a Kazinczy hadtestében lázadás ütött ki; a csapatok egy nagy részét sikerült ugyan lecsillapítani, de néhány ezer ember elvált Kazinczytól és Nagy-Bányára vonult. Erre augusztus 25-dikén 4000 ember 56-ágyúval, 7000 puskával s 103- lóval lerakta Grotenhjelm előtt Zsibónál a fegyvert.

Melnikoff azon jelentésére, hogy Gál Sándor Zsibónak vette útját, 100 kozákot kapott erősítésül, s parancsot vőn, hogy Mező-Telegdről térjen vissza Bucsára, Tartalékul számára Sasz tábornok küldetett utána 6 zászlóaljjal, egy kozák-ezreddel, s 24 ágyúval, de azon hírre, hogy Kazinczy letevé a fegyvert. csakhamar visszahívatott, valamint Melnikoff is.

Midőn Grotenhjelm parancsot kapott, hogy Maros-Vásár-

helyről Kolozsvárra menjen, támogatására, a Dyck tábornok csapatosztályának Tövisen- és Enyeden át Thordára kellé vonulnia, ez azonban már 16-odikán, midőn Lüders a Bem hadoszlopának közeledését Déva felé hírül vévé, gyorsan délfelé szólítottatott, hogy Lüderssel egyesüljön, s 17-edikén Szász-Sebesre érkezett. A helyett most Clamnak csak egy csapatosztályt kellé Maros-Vásárhelyt hagynia, csapatainak többi részével pedig részint a Wladislawiewitsch tábornok Beszterczéről elvont csapatainak helyét pótolnia, részint Grotenhjelm tábornok közvetlen támogatására Deésre mennie.

Görgey fegyverletétele után egy csapatosztályt alakított Paskiewitsch Nagy-Váradon, Karlowitsch táborok alatt a gyalogosztály 1 zászlóaljából, 4 lovas-századból, 25 kocákból, 24 agyúból s egy fél-század árkászból azon megbízással, hogy: Debrecennek, Nagy-Kállónak, Naménynak vagy más alkalmas pontnak tartva a Tiszánál, törjön be Marmarosba, ezt csöndesítse le, vegye meg Munkácsot, s tisztítsa meg a munkács-kassai vonalt a még netalán bolyongó ellenséges csapatoktól. Karlowitsch augusztus 14-edikén útnak indult Nagy-Váradról. Következő nap aztán azon persze már nem egészen való hír érkezett hozzá, hogy a Kazinczy hadteste még mindig Munkács körül táboroz. Karlowitsch erre még 6 zászlóaljjal s 22 ágyúval erősített meg, s egy levelet is kapott Görgeytől Kazinczyhoz.

Egy kis csetepaté után Naménynál, elfoglalta Karlowitsch az ottani Tisza-hidat s Munkács alá nyomult, mely váracska augusztus 26-odikán átadatott neki, miután belőle parlamentairek küldettek Nagy-Váradra, hogy meggyőződjenek ama tudósítások igazvoltáról, melyek a magyar seregek sorsáról hozzá intéztettek.

Ámbár névszerint Bem számos kísérletet tön, hogy az oláhokkal kiegyezkedjék, s őket a magyaroknak megnyerje vagy legalább ezek javára békére bírja, e kísérletek mindazáltal eredménytelenek voltak. Janku folyvást háborgott s midőn a szövetségesek fegyvereit szerencse látszott kísérni, mind tovább harapódzók az oláhok lázadása. Ekként a magyarok haláltusájuk órájáig kénytelenek voltak csapatokat állítani az oláhok ellenébe. Egyike e csapatoknak, az Inczédy portyázó

hadteste augusztus közepe táján Belényes vidékén állt a Fekete-Kőrösnél s úgy 1200 embert számlálhatott.

Ennek hírére augusztus 16-odikán Paskiewitsch 8 lovaszázadot küldött 4 ágyúval Löwenhagen tábornok alatt Álma-Mezőre Nagy-Váradtól délkeletre. Inczédy hadteste részint lera-ká előtte a fegyvert, részint szétugrasztatott se felőli jelentésére, valamint Janka biztosítására, miszerint az oláhokat féken fogja tartani, augusztus 24-edikén visszahivatott Löwenhagen Nagy Váradra.

Görgey már augusztus 14-edikén Nagy-Váradra, Paskiewitsch főhadiszállására vitetett Kis-Jenőről, egy kis kísérettel* Paskiewitsch eleinte mordul meg támadá őt, de azonnal hozzátéve, hogy a cár kegyelmét személye számára ki fogja kérni. Már egy hét múlva hírül érkezett, hogy Miklós cár valóban valóban megkegyelmezett Görgeynek, s azonkívül fiát, a trónörököszt megbízta, hogy Ferencz József császár kegyelmét is kieszközölje számára. Augusztus végével aztán meg is kapta Görgey Haynau egy augusztus 26-odikai levelében azon rá nézve bizonyára fölötte kellemetlen (?) hírt, hogy Ferencz József kegyelmet adott neki, hogy megajándékozta életével. Azonban Görgeynek nem leende szabad Magyarországon tartózkodnia, hanem Klagenfurt jelöltetett ki számára tartózkodási helyül, s csakhamar oda is vitetett.

Időközben Görgey következetesen tettehez leveleket irt minden osztály parancsnokhoz mind a nyílt csatatéren, mind a várakban. Az előbbieknak egyszerűen azt tanácsold, hogy kövessék példáját, az utóbbiaknak elősorolá a tényeket, s oda utasítá őket, hogy cselekedjenek, amint lelkiismeretük tanácsolja, aszerint amint még Magyarország s népek számára valami kedvező föltétet kicsikarhatni vélnek, vagy nem.

Amint már előbb jeleztük, Görgey aztán mély levertségbe merült, ami meghíusult reményének következménye vala, mindenetre meghíusult reményének, habár ő sohasem szólt is környezete előtt reményről, legalább személyesen nem.

Serege tábornokai, tisztei, s a hozzá csatlakozott polgári notabilitások eleinte úgy volt, hogy miként ő, Nagy-Váradra vitetnek. Ez nem történt. Bár útnak lönek indítva oda, de az

irány csakhamar meg lőn változtatva, s e népséget is úgymint az altiszteket s közlegényeket Sarkadra vitték, Nagy-Váradtól délnyugatra, hova Paskiewitsch a Szolnokon lerakott készleteket elhozata, hogy az első ellátási szükségletekről gondoskodják. Nemsokára azután kezdetét vette a hadi szereknek és foglyoknak, kik különböző fönt említett s más kevésbbé jelentékeny alkalommal az oroszok kezébe kerültek, — átszolgáltatá sa az osztrákoknak. — A legénység az őrmestertől lefelé csakhamar elbocsáttatott; a tábornokok, tisztek és polgári nóta büitások azonban ott fogattak, és Görgey jól tudnatta, miért? Dolgot kellé adni a haditörvényszékeknek, s hogyan teljesítették ezek dolgukat, az előzmények után nem volt nehéz megítélni! Azok csak jól jártak, kik a kedvezményeket, melyeket az oroszok az elszabadulásra egyeseknek mindvégig nyújtanak, hasznukra fordíták! De a foglyok legnagyobb részt erkölcsileg úgy meg voltak törve, hogy a menekvéshez sem volt erejük, még akkor sem, midőn rövid idő alatt minden illuziójuk eloszlott, melyet magoknak a fegyver-letétel előtt s közvetlenül utána az oroszok nézve oltalmára csináltak.

Jellachich bán elkésése a csatatéren, s Pétervárad eleste.

Ámbár a Bácskából a magyarok már július 25-dikén ki vonulni kezdtek, Jellachich még soká nem mert előjönni biivhelyéből a Duna jobb partján s a titteli fősikon. 27-edikén megtudta, hogy Haynau Pestről Szegedre készül. Most Jellachich július 28-dikán a Castiglioue vértés dandárt Ireghről Szalánkeménre indíttatá, 31-én pedig a titteli fb'nsikra.

A kémszemlék ugyan, melyeket július 30-adikán Dietrich és Knichanin és Mossorin felől tartottak, azon meggyőződést eredményezték hogy a magyarok a Bácskát odahagyták; azonban a pétervárad i őrség kirohanásai, melyek annak valódi gyöngeségét elfödözték, magát a bánt oly mérvben nyugtalanították, hogy még nem merte a tartalék gyalogságot a Duna jobb partjáról a balra átvonni.

Augustus 5-kén végre hírül vevé Jellachich, hogy Haynau Szegedet megszállta; most a támadásra szánt csapatokat mind megindítá Szalánkeménnek, amennyiben még a Duna jobb partján voltak, s átszállíttatni kezdé a folyón. Azalatt, hogy az át kelés a titeli fősíkra folyamatban vala, a Bánát déli részében még bátralevő magyarok augusztus 7-kén megtámadták az átke lőket Perlasznál; 8-dikán azonban elvonultak Fehértemplomnak, mire Perlaszt a Láng és Marsano dandárok megszállták, s Titel nél a Tiszán hidat vertek. Ezen hídon a bán serege 12-kén, miután átkelése a Dunán megtörtént, végre átvonult a Tisza bal partjára.

A Haynau seregéből a Tisza jobb partján lefelé küldött Althannféle portyázó-csapat augusztus 6-án elérte Mossorinnál a bánt, s annak seregéhez csatlakozván Temesvárra ment vele, hová augusztus 15-én érkezett meg.

Jellaehich 13-dikán a Dietrich osztályljal, 14-dikén pedig derékhadával is Nagy-Becskerekre érkezett s 16-kán Új-Pécsre jötti Itt azon parancsot vevé Haynautól, miután a lugosi csata után alig volt várható valami komoly foglalatosság, hogy álla podjék meg, s 17-dikén a Puffer dandárt vissza kellé küldenie Újvidékre, hogy Péterváradot a bal partról is be lehessen keríteni.

A német- és illyr-bánáti ezredek Neastadter és Rheinbach tábornokok alatt Mehádiára és Orsovára küldettek, hogy a fölső Temes és Bela-Reka völgyben működő Wallmoden hadoszlophoz csatlakozzanak. Azonban ezek már későn jöttek arra nézve, hogy e működésekben résztvegyenek.

A péterváradi őrséget azután csakhamar értesíték a dolgok állásáról egész Magyarországbán, s egyszersmind fölszólíták, hogy adják föl a várat. Erre Kiss Pál várparancsnok képviselőket küldött Haynau főhadiszállására, mely augusztus 21-ke óta Aradra volt áthelyezve. Ezek 24-dikén érkeztek ide s teljes alkalmuk lón meggyőződhetni a szerencsétlen hírek igaz voltáról; visszatérők után szeptember 7-dikén Pétervárad 8000 embernyi őrségével az osztrákoknak átadatott

Haynau és Paskiewitsch értekezlete az oroszok kivonulása iránt s a foglalások részbeni folytatása az oroszok által.

Miután Haynau augusztus 24-kén meggyőződött, hogy Pétervárad átadása, nemsokára megtörténik, még csak egy erőd volt a magyarok kezei között, Komárom vára. Persze a legfontosabb az országban. — Azonban megvétele bizonyára nem igényié az orosz és osztrák seregek egyesült erejét; Magyarország elfoglalása vagy hogy netaláni egyes apró főikelési kísérleteket el lehessen nyomni, szintén nem igényié ez erőt, annyi sorcsesapás után, melyek néhány hét alatt a magyarok hatalmát érték.

Lassankint tehát az oroszok visszatéréséről hazájukba lehetett gondolkodni. Haynau azt akarta, hogy az oroszok Komárom eleste után még néhány hétig tartsák megszállva Magyarország éjszak-keleti részét és Erdélyt. Paskiewitsch e végre a 8-dik gyalog osztályt, a 9-dik hadtestből 4 zászlóaljzat, azonkívül több hadosztályt jelölt ki a Grotenhjelm és Lüders hadtestből Rüdiger főparancsnoksága alatt, ki is főhadiszállását N.-Váradon dté föl.

A távozandó csapatok azonnal megkezdék visszavonulásukat szállásaikra Lengyelországban, Podoliában, Wolhyniában s a déli katonai gyarmatokban, hová october közepe táján — az ut hosszúságához képest előbb-később érkeztek meg.

Haynau augusztus vége felé a 3-dik osztrák hadtestet Temesvárnál, a 4-diket és a Wallmoden lovasosztályt pedig Arad alatt összpontosítá. Innen aztán megkezdte visszavonulását a békés szállásokra, tekintettel az egész ország elfoglalására. Haynau augusztus végével főhadiszállását Pestre tévé.

Komárom eleste után véget ért a Rüdiger alatt visszamaradt orosz csapatok tiszte is, s először is az ország déli részeiből indítottak ki. Rüdiger ezután Eperjesre tévé át főhadiszállását. October végével a még az éjszakai megyékben álló oroszok is

visszavonattak, s november 6-dikán mind otthon volt Lengyelországban.

Az orosz seregek részéről, melyek mindössze több mint 190,000 embert számláltak, a tulajdonképi hadjárat 2 hónapig tartott, június közepétől augusztus közepéig. Ez egész hadjárat alatt csatákban és útközetekben halottat 543-at, sebesültet pedig 1670-et vesztek, mely utóbbiak közül aztán még 813-an haltak el sebeikben.

Egész veszteségük tehát magyar fegyver által 2213 emberre, vagy nem egészen 1—2 százalékra megy. Az elesettek száma a sebesültekéhez, ha a sebeikben utólagosan elholtakat nem számítjuk, körülbelül úgy viszonylik, mint 1:3, az utóbbi esetben pedig mint 2: 3.

Sokkal pusztítóbb hatással mint az ellenséges fegyver, voltak, rajok nézve a kholera s más nyavalyák, miket a tábori typhus neve alá foglalhatni.

A hadjárat alatt kholerába estek 20,200-an, kik közül 7819-en haltak meg, más, vagy másként jelölt bajokban 8735 ember betegedett le, kik közül 3209 halt el.

Tehát a lebetegedettek összes száma 28,935-öt tesz, s ezek közül 11,038 ember halt el, tehát több mint e létszám harmada.

A halottak egész összege tehát 11,884, ebből csak Vu hullt el a magyar fegyver alatt.

A Komárom melletti események Görgey elvonulásától Vácra, a vár átadásáig az osztrákoknak.

Az őrség és ostromhad ereje és állása a Schlick hadtestének elvonulása után.

Midőn Görgey elvonult Vácra, mint főntebb jelentők, 18,000 ember maradt vissza Klapka tábornok*) alatt Komáromban; elég erő arra, hogy támadó lépéseket lehessen tenni az esetben, ha az osztrákok nem épen túlságos haderőt találnak hagyni a vár alatt, hogy talán az egész zárhadon keresztül

lehesen törni, azt onnan elűzni, s toborzás által a vidéken egy új elszigetelt magyar sereget föllállítani, melynek fölszerelésére a szükségleteket a Komáromban lévő készletek fogták volna szolgáltatni.

Míg Görgey Komáromot odahagyá, a Janik-osztály a Monostor s a Duna-hídfő előtti sánctábor 1—3. számú műveit, a Rakovszky hadosztály a 4T-7. számú sáncokat, a Kosztolányi osztály pedig a 8—10. számú munkálatokat s Ó-Szőny falu foglailá el,

A sánctábor körül 2 század Würtemberg huszár tévé az előörsi szolgálatot.

A Horváth hadosztály a nádor (Kossuth) vonalt, a Vág-torkolat s Apália szigetét őrizé; egy század Bocskay huszár a Csalóközben végezte az előörsi tiszteket.

Az Eszterházy osztály a belső szolgálatokat végzé, s elfoglalá a Vág-hídfőt; 3 század Lehel huszár. 2 db 3 fontos ágyúval keletnek volt mozdítva a Zsitván keresztül, derékhadával Kurta-Keszire, egyes őrszemekkel pedig Mócsra a Duna mellett, Madárra, Szent-Péterre, s Ó-Gyállára a Zsitvánál. Azontúl Várföldénél, a Vág-hídfőtől éjszakra egy gyalogszázad volt föllállítva.

Klapka egyelőre a belső viszonyok rendezésével foglalkozott, s igen okosan meghúzta magát, hogy azon hirt, melyet terjesztett, miszerint csak legfőlebb 8000 ember maradt a várban, az osztrákok előtt annál hihetőbbé tegye. Attól, hogy az osztrákok zárseregöket lehetőleg meggyöngítsék, függött főleg azon hatás, melyet Klapka és Komárom az ügyek menetére gyakorolhattak.

Haynau először, mint már tudjuk, a Schlick és Csorich hadtesteit hagyta Komárom alatt, mely haderő, akkor mintegy 25,000 embert számlálhatva, határozottan fölülmúlta a Klapkáét, habár ezáltal Komárom kedvező fekvésénél fogva a Vág- és Duna között, a magyar tábornokoknak nem volt lehetetlen a támadó föllépés ama két szakasz e g y i k é n, melyeket beuralt.

De a körülmények, névszerint az, hogy látta, mily kevéssé számolhat az oroszok erőteljes támogatására előnyomultában az Alsó-Tiszának, kívánatossá tették ránézve a Schlick hadtestének magához vonását is, s ezt, miután meggyőződött, hogy Gör-

gegy nem tér többé vissza Komárom alá, annyival inkább lehetségesnek vélte, minthogy a komáromi őrség átalánosan csak legfeljebb 8000, sőt 6000 emberre tétetett. Schlick tehát odahagyá Komárom vidékét s elvonult Pestre és Szolnokra.

Most még csak a Csorich hadteste, 16 százalój, 6 lovaszázad s 75 ágyú, vagyis 11-12,000 ember*) maradt Komárom alatt. Ez következőleg foglalt állást.

A Pott dandár megszállta Martost a Nyitra mellett, elüzé Ó-Gyalláról a magyar őrszemeket, megszállá ezt és Bagotát s július 24-dikétől fogva kiterjeszkedett Hetényre, Kurta-Keszire és Marczalházára, miután a magyar Őrszemek ez előbb általuk elfoglalt helyeket szintén ellenállás nélkül odahagyták. Aztán néhány mellvédfallal és fatorlaszsal különösen Szent-Péter körül megerősítette magát — Marosnál hidat vert a Nyitrán, Kőszegfalvánál pedig a Vágón; e hidak által összeköttetés ben állt a Liebler dandárral.

A Liebler dandár a Csalóközöt tartá megszállva; Aranyosnál ennek 6 sáncolata vala, innen egy árok futott a Vág-Dunához Kőszegfalva irányában; ez utóbbi helynél több ágyútelep volt fölállítva. Összeköttetését a Barco dandárral a lovadi híd által tartá fön, mely híd a Duna bal partján, a Csalóközben, a nagy-léti hídfő által lett fődözve.

A Barco dandár a Duna jobb partján állt Lovadtól Pusztaharkályig osztálycsapatokat tartva Puszt-Csémen, Mócsán, Almáson. Barco állását Pusztaharkály s a Duna között, az ácsi erdő éjszaki szélén 7 hatalmas, már előbb készült sáncolat, azonkívül néhány vadász árok s fatorlasz fődözé.

A várban július 19-kén híre terjedt egy nagyszerű győzelemnek, melyet állítólag Görgey nyert az oroszokon Vácánál. — Minél zajosabb volt e fölött az öröm, annál mélyebb lön a levertség, melyet a Vác alatt szétugrasztottak megérkezése már július 20-dikán az őrségben előidézett. Klapka élépken érzé a szükségét, hogy foglalkozást kellene nyújtani népének, miszerint eloszlassa ama levertséget, mely főleg a szabad mozgáshoz szokott huszárságot meglepte. Schlick elvonulásáról fölületesen

*) L. a C. mellékletet ezen szakaszhoz.

értesülvén, augusztus 25-dikén Kosztolányi ezredest 8 gyalog-, 2 lovas századdal s 4 ágyúval kiküldé Tata megtámadására. A támadásnak a legjobb sikere lön; őrség persze Tatán alig vala, nagy győzelmet tehát kivíni nem lehetett; azonban ez alkalommal a könnyelműen Tatának küldött pesti osztrák postakocsi a magyarok kezébe került, mely számos becses tudósításokat tartalmazott. Ezek között első helyen egy teljes csata-terv állott a Csorich hadteste számára, melyből Klapka, ellenének valódi erejéről vagy inkább gyöngeségéről tudomást szerezhett magának. Egyszersmind megtudá, hogy az osztrákok Komárom őrségét valóban csak 6000—8000 embernyi erejűnek tartották.

Klapka most elhatározá támadólag lépni föl, s pedig előbb a Duna bal, azután pedig jobb partján e szándékában s annak lehető kimerítő keresztülvitelében még inkább megszilárdítá őt Görgey egy július 28-án Gesztelyről kelt levele, mely augusztus 1-jén érkezett Komáromba. Görgey abban jelentést tön eddigi működéseiről, a legjobb reményt fejezé ki s figyelmezteté Klapkát azon szerepre, melyet Komárom ezután játszhatik, ha annak őrsege Haynau főserégének háta mögött lép föl.

Komárom fölmentése a szent-péteri és harkályi csaták által.

A Pott dandár megtámadására, mely július 30-kára volt kitűzve, Klapka 29-kén elrendelte, hogy Kosztolányi 3 zászlóaljjal, 4 lovasszázaddal s 8 ágyúval a 29-dike és 30-dika közötti éjjel Hetény felé fog nyomulni, ezt elfoglalja, aztán tovább nyomul Szent-Péter és Új-Gyalla felé. Itt Rakovszky 3 zászlóaljjal 3 l. századdal s 8 ágyúval, miután Marcalházánál a Zsitván átkelt, kezét fogva vele az osztrákok szent-péteri állását meg fogja kerülni.

Schulz ezredes 2 zászlóaljjal s 8 ágyúval tartaléku fogja a Kosztolányi hadoszlopát követni; Horváth pedig 3 zászlóalj-

jal, 1 lovasszázaddal s 8 ágyúval a Liebler dandár ellen fog tüntetni a Csalóközben, hogy Pott segélyzésétől elvonja.

Janik, meg 1 zászlóalj s 2 ágyú a Rakovszky osztályból s 1 zászlóalj a Kosztolányiból a sánctábort fogják megszállva tartani a Duna hídfőnél.

Kosztolányinak július 30-ikán reggel, 6 órakor volt első ütközete Heténynél, honnan az osztrák előcsapatokat elűzé. Pott azonnal előszólitá a tartalékhadat Szent-Péterről, de Kosztolányi őt csakhamar hátrálni kény szeri té; visszavonult tehát a Bagota és Szent-Péter közti magaslatokra, hol addig igyekvék megállani, míg Kurta-Kesziről s Marcalházáról magához vonan dá osztály csapatait. Ez nagy nehezen sikerült is. Azalatt Schulz fölfelé vonult a Zsitva mellett, s bal oldalát fenyegeté Pottnak. Ez Bajcsra hátrált és itt a Zsitva mögé s Érsek-Újvárra ment. Vesztesége aránylag nagy vala s 239 embert, 9 lovat s 1 tár szekeret tön.

Horváthnak csak jelentéktelen ütközete vala 30-án Nemes-Örsnél.

A július 31-dike s augusztus 1-seje közti éjjel azonban Liebler balszárnyát, támadtatá meg Klapka Kőszegfalvánál s Guta mögé hátrálni kényszeríté. Pott ugyanazon éjjel Cikén át Tardoskedig hátrált.

Augusztus 3-dikára Klapka a Barco dandár megtámadását tüze ki a Duna jobb partján. Ez augusztus 2-dikán következőleg volt fölállítva:

A Duna-pusztá-harkályi vonalon az ácsi erdő mentében s. a 7 sánctűben, melyek két 18, s nyolc 12 fontossal voltak felszerelve, állt a Mazuchelli osztály 3-dik, az ottochani h. ő. 4-dik zászlóalja s a Paumgartten Landwehr zászlóalj. Előőrsül $\frac{1}{2}$ század Civallart dzsidás szolgált, míg $\frac{1}{4}$ század 3 ágyúval Pusztá Harkálnál volt fölállítva.

Az ácsi erdő mögött 9. sz. gyalog állt a Mazzuchelli osztály I-ső és 2-dik zászlóaljából négy 12 fontossal tartalékul, míg a többi 3 század a hadi-szertárnál vala Ácson.

Pusztá-Csémnél $\frac{1}{2}$ század, Mocsánál 3 sz. gyalog s $\frac{1}{4}$ lovasszázad, Almásnál pedig Sternfeld őrnagy cirkáló csapata, 3 gyalog, 1 lovasszázad s 3 ágyú volt fölállítva.

Klapka az augusztus 3-adiki támadásra 5 hadoszlopot rendelt:

Assermann ezredes először is 6 zászlóaljjal, 4 lovas-századdal s 16 ágyúval Almásra nyomul, onnan az ellenséget visszaveti, aztán Tömördnek és Nagy-Igmándnak fordul, s a Czonezó bal partján a Duna felé vonul, az osztrákokat a visszavonulástól a Duna jobb partján elvágandó.

Kosztolányi 3 zászlóaljjal, 2 lovas-századdal s 8 ágyúval* támogatva

Krivácsy alezredestől, szintén 3 zászlóaljjal, 2 lovas-századdal s 8 ágyúval, Mócsát foglalja el, aztán Puszt-Csémen keresztül Harkályra, az osztrákok ottani főállásának jobb oldalára tör, míg ez állás homlokzatát

Schulz ezredes 2 zászlóaljjal, $\frac{1}{2}$ lovas-századdal s 12 ágyúval fogná megtámadni.

Janik ezredes 3 zászlóaljjal s egy taraczk-üteggel az ácsi erdőben foglalkoztatja az osztrákokat.

E haditervben szerencsésen ki van kerülve nagyszámú csapatoknak a háládatlan erdei harcba keverése, sőt inkább a csapatok főtömege a nyílt téren való támadásra van kijelölve az erdőtől délre. Ellenben az Assermann manoeuvre-je úgy látszik messziről indul ki, holott a puszt-harkályi főtámadás e manoeuvre-től lón függővé téve. Ha Assermann csakugyan el találja vágni az osztrákok előtt a visszavonulást a Duna jobb partja mentében, a puszt-harkályi főtámadásnak kétség kívül időt kellé engednie neki, hogy a Czonezó bal partjára juthasson.

Asserman már augusztus 2-odikán este 9 órakor kivonult a Báné-táborból s 3 adikán reggel $2\frac{1}{2}$ órakor váratlanul támadá meg Almásnál Sternfeld őrnagy portyázó-csapatát. Sternfeld előbb a Duna mentében hátrált aztán petüig befelé fordult délnek, nem is állapodott meg előbb csak Bicskénél.

Assermann Sternfelden nyert könnyű győzelme után Tömördre vonult, melyet 9 órakor reggel ért el, hol azonban kénytelen volt csapatainak több órai pihenést engedni.

Assermann Tömördre érkezének jelentésére a Kosztolányi és Krivácsy hadoszlopai Mócsának nyomultak a sánctáborból,

s az első rohamra elfogták csaknem az egész itteni osztálycsapatot. Nyugtalanítá őket a jelentés, hogy Kocs irányában jelentékeny osztrák lovas-oszlop mutatkozik. Kémszemlére küldött huszárok azonban csakhamar azzal jöttek vissza, hogy ama tömeg egy roppant ökörzsorda. S valóban úgy is volt. 2750 ökröt küldtek Budára a Haynau serege számára.

A haszárok azonnal körülfogák, s diadalmasan beterelék Komáromba, hol éppen szarvasmarhában volt a legnagyobb hiány. Egy zab-szállítmány szintén a huszárok kezeibe került ez alkalommal.

1 óra tájban Mócsánál készen voltak mindennel s a Kosztolányi és Krivácsy hadoszlopai jobbra kanyarodtak s Pusztacsémre mentek.

A magyarok Mócsa felé tartó fenyegető előnyomulásának első hírére Harkályról, körülbelül 12 óraker, Csémnek indult Barco 5 gyalog, $1\frac{1}{4}$ lovas századdal s $\frac{1}{2}$ ágyúüteggel, ezek helyébe pedig az ácsi erdő mögötti tartalék csapatból 1 zászlóalj s 4 12 fontost vont Harkályra. Csém alá érkezve Barco Mócsa, Csém és Nagy Igmánd között erős ellenséges hadoszlopokat látott maga előtt.

Megállott tehát s jelentést tön az osztály parancsnokhoz, Colloredo herczeghez.

De Klapka is késedelmeskedék Csém megtámadásával. Mócsa megszállása után azonnal parancsot kaptak Schulz és Janik, hogy a sánctáborból Puszt-Harkály s az ácsi erdő ellen menjenek, s 3 óra tájban támadási pontjaik közelében voltak. De Assermann még nem érte el Nagy-Igmándot, annál kevébbé I ehett hát föllépnie Ácsnál s lejjebb a Czonczó mentében az osztrákok háta mögött. Klapka ő rá várakozók.

Azalatt Colloredo megérkezett a csatatérre, s midőn a Schulz és Janik hadoszlopainak közeledését észrevette, 3 óraker Barcot Puszt-Harkályra meneszté vissza, mely kétségbevonhatlanul a magyarok fő támadási pontjáultúnt ki.

Itt addig szándékozott maradni, míg vagy elég erősítések érkeznek a Csalóközből vagy legalább a Paszta-Lovadnál lerakott készletek biztosságba helyzetnek. Puszt-Harkálynál lassankint 15 gyalog-, $1\frac{1}{4}$ lovas századot s 14 ágyat vont össze.

Klapka azonban, midőn az osztrákok hátráló mozgását

észrevette, azon kezdett aggódni, hogy ezek vagy meg találják magokat erősíteni Pusztá-Harkálnál, vagy pedig tovább hátrálás folytán támadását kikerülik, ha tovább is várakozik Assermannra, kivált miután az est beálltaig már csak néhány óra volt hátra. 4 órakor tehát kiadta Kosztolányinak és Krivácsynak s egyszersmind Schulznak is a parancsot a támadásra Pusztá-Harkály ellen.

Kosztolányi és Krivácsy jobb felől nyomultak az osztrákok ellen, s Schulz is csakhamar különös hévvel megtámadá ez állás homlokzatát.

Egyidejűleg Janik is durrogatni kezdő tarackjait az ácsi erdő ellen, a főállítá mögöttök zászlóaljait

5 órakor délután Pusztá-Harkályról hátrálni érzé magát kényszerülve Coloredo. Ácsnál átkelt a Czonczón s a falun át a lovadi híd felé visszavonult

Egyidejűleg az ácsi erdőből is kivonultak a csapatok.

A rend csakhamar fölbomlott. Az ácsi erdőben Janik élénken utána nyomult az osztrákoknak, s a Czonczónál egy századot utólérve a Mazzuchelli ezredből, azt elvágta, s elfogta.

Lovadnál délután 6 órától fogva 1 zászlóalj, $\frac{1}{2}$ lovaszázad s 6 ágyú volt egyesítve a Liebler-dandárból, Barco elfogására. Barco a hidnál összeszedte úgy-ahogy dandárát s azonnal a Duna bal partjára vonta vissza; 8 órakor este utócsapata is átkelt a Csalóközbe, épen midőn Assermann a Duna jobb partján megjelent. A hidat tüzelése között kelle le rontatni, mi is 11 órára este be volt végezve.

Augusztus 4-edikén a Barco és Liebler egyesült dandárok, 14 beszegezett 18 fontos ágyút cserben hagyva a nagy leli hídfőnél, Guttáig és Nyárasdig, 5-ödikén Szerdahelyig és Légig, 6-odikán pedig Bruckra hátráltak az érsekújvári Duna mellett s Csöllére a Csalóközben minden további háborítás nélkül. A Pott dandár, mely augusztus 3-adján újólag Érsekújvárra mozgult, honnan, ismét előbbre kellé haladnia Komárom felé, még 3-adján parancsot vőn a visszavonulásra. Most hát Diószegre ment. Alig hogy ideért, utasítást nyert, hogy állapodjék meg s aztán ismét nyomuljon a Vág felé.

A nagy-leli hídfőnél hagyott 14 18 fontoson kívül még 7

12 fontos s több mint 3000 puska, továbbá 1000-nél több fogoly került 3-dikán és 4-dikén a magyarok kezeibe. 4-dikén Assermann Gönyön még 700 mázsa ott hagyott puskaport is birtokába vett.

Klapka e szerencsés eredményről azonnal értesíté Kossuthot és Görgeit, Berg tábornok egy Miklós cárhoz intézett, de elfogott levelének másolatát is megküldvén nekik, melyből kiderült, hogy, legalább az oroszok, el voltak rá készülve, miszerint a háborút 1850-ben folytatniok kellend s hogy nem kis aggodalommal néztek a közelgő ősz elé.

Klapka Győrre menetele; tevékenysége augusztus 12-dikéig; visszavonulása Győrből.

Klapka, ki augusztus 3-adján többet nyert mint talán reménylette, most szerencsését lehetőleg ki akará zsákmányolni. Mindenek előtt Győrbe akart vonulni, hogy hatáskörét kiszélesíthesse, seregét katonaszedés által megerősíthesse, aztán pedig a körülményekhez képest további vállalatokhoz foghasson.

Seregét fölosztá egy mozgó hadtestre, melyet 10 zászlóalj 6 lovas-század s 4½ üteg képezett, s melylyel maga szándékozott működni nyílt mezőn, s egy helyőrségi hadtestre, mely 13½ zászlóaljból, 6 lovas-századból s 3½ mozsár-ütegből állítva össze Assermann parancsnoksága alatt Komáromban volt maradandó*) Mednyánszky alezredes egy hadoszloppal Székes-Fehérvárra küldetett, hogy az ottani fölkelést szervezze, s a vállalkozó ifjú kormánybiztos Noszlopy portyázó-csapatát, mely a Balaton vidékén Nugent táborszernagy 2-odik tartalékhadának egymagán is folyvást dolgot adott, — magához vonja.

Augusztus 5-ödjikén Klapka mozgó-hadtestével megindult Győr felé, hová 6-án érkezett. A város meglehetősen csendesen viselő magát; a lakosság igen sok változást élt át s félt a büntetéstől lelkesedéseért; a vidéki nép kevésbbé fontolgatá a dolgot, s Klapka a vidéken újoncozást rendelhetett el, mely néhány nap alatt 5000

*) I. a. B. mellékletet e szakaszhoz.

18—30 éves fiatal embert eredményezett. Ez újoncok begyakoroltatásuk és kiképeztetésük végett azonnal Komáromba küldettek, valamint a készletek is, melyeket Győrött találtak.

Ugyanekkor a komáromi őrségnek szét kellé bontania az osztrákok védműveit, s a várba szállítania az osztrákoktól cserben hagyott tüzéri készletet. A zsákmányul esett mozsarakból, valamint azokból, melyek még Komáromban kéznél voltak, új ütegek alakítottak, melyek számára könnyű szerrel lehetett fogatokat szerezni a vidékről.

Klapkának most az vala szándéka, hogy mozgó hadtestével Vasmegyén keresztül egy diversiót csinál Stíria határai felé s végre magához vonja a Csalóközben álló csapatokat, melyek helyébe egy más hadoszlopot fog majd visszabocsátani Komáromba, miután az még egy tüntetést intéz Mosony ellen.

Ekkor 11-edikén a rendek táblájának hajdani elnöke, Almásy Pál, egyszer csak álrühában Győrött terem, s meghozza Klapkának az alsó-tiszai események hírért, augusztus 5-ödikéig bezárólag. E hírek semmi jóra sem nyújtottak többé kilátást, s Klapka ily körülmények között kénytelennek látta magát minden messze kiható működésről lemondani, s visszavonulni Komáromba. Azonban a hallottakat titokban tartotta, s kiadá a parancsot, miszerint készen kell lenni az elutazásra.

Midőn aztán augusztus 13-adjikán a déli csatatérről egy futár a temesvári ágyúharcnak s a Bem serege szétugrasztásának hírért hozá, oda hagyták Győrt s útnak indultak, de nem Stíria felé, hanem vissza Komáromba. Augusztus 16-adjikán ismét a komáromi sánctáborban volt a mozgó hadtest. Ugyanaz nap hadi tanácsot tartott Klapka, melyben a vett híreket közzé tette. Számosan a haditanács tagjai közül nem akartak azoknak hitelt adni, s midőn végre belé nyugodtak, mégis különféle terveket hoztak indítványba, például, hogy elsőb a Haynau által délről visszaküldött Jablonowski — dandárának, mely Pest felől közelgett, kell nekiesni, aztán pedig a Nugent hadtestét előfogni, mely az al-Dunátúl volt segélyül szólítva. Hanem hát ezt mellőzték, s elhatározták, hogy csak a Mednyánszky portyázó-hadteste a Noszlopy csapataival kapcsolatban lesz

lesz magát a Balatonnál föntartandó. Továbbá, hogy az elharpódzó pénzhiánynak eleje vétessék, 2 és 10 forintos bankjegyek kibocsátása lőn elhatározva, melyek magában Komáromban el is készítették.

Még 16-odikán meghozá egy hírnök a Pesti Hírlap egy számát, mely a világosi fegyverletételt jelenté. E gyászír a komáromi őrség előtt csakhamar mindenkép bizonyulandó volt.

Az osztrák zársereg ismételi előnyomulása Komárom ellen.

Ha a Klapka szerencsés kitörése Komáromból Haynaut magát is nyugtalanította, s a Jablonowski dandár segélyül küldésére indította: a bécsi kormányt tökéletes rémületbe ejtette. Mindenféle parancsok lőnek kibocsátva, s a kéznél levő csapatok előszólitattak, hogy a zársereget megerősítsék s annak ismételi előnyomulását Komárom ellen, mint szintén ezen hely hathatós bekerítését lehetővé tegyék.

Míg a 2-odik hadtest helyőrségekkel erősíté s Pozsonynál fészkelé meg magát: Nobili altábornagy 1-ső tartalékhadteste Bécs vidékéről rendeltetett elő; a Lederer Ágost — dandár, mely a Fertő déli részén Sárvár felé kalandozott, azon parancsot vévé, hogy vonuljon a soprony-szent miklósi útra, Csorichhoz. csrtlakozandó.

Ezek voltak a legközelebbi erősítések. Átaluk a Csorich hadereje mintegy 23000 emberre emelkedett, kikkel már az új harcot Klapka ellen meg lehetett kezdeni, kivált ama vigasztaló hírek mellett, melyek Ausztria részére délről érkeztek, s melyeknek tartalma Komárom tevékenységét persze jelentékenyen csökkentette.

De további segélyzés végett még Nugent táborszernagynak is föl kellé húzódnia a 2-odik tartalék hadtesttel Komárom alá; azonkívül a Jablonowski dandárra is számítani lehetett, mely augusztus 13-adikán Pestre érkezett, s legközelebb parancsot

vőn, hogy Székes-Fehérvárra menjen Mednyánszky és Noszlopy ellen.

Nugent, kit portyázásai között hagyunk el a Balaton, a Dráva és Mura közt, midőn Haynau Pestről Szegedre indult; oda utasított, hogy az al-Dunához, Baranya megyébe nyomuljon, s itt Jellachichsal egyesülve, tisztítsa meg a Bácskát. Nugentnak ez idő szerint a Burits és Pálffyféle-osztályokban s Dondorf őrnagy hadtestében 10435 ember állt rendelkezése alatt, 30 ágyúval. A Muraközben, valamint a stíriai határokon s a Balatonnál őrségeket hagyott s július 28-án Buritsot és Pálffy Iharos-Berénynél ossz pontosítá; innen 29-én Kaposvárra vonult Noszlopyt fölkeresendő, ki azonban előle kitérve, éjszakkal húzódott. 30-án Nugent Kaposvárra, innen augusztus 3-án és 4-én Pécsre, 5-ön pedig Bátára, Mohácsra s Batinára ment, az al-Dunánál. Itt először is készüléket tőn egy hidvérshez; még ezzel volt elfoglalva, midőn parancsot kapott, Komárom ellen menni.

Mínt hogy most Noszlopy nagyobb tevékenységet kezdte kifejteni a Balaton délkeleti partján s a mint csakhamar hallatszott, Komáromból is segélyt vala nyerendő: Nugent egy hadosztályt egyelőre a Duna és Balaton között hagyott Pálffy alatt, s augusztus 20-áig 7 zászlóalj, 5 lovas-századot s 3½ ágyú-üteget vont össze Burits alatt Duna-Földvárnál. Innen 21-én Székes-Fehérvárra vonult. Az alatt Noszlopy, Pálffy támadási kísérleteit kikerülve, elhagyá a Balaton délkeleti partját, az éjszaknyugatira kelvén át Szántód és Tihany között. Ez s egyéb viszonyok, melyeket azonnal látni fogunk, lehetővé tévék, hogy Nugent a Pálffy-osztály nagy részét is magához vonhatta, s augusztus végéig 10 zászlóalj, 5 lovas-századot s 5½ ágyú-üteget egyesíthetett, mikkel szeptember 1-jén elérte Csépet a Czonczó mellett.

Jablonowski, ki augusztus 19-étől fogva Fehérvár vidékén Noszlopy és Mednyánszkyval csetepatézott, ezzel, amint látni fogjuk, csakhamar föl hagyhatott. Augusztus 22-kétől fogva szeptember elsejéig Moóron vala, s a környék lefegyverzésével foglalkozók; aztán szinte Komárom alá szállított.

Az összes haderő, mely szeptember 1-jéig, és pedig innentől

fogva Nugent tábornagy főparancsnoksága alatt egyesítve vala, 44000 emberre mehetett.*)

Ide járult még egy orosz hadtest, a Grabbeé.

Grabbe, kit a rá nézve szerencsétlen gesztelyi csatánál hagyunk el, az ügyeknek most mind határozottabb fordulatával augusztus 2-odikán parancsot vőn Paskiewitschtől, hogy, miután a felső-Tiszánál fölöslegessé vált, térjen vissza a bánya-városok kerületébe, hogy ott a békét főtartsa. Grabbe e szerint augusztus 3-adján elindult Losoncra; útközben megtudta, hogy ott augusztus 1-jén egy gyöngye orosz osztálycsapatot egy magyar guerilla-csapat a lakosság segélyével fölkoncolt. Erre elhatározá, hogy Losoncot fölgyűjtja. Augusztus 7-edikén megérkezett Losoncra; 8-adján a virágzó város lángokban állott; borzasztó dolgok történtek, fosztogatás, védtelenek leöldöklése, asszonyok és leányok megbecstelenítése, s más effélék. Grabbe itt megoldá fékét az orosz természetnek. Ez egyike volt ama kevés alkalomnak, melynél a magyarok az oroszokat állatias oldalukról tanulták ismerni. Az oroszok azt beszélik, hogy Grabbe gyűjtogató szándékát előbb tudtára adá Paskiewitsch hercegnek, ki azt felelte volna rá, hogy ily esetben mégis jobb lenne talán az orosz csapatosztály megrohanásának főindítót föbe lövetni. Meglehet. De akkor Grabbe semmiesetre sem kapta meg e választ előbb, mint a gyűjtogatást végrehajtá. Mert hogy Losoncot, mint az oroszok ama állításhoz következetesen beszélnek, — maguk a lakosok gyűjtötták volna föl, merő mese, s ez tökéletesen constatálva van.

Losoncról tovább vonulva Grabbe augusztus 12-edikén Ó-Zólyomra érkezett. Innen egy-egy osztálycsapatot küldött Rózsahegyre, Oszadára — Rózsahegy és Sturecz között, — és Selmece, s 16-odikán derékhadát Besztercére vezeté, honnan még egy osztály-csapatot küldött Szent-Keresztre.

Minthogy a bánya-városokban tulajdonkép nem volt mit pacificálni, az orosz sereg, mely dacára a nagy betegeskedésnek, még mindig 13000 harc képes emberből állhatott, bízást részt vehetett volna Komárom ostromában, miáltal aztán a szö-

*) V. ö. a D és E mellékleteket e szakaszhoz.

vetségesek egész hadereje e helynél 57000 emberre szaporodott Tolna.

Azonban amint már megjegyzök, Csorichnak nem volt szükséges működésével mindé haderők összegyűléséig várakoznia. Az a 23000 ember, mely augusztus 10-edikéig összegyűlt, tökéletesen elég vala azokhoz. Nobili az 1-ső tartalék hadtesttel augusztus 10-edikén Mosonyba s Magyaróvárra ért, a Lederer-dandár pedig Csornára mozdult elő.

14-edikén az akkori hadügyminiszter, Gyulay gróf személyesen megjelent Csorich főhadiszállásán Oroszvárott, s egyelőre átvette a főparancsnokságot, 15-ödikén megkezdődtek a hadmozgalmak.

Ekkor a Chizzola és Barco dandárok Győr felé megszállották Öttevényt Szent-Miklóst, és Lebenyt; az élcsapat Abdának kiküldetve jelenté, hogy a magyarok Győrt már odahagyták. Most oldalvást osztály-csapatok menesztettek balra a Sziget közbe, jobbra pedig Szent-Péteven át Bő-Sárkányra.

A derékhadat, a Chizzola- és Barco-dandárokat Mosonyig a Teuchert-dandár követé tartalékul.

A bal szárnyon Liebler Csötörtökig és Szomorjáig nyomult a Csalóközben; a jobb szárnyon pedig Lederer Ágost Eneséig.

Augusztus 16-odikán Gyulay megszállotta Győrt s portyázó csapatokat ki küldött a pápai és fehérvári utakon, melyek által 18-adikán tudomásul vétetett, hogy Klapka csapatainak legnagyobb részével visszavonult Komáromba.

Erre augusztus 19-edikén Barco Bönyre, Léderer Felső-Szent-Jánosra, Chizzola Gönyőre, Liebler Nagy-Megyerre és Gutára, Teuchert Győrré vonult, Pott pedig a Vágnál s az érsekújvári Duna ág nál maradt, hová Diószegről ismét elő nyomult.

Augusztus 20-adikán a Barco-, Lederer- és Chizzola-dandárok a Czonczóig mozdultak Ácsnál; jobbra osztály-csapatokat küldtek Mező-Eörsre, Perre, Bábólnára és Nagy-Igmándra.

Fegyverszünet-kötés.

Midőn augusztus 18-ikán Komáromba több magyar tiszt érkezett, kik az oroszok kedvezménye folytán Sarkadot odahagyták, s midőn ezek a világosi fegyverletétet hírül hozák: Klapka csapatait ekként hely ezé el a sánc-táborban: a Janik-osztály a monostori műveket s az 1, 2 és 3 számú sánczokat őrizé; Rakovszky a 4—7 számú hadmttveket; Kosztolányi a 8—10 számú műveket; Eszterházy a hídfőt, a Vág-hídfőt s az ó várat;

Horváth a nádor-vonalnál marad a Csalóköz ellenében;

Mócsát, Csémet, és Ácsot huszár őrszemek tartják megszállva.

Még az-nap egy parlamentairt küldött Liebler tábornok a várba, különféle bulletinekkal a temesvári ágyúharcról s Görgey fegyver-letételéről, egyszersmind a várat fölkérve, hihetőleg, mivel messze talált benyomulni a Csalóközbe, s nem igen érzé magát biztosnak, minthogy aznap Csorich vagy Gyulay derék-hada még Győrnél állt. Klapka haditanácsot hirdetett, mely egyszerű tagadó válasz-adást határozott el.

Augusztus 20-ikán az osztrák derékhad előnyomulása a Czonczónak fölriasztá a sánctábor, majd azonban két parlamentair érkezett; egy osztrák részről, Alcaini alezredes, s egy orosz részről, Israkoff alezredes, Miklós cár szárnysegéde. Ezek Klapkához vezettetted.

Alcaininak csak az vala megbízatása Gyulaytól, hogy a várat föltétlen megadásra szóllítsa föl; Issakoffnak sem vala egyéb hivatalos megbízása, mint Klapkát a világosi fegyver-letételről értesíteni, s Görgeynek Rüdigerhez intézett levelét, mely által a fegyverletétel előkészítettetek, neki megvinni.

Klapka azonnal haditanácsot tartott; a föltétlen megadás egyszeriben visszautasított. Midőn Klapka e választ a parlamentaireknek kijelenté. Issakoff haladék nélkül fegyverszünetet indítványozott. Alcaini ellenben azt monda, hogy miután Gyulay osztrák hadügyminiszter személyesen az ácsi táborban

van, könnyű lenne a magyaroknak átadási föltételeiket előterjeszteniük s azok iránt alkudozásba ereszkedniök. Eleinte Klapka is ellene volt a fegyverszünetnek. Az orosz győzött Alcainin és Klapkán, ez utóbbin egy rövid titkos értekezlet alatt; hogy mit akartak az oroszok, többé nem titok senki előtt. Ok egyszerűen azt akarták, hogy ha lehet, minden magyar hadtest előttük rakja le a fegyvert, minden magyar vár nekik adja meg mag át, hogy e zsákmányokat az osztrákoknak kiszolgáltathassák, s ez által kiérdemelhessék Ausztriának ama háláját, mely előttük Konstantinápoly kapuit nyitandá meg. E manoevert, melynek következményeit csak kevesen vették észre s legkevésebbé úgy, amint kiütöttek, legeslegkevésebbé a magyar tábornokok látták át.

Ámbár Gyulay nem kevésbé csodálkozok, hogy még 20-kán este magyar tisztek jöttek Komáromból főhadiszállására, Ácsra, azon megbízással, hogy fegyverszünetet kössenek — augusztus 21-edikén még is létre jött, az s pedig az nap déltől fogva 14 napra 48 órányi fölmondási idővel. Kijelöltetett a felek között a választvonal s a semleges terület, melyet bezártak; megállapítottak, hogy Komárom várából 4 biztos fog, osztrák tisztektől kísérve, a déli csataterre menni, hogy személyesen meggyőződjenek a dolgok ottani állásáról; végre a vár körén kívül levő, de a Klapka parancsnoksága alatt álló csapatok is bele vonattak a fegyverszünetbe, s az alatt vissza vonathattak a várba, ami főleg a Mednyánszky és Noszlopy osztály csapatait illetleg volt különös fontosságú.

22-edikén a kiválasztott biztosok, kiknek az ügyek állásáról a déli csatateren saját szemtileg kellé meggyőződést szerezniök, elhagyák a várat. Thaly alezredes és Katona komáromi polgár Aradra, Ruttkay alezredes és Csapó fehérmegyei alispán pedig Nagy-Váradra mentek.

A felek csapatai a fegyverszünet idejére a számokra kijelölt állásokirfoglalák el.

A vár őrségéből a Kosztolányi-osztály Szent-Péteren, Ó-Gyállán, Bagotán és Imelyen szállásolá el magát, melléje 3 ezázad Lehel-huszár adatott; a Bakowszky osztály Kurta-Keszin, Hetényen és Marczalházán szállott meg; a Horváth- és Janik-

osztályok a sánctáborban maradtak; az Eszterházy osztály pedig a nádor-vonalat szállotta meg.

Osztrák részről a Barco-dandár Ácson, Pusztalovadon és Gönyön; Lederer Nagy-Igmádon, Tömördön és Kocson; Chizola Tatán, Tó-Városban, Bajon, Szomodon és Stittön; Teuchert Győrött; Liebler Gelleren, Lakon, Sziláson, Megyeren, Ekecsen és Guttán; Pott pedig a Vág s az érsekújvári Duna-ág mellett foglalt állást. A Sternfeld őrnagy portyázó-csapata, mely augusztus 3-án Bicskére kényszerült hátrálni, ismét előnyomult Tatára.

A fegyverszünet ideje.

A várban élénken sürögtek-forgotak a fegyverszünet alatt; a győri kirontás alkalmával szedett újonczok segítségével 4 új honvédszászlóalj alakított, s egy másikkal, melyet a szerződéshez képest Mednyánszky hozott 25-kén magával a várba, s mely a Noszlopy portyázó csapatához tartozott, gr. Zichy ezredes alatt egy had-osztályává egészített. Továbbá több új morszár-üteg állított föl.

Parlamentairek jártak-keltek ide s tova, részint egyes akadályok elhárítása végett, melyek az új elszállásolásoknál fölmerültek, részint pedig hogy az alkudozások megkötéséhez utat törjenek.

Az Issakoff-fali értekezlet után Klapka egy irást fogalmazott Grabbe tábornokhoz, melyben azt mondja, hogy őt főleg Issakoff biztatása bírta a fegyverszünetre, hogy ez által mintegy az alkudozások terére van vezetve; azon reményét fejezi ki, hogy ez alkudozásoknál Miklós cár Magyarország érdekeinek pártját fogja fogni. Tehát Klapka is rá hagyta magát szedetni, s azon illúsiókból, melyeket ő, hacsak ez időszerűt is, az oroszokat illetőleg magának csinált, méltán ama következtetést szabad vonni, hogy Görgey sem volt egészen ment ily illúsióktól.

Klapka e levéllel Eszterházy grófot küldé Grabbe főhadiszállására. Grabbe, midőn Csorich augusztus közepe táján újból

Komárom ellen nyomult, fölszóllított volt Gyulay hadügyminisztertől, hogy működjek közre Komárom ostromában, ő azonban előbb kérdést intézett ez iránt Paskiewitschhez. Augusztus 22-edikén parancsot vőn ettől, hogy az osztrák hadügyminister felszólításának eleget tegyen. Minthogy azonban azalatt a fegyverszünet megkötetett, legközelebb az alsó-Garanhoz vonult Grabbe, hol elszállásolá magát. Itt találta őt Eszterházy. Ez mindazon tisztelettel fogadtatott, melylyel „magas születésének“ tartozni véltek, de küldetése célját illetőleg semmi határozott ígéretet nem bírt kivenni az oroszokból, s a várba azon benyomással tért vissza, hogy az oroszok hamis játékot űznek.

Ámbár ez a várban erősen uralgó orosz lázt kissé lehűtötte Klapka mégis kettő hiján mind elküldé Grabbehoz a Komáromban levő fogoly orosz tisztekeet.

Augustus 26-kán Anitschkoff ezredes, Paskiewitsch herceg tábornoki hadsegéde s Jungbauer osztrák alezredes jöttek a várba. Amaz meghozá Görgey levelét augusztus 16 káról, melyben fegyverletételéről értesíté Klapkát, s vele a tényeket közli. A parlamentairek ehhez ama fölszóllítást csatolák, Kogy Klapka adja fel föltétlenül a várat, amit ő természetesen kereken megtagadott.

Augustus végével visszatértek a biztosok Nagy Váradról és Aradról. Ruttkay elmondá, hogy Paskiewitsch Őt udvariasan fogadá, de azt tanácsolá, hogy Komáromba visszatérve oda működjek, hogy Klapkát Görgey utánzására birja. A Görgey seregének tisztei részben már átszolgáltattak az osztrákoknak; Görgey maga igen levert, s Klapkát vigyázatra inti. Ez utóbbi erős várban s nem épen kedvezőtlen helyzetben van, s talán mégis eszközölhetne valamit az ország s a hadsereg javára. A többi magyar tisztek, kikkel még Ruttkay beszélt, tökéletesen ki voltak ábrándulva, s átkozák a Görgey és az oroszok kettős árusását.

Thaly Haynaunál járt. Ez azon tanácsot adá neki, hogy oda működjek, miszerint Komárom föltétlenül adja meg magát, másként kénytelen lesz az őrséget kardra hányatni. Az esetre, ha Thaly, megérkezte után 48 óra alatt Komárom föladását kiviszi, teljes büntetlenséget biztosított személye számára, s

ezt írásban is kiadá neki. Azonkívül egy levelet is hozott Tbalj Haynautól Klapkának, mely egyszerűen egy goromba fölszólítást tartalmazott a vár föltétlen föladása iránt. Klapka erre mindig csak azon értelemben válaszolt, miszerint föltétlen hódolatról szó sem lehet.

Egyidejűleg azonban Haynau felszólításával másik is érkezett Csorichtól, hogy hát az őrség adja elő a netaláni átadás föltételeit.

Ennek következtében Klapka szeptember 1-jén haditanácsot tartott. Ebben előtérj észté a biztosok küldetését, s aztán hozzá tévé, hogy most már itt volna az idő tisztességes megadási föltételekről gondolkodni.

A haditanács beleegyezett, s a következő föltételek lőnek föllállítva:

1. Általános amnestia a nemzet számára.
2. Általános kegyelem az összes magyar sereg, annak minden hadosztálya számára, akár letették légyen már a fegyvert, akár még csak leteendették, s haladéktalan szabadon bocsátása a hadi fogságba esett legénységnek.
3. Beváltása a magyar kormány által kibocsátott bankjegyeknek.
4. Szabad választás a tartózkodási helyre nézve a sereg minden alkatrésze számára, s útlevelek kiszolgáltatása mindazok részére, kik a külföldre szándékoznának menni.
5. Szabad elvonulása a komáromi őrségnek, minden katonai tisztelettel.
6. Egyhavi fizetés a tiszték s 10 napi bér a közlegények számára oly pénznemben, mely a külföldön épp úgy mint a belföldön teljes érvénnyel bir.
7. Biztosítása mindenki magánbirtokának.
8. A ratificatiók kicserélése szeptember 8-adikáig 1849.
9. Komárom városa lakói számára teljes amnestia; mindennemű politikai üldözés elmaradása; beváltása mindazon bankjegyeknek, melyeket a várparancsnokság az ostrom alatt kibocsátott.
10. Teljes kártalanítása mindazoknak, kik a várkormánynyal szállítási vágy más ilyes szerződésre léptek.
11. A szerződés megerősítése az osztrák császár által.

E föltételekkel s egy hozzájuk mellékelt nyilatkozattal, miszerint tagadó válasz esetére az őrség az utolsó emberig vé-

delmezni fogja Komárom várát, — Eszterházy és Kászonyi ezredesek küldettek Csorichhoz.

Egyszersmind e föltételek több másolatban meghitt követek által elküldettek Péterváradra is, azon fölszólítással, hogy e vár is e föltételeket szabja elő. E követek közül egy sem juthatott Péterváradra. Tudjuk immár, hogy az föltétlenül meghódolt.

A kormáromi haditanács által föllállított föltételek, amint könnyen láthatni, két neműek, politikaiak, melyek Komárom vára érdekein túl terjednek, s katonaiak, melyek csak Komáromnak s őrségének érdekeit érintik. Az előbbiekhöz föltétlenül a 4 első pont számítandó. A megkülönböztetés fontos; a későbbi alkudozásokban még nevezetes szerepet játszik.

Csorich Tatán udvariasan és barátságosan fogadta a követeket, azonban azt tanácsolá nekik, hogy vegyék rá az őrséget, miszerint föltételeiből valamit engedjen. Egyszersmind kijelenté, hogy szeretne Klapkával september 3-adján Mócsán értekezni, mi talán egynémely akadály elhárításához vezet ne, s tudata, hogy az ostromsereg vezényletét Nugent tábornagy vette át, ki az általunk már előbb jelzett erősítésekkel immár megérkezett.

Nugent első dolga a parancsnokság átvétele után az volt, a fegyverszünetet fölmondani. A parlamentair, ki september 2-odikán a fölmondást megvívé, egy új fölszólítást is nyújtott át Haynautól augusztus 31-edikéről. Ebben ez Klapkát különösen a várnak az oroszoknak leendő átadásától óvja, mi az őrségnek használni nem, de igenis ártani fogna, s ígéri Klapkának, hogy, ha a várat föltétlenül föladja, számolhat „nagyelkűségére.“

A Klapka és Csorich értekezletéből semmi sem lett; az előbbi azt bizonyos okból megtagadá, betegséggel mentve magát.

E bizonyos okokról szólnunk kell valamit.

A várbán valószínűleg elejétől fogva két párt létezett: az egyik épen nem idegenkedett a béke helyreállításától Ausztriával, csak tisztességes föltételek alatt jöhessen létre; a másik pedig föltétlenül hódolt az ideiglenes kormánynak s a köztársasági államformának. Az orozláz csak csekély módosulásokat okozott a pártok ez állásában. A békepárt jelen a dolog lé-

nyegénél fogva maga Klapka állott, a vörös republicanus párt élén pedig Thaly alezredes, Komárom erődítvényi igazgatója s Kossuth rokona, ki előbb polgári mérnök vala, s csak a forradalom alatt sodortott a katonai pályára, de a katonai viszonyokról legkisebb ismerettel sem bírt.

Ámbár Klapka minden inkább mint pártütő vala, ámbár legkevésbé sem volt szándéka a várat általán föltétlenül, vagy épen személyes előnyök kedvéért föladni, mégis mulhatlanul e gyanúba esett a Thaly-párt előtt, egész felekezetével, melyhez mindenesetre az. őrség legnagyobb része, tiszt, közlegény egyaránt, tartozott. A szélső pártok abban hasonlítanak egymáshoz, hogy egyik sem tart semmi eszközt rosznak. A Thaly-párt a „Komáromi Lapok“-ban bírta közlönyét, mely gyanúsításokat szórt, hová csak szórhatott. Ezek nem maradtak befolyás nélkül. A Kosztolányi-osztály például, midőn az augusztus 21-edikei fegyverszünet megkötése után, a Duna bal partján kellett volna magát elszállásolnia, vonakodott a sánc táborát elhagyni; csak azért akarják elmozdítani onnan, mert ellen állásuktól tartanak a vár átadásánál, mely legközelebbre van kicsinálva. Klapka ez alkalommal igen szigorúan lépett föl; a hadosztálynak mennie kellett s a „Komáromi Lapok“- censura alá fogattak.

De hogy saját személyétől minden gyanúsítást távol tartson, erősen föltéve magában Klapka, hogy ő maga egyáltalán nem fog alkudozni, hanem bárminemű alkudozást a haditanácsra vagy ettől kinevezett választmányokra fog bízni.

A Thaly-párt harc-párt vala. Thaly, ámbár személyesen meggyőződhetett a dolgok állásáról a déli harctéren, mégis azon gyanúsítását nyilvánítja, miszerint Erdélyben még egy erős magyar sereg áll Bem és Guyon alatt, mely nemsokára ismét támadólag lépend föl; azonkívül a harci-pártban tömérdek sokat beszéltek holmi angol intervencióról Magyarország érdekében. Minél több idő folyt le azóta, hogy Aradról visszatértek, annál hangosabban s annál erősebb meggyőződéssel hallatszotak efféle beszédek.

Az ellenségeskedések isméti elkezdése.

Közvetlenül a fegyverszünet fölmondása után még szeptember 2-odikán bevonta Klapka csapatait szállásaikról a védművekbe.

A Janik-osztály a Monostort s az 1—3 számú műveket, Rakovszky a 4—7 számú sáncokat, Kosztolányi a 8—10 száma sáncokat és Ó-Szőnyt, Horváth a nádor-vonalt s az apáliei szigetet Eszterházy a Vág hídfőt, Zichy pedig a belvárost szálotta meg. A fegyverszünet alatt elfoglalt vonalokon még lovas őrszemek hagytak.

A fegyverszünet lefolyása után szeptember 4-edikén az osztrák csapatok mind megindultak az erőd ellen. A Colloredo-osztály Aranyosnál foglalt állást a Csalóközben, előcsapatai pedig Szent-Pálnál, Újfalunál, Nemes-Örsnél, Vizvárnál, s Köszegfalvánál; továbbá a Teuchert-dandár az ácsi erdőnél, Lederer Puszta-Harkálnál, Jablonowszki Puszta — Csémnél, Jablonski Mócsánál, Chizzola Grebicsnél és Bilegnél, a Barco-dandár pedig Ácsnál állt föl. A Duna bal partján Grabbe az alsó-Garantól az alsó-Zsitva felé vonult, Pott pedig a Vág s az érsekújvári Duna-ág mellett maradt. A közlekedést az öreg Dunán a jobb part s a Csalóköz között egyelőre a Ceres gőzös tartá fön Puszta Lovadnál.

Szeptember 5-ödikén jelentéktelen csetepaték fordultak elő az ácsi erdőnél s Heténynél, itt Lehel-huszárok és a Grabbe kőzákjai között. A magyarok itt a Zsitva-vonalhoz vonultak vissza.

Szeptember 6-odikán Komáromot teljesen bekerítettnek lehetett tekinteni.

Most Nugent a valóságos ostromhoz tön készülteket; el-lensáncait 2—3000 lépésnyire mozdítá előre, rőzszenyalábokat és kosarakat készítettett, Szent-Pálnál pedig, Komáromon fölül, hajó hidat veretett: továbbá Almásnál, Komáromon alul egy kis hajóhadat álltított föl 2 gőzösből és 2 ágyúnaszádból, hogy a zár itt is tökéletes legyen, s egyszersmind hogy az összekötte-tést Chizzola és Grabbe között a Dunán föntartsa.

Apró ütközetek a zárvonat egyes pontjain naponként fordultak elő, de egy sem birt valami fontossággal.

Nugent, míg egyrészt az anyagi ostrom iránt tön intézkedéseket, másrészt erkölcsi ostromot kapcsolt azzal össze. A magyar katonáknak kiáltványokat játszott kezeikbe, melyekben fölszólítá őket, hogy pártoljanak át, s kényszerítsék vezéreiket a vár föladására.

E fölhívások nem maradtak épen minden hatás nélkül. Már a fegyverszünet alatt agyon kellé lövetnie Klapkának két elfogott szökevényt; september 15-ödikén 48 honvéd szökött meg egyszerre, kik közül 30-at elfogtak; ugyanaznap egy egész dandár Bocskay huszár föllázadt, s vonakodott tovább szolgál- ni, miután szolgálati idejük már kéthónappal előbb kitelt. Klapka rögtönbírósigilag agyonlövetett 8 honvédet és 7 huszárt, ami aztán nem téveszté el hatását.

Új alkudozások. Komárom átadása.

Azalatt új alkudozásokra nyílt alkalom.

September 11-edikén két parlamentair egy levelet hozott Haynautól Klapkának, melyben az előbbi jelenti, hogy Pétervárad föltétlenül föladta magát, — ismét fölszólítja Klapkát, hogy kövessé ő is e példát.

Klapka azt felelte a haditanács megkérdése után, hogy becsülettel meghódol Komárom, de föltétlenül nem fogja magát megadni soha.

Azonban Komárom most már egészen magára volt hagyatva; helyzete épen nem vala fényes, ha nem volt is hiány eleség- és hadikészletben: 4000 beteg még is csak nagy teher vala rá nézve; Komárom alatt egy egész sereg állott, jól ellátva mind- dannel, ami csak az orstromhoz szükséges, s Haynaut mi sem akadályozá, hogy e sereget még inkább gyarapítsa. Klapka azon meggyőződésre jutott, hogy most még legjobb lenne a tisz- tességes átadás iránt megegyezni, hogy azonban e végből a komáromi őrségnek is le kell szállítania követeléseit.

E meggyőződést szeptember 14-edikén ékes szavakkal adá elő az összegyűlt hadi tanácsnak; aztán azt az indítványt tévé, hogy az eredeti átadási föltétek első 4 pontja kérvény alakjában adassék át egy küldöttség által Ferencz József császárnak s csak a többi tisztán katonai pontok tartassanak meg tulajdonképi föltételekül.

Ez indítvány általános méltánylatra talált, s az illető határozat egy levélben azonnal tudtára adatott Nugent tábor-szernagynak. Nugent a küldöttséget nem bocsátá ugyan Bécsbe, de megígéré, hogy az iratot a császárnak kezéhez fogja szolgáltatni. Egyszersmind késznek nyilatkozott Klapka, a beteg éa lábadozó osztrákokat, kik hadifogolykép Komáromban voltak, s ott csak rász ápolást nyerhettek, egyszerűen és azonnal kiszolgáltatni Nugentnak, mely ajánlatát ez köszönettel fogadta.

Egy haditanácsban, melyet Klapka 16-odikán tartott, hogy a Nugent válaszáat közzétegye, nem áallá Thaly az eddig Klapka ellen csak titokban terjeszgetett gyanúsításokat, ha csak kép legesen is, kinyilvánítani. Klapka elfogató őt, valamint a „Komáromi Lapok”⁴ szerkesztőjét is, midőn ez ama gyanúsítások ismétlése mellett Thaly elfogatását jelenté.

A belső szakadás symptómái tehát mindinkább szaporodtak s velők a kitartó és erőteljes védelem reményének okvetlenül alá kellé szállania minden elfogulatlan szemlélőben.

Szeptember 19-edikén jelenté Nugent, hogy egy utósó utasítást kapott a föltételekre nézve, melyek az őrségnek a vár átadását illetőleg engedményeztetnek. E szerint politikai tárgyaknak egészen ki kell záratniok a szerződésből. A legénységnek az őrmestertől lefelé, amennyiben szintén osztrák csapatokból pártolt volna át s csak a magyaroknál léptettetett volna elő tisztté, valamint azon tisztteknek is, kik előbb nem szolgáltak az osztrák seregben, teljes amnestia engedtetett. A volt osztrák tisztteknek ellenben nyilatkozniok kellett, vájjon haditörvényszék elé akarnak-e állani, vagy pedig a császári államot inkább elhagyni 10—12 nap alatt. Az őrségnek 48 óra alatt határoznia kellé e föltételek elfogadása iránt.

E kérdés eldöntése végett Klapka a közönséges haditana-

csőn kívül még egy-egy kapitányt s két két hadnagyot hívott egybe az őrség minden zászlóaljából s hasonló osztályaiból.

Aztán kifejté azon nehézségeket, melyek az erőteljes védelemmel járnak, melynek menetéről s szenvedéseiről — mint monda, — soknak a jelenlevők közül képzete sincsen. Ő a megadás mellett nyilatkozott, most, midőn még van idő rá, mint-hogy Komáromnak elszigetelt ellenállása semmit sem használhat az országnak; persze hogy a Bécsből előterjesztett föltételeket nem fogadhatni el, de a magokéit még mindig módosíthatni.

Heves szóvita után Klapka keresztülvivé nézetét, s a megadási föltételek most következőleg lőnek megállapítva.

1. Szabad elvonulás az őrséget illetőleg, fegyverek nélkül, a tisztek megtartják kardjukat. A volt osztrák tisztek, kik útlevelet kérnének a külföldre, elláttatnak vele; különben haza bocsáttatnak szabadon, önként kellvén magokat jelenteniök. Azon magyar tiszteknek, kik előbb nem voltak osztrák szolgálatban, megengedtetik szabadon tartózkodniok ottbenn, osztrák szolgálatba nem szabad besorozni őket. A hajdani osztrák ezredek legénysége teljes amnestiát kap; azon egyének, kik belőle időközben magyar tisztekké lettek, szabadon bocsáttatnak. Törvénszéki üldözés nem fog történni. 2. Útlevelet a külföldre mindenki nyer, ki érte 30 nap alatt folyamodik. 3. A tiszteknek egy-hónapi fizetés, a legénységnek pedig 10 napi fog kiszolgáltatni osztrák bankjegyekben a cs. k. hadi illeték szerint. 4. Azon kötelezettségek beváltására, melyeket az őrség hadi bank-utalványok kibocsátása által magára vállalt, az osztrák kormány 500000 pengő forintot fizet. 5. A Komáromban levő rokantak s a kórházakban fekvő beteg harcosok ápolása. 6. Ingó és ingatlan magánbirtok általán garantíroztatik. 7. A fegyverletétel ideje és helye utólagosan tűzetik ki. 8. Minden ellenségeskedésnek azonnal vége szakad. 9. A vár hadi szokás szerint s a ratificatio után adatik át.

Ez utolsó föltételekkel september 21-edikén egy 11 tagból álló bizottmány ment Nugent főhadiszállására, Ácsra; ez 22-edikén este azon válasszal tért vissza, hogy Nugent szorosan ragaszkodik a Bécsből nyert utasítások hoz.

Ezt egy 23-adikai haditanácsban jelentette Klapka, s meg

eszküvék, hogy ily körülmények között Komáromot az utósó emberiség védelmezni fogja. Az egész haditanács ismétlé az eskttt.

Egyszersmind egy fölszólítás is érkezett Csorichtól Klapkához egy értekezlett iránt; továbbá egy levél is Nugenttől, melyben ez Klapkának osztrák nyugdíjat ígér, melyet békében fogna élvezhetni külföldön, ha az őrséget ráveszi az átadásra. Nugent levelére Klapka egyelőre nem válaszolt semmit.

Néhány nap múlva sürgős levél érkezett Kiss Ernőtől Klapkához, melyben az előbbi, — ki ettől sorsa bizonyos enyhítését várta, — ostromolja az utóbbit, hogy adja át föltétlenül Komárom várát.

Ekként Klapka minden oldalról meg volt támadva, megvesztegetési kísérletek, a barátság hivatkozásai, s a mellett a meghasonlás által tulajdon táborában. Tehát erősen kellé magát tartania.

Csorich ajánlatára Klapka igenlőleg válaszolt, 8 az értekezlet szeptember 24-dikén az ácsi úton ment végbe, de semmi eredményhez nem vezetett. 25-ödikén Klapka egy napi parancs által tudtára adá az őrségnek, hogy az alkudozások ismét dugába dültek.

Azonban osztrák részről megfontolák, hogy Komárom ostroma, ha az őrség határozatához hű marad, igen sok költségbe fog kerülni, s igen hosszúra elhúzódhatik, s hogy utóvégre sem érnek el egyebet, mint hogy magok rontják szét Komárom hadiműveit, hogy tehát jobb lenne engedni az őrség föltételeinek, hanem persze azokat előbb amennyire csak alkudozások folytán lehetséges leend, módosítani kell.

E végből September 26-dikán maga Haynau jelent meg Ácson, egyszersmind új csapatosztályokat indítva Komáromnak azon esetre, ha netalán az alkudozások mégis ismét megghiúsulnának. Ez esetre magát biztosítani annyival szükségesebb vala, minthogy tudva vala, hogy Grabbe hadteste néhány nap múlva vissza fog szólíttatni Oroszországba.

Miután september 26-dikán reggel még többfelé csetepatétek fordultak elő, különösen Ó-Szónynél, — délben egy osztrák parlamentair jött Komáromba, ki Klapkát értekezletre hívá meg

Haynauhoz. Klapka nem vala hajlandó e meghívást elfogadni, szeptember 27-edikén reggel tehát az a tizenegy tagból álló hadi bizottmány, melyet már előbbi alkudozásokból ismerünk, küldött Paszta-Harkályra, hol Haynau fogadá.

Néhány óra alatt a capitulatio megkötetett. A magyarok föltételei lényegileg el lőnek fogadva. Szerintök az őrség szabad elvonulást nyert fegyvertelenül, csak a tisztek tartották meg kardjokat; azon tiszteknek, kik előbb az osztrák seregben szolgáltak, tetszésök szerint útlevelek adattak a külföldre, vagy pedig megengedetett háborítlanul tartózkodniuk otthon, hogy ha nem akarnának inkább haditörvényszék elé állani; mindazon tiszteknek, kik előbb nem álltak szolgálatban, szabad tartózkodás biztosított Magyarországon; a legénységnek pedig az őrnagytól lefelé, teljes amnestia. Útlevelek azonban a külföldre csak azoknak voltak kiszolgáltandók, kik azt 30 nap alatt kérendik. A tisztek egy havi fizetést, a közlegények pedig 10 napi bért kaptak osztrák bankjegyekben, az osztrák zsoldláb szerint. A Komáromban kiadott hadi-bank-utalványok kiegyenlítésére az osztrák kormány 500000 forintot fizet osztrák bankjegyekben. A Komáromban levő beteg és nyomorék katonaság ápolást volt nyerendő. Az ingó és ingatlan magán vagyon általánosan birtokában hagyatott mindenkinek.

Az átadás módját illetőleg különös egyezség kötött.

Annak értelmében 1849. octóber 2-dikán, 3-dikán és 4 dikén átadatott Komárom az osztrákoknak, miután october 1-jén a Péterváradra küldött küldöttség visszaérkezett.

Ekként tehát Magyarország utósó erődje is elesett.

Octóber 6-dikán 1849. gr. Batthyány Lajos, az alkotmányos Magyarország miniszterelnöke Pesten agyonlövetett, s csak azért lőn agyonlőve és nem fölakasztva, mert ezt egy seb, melyet Batthyány maga ejtett nyakán, teljes lehetetlenné tévé.

October 6-dikán Aradon fölakasztattak Aulich, Damjanich, Nagy Sándor, Török, Lahner, Vécsey, Knézich, Pöltenberg, Leiningen, Schweidel tábornok: agyonlövettek Kiss Ernő, Dessewffy és Lázár.

A.**Ereje és összeállítása a komáromi seregnek Klapka tábornok alatt Görgey elvonulásától Vácra.**

Második hadtest. Ezredes: Kászonyi.

Rakovszky ezredes hadosztálya; a 25, 48, 52. és 56 számú honvédszászlóalj, Dom Miguel L z.alj, 16 fontos üteg.

Horváth alezredes hadosztálya; a 60,61,63, 49, 54 számú honvédszászlóalj, 13 fontos üteg.

Nyolcadik hadtest. Ezredes: Assermann.

Kosztolányi ezredes hadosztálya; a 18,37, 64 számú honvédszászlóalj, Sándor 3. zászlóalj; 1 lovas-üteg, s 16 fontos gyalog-tüteg.

Janik ezredes hadosztálya; a 70, 71, 57 és 46 számú honvédszászlóalj, 13 fontos üteg.

Gróf Eszterházy ezredes hadosztályaj a 15, 40, 98, 99 számú honvédszászlóalj, 13 fontos gyalog-üteg.

Lovasság: 6 század Würtemberg-, 2 század Bocskay-, 3 század Lehel huszár. Utász és árkász 7 század.

Tüzérparancsnok: Krivácsy alezredes.

Erődítvényigazgató: Thaly alezredes.

Táborkar-főnök: Szillányi alezredes.

Összesen $13\frac{1}{6}$ zászlóalj, 11 lovas század s 6 tábori-üteg; 18000 ember 48 tábori ágyúval.

B.**A komáromi sereg beosztása a Győr elleni támadásra.**

Mozgó hadtest Klapka személyes vezénylete alatt.

K o s z t o l á n y i - o s z t á l y : a 18, 37, 64 számú honvédszászlóalj, Sándor 3. zászlóalj, két 6 fontos üteg, 2 század Würtemberg-huszár.

Rakovszky-osztály: a 25, 48, 56 számú honvéd

zászlóalj, 1 Dom-Miguel zászlóalj, 1 lovas üteg, 2 század Würtemberg-husár.

E s z t e r h á z y - o s z t á l y: a 15 év 57 Számú honvédszászlóalj, VB 12 fontos üteg, 1 3 fontos üteg, 2 század Würtemberg-husár.

Mindössze 10 zászlóalj, 6 lovas-század, $4\frac{1}{2}$ ágyúüteg, vagyis 8000 ember 36 ágyúval.

Helyőrségi hadtett Assermann parancsnoksága alatt:

A 98, 99, 70, 71, 52, 46, 60, 61, 63, 49, 54, 40 számú honvédszászlóalj, IV2 6 fontos üteg, 1 3 fontos üteg, 1 taracktiteg, 3 század Lehel-, 2 század Bocskay-, 1 ujon-alakított század haszár, az utászok és árkászok.

Összesen $13\frac{1}{6}$ zászlóalj, 6 lovas század, $3\frac{1}{2}$ tábori üteg, vagyis 10000 ember 28 tábori-ágyúval.

C.

Ereje és összeállítása á komáromi ostrom-seregnek Csornich altábornagy alatt július végétől kezdve.

Herceg Colloredo altábornagy hadosztálya

Barco vezér-őrnagy dandára: az 1, 2 és 3 számú Mazzuchelli-zászlóalj, a Paumgarten 3-as Landwehr-zászlóalj, ottocháni h. ö. 4. zászlóalj, 2 század Civallart dzsidas, 1 6 fontos üteg, 1 lovas-üteg, 2 12 fontos-üteg, 2 darab 18 fontos.

Liebler vezér-őrnagy dandára: az István főhg. 1, 2, 3 számú és Landwehr-zászlóalj Wimpffen 2. zászlóalj, 2 század Civallart-dzsidas, $3\frac{1}{2}$ 6 fontos-üteg, 1 röppentyű üteg, 16 darab 18 fontos.

Pott kiküldött-dandára: Deutschmeister 4. zászlóalj, Kudelka 3. zászlóalj, Fürstenwärther 3. zászlóalj, a 3. és 4 számú Haynau-zászlóalj, 2 század Civallart-dzsidas, 1 6 fontos-üteg.

Összesen 16 zászlóalj, 6 lovas-század, 75 ágyú, 11000 ember 1300 lóval.

D.**Ereje és összeállítása a komáromi ostromseregnek Csornich altábornagy alatt augusztus 20-ától kezdve.**

Gróf Nobili altábornagy hadosztálya.

Chizzola és Lederer Ágost dandárai: 9 zászlóalj, 2 lovas-század s 1H ágyú.

Hereg Colloredo altábornagy hadosztálya.

Liebler- és Barco dandárai: 10 zászlóalj, 3½ lovas-század, 18 ágyú.

Pott kiküldött-dandára: 5 zászlóalj, 2 lovas-század, 6 ágyú.

Teuchert kiküldött-dandára: 6 zászlóalj, 2 lovas-század.

Ágyútartalék: 27 ágyú.

Összesen 30 zászlóalj, 9½ lovas-század, s 69 ágyú, vagyis 23000 ember.

E.**Ereje és összeállítása a komáromi osztrák ostromseregnek Nugent gróf tábornagy alatt, szeptemberben**

2. hadtest. Altábornagy báró Csorich.

Colloredo hadosztálya: Pott és Liebler dandárai, 13 zászlóalj, 4 lovas-század, 28 ágyú.

Nobili hadosztálya: Teuchert és Lederer Ágost dandárai, 10⅓ zászlóalj, 3 lovas század, 18 ágyú.

A tartalék sereg 2-ik hadteste Tábornagy gróf Nugeut.

Pálffy hadosztálya: Chizzola, Jablonovszki, Alcaini dandárai, 15½ zászlóalj, 4½ lovas század, 24 ágyú.

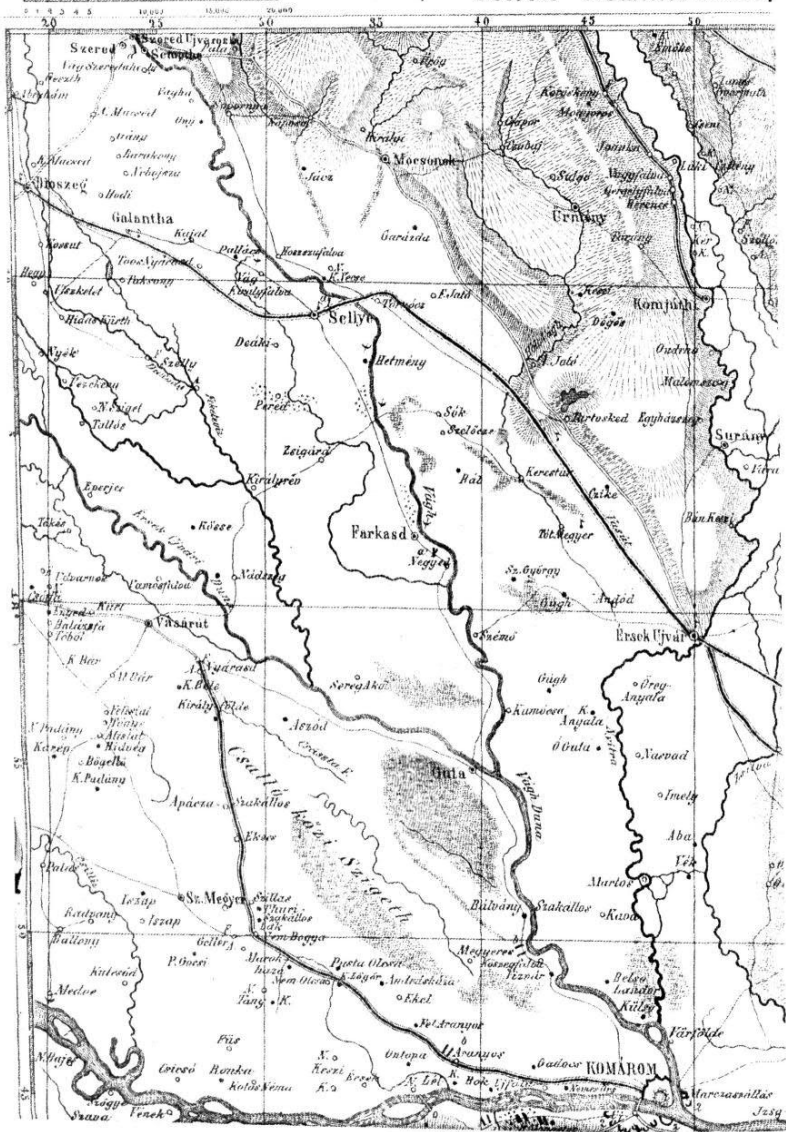
Burits hadosztálya: Jablonski, Montenuovo, Barco dandárai, 9 zászlóalj, 11 lovas század.

Ágyútartalék 84 ágyú

Összesen 47⅕ zászlóalj, 22 ½ lovasszázad 154 táborig ágyú, vagyis 44009 ember 5446 lóval.

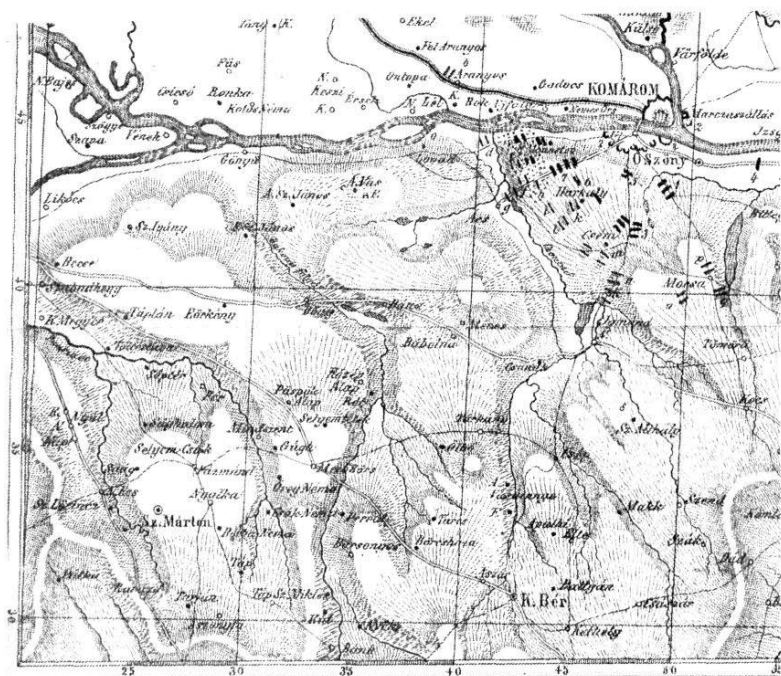
CSATA KOMÁROMNÁL,

Égész geogr. méföld: 10,000 lépés.

1849. JULIUS II.

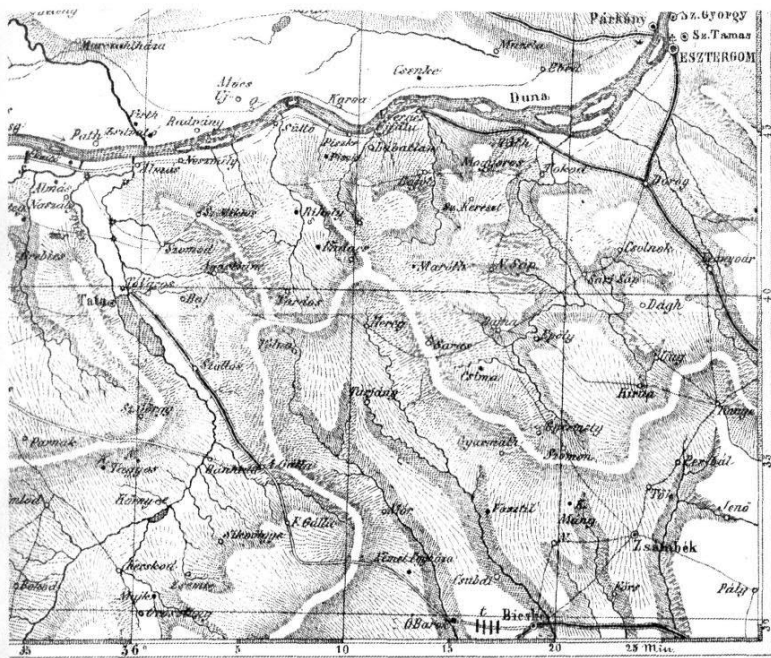

A komáromi eszta alatti hadáll

— Osztrákok.

a. Pott dandár.	k. Oldalesapat Jablonovszky dandárjából.	o. Simbschen lovas dandár.	1. Ni
b. Colloredo hadosztály.	l. Ludwig lovas dandár.	p. Wolff dandár	2. Ki
c. A lovadi hid.	k. Benedek dandár.	q. Lederer lovas dandár.	
d. Reischach dandár.	l. Jablonovszky dandár.	r. Bechtold kézenszélje.	3. Ia
e. Bianchi " "	m. Herzinger hadoszt.	t. A Raumberg hadtest zömke	4. Es
f. Schneider " "	n. Pamiutine hadoszt.	útkán Buda felé.	
g. Sartori " "			

lálások 1849 július 11-én d. u. 2 és 3 óra közt.

— Magyarok.

- . Nagy Sándor hadteste.
- . Komáromi erődök és első tábor.
- . Leiningen hadteste.
- . Esterházy-hadoztály.

- . 5. Görgey Armin hadosztálya.
- . 6. Pékely lovas osztálya.
- . 7. Pöltenberg hadteste.
- . 8. Aschermann hadteste.

Jegyzés. E térkép egyszersmind a nagysarlói, peredi és komáromi (jul. 2-ki) csaták környékét is hozza.